This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

L Soc 630.10

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT

(Class of 1828).

Received 21 April, 1893.

Digitized by Google

Digitized by Google

L Soc 630.10

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT

(Class of 1828).

Received 21 April, 1893.

Digitized by Google

Digitized by Google

L Soc 630.10

Harvard College Library

FROM THE FUND OF

CHARLES MINOT

(Class of 1828).

Received 21 April, 1893.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

УРЕЖДА СЕ

отъ

Дѣловодителятъ на Дружеството

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бълг. нар. пословица).

ГОДИНА I.

КНИЖКА СЕДМА и ОСМА.

БРАИЛА.
ВЪ ПЕЧАТНИЦА Х. Д. ПАНИЧКОВА
1873.

Digitized by Google

Minot fund.
HARVARD COLLEGE
APR 21 1893
LIBRARY
Slav 1845.21
Slav 9097.69
Soc 630.10

СЪДЪРЖАНИЕ.

		Стр.
I.	Класичнитѣ европейски писатели на Български языкъ и ползата отъ изучванието на съчиненията имъ отъ Н. Бончова.	3
II.	Три грамоти дадени отъ Импер. Василий II на Българский Охридски архиепископъ Иоанъ около 1020 лѣто.	14
III.	Въпросъ за Българската и Сърбската църкви предъ сѫдилиштето на Лионский съборъ въ 1274. г. отъ М. Дринова.	25
IV.	Паметници. Старобългарски ржкописи на пергаминъ отъ В. Попповича.	42
V.	Иерархическата наредба на Черквата (превелъ И. Тоневъ).	45
VI.	За Богомилството отъ Р. Королева. (Продължение отъ Кн. V и VI стр. 152).	75
VII.	Български народни пѣсни.	107
VIII.	Критика. Нѣколко забѣлѣжки върху „Науката за пѣснотворството и стихотворството“ съчинение г-на П. В. Оджакова.	116
IX.	Некролологъ	163

ПРИТУРКИ

X. а) Книгописъ на новобългарската книжнина 1806—1870 г. (Събралъ Іос. Конст. Јиречекъ). . .

XI. б) Тарасъ Булба. Повѣсть на Н. Гоголя. (Преведе Н. Бончовъ).

Digitized by Google

КЛАСИЧНИТѢ ЕВРОПЕЙСКИ ПИСАТЕЛИ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИКЪ И ПОЛЗАТА ОТЪ ИЗУЧВАНИЕТО НА СЪЧИНЕНИЯТА ИМЪ.

(Поради повѣста „Тарасъ Булба").

I.

Въ литературата на всѣки единъ народъ се проевява неговътъ духовенъ образъ, както въ огледалото се огледва лицето на човѣка. Народъ, кой е малко живѣлъ духовно, който всичкото си време харчи само за прехрана тѣлото, който не е мислилъ ни за себе си, ни за външкашний міръ, който е простъ зритель на това, што се върши около него — такъвъ народъ нѣма литература; за него всичко, што става въ человѣчеството, въ природата, въ умътъ на човѣцитѣ, е просто нѣшто, минутно, което се загубва съ человѣка заедно. И въ таково низко състояние остава човѣкъ, доде не добие лесчина да познава себе си и да познава мірътъ около себе си. *Самопознание* е начало на литературата. Мѫтно се евява това самопознание въ народното творчество: въ пѣсни, приказници, вѣрвания; но по-вече и по-вече се проеснява въ неговата писменность. Писменноста е голѣмо благодѣяние за духовний животъ, за духовното развивание и просвѣщение на народа. Народъ, който си познае битието и сможе да се изкаже въ литературата си, има богатъ и пъленъ животъ, а безъ това той живѣе слѣпо, бѣдно.

Ние, Българетѣ, стѫпваме сега въ тоя новъ за насъ пѫть на своето самопознание и духовенъ животъ, а първитѣ ни стѫпки трѣба да бѫдѫтъ обмислени, не скори. Каквато посока земемъ отъ начало, права или крива, по нея щемъ и да вървимъ, и мѫчно е послѣ кривото да исправишъ. Насъ ни срѣщатъ много спънки при началото на тоя пѫть, но, при всичкитѣ спънки въ нашето духовно пробуждание, ние сме честити отъ една страна, честити сме (за зла честь), че сме най-млади на тоя новъ пѫть, та имаме предъ себе ръководители много други народи. Едни отъ тия народи сѫ изминѫле веке пѫтятъ на духовното развивание, други сѫ далече отишле, не можъ ги догони и въ сто години. Та се разбира, че трѣба да се опознаемъ съ тѣхъ при началото, да се до-

Digitized by Google

питаме за много нѣшта, които сѫ тѣмъ познати, а за насъ сѫ оште тъмни въпроси. И така, нужда имаме да изгледаме внимателно всичкий оня пѫть на духовний животъ, който е изминатъ отъ другитѣ народи. Кога познаемъ това, тогава лесно ште ни бѫде и себе си да познаемъ и своятъ предлежащти новъ духовенъ животъ.

Рѣчта ни е тая, че въ това време не можемъ да чакаме да ни се свалятъ, като отъ небото, учени писатели и вещти поети, напоени съ народенъ духъ, та да ни бѫдѫтъ рѫководители, както въ литературата, така и въ другитѣ пѫтеки на народний ни животъ. Наши рѫководители сѫ сега другоземци. Но това да не ни плаши. Така е било и у всѣки народъ въ началото. Елинската стара литература се разви на времето до една висока степень и стана изпослѣ основа на римската, а че и на всичката европейска литература. А сѐ и тя зе начало отъ въстокъ, отъ Египетъ. Както отъ една свѣшть се предава пламъкътъ на много други свѣшти, така и тая духовна искра се разноси отъ единъ народъ на други.

Питането е: отдѣ да захванемъ нашето изучвание на иностраннатa литература.

Това е сѐ едно, като кога пита нѣкой, отдѣ да пие вода, отъ главата ли на изворътъ, дѣто е бистра и сладка водата, или отъ устието, дѣто е мѫтна. Или сѐ едно, дѣ е по-добрѣ да се кѫпешъ, въ морето или въ блатото. Хората пиятъ дѣто е чиста водата, а добитъкътъ пие и се кѫпе дѣто завърне.

Кога туритъ въпросътъ така ясно, тогава лесно се разбира, че трѣбва отъ начало да се запознаваме съ духовний, литературенъ и историченъ животъ на ония народи, у които той по-широко се е развилъ и по-пълно се е отразилъ въ литературата имъ. Елада и Римъ въ древната история и литература, Италия въ срѣднитѣ вѣкове, Англия, Франция и Германия въ новата — това сѫ шестъ огнища, въ които, заритѣ на просвѣштението сѫ събрани на купъ, та грѣятъ най-силно, и слабѣятъ, колкото по-далече отъ тѣхъ отстѫпяшъ, така дѣто на най-далечнитѣ крайшта отъ тѣхъ стои мракъ, тма и сѣнь смертная.

Но ние, Българетѣ, като стрѫкъ отъ великото словенско племе, което си има свой характеръ, свой история, своя писменность, — съ една рѣчь свой духовенъ образъ, свързани сме съ духовни узи съ другитѣ словенски племена. Духовното родство между народитѣ има сила, като магнитъ, да притегля и да споява. Два пѫти въ историята се изказва

Digitized by Google

тая сила на духовно родство между насъ и Руситѣ: Руский народъ отъ насъ приема свештенитѣ книги и езикъ старобългарски, и тоя езикъ лѣга въ основанието на руската литература, като краеуголенъ камикъ; а въ новото време Българетѣ обновяватъ духовниятъ си животъ чрезъ рускиятъ езикъ и руското образование, защото въ него ние наниграме наслѣдство и диря отъ родство на нашиятъ старъ историченъ животъ. Това е причината, дѣто въ нашата днешна писменность толкова широко мѣсто захваштатъ руски думи и цѣли изговори руски.

Тие фактове ни показватъ, че, при изучванието на иностраннитѣ литератури, лично мѣсто ште захване и руската. Чрезъ нея ние по-лесно ште станемъ причастни на европейското просвѣштение. Такъвъ е законътъ на природата.

Но това изучване на инороднитѣ литератури трѣбва да бѫде разумно, съ редъ. Трѣбва да изучваме творенията на ония писатели, които стоятъ на първо мѣсто, а да не си губимъ времето и паритѣ да копаемъ купиштата и да откопаваме такива писатели, които, поради скудоумнето си, не могѫтъ нищо ново и здраво да кажѫтъ отъ себе си, а прегацватъ и преживятъ чуждитѣ идеи и тѣхъ, на мѣсто да проеснятъ, оште по-вече затемняватъ. Лични гениални писатели у всѣки народъ сѫ твърдѣ малко на брой; но въ тѣхъ пълно се е отразилъ духовниятъ животъ на нацията имъ, а писателитѣ отъ втора, третя и десета ржка повтарятъ нѣкоя малка частица отъ гениалнитѣ идеи на своитѣ велики майстори. Който знае творенията на тие гениални, поети ли биле, или философи, или историци, или естествоиспитатели и учени, — той нѣма нужда да си губи врѣмето надъ изучванието на блѣнуването на писатели отъ втора и десета ржка; въ писанията на дирнитѣ може лесно да се убърка който не е вѣщъ.

Това го казваме защото видимъ, че нашата оскудна книжница отъ день на день се пълни съ изметъ книги, които се купуватъ и четѫтъ отъ простодушнитѣ Българе безъ всѣкоя полза. Издателитѣ на ония книги и не радѫтъ за просвѣштението на народа, което чакатъ съ жадани очи всичкитѣ честни родолюбци, а радѫтъ само за кисиитѣ си. Тежко е да гледашъ на това днешно *книгобцсие* и отпада ти и сила, и ищахъ и надѣжда за по-добъръ, и по-людски, и по-честитъ животъ за нашитѣ едпородци, кога видишъ, какви книги се обръштатъ днеска между жедниитѣ за четене и гладни за наука младежи. Вгледайте се внимателно въ

Digitized by Google

това слѣпо царство на нашата книжнина, дѣто захваштатъ почетно мѣсто и *Скраштенни Робинзоне*, и *прости Робинзоне*, и *Двѣ приказки за славнитѣ жени*, и *Три приказки за дѣцата*, и *Поучителни рѣчи на старитѣ философи*, и *Примѣри исторически*, и *Первi Храни*, и *Христоитии*, и *Изгубени Станки*, и *Невинноза̀клани моми*, и *Духовни зраковe*, и *Християнски зерцала*, и сочиненията на *Ѳадея Булгарина* (името на когото станжло въ отечеството му *притча во языцѣхъ*, стана нарицателно име за всичкитѣ писаче-прослѣпители), и *Нравственни повѣсти Душици*, и *безнравственни Любовници* съ гнусотиитѣ имъ Цариградски, и *Азвили*, и безчисленно множество *Драми и позоришни игри*, — вгледайте се, повтаряме, внимателно въ това чернокнижно гяволско хороигриште, и кажете ми: съ тия ли книжки се народъ просвѣтява ??..

Ние се вгледвахме, читателю, и повѣрвай, че отъ стотина и повече книги можъ наброи за въ работа петъ, много десетъ книги, — а другото е изметъ за изгаране. (Тукъ не казваме за учебнитѣ и за черковнитѣ свештенни книги.) — Не срѣшнжхме ни едно, не само отъ великитѣ имена литературни, но и писатели отъ втора и третя ржка; само единъ изметъ, книжно купиште, но-вече ништо. Да те заболи на сърцето, като погледнешъ за какво си харчимъ съ потъ и мжка спечелениитѣ пари. И добритѣ българе се радватъ, че и тѣ иматъ книжнина!

Но ште попита читателятъ: отъ што става това? — Отъ што? Отъ това, че се породихж много лжеучители и лжеписатели, *и рекутъ ви: се царствіе небесное*, но не вѣрвайте имъ, защтото е всичко за пари, *не всякому духу вѣруйте, но испытуйте духи*! А за такива борци е найпригодна днеска българската земля, която прилича на село безъ кучета.

Намъ ни не бѣ думата за българската книжнина. Това е работа на „Периодическото Списание“ да прегледа всичкитѣ български книги внимателно и да предуварди читателитѣ отъ измама. А ние заговорихме за нея помежду друго, да покажежъ, че сме доста поубъркале пжтятъ и ходимъ въ тъмнината. Отъ своя страна ние желаемъ да помогнежъ колко-годѣ на нашата книжнина, да излѣзе на правий пжтъ. Поради това, при всичката си неопитность, рѣшихме се да запознаемъ читателитѣ на „Период. Списание“ съ прославенитѣ творения на европейската литература, та преведохме за пръвъ пжтъ една отъ дражитѣ на *Фридриха Шиллера*, която се и напечата. Оставяме си право да поговоримъ послѣ за животътъ и литературнитѣ дѣла на тоя *класически* писатель въ нѣм-

Digitized by Google

ската литература. Заштото нашата цѣль се посрѣшна съ цѣлта на „Българското Книжовно Дружество", като идемъ по тоя пѫть, предлагаме сега на читателитѣ друго едно поетическо творение отъ руската литература, повѣста на *Гоголя* „Тарасъ Булба", която по високий си интересъ, по дълбокий си разумъ и поетично ясновидѣние, съ които е разкритъ характерътъ на главнитѣ герое, по широкитѣ и ясни черти, които така на видѣло ни износятъ цѣла исторична епоха въ руската история, може да се прочете съ голѣма полза отъ читателитѣ на „Период. Списание". Но заштото името на Гоголя пръвъ пѫть се явява въ нашата книжнина и не е познато на читающитѣ българе, нѣка ни бѫде позволено да кажемъ за него нѣколко думи въ втората половина на статията ни.—

II.

Гоголь. Животътъ и литературнитѣ му дѣла.

Руската литература води началото си отъ словенскитѣ апостоли и учители, св. Кирила и Методия, които съ безсмъртний си преводъ на свещенното писание, предаватъ и нашъ и на други словене християнството и полагатъ начало на писменноста. Отъ двѣ страни иде просвѣщението въ Русия: отъ юго-востокъ до Петра Велики, сир. до края на XVII в. и началото на XVIII в., и отъ западъ послѣ Петра и до нашитѣ дни. Старата руска литература има духовенъ характеръ и е по-вечето подражателна, като извадимъ *Слово о полку Игоревѣ* (поема отъ XII в.), Лѣтописитѣ и други оште самостоятелни, туземни съчинения; а новата носи мірски характеръ и въ началото си е подражателна, а отъ времето на *Катерина* II, отъ *Державина* приема малко по малко своя посока, та че трима писатели: *Крыловъ*, *Пушкинъ* и *Гоголь* ѝ придаватъ съвсѣмъ други, новъ, народенъ духъ, та тя става вече народно богатство, народно зерцало, което отъ една страна *отразява* характерътъ на народа и помага на самопознанието, а отъ друга — сѣе въ тъмната народна срѣда сѣмена на питовенъ животъ. Тая дирната посока и до сега господствува въ руската литература. Пушкинъ е родоначалникъ на стихотворната поезия, Гоголь — на прозаичната. И двѣтѣ зададоха работа на *беллетристиката*, та ще да работи надъ нея оште много време, и краятъ се не види отъ благотворнитѣ дѣла, които тя ще принесе на рускиятъ народъ. Като не ни е цѣлта по тъшко да говоримъ за тоя

Digitized by Google

предмѣтъ, нито пъкъ мѣстото ни допушта да се простираме на далече, ние ще се запремъ на Гоголя, да кажемъ за животътъ му, та и за съчиненията му.

Никола Василиевичь Гоголь-Янóвски се е родилъ въ 1809 г. на 19 Марта, въ Полтавската губерния (въ Южна Русия), въ малъкъ градецъ (мѣстечко) Сорочѝнци. Още дѣте той е слушалъ дѣда си какъ приказва за старото казашко време, което той така майсторски описва въ повѣста си „Тарасъ Булба"; слушалъ е, и образътъ на тоя юнашки народъ, животътъ на Мала-русия, живо се е отпечатвалъ въ мѣката дѣтинска душа. „Дѣду ми чудно умѣеше да приказва", пише Гоголь въ една отъ своитѣ повѣсти. „Захване да казва — весь-день не бихъ станѫлъ отъ мѣсто, сé бихъ го слушалъ ... Но колкото и да бѣхѫ чудни сказанията му за *запорожцитѣ**), за ляховитѣ (поляцитѣ), за юначеството на Подкова... нищо не ни омайваше толкова, колкото сказанията за нѣкои старински поличби, отъ които тръпки те побиватъ и косата ти настръхне." А отъ друга страна бащта му, като книжовенъ човѣкъ, отрано се грижѣше да го изучи, та освѣнъ дѣто той четѣше дома книги и гледаше по нѣкога даже зрѣлища сценични въ баштината си кѫщта, но биде отведенъ въ градъ *Нежинъ* да се учи въ Лицеятъ, който бѣ се отворилъ на скоро. Но тоя лицей малко му помогна, защото Гоголь бѣ лѣнивъ ученикъ и малко знания изнесе оттамъ. На таланта му по-вече подѣйствува тамъ Жуковски и Пушкинъ, които той четѣше съ сè-сърце. Още въ лицеятъ той зе да пише стихове, да издава журналъ. Лѣтно време живѣеше по селата въ Мала Русия и тука е ималъ лесница да изучва животътъ и ония характерни типове на южно руското племе, които послѣ описа въ първитѣ си повѣсти. Въ 1827 г. той дохожда въ Петербургъ и на първо време много бѣди претегли, като не можа да си найде нѣкое мѣсто и работа. Само въ 1831 г. помогнатъ отъ Жуковски и Плетневъ, инспекторътъ въ Патриотический институтъ, Гоголь биде поставенъ въ тоя институтъ учитель на историята. Около това време написа първитѣ си малоруски повѣсти „*Вечерá на Хуторъ близъ Дикáнки*"*), и се запозна съ Пушкина, когото имаше до смъртта за вѣренъ приятель и ръководитель въ литературнитѣ си трудове. Даже темата на най-

*) Така се казватъ казацитѣ, които сѫ живѣли на югъ отъ праговетѣ днѣпровски. А праговетѣ [пороги = скали, канари] на рѣка Днѣпръ сѫ като гердапътъ на Дунавъ.

*) Вечере въ едно селце (чифликъ) край Диканка.

Digitized by Google

великото дѣло Гоголево, „Мъртви души“, му е предадена отъ Пушкина. Смъртта на Пушкина е била силенъ ударъ Гоголю, който пише за нея: „Всичката сладость на живота ми, всичката ми най-висока сладость изчезна съ него. Нищо не сѫмъ захванталъ азъ безъ неговъ съвѣтъ. Ни единъ редъ не сѫмъ написалъ да не помислѭ, че той стои предъ мене... Боже! сегашний ми трудъ (Мъртвитѣ души), който ми е внушенъ отъ него, който е негово създание... азъ не могѫ да го продължавамъ“. Въ 1834 г. видимъ Гоголя *адюнктъ** на всеобщата история въ Петербургский университетъ, но слѣдъ година, оставя катедрата, защото видя, че е малко приготвенъ за таково високо учение. Около това време той изучва малоруската история и плодъ отъ това изучване е повѣста „Тарасъ Булба.“ Сѣверний студенъ климатъ много му повреди здравето, та, итомъ се улесни, утиде на 1836 г. въ Женева, а слѣдъ година — въ Римъ. Тамъ той получва отъ императора Никола помощь 5 хил. рубли и работи надъ първий томъ на Мъртвитѣ души. Въ 1840 и 1841 г. той дохожда въ Русия да издаде тоя първи томъ, и послѣ се връщта пакъ въ Италия, дѣто и преживява по-вечето време до смъртта си, боленъ душевно и тѣлесно. Въ това време колкото е билъ написалъ, по-вечето е горилъ, защото му се измѣнихѫ мислитѣ въ друга посока (християнски *мистицизмъ*), та броеше своитѣ литературни трудове за грѣховни дѣла, и моли читателитѣ си, въ нѣкои писма, да го забравятъ и да премахнѫтъ отъ свѣта съчиненията му. Така, за жалость, изгори и второ томъ на мъртвитѣ души, та сѫ остале отъ него само нѣколко главѝ. Умрѣ въ Москва на 21 февр. 1852 г. — Въ Даниловски манастиръ, дѣто е гробътъ на Венелина, близо до него, стои и гробътъ на Гоголя, а на гробний му камъкъ, отъ черъ мермеръ, изрѣзанъ е надписъ: *„Горкимъ словомъ моимъ посмѣюся“* (отъ пророка Иеремия), който характеризува неговитѣ литературни работи.

Кога пръвъ пѫть се появихѫ на свѣтъ малорускитѣ повѣсти на Гоголя, само малцина оцѣнихѫ достоинството имъ, а по-вечето писатели и журналисти (Сенковски, Булгаринъ, Гречъ и даже Полевой) видѣхѫ въ тѣхъ весели смѣшни приказки, а по-вече нищо. Гоголя не удостойвахѫ и да говорятъ за неговитѣ трудове. *Бѣлински*, съ своятъ дълбокъ и тънъкъ критическа талантъ, отвори очитѣ на руската публи-

(* Младъ профессоръ, помощникъ.

Digitized by Google

ка и показа й, че Гоголь не е за нега, че неговътъ талантъ е толкова високъ, дѣто скоро не нте го догони нѣкой отъ тогавашнитѣ поети, само ако не срѣшне нѣкоя спънка въ развиванието си. И това здраво оцѣнение бѣ вѣрно и думитѣ на Бѣлински се сбѫднѣхѫ. Гоголевътъ талантъ се развѝ до голѣма висота и показа на руското обществo таково богатство, каквото тò и не чакаше. Гоголь съ славата си помрачи и остави на диря си всичко, што се броеше до тогава за художникъ и поетъ и стана глава, родоначалникъ на цѣло поколѣние *поети натуралисти*, които се възпитахѫ и до сега се възпитватъ въ неговитѣ поетични творения. А въ обществото руско сега нѣма човѣкъ, малко или много образованъ, който да не е челъ Гоголя. Но славата на Гоголя се разнесе и въ другитѣ царства, дѣто видимъ, че съчиненията му сѫ преведени на петъ езика: на англійски, на френски, на нѣмски, на чешски и даже на сърбски езикъ.

Но каква е заслугата на Гоголя въ руската литература? Заслугата му е тая, че той даде на поезията *реално* битие, свали ѭ, така да речемъ, отъ небото на земята. Поезията на Пушкина на примѣръ, както и на Шиллера, описва *идеални* образи человѣчески, такива образи, до които человѣкъ не може да се възнесе, поради своитѣ грѣшни мисли, чувства и дѣла, но които той трѣбва вѣчно да иска да достига, че това му е и отрѣдено на земята: *да се исправя и подига нравственно, до дѣ достигне совершенство, дорастѐ въ мѣру полнаго человѣка.* А Гоголь избира други пѫтъ: той не ни показва човѣка идеално, а го показва такъвъ, какъвто си е, съ сичкитѣ му пороци; той прониква съ своятъ остъръ поетиченъ погледъ въ нашиѝ грѣшенъ міръ и озарява го въ всичката му повредена голота, и осмива съ своятъ лютъ смѣхъ, *юморъ*, тъмнитѣ страни на человѣка, та показва по тоя начинъ неговото дълбоко падане и помага му да позная себе си и да помисли за своето високо, божественно начало.

Кога излѣзохѫ на свѣтъ „*Старосвѣтскитѣ помѣщици*“, „*Расправата на Ивана Ивановича съ Ивана Никифоровича*“, „*Невски проспектъ*“, „*Шинель*“, „Писмата на лудий“; кога се появи комедията „Ревизоръ“ и нѝй-послѣ „*Мертвитѣ души*“: руското общество зе да се озърта съ страхъ на около и да пита; че това ли сме бнле ние? толкова ли сме низко паднѫле? че дѣ сѫ нашитѣ добри дѣла и християнски животъ? — и захвана да търси лѣкове на болнитѣ си мѣста. Слѣдъ то-

Digitized by Google

ва пробуждание, слѣдъ това нравственно прераждание, погледнете днѣска на него (на казаното обштество), кждѣ е отишло по пжтятъ на прогресса, та въ нѣкои десетъ, петнаесе, години не можъ го и позна. Гоголь съ своитѣ подражатели стоятъ на лично мѣсто въ това нравственно опитовяване на руското обштество, и това му е нàй-голѣмата заслуга.

Ние избрахме за българската публика повѣсть „Тарасъ Булба", която се относи къмъ първитѣ гоголеви повѣсти съ общото заглавие *„Вечера на Хуторѣ близъ Диканьки"* (*Сорочински панаиръ*, *Вечеръ срѣщто Ивана Купала*, *Майска ношть* и проч.), и имать съвсѣмъ други характеръ. Въ тѣхъ се оште не види оня горчивъ смѣхъ, *юморъ*, който се явява на сждѣ въ пò-подирнитѣ му съчинения. Тука Гоголь пише като поетъ-художникъ, който разумѣва тънко красотата и описва ни Мало-русия съ нейнитѣ *романтички* сказания и вѣрвания сериозно страстно; и, ако и да кара читателя да се смѣе, но тоя смѣхъ е веселъ а не горчивъ. Който чете тия юношески повѣсти на Гоголя, той ги чете съ голѣма сладость и душата му остая мирна. Но съвсѣмъ друго-яче дѣйствуватъ на читателя и друга диря оставятъ въ душата му послѣднитѣ негови съчинения — тѣ възбуждатъ смѣхъ, а оставятъ тегота. И такава е силата на таланта, дѣто те кара и да се смѣешъ и да плачешъ надъ беззаконието людско. Право си каже Гоголь: *Сквозь видимый міру смѣхъ, зрятся незримыя, невѣдомыя міру слезы"*. Такъвъ му е смѣхътъ.

Но Тарасъ Булба е съвсѣмъ друга повѣсть и токо речи не прилича ни на една отъ вишереченнитѣ. Съдържанието ѝ е историческо, а характерътъ трагиченъ и нѣма ништо *комично*, смѣшно. Погледнете на това гигантско лице Тарасово, на тоя воинъ-казакъ, комуто не трѣпва окото отъ страхъ предъ ништо, който не знае спъпка въ дѣлата и плановетѣ си, който нѣма милость ни за жена, ни за чедо, а знае само двѣ нѣшта славата на православната вѣра: и на казачеството. Само едно лице ни се види комично, евреинътъ Янкель, кога приказва Тарасу за сина му Андрея, че се е отмѣтнжлъ на полска страна, и не може да разбере съ своятъ еврейски разумъ, зашто Булба е толкова сърдитъ. А изобшто надъ всичката повѣсть вѣе страхъ и ужасъ. Тарасъ е готовъ всичко на огънь да изгори, само вѣрата да уцѣлѣе и бранителитѣ на тая вѣра — казацитѣ, които, като Христово войнство, оставятъ и кжштя, и жени, и дѣца, и имотъ, та се селятъ въ Украйна, и оттамъ излизатъ

отъ време на време да се биятъ съ враговетѣ на вѣрата си. Тарасъ пада най-послѣ въ ръцѣтѣ на Поляцитѣ и тѣ живъ го изгарятъ, но и тука му окото не трѣпва. Вързанъ за дърво, едната му ръка прикована съ гвоздъ, той вика и сочи отъ брѣгътъ на дружината си, на кждѣ да бѣга отъ Поляцитѣ. Въ лицето на Тараса поетътъ ни показва типъ на казакъ въ 15 и 16 вѣкове. Такъвъ би билъ и синътъ му Остапъ, ако да останѣше живъ — съ желѣзна воля, както се види най-ясно по търпѣнето му, кога го мжчатъ въ Варшава. Но друго-яче е описанъ образътъ на вторий му синъ Андрей, съ душа чувствителна, любовна. Погледнете и на сиротата майка, оставена, какъ майсторски ѭ описва художникътъ, та не може безъ сълзи да се чете; какъ искусно описва полята (степи), южноруски, дѣто четешъ и не можъ да се наситишъ; любовната сцена въ градъ Дубно въ домътъ на полячката, за която Андрей предава и отечество и животъ; битвитѣ и подвизитѣ на казацитѣ, описани съ Омировско перо; мжкитѣ на Остапа въ Варшава предъ очитѣ на башта му; *Запорожската Сѣчь* съ нейното вѣчно веселие. Прочетете всичко това и ште видите силата и високий талантъ на истински поетъ художникъ, който съ своятъ божи даръ прави чудеса. Воистина, „Тарасъ Булба" е чудна поема като Илиадата на Омира, но поема спроти вкусътъ на нашето време и нрави.—

На свършане да кажемъ нѣколко думи и за превода, като знаемъ, че има нѣкои да го найдѫтъ слабъ. Отъ рано си казваме, че той не е и намъ по сърце. Но това си има общи причини. Днеска всичко, щото се пише на български, е дебело, неодѣлано, заштото оште не се е обработилъ и устоялъ езикътъ ни, не е приелъ образътъ си. А причината е, че нѣмаме оште даровити писатели, които като изучѫтъ народното слово на самото му гнѣздо, и вникнѫтъ въ духътъ му, да могѫтъ послѣ съ писанията си да му бѫдѫтъ за примѣръ. А днеска нѣма отъ кого и да си поизучимъ езикътъ; всѣки пише, както го майка учила.*) Руский езикъ зима отъ день на день замахъ, та пригнете и обори на-

1) Добро штѣше да е, ако да писвахѫ както ги е майка научила; тогава понѣ штѣше да има тая полза, че штѣхме по-лесно и по-добрѣ да изучимъ особенноститѣ на сегашний говоримъ езикъ и по-скоро штѣхме да дойдемъ до единъ общъ и правиленъ изговоръ въ писането си, та и народътъ штѣше да разбира писаното ни; но за зла честь, благодарение на разнитѣ граматики, ние пишемъ съвършено инакъ отъ както говоримe, и нашитѣ майки, башти и братя не отбиратъ отъ езикътъ ни, на който пишемъ. (Р).

ший, и ние на сѫдѣ склоняваме предъ него глава. Отъ тая страна, за да се оправемъ предъ читателитѣ колко-годѣ, ште кажемъ, че колкото можѣхме, залѣгахме да избѣгваме руски думи и изговори. Само тамъ допуснахме книжно слово, словѣнско и руско, дѣто не найдохме своевъ езикътъ. Но безъ нужда не введохме ни едно слово чуждо, както вводятъ нашитѣ, чисти ушъ, български писатели, които и дѣто трѣба и не трѣба, безъ да се свѣнуватъ, *изражаватъ се съ изражения и щеголяіятъ* даже съ *фрази*. Ние нийдѣ се *не изражаваме*, а *изказваме* и *изговаряме* си мислитѣ български, колкото ни иде отъ рѫка, и ако заимаме нѣшто отъ руски ли било, или отъ словѣнски, гледаме да е согласно съ духътъ на езика. А *израженията*, дѣто ги *изражаватъ* нашитѣ днешни писатели, които живѣятъ въ срѣдата на Българетѣ и иматъ леснина да чуятъ живо народно слово, не имъ правятъ честь.

Н. Бончовъ.

Digitized by Google

ТРИ ГРАМОТИ

Дадени отъ Импер. Василий II на Българский Охридски архиепископъ Иоанъ около 1020 лѣто.

Тѣзи документи иматъ голѣма цѣна за нашата история, както черковна, тъй и гражданска: и за едната и за другата ние намѣрваме тукъ нѣколко нови и много любопитни свидѣтелства.

1. Официалнитѣ тѣзи документи съ необорима сила подтвърждаватъ, че Охридската патриаршия има началото си не отъ Юстиниановото архиепископство, както се мислѣше по насъ, а иде отъ старата българска Преславска и Дръстърска (Силистренска) патриаршия, както доказвахме ние, спроти Лингенталя, въ исторический си прѣгледъ на Блъгарската църква. „Во времето на царь Петръ, четемъ во втората грамота, Дръстръската епархия се украшаваше съ архиепископско достоинство, а послѣ архиепископитѣ се премѣстувахѫ отъ мѣсто на мѣсто — единъ премина въ Триадица, Срѣдецъ, други въ Водена и Мъгленъ, а сегашний намѣрваме въ Охрида; заради това подтвърждаваме да остане той тамъ.“

2. Славното Самуилово царство, види се, не било нѣкоя от-ново създадена държава, както се говори въ досегашнитѣ Български истории, а е продължение на първото българско царство. Този тъменъ въпросъ ние намѣрихме за добрѣ да разгледаме и убистримъ въ единъ особенъ членъ, който читателитѣ щѫтъ да намѣратъ въ слѣдуюштата книга на „Период. Списание.“

3. Самуиловото царство не било превземено силомъ отъ императорътъ Василия, както се мислѣше до сега, а само е поискало, слѣдъ смърта на царятъ си Иоана Владислава, да припознае за вой царь Византийский императоръ, като по-първо е взело отъ него

Digitized by Google

вѣра и клѣтва, че той ште да варди старитѣ български, както граждански, така и черковни правдини непреложно. Това потвърждава самъ Василий, като говори: „намъ се даде отъ Бога тази страна (България), като съюзна, съ договоръ (ὑπὸσπονδον)... нейнитѣ правдини съхраняваке нѣарушени, като ги потвърждаваме съ нашитѣ Хрисовули и сигилии.“ Освѣнъ тѣзи три грамоти, които сѫ били запечатани съ оловянъ печатъ (сигилии) и съ които се потвърждаватъ черковнитѣ български правдини, Василий е далъ тогава на Българетѣ и други грамоти, между които се научваме, че е имало и запечатани съ златни печати (хрисовули), и съ които сѫ се потвърждавали гражданскитѣ правдини и наредби. Ште ли да бѫде честита нѣкога българската история да намѣри и тѣзи документи?

4. Научаваме са за имената на епархиитѣ, които по онова време сѫ се намирали подъ власта на Българската патриаршия, а заедно съ това излазятъ на-яве и границитѣ на нейната область. Ето епархиитѣ: Охридска, Костурска, Главеницка, Мъгленска, Битолска, Струмицка, Моровиздска, Велбѫждска, Триадицка, Нишска, Враницка(?), Бѣлградска, Трамска(?), Скопийска, Приштинска, Липенска, Сервийска, Дристръска, Видинска, Рашска, Орейска, Черницка, Химерска, Дринополска, една на която името не се знае, Вотротска, Янинска, Петрска, Стажска и Веррейска. Всичко 29 епархии сѫ изброени, но види се, че може да е имало още, защото Василий казва: „ако и други нѣкои епархии се намѣрватъ въ Българскитѣ предѣли, а сме забравили да ги споменемъ, и тѣхъ повелѣваме да обладава той“ (светѣйший архиепископъ Български)[1])

5. При по-вечето епархии, освѣнъ катедралнитѣ, избройватъ се и другитѣ имъ градове. Тукъ имаме важенъ материалъ за географията на Балканский полуостровъ въ 10-й и 11-й вѣкъ.

Началото на първата отъ тѣзи грамоти познато ни е още отъ преди нѣколко години: то е обнародвано отъ Атинскитѣ учени Ралли

---

1). Нилъ Доксопатрийски, който е писалъ около 1043 год., слѣдователно около 20 години слѣдъ съставеньето на тѣзи грамоти, свидѣтелствува, че Българ. патриаршия е имала по-вече отъ тридесетъ епархии. Гл. *Исторический Прѣгледъ на Българската Прѣква. стр. 56, 57.*

Digitized by Google

и Потли въ 1855 г.[1]) Но цѣла тази грамота и двѣтѣ други пръвъ пѫтъ се обнародвахѫ презъ минѫлата година отъ учений професоръ на Московската духовна Академия г. Голубински.[2]) Тѣ сѫ найдени въ единъ Синайски рѫкописъ отъ учений руски пѫтникъ, Порфирий Успенски, сега Епископъ, който е свалилъ отъ тѣхъ и единъ преписъ. По този преписъ г. Голубински, съ дозволението на Преосвѣщтений Порфирий, ги е обнародвалъ. — Трѣбва да забѣлѣжимъ, че въ тѣхъ, както сѫ обнародвани отъ г. Голубинскаго, има нѣколко думи и изричания, на които не се разумѣва добрѣ мисълта и въ които се види да има нѣкакви грѣшки: не знаемъ, да ли преосв. Порфирий е направилъ тѣзи грѣшки, като не е можилъ да разбере добрѣ рѫкописътъ, отъ който е преписвалъ, или и въ самий този рѫкописъ тѣ сѫ се намирали. — Твърдѣ е желателно да се найдеше нѣкой нашъ Еллинистъ, който да направи други преписъ отъ сѫщтий рѫкописъ, отъ който се е ползувалъ преосв. Порфирий. А още по-вече е желателно, да-но се найде нѣкѫдѣ другъ единъ рѫкописъ съ тѣзи драгоцѣнни за насъ документи: тогава ние штемъ да можемъ да си обеснимъ по-добрѣ съмнителнитѣ за сега думи и изричания. Въ надѣжда, че изказанното тукъ наше желание ште да се изпълни нѣкога, ние за сега намѣрихме за добро да не препечатваме отъ книгата на г. Голубински гръцкий оригиналъ на тѣзи документи, а да обнародваме отъ нихъ токо единъ преводъ, при който отъ оригиналътъ прилагаме само нѣколко изричания, които или иматъ особна важность по своето съдържание, или пъкъ не се разбиратъ добрѣ. Послѣднитѣ прилагаме за да могѫтъ читателитѣ да сравнятъ съ тѣхъ преводътъ ни, и, ако го намѣрятъ невѣренъ, да го оправятъ. — Преводътъ е направенъ съ помощта на гг. Стаменова и Жинзифова.—

Трѣбва да направимъ още една бѣлѣжка. И тритѣ тѣзи грамоти сѫ найдени вмѣстени въ друга една грамота, дадена такожде

---

1). Σύνταγμα τῶν κανόνων ἐν Ἀθήναις т. 5, 1855. — ср. Ист. Прѣгледъ на Българската Църква стр.56.

2) Въ неговото дълбокоучено съчинение: Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей: Болгарской, Сербской и Румынской Москва 1871 г. стр. 259—263.

Digitized by Google

на Охридский архиепископъ отъ Византийский Императоръ Михаилъ Палеологъ презъ Августа въ 1272 г. Въ тази грамота Палеологъ привожда Василиевитѣ грамоти за да види отъ тѣхъ архиепископътъ, колчова е била нѣкога областа на Охридското архиепископство и колко епархии то е имало подъ своята власть. Заедно съ това той подбужда речений архиепископъ да гледа да прибере всичкото това древне достояние на своятъ трунъ. Това Палеологово великодушие къмъ охридското архиепископство е много любопитно. — Побудителнитѣ причини на това великодушие читателитѣ щатъ да найдатъ въ нашиятъ членъ, който ще бѫде напечатанъ по-долѣ подъ надсловъ; „Въпросъ за Бълг. и Сърб. църкви предъ сѫдилището на Лионский съборъ въ 1274 г.“.

М. Дриновъ

Ето грамотитѣ:

I.

Отъ многото и велики дарби, които человѣколюбивий Богъ често, въ различни времена е даровалъ на нашето царство, най-изряднатa е, дѣто стана да се увеличи Ромейската (Византийската) държава и Българската да бѫде подъ едно иго съ нея[1]). Заради това ние утвърждаваме благоговѣйнѣйший инокъ Иоаннъ да бѫде архиепископъ на България и да испълнява архиепископскитѣ длъжности[2]). И понеже той поиска да му се изложи писменно, колцина сѫ длъжни да служатъ на църквитѣ въ неговата область и по колко кли-

1)....καὶ τὴν τῶν Βουλγάρων (ἀρχὴν) γενέσθαι ὑπὸ ζυγὸν ἕνα.

2). Този Иоанъ се поменува въ Дюканжевий каталогъ на Българскитѣ (Охридски) архиепископи. Тамъ се говори, че той билъ родомъ отъ Дебръ и, преди да стане архиепископъ, билъ игуменъ въ тамошний манастиръ св. Богородица. Ето това свидѣтелство: Ἰωάννης καὶ αὐτὸς ἐν Ἀχρίδῃ οὗτος ἦν ἐκ Δεύρης, λωρίου Ἀγναανδίκης, ἡγούμενος χρηματίσας τῆς ἐκεῖσε μονῆς τῆς Θεομήτορος. Familiae Byzant. ed. Paris. p. 174.

Digitized by Google

рици и парици[3]) трѣбва да иматъ подчиненитѣ нему епископи, дадохме му настоящата наша грамота, чрезъ която повелѣваме: самий архиепископъ да има въ градоветѣ на своята епархия, сирѣчъ въ Охрида, Прѣспа, Мокра и Кичаво 40 клирици и 40 парици. Костурский епископъ въ градоветѣ на епархията си, сирѣчъ въ Костуръ, Горча, [Горица][4]), Колона, Дѣволъ, Вооза и Моръ, да има 40 клирици и 30 парици. Ако той по-преди да е ималъ и по-вече, но ние не желаемъ, штото числото на неговитѣ клирици и парици да надминува числото на архиепископскитѣ. Главеницкий епископъ въ Главеница,[5]) Канина и Неаниска, повелѣваме да има 40 клирици и 30 парици. Мъгленский епископъ въ Мъгленъ, Просѣкъ, Мерихово, Сетина, Островъ и въ Заодрия да има 15 клирици и 15 парици. Битолский епископъ да има въ Пелагония, Прилепъ, Дебръ и Велесъ 15 клирици и 15 парици. Струмицкий епископъ въ Струмица, Радовиште и въ Конча да има 12 клирици и 12 парици. Моровиздский да има въ Моровиздъ[6]), Козякъ, Славиште, Злетово, Луковица, Пияница и Малешово 15 клирици и 15 парици. Велбѫждский епископъ въ Вел-

---

3). Καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ κληρικοὺς καὶ παροίκους ὑπηρετεῖν. Г. Голубински мисли, че подъ думата πάροικοι се разбираръ мірски владишки чиновници, но това не е право. Πάροικοι у Византийцитѣ е означавало несвободни, неволни хора. Гледа. у Дюканжа: Glossarium med. et infimae Graecit.— Тукъ въ тѣзи грамоти подъ ние Πάροικοι, види се, разумѣватъ се хора, които императоръ Василий оставя да слугуватъ на владицитѣ, като тѣхни слуги. Подъ думата κλήριοι се разумѣватъ пакъ такива слуги, но които сѫ имали нѣкакъвъ духовенъ чинъ.

4). Въ преписътъ на Преосв. Порфирий е написано ἐις τὸν Κουρέων, което е явна грѣшка; въ преписътъ на Ралли и Потли се чете — ἐις τὸν Κουρεστὸν, което такожде трѣбва да е побъркано.

5). Главеница (Γλαβινιτζα) се е намирала въ Епиръ на Акрокеравнский полуостровъ, който се вдава въ Адриатическото море.

6). Шафарикъ мисли, че Моровиздъ се е намиралъ около изворътъ на Бинчъ-Морава, тамъ дѣто е сега Гьолъ-Ханъ (Сл. др. т. II, кн. I, стр. 356). Гилфердингъ отождествява Моровиздската область съ Българска Моравия (Собр. сочиненій I, 141, 217). Този документъ сега ни показва, че реченитѣ учени сѫ били измамени за положението на Моровиздската область и че тя се е намирала въ Македония по връхоетѣ на р. Брѣгалница.

Digitized by Google

бѫждъ[7]), Сундяскъ, Германия, Теримеръ, Стобъ, Долни Сундяскъ и Разлогъ да има 15 клирици и 15 парици. Триадицкий (Срѣдецкий) епископъ въ Триадица, Перникъ, Сиково, Свенеапъ повелѣваме да има 40 клирици и 40 парици. Нишкий епископъ въ Нишъ, Мокръ, Комплъ, Топлица и Свръдигъ да има 40 клирици и 40 парици. Враницкий епископъ да има въ Враница[8]], Моровискъ, Свенторомъ, Гронца, Девисискъ, Истааглангъ, Бродарискъ 15 клирици и 15 парици. Бѣлградский епископъ въ Бѣлградъ[9]), Градецъ, Омца, Главентинъ и Бѣла-Църква да има 40 клирици и 40 парици. Трамский епископъ[10]) да има въ всичката си епархия 15 клирици и 15 парици. Скопийский епископъ въ Скопия, Винеца, Прѣморъ, Луково и въ Принипъ да има 40 клирици и 40 парици. Приштинский епископъ въ Приштина[11]), Хвосно, Лѣсковецъ и Вретъ да има 15 клирици и 15 парици. Липенский[12]) во всичката си область да има 30

7). Професоръ Григоровичъ въ „Путешеств. по Европ. Турціи" стр. 200 изказва мнѣние, че Велбѫждъ е билъ на мѣстото на сегашний Кюстендилъ, — мнѣнието му се потвърждава отъ този документъ.

8). Не се знае, да ли подъ името Враница [Βρανίτζα] се разумѣва Враня на рѣка Бинчъ-Морава, или старий градъ Браничево, който се е намиралъ на Дунавъ, при устието на рѣка Млава. Гл. у Голубински 67, 68.

9). Г. Голубински мисли, че тукъ се разумѣва Арнаутъ-Бѣлградъ или Бератъ. Но като вземемъ въ внимание, че изброяването на епархиитѣ въ този документъ отива редовно отъ югъ на сѣверозападъ и че Бѣлградската се споменува слѣдъ Нишската и Враницката, излази по-вѣрно, че рѣчта е за крайдунавский Бѣлградъ, който оште при Бориса-Михаила е билъ единъ отъ по-преднитѣ български градове [гл. Vita S. Clementis ed. Miklosich с. 16]. Такъвъ единъ градъ не е можилъ да остане тъй много време безъ епископска катедра, както мисли г. Голубински, и на да ли може да има съмнѣние, че Бѣлградский Епископъ Сергий, който се споменува оште въ Борисово време, въ 878 г., е сѣдѣлъ въ този Бѣлградъ, а не въ Албанский.

10). Коя епархия трѣба да се разбира подъ Трамската [τῆς Θράμου], не се знае.

11). ...τὸν ἐπίσκοπον Πριζδριάνων. Г. Голубински мисли, че трѣба да се чете Πριζδιάνων. А Приздиана Византийцитѣ сѫ писали намѣсто Приштина.

12). Липена или Липляна (Λιπαίνιον) въ 11-й вѣкъ е билъ

клирици и 30 парици. Сервийский[13]) епископъ да има во всичката си епархия 30 клирици и 30 парици. Всички тѣзи клирици да бѫдѫтъ свободни отъ... и отъ други принуждения (заплашвания?), както бѣхѫ свободни и при Самуила[14]). Поради това и за знаене на бѫдущитѣ императори наши наслѣдници, като съставихме настоящата грамота, дадохме іѫ на архиепископътъ, слѣдъ като іѫ запечатахме съ нашиий оловянъ царски печатъ.

II.

Понеже светѣйший архиепископъ на България слѣдъ издаването на първата грамота, въ която се излагатъ предѣлитѣ на всякоя Българска епископия, поиска отъ царството ни да му се направи друга грамота и за ощте нѣкои епископии (Български), които остали неизброени въ първата грамота, заштото съсѣднитѣ митрополити грабиѫли ги отъ Българската областъ и подсвоили си ги[1]), царството ни намѣрва за нуждно да заповѣда, штото никой отъ реченитѣ митрополити или отъ тѣхнитѣ хора да не влѣзва нито на една стѫпка въ Българската областъ, но всичкитѣ Български епископства, които бѣхѫ подъ власта на царя Петра и Самуила и се управляваѫ отъ тогавашнитѣ архиепископи, и всичкитѣ други градове — всичкитѣ постановляваме да има и да управлява сегашний светѣйший архиепископъ. Заштото не безъ кръвь, не безъ трудъ и

единъ отъ крайнитѣ Български градове отъ къмъ Сърбия. Намиралъ се е на мѣстото на сегашна Митровица на р. Ибаръ, не далече отъ мѣстото, дѣто се втича въ нея Ситница. Гл. у Гол. 71.

(13). Градъ Сервия (Серфидже) се намѣрва въ южна Македония.

14). Ἵνα ἐξκουσέυονται οἱ τοιοῦτοι πάντες κληρικοὶ ἀπὸ τε οἰκοδομίου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπηρειῶν, ὡς ἐξκουσέυοντο καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ. Глаголътъ ἐξκουσέυειν е произлѣзълъ отъ латинский глаголъ excuso = извинявамъ, проштавамъ, отпуштамъ. Гл. у Дюканжа. Думата οἰκοδομιον ненамираме нито у Дюканжа нито у други гръчки словаре и незнаемъ какъ да іѫ преведемъ.

1). Διὰ τοὺς γειτνιάζοντας μητροπολίτας καθαρπάσαι ταύτας ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς ἐνορίας καὶ πρὸς αὐτοὺς οἰκειῶσαι.

Digitized by Google

не безъ потъ, но чрезъ голѣмо търпѣние и съ Божия помощь намъ се даде тази страна като съюзна отъ Бога, на когото благоста прѣмного помага намъ, като съединява раздѣленното подъ единъ яремъ, безъ да наруши границитѣ и наредбитѣ, които сѫ припознавани отъ нашитѣ предшественици [2]). Заштото ако и сполучихме да станемъ господаре на тази страна (на България), но нейнитѣ правдини съхранихме ненарушени, като ги подтвърждаваме съ нашитѣ хрисовули и сигиллии [3]). Тъй исто и на сегашний архиепископъ Български потвърждаваме да има енорията си толчова колчова тя бѣше при царь Петра, и да владѣе и управлява той всичкитѣ Български епископства, сирѣчь не само тѣзи, които сѫ споменѫти въ първата грамота, но и тѣзи, които, позабравене, не сѫ изброихѫ тамъ и които въ настояштата грамота обевляваме и излагаме. И тѣмъ сега, както и на всичкитѣ други даруваме клирици и парици, сирѣчь повелѣваме, штото Дристрский (Силистренский) епископъ да има въ градоветѣ на епархията си и въ другитѣ околни градове 40 клирици и 40 парици. Заштото въ времето на царь Петра тази епархия се украшаваше съ архиепископско достоинство, а послѣ архиепископитѣ се премѣствахѫ отъ мѣсто на мѣсто — единъ (премина) въ Триадица (въ Срѣдецъ), други въ Водена и Мъглень, а сегашний намѣряваме въ Охрида [4]), заради това потвърждаваме да остане той въ Охрида, а за Дристра да се ръкоположи епископъ. Видинский епископъ [5]) повелѣваме да има въ

2). Οὐ γὰρ ἀναιμωτὶ καὶ πόνων χωρὶς καὶ ἱδρώτων, ἀλλὰ διὰ καρτερίας πολυτελοῦς καὶ συμμαχίας θείας ὑπόσπονδον τὴν χώραν ταύτην ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐδωρήσατο, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ εὐμαλα τρανῶς ἡμῖν ἀρωγούσης, καὶ τὰ διεστῶτα εἰς ἕνεσυναπτούσης, ὑπὸ ζυγὸν ἕνα θέμενος τοὺς ὅρους καὶ τὸν τύπον, τοὺς καλῶς παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν βασιλεύσαντων θεσπισθέντας μηδὲν λεμηνάμενης.

3). Τὰ τούτης δίκαια ἀπαράσπαστα διετηρήσαμεν, ἐπικυροῦντες αὐτὰ διὰ χρυσοβούλλων καὶ σιγιλλίων ἡμῶν.

4). Ἐπὶ Πέτρου γὰρ βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὕτη (Δρίστρα) μὲν τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο, μετὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαινόντων τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ μὲν εἰς Τριαδίτζαν, τοῦ ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαίνοις, εἶθ' οὕτω ἐν τῇ Ἀχρίδῃ τὸν νῆν εὕρομεν ἀρχιεπίσκοπον.···

5) Въ грамотата е напечатано τὸν δὲ ἐπίσκοπον Βοδίνης, но г. Голубинский мисли, че трѣба да се чете Βυδίνη, Βιδίνη, та отъ

Digitized by Google

градоветѣ на епархията си 40 клирици и 40 парици. Защтото тая епархия ми направи голѣма услуга сътова, дѣто ми отвори всичкитѣ си пѫтишта, трѣбаше тя да получи нѫй-голѣмо награждание и да се възвиси нѫй-много. Но за да не стане по-голѣма и по-горна отъ епорията на архиепископътъ, пие ѝ уравнихме клирицитѣ и парицитѣ съ архиепископскитѣ, отъ като увеличихме числото на послѣднитѣ съ 10 (отъ 70 ги възкачихме на 80). Расский епископъ въ градоветѣ на епархията си повелѣваме да има 15 клирици и 15 парици[6]). Орейский да има въ всичката си епархия 12 клирицѝ и 12 парици.[7]). Черницкий[8]) да има въ всичката си область 15 клирици и 15 парици. Химерский да има въ всичката си епархия 12 клирици 12 парици[9]). Само за Дирахийский митрополитъ повелѣваме да остане на престолътъ си (да е независимъ отъ Българский архиепископъ) и да се доволствува отъ своитѣ си притежания и имуштества, а да не кѫтне Българскитѣ епископства. Тѣзи епископства ние опредѣляваме да има Българский архиепископъ, който ги е ималъ и отъ старо време и комуто тѣ сѫ опредѣлени отъ преж-

---

това изважда, че трѣба да се разумѣва Видинъ, Бъдинъ, Бдинь. глед. стр. 72.

6). Τὸν δὲ ἐπίσκοπον Ῥάσου. Градътъ *Раса* се е намѣрвалъ край сегашний Нови-пазаръ на р. Рашка, която се втича въ р. Ибаръ. Во времето на Бориса - Михаила, предѣлитѣ на България сѫ достигали близо до тоя градъ, който е билъ нѫй-краенъ Сърбски градъ къмъ Юго-истокъ. Глед. у Шафарика Слав. древ. т. II, кн. 1, стр. 431. Во времето на Симеона и Самуила, както е познато, Сърбия се намѣрваше подъ власта на Българското царство, та тогава и Сърбский епископъ, който е сѣдѣлъ въ Раса, поставенъ е билъ подъ власта на Българский патриархъ, подъ когото, види се, и оставалъ догде Св. Сава направи особна архиепископия Сърбска.

7). Г. Голубинский мисли, че градътъ Орея (Ὀρεία), отъ който се е наричала Орейската епархия, трѣба да е Horreum Margi, по грѫцки Ὀρρέον, Ὀρρέα, който се е намиралъ въ сегашно Сърбско Княжество, на р. Морава, край сегашний градъ Кюприя.

8) Τοῦ Τζερνίκου. Градъ Черникъ трѣба да се е намиралъ нѣкѫдѣ въ срѣдна или южна Албания.

9). Градъ Химара се намѣрва въ Епиръ на Адриатический брѣгъ.

Digitized by Google

дебившитѣ царье[10]). Заштото ние ништо не измѣняваме отъ това, што е опредѣлено на Българското архиепископство, но ако нѣкои отъ правдинитѣ му сѫ се умалили (затъмнили), ние сега съ настоящата си грамота пакъ ги възобновяваме, каквото да се съхранятъ ненарушени и неизмѣнни всичкитѣ правдини, които издревле принадлежѫтъ на архиепископството[11]). И нито Диррахийский митрополитъ, нито пакъ други нѣкои да не си подсвояватъ ништо въ Българскитѣ епископства, но да се доволствуватъ отъ своето си, което имъ е оздравено чрезъ стари опредѣления и за всегда да пребиваватъ при своята си власть неизмѣнно. — Адрианополский епископъ[12]) повелѣваме да има въ всичката си область 15 клирици и 15 парици. Епископътъ (не се знае кой, заштото титулътъ му не е написанъ въ преписътъ на Преосв. Порфирий), повелѣваме да има въ всичкат а си область 15 клирици и 15 парици. Вотротский епископъ[13]) повелѣваме да има въ всичката си епархия 12 клирици и 12 парици. Янинский епископъ да има въ всичката си епархия 15 клирици и 15 парици. Козилский епископъ[14]) повелѣваме да има въ всичката си епархия 15 клирици и 15 парици. Петрский епископъ[15]) повелѣваме да има въ всичката си область 40 клирици и 40 парици. И не само изброеннитѣ по име епископи опредѣлява-

---

10.) Παρὰ τῶν ἀρχαίων τετύπωται. Тука се подразумѣва царье или императори.

11). Οὐ γὰρ παραχαράττομεν τι 'εκ τῶν προτυποθέντων τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Βουλγαρίας, ἀλλ' εἰ καὶ ἠμαυρώθησαν, ἀνιστοροῦμεν καὶ ἀνατυποῦμεν διὰ τοῦ παρόντος σιγιλλίου ἡμῶν, ἀπαράθραυτα τὲ διατηρεῖσθαι καὶ ἀκαινοτόμητα πάντα τὰ 'εξ ἀρχαίων ἀνήκοντα τῇ ἀρχιεπισκοπῇ.

12). Тукъ не се разумѣва Едренската епархия, но Дринополската, която се е намирала въ Епиръ, въ Делвинската область. И до сега Аргирокастрската епархия се нарича Дринополска. Гл. у Голуб. стр. 73.

13). Βοθρώτου. И този градъ се е намиралъ въ Епиръ на Адриатический брѣгъ, срѣщто островътъ Корфу.

14). Κοζιλῆς. Козилъ такожде се е намиралъ въ Епиръ, около Химара.

15). Πέτρου. Градъ Петръ се е намиралъ въ сѣвероисточна Тесалия. На мѣстото му сега се намѣрва село Петра, на сѣверъ отъ Влахолувадо.

Digitized by Google

ме да има Светѣйший Архиепископъ Българский, но ако и други нѣкои се намиратъ въ Българскитѣ предѣли, а сме забравили да ги споменемъ, и тѣхъ повелѣваме да обладава той и да ги управлява[16]). И всички други градове, които не сѫ споменѫти въ настоящитѣ наши грамоти, да обладава сѫщтий светѣйший архиепископъ и да получава отъ тѣхъ опредѣленнитѣ приходи, такожде и отъ Власитѣ по всичка България и отъ турцитѣ, кои живѣятъ край Вардаръ рѣка и се намиратъ въ Българската областъ[17]). Всичкитѣ военачалници по България и всичкитѣ други чиновници и началници да го (архиепископътъ) почитатъ и уважаватъ, и да слушатъ неговото слово и неговитѣ съвѣти. И да не сѫ мѣшѫтъ[18]) нито въ Български мънастиръ, нито въ църква, нито въ нѣкоя църковна работа. И да не бъркатъ нито нему, нито на подчиненнитѣ му боголюбими епископи, и да не имъ правятъ препятствия, защтото ако нѣкой се улови въ такова нѣшто, той ште да понесе голѣмо наказание отъ царството ми. Поради това и за знаене на нашитѣ приемници ние направихме настоящтата грамота, която даваме на светѣйший архиепископъ отъ като ѭ запечатахме съ оловяннятъ печатъ на царството ни. Мѣсецъ Май, лѣто 6528 (отъ сотворения міра, а отъ Р. Хр. 1020).

III.

Настоящтата грамота се даде отъ царството ни на светѣйшата Българска архиепископия за да обладава тя безпрепятсвенно и слѣднитѣ епископства: Сервийското, Стажското и Веррейското,

16). 'Αλλ' εἰ καὶ λοιπεί ὑπελαίφθησαν διὰ λίθην μὴ 'εμφανιθεῖσαι καὶ τῶν Βουλγαρικῶν ὅρων 'εντὸς εἰσι, καὶ τούτας δικαιατέχειν καὶ δεσπόζειν παρακελεύομεθα . . . .

17). Καί τῶν ἀνὰ πάσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν, ὅσοι 'εντος Βουλγαρικῶν ὅρων εἰσί. Императоръ Теофилъ (829-842), пресели около 14000 души Турци изъ Мала Азия на Балканский полуостровъ, дѣто тѣ се заселихѫ покрай р. Вардаръ. Това сѫ Вардарскитѣ Турци, за които е тукъ рѣчта.

Digitized by Google

които такожде се намиратъ въ Българскитѣ предѣли[1]). Чрезъ настоящитата наша грамота ние присъединяваме и тѣхъ къмъ другитѣ епископства и ги потвърждаваме на Българската архиепископия, като даваме и тѣмъ клирици и парици. На Стажский епископъ 12 клирици и 12 парици, на Веррейский 30 клирици и 30 парици, на Сервийский — както е казано въ първата грамота[2]). И тѣмъ да не се бъркатъ.

Въпросъ за Българската и Сръбската Църкви прѣдъ съдилището на Лионский съборъ въ 1274 г.

Когато въ 1204 г. Латинцитѣ прѣвзехж Константинополь и основахж въ него Латинска империя на мѣсто Византийската, единъ гръцки болѣринъ, Тодоръ Ласкарисъ, който водѣше дъщерята на злополучний Византийский Императоръ Алексий III, бѣга въ Малка Азия и тамъ събра една малобройна дружина, та съ нейна помощь си подсвои Никея, Бруса и всичката Витинийска область. Тужъ той основа едно малко господарство, което се нарече Никейска империя, защото въ Никея му бѣше столицата. На това господарство е било речено да стане слѣдъ 50-60 годинъ избавитель на Византия отъ Латинското иго и пакъ да привдигне разтурената отъ Латинцитѣ Византийска империя. Това дѣло биде извръшено съ една чудна лесница: въ 1261 г., когато въ Никея царуваше Михаилъ Палеологъ, единъ неговъ полководецъ Алексий Стратегопулъ нападна Константинополь съ една чета, която сж съставяли около 1,000 войници[1]). Латинский императоръ Балдуинъ II.

1). Сервийското, както видѣхме, се споменува и въ 1-та грамота. Стажското (Στάγων) се е намѣрвало въ Тесалия: на мѣстото на епархиалний градъ сега се намѣрва село *Стагоея*, между градовцитѣ Клиново и Калабакъ. Веррейското е въ южна Македония.

2). Тамъ е казано, че му се дабатъ 30 клирици и 30 парици.

1) Западнитѣ писатели разказватъ, че Стратегопулъ нападнжлъ съ много голѣма войска. Гл. Du Cange: Histoire des Constant. sous les Emper. François l. v. c. 2. Но съвременний гръцки историкъ Акрополита (с. 85) говори, чи той ималъ съ себе си токо 800 юнаци.

Digitized by Google

не можи да отбрани столицата си отъ тая малка сила и биде принѫденъ да бѣга прѣзъ море, въ Италия. На 25 Юлия Стратегопулъ влѣзе въ градътъ и го прѣвзе, а на 15 Августъ дойде и Михаилъ Палеологъ изъ Никея, сѣднѫ на Константиновътъ тронъ и провозгласи Византийската империя обновена. Този фактъ твърдѣ ясно показва, до колко е била испаднѫла по това време Латинската империя, която при основанието си бѣше толкова силна, дѣто имаше надѣжда да утвръди властта си за много време надъ цѣлий Балкански полуостровъ. — Нашитѣ царье Иоанъ I. и Иоанъ II. Асѣнь сѫ, които оштетих ѫ тази надѣжда на Латинцитѣ и приготвихѫ пагубата на империята имъ. Но тѣзи чутни царье нѣмахѫ достойни наслѣдници, които да можѣхѫ да ожѫнътъ плодоветѣ отъ славнитѣ тѣхни подвизи, — тѣзи плодове прѣпаднѫхѫ въ рѫцѣ на Никейското господарство, което на Българетѣ има да благодари и за това, че можи да уцѣлѣе отъ Латинското иго. — Пръвий Никейски господарь Теодоръ Ласкарисъ (1204-1222) съ помошта на Българский царь Иоаннъ можи да запази новооснованото си царство отъ Латинцитѣ и да тури подъ власта си половината отъ Малка-Азия[2]). Неговътъ наслѣдникъ Иоаннъ Дука Ватаци (1222-1254), както е познато[3]), въ 1234 г. ожени 11-то-годишний си синъ и наслѣдникъ Тодоръ за 10-годишната дъштеря на Иоанна Асѣна, Елена. При това той се постара, та вселенский патриархъ, който прѣбиваваше тогава въ Никея, заедно съ другитѣ източни Иерарси припознахѫ Българската патриаршия въ Търново, която бѣше основана оште прѣди 30 години. Съ тѣзи дѣла Иоаннъ Ватаци искаше да се приблизи по-вече при могуштественний Български царь и да оздрави съюзътъ си съ него. Отъ тоя съюзъ той извлече голѣма полза за своята държава: ослоненъ на Българска помошть, той удари на Латинцитѣ въ Малка-Азия и съвсѣмъ имъ разсипа тамошнитѣ владѣния, които тури подъ своя власть. Освѣнъ това, той завладѣ и на Балканский по-

---

2) *G. de Villehardouin:* Hist. de la conqueste de Constant. ch. 240 и писмото на Генриха, което привожда Бюшонъ въ Recherches et mater. p. 2. pag. 212.

3) Исторически Прѣгледъ на Б. църква 86-88.

Digitized by Google

луостровъ нѣколко области, чрезъ което нѣшто Никейската империя стигнѫ до голѣма сила. Но въ политическитѣ работи лесно се мѣнява дружба и приятелство, скоро се забравятъ услуги и одлъжения. Особно малко е почитала такива нравственни връзки гръчката политика, която не се е свенявала да си играе съ оште по-свештенни нѣшта. Въ 1241 г. умрѣ Иоанъ Асѣнь, като остави широката си държава, която отъ къмъ Югъ се простираше до Едрене и до Солунъ, на малолѣтнитѣ си синове Каломану (1241-1245) и Михаилу Асѣню (1245-1258). На скоро слѣдъ смъртта на старий царь, на Българското царство нападнѫхѫ татарски ордии, та го оплѣнихѫ много злѣ, — вдигнѫхѫ се и внѫтрешни размирици, отъ които оште по-вече умаломоштя разнебитената отъ татарский плѣнъ Българска земя. Ватаци побърза да извлече полза отъ тѣзи злочестини на Българското царство и безъ голѣмъ трудъ му отне всичкитѣ Тракийски и Македонски владѣния. Слѣдъ Ватациевата смърть царь Михаилъ се опита да си възвърне отнетитѣ области и за това нѣшто той цѣли три години воюва съ новий Никейски императоръ Тодоръ Ласкарисъ II, мѫжътъ на Елена Асѣновна, но трудътъ му и жертвитѣ, които той направи въ тази война, останѫхѫ всуе. За тази несполука нѣколко Български болѣри се вдигнѫхѫ противъ него и го убихѫ (въ 1258 г.). — Не оста правъ наслѣдникъ, отъ мѫжко колѣно за да наслѣдова Българското царство, и за Асѣновътъ прѣстолъ се повдигнѫ внѫтрешна борба въ България, която се продължава цѣла година, догде най послѣ не сѣднѫ на него единъ болѣринъ Константинъ Тѣхъ, за когото се казва, че билъ на голѣмъ почетъ между болѣритѣ и ималъ голѣма обичь между народътъ. Штомъ се воцари, Константинъ (1259-1278) побърза да се сприятели съ Никейский императоръ Тодоръ и се ожени за дъштеря му Ирина Пакъ свадба и пакъ сродяванье между тѣзи двѣ държави, но каква голѣма разница между сегашнитѣ имъ отношения и отношенията имъ въ 1234, когато този истий Тодоръ, който сега даваше дъштеря си на Българский царь, самъ се женеше за дъштерята на Иоана Асѣня! Тогава Никейский императоръ тръсѣше да се сприятели съ Българетѣ и имаше се за много честитъ, че сполучилъ да ожени синъ си за българска царска дъштеря, а сега напротивъ Българский

Digitized by Google

царь гледа като на голѣма честь, че взема дъштерята на Никейский императоръ.— Това ново приятелство между тѣзи държави трая твърдѣ малко време. Оште въ сѫштата 1259 г. Тодоръ Ласкарисъ умрѣ, като остави за наслѣдникъ на империята малолѣтний си синъ Иоаннъ. Поради малолѣтството на послѣдний за управитель биде назначенъ Михаилъ Палеологъ, но той се провъзгласи за императоръ, като отне това достоинство отъ младий Иоаннъ, когото, за да не би нѣкога да се вдига и да поиска баштиний си прѣстолъ отъ узурпаторътъ, той ослѣпи и го затвори въ тъмница. Този случай развали токо штомъ завръзаний миръ: отъ една страна младата българска царица Ирина е побуждала мѫжъ си да се застѫпи за злочестий ѝ братъ Иоаннъ[4]), та да го освободи отъ неволята и да му помогне да си отнеме прѣстолътъ отъ Палеолога[5]), а отъ друга и самъ Константинъ е мислилъ, че властолюбивий и безчеловѣченъ постѫпъкъ на узурпаторътъ ще да направи размирици въ Никейската империя и се е надалъ, че въ тѣзи размирици той лесно ште да може да си възвърне отъ нея прѣвземенитѣ имъ Български области. Такива бѣхѫ отношенията на Българското цар-

4) Ирина и Иоанъ бѣхѫ родени отъ Елена Асѣновна, за която, както казахме, Тодоръ Ласкарисъ се ожени, когато тя бѣше на 10-тогодишна възрасть. — Иоанъ послѣ сполучи да побѣгне отъ тъмницата, въ която бѣше го затворилъ Палеологъ, и да тръси прибѣжиште въ Италия при Неаполитанский краль, при когото той се еви въ 1269 г. Това го свидѣтелствова единъ документъ, който се намира въ Неаполитанский архивъ и отъ който ние сме свалили единъ прѣписъ. Ние мисливъ, че съ дохожданьето на Иоанна въ Неаполь трѣбва да е свръзано началото на сношенията между Българското царство и Карла Анжуйскаго, за които ште ни бѫдѣ речта по доле.

5) Пахимиръ разказва, че Палеологъ оште въ 1261 г. говорилъ: Constantinum principem, assidue in nos stimulatum ardentissimis instigationibus Irenes conjugis, nobis perinftensae, minari audimus irruptionem in terras nostras per Thraciam. У Стрит. III, 754. Сравни и слѣднитѣ думи на Н. Григора: Quae (Мария) cum fratris Ioannis excaecationem audivisset, maritum ad illius facinoris ultionem solicitare atque impellere non desistebat. *ibid.* 755,756.

Digitized by Google

ство къмъ Никейский императоръ, когато послѣдний тъй изненадѣйно прѣвзе отъ Латинцитѣ Константинополь, пренесе си тамъ столицата и провъзгласи Византийската империя обновена. — Не забавно слѣдъ това събитие Българетѣ сѫ обевиле на Палеолога война, която изпърво не е била талкова страшна за него, но изпослѣ му станѫ твръдѣ опасна, и той бѣше принѫдемъ да иска миръ. Около 1270 г. умрѣ царица Ирина, която бѣше най върлий врагъ Палеологовъ при Българский дворъ. Палеологъ прати тогава при овдовѣлий Константинъ Тѣхъ посланници, чрезъ които му предложи да му даде за жена сестрината си дъштера Мария и да му отстѫпи нѣколко отъ Тракийскитѣ области, между които и крайморскитѣ градове Анхиалъ и Месемврия. Константинъ пристанѫ на тѣзи условия и миръть се направи. Мария биде изпратена въ България съ голѣма честь, но като дойде работата до отстѫпванье на уреченитѣ области, Палеологъ по разни причини провлачаше да изпълни това условие и когато Константинъ енергически поиска да му се дадѫтъ тѣзи области, клятвопрѣстѫпний императоръ повдигна срѣшто него Татарский ханъ Ногая. Поради това прѣдната вражда на Българетѣ срѣшто Палеолога се е разпалила още по-вече. Сама Мария, новата Българска царица, за която Палеологъ се надаше, че щѣ да държи негова страна при Българский дворъ, много е возненавидѣла вѣроломний си уйка, съ когото мѫжъ ѝ е тръсилъ случай пакъ да захване война и да му отмъсти[6]).

Сръбия, и тя е била враждебна Палеогогу. Тамъ царуваше тогава Степанъ Урошъ Велики (1240-1272), който водѣше Елена, дъштерята на послѣдний Латински императоръ Балдуинъ. Елена бѣше много честолюбива жена и тя игра доста голѣма рола въ сръбскитѣ дѣла. Та отъ само себе се разбира, че тя не е глѣдала хладнокръвно злополучието на отца си, комуто Палеологъ отне тронътъ, и до колко е могла, старала се е да въоружи мѫжъ си Уроша про-

6) Conventiones Constantini, et illa foedera, nuptiali utcunque necessitudine firmata, iam confundebantur, Maria virum in hostile adversus Romanos odium movente... Стрит. III, 762.

Digitized by Google

тивъ виновникътъ на злополучието Балдуиново. Както и да е, но ние гледаме, че още въ 1262 г. Сръбский краль е ималъ съ Палеолога война, която е траяла твърдѣ много време[7]). Около 1271 г. Палеологъ се е опитвалъ да се сприятели съ Уроша и за това нѣшто прѣдлагалъ е дъштеря си Анна за жена на по-младий му синъ Милутинъ, но тази свадба не можи да стане[8]) и враждата на Сръбитѣ не се прѣмахнѫ.

Съ разтуряньето на Латинската империя, Палеологъ си доби и други врагове. Послѣдний Латински императоръ Балдуинъ II, като бѣга изъ Константинополь отиде въ западна Европа за да тръси помощть, съ която да може да се върне пакъ на тронътъ си. Съ тази цѣль той обиде Франция, Испания, Италия и сполучи най-послѣ, чрезъ спомаганьето на папа Климента IV, да склони на своя страна силний на онова време Неаполитански краль Карлъ I Анжуйски. Въ 1267 г., на 27 Май, Балдуинъ завръза съ Карла договоръ: Карлъ се обрече да иде противъ Палеолога за да го изгони отъ Константинополь и пакъ да въздигне Латинската империя, а Балдуинъ се обвръза да награди Карла за тая услуга съ третята часть отъ земитѣ, които имъ се удаде да завладѣятъ на Балканский полуостровъ. Слѣдъ това Карлъ захванѫ да се готви за тази война, за която събираше голѣми сили и много съюзници. Около онова време ние гледаме, че и Българетѣ и Сръбетѣ сѫ имали сношения съ Карла, и по всичко се види, че тѣзи сношения сѫ ставали не за друга нѣкоя цѣль, но за съюзъ противъ Палеолога. За тѣзи сношения свидѣтелствова единъ документъ въ Анжуйскитѣ регистри, които се намиратъ въ Главний Неаполитански архивъ. Отъ този документъ, който е писанъ на 12 Септемврия 1271 г., научаваме се, че по онова време Карлъ съ нетърпѣние е очеквалъ да му пристигнѫтъ посланници отъ Ахаия, Сръбия, България и Албания и е распратилъ повелѣние на Апулийский портуланъ (началникъ на пристаништата) и на секретаритѣ си въ Принципатъ Беневентъ, Калабрия и Сицилия да посрѣштатъ реченитѣ посланници и да имъ да-

7) За тази война споменува Пахимиръ. Гл. у Стр. II, 195. —
8) Стрит. II, 195-200 —

Digitized by Google

ватъ беззабавно всичко што имъ е нужно за пѫть[9]).

Лошо е било положението на Палеолога, като той е билъ заобиколенъ съ толкова врагове; какви срѣдства той избра за да излѣзе отъ това положение? Познато е, какви сили и каква власть имаше на онова време Римский папа между Европейскитѣ владѣтели уобшто; на Карла Анжуйскаго той, освѣнъ това, ималъ е и особно влияние, заштото нему имаше да благодари Карлъ за това, дѣто станѫ Неаполитикански краль. Това като знаеше, Палеологъ се обърнѫ къмъ папата, та заврьза съ него прѣговори за съединяване на источната православна църква съ западната, като му даваше на-

---

9) Намираме за добро да обнародваме тукъ този документъ: Scriptum est eidem (magistro portulano Apulie).

Fidelitati tue etc. precipimus quatenus si processum temporis aliquos ambassatores seu nuncios de partibus Achaye, *Servie*, *Bulgarie*, Albanie aut de *Imperio vel de Regno de Sagarach* (Zagora), deferentes aliquas litteras seu ambassarias a dominis ipsarum partium vel regnorum ad portus vel maritimas jurisdictionis tue declinare contingat, eis, nullum alliud super hoc mandatum nostrum expectans, expensas, equitaturas et securum conductum pro ipsis et eorum familiis usque ad nostram presentiam sine difficultate aliqua exhibere procures. Recepturus etc. Datum Malfie XII Septembris anno Domini etc.

Item similes facte sunt secreto principatus et terre beneventane.

Item similes facte sunt secreto Sicilie.

Item similes facte sunt secreto Calabrie. — XV indictionis 1271.

Registri Angiovini, 1272. a. fol 1. № 13.

Подъ думитѣ *Imp. vel Reg. de Sagarach* (*Zagora*) се разумѣва Българското царство. Въ други два документи, които се намѣрватъ въ сѫштий архивъ, Българский царь се нарича Imperat. Aragoras, lempereor des Agorax. Такожде и въ търгóвский трактатъ на Иоанна Александра съ Венеция първий е названъ: Imperatore Alessandro del Zagora. Гл. Период. Списание I, 43 — Загора е наречена България и въ корреспонденцията на Иоанъ I съ Иннокентий III, а такожде и у нѣколко западни срѣдне-вѣкови писатели. Тъй нарича крайдунавска България и единъ български писатель отъ минѫлий вѣкъ. Гл. Период. Сп. IV, 20. —

Digitized by Google

дѣжда да направи при това съединяванье голѣми отстѫпки въ полза на Римската църква[10]). Съ този начинъ слѣдъ много и дълго провлачяние на тѣзи прѣговори той сполучи да спечели благоволението на папата; но за това той трѣбваше да пожъртвова православната вѣра и да подчини източната църква на папский прѣстолъ. За формално извършванье на това дѣло папа Григорий X. свика въ 1274 г. соборъ въ Лионъ, дѣто се стекохѫ до 500 католически епископи. Тамъ додохѫ и прѣдставители отъ страна на Палеолога и на вселенската църква, около 40 души на брой, между които сѫ били и Вселенский патриархъ Германъ и логофетътъ императорски Георги Агрополита. Тѣ донесохѫ писменно Исповѣданіе вѣры, спроти учението на Римската църква, подъ което се бѣхѫ подписали самъ императорътъ, синъ му Андроникъ, 35 митрополити и много други духовни лица. Освѣнъ този документъ, тѣ дадохѫ на папата прѣдъ цѣлий съборъ и торжественна клетва отъ името на императорътъ и на всичкото гръцко духовенство, че се отричатъ отъ схизмата и се присъединяватъ къмъ римската църква, като приематъ и ученнето ѝ.[11])

Съ продаваньето на православната вѣра Палеологъ прѣвари опасноста, която му се готвѣше отъ страна на силний Неаполи-

---

10) Това дѣло Палеологово доста подробно е описано отъ тогавашний византийски историкъ Пахимиръ, който е живѣлъ между 1242 и 1310 г., въ 5-та и 6--та книга на историята му. Любопитно е такожде гръчкото сказание за този прѣдмѣтъ, което намираме въ една гръчка поема (ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντ(νοπ.) издадена отъ Бюшона въ неговитѣ Rescherches historique. 1-re époque t. II, 1845-p. 335-367. Любопитни документи за сношенията на Палеолога се намиратъ въ Неаполитанский архивъ, отъ които нѣкои е издалъ *Del - Giudice* въ Codice diplomatico di Carlo I e II d'Angio vol. I, Napoli 1863-4.

11) Дѣянията на този съборъ сѫ загубени, учували сѫ се токо нѣколко изводи отъ тѣхъ и съврѣменни разкази, които сѫ събрани отъ Полякътъ Бзовски (Bzovius), (продлъжателятъ на Бароньевитѣ лѣтописи), който е живѣлъ между 1567-1637, и отъ Испанский историкъ Zurrita 1512-1581. Отъ този послѣдний е взелъ своитѣ извѣстия за този съборъ Капечалатро и ги е помѣстилъ въ книгата си: Storia del regno di Napoli, 1840 p. 350-354, отъ която ние почерпваме тукъ тѣзи извѣстия.—

Digitized by Google

тапски краль, и другитѣ Латинци, заштото папата нѣмаше вече да имъ допусне да захваштатъ война съ новопросвѣштенний синъ на Римската църква. Но чрезъ това богохулно дѣло Византийский императоръ е ималъ на умъ да извлече и друга оште полза, да постигне и друга цѣль, която е закачала другитѣ негови врагове, именно Българетѣ и Сръбитѣ. Штомъ извършихѫ тържественното си подчинение на Римската църква Византийскитѣ прѣдставители на Лионский съборъ отъ името на императорътъ си отворихѫ тукъ, на съборътъ, въпросъ за растуряньето на Българската патриаршия въ Търново и на Сръбското архиепископство.—

Този въпросъ бѣше повдигнѫлъ Палеологъ оште нѣколко години прѣди свикваньето на Лионский съборъ. Оште презъ Августъ на 1272 г. ние гледаме, че той дава на Охридский Архиепископъ една грамота[12]), въ която като привожда колко и какви епархии е имала Охридската църква подъ своя власть около 1020 г. подбужда реченний архиепископъ да си прибере всички тѣзи епархии, та пакъ да ги тури подъ власта си, каквото Охридското архиепископство да заемне пакъ онова положение, което то е заемало въ 1020 г. — Въ тази грамота Палеологъ не казва право, че желае разтуряньето на Търновската и Сръбска църкви, но това се разумѣва само по себе отъ съдържанието на грамотата му. Въ 1020 г. нѣмаше ни Търновска патриаршия, ни Сръбско архиепископство, и епархиитѣ както на едната, тъй и на другото тогава се намирахѫ подъ власта на Охридското Архиепископство. Сега Палеологъ, като е искалъ да постави послѣднето въ такова исто положение, въ каквото то се е намирало въ 1020 г. и като е залягалъ да си възвърне то всичкитѣ тогавашни епархии, не остая никакво съмнѣние, че той явно е посягалъ на независимоста на Търновската и Сръбската църкви.

Беззаконно и светотатственно бѣше това стръмление на Палеолога, заштото ако и на истина едно време Търновската и Сръбска църкви да принадлежѣхѫ на Охридското архиепископтво, но изпос-

---

12). Това е оная грамота, въ която сѫ помѣстени обнародованитѣ по-горѣ три грамоти отъ Василия II. Гл. тамъ прѣдисловието ни. —

Digitized by Google

лѣ по твърдѣ естественни причини, за които не е нуждно да се разпространяваме тукъ, тѣ се отдѣлихѫ отъ него и станѫхѫ самостоятелни църкви. И тѣхъ ги припознахѫ за такива Вселенский патриархъ и всичкитѣ източни иерарси.—

Търновската патриаршия, както рекохме по-горѣ, биде припозната въ 1234 г. съ единъ най тържественъ и канонически начинъ. За това нѣшто вселенский патриархъ свиква многоброенъ съборъ въ Лампсакъ и тамъ съ съгласието на другитѣ патриарси — Иерусалимский, Антиохийский и Александрийский тържественно провозгласихѫ Търновската патриаршия, слѣдъ което вселенский патриархъ заедно съ всичкитѣ отци на съборътъ составихѫ грамота, която "въ сигили печатлѣвше, въдашѫ благочьстивому царю и патриарху новосвященному тогда Іоакиму въ вѣчное поминаніе неотемлено."[13]—

Малко нѣшто попрѣди, около 1220 се основа и Сръбското архиепископство. За тази работа св. Савва ходи въ Никея, дѣто, както казахме, пребиваваше тогава Вселенский патриархъ, и издѣйствува да се даде и на Сръбската земя да си има своя независима църква. Патриархътъ съ голѣмо торжество постави св. Савва за пръвъ сръбски архиепископъ и даде му грамота, съ която дарова на сръбското архиепископство право за напрѣдъ само да си избира и поставлява архиепископътъ и да бѫде самостоятелно.[14]).

Оттукъ се види колко беззаконно е било стръмлението на Палеолога да унищожи самостоятелноста на тѣзи тъй канонически учрѣдени църкви и пакъ да ги тури подъ власта на Охридското архиепископство, отъ което тѣ зависѣхѫ едно време. Много беззаконна, светотатствена работа, но отъ нея Палеологъ се е надалъ

---

13). Гл. Историческ. Прѣгледъ на Българската църква, стр. 86, 87 и 88. дѣто е приведено не само Българското сказание за това, но и свидѣтелствата на Византийскитѣ писатели : Акрополита, Никифора Григора и Ефрема. Тамъ ние сме направили грѣшка, като наричаме Григора очевидецъ на това произшествие, заштото той е живѣлъ въ 14-тий вѣкъ. На и за Акрополита тамъ е било по добрѣ да се рече, че е билъ не очевидѣцъ, както сме рекли, но съвременникъ.

14) Голубинскаго Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей стр. 452.

Digitized by Google

да извлече голѣмъ политически интересъ, а за такъвъ интересъ той не се посвени и православната църква да продаде, и колко ли да уважава каноническитѣ нейни учрѣждения. Охрида се намѣрваше тогава подъ власта на Византийската империя, и архиепископътъ ѝ, макаръ и да се избираше и поставляваше отъ своитѣ епископи, но потвърждението си е получвалъ отъ Византийский императоръ и билъ неговъ подданникъ и слуга[15]). При тѣзи условия Охридската църква, която бѣше наслѣдница на старата Българска Прѣславска патриаршия и която все продължаваше да се титулесва съ Българско име, бѣше се съвсѣмъ погърчила и проникнжла съ интереситѣ на Византийската империя. Оттукъ се разбира, какво нѣшто е гонилъ да постигне Палеологъ чрезъ подчинение Търновската и Сръбска църкви на Охридский архиепископъ. Чрезъ това нѣшто той би убилъ самостоятелний духовенъ животъ на Българското и Сръбско царство и духовно би подчинилъ тѣзи враждебни царства на Византия. Тогава, какво широко поле би се отворило нему за политически интриги!

Съ грамотата, която Палеологъ издаде въ 1272 г. не е можала да се достигне неговата цѣль, заштото тази грамота не можаше да уплаши царътъ Български и Сръбски краль и да ги накара да пожъртвоватъ на върлий си полотически врагъ духовнитѣ интереси на държавитѣ си. Но Палеологъ не е нито очаквалъ, че само съ тази грамота ште да се свръши работата. Чрезъ издаването на този документъ той само е пристжпилъ къмъ тази работа, искалъ е само да повдигне въпросъ за растурянье на Българската и сръбската църкви, въпросъ, рѣшението на който той се е надалъ да извръши съ други начинъ, именно съ помошта на папата, комуто въ времето кога се издаде речената грамота той бѣше вече продалъ църквата, макаръ тази продань и да не бѣше оште обявена тържественно, което станж токо на Лионский съборъ. Тукъ на този съборъ Палеологъ намѣри за най-благовременно да прѣдложи рѣшението и на този въпросъ.

---

15) Историч. Прѣгледъ на Б. църква 125-129.

Digitized by Google

Нека да чуемъ сега, съ какво доказателство и съ какви думи неговитѣ прѣдставители сѫ склонявали съборътъ и папата къмъ това нѣшто. [16]).

„Сръбия и България (Serbia е Terra Zaora, Zagora, Загория) казали тѣ, сѫ се сдобили съ автокефални църкви безъ съгласието на Римский първосвештенникъ. Това е станѫло слѣдъ прѣвземаньето на Константинополь отъ Латинцитѣ: Българетѣ и Сръбитѣ (Bulgari е Serviani) се сдружихѫ тогава съ Гръцитѣ за да гонѭтъ Латинцитѣ. За тази цѣль тѣзи народи се сдружихѫ, правихѫ и свадби помежду си и съ това заедно се сговорихѫ да направѭтъ въ Сръбия автокефално архиепископство, а въ България — патриаршия. Това, казвали тѣ по-нататъкъ, е направено противъ канонитѣ и обичаитѣ на църквата, защото безъ волята на римский прѣстолъ не може да се поставлява нито патриархъ, нито пакъ друго нѣкое църковно достоинство да се дава.“

---

16) Защото тѣзи извѣстия, до колкото знаемъ, сѫ оставали до сега неизвѣстни за историцитѣ на Българската и Сръбската църква, ние намѣрваме за добро да ги приведемъ тукъ тъй, както сѫ написани въ реченитѣ книги на Неаполитанский историкъ Francesco Capecelatro. Гл. по-горе, бѣлѣж. 11.

Si propose parimente della parte dell' Imperador Michele che si riducesse nel primo stato la diocesi della Servia e della Terra Zaora, che senza l'autorita del Sommo Pontefice, dopo che fu occupata per li Latini la Citta di Costantinopoli, stando in grandissima confusione quell Impero, per concorrere i Bulgari, e i Serviani congiuntamente có Greci, per iscacciarne i Latini, per la qual cosa si mischiarono fra loro quelle nazioni; ed essendo fra essi comuni i matrimoni, e quasi una medesima gente, eressero la Servia in Metropoli, e la Terra Zaora in Patriarcato contro i canoni, e costumi della Chiesa, non potendosi senza volonta della sede apostolica né crear Patriarca, né conferire alcuna dignita ecclesiastica.

Digitized by Google

И тѣзи думи ги сѫ казвали прѣдставителитѣ на Византийский императоръ и на Византийското духовенство. Ние не мислимъ, че тѣ, а тъй исто и Палеологъ, който, види се, имъ е наржчалъ така да говорѫтъ, сѫ се били проникнѫли до толкова съ римското вѣроучение, та чистосърдечно сѫ вѣрвали, че наистина безъ папска воля нито патриархъ, нито архиепископъ не може да се направи, а на да ли нитемъ се излъга, ако кажемъ, че тѣ сѫ говорили тъй, та по-лесно да го повдигнѫтъ срѣшто Българетѣ и Сръбитѣ и по-лесно да го склонѫтъ къмъ Палеологовътъ планъ срѣшто тѣхъ. По-нататъкъ реченитѣ посланници казвали:

„Знае се, че императоръ Юстиниянъ за да възвиси градътъ Охрида, който е билъ негово отечесто, нарекълъ го е по своето име Юстиниана, чрезъ което този градъ е станѫлъ славенъ и най-главенъ между Иллирийскитѣ градове. При това той оште измоли отъ папа Вигилия да направи въ тоя градъ митрополия, подъ която бидохѫ подчинени България и Сръбия, въ които въ старо време сѫ се намирали Дакия Срѣдиземна и Прибрѣжна, Дардания, Горна Мизия и Панония„.[17]) — Охрида не е Юстиниана и Охридското архиепископство не е било Юстиниянското; това нѣшто добрѣ е можилъ да знае Палеологъ, защтото въ грамотитѣ на Императора Василия II, които той извади отъ архивитѣ, та ги вмѣсти въ своята грамота отъ 1272, доста ясно е показано, че Охридското архиепископство е продължение на старата Българска Прѣславска и Дръстърска патриаршия, но той или не е вникнѫлъ добрѣ въ тѣзи документи, или пакъ

17) Essendo notorio che l' Imperador Giustiniano, per nobilitare ed onorare la citta di Aculain (sic), ch' era sua patria, la chiamo del suo nome Giustiniana, molto famosa e principale per tal cagione fra tutte le citta dell Illyrico; ed otenne da papa Virgilio (sic) che facesse la Chiesa di essa Metropolitana e le furono concedute per diocesi la Servia e la terra di Zaora [Zagora), ch' erano anticamente la Dacia Mediterranea e Ripense, Dardania, Misia Superiore e Pannonia. — *Capecelatro* ibid.

Digitized by Google

(което е по-вѣрно) заштото по му е изнасяло прѣдпочелъ е да ѩазва, че Охридското архиепископство било основано отъ Юстиниана съ благословението и съгласието на папата.

Слѣдъ това изложение посланницитѣ Палеологови просили папата за да спомогне да се възврънѫтъ тѣзи земи на Охридското архиепископство, каквото то да стане пакъ, каквото било на времето[18]), съ други думи, просили сѫ да се разтурѫтъ Търновската патриаршия и Сръбското архиепископство и епархиитѣ имъ да се даджтъ на Охридский архиепископъ, който тогава такожде бѣше се подчинилъ на Римский прѣстолъ. — А какъ помагаше въ онова време папата за да се извръшватъ такива работи? Това е познато. Той първо даваше повелѣние да му се изпълни волята, и ако срѣщташе съпротивление, той заплашваше непокорнитѣ съ кръстоносна война, та и не само заплашваше, но имаше възможность и да повдигне танава война. Та Палеологъ не е злѣ прѣсмѣтнѫлъ, като е избралъ такъвъ пѫть за да строши враждебнитѣ му господарства— Българското и Сръбското.

Не се знае, што е отговорилъ папата на това прѣдложение, но нѣма съмнѣние, че той е взелъ во внимание думитѣ на Палеологовитѣ посланници. Та и какъ да ги не вземе, когато му сѫ казвали, че чрезъ подчинение Търновската и Сръбска църква на Охридската, която, както казахме, заедно съ Константинополската се бѣше прѣдала на папата, стадото на римский първосвештенникъ е штѣло да се умножи съ оште двѣ царства! Но каквото и да е било, ние знаеме, че не сѫ се били взели тогава на часътъ сериозни мѣрки за беззабавно рѣшене на този въпросъ, то, види се, е било оставено за послѣ, отъ като се добрѣ оздрави папската власть въ Константинополската църква. Това нѣшто за сега е поглъштало всичкото внимание на папата. — Беззабавно слѣдъ растуряньето на съборътъ той испрати въ Византия нунции за да прочетѫтъ на гръцитѣ разрѣшена молитва отъ схизмата (отъ православната вѣра), да

18) Nella qual cosa mostró Paleologo desiderar riforma, e rimedio della Sede apostolica, accioche ritornasse nel primiero stato, com' era in tempo di Giustiniano. Id. ibid.

Digitized by Google

введѫтъ по църквитѣ имъ римский символъ на вѣрата и пр.[19]). Но тукъ тѣ скоро се увѣрихѫ, че работата не била такава, каквато ѭ прѣдставлявахѫ Палеологъ и по-вечето отъ високото византийско духовенство. Тѣзи послѣднитѣ казвахѫ, чрезъ посланницитѣ си и чрезъ писмата си, че народътъ е склоненъ и приготвенъ да се отрече отъ схизмата и да се затече въ обятията на Римската църква, а пакъ този народъ срѣшнѫ папскитѣ нунции като нѣкоя чума, проклинаше Унията и не даваше ни за рѣчь да му се мѣнува въ нѣшто вѣрата. Да се повърне назадъ, бѣше страшно за Палеолога: страшна кръстоносна война би се повдигнъла тогава срѣшто него. И той се взе за най енергически мѣрки, та силомъ да прокара нечестивото си дѣло: тъмници, заточенне, биенье и всѣкакви мѫки бѣхѫ турени въ дѣйствие противъ гражданитѣ, които имахѫ благородна дързость да се изказватъ явно противъ Унията, а за честъ на Византийскитѣ граждане числото на такива честни хора между тѣхъ бѣ голѣмо, толкова голѣмо, гдѣто не можѣше да имъ се сподвие, макаръ императорътъ и да се мѫчѣше съ голѣма енергия да постигне тази цѣль. Въ Римъ взехѫ нàй-послѣ да мислятъ, че Палеологъ дѣйствува не искренно, та за това работата не отива напрѣдъ. Това подозрѣние си нѣмаше мѣстото, защото Палеологъ доказа искренноста на своитѣ дѣйствия съ много явни фактове: той даже роднинитѣ си, които се противлявахѫ на Унията, затваряше по тъмници, мѫчѣше, а двоица императорски синове и ослѣпи за такова съпротивление.—Въ 1281 на папский прѣстолъ стѫпи Мартинъ IV, който много се е водилъ по думата на Неаполитанский краль Карлъ I, а пакъ този послѣдний, както знаемъ, имаше желание да иде въ походъ срѣшто Палеолога, и така по причина на Унията прѣжнитѣ папи го въздържахѫ отъ това прѣдприятие. Той сега се възползува отъ влиянието си на новий папа, та го увѣри, че Палеологовата работа не е чиста и искренна, и чрезъ това го уговори да прѣкѫсне сношенията си съ него та оште и да го афоре-

19) Gibbon, History of the decline and fall of the R. empire, chap. LXII.

Digitized by Google

са. Това нѣшто биде извършено въ 1281 г. Унията падна, Карлу се развързахъ рѫцѣтѣ та той пакъ захванъ да се готви къмъ походътъ, който бѣше замисленъ оште прѣди 15 години.

Рекохме по-горе, че въпросътъ за разтуряньето на Българската и Сръбска църкви бѣше оставенъ да се рѣши послѣ, отъ какъ папата си укрѣпѣше добрѣ власта въ Константинополь и въ Византийската църква, но заштото послѣдното не можи да стане, то и до този въпросъ не дойде редъ, и той заглухнъ: Палеологъ ништо не придоби отъ повдиганьето на този въпросъ, а само си очерни името прѣдъ историята съ оште една беззаконна и нечестива работа.— Заглухнъ този въпросъ, заштото Унията въ Константинополь не се удаде. Но тя можѣше и да се удаде, и тогава, като си утвърдѣше папата власта надъ Константинополската и Охридска църкви, той не би оставилъ на мира Търновската и Сръбската. По този ли планъ, който Палеологъ бѣше измислилъ, или пакъ по другъ нѣкой начинъ тѣзи църкви лесно сѫ штѣли да загинѫтъ. Това сѫ добрѣ проумѣвали Българетѣ и отъ рано сѫ взѣли мѣрки за да прѣдварѫтъ тази опасность; тѣ сѫ положили голѣмо старание за да не се утвърди Унията въ Константинополь. Въ онѣзи тешки за византийскитѣ граждане години, когито вѣроотстѫпний имъ императоръ съ насилие и съ разни мѫки ги караше да оставятъ православната си вѣра, мнозина отъ тѣхъ за да избѣгнѫтъ отъ това насилие бѣгали сѫ въ България, гдѣто сѫ намирали добро прибѣжище, гостеприимство и утѣшение. Но освенъ това, българский Дворъ е влѣзълъ въ тайни сношения съ поборницитѣ на православието въ Византия, между които е играла голѣма рола Евлогия сестрата Палеологова и майката на българската царица Мария, и е поддържалъ тѣхната ревность съ съчувстнето си. Пахимиръ разказва, че между българский Дворъ и Палеологовитѣ противници въ Константинополь често сѫ ходили куриери[20]), и сѫ доносили отъ

20) Cursitabant... inter matrem (Евлогия) ficamque (и Мария) nundinandis in causam Schismatis muliebribus suffragiis intenti monachi non pauci. У Стрит. III, 762

Digitized by Google

Палеологовата столица извѣстия за вървежътъ на тамошнитѣ работи, а отъ България ободрение и надѣжда за помощть за прѣмахванье вѣроотстжпний императоръ. Това ободрение и тая надѣжда не сж давани токо съ дума, и токо за утѣшение на утѣснениитѣ поборници на православието,— България наистина е правила приготовления за война, за успѣшний вървежъ на която е тръсила да найде съюзници. Има извѣстие, че тя е праштала тогава посланници да завържатъ съюзъ съ Египетский Султанъ, та той отъ една страна, а тя отъ друга да ударятъ на Палеолога [21]). Ако сждимъ строго, то ние штемъ да найдемъ не твърдѣ похваленъ начинътъ, чрезъ който българский дворъ е искалъ да обори върлий си врагъ и губителятъ на православната вѣра, но православнитѣ и утѣснени Византийци сж одобрѣвали този постжпокъ [22],) заштото чрезъ него повѣрно сж могли да очакватъ пагубата на Палеолога и конецътъ на гоненията, които православната вѣра търпѣше отъ него.

Пахимиръ разказва, че мисълта за союзъ съ Египетски Султанъ, както и сношенията на Българетѣ съ Палеологовитѣ противници въ Византия, били работа на личната вражда Мариина къмъ Палеолога. Не е чудно, че така си е обеснявалъ тѣзи нѣшта Византийский историкъ, който отдалече е слушалъ, што се е чинело въ България, и мѣрилъ е българскитѣ работи по мѣркитѣ на Византийскитѣ придворни дѣла. Но нека всичко това да е било и Мариино дѣло,—не ли Мария бѣше българска царица, не ли тя на Български сили се осланяше, като е одобрявала и поддържала гонимото Православие въ Константинополь? Та штемъ да речемъ, че ако и да

---

21) (Maria) Iosephum quendam, Cognomento Catharum, cum aliis in Palaestinam misit, partim ut Aeliae patriarchae manifestarent, quae acta fuerant, partim ut hujus opera, collaborantes eodem et ipsi pro virili, Sultanem huic dominantem in imperatorem concitarent; quo, illo inde, Bulgaris ex parte alia irrumpentibus, imperatori subjectae provinciis ancipiti utrinque malo vexarentur. Пахимръ у Стр. III, 762

22) *Giblom*; ibid.

Digitized by Google

се съгласимъ съ Пахимира, все пакъ не остая съмнѣние, че Българитѣ не малко спомогнѫхѫ да се запази православието, когато Византийский императоръ и високото гръцко духовенство не само го продадохѫ, но още и съ голѣмо насилие искахѫ да го погубѫтъ.

С. Сенково 1872 Септемврий.

М. Дриновъ.

ПАМЕТНИЦИ

На рѫка ми се намиратъ два-три стари рѫкописи, писани на пергаминъ. Първиятъ наричамъ Ончевски по името на притежателя. Този рѫкописъ състои отъ 33 листа, форматъ малко по-голѣмичекъ отъ формѫтъ на Списанието ни, и съдържа Недѣлни Евангения отъ Матѳея. Безъ да влѣзвамъ въ голѣми подробности и описувания штѫ кажѫ само, че рѫкописътъ е откъсъкъ отъ цѣло евангение, слѣдователно — безъ начало и конецъ. Времето изгладило почти всичкитѣ заглавни букви, писани съ киноваръ, тогазъ когато редоветѣ, писани съ чернило, сѫ толкозъ свѣжи, като че подчернени недавно старателно. Шрифтътъ (формата на писмото) прилича на доста старъ и е доста красивъ и изящтенъ.

Отличителното въ този рѫкописъ е, че въ него никѫдѣ не се срѣштатъ юсоветѣ Ѫ и Ѧ, Ꙗ и Ꙗ, така и голѣмъ еръ Ъ. Тѣзи всичкитѣ се замѣняватъ съ утъ У и ютъ Ю; а буквитѣ І, Ц и Ы сѫ побъркани. Сѫщо е и съ буквитѣ Є и Ѥ, Ѣ, О и Ѡ, ѧ и ѩ. На мѣсто голѣмъ еръ Ъ насѣкѫдѣ турено малъкъ — ь. Освѣнъ това тукъ ударенията сѫ болъ, макаръ титлитѣ и да не се срѣштатъ толкосъ често. Преписателнитѣ знакове сѫ размѣсени: по нейдѣ стои †, а по нейдѣ запетая(,), която е по-често.

Digitized by Google

По правописанието се види, че това е чистъ преписъ отъ по̀старъ паметникъ, сирѣчъ — преписъ отъ XIV и началото на XV столѣтие. Преписвачътъ, като Българинъ, па и не до тамъ свѣдуштъ въ граматикийското искуство и водяштъ се по духътъ и правилата на времето, вмъкналъ и своитѣ българизми въ фонетиката. Отъ тая страна ржкописътъ съвършенно оправдава мнѣнието на г. Дринова за разбърканото употрѣбление на гласнитѣ и полугласнитѣ въ Българската писменность въ извѣстнитѣ времена (гледъ. Период. Списан. кн. II. стр. 9-29.) И това е по тази причина, че на нѣкои гласни и полугласни изгубилъ се е първобитниятъ характеръ на изговорътъ имъ. —

Вториятъ ржкописъ наричамъ Бистрицски (по името на мънастирятъ, дѣто е намѣренъ). Той състои отъ 155 листа безъ начало и край и съдържа така сжшто евангелия недѣлни и праздични — отъ всичкитѣ почти евангелисти. Написанъ е на пергаминъ, форматътъ му е почти сжштиятъ, както и на първий, само шрифтътъ е по̀-дребенъ и по̀-кржглъ. Види се и тоя ржкописъ да е преписъ отъ другъ. Въ краятъ има една голѣма часть и отъ Апостолътъ.

Ако сждимъ по правописанието ,този ржкописъ ште да е по̀старичекъ и отъ първиятъ, заштото тукъ Ї не се срѣшта, а Ы и И се употрѣбляватъ по̀-правилно. Смуштаватъ ме само титлитѣ и чрезмѣрнитѣ съкраштения, както виждате въ изводътъ. Препинателни знакове се срѣштатъ тукъ тия: · :.: или :· на края на стихътъ или периодътъ. Знаковетѣ . . стоятъ надъ двугласнитѣ ї е, ї а и проч. Точка (.) стои надъ гласни и съгласни по нѣкога. Знакътъ ⌒ стои надъ гласнитѣ И, ѥ и проч.; сѣтнѣ има и знакъ ʼ-ерикъ, на мѣсто малкий еръ Ь: на вʼсако врѣме молеціенсе споѭь ... и затʼвори дьрки сʼвоіе... И бѣ тоу до оумрьтвиіа иродова.

Срѣштатъ се титли Д̅, К̅, Л̅, Б̅, В̅, С̅, Т̅, Г̅, Х̅ и други обикновенни р̅, ч̅.

И въ този ржкописъ юсоветѣ и голѣмий еръ не се срѣштатъ никакъ, а само Ь. Имате преписъ на „Отче нашъ.“ То е и по това оште любопитно, че е отчасти притжлкувано или преиначено въ едно мѣсто, а въ друго сокзитѣ сж побъркани или липсуватъ. Немогж

Digitized by Google

се сѣти на кое столѣтие може се отнесе преписътъ, въ който такожде има погрѣшности, които изеднъжъ ще ви се хвърлятъ въ очитѣ. На всѣки случай тия два ржкописа смѣтамъ ги важни по-вечето за Българската фонетика.

Третиятъ ржкописъ е Требникъ, но толкозъ злѣ съдържанъ, щото $^1/_3$ часть е много покварена. Форматътъ му е по-голѣмъ отъ другитѣ два и е писанъ на два столбца съ шрифтъ по-дребенъ и кржглъ. Но за него другъ пжть.

Ето изводитѣ, които сжмъ направилъ и отъ двата ржкописа:

I.

а ,М, ꙁа

. . . .ЯГГЄЛОМЪ. . . . нв

Оуп҃ови се цр҃твїе нб҃ноіе, чл҃коу сѣа҃вшоу добрѡ сѣме на селѣ своіемь+ спеціїм҃же чл҃кѡмь, прїи ѩде враг҃ь іего и высѣ҃а плѣвелы посрѣдѣ пшенице, и ѡти҃де+ є҃гда же прозебе трава, и плодь сьтвори, тогда явишесе плевелїе+ Пришдше же рабы господина, рѣше ему, г҃н+ не добрѡли сѣме сѣаль іеси на селѣ своіемь+ Ѡ҃т коудоу оубо имать плѣвелы+ Ѡнже рече имь+ врагь чл҃кь се сьтвори+ раб҃ы же рѣше іемоу+ Хощешили оубо да ш҃ше исплѣвемь ꙗ҃+ Ѡн же рече, нїи+ еда вьстрьꙁающе плѣвелы, вьстрьгнете коупно сь нимь пшеницоу+ Ѡставите р҃асти Ѡбоіе коупно до жетвы+ и вь врѣме жетвы рекоу жетєліемь+ сьберѣте прьвѣію плѣвелы+ и свежете ꙗ вь снопы, ꙗко сьжещї ꙗ҃+ а пшеницоу сьберѣте вь житницоу моюѥ...

пороуганиіе и киение на сьмрьть и прѣдадєть

II.

Ѡ҃че нашь иже іеси на нб҃ѣхь. да ст҃ит҃се име т҃воіе и придеть ц҃рство твоіе. и да боудеть вола твоꙗ, ꙗко на нб҃ѣхь и на ꙁем҃ли. хлѣбь нашь насоущьст҃вьни даждь намь дн҃ь. ѡстави намь грѣхи наше. ибо сами ѡстав҃лꙗіемь. в҃сакомоу дльжникоу нашемоу. и невьведи на҃ вьскоушениіе, нь ѩꙁ҃бави нась Ѡ҃т неприꙗзнь[1]).

Велесъ. 1872 г. В. Поповичъ.

---

1). Въ другиятъ ржкописъ стои: Ѡт напасти. Чини ми се, че тукъ щѣ да има нѣколко русизми и силно влияние на преписвачътъ.

Digitized by Google

Иерархическата наредба на Черквата.

(превелъ И. Тоневъ*).

Черквата днесъ ни се представлява съ добрѣ организована иерархическа власть, която има нѣколко свои степени. Такава ли е била иерархическата наредба въ началото на черквата? Не е била такава. Днешната иерархическа наредба е станѫла постепенно, но е станѫла безъ да се отклони отъ първоначалното си основание; тая наредба не е нищто друго, освѣнъ развитие на първоначалната наредба[1]).

Главенъ и единственъ основатель и управитель на черквата е билъ и е Господъ нашъ Иисусъ Христосъ. Той основа черковната власть и ѭ предаде и съсрѣдоточи въ ржцѣтѣ на апостолитѣ. И та-

---

*). Ние благодаримъ на г. И. Тонева за трудътъ му и съ задоволение го обнародваме, толкосъ по-вече че тоя трудъ има за насъ, Българетѣ, съвременъ интересъ. Въ сегашнитѣ чудновати обстоятелства, когато цароградската гръчка патриархия, заедно съ всичкитѣ гърци, така необмислено и дързостно провъзгласи схизмата и съ това крайно смути благочестивитѣ чувства на всичкитѣ истинно православни — не безинтересно е, мислимъ, да се види до колко Гръцката черква е излѣзла отъ предѣлитѣ на своитѣ права и е нарушила постановленията на всеобщата православна черква.

Предлагаемата тукъ статя, не е имала, разбира се, за цѣль — нашата разпря съ гръцката черква: нейната цѣль е — да запознае читателитѣ съ разнитѣ степени и предѣли на черковната власть, — което и накарало г. Тонева да ѭ преведе. Сама по себе написана популярно, г. Тоневъ, за да направи статята още по-достъпна за нашата читающа публика, счелъ за нужно да направи преводътъ ѝ свободно, като си е позволилъ малки нѣкои прибавки тамъ, дѣто му се е виждало за нужно. Всичко това ние удобряваме. Едно само не удобряваме, и това е, — че г. Тоневъ не означава чия е статията. (Р.)

1). За насъ, Българетѣ, европейската мудрость отъ день на день се по-вече и по-вече става по-достѫпна, отъ день на день по-вече и по-вече се разкриватъ за насъ богатствата на человѣческитѣ познания, придобити съ толкова вѣковни трудове и мѫки. Ний виждаме

Digitized by Google

ка, първоначално всичката черковна власть съставлявахѫ апостолитѣ. Всѣки апостолъ, по волята на Ис. Христа, съставлявалъ е или съсрѣдоточавалъ е въ себе си всичката черковна власть: всѣки а-

---

великитѣ плодове на человѣческиятъ умъ, виждаме всичкитѣ добрини, съ които просвѣтенитѣ человѣци се наслаждаватъ — благодарение на своята умствена дѣятелность. И — намъ ни се ревни, и ние желаймe отъ цѣла душа и сърце да вкусаме отъ тѣзи плодове, да спечелимъ и ние тѣзи добрини, што ги иматъ другитѣ хора. Желанието у насъ е силно, но силитѣ ни и умѣянието ни е слабо. А между това, именно туй ние и не пресмѣтваме. Ние съ жедность четемъ произведенията на великитѣ хора, възхищаваме се отъ великитѣ и человѣколюбивитѣ имъ идеи, очудваме се на силата на талантътъ имъ, на който талантъ европейскитѣ народи има да благодарятъ за благоденствието си, — и въ насъ се явява силно желание непремѣнно да осѫштествимъ и ние въ народниятъ си животъ тѣзи идеи. И се мѫчимъ ние отъ всичкитѣ си сили да извършимъ това, и ништо не штадимъ, всичко сме готви да направимъ прахъ и пепелъ... Но за това, така лесно ли се постигатъ такива велики резултати; достаточно ли е едно повърхностно викане и кряскане за постигването на тѣзи резултати, не сѫ ли тукъ необходими други по̀ сериозни условия, на примѣръ—дългогодѣтенъ и упоренъ трудъ надъ правилното развитие и просвѣщение на народътъ, сериозното усвояване на науката и проч; — за всичко това малко ни дохожда на умъ. Не може човѣкъ да не се усмихне, наистина, като гледа какъ сегисъ-тогисъ у насъ изъ вѣстницитѣ се проповѣдватъ съ дѣтска сериозность великиидеи и какъ сърдито и настоятелно се иска осѫштествлението имъ, безъ да се пресмѣта възможно ли е това осѫштествление или не, и, ако би да станеше, — какви сѣтнини може да има отъ него за народната ни доброчеститина и бѫдщина. Безъ да познаваме народнитѣ нужди, умственното и нравственно състояние на народътъ си, — безъ да познаваме обстоятелствата и времето, ние искаме нареждането на работитѣ така, както се намъ показва за добрѣ, и се сърдиме като не ни чуватъ. Ние искаме свободата на мисалта и на словото, а усѫждаме и псуваме другитѣ, когато тѣ не приематъ нашитѣ мнѣния и не рачатъ да се подчиняватъ на нашитѣ рѣшения; ние осѫждаме другитѣ за безсъвѣстностъ, а не се свенимъ да се прикриваме съ народното име за заштита на частнитѣ си интереси и интригански постѫпки, не се свенимъ да зло-

Digitized by Google

постолъ е билъ и вселенски учитель, и вселенски свештеннослужитель, и вселенски управитель. Никого отъ тѣхъ Ис. Христосъ не поставилъ по̀-горѣ или по̀-доло, но всички сѫ били равни помежду си.

употрѣбляваме съ това свето име и, прикриваштицъ се съ него, да нападаме на на̀й-светитѣ народни интереси, да снижаваме и чернимъ личности, — за то само, че не се е сбѫдила нашата; ние... та — съ една дума, ние сме опте дѣца и дѣца зли. Достаточно е да видимъ мѣсецътъ, и ние го поискваме, та като не него даджтъ, — да плачемъ, да се тръшкаме о земята и да хвъргаме на другитѣ съ каквото ни падне въ рѫцѣ...; достаточно е да прочетемъ нѣшто новомодно — понѣ за насъ — или да чуйме нѣкоя дума, която бие тъй на нѣшто особенно, високо-високо, и ние захваштаме да тълкуваме тая дума и въ дѣтската си фантазия да се занесемъ до тамъ, штото и сами да не знайме на къдѣ отиваме и што искаме...

Не е ли истина това?

Истина е — за съжалѣние. И заштото е истина, за това ние видѣхме за необходимо да се поспремъ тукъ и да разеснимъ на читателитѣ си какъ трѣба да се разбиратъ думитѣ, че Иерархическата власть въ днешниятъ си видъ се е образувала постепенно, споредъ исканието на времето.

Черквата не прилича на гражданскитѣ учреждения. Гражданскитѣ учреждения могѫтъ съвършенно да се измѣняватъ съобразно съ потрѣбноститѣ на обстоятелствата и времето. Кога поиска времето, сѫштествуюштитѣ граждански учреждения могѫтъ совършенно да се изхвърлятъ и да се замѣстятъ съвършенно съ нови, които да нѣматъ никаква — нито вънкашна нито вътрѣшна връзка съ предишнитѣ учреждения. Но въ черквата̀, така както сме длъжни ние да гледаме на нея, не може да стане това. Черквата е Божие учреждение. Нейниятъ основатель е Ис. Христосъ и тойзи основатель заедно съ своитѣ апостоли е завѣшталъ на черквата всичко, штото ѝ е потрѣбно презъ всичкитѣ времена. Отъ това завѣштание черквата не може да отстѫпи. Това не показва обаче, че черквата трѣба да стои на едно мѣсто и да противодѣйствува на человѣческиятъ напредокъ, безъ да се съображава съ времето и обстоятелствата. Напротивъ, черквата винѫги се съображава съ времето и обстоятелствата и, споредъ потрѣбноститѣ на времето, тя допушта измѣнения въ своитѣ вънкашни и вътрѣшни нарѣдби, но гледа винѫги тѣзи измѣнения да бѫдѫтъ напълно съгласни съ нейнитѣ първоначални основи, отъ които никакъ не може да отстѫпи. Който съ внимание и сериозно е изучвалъ черковната история, той

Digitized by Google

Но таквозъ усрѣдоточвание всичкитѣ правдини на черковната власть въ лицето на всѣки единъ отъ апостолитѣ е било само въ тѣхното време, заштото тѣ бѣхѫ уполномоштени да устроятъ на землята черквата Божия, да турнатъ и на вѣчни времена-до скончания вѣка-да укрѣпятъ въ нея новиятъ редъ по духътъ на Новиятъ заветъ. Като извѫршихѫ това, апостолитѣ предадохѫ на епископитѣ на онѣзи черкви, които основахѫ, правдинитѣ да поучаватъ, да свештеннодѣйствуватъ и да управляватъ, но не имъ предадохѫ и не можахѫ да предадѫтъ на всѣки единъ отдѣлно своята власть въ всичката ѝ пълнота.

Апостолитѣ не предадохѫ на своитѣ преемници своето чрезвичайно посланничество, вселенско значение и характеръ на непогрѣшимость. Всѣки епископъ, като апостолски преемникъ, може да бѫде нареченъ апостолъ, но не вселенски, а само на онази черква, на която е поставенъ законно. Вънъ отъ предѣлитѣ на тази черква неговото право да учителствува, свештеннодѣйствува и да управлява— не се простира. Та и въ своята Черква той не може да прави нови наредби, а е дължен само да пази онова, което е учредено отъ апостолитѣ, да тълкува тѣхното учение, да извършва установленнитѣ тайнства и да бди надъ черковното благочиние по духътъ на апостолскитѣ правила. Като е пъленъ владика въ своята черква, епископътъ може да надѣлява съ своята власть (поучаване, свештеннодѣйство и управляване) и други лица — свештеници и диякони,—но нѣма право да назначава и поставлява преемникъ на себе си.

Но апостолитѣ не оставихѫ черквата безъ върховна вселенска

увѣрилъ се е, разбира се, че каквито измѣнения и да е правила черквата въ вътрѣшнитѣ си и външни учреждения, тя не е направила нито едно таквозъ, което да не е основано на първоначалнитѣ ѝ учреждения, което да не е съгласно съ нейното учение. Така и тукъ. Сегашното иерархическо устройство на черквата е станѫло постепенно, но то се е извършвало съгласно съ първоначалното устройството — или по-добрѣ да кажемъ, — то не е друго, освѣнъ — развитие на първоначалната иерархическа форма. (Р.)

Digitized by Google

власть. Тази власть тѣ предадохѫ на съборътъ на епископитѣ отъ всичката вселенска черква, и само на този или на такъвъ съборъ тѣ присвоихѫ характеръть на непогрѣшимость, като подтвърдихѫ и засвидѣтелствувахѫ, че рѣшенията на такъвъ съборъ служатъ за несъмнѣнно изказване волята на Св. Духъ. А какъ трѣба да се изказва тази върховна власть въ собранията на епископитѣ, това твърдѣ ясно е казано въ 34 апостолско правило: „и на епископитѣ отъ разнитѣ градове подобава да знаятъ единъ първи изъ помежду си и него да признаватъ, като глава, и безъ неговото разсѫждание да не правятъ ништо таквозъ, което надминува тѣхната власть ... Но и първиятъ ништо да не прави безъ разсѫждението на другитѣ. Заштото така само ште бѫде едномислие, и ште се прослави Богъ о Господѣ и Святомъ Духѣ — Отецъ и Сынъ и Святый Духъ".

Истина, различнитѣ обстоятелства, които е прекарала черквата въ продължение на много вѣкове, давали сѫ такъвъ или другъ видъ на проевяванието на съборната власть; но тази власть на винѫги е съхранила онзи сѫштественни характеръ, който е опредѣленъ отъ 34 апостолско правило.

Споредъ това правило, изъ между епископитѣ, които сѫ съвършенно равни по власта, трѣба единъ да бѫде на чело съ нѣкои особенни преимуштества. Това е неизбѣжно въ какво и да е правилно устроено человѣческо обштество. При равенството на лицата безъ председатель не може да се състави правилно събрание и да даде правилни разсѫждения, та да прави и рѣшения. Така е трѣбало да бѫде и въ Черквата. Апостолитѣ, въ своята проповѣдническа дѣятелность, основавали своитѣ сѣдалишта въ голѣмитѣ градове. Отъ тукъ тѣ излизали за да основаватъ други частни черкви, или праштали своитѣ ученици, а тѣ сами надгледвали отъ тукъ състоянието на частнитѣ черкви. Това естественно е служило да иматъ нѣкое първенство и нѣкои преимуштества онѣзи епископи, които сѫ ставали преемници на епископскитѣ сѣдалишта въ главнитѣ градове. Историята на Апостолитѣ показва, че по времето на апостола Павла епископскитѣ сѣдалишта въ главнитѣ градове имали

Digitized by Google

вече нѣкакво си първенство. Тъй Апостолъ Павелъ, слѣдъ третьото си пѫтуване, като е оставялъ малоазийскитѣ черкви, въвѣрилъ грижата за тѣхъ на Ефескиятъ епископъ (Дѣян. гл. 20). И така, още во времето на апостолитѣ едни черкви сѫ имали първенство предъ други. Това първенство не е могло да не се укрѣпи още пò-вече слѣдъ смърта на апостолитѣ. Разбира се, че пълно и чисто апостолско прѣдание трѣбало да се тръси, та и се е запазило тамъ нàй-много, дѣто апостолитѣ сѫ живѣли пò-много време. Такивато черкви Тертулиянъ ги нарича matrices originales fidei (майка на първоначалната вѣра). Такива черкви, слѣдъ апостолитѣ, сѫ се считали — Иерусалимската, Антиохийската, Александрийската, Ефесската и Коринтската. А гражданското преимуществство на тѣзи градове още пò-вече укрѣпявало значението на епископскитѣ сѣдалища, заштото въ такивато значителни градища пò-е било удобно да се събирватъ пастиритѣ черковни, та и отъ тѣзи градища черковното правителство могло е пò-лесно и пòдобрѣ да има влияние на черковнитѣ работи и въ далечнитѣ мѣстности. Но особенно се е укрѣпило това значение на епископитѣ отъ главнитѣ градове, когато черквата стана господствуюшта въ Империята и се установи връзка между черковното и гражданското правителство. Съборитѣ, помѣстни и вселенски, въ своитѣ многочисленни опредѣления като сѫ давали правà и преимуштества на първиятъ епископъ, правили сѫ не нѣшто ново, ами развили онази мисъль, която се е заключавала въ горѣ-казаното 34 апостолско правило[1]). Това правило, за да придаде по-вече значение на первенството епископско, задължава всичкитѣ епископи да познаватъ едного, като глава, и безъ неговото разсѫждание да не правятъ ништо такова, което надминува тѣхната власть.

А въ какво трѣба да се заключава това първенство и главенство, това пъкъ е разеснено въ правилата на вселенскитѣ и по-

1) Такива постановления и опредѣления сѫ правили съборитѣ: Антиохийский (правило 9. 11. 13. 14. 16. 19). Сардийский (прав. 6. 9. 14.), Лаодик. (прав. 12), Вселенский втори (прав. 2).

Digitized by Google

мѣстни събори. Първиятъ или главниятъ епископъ ималъ право да свиква епископитѣ на събори, да председателствува на съборитѣ[1]) и да утвърждава рѣшенията на болшинството. А за да има възможность да се ползува отъ тѣзи правдини, давало му се е и усвоявало началственно значение надъ всичката область и вънъ отъ съборътъ. Той е трѣбало да бди за рѣдътъ и благоустройството въ всичката область,[2]) заради което той е ималъ право да посѣщтава епархиитѣ.[3]) Той е можалъ да зема подъ своята непосрѣдственна грижа и управление празнитѣ епархии — до избирването и утвърдяването въ тѣхъ на новъ епископъ.[4]) Безъ неговото участие не е могло да става избирването и утвърждението на новъ епископъ.[5]) Безъ негова грамота никой отъ епископи или друго духовно лице не е можалъ да предприеме пѫтуване вънъ отъ епархията.[6]) Той ималъ право зарадъ себе си да пращта епископи на общитѣ събори.[7]) —Съ една рѣчь, на първиятъ епископъ дали сѫ се нѣколко правдини, принадлежащти на цѣлиятъ съборъ, и за отличие отъ проститѣ епископи той е билъ нарѣченъ Митрополитъ.

Но тѣзи преимуштества и това значение на първиятъ епископъ не е могло да унищожава силата и власта на епископитѣ. Въ 34 апостолско правило е казано: „първиятъ епископъ ништо да не прави безъ разсѫждението на всичкитѣ“. Послѣдуюштитѣ помѣстни и вселенски събори, като сѫ развивали правдинитѣ напървиятъ епископъ въ сѫштото време сѫ развивали и тѣхното ограничение. Въ работи, относящти се до цѣлата область, главниятъ епископъ, не е ималъ право да върши ништо безъ съгласието на епископитѣ отъ тая область; когато на съборътъ е бивало разногласие, дѣлото — и въ неговото присѫтствие — се е рѣшавало по вишегласие, и първиятъ епископъ нѣмалъ е право да иска рѣшението да бѫде по неговото желание.[8]) Безъ соборъ главниятъ епископъ не е можалъ да избирва и рѫкополага епископъ или да го сѫди.[9]) Во

1). Соб. антиох. (прав. 19). 2). Соб. антиох. (прав. 9). 3) Картаг. съборъ (прав. 63). 4) 1-всел. съборъ (прав. 4, 6.) и Антиох. (прав. 19). 5) 1-всел.съборъ. (прав. 4) и 4-всел. съб. (прав. 28). 6) Карт. съб. (прав. 32). 7) Карт. съб. (прав. 27). 8) 1-всел. съб. (прав. 6) и антиох. (прав. 9). 9) 4-всел. съб. (пр. 25, 28), апост. прав. 74, Антиох. съб. (прав. 14), Кирил. прав. 1.

Google

време на посѣщение епархиитѣ за надглеждание благоустройството на черквитѣ, той нѣмалъ е право въ тѣзи епархии да поучава, свештеннодѣйсвува и да прави какви да било разпореждания безъ волята и съгласието на мѣстниятъ епископъ.[1]) Рѣшението и усѫждението, което би той направилъ, могло е да се разгледва и измѣнява отъ общъ съборъ.[2])

Слѣдъ време, когато черквата се утвърди не само въ Римската империя, но и въ другитѣ господарства, тогава станало е нужда за по-обширни събори, слѣдователно, свило се е нужда да има обединение и между самитѣ главни епископи на областа. За това нѣщто черквата избрала изъ между главнитѣ епископи по-старитѣ, като е имала предъ очи или апостолското произхождение на епископското сѣдалище или господарственото значение на градоветѣ, въ които сѫ се намирали тѣзи сѣдалища. За отличие отъ митрополититѣ тѣзи по-стари изъ мѣжду тѣхъ и първи епископи нарекли сѫ се патриарси. Такива патриарси, по опредѣленията на I. II и IV вселенски събори, били сѫ петь — Римский, Костантинополский, Александрийский, антиохийский и Иерусалимский. Всѣки патриархъ ималъ е своя область, която е състояла отъ нѣколко митрополии. Въ каквото отношение сѫ били епископитѣ къмъ своитѣ митрополити, въ таквосъ отношение сѫ били митрополититѣ къмъ патриархътъ си, т. е. тѣ (митрополититѣ), съгласно съ апостолското правило, трѣбало да го признаватъ яко главу и безъ неговото разсѫждание да не правятъ нищто. А заштото пъкъ патриарситѣ сѫ се избрали изъ между по-първитѣ иерарси, за това и първенството имъ трѣбало е да обема по-вече правдини отъ колкото първенството на митрополититѣ. — Освѣнъ обикновеннитѣ правдини, които е ималъ като председѣтель на областнитѣ събори, патриархътъ получилъ началственно право и вънъ отъ съборитѣ. На патриархътъ е било въвѣрено началственото надглеждание въ всичкитѣ митрополии, които сѫ се намирали въ неговата область; той е ималъ право да утвърдява и посветява избраниятъ

1) Кормч. гл. 58, 3. 2) 4-всел. съб. (прав. 9, 17) и Антиох. съб. (прав. 11.12).

Digitized by Google

митрополитъ; той можалъ лично или чрезъ упълномоштени отъ него лица да надглежда какъ утива черковното управление въ митрополитѣ, можалъ е да налага епитимии на своитѣ митрополити, както и на подвластнитѣ тѣмъ епископи, когато тѣ (епископитѣ) не сѫ осѫдени както трѣба отъ своитѣ митрополити; ималъ е право да приема оплаквания срѣшто рѣшенията на областнитѣ събори; самъ или чрезъ упълномоштено лице можалъ е не само да поучава и да свештеннодѣйствува въ коя и да било епархия, находящта се въ неговътъ округъ, ами и да зема подъ свое непосрѣдственно управление мънастиръ или черква; най-послѣ той можалъ е да бѫде сѫденъ само отъ съборъ на равни нему патриарси.

Таквозъ съсрѣдоточване на толкова правдини въ лицето на единъ иерархъ било извикано отъ разнитѣ обстоятелства на черквата. На западъ черквата се волнуваше отъ постоянното движение на варварскитѣ народи, които бѣхѫ или езичници или арияне. По причина на това, въ отдѣлнитѣ черкви трудно е било да се удържва редъ и благочиние, толкосъ по-вече, че, при упадването на просвѣщението — особенно по времето на преселението на народитѣ, не се е намирало достаточно образовани и приготовени лица за високи черковни длъжности, и частнитѣ черкви, при такива бѣдствия, сами сѫ гледали да стѫпятъ въ по-тѣсенъ съюзъ съ Римската черква, иерарситѣ на която, като хора по-просвѣтени, имали сѫ възможность и умѣяли сѫ—при варварскитѣ нашествия, да запазватъ своята самостоятелность, а заедно и апостолската чистота на своята черква. Освѣнъ това, новитѣ между варварскитѣ народи черкви основавали сѫ се при най-живото участие на римскиятъ първосветитель и твърдѣ често отъ неговитѣ мисионери; разбира се, че тия черкви трѣбало е да зематъ таквосъ положение къмъ Римската черква, като дъштери къмъ майка.

Колкото за въсточната черква, тя освѣнъ дѣто, като приимаше въ пазвата си нови народи, трѣбаше да има надъ тѣхъ материнска грижа и надзоръ и слѣдователно, да ги привързва при опредѣленни центрове; ами и въ сама себеси имаше много такива причини, които искахѫ власта да бѫде съсрѣдоточена въ нѣколко центра. Единството на въсточната черква постоянно се развалѣше отъ

Digitized by Google

ереситѣ, които едни отдръпвахѫ отъ черквата, а въ други възбуждахѫ съмнѣние и недоумѣние за най-важнитѣ догмати на християнската вѣра, и въобще много повреждахѫ вѫтрѣшното благоустройство на черквата. При таквозъ положение на черквата необходимо е било штото черковната власть постоянно да бѫде съсрѣдоточена въ извѣстни лица, въ които всѣки би намѣрилъ и разрѣшение на своитѣ съмнѣния и недоумѣния, и заштита отъ неправомисляштитѣ. При това съсрѣдоточване на власта, черквата можеше успѣшно да бди вървежътъ на черковнитѣ работи, на време да пресича изникването на нови ереси и старателно да очистя черквата отъ еретическитѣ мнѣния, които сѫ били осѫдени вече отъ съборната власть.

Слѣдъ време, когато въсточната черква разширочи предѣлитѣ си съ покръштването на нови народи, тя съобразно съ мѣстнитѣ нужди на тия народи, правеше нови срѣдоточия на черковната власть. Така стана съ насъ—Българетѣ, съ Сърбитѣ, Руситѣ и др. Когато Българетѣ се покръстихѫ, тѣ естественно на първо време трѣбаше да се намиратъ въ непосрѣдственна иерархическа зависимость отъ Цароградската патриаршия — дору се малко нѣшто укрѣпи новата вѣра въ тая страна, но слѣдъ време, — още при Бориса — се турна начало на Българската иерархия. Отпървомъ иерархическата власть на Българската черква се съсрѣдоточваще въ лицето на Български архиепископъ, който само е признавалъ Цароградскиятъ патриархъ за свой духовенъ началникъ, а въ всичко друго е билъ независимъ и глава на всичката Българска черква.[1]) Слѣдъ време, когато политическото значение на България се въздигна, и Българската черква придоби пълна независимость, нейниятъ свештенноначалникъ придоби права и титла патриаршески.[2]) Тази самостоятелность на Българската черква не се е прекъсвала даже и тогава, когато политическото значение на България се е унищожавало,[3]) или пъкъ, ако се е унищожавала и черковната Бъл-

1). Глед. Истор. прегл. на Бълг. църква М. Дринова, стр. 52. (превод.)
2). Тамъ, стр. 27 и нататъкъ. (прев.)
3). Тамъ, стр. 55 (прев.)

Digitized by Google

гарска самостоятелность, слѣдъ време пакъ се е въздигала, както се е случило това по времето на Ивана Асѣня въ 1234 г.[1]). — Сърбия, съ старанията на своятъ знаменитъ апостолъ, св. Савва, на 1219 год. придоби независимо архиепископство, което по времето на царь Стефана Душана преобърна се въ патриаршия, която и трая до падането на сърбското царство.[2]) Така сѫщо и Руската черква първоначално е била въ зависимость отъ цароградската патриаршия, но послѣ малко по малко нѣйнитѣ нерарси сѫ добивали независимость подъ название митрополити на всичка Русия, които отпървомъ сѫ се избирвали и рѫкополагали отъ Цароградскиятъ патриархъ, но отъ послѣ и избирването и рѫкополагането имъ е ставало отъ съборътъ на рускитѣ епископи, а цароградскиятъ патриархъ давалъ е само своето благословение на новоизбраниятъ митрополитъ. Подирѣ, когато политическитѣ обстоятелства измѣнихѫ положението на въсточнитѣ черкви и сношенията между тѣхъ и руската черква ставахѫ мѫчно, отъ друга страна пъкъ усилването на литовско-полското господарство, което усилване даваще възможность на папата да прави по-свободно и по-голѣми старания за подчинение руската черква на своятъ престолъ, а при това и самото положение на руското господарство искаше да бѫде черквата му съвършенно независима, — всичко това биде причина дѣто и Руската черква приби пълна невавимость въ форма на патриаршия.

И така, ние виждаме, че съобразно съ разширочаването предѣлитѣ на черквата и нуждитѣ на времето и положението на новопросвѣтенитѣ народи, срѣдоточията на черковната власть сѫ ставали по-вече. Това обаче ако да е ставало споредъ нуждитѣ на времето и положението на народитѣ, никъкъ не е противорѣчило на първоначалнитѣ черковни учреждения. Споредъ 28 правило на IV вселенски съборъ Константинополскиятъ патриархъ наистина е ималъ право да бѫде глава на всичкитѣ новопросвѣштаеми варварски страни, но съ отстѫпването пълна черковна самостоятелность на тѣзи новопросвѣштаеми страни никакъ не се е нарушавало черков-

1). Тамъ, стр. 88 и натат. (прев.)
2). Тамъ, стр. 127 и натат. (прев.)

Digitized by Google

ното иерархическо учреждение, т. е. не се е никакъ нарушавала върховната съборна власть на черковата. 38-то правило на VI вселенски съборъ казва: „ако царската власть устрои градъ, споредъ гражданското устройство да върви и черковното устройство„. Освѣнъ това, новоучреждаемитѣ независими срѣдоточия на черковната власть — архиепископи и патриарси, както и първоначалнитѣ срѣдоточия, въ управлението на черковата сѫ се рѫководствуватъ отъ вселенскитѣ черковни канони. Така штото всичкитѣ тѣзи различни срѣдоточия на черковната власть не сѫ друго освѣнъ органъ на съборната вселенска власть. Всѣки независимъ черковенъ иерархъ, когато въ сѫштествуюштитѣ черковни постановления не може да намѣри разрѣшение на своитѣ недоумѣния, дълженъ е да свиква съборъ отъ своитѣ епископи и съ тѣхното съгласие да рѣшава важнитѣ въпроси, што се отнасятъ до цѣлата негова епархия. А когато работата се отнася до всичката вселенска черква, тогава частнитѣ събори изгубватъ силата си, а рѣшението на такивато важни въпроси става само отъ вселенски събори, на които може да става и допълнение на онова, што го е нѣмало въ прежнитѣ остановления.

И така, и при патриарситѣ висшата законодателна и судебна власть е принадлежала само на вселенскитѣ събори. И въ черковната история има примѣри, дѣто съборитѣ осѫждали и смъквали отъ престолъ и самитѣ патриарси. Така Несторий, цароградскиятъ патриархъ, билъ е осѫденъ и сваленъ отъ престолътъ на III всел. съборъ; Диоскоръ, Александрийски патриархъ — на IV всел. съборъ, а папа Онорий на VI всел, съборъ биде афоресанъ за монофелитска ересь.

Въ послѣдньо време въ Православната черква се еви ново, небивало въ прежнитѣ времена учреждение на черковната власть. Това е Синодътъ на Руската черква, по примѣрътъ на която послѣ направи такова учреждение и черквата Еленска. Синодътъ не е нищто друго, освѣнъ постояненъ съборъ, въ който се съсрѣдоточава висшата черковна власть. Слѣдователно, синодътъ е пълно осѫштествление на апостолското учение касателно за висшата черковна власть. Апостолитѣ въ всѣка частна черква предали своята пастирска власть на мѣстнитѣ епископи, а висшата си

Digitized by Google

апостолска власть — на съборътъ на епископитѣ. Съ учреждението на Св. Синодъ всичкитѣ епископи, въ които градишта и да бѫдѫтъ, съ каквито лични заслуги и да се отличаватъ, станѫхѫ съвършенно равни помежду си, а висшата власть надъ всичкитѣ епархии се съсрѣдоточва въ Синодътъ, който се съставлява отъ самитѣ епископи, които постоянно или смѣняемо (тази година единъ, до година другъ и т. н.) присѫтствуватъ въ него. Въ старитѣ времена, когато по разни обстоятелства не е могло да има постоянни събори, на първиятъ и старѣйшиятъ епископъ отстѫпило се нѣкои права и отъ висшата съборна власть, за да може той да свиква събори и да бди надъ черковното благоустройство и вънъ отъ съборитѣ. А сега пъкъ, когато върховната гражданска власть дала е на черквата възможность да има постоянни събори, нѣмало е вече нужда първиятъ и старѣйшиятъ епископъ да има нѣкои соборни права.

Нашата Екзархия не е ново учреждение въ Черквата. Още въ старитѣ черковни времена имало е екзархийското достоинство. Екзархътъ, по достоинството си е стоялъ между патриархътъ и митрополититѣ. Подобно на патриархътъ, власта на екзархътъ се е простирала надъ много епархии или области, а слѣдователно — и надъ самитѣ митрополити въ тия области. —

И така, ние виждаме, че при постепенното развитие на черковната власть, основнитѣ форми на тая власть си останѫли непокѫтнѫти презъ всичкитѣ времена. Всѣки епископъ е глава на своята черква, но той въ важни нѣкои въпроси не може да рѣши самъ нищто безъ разрѣшението на съборътъ, съставенъ отъ всичкитѣ епископи на една частна или помѣстна черква, — споредъ което и такъвъ съборъ се нарича помѣстни. Но такъвъ съборъ не може да разгледва и рѣшава дѣла, които се касаятъ до всичката черква. Такива дѣла се разгледватъ и рѣшаватъ на събори, съставени отъ епископитѣ или прѣдставителитѣ на всичкитѣ черкви, поради което и такъвъ съборъ се нарича вселенски. Само вселенскиятъ съборъ може да бѫде висша черковна власть, само неговитѣ рѣшения сѫ окончателни. Вселенскиятъ съборъ има право да разгледва дѣлата и рѣшенията и на помѣстнитѣ събори, та или да ги удобрява или да ги отхвърква.

Digitized by Google

Нѣка видимъ по-подробно правата на вселенскитѣ и помѣстни събори, или — на вселенската и помѣстна черковна власть.

А. Вселенска съборна власть.

Вселенската черковна власть, която отъ времето на апостолитѣ и до днесъ се е изказвала и изказва въ отношенията на частнитѣ черкови между себе си, а още и въ тържественитѣ събори, които нѣкогажъ ставахж отъ пастиритѣ на всичката вселенска черква, занимавала се е и се занимава съ такива дѣла, които сж се отнасяли и отнасятъ до всичката черква, и въ своитѣ дѣйствия, тая вселенска власть не се е никакъ стѣсняла отъ мѣстнитѣ условия.

А такива дѣла сж били:

1-во, вѣроучителството, 2-ро, свештеннодѣйството и 3-о, управлението черковно.

1. Вѣроучителството. Като единственно непогрѣшимо хранилище на свештенното писание и свештенното предание, върховната вселенска черковна власть има право да опредѣля канонътъ на свештеннитѣ книги,[1]) да пази тѣхната цѣлость и да наказва съ отлжчване отъ черквата даже и за невнимателно обхождане съ тѣхъ.[2]) Тая власть има право да разрѣшава въпроси и недоумѣния относително за догматитѣ на вѣрата и да издава за ржководство на вѣруюштитѣ символи и исповѣданія вѣры — разбира се на основание на свештенното писание и апостолското предание, — така сжшто и да запазва чистотата на християнското учение, като предава на анатема онѣзи, които развалятъ това учение. Така, въ старитѣ времена, когато догматитѣ на християнството — за троичността на лицата, за съединението въ Ис. Христа двѣ естества, за дѣйствието на благодатта върху падшиятъ човѣкъ, за почитанието на иконитѣ и т. п. — се искривявахж отъ неправомисляштитѣ, вселенската съборна власть е съставлявала — за ржководство на всичката вселенска черква сим-

1) Съборъ Лаодик. прав. 60.
2) IV. всел. съборъ, прав. 68.

Digitized by Google

символи на вѣрата, както и подробно изповѣдание на онѣзи догмати, които не сѫ изложени ясно и опредѣленно въ свещеното писание, но сѫ се пазили въ свещенното предание. Като състави символътъ на вѣрата, вселенската власть опредѣлила, щото въ този символъ никогажъ да не се допуштатъ никакви измѣнения. „Да не бѫде никому позволено да произнася, или да писва, или да прави друга вѣра, освѣнъ опредѣленната отъ светитѣ отци, които бѣхѫ въ Никея съ Светиятъ Духъ събрани.“[1]) И това опредѣление на III вселенски съборъ самата вселенска черковна власть така строго е пазила, щото даже и тогава, когато, въ борбата съ послѣдующитѣ еретици, трѣбало е въ символътъ да се прибави изеснение или допълнение на нѣкои догмати, тя не се е рѣшавала да направи това, а е съставлявала особенни изложения на вѣрата. А слѣдъ времето на вселенскитѣ събори, върховната съборна власть, като остава вѣрна на апостолското предание, което е разеснено отъ вселенскитѣ събори, продължава да се бори съ неправовѣруюштитѣ, въ които открива ветхитѣ ереси. Така, тая власть вселенска е запазвала и до сега запазва чистотата на православната черква отъ заблужденията на католицитѣ, протестантитѣ и разнитѣ други рационалистически обштества. На примѣръ, когато на ферраро-флорентински съборъ, по желанието на гръцкиятъ императоръ Иоана VII Палеолога, се провъзгласи съединението на въсточната и западна черкви, но въ увреда на прославната вѣра, — тогава станѫхѫ събори въ въсточната черква (най-първо въ Йерусалимъ, а послѣ въ Цариградъ и въ Москва), на които събори се усѫдихѫ и отхвърлихѫ рѣшенията на ферраро-флорентинскиятъ съборъ.[2]) По

---

1). III. всел. съборъ, прав. 7.

2. Императоръ Иоанъ VII Палеологъ, като се намираше въ твърдѣ стѣснителни обстоятелства, по причина на успѣхътъ на Османцитѣ, които сѐ по-вече и по-вече стѣсняваха неприятата му (Султанъ Муратъ II още на 1421 год. рѣшително обеви война на Византия и прави опитвания да превземе Цариградъ) и като не можеше да се надѣва на своитѣ сили, намисли чрезъ продажба на вѣрата си да запази империята. Той се обърна съ молба къмъ Папата, за да склони той (папата) западнитѣ сили да му дойдѫтъ на

Digitized by Google

нѣногажъ вселѣнската власть, за да предпази православнитѣ отъ разнитѣ съвременни заблуждения, издавала е ржководства. Така, въ раятъ на XVII столѣтие на съборитѣ Яшский, Константинополскии Иерусалимски се е разгледало и удобрило „Православното изповѣдание на въсточната католическа (съборна) черква," което е било написано отъ Киевскиятъ митрополитъ — Петра Могила. Това „изповѣдание" се е написало съ цѣль — да служи на православнитѣ за предпазвание отъ заблужденията латински, лютерански и калвинитски.[1]) Въ 1722 г; тримата патриарси: костанти-

помощть и да го оттърватъ отъ Османцитѣ. Въ това време въ западната черква ставахж събори, на които се обмислѣше за срѣдствата, съ които би могла да се преобразува и оправи тая черква, която както въ главата, така и въ членоветѣ си бѣше се твърдѣ развалила. Но папитѣ и съборитѣ додохж въ спрѣчкване помѣжду си, и за то, когато въ едно мѣсто се съставяше съборъ, папата, недоволенъ отъ този съборъ, свикваше свой съборъ на друго мѣсто. Така папа Евгений, като видѣлъ, че Базелскиятъ съборъ се зема сериозно за преобразованието на черквата, за да побърка на това, свиква другъ съборъ въ градъ Феррара, който съборъ премѣсти послѣ въ Флоренция, отъ което и съборътъ се нарича ферраро-флорентински. На този съборъ пристигна Императоръ Иоанъ VII Палеологъ заедно съ своитѣ съумишленници, които се казвахж да сж представители на всичката православна черква, и разкри своето желание и намѣрение. Палеологъ се съгласи да измѣни на православието и да подчини вичката православна черква на папата. Нѣкои отъ православнитѣ епископи искахж да се противятъ на това, но съ заплашвания и разни лишения (не имъ давали срѣдства за прехрана] накарали ги да се съгласятъ и да подпишятъ актътъ на съединението, въ който между друго е имало и католическото учение за произхождането на Духа светаго и отъ Сина. Този актъ тържественно биде провъзгласенъ въ главната флорентинска черква на 1439 г. Но на 1443 год. на съборътъ, който се е свикалъ отъ православнитѣ въ Иерусалимъ, този актъ е билъ предаденъ на проклятие. Съборитѣ въ Костантинополь и въ Москва, които сж станжли слѣдъ това, подтвърдили рѣшенията на Иерусалимски съборъ, —така штото всичката православна черква е отхвърлила и проклѣла вѣроотстжпническитѣ дѣла на Иоана VII Палеолога (Р.).

1). Калвинститѣ въ това време сж правили най-повече опитвания за да привлекжтъ православнитѣ въ союзъ съ тѣхъ. У-

Digitized by Google

нополский; антиохийский и иерусалимский заедно съ много епископи за опите по-голѣмо предпазвание на православието приехѫ и удобрихѫ съборното изповѣдание на патриарха Доситея, което и съобштихѫ на св. Руски синодъ и което е извѣстно подъ име „Православно изповѣдвание на въсточнитѣ патриарси".

2-о. Свештеннодѣйство. Върховната черковна съборна власть, като запазва неизмѣнни само онѣзи свештеннодѣйствия, които сѫ основани и наредени отъ Ис. Христа или отъ неговитѣ апостоли, има право да въвежда нови богослужебни обряди, които имать за цѣль — да запазвать и възвишавать религиозното чувство на вѣрующитѣ. Като пази строго всичкитѣ осветени отъ времето богослужебни обряди, върховната черковна власть има право нѣкои отъ тѣхъ да измѣнява, а други да изоставя, като види че тѣ не отговарятъ на съвременното състояние на вѣрующитѣ. Така, върховната вселенска власть е утвърдила и въвела въ всеобщо употребление литургиитѣ, написани отъ Василя Велики и Иоана Златоусти, които литургии не сѫ ништо друго, освѣнъ съкращение на предишнитѣ литургии, написани отъ апостола Иакова, Марка, Кирила Иерусалимски, и които сѫ били твърдѣ дълги. Сѫщата тая върховна власть е удобрила и приела литургията на преждеосвештеннитѣ дарове, написана отъ Григория Двоесло-

---

чението на калвинститѣ, ако и да е произлѣзло отъ учението на Лютера, но се различава отъ него, — което и накарало калвинститѣ да искать союзъ и опора въ православието. Но учението на Калвинститѣ много се отличава отъ православието. Главна и отличителна черта на калвинститѣ е—тѣхното учение за предопредѣлението. Тѣ вѣрватъ, че спасението на човѣка никакъ не зависи отъ неговата воля, нито отъ неговитѣ дѣла, защото — вѣрватъ тѣ—Богъ отъ вѣка е опредѣлилъ на едни да се спасятъ, а на други да загинѫтъ, та онзи, комуто е опредѣлено да загини, каквото и да прави сѐ ште загини, а онзи, комуто е опредѣлено да се спасе, макаръ и ништо да не прави за своето спасение, сѐ ште се спасе. Трѣба да прибавимъ, че това учение е основано на лютеровото учение, споредъ което човѣкъ съ ништо друго не може да се спасе, освѣнъ само съ вѣра, но вѣрата, учи Лютеръ, никакъ не зависи отъ човѣка, а е даръ Божи (Р.).

Digitized by Google

ва, — както и другитѣ чинопослѣдования на таинствата, што се употрѣбляватъ въ нашата православна черква. Освѣнъ това, спорѣдъ нуждитѣ на времето, върховната черковна власть е въвеждала и нѣкои допълнения както въ божественната литургия, така и въ чинопослѣдованието на другитѣ тайнства. Така, въ чинътъ на литургията сѫ въведени; пѣсента „Единородный Сыне", тропаритѣ, што се четѫтъ предъ малкиятъ входъ, пѣсента „Святый Боже," Херувимската пѣсень, четенето на символътъ вѣры, молитвата за праштането на нашъ Духъ свети („Господи, иже пресвятаго Твоего Духа"), Хвалебната пѣсень на Пресв. Богородица, пѣснитѣ: во гробѣ плотски", „Благообразный Іосифъ", „Воскресеніе Христово видѣвше", „Святися, святися", „О, Пасха велія" и проч. А така сѫшто върховната черковна власть е приемала нѣкои си молитвословия, направени отъ черковнитѣ отци въ разни времена, опредѣлила е редътъ на черковнитѣ служби и приела е за общото употребление съставенитѣ отъ черковнитѣ отци устави. Така сѫшто тая власть е издала и много правила: за мѣстата, въ които се извършватъ богослуженията, като имъ е опредѣлила значението, както и това, какви богослужебни дѣйствия могѫтъ да се извършватъ само въ храмътъ и какви — вънъ отъ него; тя е узаконила разнитѣ праздници презъ годината въ честь на събитията отъ животътъ на Ис. Христа, въ честь на св. Богородица и на много светии, така сѫшто и поститѣ; относително за лицата, които иматъ право да извършватъ богослужението, тя ясно е назначила какви свештенни дѣйствия може да извършва само епископътъ, какви презвитерътъ, какви и въ какви случаи — дяконитѣ, клирицитѣ и даже міренитѣ. Има много примѣри на това, че съборната върховна власть е измѣнявала нѣкои обряди и постановления въ богослужението, като е премѣствала частитѣ на богослужението, или пъкъ ги е съкращавала, или продължавала. Така проскомидията, която е служила за преходане отъ литургията на оглашенцитѣ къмъ литургията на вѣрнитѣ, отъ послѣ, когато оглашенци въ черквата сѫ останѫли твърдѣ малко, пренесла се е въ сегашного си мѣсто; така сѫшто и поученията, които сѫ се казвали непосрѣдственно слѣдъ четенето на Евангелието, отъ послѣ почнѫли да се казватъ въ краятъ на ли-

Digitized by Google

тургията[1]). Черковната История ни представлява много примѣри на това, че нѣкои обряди съвършенно сѫ се изоставяли. Така, изоставенъ е обрядътъ „вечера любви“, любзанието вѣруоштитѣ помѣжду си, обичаятъ да се дава слѣдъ кръштението медъ и млѣко и т. н; публичното изповѣдване е замѣстено съ частното и сѫ изоставени на литургията молитвитѣ за каюштитѣ се; причаштаването міренитѣ отдѣлно съ тѣлото и кръвта Христови, замѣстено е съ причаштаването отъ л ѫ ж и ц а т а и заедно тѣлото и кръвта Христови.

Но при всичко това, черковната вселенска власть строго е пазила на това, штото всичко, което е въведено отъ нея въ черковната практика, да си остава неизмѣнно, като е запрештавала произволитѣ нововведения и е внушавала на черковнитѣ предстоятели, че съ произволното разпореждание въ черковниятъ редъ изгубватъ се старитѣ негови черти, што сѫ освстени отъ времето и преданието, вмъкватъ се въ този черковенъ редъ своеволни новости и се разклаштватъ черковнитѣ постановления, а народътъ, като отвиква отъ строгиятъ еднообразенъ редъ въ богослужението, изгубва благоговѣнието къмъ свештеннитѣ обряди намѣсто да поддържва съ тѣхъ своето благочестие[2]). Тази висша власть на вселенската черква има право да разрѣшава недоумѣнията и да прекъсва разпритѣ относително извършването тайнствата и въобште богослужебнитѣ дѣйствия. Така въ III. вѣкъ, когато имаше недоумѣние и разпря относително присъединяването еретицитѣ на черквата, и когато на частнитѣ събори имало е противоположни мнѣния относително за това, а именно, Римскитѣ отци казвали, че трѣба еретицитѣ да се приематъ въ черквата безъ да се кръштаватъ отново, а малоазийскитѣ и картагенски отци казвали, че не бива еретицитѣ да се приематъ въ черквата дорѫ не се кръштаватъ отново, — тогава гласътъ на вселенската черква положи край на тѣзи разногласия, като рѣши: онѣзи еретици, надъ които кръштението не се е извършило правил-

1) У насъ, обаче, стариятъ обичай да се казва поучение слѣдъ евангелието непосрѣдственно удържва се и до сега (Р.).

2) Лаодик. съб., прав. 18.

Digitized by Google

но, да се кръщаватъ отново, когато ште се приематъ въ черквата, а онѣзи еретици, които иматъ правилно кръщение, да се приематъ безъ кръщаване отново. Така сѫщо продължителнитѣ распри между черквитѣ въсточни и западни за времето на празднуването пасхата бѣхѫ рѣшени на първиятъ вселенски съборъ; въздигнѫтитѣ отъ Иконоборцитѣ недоумѣния относително за почитанието на св. кръстъ, на иконитѣ и мощитѣ, бѣхѫ рѣшени на седмиятъ вселенски съборъ, на който и се узакони, штото всичкитѣ християнски храмове да не се осветяватъ инакъ, освѣнъ като се полага подъ престолътъ и надъ престолътъ св. мощи[1]); така сѫщо се узакони на този съборъ штото иконитѣ да се почитатъ, та и да не се турватъ на неприлично мѣсто. Сѫштата вселенска власть съ своитѣ постановления, направени въ разно време, опредѣлила и характерътъ на черковниятъ живописъ и нѣкои изображения съвършенно изоставила и запретила да се не правятъ, — както на пр. изображението на Ис. Христа подъ видъ на агнецъ[2]). Най-послѣ вселенската власть има право да позволява на мѣстнитѣ черкви за да разгледватъ тѣ и изправляватъ богослужебнитѣ обряди и чинопослѣдования, ако би, по нѣкои обстоятелства — или отъ невѣжество, или отъ влиянието на еретицитѣ и расколницитѣ — да сѫ се вмъкнѫли въ тѣхъ нѣкои неправилности и допълнения, които не съотвѣтствуватъ на духътъ на православието. Така, Българската черква, въ лицето на своятъ велики патриархъ Евтимия (1360-1389 г.) изправлявала е правописанието на черковнитѣ книги, а заедно съ това, вѣроятно, и нѣкои погрѣшности и неправилни допълнения, които безъ съмнѣ-

1). VII. всел. съб., прав. 7.

2). VII. всел. съб., прав. 82. — Обичаятъ за да се изображава Ис. Христосъ подъ видъ на агнецъ евилъ се е въ първитѣ вѣкове на християнството. Въ него време, споредъ неблагоприятнитѣ обстоятелства, християнитѣ не сѫ могли въ черквитѣ си да иматъ св. Икони, но за да иматъ во времето на богослужението необходимитѣ свети изображения, тѣ правили символически образи, както — виноградна лоза, маслинево клонче, риба, агнецъ. Послѣдниятъ символъ (агнецътъ) заштото имаше основание въ ветхиятъ завѣтъ и въ проповѣдта на Иваца Крестителя, християнитѣ сѫ го удържвали дълго време и послѣ първитѣ вѣкове.

Digitized by Google

ние вмъкнѫли сѫ се подъ влиянието на невѣжественнитѣ преписвачи черковнитѣ книги, кокто и на Богомилитѣ. Така сѫшто, когато въ тъмнитѣ времена на монголското иго въ Русия, въ богослужението тамъ бѣхѫ се вмъкнѫли много неправославни обичаи, и отъ невѣжественни и суемудри хора крайно е билъ изкривенъ смисълътъ на богослужебнитѣ книги (което така сѫшто е произлѣзло отъ еретицитѣ, които се завъдихѫ въ Русия преимуштествено отъ Българскитѣ Богомили), Патриархъ Никонъ, съ дозволението на Рускитѣ епископи и въсточни патриарси зе се за изправлението на богослужебнитѣ обряди и книги въ руската черква, което изправление се удобри послѣ на съборътъ, който стана въ Москва и на който присѫтствувахѫ и нѣколко въсточни иерарха (между които имаше и двама патриарси). — Въобще вселенската черковна власть се грижи за еднообразието на богослужебниятъ чинъ въ всичката черква и, ако забѣлѣжи въ нѣкоя черква отклонение отъ това еднообразие, безъ забава го поправва. Така, пето-шестиятъ вселенски съборъ, като се научилъ, че въ нѣкои черкови презъ всичкитѣ дни на великиятъ постъ се е извършвала пълна литургия, опредѣлилъ штото, освѣнъ сѫботнитѣ и недѣлни дни и на Благовѣштение, — презъ всичкитѣ други дни на този постъ да се не извършва друга литургия, освѣнъ литургията на преждеосвештеннитѣ дарове[1]). А първиятъ вселенски съборъ, като се е научилъ, че въ нѣкои черкви не се пази апостолскиятъ обичай, по който въ недѣлнитѣ дни вѣруюштитѣ сѫ се молели безъ да преклоняватъ колѣна, опредѣлилъ, штото тоя обичай да се пази повсемѣстно[2]). Като дава право на всѣка мѣстна черква да въвежда у себе си нови обичаи относително богослужението — съобразно съ мѣстнитѣ обстоятелства и нуждитѣ на вѣруюштитѣ, вселенската черковна власть удържала е за себе си правото да надглежда тѣзи нововведения и штомъ забѣлѣжи, че въ тѣхъ има нѣшто несъгласно съ апостолското предание и съ духътъ на православието, безъ забава да ги изхвърлюва. Така е билъ изхвърленъ обичаятъ да се прибавятъ на „Святый Боже“

1). V-VI. всел. съб., прав. 52.

2). Първи всел. съб., прав. 20.

Digitized by Google

думитѣ „распный ся за насъ“[1]). Сѫщото така сѫ били изоставени: обичаятъ на Африканската черква да служи литургия въ великий четвъртъкъ послѣ обѣда,[2]), както и обичаятъ на нѣкои черкви да доносватъ въ олтарятъ грозде и заедно съ светитѣ дарове да го раздаватъ на народътъ[3]). Ощте вселенската черковна власть е осѫдила нововведенията на западната черква относително за употрѣбляването на опрѣсноцитѣ (прѣсенъ, не кисалъ хлѣбъ) въ тайнството на евхаристията, както причаштаването на мірепитѣ само съ единътъ видъ (само съ св. тѣло), и употрѣблението на органитѣ (музика) при богослужението.—

3-о, Управлението черковно. Въ учителствуването и въ свещеннодѣйството вселенската черковна власть нѣма такива обширни правдени, каквито има тя въ управлението. Въ първитѣ двѣ свои обязанности тая власть трѣба да пази непокътнѫто учението, което е предадено отъ самаго Бога, така и тайнствата, които сѫ учредени отъ Него; и ако и да издава по нѣкогажъ нѣкакви-си постановления относително за това учение и тѣзи тайнства, но постановленията ѝ сѫ такива, които иматъ за цѣль само да съдѣйствуватъ на человетѣ отъ черквата за да приематъ тѣ по-добрѣ и по-правилно учението на вѣрата и оная благодать, която се съобщава въ тайнствата. Въобще, когато дѣлото се касае до догматитѣ и тайнствата, съборната черковна власть никога не казва: „опредѣляваме“, „повелѣваме“, а почти винѫги употреблява думитѣ „вѣрваме“ или „приемаме“, като иска съ това да покаже, че въ това отношение тя не прави и не учреждава нѣщото ново, но възстановлява и укрѣпява снова, което е предадено отъ Ис. Христа и Апостолитѣ му. Но въ дѣлото на черковното управление работата бива съвсѣмъ инакъ. Тукъ вселенската черковна власть има работа съ измѣняющитѣ се житейски обстоятелства, съобразно съ които и тя разкрива своята дѣятелность.

Въ черковното управление вселенската черковна власть има

---

1). VI всел. съб. пр. 81.
2). Трулск. всел. съб. пр. 29.
3). Трул. всел. съб. прав. 28.

Digitized by Google

право: а) да бѫде върховенъ нагледвачъ за вървежътъ на работитѣ въ всичкитѣ частни черкви, както и на вселенското законодателство, и б) — нейната пресѫда въ това отношение е окончателна, безапеллационна.

а. Вселенската черковна власть има право да бѫде върховенъ надгледвачъ и законодатель въ всѣка черква касателно черковното управление. Истина, законитѣ, отъ които трѣба да се ръководствуватъ вѣруюшитѣ, има ги въ свештенното писание, но тамъ (въ свешт. писание) тѣ сѫ изказани по духътъ, а не по буква и се отнасятъ по-вече до вътрешното усъвършенствуване на човѣка, а не до вънкашното му поведение и благочиние въ християнското обштество. Разясняванието основнитѣ закони на управлението, што се заключаватъ въ свештен. писание, както и разеснението на способътъ, по който да се изказватъ и осѫштествяватъ високитѣ нравствени предписания въ вънкашниятъ черковенъ редъ и благочиние, — това апостолитѣ сѫ го оставили на черковнитѣ пастири[1])

Вселенската черковна власть има право да надглеждва, штото въ всѣка една частна черква да се пази върховенството на съборната власть, която е часть отъ вселенската съборна власть. Така тя оште преди вселенскитѣ събори бѣше опредѣлила, штото въ всѣка черковна область да ставатъ дважди презъ годината (въ пролѣть и есѣнь) епископски събори за укрѣпяване на благочинието; а на първиятъ вселенски съборъ узаконила това опредѣление[2]). Това сѫштото опредѣление се е изказвало и узаконявало и на послѣдуюшитѣ вселенски събори[3]).

Вселенската черковна власть има право да прегледва рѣшенията на мѣстнитѣ събори. Когато види, че опредѣленията на тѣзи събори сѫ полезни за всичката черква, тя имъ усвоява вселенско значение. Така постановленията на съборитѣ — Анкирски, Новокесарийски, Гангрски, Антиохийски, Лаодикийски и други—приела ги е въ всеобшто употрѣбление като е запретила да се измѣнява или

1). Тит. 1, 5. —

2). 1-всел. съб., прав. 5. —

3). II. всел. съб., прав. 6; IV всел. съб., прав. 19. —

Digitized by Google

преиначва въ тѣхъ нѣшто-си[1]). Така сѫщото сѫ приети отъ вселенската черковна власть за всеобщото употребление и правилата на много помѣстни събори, които сѫ извѣстни подъ името на тѣхнитѣ предстоятели, какъвито сѫ напримѣръ, правилата на Дионисия и Петра Александрийски, Григория Новокесарийски, Атанасия Александрийски и други[2]). И на противъ, ако вселенската власть забѣлѣжва въ постановленията на помѣстнитѣ събори нѣшто си съгласно съ духътъ на апостолското предание, тя отхвърля даже и мѣстното имъ значение. Освѣнъ еретическитѣ събори, които съ всичкитѣ си постановления сѫ се предавали на анатема, вселенската власть е измѣнявала и отхвърляла и такива постановления на православнитѣ събори, на които отъ по-преди имъ се е давало вселенско значение. Така шестиятъ вселенски съборъ[3]) е отхвърлилъ приетото въ Римската черква правило—свештеннослужителитѣ да бѫдѫтъ разлѫчени отъ женитѣ си и да се не съобщаватъ съ тѣхъ, и, като се е съобразилъ съ апостолскитѣ правила, опредѣлилъ, штото за напредъ свештеннослужителитѣ да не се раздѣляватъ съ женитѣ си. Сѫштиятъ съборъ[4]) отхвърлилъ и постановлението на каноническиятъ новокесарийскиий съборъ относително за числото на дияконитѣ въ черквата[5]).

---

1). Трулс. съб. прав. 2.
2). Тамъ.
3). VI. всел. съборъ, прав. 13.
4). Прав. 16.
5) Новокесарийский съборъ, като се е основавалъ на книгата на Дѣянията Апостолски (гл. 6, 5) и като е уважавалъ сѫштествующиятъ отдавна обичай, опредѣлилъ (съ 15-то си правило) штото въ всѣка черкова (т. е. въ всѣка черковна область) да има само 7 диякона, — на колко и да би била голѣма черквата. И този обичай така строго се е пазилъ, штото колко и да се е уголѣмявала черквата дияконитѣ сѫ си оставали се 7. Така, Римската черква въ 2 и 3 вѣкъ била е доста обширна и е имала 48 презвитера, но диякони не се е рѣшавала да направи по-вече отъ 7. Въ 3-й вѣкъ много обширни черкви, като видѣли че само 7 диякона не могѫтъ да изпълняватъ всичкитѣ обязанности каквито сѫ възложени на тѣхъ, рѣшили се по-добрѣ да въведатъ нова черковнослужителска длъжность, а не да измѣнятъ седмеричното число на дияконитѣ.

Digitized by Google

Вселенската черконна власть има право да надглежда вървежътъ на работитѣ въ всичкитѣ частни черкви, които сѫ подчинени на помѣстни събори. Въ постановленията на вселенскитѣ събори често се срѣщатъ такива думи: „научихме се", „дошло е до слухътъ ни", „извѣстихме се" и проч. Когато, при таквозъ надглеждание вървежътъ на черковнитѣ работи, вселенската власть се научи за нѣкои злоупотребления безъ забава прикъсва тѣзи злоупотребления съ своитѣ канонически постановления. Така обичаятъ, който бѣше се вмъкналъ въ нѣкои черкви и споредъ който клирицитѣ земахѫ съ кирия мущии и, по сребролюбие, намисахѫ се въ мірски дѣла, — този обичай биде осѫденъ на четвъртиятъ вселенски съборъ[1]), на който съборъ се внуши на духовнитѣ лица, че тѣ само тогава могѫтъ да се распореждатъ съ мірски дѣла, когато законно се повикатъ да зематъ на себе си попечителството надъ малолѣтни дѣца, или, споредъ изволението на епископътъ имъ се възложи обязанность да иматъ грижа за дѣлата на сиромаситѣ, вдовицитѣ и други, на които е потрѣбна черковната помощть. Така сѫщто, като се е научила за обичаятъ въ нѣкои мѣста, споредъ който епископитѣ ржкополагали презвитери и диякони безъ да има за тѣхъ опредѣлено мѣсто, вселенската черковна власть, на четвъртиятъ вселенски съборъ[2]) запретила на такива ржкоположени да свештеннодѣйствуватъ, което запрештение е служило за посрамление на онѣзи епископи, които сѫ направели това ржкоположение. Особенно строго е пазила вселенската власть подиръ такива злоупотребления, които сѫ нарушавали апостолското предание. На примѣръ, въ нѣкои черкови бѣше се вмъкналъ обичай, споредъ който дияконитѣ, като сѫ се ползовали отъ това, че винѫги се намиратъ при епископътъ, причаштавали сѫ се въ литургията преди свештенницитѣ, даже си присвоили право тѣ (дияконитѣ) да причаштаватъ свештенницитѣ; а по нѣкогажъ, въ тѣхъ случаи, когато е свештеннодѣйствувалъ митрополитъ заедно съ епископитѣ, дияконитѣ сѫ си позволявали да се причаштаватъ даже и

1). Правило 3.

2). Прав. 6.

Digitized by Google

преди епископитѣ[1]). Първиятъ вселенски съборъ, като искаше да прекъса таквози нарушение на иерархическиятъ редъ, строго е внушилъ на дяконитѣ да помнятъ, че въ иерархията тѣ заематъ една отъ долнитѣ степени и ги заплашва съ отнимание на правдинитѣ имъ, ако тѣ съ незаконнитѣ си домогвания развалятъ иерархическиятъ редъ[2]). А шестиятъ вселенски съборъ[3]) повѣлѣва за таквази дързость и своеволие да се спемватъ дяконитѣ на най-последнята свештеннослужителска степень.

Висшата черковна власть, като забѣлѣжи, че съ измѣнение на обстоятелствата, явява се въ черквата нужда за нови правила, тя незабавно издава такива правила. Така съ развитието на монашеството въ православната черква — още отъ IV вѣкъ — еявятъ се много съборни постановления относитолно за правдинитѣ, обязанноститѣ и начинътъ на живѣянието на иноцитѣ, както и относително тѣхното подчинение на мѣстнитѣ черковни власти, въздиганието на мънастири, мънастирскитѣ имуштества, приемането въ монашество и проч.[4]) — Слѣдъ време се разви и уякчи връзката на черквата съ господарството, а това е накарало вселенската черковна власть да издава нови постановления, които опредѣляватъ какво участие може да има гражданската власть въ черковнитѣ работи. Така въ

---

1). Въобще твърдѣ често дяконитѣ искали да бѫдѫтъ по̀горни отъ свештенницитѣ. Причината на таквозъ злоупотребление се е заключавала въ това, че дяконитѣ въ него време сѫ били помоштници на епископитѣ въ управлението на черквата, а свештенницитѣ помагали на епископътъ само въ учението и въ свештеннодѣйството. А по̀-отсѣтнѣ на дяконитѣ почнѫли да даватъ други по̀-важни длъжности при епископитѣ, митрополититѣ и патриарситѣ, както — икономъ, екдикъ, хартофилаксъ и други, при които длъжности презвитеритѣ даже и епископитѣ дохождахѫ въ нѣкакво си зависимо положение отъ дяконитѣ. Въ единъ само случай позволява се на дяконитѣ да иматъ преимуштество предъ презвитеритѣ, а именно — когато тѣ (дяконитѣ) представляватъ на нѣкой съборъ лицето на епископътъ.

2). Прав. 18.

3). Прав. 7.

4). IV всел. съб., прав. 4, 8, 12, 23; VII всел. съб., прав. 12, 13, 19; VI всел. съб., прав. 40, и др.

Digitized by Google

нѣкои случаи вселенската черковна власть не допушта намисанието на гражданската власть, както — въ избирането и постановлението на иерархическитѣ лица[1]); въ други случаи тя позволява на черквитѣ да се обраштатъ за помошть къмъ гражданската власть, както на прим. — при дързоста и неблагоразумното своеволие на еретицитѣ и волнодумцитѣ[2]), а така сѫшто и когато е трѣбало да се изкореняватъ езическитѣ обичаи. Особенно вселенската власть е издала много правила за иерархическиятъ редъ. Тя строго е съхранявала тритѣ иерархически степени и не е прибавила къмъ тѣхъ нито една нова свештеннослужителска длъжность [3]). И всичкитѣ правила на вселенската власть относително иерархическитѣ степени сѫ за редътъ и благочинието на свештеннослужителитѣ, за тѣхнитѣ правдини въ дѣлото на черковното управление. На нѣкои епископи тая власть е присвоила почетни имена, както: митрополити, патриарси; опредѣлила е точно правдинитѣ и длъжноститѣ на първенствующтитѣ епископи, като имъ присвоила не само честъ, но и власть; опредѣлила е редътъ на патриаршеснитѣ сѣдалишта и области, които първоначално сѫ били само три—Римско, Антиохийско и Александрийско[4]), а послѣ при тѣзи три патриаршества сѫ се прибавили и други два—Иерусалимско и Костантинополско. Вселенската власть ако и да е опредѣлила строго границитѣ на тѣзи петь патриаршества, и да ги е признала за единственни върховни и независими представители на черквата[5]), но слѣдъ време, съобразно съ нуждитѣ и потрѣбноститѣ на вѣрующтитѣ, тя е отстѫпвала отъ това строго опредѣление. Така, за да се избѣгнѫтъ всѣки недоумѣ-

1). Апост. прав. 30; I всел. съб., прав. 4; VII всел. съб., прав. 3.

2). Картаг. съб. прав. 104.

3). Другитѣ длъжности, които сѫ учредени въ черквата послѣ апостолскитѣ времена, както иподияконъ, чтецъ, певецъ и др., сѫ такива черковнослужителски длъжности, които се освештаватъ не съ тайнство, а само съ благословението на епископътъ, и сѫ въведени въ черквата за помошть на другитѣ три иерархически степени, а преимуштественно—на диаконската.

4). I-всел. съб., прав. 6, 7.

5). II-всел. съб., прав. 2.

Digitized by Google

ния и разпри, вселенската власть е утвърдила самостоятелноста на Кипърската черква[1]). Послѣ, когато обстоятелствата и нуждата поискахѫ, вселенската власть даде самостоятелность на Българската черква—въ форма на патриаршество[2]). Така сѫщото въ 16-те столѣтие вселенската власть утвърди самостоятелноста на руската черква, като ѝ постави патриархъ. А въ първата половина на 18-то столѣтие пакъ тая вселенска власть преобрази руското патриаршество въ св. Руски Синодъ,—който сѫщтествува и сега. Въ новитѣ времена вселенската власть призна самостоятелноста на Атинската черква, както и на Сърбската. Сега Цароградската патриаршия, сѫединена съ Антиохийската и Александрийската незаконно си присвои власть, която може да принадлежи само на вселенската черква, и на незаконни основания не само не признава възобновлението на самостоятелноста на Българската черква, ами оште и провъзгласява Българетѣ схизматици. Заштото подобни дѣйствия принадлежатъ само на вселенската черковна власть, а не на една-двѣ частни черкви (както сѫ цароградската, антиохийската и Александрийската), за това и рѣшенията на казанитѣ черкви касателно за Българетѣ нѣматъ никаква сила—като незаконни. Рано или кѫсно вселенската черковна власть ште осѫди тия беззаконни дѣйствия на казанитѣ частни черкви и ште признае независимоста на Българската черква.

Вселенската черковна власть е издала много правила за избирването и рѫкополаганието на епископитѣ, за тѣхнитѣ взаимни отношения и предѣлитѣ на власта имъ въ епархията, а така сѫщото опредѣлила правдинитѣ и обязанноститѣ на всичкитѣ подвластни на епископътъ свештеннослужители и черковнослужители. При издавания на закони за редътъ въ черковното управление, вселен-

1). III всел. съб., прав. 8., VI всел. съб., пр. 39.

2). За първото Българско Патриаршество, което се придоби во времето на Царь Петра нѣма подробни извѣстия, но за учреждението на търновската патриаршия въ год. 1234 положително се знае, че то е станѫло съ благословението не на нѣкоя частна само черква, а на всичката вселенска черква. Глед. Ист. прегл. на Бълг. Църк. Дринова стр. 40 и 86-88.

Digitized by Google

ската власть, като зема въ внимание нуждитѣ и обстоятелствата, измѣнява по нѣкогажъ и даже съвсѣмъ изхвърлюва по-напрѣжнитѣ постановления на вселенската власть. Така на пр. опредѣлението за да ставатъ два пѫтя въ годината помѣстни събори[1]) изостави се на шестиятъ вселенски съборъ по тая причина, че черковнитѣ предстоятели нѣмали винѫги възможность да изпълняватъ това постановление. Така сѫщо и апостолското правило относително за това штото черковнитѣ имуштества да бѫдѫтъ въ пълно разположение на епископътъ безъ всѣки другъ контроль освѣнъ — Господу надвираюшту[2],) изоставено е отъ четвъртиятъ вселенски съборъ по тази причина, че, заштото черковнитѣ имуштества отъ разни подароци останѫли доста голѣми, така штото управлението имъ трѣбало е да има по-добъръ редъ, строгость и отчетность отъ колкото е било това въ първитѣ три вѣка на християнството — тѣхното управление е дохождало тежко за единъ епископъ.[1]) Така и „апостолскитѣ постановления", които отъ 85-то правило апостолско сѫ признати за неизмѣнно ръководство на епископитѣ, изоставени сѫ отъ шестиятъ вселенски съборъ, заштото се видѣло че сѫ повредени отъ еретицитѣ.-Отъ тѣзи примѣри се вижда, че вселенската власть има право да измѣнява издаденитѣ отъ нея закони,— даже и таквизи, които иматъ апостолски авторитетъ. —

6. Вселенската черковна власть има право на върховна, окончателна, безъапелляционна пресѫда. Своето осѫждание тя произнося надъ цѣли помѣстни събори: така сѫ били осѫдени съборитѣ, които сѫ се свиквали противъ Атанасия Велики, така и съборитѣ, които ги е свиквалъ Несторий Костантинополскиятъ патриархъ, както и тѣзи, които сѫ ги свиквали Диоскоръ-Александрийский патриархъ, Императорътъ Костантинъ Копронимъ и много други еретически събори, които черквата нарекла скоиишта. Вселенската власть произнася свойта пресѫда и надъ цѣли черкви; така тя е осѫдила Арменската, Яковитската, Копт-

1). Апост. прав. 37; I-всел. съб. прав. 5; II всел. съб. пр. 6; IV всел. съб. прав. 19 и проч. —

2). 38 и 41 апост. правила.

3). Съборътъ (IV всел.) опредѣлилъ епископътъ да има икономъ, който да управлява съ тѣзи имуштества.

Digitized by Google

ската и Римската черкви, които сж изпаднали въ ересь. Въ настоящето време тя се занимава (при посредството на светѣйший Руски Синодъ) да рѣши въпросътъ за съединението на Англиканската епископална черква съ православната. Вселенската власть прави пресжда и надъ върховнитѣ черковни представители—патриарситѣ, и, като ги намѣри виновни, сваля ги отъ пристолътъ. Така, тя е свалила отъ престолътъ Нестория, Диоскора и много други патриарси. Вселенската власть произнося усждание даже надъ мъртвитѣ черковни пастири и учители; така е билъ прокълнатъ папа Онорий, Костантинополскиятъ патриархъ Сергий, и Оригенъ. И напротивъ, тая вселенска власть е давала разрѣшение на осжденитѣ отъ мѣстната съборна, а по нѣкогажъ и вселенска власть: тъй на пр. тя е снела клѣтвата отъ знаменитиятъ костантинополский патриархъ—Кирила Лукариса, който е билъ осжденъ и сваленъ на костантинополскиятъ съборъ за съчувствието му ужъ къмъ калвинитскитѣ заблуждения. Така сжшто вселенската власть е разрѣшила и Рускиятъ патриархъ Никона и му е върнжла патриаршескиятъ санъ-подиръ смъртта му.

И така, отъ всичкото казано до тукъ се вижда, че въ черквата най върховна власть за всичкитѣ работи е вселенската съборна власть, че само на тая вселенска съборна власть апостолитѣ предали пълната своя апостолска власть.

Digitized by Google

ЗА БОГОМИЛСТВОТО.

Догматическото учение на Богомилитѣ.

Трудно е да се опредѣли какви сѫ били първоначалнитѣ вѣрвания на Българскитѣ дуалисти; това само може да се каже, че историята ги заварва при исповѣдванне умѣреннинятъ дуализмъ.

Міротворението на Богомилитѣ.

Учението за Бога.

Като сѫ се намирали подъ влиянието на умѣреннинятъ дуализмъ, Богомилитѣ представлявали Бога като сѫштество невидимо, най високо и най съвършенно, изпълнено съ милосердие и състрадание. По тѣхното представление Богъ Отецъ нѣма никаква тѣлесность и вещественность (ἀσώματος), но заштото той е билъ образецъ (юрнекъ) при направеното на човѣка, за това Богомилитѣ казвали, въ преносенъ смисълъ, че Богъ е человѣкообразенъ, че има человѣчески видъ и форма (ἀνθρωπόμορφος).[1]

Учението за Творецътъ на видимия міръ.

Споредъ учението на Богомилитѣ Богъ Отецъ ималъ два сина: по-голѣмиятъ се наричалъ Сатанаилъ, а по-малкиятъ Иисусъ.[2] Сатанаилъ, като по-голѣмъ, билъ опредѣленъ за намѣстникъ и икономъ (домоправитель) въ мірътъ на духоветѣ и нему е било предадено да управлява небесното царство и да бѫде тамъ владика. Той билъ украсенъ съ блескъ и сияние и ималъ творящта сила;

1). Evthymii Zygadeni Narratio de Bogomil. p. 7. Шмидтъ Hist. et doctr. des Cathares, 11. p. 59.

2). Това е съгласно съ словата на Козма презвитера; само, у него Иисусъ се нарича по-голѣмъ синъ на Бога Отца. „Слышаще“ — казва Козма, — „въ Евангеліи Господа рекша притчю о двою сыну, Христа убо творятъ старѣйшаго сына, меншаго же, еже есть заблудилъ Отца, діавола мнятъ.« Правосл. собесѣд. 1864 г. Май. стр. 100.

Digitized by Google

облеченъ билъ въ съштата върхна дреха, въ която билъ облеченъ и самъ Богъ Отецъ, сѣдялъ одѣсную Бога и ималъ първо достойнство слѣдъ него.[3]) Замаянъ и упоенъ отъ тѣзи достойнства и отъ гордость, Сатанаилъ не можялъ да се удържи въ своитѣ височайши съвършенства, ами намислилъ да направи измѣна. Като намѣрилъ добъръ случай, той съблазнилъ служебнитѣ власти—третята часть отъ небеснитѣ обитатели—ангелитѣ, за да се откажатъ отъ службата си, да идатъ слѣдъ него и заедно да се дигнѫтъ противъ Бога Отца. И така, множество ангели, зарадвани отъ това, че ще хвърлятъ отъ себе си всичката тежина на служението, и излъгани отъ голѣмитѣ обѣщания на Сатанаила (Сатанаилъ казвалъ, че той ще постави троньтъ си по-горѣ отъ облацитѣ и ще бѫде подобенъ на Вишниятъ), тѣ се съгласили да не се покорявать Богу и сѫ се дигнѫли срѣщто него. За тъкъвзи богопротивенъ постѫпъкъ Богъ ги изпѫдилъ всичкитѣ отъ небото;[4]) но Сатанаилъ и слѣдъ падането си не изгубилъ своята красота, боголѣпнитѣ украшения и творяштата сила.[5]).

Сътворението на видимиятъ міръ.

Хвърленъ отъ небото доло, Сатанаилъ не можялъ да се удържи въ водитѣ, заштото земята била невидима и неустроена. Но заштого Сатанаилъ ималъ оште творяшта сила, той събралъ около си всичкитѣ изпѫдени заедно съ него ангели и имъ казалъ, че заштого Богъ създалъ небо и земя, самъ той (Сатанаилъ) ще направи друго небо и друга земя. Подиръ това той приготвилъ за себе си и за своитѣ съучастници жилища, направилъ небо, накичилъ го съ слънце, мѣсецъ и звѣзди, направилъ земя, която сѫщо накичилъ съ растения и животни. И отъ тогава се е зелъ видимиятъ този редъ.[6])

Споредъ друго разказвание, ето какъ е станѫло твореението на видимиятъ міръ. Къмъ Божиятъ престолъ се въздигатъ седемъ небеса, едно отъ друго по-хубаво; на най-горното небо сѣди самъ Богъ. Подъ небото има четире стихии: вода, огънь, земя и обла-

3). Evthym.-Narratio. p. 9.
4). тамъ стр. 20.
5). тамъ. стр. 11.
6). тамъ стр. 12.

Digitized by Google

ци. Всѣка една отъ тѣзи стихии се варди отъ особенъ ангелъ, а надъ всичкитѣ господствува най-хубавиятъ и най-чистиятъ ангелъ-Люциферъ. Той, като постоянно е съзерцавалъ Бога, разгордѣлъ се и поискалъ да се сравни съ него. Той наченжлъ да мами четиретѣхъ ангела, што сж властвували надъ стихиитѣ; къмъ тѣхъ сж се присъединили и други,—така штото една третя часть отъ небеситѣ обитатели се е отдѣлила отъ Бога. Богъ ги е изгонилъ отъ небото на землята, дѣто тѣ изгубихж чистата си свѣтлина, а на мѣсто нея останжла имъ свѣтлина огненна. Съвѣста наченжла да мжчи Люциферна и той се провикналъ къмъ Бога: „прости ме, азъ ти се покорявамъ". За тоя покорность Богъ му позволилъ въ продължение на седемъ години т. е. на седемъ вѣка да живѣе вънъ отъ небото заедно съ своето войнство. Така той направилъ земята, зелъ отъ единъ ангелъ короната и отъ половината ѝ направилъ слънцето, отъ друга половина—мѣсецътъ, а пъкъ отъ драгоцѣнитѣ камъни—звѣздитѣ. Растенията и животнитѣ станжли отъ земната мокрота[7]).

Сътворението на человѣка.

Послѣ сътворението на видимиятъ міръ и другитѣ долни твари, Сатанаилъ поискалъ да довърши работата си съ сътворението на человѣка. За тази цѣль той зелъ малко пръстъ, размѣсилъ ѭ съ вода и отъ нея направилъ тѣлото на първиятъ человѣкъ—Адама. Когато Сатанаилъ изправилъ Адама на крака, пѣкаква си мокрота изтекла отъ адамовътъ голѣмъ пръстъ на дѣсниятъ кракъ и тая мокрота се е обърнжла на зъмя. Сатанаилъ се мжчилъ отъ своето собственно дихание да даде душа на направеното отъ него человѣческо тѣло, но неговътъ духъ като е влѣзалъ въ тѣлото, излѣзълъ отъ сжщиятъ онзи пръстъ адамовъ, отъ който преди малко бѣше изтекла мокрота, и влѣзълъ въ зъмята, която съ този начинъ е станжла участница на дявола. Тогава Сатанаилъ, като видѣлъ, че колко и да се мжчи сѐ не ште да може да даде душа на человѣческото тѣло, пратилъ на Бога посланници съ молба, за да му прати Богъ душа за человѣкътъ, като му се е обѣшталъ, че, ако би

7). Evang. apoc. Benois. (гледа Шмидта Hist. m·11. p. 64. -Сравни Истор. Альбиг. Н. Осокина. 1,201.

Digitized by Google

Богъ да даде такава душа, човѣкътъ, ште бѫде общтъ и на двамата (на Сатанаила и на Бога) и неговътъ родъ ште да напълни мѣстата, които сѫ останѫли празни слѣдъ падането на ангелитѣ. Богъ, като добъръ, домиляло му за човѣка и вдѫхналъ въ него душа жива. Така сѫшто била направена и първата жена Ева[8]). Споредъ апокрифическото Евангелие, Сатаната така сѫшто е направилъ човѣческото тѣло, но не отъ пръстъ, ами отъ морски калъ. И той като не можилъ да даде на това тѣло душа, помолилъ Бога да му даде два ангела за да дадѫтъ душа на Адама и Ева. Ангелитѣ отъ второто и третьото небо, като сѫ се прелъстили, пожелали да раздѣлятъ могуштеството на Люциферна. Тѣ молили Бога да ги пусне, и му сѫ се обѣштавали, че скоро ште се върнатъ. Богъ ги пусналъ, но имъ забѣлѣжилъ, че обратниятъ пѫть е труденъ и за това далъ имъ съвѣтъ да не заспиватъ, заштото, ако би да заспятъ, Той ште ги повика чакъ слѣдъ 7000 години. Ангелитѣ отишли, но, по волята на Люциферна ,натиснѫлъ ги единъ дълбокъ сънъ, во време на който Люциферъ воодушевилъ съ тѣхъ тѣлата на първитѣ човѣци. Ангелътъ отъ третьото небо се обърнѫлъ на Адама, а ангелътъ отъ второто —на Ева. Слѣдъ пробуждането си и двата ангела видѣли, че сѫ заключени въ смъртна форма и горчиво заплакали. Люциферъ, за да ги утѣши, направилъ рай, въ който и завелъ своитѣ плѣнници. Такива сѫ били първитѣ дни на първитѣ човѣци. Нѣкои еретици прибавили оште легенда за съставътъ на человѣческото сѫштество. Демонътъ направилъ человѣческото тѣло отъ пръсть, но когато дошелъ при Бога да иска душа за него, той му казалъ: „ако ти направицъ човѣка отъ пръсть, той ште бѫде по-якъ отъ тебе и отъ мене, — по-добрѣ направи го отъ морски калъ.“ Дяволътъ послушалъ. „Сега човѣкътъ ште бѫде нито якъ нито слабъ“ казалъ Богъ и му далъ душа. Когато Богъ вдѫхналъ на човѣка душа, тогава човѣкъ изеднъжъ станѫлъ на крака и извикалъ: „Сега, дяволе, азъ вече не сѫмъ твой“[9]). Дяволътъ се разсърдилъ отъ това и намислилъ — прави какво прави — да оскверни човѣческата душа. Въз-

8), Evthym. Narratio. p. 13.
9), Evang. apoc. Шмидтъ. 11, 66-68; срав. Осок. 1,202,-

Digitized by Google

буждаванъ отъ завистъ, Сатанаилъ не сдържалъ обѣщанието си' което далъ на Бога, и намислилъ самъ да стане богъ на человѣцитѣ. Съ тази цѣлъ той начелнѫлъ да крои разни планове и примки. Сатанаилъ прилъстилъ Ева и тя родила отъ него синъ (Каинъ) и дъштеря, която Богомилитѣ наричатъ Каломена. Съ този начинъ се е отврило пълното владичество на Сатанаила въ міръть. Подиръ първото престъпление съ дявола, Ева родила отъ Адама синъ, Авеля, който билъ по-добъръ отъ Каина. За това престѫпление Богъ отнелъ отъ Сатанаила неговото божественно сияние и творящта сила, но сѣ пакъ му оставилъ управлението на міръть, защтото се е надѣвалъ, че излъганитѣ отъ него души сами ще възстанѫтъ противъ гибелното влияние на злото[10]). Слѣдователно, споредъ мнѣнието на Богомилитѣ, благоста Божия е била причина на това, дѣто человѣцитѣ подпаднѫли подъ неразумната и строга власть на Сатанаила. Между това падналитѣ ангели като се научили, че Сатанаилъ далъ обѣщание на Бога да испълни тѣхното мѣсто човѣческиятъ родъ, пожелали понѣ на своето сѣме да дадѫтъ възможность да се върне въ тѣхнитѣ предишни жилища на небото. Съ тази цѣлъ тѣ безсрамно прелъстили човѣческитѣ дъштери и ги направили свои жени. Отъ това смѣшение произлѣзли исполинитѣ. Но когато исполинитѣ сѫ се дигнѫли противъ Сатанаила и се заловили съ него борба за человѣческиятъ родъ. Сатанаилъ се разсърдилъ, направилъ потопъ и истрѣбилъ всичкото живо на свѣта, освѣнъ Ноя, който, като нѣмалъ дъштеря, усердно слугувалъ на дявола и заслужилъ неговото благоволение[11]).

Учението за еврейский Богъ.

Като изкривили по този начинъ тълкуванието на ветхозавѣтнитѣ события, Богомилитѣ считали Сатанаила, че е Богъ на вѣтхозавѣтнитѣ хора. И това свое учение тѣ подтвърждавали отъ библията. Ветхозавѣтниятъ Богъ или въобще—Еврейскиятъ Богъ, по учението на Богомилитѣ, въ много нѣща е противоположенъ на новозавѣтниятъ. И тая противоположность Богомилитѣ сѫ се мѫчили

10) Evthym. „Narratio" p. 10, 13.
11), Тамъ. p. 20.

Digitized by Google

да ѣ докажатъ отъ библията (Еванг. отъ Иоана, 1. 21). Богъ моисеевъ, казвали тѣ, не само е съвършенно отличенъ отъ новозавѣтниятъ Богъ, ами е даже и отъ друго сѫштество. Той е страшенъ, гнѣвенъ, мстителенъ и има човѣчески членове. Добрият Богъ не би направилъ потопъ, не би съсипалъ Содома и Гомора, не би издавалъ закони за възмездие и обрѣзание, не би истрѣбвалъ така немилостиво своитѣ врагове, най-послѣ—не би въспретилъ на първитѣ человѣци да ѣдѫтъ отъ дървото познания добра и зла. Заштото, въ такъвъ случай, може да се усъмнимъ че той е съвършенъ и всевѣдуштъ, тъй като не можялъ да предвиди какво ште постигне човѣческиятъ родъ за непослушанието, а така сѫшто и да мислимъ, че той, ако би да е предвиждалъ какви сѣтнини ште има за человѣцитѣ тѣхното престѫпление, нарочно ги докаралъ до това престѫпление. Но таквозъ нѣшто не би направилъ добрият Богъ—отъ една доброта; това е дѣло на дявола[12]). Сѣтнѣ, Моисей, споредъ думитѣ на Богомилитѣ, е лъжецъ, магьосникъ и достоинъ за усѫждание за това, че е слушалъ злиятъ Бога. Моисей билъ прелъстенъ отъ Сатанаила, дошелъ въ Египетъ, излъгалъ еврейскиятъ народъ и го повелъ въ обѣтованната земля съ знамения и чудеса, които той правилъ по силата на Сатанаила. Така сѫшто и Синайското законодателство било дадено на Евреитѣ отъ Сатанаила чрезъ Моисея, което законодателство послужило за истрѣблението на безчисленно множество човѣци. Така и основаваштицъ се на словата на апостола Павла въ посланието му къмъ Римлянитѣ, тѣ казвали, че всичкитѣ заповѣди и постановления на ветхозавѣтната черква послужили само за погибель на хората. Обрядитѣ, които, по внушението на Сатанаила, направилъ Моисей, били несъвършенни, заштото искали кървави жертви и разрѣшавали такива нѣшта, които не се позволяватъ въ новозавѣтната черква. И самото правление на ветхозавѣтната черква се е отличавало съ твърдѣ голѣма строгость: то е допускало твърдѣ тежки убийства.—Тойзи Моисеевъ Богъ е замѣстенъ сега съ другъ Богъ, отъ който произлиза всичкото добро и всѣка кротость и който люби миръ и тишина[13].

---

12). Шмидт. p. 20.
13). Euth. Narratio. p. 21; Шмидтъ. 11, 20-24: Осокинъ, 1, 191.

Digitized by Google

Учението за Исуса Христа .

Самостоятелното властвуване на Сатанаила въ мірътъ продьлжавало се е 5500 години. Надѣждата на Бога Отца, че прелъстенитѣ души сами ште се дигнѫтъ противъ гибелното влияние на дявола,-тая надѣжда останѫла тштетна. Той съ прескьрбие видѣлъ, че човѣцитѣ се намиратъ подъ гибелната власть на дяволитѣ и твьрдѣ малцина минуватъ на неговата страна, т. е. въ чиньтъ на ангелитѣ, и именно тѣ минуватъ, за които се споменува въ родословието на Матея и Лука. Така по-вечето часть на човѣческиятъ родъ погинѫла и Богъ е билъ принуденъ да земе чрезвичайни мѣрки за спасението на човѣческиятъ родъ. За тази цѣль, слѣдъ 5500 години отъ сътворението на свѣтътъ, Богъ „отрыгналъ" отъ сърцето си Слово Благо, т. е. синътъ си Исуса, когото човѣцигѣ наричатъ Христосъ и който се е наричалъ Ангелъ великаго съвѣта (Исаія 96), архангелъ Михаилъ и лучь на божественнятъ умъ. Синъ Божи се е наричалъ архангелъ за това, че е билъ по-горѣ отъ всичкитѣ ангели; Исусъ — заштото ни избавлява отъ болѣзни и печали; Христосъ—заштото видимо е билъ причастенъ на човѣческа плоть.[14])

Като слѣзълъ отъ небото, Исусъ Христосъ влѣзьлъ въ дѣва Мария презъ дѣсното ѝ ухо и послѣ пакъ презъ тамъ излѣзълъ, но тьй, штото тя не знаяла нито за влизанието, нито за излизанието му, а само ненадѣйно го намѣриле около себе си въ вертепътъ. Заштото не признавали рождението, нито въплоштението на Ис. Христа така както го признаваме ние, а въ сѫштото време заштото сѫ съзнавали необходимоста на искуплението, Богомилигѣ тълкували по своему посланничеството на Спасителя. По тѣхното мнѣние той ималъ въздушно, небесно, чуждо отъ всѣко вещество тѣло, което си е останѫло сѫштото и слѣдъ излизанието отъ Мария. Спасителятъ само зелъ на себе си видъ на человѣческо тѣло, а въ сѫштность—у него било само божествено, което не е имало ништо отъ тѣзи потрѣбности, што ги има човѣческото тѣло. „Какво общто има между мене и тебе" казвалъ той на майка

14). Evthym. Narratio p. 16.

Digitized by Google

си въ Кана Галилейска (Иоан. 11, 14). Ако Ис. Христосъ удовлетворявалъ потрѣбноститѣ на человѣческото тѣло, това той го е правилъ само за очи; ако е ялъ и пилъ, това той го е правилъ само за хората, за да не би да го догади Сатанаилъ, който е тръсилъ случай да го убие[15]). За това и чудесата на Ис. Христа Богомилитѣ ги разбирали духовно. Спасителятъ не изцелѣвалъ тѣлеснитѣ болѣсти, казвали Богомилитѣ, заштото той се е радовалъ като е гледалъ на тѣхъ, тъй като тѣ били средство за по-скорото съсипване на тѣлото, което е произведение на злото начало, за по-скорото освобождение на душата отъ власта на демона. Слѣпитѣ, на които той давалъ зрѣние, и хромитѣ, които изцелѣвалъ,-това сѫ били хора заслѣпени и заражени отъ грѣхове; гробътъ изъ който въскръсналъ Лазаръ е билъ гробъ духовенъ, т. е. духовенъ мракъ, който покрива душата на грѣшникътъ: петъ-тѣхъ хлѣба, съ който Ис. Христосъ наситилъ въ пустинята петъ хиляди души, означаватъ четиретѣ евангелия и апостолътъ[16]); бурята, която Ис. Христосъ направилъ да угихни, — това сѫ страститѣ, които дяволътъ подига въ човѣка; жената, която страдала 12 години отъ кръвотечение и се изцѣлява отъ Спасителя, това е само образъ на ветхозавѣтната черква, която Спасителятъ изцѣлилъ отъ кървавитѣ жертвоприношения подиръ разрушението на Иерусалимскиятъ храмъ[17]).

---

15). Шмидтъ, 11, 36, 37. Споредъ свидѣтелството на Евтимия Зигадена, Богомилитѣ учили, че Ис. Христосъ обладалъ съ личность само 33 години, т. е. во времето на своятъ земенъ животъ (отъ 5500 до 5533 г.] „Narratio" p. 8.

16). Не „вѣруютъ чудесемъ господнимъ. Ибо діавола Творца нарицаютъ, Христа же не исповѣдаютъ сотворивша чюдеса; слышаще бо евангелисты велегласно проповѣдающа чудеса Господня, развращаютъ я на свою пагубу, глаголюще:„ нѣсть Христосъ слѣпа просвѣтилъ, ни хрома изцѣлилъ, ни мертва воскресилъ, но притча то суть точію и бляди; грѣхи бо, реша, цѣленья клосными бо Евангелисты положиша." Народомъ же напитаннымъ въ пустыни пятью хлѣбъ не вѣруютъ, глаголюще: „ не суть то хлѣби били, но четыре евангелисты, пятое опраксъ апостолы" (Гледъ недостойнаго Козмы пресвитера бесѣды на ересь богомилу. Правосл. Собесѣд. за 1864 г. Май, стр. 108.).

17). Evthym. „Narratio" p. 43.

Digitized by Google

—А когато Евреитѣ, това дяволско племе, наченжли да мжчжтъ и и да разпинжтъ Христа, неговото небесно тѣло, разбира се, не могло да пострадае, заштото неговътъ духъ беззабава се отдѣлилъ отъ тѣлото и Той само по видимому билъ разпятъ, убитъ и погребенъ; на третий день послѣ неговата мнима смърть, духътъ му отново слѣзълъ и го въскръсилъ. Сега тѣлото му не сжштествувало, и ако ученицитѣ му пипали тѣлото му, това е произхождало отъ особелно помрачение, което Богъ имъ далъ тогава. А въскръсването на плотта и коститѣ не признавали на това основание, че това би служило за посрамяване и снижаване на божеството; така сжшто нѣмало зашто и да се възнася на небото, тъй като тѣлото му не било отъ плотта адамова. Трѣба да забѣлѣжимъ, че въ XII вѣкъ между Каоарітѣ въ южна Франца сжштествувало сжвършенно друго понятие за Ис. Христа и, вижда се, това да е било отъ съобщтението имъ съ Иудеитѣ, които били разсѣяни по всичка Франца. Христосъ, учили тѣ, не билъ Синъ Божи, а творение на демона, който го е пратилъ въ міръть за да излъжи человѣцитѣ и съ това да имъ побърка на спасението. Истинниятъ Христосъ сжштествувалъ, но само не на земята, а въ другъ невидимъ міръ, въ небесниятъ Иерусалимъ, дѣто той живѣлъ, страдалъ и умрѣлъ.[18])

Така сжшто Богомилитѣ не признавали въскръсението на мъртвитѣ. Ис. Христосъ само духовно стжпкалъ смъртта, казвали тѣ т. е. Той само открилъ на человѣцитѣ пжть къмъ небото, безъ да е съобщтилъ въскръсване на тѣлото. Смърть нѣма да има за онѣзи, които съ своятъ богоугоденъ животъ сж заслужили вѣчна слава; тѣ само въ сънятъ си ште се преселятъ и безъ всѣки болѣсти и страдания ште съблекжтъ гнжсната и бренна плоть и ште се облекжтъ въ безсмъртната и божественна одежда на Христа, ште приематъ безтѣлесенъ а заедно и человѣкообразенъ видъ и въ съпровождание отъ Ангелитѣ ште влѣзжтъ въ царството на Отца. А съблеченното или гнусното и бренно тѣло ште се обърне на прахъ и пепелъ и никога не ште да въскръсне[19]).

---

18) Шмидтъ 11, 37.

19). Evthym. Narrat. p. 32.

Digitized by Google

Слѣдъ тридневната мнима смърть, учили Богомилитѣ, Ис. Христосъ снелъ тѣлесното си покривало и въ своето истинно тѣло се свилъ въ адътъ предъ Сатанаила, побѣдилъ тъмното царство на демонитѣ и самаго Сатанаила и вѣки заковалъ въ тежки вериги, отнелъ отъ името му ангелското окончание илъ и поржчалъ му да се нарича не Сатанаилъ, а Сатана. Съ този начинъ, Сатанаилъ изгубилъ своята божественность. Ис. Христосъ пакъ зелъ окончанието илъ и го притурилъ на своето име, споредъ кое то и начеталъ да се нарича намѣсто Миха, Михаилъ. Като испълни своето посланичество, Ис. Христосъ пакъ се върнжлъ при Отца си и сѣднжлъ одѣснуюего на мѣсто паднжлиятъ Сатанаилъ[20]).

Ис. Христосъ ако и да е побѣдилъ дявола и съ това умолилъ враждебнитѣ дѣйствия на пълнитѣ сили, но Сатаната и неговитѣ слуги — споредъ Богомилитѣ — сѐ пакъ могжтъ да правятъ зло на человѣцитѣ, заштото молбата на Ис. Христа предъ Бога Отца за съвършенното истребление на демонитѣ отъ този міръ, — не се зела ужъ въ внимание по причина на благоста и милосердиего Божие[21]). За това Богомилитѣ учили, че трѣба да се почитатъ демонитѣ, но не за това че тѣ иматъ демонска природа, ами за да можимъ да се избавваме отъ тѣхната злоба и штение. Особенно трѣба ли да се отдава честь на демонитѣ, коиго се намиратъ въ рукотворнитѣ храмове, заштото тѣ иматъ голѣма и невидима сила да правіжтъ зло, а на тая сила не можели да противостоятъ нито Ис. Христосъ нито Духъ Свети, тъй като Богъ не отнелъ тая сила отъ тѣхъ, ами имъ позволилъ да владѣіжтъ мірътъ до скончанието му[22]). Богомилитѣ приемали и пророческото служение на Спасителя, но пакъ въ развален видъ. Богъ, казвали Богомилитѣ, далъ новъ законъ на мѣсто старинятъ (Сатанаиловъ), въвелъ новъ животъ на мѣсто ветхозавѣтнинятъ. Божественното учение на Ис. Христа се е запазило между человѣцитѣ, казвали тѣ. Както Авраамъ родилъ Исака, Исакъ — Иакова, Иаковъ — Иуда и братията му: така сѫшто

20). тамъ, стр. 7.—
21). тамъ, стр. 29.—
22). Тамъ, стр 19.

Digitized by Google

и Отецъ родилъ Сина, Синъ — Духа Светаго, а Духъ Светий — Иуда и единайстѣхъ апостоли. Апостолитѣ пъкъ написали учениетo на Спасителя, въ Евангелията, въ дѣянията, посланията и въ Апокалипсисътъ — книги достойни за всѣко почитание и уваже ние[23]).

Учението на Богомилитѣ за св. Троица.

Забѣлѣзано, че Богомилитѣ, придържваштицъ се умѣренниятъ дуализмъ, почитали и вѣрвали че злото и доброто начало произлизали отъ по-горньото отъ тѣхъ, съвършенно сѫштество, така што-то Сатанаилъ се почиталъ за по голѣмъ, и Ис. Христосъ за по-малъкъ. Тѣ и тримата (висшето, съвършенното сѫштество, Сатанаилъ и Ис. Христосъ) изедно съставлявали св. Троица, която имала обиталиштето си на най-високото — седмо небо; надъ тая Тройца се намирала друга тройца, състояшта отъ Бога Отца, Слава и Св. Духъ. Както Синътъ, така и Духъ свети сѫ подчинени на Бога Отца и излизатъ като лучи отъ очитѣ му, а послѣ опредѣленно време пакъ оште не възвърнѫтъ въ него[24]). Богъ Отецъ билъ триипостасенъ само въ продължение на 33 години отъ 5500 до 5533 г.), заштото до 5500 г, нито Синъ, нито Духъ Свети не сѫштествували, а вече послѣ получили битие и название, както показва Евангелието отъ Иоана (Иоан. 1. ст. 1.). И Духъ Свети, подобно на Ис. Христа, ималъ личностъ само въ продължение на 33 години, т. е. во времето на земнятъ живетъ Ис. Христа, а слѣдъ изминуванието на това време Богъ пакъ ште стане височайша единица, както е билъ до 5500 год., заштото Ис. Христосъ и Духъ Светий ште се възвърнѫтъ къмъ онова начало, отъ кое то сѫ излѣзли, т. е. къмъ Отца, който пакъ ште стане е д н о и п о с т а с е н ъ, пакъ безтѣлесенъ, но человѣкообразенъ[25]). Богомилитѣ макаръ че сѫ тълку-

---

23). Тамъ, стр. 9.

24). Въобште у Богомилитѣ и Казаритѣ идеята на св. Тройца е съвършенно противоположна на православието; даже и между двата п о л к а имало е разногласие за това. (глед. Петрановича, стр. 51.) —

25). Evthym. Narratio, p. 8.

Digitized by Google

вали Християнската тройца по своему, но тѣ сѐ пакъ считали за нужно да ѝ възнасятъ молитви. „Ние се покланяме на Отца и Сина и Св. Духа,“ казвали тѣ, но съвършенно друго разбирали подъ второто и третьото лице.

Учението за пресвета Дѣва Мария.

Като тълкували Евангелието по своему, Богомилитѣ учили, че онова, което има връзка съ материята, лишава се отъ правото си на божественно освештѣние. За това тѣ учили, че Дѣва Мария, която така тѣсно е свързана съ понятието за божеството, била Ангелъ, небесенъ духъ. На това основание тѣ учили, че Дѣва Мария не е могла да бѫде майка на Ис. Христа, че тя не е имала земни родители. Тя само видимо е жена, но на дѣло—тя нѣма тѣло, както нѣма и никакви човѣчески потрѣбности[26]). Богъ ѭ пратилъ на земята за съществието на Ис. Христа, който минѫлъ презъ неѭ съвършенно духовно.

Но когато пò-вечето еретици признавали въ Дѣва Мария само видимость на жена, нѣкои отъ тѣхъ въ България и Италия вѣрвали, че тя наистина е сѫштествувала и била дѣйствително жена; други вѣрвали, че тя е родена отъ родители; трети—че тя е родена отъ жена безъ съдѣйствие на мѫжъ.

Учението за Светиитѣ.

Богомилитѣ не почитали и светиитѣ, запрещавали да имъ се моли нѣкой и да имъ иска помощть. Тѣ признавали за свети само онѣзи, за които се спомѣнува въ родословията на Лука и Матея, апостолитѣ и общте мученицигѣ, които сѫ били предадени на смърть за непочитанието кръстътъ и иконитѣ. А черковнитѣ Оци и другитѣ светии, които сѫ почитали кръстътъ и иконитѣ, тѣ ги наричали нечестиви и достойни за всѣко порицание[27]). Всичкитѣ иконоборци,

---

26). И еще же надъ всѣмъ зломъ и се сіи окаяннѣи творять. Прославныя бо и пречистыя Богоматере Господа нашего Ис. Христа не чтуть, но много о ней блядуть, ихже рѣчи и гръдости нелзя писати въ книгы сія (глед. Недостойнаго Козмы пресвитера бесѣда на ересь Богомилу, Правосл. собесѣд. 1864. Май 30. — Шмидтъ, 11, 40, 41).

27) Evthym. Narratio p. 22.

Digitized by Google

а особенно Императора Копроним, който е билъ както се знае, единъ отъ първитѣ иконоборци, Богомилитѣ ги почитали за благочестиви.—Така сѫшто Богомилитѣ не почитали и моштитѣ.[28]) Чудесата, што сѫ се извѫршвали при моштитѣ на светиитѣ, Богомилитѣ ги считали за дѣло на демонитѣ. Демонитѣ, казвали тѣ, живѣли съ светиитѣ во време на тѣхниятъ земелъ животъ и ги учили на всѣко беззаконие; а слѣдъ тѣхната смърть, деяконитѣ оставали на тѣхнитѣ гробове и, за да направятъ хората да ги почитатъ за свети, тѣ (демонитѣ) правятъ чудеса на гробоветѣ имъ въ тѣхното име тъй като демонитѣ сѫ силни и до краятъ на 7 вѣкове могѫтъ да правятъ каквото искатъ.[29]) За иконитѣ, на които сѫ изображени светиитѣ, Богомилитѣ казвали, че тѣ сѫ идоли, написани отъ демонитѣ и направени отъ материя, която е създадена отъ тѣхъ,—и за подтвърдение на своитѣ мисли насланяли сѫ се на тѣхъ мѣста въ свещтен. писание, дѣто се говори за езическитѣ кумири и идоли (Дѣян. 17, 20). Ис. Христосъ, казвали тѣ, дошелъ на земята за да ни избави отъ идолопоклонството, а не за да го въведе[30]). Но Богомилитѣ не само отхвърлали иконитѣ, но и сѫ се гаврели съ образитѣ и лицата, написаннитѣ на тѣхъ,—както свидѣтелствува за западнитѣ еретици сочинението на Шмидта. На пр. тѣ изображавали Св. Богородица съ едно око и много безобразно, за да видятъ зрителитѣ, че Ис. Христосъ би се унижилъ, ако би ѭ избралъ за своя майка[31]).

---

28). „Бѣсы боятся костей праведникъ Божіихъ, несмѣюще приближитися съ ковчегомъ въ нихже лежитъ безцѣное сокровище, даное крестіапомъ на избавленіе всякоя бѣды; еретицы же ругаются имъ и намъ смѣются видяще ны кланяющася имъ и просяща отъ нихъ помощи...и не хотяще славы дати святымъ, и Божія чудеса о хуляютъ, яхже творятъ святныихъ мощи силою святаго Духа, и глаголютъ: „не суть то воли Божіи твориша чюдеса, но діаволъ то творить на прелесть человѣкимъ“ (Козма. Правосл. Собесѣдн. Априлий. стр. 492, 493).

29). Evthym. Narratio p. 24.

30). Тамъ, стр. 26; —Шмидтъ, 11, 112.

31). Бѣсы бо креста Христова боятся, еретицы же насѣкаютъ кресты и своя орудіѧ творятъ ими (правосл. Собес. Апр. Стр. 492). На друго мѣсто казва: „како сѫ ему есть кланяти? Сына бо

Digitized by Google

—Съ една рѣчь, еретицитѣ употрѣблявали всичкитѣ срѣдства само и само да снижѫтъ предмѣтитѣ, што сѫ ги обожавали християнитѣ.

Учението за Кръстьтъ.

Еретицитѣ нàй-много мразели кръстътъ и кръстното знамение и никакъ не могли да разберѫтъ, че е християнско дѣло това—да се почита и въ богослужението да се употрѣблява орудието на безчестието и смъртта Христова. Напротивъ, казвали тѣ, трѣба колкото е възможно пò-много да се ненавижда кръстьтъ като нѣщто, което напомнюва тържеството на злиятъ Богъ.[32])

Учението за храмоветѣ.

Богомилитѣ така сѫшто отхвърлали и необходимоста на храмоветѣ[33]). Богъ, казвали тѣ, не обитава въ рѫкотворни храмове; Неговътъ храмъ е небото, а въ рѫкотворнитѣ храмове живѣятъ демонитѣ[34]). Сатанаилъ живѣе въ нàй-знамѣнитиятъ Иерусалимски храмъ, а слѣдъ неговото срявание той (Сатанаилъ) се преселилъ въ славниятъ Божи Храмъ, Св. София, въ Цариградъ. Като не сѫ почитали Светнитѣ и сѫ отхвърлали храмоветѣ, Богомилитѣ не признавали и не почитали и праздницитѣ. Споредъ Свидѣтелството на Казма презвитера, въ празднични дни тѣ държели постъ и работели за да покажѫтъ съ това, че тѣ презиратъ черковнитѣ наредби. По тѣхното мнѣние праздницитѣ сѫ наредени отъ человѣцитѣ, но въ евангелието за тѣхѫ никакъ не се говори[35]).

Божія жидове на немо распяша; да вражда есть паче Богу Кресть" „Аще бо кто царева сына убилъ крестомъ древомъ, можетъ ли древо то любо бити цесару? Тако же кресть Богу" (тамъ, стр. 494).

32],Evthym. Narratio p. 24,25.—Ignominia crucem sanctam adficiunt veluti quae dominum peremerit. [Const. armenopulus—у Леунклавия, стр. 552).-Crucem dicunt characterem esse bestiae quae in Apocalipsi esse legitur, et abominateonem stantem in loco sancto. (Шмидтъ. 11, 112-116.) -Казма пресвит. казва: „кланяюще же сѫ не творятъ креста на лице своемъ". (правосл. Собесѣд. за 1864 г. Июний, стр. 199).

33). Evthym. Narratio, p. 28.

34). Шмидт, 11, р. 3. забѣлѣж. 1.

35). Кто бо вы указя въ день воскресенія Господня пос-

Digitized by Google

Учението на Св. Писание.

Богомилитѣ съвършенно отхвърлели ветх. Завѣтъ, заштото го считали демонско произведение. Трѣба обаче да забѣлѣжимъ, че крайнитѣ дуалисти не отхвърлали напълно авторитетътъ на ветх. Завѣтъ, а приемали 16 пророци, Псалтирятъ, Иова, Притчитѣ и Премудроститѣ Соломонови, както и Сираховитѣ — като сказание за неизвѣстниятъ духовенъ міръ[36]). Но умѣреннитѣ дуалисти съвсѣмъ отхвърлятъ авторитетътъ на в. завѣтъ. Особенно тѣ ненавиждали пророцитѣ и казвали, чи пророцитѣ пророчествували съ устата на демона[37]). Колкото за Новиятъ Завѣтъ тѣ го приемали напълно, но наопаки и аллегорически тълкували онѣзи мѣста въ него, които не сѫ се съгласували съ главнитѣ и основанитѣ начала на тѣхното учение[38]). Освѣнъ нов. завѣтъ Богомилитѣ приемали още и нѣкои апокрифически съчинения както: „Видѣнието на пророка Исаия за сѫштеството, на Троица и искуплението на человѣческиятъ родъ“, апокрифическото сказание за въпроситѣ Иоанови къмъ Христа, и неговитѣ отвѣти, което сказание било любимо на еретицитѣ. Оригиналътъ на това сказание билъ занесенъ въ Италия отъ Българско въ краятъ на XII. вѣкъ[39]).

титися и кланятися и ручная сѣла творити? Да глаголете: „человѣци то суть уставили, а не пишатъ того въ Евангеліе“. И вся господскымъ праздникы и память святыхъ мученикъ и отецъ не чтете (Козма, Іюн, 199).

36). Evthym. Narratio, p. 7, 36 и слѣд.

37). Авраамъ же, друга Божія, и Данила, и Азарыны чада и прочыихъ пророкъ не пріемють, ихже и звѣри свѣрѣпію убояшася и огонь усумнѣся; Іоанна же Предтечю и зарю великаго солнца безчествують, антихристова предтечю наричаще й, его же самъ Господь больша всѣхъ святыхъ показа“...„Пророци не суть отъ святи, ни суть отъ святаго Духа порицали, но отъ своея воли“... Но мы, рѣша, Давида непослушаемъ ни пророкъ, но самаго Евангелія, ни живимъ по закону Моисіину, но по Апостольску. (Правосл. Соб. Май, стр. 93-94; Шмидтъ, 11, 61.

38). Ето какъ казва за това Констант. Армене — у Леунклавия стр. 552.

39). Осокина м. 1, р. 186.

Digitized by Google

Учението за православното духовенство.

Богомилитѣ съвършенно отричали характерътъ на православното свештенство и римското духовенство: и намирали подтвърдение на това въ нѣкои мѣста на Свешт, Писание, което тѣ тълкували по своему. Особенно на западъ еретицитѣ имали голѣма ненависть и презрѣние къмъ римскиятъ клиръ. Познато е отъ историята, че Римската черква не е прегледвала твърдѣ строго нравственноста на своитѣ свештенници; отъ друга страна пъкъ безнравственноста на средневѣковото духовенство дохождала до това, штото казвали: „по-добрѣ лошевъ свештенникъ отъ колкото развраштенъ". На това основание еретицитѣ (на западъ католицитѣ) никакъ не признавали римското духовенство да има характеръ на свештенство, а напротивъ, приписвали му всевъзможни пороци и беззакония; обвинявали го въ сребролюбие, въ симония, въ невъздържность, въ жестокость, въ лицемѣрие; наричали го даже книжници и фарисеи; считали го недостойно да извършва тайнитѣ Божии[40]). — Така сѫшто еретицитѣ гледали и на православното духовенство въ востокъ[41]). Но себе си тѣ наричали избранни, православни и Божии наслѣдници. Споредъ свидѣтелството на Евтимия Зигадена, Богомилитѣ до тамъ простирали своята ненависть къмъ православниятъ клиръ, штото, като сѫ се срѣшвали съ нѣкого отъ свештенницитѣ или иноцитѣ, отбивали сѫ се на далеко[42]).

Разбира се отъ това, че Богомилитѣ трѣбало да гледатъ на своето обштество като на истинна Христова Черква, и наистинна, спо-

---

40). Шмидтъ 11, 140, 141; Evtym. „Narratio" 43.

41). Хулите іерея и вся саны церковныя, фарисея слѣпия зовуще правовѣрныя попы и много на ня лающе, акы псы. Еретици же си словеса слышавше, отвѣщаютъ ны глаголюще: „то аще есте свещени' якоже то глаголете, то почто не живете, якоже вы есть повелѣно, якоже то къ Тимотею пиша Павелъ глаголеть.... „Попове упиваются, грабять и ино зло въ тайнѣ творятъ..." Епископы же, не могуще въздержатися, якоже и мы, насъ въздержяють отъ молитвъ, а потомъ не претять отъ грѣха". (Козма — бесѣда на ересь Богомилу, Православ. собесѣдникъ за 1864 г. Май, стр. 83-85).

24). Evtim. „Narratio" 34-35.

Digitized by Google

редъ свидѣтелството на Евтимия Зигадена, тѣ не считали Православната Черква истинна, а ѭ наричали Иродова, която се мѫчи да убие словото Божие (т. е. тѣхното учение). Своята черква наричали Витлеемска, заштото въ нея се е родилъ Синъ Божий, споредъ което само въ нея се съхранява истинната и спасителната вѣра[43])

Учението за тайнствата.

1 Кръштението.

Бигомилитѣ, съгласно съ своитѣ понятия за черквата, не можели благосклонно да гледатъ и на християнскитѣ тайнства. Тѣ отхвърлели всичко, штото има въ християнството отъ ветхозавѣтната черква и не приемали онова, което е искало чувствени, вештествени знакове за по-доброто поеснение и разбирание, — заштото, мислели тѣ, всичко вештественно е направено отъ Сатанаила. И наистина, Богомилитѣ сѫ се съмнѣвали въ дѣйствителноста на таинствата въ православната черква. Кръштението съ вода, което се извършва въ Православната Черква, Богомилитѣ не приемали на това основание, че водата била дяволска работа. За това и Иванъ Кръститель, който е кръштавалъ съ вода, билъ слуга и посланникъ на дявола[44]). Особенно еретицитѣ възставали противъ кръштението на новорожденнитѣ дѣца, които не сѫ въ състояние да различаватъ доброто отъ злото, — слѣдователно, нѣматъ вѣра, безъ което кръштението си остава една чиста формалность. Тѣ приемали кръштението, но само въ духовенъ смисълъ[45]), или тъй нареченото кръштение съ духъ и огънь, за което се говори въ св. Писание. Тѣ извършвали своето кръштение безъ всѣки материални стихии, само съ едно ръкоположение и четене на молитвата господня, и го нари-

---

43). Тамъ, стр. 25.

44). Шмидтъ, 11, 40, прим. 1.

45). Видите ли, братіе, кольми есть поразилъ діаволъ, да святое крещеніе омещуть, гнушающе ся крестимыхъ младенецъ? Аще бо ся имъ случить видѣти дѣтицъ младъ, то аки смрада зла гнушаются, обращающе ся, плюющe, сами смрадъ суще ангеломъ и человѣкомъ. (глед. Козма пресв. Прав. соб. Май, стр. 106; Петрановичъ, стр. 55. прим. 1).

Digitized by Google

чали кръштение Христово, защтото се извършвало само духомъ, а пакъ кръштението съ вода наричали — кръштение Иваново[46]). На духовното кръштение били причастни само „съвършенитѣ", и това кръштение на западъ се е наричало consolamentum.

2. Евхаристията.

Богомилитѣ отхвърлали тайнството на евхаристията отъ самото основание. Тѣ отхвърлали всѣко тайнственно знаменование относително тѣлото и кръвта христови. На Ис. Христовитѣ слова (Исан 6, 53-57), на които най-много се основава ученнето на православната черква за евхаристията, тѣ давали духовенъ и иносказателенъ смисълъ. Хлѣбътъ и виното, споредъ нечестивото учение на Богомилитѣ, сѫ произведение на дявола[47]). Светитѣ дари въ това тайнство, споредъ богохулното имъ учение, не сѫ плоть и кръвъ христови въ събственъ смисълъ, ами сѫ просто брашно, проста жертва която се принася на демонитѣ[48]). Истинниятъ хлѣбъ и истинната кръвъ сѫ словото Божие и усердната молитва на душата, която приема това слово[49]). Споредъ таквозъ изопачено понятие за тайнството на евхаристията, Богомилитѣ естественно дошли до това, щото отхвърлали и литургията, която, по тѣхното мнѣние, не била позната, както и евхаристията, на първитѣ християни, а ужъ била наредена отъ Ивана Златоуста[50]).

3. Бракътъ.

По мнѣнието на Богомилитѣ най-тежъкъ отъ смъртнитѣ грѣхове билъ бракътъ или тѣлесното съобщтение на единътъ полъ съ другиятъ. Тѣ не правели никаква разлика между законниятъ бракъ и пре-

---

46). Леунклав. 552; — Evth. p. 26.

47). Что глаголють о св. комканіи? Яко пѣсть Божіемъ повелѣніемъ творимо комканіе, ни есть ... тѣло суще Христово, но оки и все простое брашно (Правосл. соб. 1864, Апр. стр. 497).

48). Шмидтъ, 11, p. 135.

49). Evth. „Narratio" p. 27.

50). Глаголють не суть апостолы литургія предали, ни комканіе, но Іоаннъ Златоустый. (Козма, правосл. соб. Май, стр; 82; Шмидтъ 11, 284).

Digitized by Google

любодѣянието, заштото и едното и другото, казвали тѣ, не било друго освѣнъ продължение на Адамовиятъ грѣхъ. Тѣ осѫждали бракътъ не за това само че той служи за нечестивото удовлетворение на тѣлесниятѣ человѣчески похоти, ами заштото той е средство, издумано отъ дяволътъ за размножението на человѣческий родъ съ цѣль—на вѣки да удържи въ рѫцѣ си власта надъ този человѣчески родъ.[51]) Новиятъ завѣтъ винѫги имъ служилъ за изворъ на свидѣтелства противъ бракътъ. Като злоупотреблявали съ новиятъ завѣтъ, тѣ давали духовенъ и аллегорически смисълъ на онѣзи мѣста отъ Евангелието, дѣто се одобрява и освештава законниятъ бракъ между мѫжътъ и жената. Положителното запрештение на бракътъ тѣ намирали ужъ у Апостола Павла (Кор.7, 1; Римл, 3, 8). Та и самъ Христосъ, казвали тѣ, училъ, че се женятъ само чадата на вѣкътъ, а онѣзи, които сѫ възкръснѫли отъ мѫртвитѣ и сѫ се сподобили вѣчниятъ вѣкъ, тѣ не се женѫтъ (Лука 20. 34-36).[52]) По всичко се вижда, обаче, че умѣреннитѣ дуалисти запрештавали бракътъ само на „съвършенитѣ," а не и на вѣрнитѣ.[53])

4. Покаянието.

Така сѫшто Богомилитѣ развалили истинниятъ смисълъ и на тайнството покаяние. Трѣба да се покайваме само предъ Бога, казвали тѣ. Но и у тѣхъ е имало нѣшто като покаяние, както се вижда отъ словата на нѣкои западни еретици; у тѣхъ билъ обичай да се каятъ въ грѣховетѣ си явно, всенародно. За незначителни грѣхове единъ се изповѣдвалъ намѣсто всичкитѣ и за всичкитѣ получ-

---

51) „Діавола мнятъ," казва Козма, "повѣша человѣкомъ жены поймати и мяса ясти и вино пити и просто вся похоливша наша, сами ся небесніи жителіе творять, а женащаяся человѣкы и живущая въ міру мамонины слугы зовуть [Козма, Май; стр. 101). На друго мѣсто:„ иже женитву чистую хулить да будетъ проклятъ (Юль, стр. 325).—Споредъ свидѣтеството на нѣкои западни писатели, обрученнитѣ можели да живѣятъ наедно, но само невинно... (Шмидтъ, 11, 87, забѣлѣж. 1),

52). Осокинъ, 1,207; Шмидтъ, 11, 89...

53). Петрановичъ, 58.

Digitized by Google

валъ разрѣшение, а за смъртни грѣхове всѣкий се изповѣдвалъ. Изповѣдта на западъ се е наричала Служба.[54])

Основаваштицъ се на това положение, че свързваното съ материята не може да има връзка съ божественното, че смърта на Ис. Христа била само призрачна, слѣдователно, не могла да удовлетвори правдата Божия,—Богомилитѣ не допускали че душата може да получи отпуштение отъ грѣховетѣ дору се намира подъ власта на дявола. Добриятъ Богъ не може да има никакво сношение съ онова, което е оште грѣшно или несъвършенно. За това, главно правило, главенъ законъ на Богомилитѣ билъ — отричането отъ всѣко сношение съ материята, която е творение на дявола. Неиспълнюванието на този законъ считало се грѣхъ и оште смъртенъ грѣхъ Като отричали заслугитѣ на Ис. Христа, Богомилитѣ отхвърлали и учениего на православната черква за добритѣ дѣла, които умаляватъ тежината на грѣховетѣ; на противъ, по тѣхното учение, човѣкъ може да се избави отъ грѣховетѣ само съ съвършенно покаяние, съвършенно измѣнение на животътъ, което се състои въ съвършенното отричание отъ мірътъ и въ съединението съ тѣхъ. Вънъ отъ тѣхната Черква нѣмало спасение.

Черквата, Иерархията и богослужебнитѣ обряди на Богомилитѣ.

Като пристжпваме къмъ изложението на вънкашната страна на Богомилската ересь, т. е. на тѣхната черква, иераршия и богослужебни обряди, ние считаме за потрѣбно да кажемъ тукъ, че изключително ште се ползуваме отъ западнитѣ писатели за катарската ересь, която е сродна съ богомилската, заштото въ гръцкитѣ писатели (както въ Зигадена) за този предмѣтъ е казано твърдѣ малко при това и колкото е казано, казано е твърдѣ повърхностно

---

54). Петрановичъ, 56;—Шмидтъ, 11, 135, 136.

55]. „Narratio“ p. 26, дѣто се говори за приеманито въ сектата на ерстицитѣ.

Digitized by Google

и много разбъркано[55]], а пъкъ у Козма презвитера почти ништо нѣма за това.

Първото мѣсто мѣжду западнитѣ писатели заема единъ ржкописъ, който е намѣренъ отъ Д-ра Куница въ Лионската библиотека и напечатенъ въ 1852 г. подъ заглавие Ein Katharisches Rituale. Въ това съчинение се казва за литургическитѣ обряди на еретицитѣ въ южна Франция. Истина, че въ това съчинение не е събрано всичкото, но недостатокътъ се допълнова съ извѣстията, които сж събрани въ прекрасното съчинение на К. Шмидта (Histoire et doctrines de la secte des Cathares ou Albigoies). Тѣзи извори иматъ за историята на Богомилската ересь толкосъ по-вече значение, че тѣ могжтъ служи за неоспоримо доказателство на това, че религиознитѣ обряди на катаритѣ сж заимствовани отъ Богомилитѣ, които пъкъ сж ги направили споредъ правилата на Православната черква, като сж размѣсили тѣзи правила съ много еретически нѣшта. Ако земемъ да сравнимъ обрядътъ што се нарича „Consolamentum" (т. е обрядътъ на ржкоположение за приеманего на Св. Духъ, който обрядъ се е изработилъ собственно отъ Богомилитѣ, а послѣ напълно сж го заимствовали отъ тѣхъ Катаритѣ на западъ) съ православниятъ при стжпванието въ монашество, ште видиме, че сжштитѣ богослужебни церемонии и обряди били и у Богомилитѣ въ България.[56]) Да наченемъ отъ черковата.

Богомилитѣ, като сж били напълно убѣдени въ това, че само въ тѣхната черква се е запазило чисто учението на Спасителя, дошли до таквозъ убѣждение, че и покаянието, като цѣль на всѣки человѣкъ на землята, трѣба да бжде неотдѣлно отъ пребждванего въ тѣхната еретическа черква. За това и приемането въ тѣхната черква, като нàй-важенъ актъ въ животътъ, трѣбало е да се ознаменява съ особенъ обрядъ. Ние вече казахме, че Богомилитѣ сж отхвъргали кръштението съ вода, като материално, а вмѣсто него приемали кръштението „съ духъ и огънь," което на западъ се е наричало Consolamentum, отъ латинското слово — Consolare (утѣ-

56) Evthym. „Naratio" p. 33-35. — Шмидтъ, 11, 92, 105, забѣл. 3.

Digitized by Google

шати); това означавало утѣшение на душата во време на земното ѝ пребивание съ посредството на духовното обѣтование. Тойзи обрядъ е билъ най-важно тайнство на еретицитѣ и главно средоточие на черковниятъ животъ както у Богомилитѣ, така и у Катаритѣ. Всичкиятъ обрядъ се е състоялъ въ възлаганието на рѫцѣтѣ и въ произнасенето на извѣстни символически думи. Онзи, който е получвалъ Consolamentum, освобождавалъ се е отъ власта на демона и прекъсвалъ всѣка връзка съ своятъ предишенъ животъ и съ грѣшниятъ міръ, т. е. отказвалъ се е отъ плотскитѣ наслаждения и се наричалъ другарь Божи, добъръ човѣкъ, добъръ християнинъ, утѣшитель, чистъ, а по-често-съвършенъ. Съвършеннитѣ имали така сѫщо особенни иносказателни названия, които били пренесени на западъ отъ Словѣнска почва; така тѣ сѫ се наричали „Отцы о Господѣ" и „утѣшенни" или „параклити." Католицитѣ ненавиждали това срѣдоточие на сектата. И Козма презвитерь, когато говори за еретицитѣ, разбира именно тази централна сила на ереста. Другата масса на еретицитѣ наричала се е „вѣрни" или „вѣруюшти." Но собственно еретическата черква съставлявали „съвършеннитѣ" които считали себе си истинни християне, избранници Божии, стадо Божие, непосредственни приемници на апостолитѣ.[56])

Обрядътъ Consolamentum налагалъ на „съвършеннитѣ" най-голѣми длъжности и най-строгъ аскетизмъ. Това звание имъ налагало непремѣнна обязанность да распространяватъ и проповѣдватъ своята вѣра, да надглеждатъ вѣрнитѣ, да поддържватъ въ тѣхъ енергията и да ги съвѣтуватъ за да търпятъ гонения и даже смъртъ заради истинната (тѣхна) вѣра, да предсѣдателствуватъ на религиознитѣ събрания и да даватъ Consolamentum на онѣзи, които бивали достойни за това. На „посвештеннитѣ" не се е позволявало да иматъ каква и да е собственность, а всичкото имъ имуштество е постѫпвало въ обштата касса, ставало принадлежность на всичката черква и се е употреблявало за нейнитѣ нужди; така сѫщо постѫпвали въ обштата касса и подароцитѣ, конто сѫ се получвали отъ вѣруюштитѣ и новообраштеннитѣ. „Съвършеннитѣ" (perfecti) съвършенно сѫ се отричали отъ семейственни и родственни връзки

Digitized by Google

и давали обѣтъ на цѣломудрие и нищета. Заштото считали цѣломудрието за най-висока добродѣтель, тѣ до толкосъ сѫ се пазели отъ женскиятъ полъ, штото ако се е разболѣвалъ нѣкой отъ съвършеннитѣ и ако въ болѣста му го е гледала дъштеря му, той вече се е считалъ осквернен. На тѣхъ се е дозволявало да се хранятъ само съ хлѣбъ, риба, маслини, овошти и под.[57]) Тѣ имали въ годината три поста—всѣки по 40 дни. Първиятъ имъ постъ се е продължавалъ отъ 11 Ноемврия до Рождество Христово; другиятъ имъ отъ първата недѣля на четиредѣсятница до свѣтлото воскресение, а третиятъ-отъ св. Тройца до праздникътъ апост. Петра и Павла.[58]) Освѣнъ това, тѣ презъ всѣка недѣля три дни ядели само хлѣбъ и пиели само вода[59].) На съвършеннитѣ не се е позволявало да оставатъ самички нито въ време на занятията, нито когато сѫ си почивали, нито когато сѫ се молели, нито въ пѫтуванието, а непремѣнно трѣбало е да иматъ другаръ, който внимателно да надглежда другарятъ си—подобно на Иезуититѣ. Посвештениятъ можелъ да го съпровождава и непосвештенъ (т. е. отъ вѣрнитѣ), който не е билъ задъленъ да живѣе така аскетически, както „съвършеннитѣ“: „Ние прикарваме животъ суровъ и блуждаюштъ“ казвали еретицитѣ за себе си; преминуваме отъ градъ въ градъ като овци посредъ вълци; насъ ни гонятъ както апостолитѣ и мѫченицитѣ, прекарваме животъ въ подвизитѣ на уничижението, въ молитва, въ трудове и под., но това за насъ е леко, заштото ние принадлежимъ на другъ міръ.“ Черната ряса (калугерска антерия), кожана торба презъ рамото съ новиятъ завѣтъ били неотлѫчни спѫтници на странствуюштиятъ проповѣдникъ. Кога сѫ се срѣштали, тѣ сѫ се познавали по особенни символически знакове, които били непознати за другитѣ. Въ

57). Шаидтъ, 11, 93, 94.
58). „ 11, 138.
59). „.... кланяють же ся затворьшеся въ хизѣхь своихъ четырижды днемъ и четырижды нощію, и вся пятера врата отвръста имуще, яже повелѣна суть затворити; кланяющежеся глаголють: „отче нашъ, иже еси на небеси. Скверно учать, что мясоденіе и винопитіе отлучають отъ Бога (Правосл. собѣсѣдн. Июнь, стр. 198, Июль стр. 318).

Digitized by Google

числото на посвештеннитѣ сѫ се приемали и жени, но не имъ се позволявало да съвършаватъ Consolamentum,—освѣнъ въ крайни случаи, а да проповѣдватъ никакъ не имъ се позволявало. И тѣ (женитѣ) носели черни дрехи. По-вечето живѣли отшелнически или наедно и сѫ се занимавали съ рѫкодѣлие или съ воспитанието на момичета, а въ сѫштото време земали на себе си грижата да надглеждватъ болнавитѣ. „Совършеннитѣ"—мѫже и жени—наричали сѫ се помежду си „братъ и сестра". Женитѣ никогажъ не сѣдали да ядѫтъ наедно съ своитѣ „посвѣштенни" братя. „Совършеннитѣ" сѫ се ползували съ голѣмъ почитъ както между вѣрнитѣ така и въ народътъ, между който тѣ проповѣдали животъ простъ и аскетически. Особенно на Западъ еретицитѣ имали голѣмо влияние на народътъ. Тѣхното поевяване въ нѣкое село считало се за праздникъ и всѣки е гледалъ да ги приеме въ кѫштата си и да имъ даде щедра милостиня. Простиятъ народъ имъ приписвалъ сверх-естествена сила; той вѣрвалъ, че когато „съвършениятъ" чете своето евангелие, можелъ съ това да направи штото бурята, блѣскавицата и гърмежътъ да утихнатъ. Благословението на „съвършениятъ" считало се небесна милость. Когато нѣкой се е срещталъ съ „съвършенъ" или този послѣдниятъ е влизалъ въ кѫштата му, човѣкътъ се е считалъ одоброчестенъ, снемалъ си шапката, сѣдалъ на колѣни и казвалъ: „добрий Християнино, благослови ме". Той („съвършениятъ") пригръштвалъ го три пѫти и отвѣштавалъ: „Богъ да те благослови". Такъвъ сѫшти почитъ имали и „посвештеннитѣ" жени и тѣхната благославия така сѫшто е имала висока цѣна[60].)

Всичката друга масса на тѣзи еретици дѣлила се е на два разреда: вѣруюшти и слушаюшти. Тѣзи два разреда съставлявали третий степенъ и никакъ не били познати съ еретическото учение. На тѣхъ се е проповѣдвало само основнитѣ познания на вѣрата. Като не сѫ били посветени въ тайнитѣ на своята секта, а сѫ се на мирали, тъй да речемъ, на правиятъ пѫть къмъ нея, тѣ били освободени отъ обязанноста да испълняватъ онѣзи строги правила, които били писани за „съвършеннитѣ". На тѣхъ се е дозволявало да

60). Шмидтъ, 11, 97; Осокинъ, 1, 279.

Digitized by Google

се женятъ, да имятъ собственно имуштество, да ходятъ на война и да яджтъ всичкитѣ произведения на природата, така и мѣсо, но съ непремѣнно условие — нищо да не скриватъ отъ „съвършеннитѣ".

Заштото вънъ отъ еретическата черква, по мнѣнието на еретицитѣ, нѣма спасение, всѣкий отъ „вѣрнитѣ" билъ дълженъ да гледа да получи посвещение, макаръ и при краятъ на животътъ си. Consolamentum се извършвалъ по нѣкогашъ и надъ умрели младенци. Този обрядъ (consolamentum) билъ за еретицитѣ и кръштение и причаштение; въ послѣдниятъ случай той се е наричалъ Convenenza. Обрядътъ convenenza се е извършвалъ надъ болнитѣ и то само въ такъвъ случай, когато забѣлѣжвали че болѣста ште има лошевъ край. При извършванието на този обрядъ, еретицитѣ постжпвали много осторожно, заштото сж се боели да не би нѣкакъ болниятъ да оздравя и да не бжде послѣ въ състояние да испълнява строгитѣ правила на „съвършеннитѣ". Но ако посвештенниятъ оздравялъ и тѣ виждали, че той ште свърне отъ правиятъ пжть и ште изгуби полученната благодать, за да го избавятъ отъ тази опасность, — убивали го, или пъкъ той самъ се убивалъ. Таквози доброволно убийство, което се е предприемало за спасението на душата или за да се избѣгне отъ мжкитѣ на инквизицията, било два рода: мжченическо и изповѣдническо. Таквози убийство въ очитѣ на западнитѣ еретици не само не се е считало грѣхъ, ами оште е служило за знакъ на святость. Онзи, който слѣдъ приемането на Consolamentum е съгрѣшавалъ, не е можилъ вече да се надѣва, че съ покаяние и постъ ште получи проштение, а трѣбало е отново да получи consolamentum, което въ такъвъ случай се е наричало reconsolatio. Обрядътъ reconsolatio се е извършвалъ тайно, за да не направи соблазнъ мѣжду вѣрнитѣ. Тойзи обрядъ е ставалъ и тогава когато consolamentum се е извършвалъ не съ потрѣбното уважение и благоговѣние.

Като не сж признавали необходимоста на храмоветѣ, еретицитѣ за молитва сж се събирали на всѣко мѣсто. Тѣ сж се молели въ колиби, въ палати, въ обикновени кжштя, на поленитѣ, въ пещеритѣ и въ лѣсоветѣ. Богъ, казвали тѣ, не иска да му се молиме

Digitized by Google

въ великолѣпни каменни храмове. Той присѫтствува на сѣкждѣ, дѣто има събрани двама или трима въ неговото име. За това и черквата на сектантитѣ е бивала тамъ, дѣто сѫ се събирали съвършенпитѣ на молитва. Обаче на Западъ еретицитѣ имали особенни молитвенни домове, които сѫ се отличавали съ твърдѣ голѣма простота и лишени отъ всѣки накичвания и роскошности. Простъ дървенъ столъ и дървена маса, покрита съ бѣло платно — това е било всичкото украшение на молитвенниятъ имъ домъ. На масата е стояло Евангелие, отворено на първата глава отъ Иоана; амвона за проповѣдване нѣмало въ черковата имъ, нито пъкъ се е чувалъ звонъ. Съ една рѣчь - въ всичко се е виждала нàй-голѣма простота.[61]) Молитвенниятъ обрядъ се е захвашталъ отъ единъ тѣхенъ свештеннослужитель или, въ отсѫтствието на свештеннослужителитѣ имъ — отъ пò-стариятъ измежду присѫтствуюштитѣ „съвършени.“ Начевалъ се обрядътъ съ четене на нѣкое-си мѣсто отъ Евангелиего, което тълкували послѣ по своему. Проповѣдницитѣ нàй— повече обеснявали отличието на тѣхното учение отъ православното (на Западъ — отъ католическото) и показвали до колко тѣзи послѣднитѣ [православнитѣ и католицитѣ] отстѫпили отъ Евангелието[62]. Подиръ проповѣдването захвашталo се е благословението. Присѫтствуюштитѣ вѣрни улавяли сѫ се единъ-други за рѫцѣ, преклонявали колѣна и правели три поклона предъ своитѣ старѣйшини и подиръ всѣки единъ поклонъ казвали: „благословете ни“, а слѣдъ третиятъ поклонъ прибавяли: „молете Бога за насъ грѣшнитѣ, за да ни направи той добри християни и да ни дари добра кончина.“ Свештеницитѣ и другитѣ „съвършени“ подиръ всѣки единъ поклонъ простирали надъ тѣхъ рѫцѣтѣ си и казвали: „Богъ да-ви благослови“, а подиръ третиятъ поклонъ прибавели' „и да ви направи истинни християни и да ви сподоби добра кончина“.[63]) Подиръ това всичкого събрание е пѣяло „Отче нашъ“. По мнѣнието на еретицитѣ това е единственната молитва, която е установилъ Богъ; тя

61) Шмидтъ 11, р. 112.
62). Тамъ 11. р. 115, забѣлѣжка 3.
63). „ „ 116.

Digitized by Google

стига на човѣка и хвашта мѣсто за всичкитѣ други молитви. Еретицитѣ замѣствали словата „Хлѣбъ нашъ насуштний“ съ словата „Хлѣбъ нашъ сверх-естественний“ и свършвали съ тѣзи слова: „яко твое есть царство, сила и слава“ — което напълно е било съгласно съ източната черква. — Подиръ молитвата свѣштенникътъ казвалъ: „во имя Отца и Сына и св. Духа“, а събранието отвѣштавало: „благодать Господа нашего Іисуса Христа да будетъ со всѣми Нами.« Обрядътъ се е свършвалъ съ ново колѣнопреклонение и съ вторично благословение; по нѣкогажъ вѣруюштитѣ казвали: „добри християни! препоржчете ни на Бога и го молете за да ни сподоби да имаме добра кончина,“ на което свештенникътъ произнасялъ: „Отецъ, Синъ и Духъ Светий да се съжалятъ надъ васъ и да ви простятъ прегрѣшенията.“[64] По-горѣ се каза че голѣмо значение е ималъ обрядътъ приемането въ числото на вѣрнитѣ, който обрядъ билъ за еретицитѣ на мѣсто кръштение и причаштение. Тойзи обрядъ е Consolamentum. Той се е извършвалъ по-тържественно отъ всичкитѣ други обряди. Когато еретицитѣ подпадали на гонения и опасности, тогава извършвали този обрядъ твърдѣ тайно, за да не би да ги догадятъ преслѣдователитѣ имъ за които онзи, който е приелъ consolamentum, считалъ се е виновенъ за смърть. Особенно на западъ инквизицията била безпоштадна къмъ еретицитѣ. За това Consolamentum се е извършвалъ въ осамотени мѣста, ношття и въ присътствието на нѣколко само вѣрни. Но отпослѣ, когато еретическата черква на западъ получи равноправность съ католическата, тогава consolamentum се извършвалъ публично, въ присжтствието на „вѣрнитѣ“, които сж надохождвали нарочно за това отъ разни страни. На тойзи обрядъ е билъ съсредоточенъ всичкиятъ блескъ, всичката роскошъ.[65] Преди да пристжпятъ къмъ извършванието на обрядътъ, приготвяли сж се за него съ тридневенъ постъ и молитва.[66] Въ молитвенната кж-

64). Тамъ.
65), Щмидтъ 11, 124.
66] Тамъ. Evth. Narratio p 25.

Digitized by Google

шта на еретицитѣ горели многочисленни огньове (въ знакъ на кръштението чрезъ огнь).[67]] Въ средата билъ жертвинникъ, т. е. столъ покритъ съ бѣло чисто платно, а на него новиятъ Завѣтъ. Ологози, когото ште посвештаватъ, довеждали не средата близо до огъня. Свештеннослужителитѣ умивали си рѫцѣтѣ, и всичкитѣ други сѫ се нареждали наоколо и пазели дълбоко мълчание. Тогава свештеникътъ съ евангелието въ рѫка начелъ да поучава новопосвештаемиятъ на еретическата наука, разкривалъ му всичкитѣ трудности и лишения въ животътъ, които го чакатъ, штомъ стѫпи въ числото на „вѣрнитѣ", поучавалъ го никогажъ да нѣма надѣжда на православната [на Западъ — на Римската] черква, но да търпи до послѣдната минута на животътъ си за правата вѣра, която можа да го спасе и приведе при Бога. Подиръ това Свештеннослужителятъ изеднъжъ се е обръшталъ къмъ новообраштеннлятъ съ рѣшително питание: брате! твърдѣ ли си се рѣшилъ да приемешъ нашата вѣра?," а той отговарялъ: „да". Сѣтнѣ новообраштениятъ сѣдалъ на колѣни и, като си тургалъ главата между рѫцѣтѣ, до три пѫтя казвалъ на свештеникътъ: „благослови ме" и при всѣко казване пристѫпвалъ по нѣколко разкрача напредъ. Свештеникътъ му отговарялъ: „Богъ да те благослови", и при третьото благословение прибаввалъ: „и да те направи добъръ християнинъ и да те сподоби добра кончина". Подиръ това новообраштеннлятъ давалъ такава клѣтва: „азъ обѣштавамъ да служѫ на Бога и на неговото Евангелие, никога да не лъжѫ, да не се кълнѫ, да не познавамъ жена, да не убивамъ животни, да не ямъ мѣсо, яйца, млѣко, нито растения, нито риба; ништо да не правѭ безъ молитва; да не пѫтувамъ, да не спѭ, да не ямъ безъ другарь; ако влѣзѫ въ рѫцѣ на враговетѣ си, въ продължение на три деня да не ямъ и подъ никакви заплашвания да не се отказвамъ отъ вѣрата си"[68]) и свършвалъ съ молба: благословете ме!" Всичкото събрание сѣдало на колѣни. Тогива свештеникътъ се приближавалъ, давалъ му да цалуне евангелието,

67) Шмидтъ. 11,125, забѣлѣж. 1.
68) Тамъ стр. 126 забѣлѣж. 2 и 3.

Digitized by Google

което тургалъ на глава му, а на него (на евангелието) рѫцѣтѣ си. Всичкитѣ присѫтствуюшти „съвършенни“ тургали на него дѣсната си рѫка и всичкитѣ изедно восклицавали: „Славимъ Отца, Сина и Св. Духа“, слѣдъ което свештенникътъ молилъ Бога да проводи на новообраштенниятъ „Духа утѣшителя“ [параклита)[69].) Слѣдъ това всичкотото събрние е четяло „Отче нашъ“, а свештенникътъ завършвалъ обрядътъ съ четенето на първитѣ седемнайсеть глави отъ любимото тѣмъ апокрифическо евангелие на Иоана. Въ спомень на толкосъ знаменитото събитие въ животътъ на новообраштенниятъ него го припасвали съ вълненъ или ленênъ конецъ, който е ималъ символическо значение[70].] Слѣдъ това всичкитѣ приръштали новиятъ си братъ и го цълували дважди въ знакъ на миръ, а той цълувалъ само едного отъ „съвършеннитѣ“, който се е намиралъ близо до него, а пъкъ този послѣдниятъ предавалъ целованието на всичкитѣ присѫтствуюшти. Когато обрядътъ се е извършвавъ надъ жена, тогава целованието давало ѝ се чрезъ допиранието на евангелието до рамото ѝ. Новообраштенниятъ се е обричалъ на 40 дневенъ постъ съ хлѣбъ и вода само.

Надъ болнитѣ обрядътъ Consolamentum се е извършвалъ по-просто. Болниятъ покривали съ бѣло покривало, а до глава му сѫ се изправвали двама отъ „съвършеннитѣ“, отъ които единътъ тургалъ дѣсната си рѫка на глава му, а въ лѣвата държалъ Евангелието и четялъ първата глава на Евангелието отъ Иоана. Обрядътъ се е свършвалъ съ призованието светаго Духа на посвештенниятъ болѣнъ и съ сѫштото целование. При посвештаванието отъ болниятъ се е искало само да бѫде той свѣстенъ и въ паметта си и да чете потрѣбнитѣ молитви; изключение е ставало само за раненитѣ на война за „правата вѣра“.[71])

У Богомилитѣ било е нѣшто и като тайнство причаштения. Това е било само благословяване и прелѫмяване на хлѣбътъ и прили-

---

69). Evthym. Narrstio p. 25, 26.
70). Означавалъ „сила на истината“.
71). Шаидтъ, 11, 129; сравни Осокина 1, 214—216.

Digitized by Google

чало на тайната вечера у първитѣ християни. Тойзи обрядъ се е извършвалъ при всѣко обѣдване на вѣрнитѣ и всѣкога се е начевалъ съ молитвата „Отче нашъ“ и съ благословия, слѣдъ което свештеникътъ или по-старийтъ между „посвештеннитѣ“ благославяль хлѣбътъ, преломявалъ го и го раздавалъ на всичкитѣ присъстствующи съ слозата: „благодать Господа нашаго да будетъ съ вами“. Тогава всѣки земалъ и ядѣлъ даденийтъ хлѣбъ съ дълбоко мълчание и душевно съкрушение. Тойзи обрядъ не е билъ символъ воспоминания за смърта на Ис. Христа, ами знаменувалъ само братоката връзка между членоветѣ на еретическата черква. Благословенийтъ хлѣбъ тѣ ядѣли въ всѣко време. Тѣ го приготвяли въ голѣмо количество и най-повече го употрѣблявали тамъ, дѣто тѣхната черква се е намирала въ гонение. Най-вѣрнитѣ и надѣждни лица разносяли благословенийтъ хлѣбъ по градиштата и селата и го раздавали на всичкитѣ гоними и преслѣдуеми. Въ този обрядъ еретицитѣ не употрѣблявали вино[72]) на това основание, че ужъ Ис. Христосъ говорилъ само за хлѣбътъ на живота[73].) Народътъ особенно уважавалъ този хлѣбъ и го наричалъ „хлѣбъ на светата молитва“.

За приемането на Св. хлѣбъ не се е искало никакво предварително очистване отъ грѣховетѣ посрѣдствомъ покаянието, макаръ този обрядъ и да се е считалъ необходимъ въ еретическата черква. Еретицитѣ имали обичай, както вече казахме, публично да се исповѣдватъ въ грѣховетѣ си. Този обичай е билъ обезателенъ за всичкитѣ, както за „съвършеннитѣ“ така и за „вѣрнитѣ“. Който е искалъ да се исповѣда, дохаждалъ е въ събранието на съвършеннитѣ и вѣрнитѣ и на колѣна предъ свештенникътъ (който е държалъ въ ржцѣ Евангелието) казвалъ: „азъ дойдохъ тукъ предъ васъ, като предъ Бога, да изповѣдамъ всичкитѣ си грѣхове за да могъ чрезъ вашето посредство да получъ проштение отъ Бога“.[74])

---

72). Обаче, нѣкои казватъ, че еретицитѣ употрѣблявали и вино. Шмидтъ, 11, 127, забѣл. 2.

73). Шмидтъ, 11, 134. Осокинъ 1, 217.

74). Шмидтъ‘ 11, 135·

Digitized by Google

Свештеникътъ тургалъ на глава му Евангелието, а другитѣ съвършени — дѣсната си ржка и, при четенето на „Отче нашъ“, давали му проштение и разрѣшение. За нѣкои тежки грѣхове всѣки се е исповѣдвалъ за себе си, а за малки грѣхове единъ се е исповѣдвалъ за всичкитѣ и така сжшто за всичкитѣ получвалъ разрѣшение.

Еретицитѣ празднували християнскитѣ празници, освѣнъ недѣлнитѣ но давали имъ съвършенно другъ смисълъ. Пасхата означавала Христовата побѣда надъ дявола; Тройца служила имъ за воспоминание на сошествието св. Духъ надъ „съвършеннитѣ“. Трѣба да забѣлѣжимъ, че у еретицитѣ сжштествувалъ единъ есенний праздникъ, който, споредъ казването на нѣкои си, изваршвалъ се е въ паметь на Манеса и не се е различавалъ отъ манихейскиятъ праздникъ Вета[75].)

Въ черковната организация на еретицитѣ били сж само двѣ иерархически степени: епископски и свештенически или диякони. Тѣзи степени могли да ги заематъ само „съвършеннитѣ“. Епископътъ билъ почетнѣйше лице въ еретическата черква и ималъ предпочтително право въ присжтствието на свештеницитѣ. Епископътъ първий благославялъ, проповѣдвалъ, извършвалъ Consolamentum, преломлявалъ хлѣбътъ, ржкополагалъ и само той ималъ право да проштава тъй нареченнитѣ смъртни грѣхове; билъ е председатель въ събранията на „свършеннитѣ“.

Всѣкий епископъ ималъ два помоштника отъ свештеницитѣ: по-голѣмъ синъ и по-младъ синъ. Тѣхната непремѣнна обязанность е била да посѣштаватъ както „съвършеннитѣ“ така и „вѣрнитѣ“, што принадлежатъ на неговата епархия. Слѣдъ смърта на епископътъ старшиятъ синъ му заемалъ мѣстото, а по-младиятъ ставалъ старший. Обрядътъ на посвештението въ епископи състоялъ се въ тургане Евангелието на главата на посвештаемиятъ, а надъ евангелието нѣкой отъ „съвършеннитѣ“ разпростиралъ ржцѣ[76].) И между свештеницитѣ имало старши по достойн-

---

75). Тамъ, Осокинъ 1, 119.—

Digitized by Google

ството, власта и службата, които сѫ се наричали старци[77].)

Ето онѣзи данни за Богомилитѣ, които сѫ се намирали у насъ на рѫцѣ и които ние гледахме да ги изложимъ на кѣсо. Животътъ на Богомилитѣ и тѣхнитѣ нрави неволно привличатъ съчувствие: борбата, што сѫ ѭ вели тѣ за своето самооболштенно учение, заслужва пълно съчувствие; но нѣма съмнѣние, че тѣхната система е вносяла въ Християнството нѣшто отъ въсточната философия. Това, дѣто тѣ глѣдали на міръть мрачно, преграждало имъ пѫтятъ за прогресъ и развитие. Но, ако гледаме на работата строго исторически, не можемъ да не кажемъ, че Богомилската ересь е била твърдѣ остро, но напълно искренно реформаторско опитване въ името на чистотата и простотата на първобитното Християнство, която чистота и простота били, обаче, разбрани на опаки и едностранно. Като стѫпило отъ самото си начало на лъжовенъ пѫть, Богомилството дало е на своитѣ стремления не само противоиерархически, но и противохристиянский характеръ. —

---

76). Шмидтъ 11, 142, 143.—
77) Тамъ, 11, 144.

Digitized by Google

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

(Отъ Шумненско.)

I.

Стуіан чѝчу си думѫши:
„Чѝчо-льо чѝчо Ивѐнчо,*)
іа даі ми пѫрѝ нѫ-зѐимъ—
дистѝнѫ грѐше, двѫнѐіси,
дѫ си бѝвули путкувѫ;
тѐшкѫ кирѝіѫ нѫтвѐрих,—
дур ѝдѫ, чѝчо, дур дѐдѫ.“
Чѝчу му віарну думѫши:
„Стуіене, м`мче брѐтуву,
аз ніамѫм пѫрѝ нѫ-зѐим,
аз ѝмѫм пѫрѝ сѫс фѫідѫ,
сѫс фѫідѫ, хѐлѫм, сѫс зѫлѐк.
Ти ѝмѫш булчи хубѫву,
ѫку си булчи зѫлѐжиш,
дѐвѫм ти пѫрѝ нѫ-зѐим.“
Стуіанум млѐгу дубуліа,
чи си Стуіан зѫплѐкѫ.
Чи си у тіах утидѝ,
ф тѫмну ахѫри нѫфл'зи,
лѝси бѝвули извѐди,—
чи си бѝвули прудади.
Дѫ бѝлу нѐшту зѫ млогу,—
зѫ иднѫ пушкѫ боілуіе.
Чи си пушкѫтѫ нѫрами,
у чѝчуви си утѝди,
и нѫ чѝче си думѫши:
„чѝчо-льо, чѝчо Ивѐнчо,
іази си булчи дувѐдуф,
дѫ ти-і**) зѫлѐк зѫлѐже
зѫ дѐсить грѐше, двѫнѐіси.“
Дудѐ си Стуіан издумѫ,
чи си пушкѫтѫ изпрѐгнѫл,
чи-і чѝче си іудѐрил;
и нѫ чѝче си думѫши:
„нѐ тѐбе пѫри със фѫідѫ,
нѐ тѐбе булчи зѫ зѫлѐк,—
дѐвѫм ти пушкѫ зѫ зѫлѐк!

---

*). При пѣнието всѣки втори стихъ се повтаря.—

**).Българетѣ на Шумненско и до днесъ увардили сѫ старо българскиятъ вин. падежъ един. число = іе отъ личното мѣстоимение, третьо лице, среденъ родъ, който падежъ обаче, споредъ общиятъ обичай на источното сегашно българско нарѣчие, изговаря са като и (і-и), а скратено чува се като і, сирѣчъ като латинското j. И тѫй іази ти булчи дуведуф, дѫ ти і-и (іе) зѫлок зѫложе, скратено...дѫ ти-і зѫлок зѫложе, което по други мѣста Българетѣ изказватъ: дѫ ти го (гу) зѫлок зѫложе.—

Digitized by Google

II.

Хра̀нилѫ-і ма̀мѫ, глѐдѫлѫ-і*).
иднòгу си̑нкѫ Стуіанѫ,
с пріасну гу-і мліаку кѫпѫлѫ
с ро̀іну гу-і ви̑ну сливѫлѫ.
Ра̀сѫл іи Стуіан, пура̀сѫл.
И нѫ ма̀ікѫ си думѫши:
„Ма̀іно-льо, старѫ ма̀іно-льо,
ви̑кѫт мѫ, ма̀мо, ви̑кѫт мѫ
Кара-дѫѫлі̑ски іунаци,—
дѫ и̑дѫ, ма̀мо, дѫ и̑дѫ,
воіво̀дѫ, ма̀мо, дѫ ста̀нѫ,
нѫ три̑стѫ, ма̀мо, іунакѫ;
да̀вѫт ми, ма̀мо. да̀вѫт ми
ду три̑стѫ чѐрни грошуви.“
Ма̀мѫ Стуіанум думѫши:
„Стуіене, си̑нко Стуіене,
тѫзи-і лѫжà гуліамѫ,—
тиі ште тѫ, си̑нко, изма̀мѫт!“
Стуіан ма̀ікѫ си ни слуше.
Чи си са̀бѫтѫ зѫпа̑сѫ
и си пушкѫтѫ нѫра̀ми,—
чи трѫгнѫ Стуіан ути̑ди.
Кѫту ми при тіах ути̑ди,
си̑чки му нѫ крак ста̑нѫли
и си са̑битье дрѫпнѫли,
и нѫ Стуіанѫ думѫли:
„Стуіене, мла̀ду іуначе,
дѫ ли тѫ жуф удире̑ми,
или ти глѫвѫ удрьѐжим!
Ко̀лку ти пѫтье ка̑зѫхми:
„илѝ сѫ, Стуіене, устѫви̑
ут тѫзи пустѫ кири̑іе!“
Стуіан им віарну думѫши:
„Кара-дѫѫлі̑ски іуна̀ци,
шту ви сѫм, ко̀лѫи, нѫпра̑вил,
тѫ сѫ сѫс мѐнье га̑врити.“
Дудѐ си Стуіан издумѫ—
и си са̑бѫтѫ истѐгли
и си срьештѫ им путскокнѫ,
нѫ диснѫ стрѫнѫ зѫна̑хнѫ,
дур сѫ на левѫ вѫзви̑іе
іут три̑стѫ три̑мѫ устали.

III.

Па̑сал ми-і Андреі, па̑сѫл ми-і[1]).
петь сто̀тин ва̑кли ши̑льенцѫ,[2])
пи̑ндисеть [3]) увни̑ кѫрѫмски.
Зѫишел Андрѐі, зѫбурчліал—
ут пусти ди̑ви га̑дуви—
пи̑ндисеть и петь кисі̑и.

*). На мѣсто: хранилѫ іе, мамѫ, гледѫлѫ іе. Сравни „Пер. Спис.“ Кн. III, стр. 110, забѣл. 2. —

1). Ми-і на мѣсто ми іе. Сравни „Пер. Спис.“ Кн. III. стр. 110. забѣл. 2. —

2). При пѣнието повтаря се всѣки втори редъ. —

3). Пиндисеть = остатокъ поизмѣненъ отъ старо-българскиятъ носовъ звукъ ѧ = ен, както: пѧтьдесѧть = пентьдесенть; пѧть = пенть, старогръцки πεντε.—

Digitized by Google

Чи сѫ іи Андрѐі рѫзбуліал[4]):
лжіал-іи Андрѐі, буліал-іи[5])
тѫкинку девить гуди́ни,
дисѐту ліату пруліату.
Андрѐі ма́ми си думѫши:
„ми́линкѫ муіа ма́мо-льо,
иди́ ми, ма́мо, пуви́кмі
ма́шиіу, ма́мо, духо́вник,
дѫ си гріахуви прика̀же,
кѫк лижѐ, мамо, къ бульѐ
тѫкинку дѐвить гуди́ни:
дѫ ли-і ут мла́гу гріахуви,
или-і ут тѐшки бо́рчуви!"
Станѫ ма́ікѫ му, уті́ди,
чи си духо́вник дувѐлѫ.
Прика̀зѫл Андрѐі гріахуви,—
чи си-і духо́вник утищѐл:
Андрѐі ма́ми си думѫши:

---

4). Както е извѣстно, старобългарский звукъ ѣ на повече мѣста въ думитѣ на новобългарский езикъ изговаря се като іа отъ источнитѣ сегашни Българе, и именно: 1) когато има ударение надъ тоя звукъ, и 2) кога думитѣ окончаватъ на съгласна или въ послѣдуѭщитѣ слогъ има самогласна широка, както: дѣдо, дѣдовци, изговарятъ се: діадо діадовци, но прадѣд изговаря се пра̀дед, заштото ударението е на първий слогъ пра; голѣм, голѣма, голѣмо изговарятъ се голіам, голіама, голіамо, но голѣми не се чува голіами, а големи, макаръ ударението да е надъ сѫштий слогъ лѣ, заштото думата окончава въ тоя случай на самогласна тѣсна =и. Тойзи звукъ е двоегласна широка която въ еднословни думи изговаря се като іа, тѫй сѫшто и въ многосложнитѣ думи, ако надъ себе си има ударение и ако думитѣ окончаватъ на съгласа или въ послѣдуѭщитѣ слогъ има самогласна широка както забѣлѣжихме но́-горѣ. А когато нѣма надъ себе си ударение или въ послѣдуѭщитѣ слогъ на думата има самогласна, тѣсна чува се тогава като просто е и даже като и: сѣно́, млѣко́, брѣгове́ изговарятъ се = сено̀, млеко́, брегове́ и сино̀, мико̀, бригуве́; а штомъ положимъ ударението надъ звукътъ ѣ въ тие думи, тогава тѣ се изговарятъ така: сіа̀ну, мліа̀ку, бріа̀гуви. Когато изговоримъ звукъ ѣ като іа, утваряме си устата; ако подиръ тойзи звукъ послѣдва слогъ съ тѣсенъ звукъ, принудени сме тогава и звукътъ ѣ да стѣснимъ, сирѣчъ да го изговоримъ тѣсно, като е: голѣма = голі-ама; голѣми = голе́ми, хлѣбъ = хлі-аб, хлѣбенъ = хлебенъ; сѣнка = сі-анка, сѣнчестъ = сенчестъ, и пр.

Става прочее ясно отъ това, че изговарянето на звукътъ ѣ, ту като іа ту като е отъ источнитѣ Българе, основава се чисто на физиологический законъ на говоровиятъ имъ органъ. Тука обеснението ни е, разбира се, за опие, които знаѭтъ да мислятъ и които ще ни разберѫтъ.

Българетѣ отъ Шумненско както и отъ нѣкои стории на Велико и малко Търново, макаръ че се намѣрватъ въ источно Българско, изговарятъ и тѣ звукътъ ѣ въ горѣизложенитѣ случаи като

Digitized by Google

„милинкѫ муіа мáмо-льо,
сѐтни чáсуви дóдуфѫ,
іа даі си, мáмо, рѫкѫтѫ,
хѫржú ми, мáмо, кѫрижтѫ
и ми хѫрижú слугѫтѫ,
дет си мѫ[6]), мáмо, гл[5]дѫлѫ
дѐвить гудúни дѫ лижé.
Мàікѫ му рѫкѫ пудáди
Андрѐі іи рѫкѫ цѫлунѫ
и нѫ бóгѫ сѫ пумóли:
„Божи-ле, вúшен Бóжи-ле,
смили сѫ, бóже, смилú сѫ
зѫ мóітѫ стáрѫ мáічицѫ,—
тіа ніамѫ, бóже, тіа ніама
ут мънье[7]) сúнѫ другигу!“
И си глѫвѫтѫ привѐди
пѫ Бóгѫ душѐ придáди
нѫ Мáікину си куліану.....

іа, нъ не и като просто е, а като іе или ье; — въобще изговарятъ ѣ като іа и іе пó-протегнато и пó-силно. И тойзи особенъ изговоръ ѣ е една отъ първитѣ отличителни чърти на това наше поднарѣчие въ казаннитѣ старни отъ другитѣ български поднарѣчия, Българетѣ въ западно Българско изговарятъ сега тоя звукъ насѫдѣ като е: снѣгъ, мѣсто, врѣме, тадѣва, гнѣздо = снег време, тадева, гнездо.

Отъ всичко това можемъ вече да бъдемъ всинца увѣрени, че буквата ѣ въ новобългарский езикъ нѣма си вече мѣстото, и че трѣба да іѫ изхвърлимъ и на мѣстото ѝ да пишемъ іа и е— споредъ потрѣбноста, или пó-добре да іѫ замѣнимъ насѫдѣ съ е. Смѣшна е и глупава работа да искаме да употрѣбляваме тая буква въ сегашниятъ български езикъ само за това, че іѫ намѣрваме въ стариятъ си езикъ. Тая буква въ българскиятъ езикъ представлявала е особенъ звукъ между іа и іе, както се види; и, ако намѣрваме въ сегашний си езикъ ускѫдни нѣкои остатоци отъ тойзи звукъ, това не значи, че трѣба да употрѣбляваме пакъ ѣ на сѫштото мѣсто, а показва само, че сѫштата буква въ стариятъ ни езикъ наистина трѣба да е представлявала особенъ нѣкой звукъ, когото днесъ е нѫчно да опредѣлимъ съ всичка точность.

И така время е вече да изхвърлиме и тая буква отъ азбукето си, на която употрѣбението и безъ това бъркаме не малко, както виждаме да струватъ и самитѣ Руси, писваштицъ н. пр. надѣюсь = надѣвамъ се, а надежда на мѣсто надѣжда, и пр.—

5). На мѣсто лежал іе Андреі, боліал іе.—

6). На мѣсто м е чува се м ѫ. Старобългарский носовъ звукъ = ѧ. който се нарича мѣкъ юзъ, почти на сѫдѣ чува се като просто е въ новобългарский езикъ. Само въ источното новобългарско нарѣчие ѧ се чува като ъ (=въ срѣдата) при думитѣ: м ѫ, т ѫ, с ѫ на мѣсто м е, т е с е, както ги изговарятъ еднородцитѣ ни въ западно Българско.—

7). По шуменскитѣ старни Българетѣ казватъ м ъ н ь е, д ъ н ь, и пр. вмѣсто м е н е, д е н ь. —

Digitized by Google

IV.

Де сѫ іи чулу ви́дьелу
Турци Българи дѫ робьѫт, —
іут Кѫзѫл-Каіа[1]) фа́нѫли,
ду Чалѫ-кавак[2]) ро̀били!
І-Ут де сѫ чули, рѫзбра́ли
гурки́тье, джа́нѫи, Ри́шени,
завѫлѫіе[3]) Сміадухчени![4])
Чи сѫ Сміадуву рѫзбіагѫ, —
ко̀ си жина́тѫ іуставил,
кої си деца́тѫ зѫбра́вил;
зилѐнѫ гурѫ іичѐши
іу мѫшкитье им ви́куви,
іут жѐнскитье им пла́чуви!
Сѫма́ іи Ста́нкѫ іуста́лѫ
с мѫшкѫ ро́жбипѫ Ива́нчѫ.
В ра́внѫ грѫди́нѫ хо̀деши
Ива́нчуи ліулькѫ пра́веши.
Чи си-і Ива̀нчѫ ліуліалѫ,
хубавѫ пьѐсень зѫпіалѫ:
„нѐнни ни, ненни Ива́нчо —
сѐтнинкѫ, си́нко, сѐтнинкѫ,
сѐтнинкѫ дѫ тѫ заліуліам[5]),
сѐтнинкѫ дѫ ти пупуіе[6]),
сѐтнинкѫ дѫ тѫ нѫкѫрмьѐ!—

---

1). Кѫзѫл—Каіа е име на едно село, което не ни е извѣстно да ли оште сѫштествува и дѣ се намѣрва въ Българско. —

2). Чалѫ—Кѫвак тур а български Ришъ е село, на югъ 8 часа отъ Шуменъ, до самата южна страна на боазътъ (клисурата) въ малкиятъ Балканъ, отъ дѣто минува пѫтятъ за Одринъ отъ Шуменъ.—

3). Завѫлѫіе, тур. дума и значи горкитѣ.—

4). Сміадухчени вмѣсто Сміадовчане, жители на село Сміадово. Това село се намѣрва около 6 часа на югъ отъ Шуменъ, разложено до политѣ на малкиятъ Балканъ. Брои до 300 кѫшти, жители чисти Българе, между които има и Цигане до деветина кѫшти. Сміадовчане сѫ повече земледѣлци и часть дърведелци; въдятъ и добитъкъ, особенно свини. Въ Сміадово има една черква, нова и великолѣпна. Сміадовчане иматъ и училиште доста хубаво, но наредата му, до колкото знаемъ, най не іѫ бива. Главната причина, дѣто въобще въ Българско не можемъ да се похвалимъ оште ништо съ основнитѣ си училища, е че не сме се сдобили съ доста учители и попове, които да бѫдѫтъ достойни, колкото е нуждно, на званието си. А когато нѣмаме, както трѣба, наредени основнитѣ си училища, можемъ ли да чакаме истински напредокъ и добро за своето бѫдѫще?! —

5). По Шумненско Българетѣ казватъ: ліуліам, играм, говіам, ніам, сіам, а не ліулеіѫ, играіѫ, говеіѫ, леіѫ, сеіѫ. —

6). Пупуіе вмѣсто попоіе или попоіѫ = пеіѫ (или по „граматиката“ пѣіѫ!).

Digitized by Google

чи ште ма̀ікѫ ти дѫ умрѐ,
сира̀чи, си́нко, ше ста̀ниш!...
Душѐ им міасту дѫ ніамѫ,
гро́бу им дѫ сѫ пруѫлú
нѫ тьѐзи дели-бѫшии.
Ненни ми, си́нко, нѐнни ми,
кугату віатър завеіи.
ше тѫ, Ива̀нчо, зѫліулеі;
куга̀ си дъждѐц пурѫмтú
ше тѫ, Ива̀нчо, укѫпи;
куга̀ увчѐрн пуми́нѫт,
ше тѫ, Ива̀нчо, нѫкѫрмьет,
нѐнни ми нѐнни, Ива̀нчо,"
іуста̀вѫі с богум, Ива̀нчо!
Дудѐ си Ста̀нкѫ издумѫ,
двори сѫ с Турци нѫпѫлни,
и ми сѫ Ста̀нкѫ фа̀нѫли.
Си́лни о́гніуви клѫдіафѫ,
чѐрни вирúги червіафѫ
и ги нѫ Ста̀нкѫ кѫча̀фѫ,
и нѫ Ста̀нкѫ си думѫфѫ:
мѫр ка̀звѫі, Ста̀нке, мѫр казвѫі
де и́мѫ тѐшку ма̀ни!—

V.

Деі гьúди делú Стуіене[1]),
деі гьúди пусту сираче!
Стуіан пу двóри хóдеши,
хра̀ніану кóнчи стіагѫши
и сѫ дѫлѐку ка́неши—
ф Солунѫ гра̀дѫ дѫ úди.
Віарну ма̀ли си думѫши:
мѫр ма̀ле, мѫр ста̀рѫ ма̀ле,
іа даі си, ма̀ле, рѫкѫтѫ,
и іази, ма̀ле, ша úдѫ
ф Солунѫ градѫ нѫ хуро̀.
Там имѫ мòми хубѫви,
там штѫ си лúбе зѫлúбье,
ут там штѫ булкѫ дѫ земнѫ."
Стуіанум ма̀мѫ думѫши:
„Стуіене, си́нко Стуіене,
бре седи, си́нко, ни худú,—
там имѫ мòми сгудѐни
зѫ па̀шувитье делúіе,—
ніакуі ра̀бутѫ ше ста̀ни."
Стуіан маікѫ си ни слушѫ,
наі[2]) фльѐзи ф тѫмни ахѫри,
изва̀ди кóнчи хра̀ніану,
с вѐдру іи вúну нѫпуіú
с кпло́ іи урúс нѫзубú;
шиту му сидло́ припа̀сѫ,
срѐбрнѫ іуздѫ уда̀ри;
сабье[3]) си нѫ крѫс зѫпа̀сѫ
и си кóпчиту вѫсьѐднѫ.
Вървіал іи ма̀лку и млóгу,
ф Солунѫ гра̀дѫ нѫвль'зи,—
срьед Солун хуро́ играіи,
при сіакуі мумѫ делúіе.
Стуіанум млóгу дугнивіа,

1). По Шумненско казватъ Българетѣ и Стувіан, Стувіене: стоіѫ, и стовіѫ, и пр. —

2). Вмѣсто нъі. Сравни. „Пер. Спис." Кн. III. стр. 112 забѣл 6.—

3). По сѫштитѣ старни казватъ: сабіа си запасвам, рѫце си, очи си миіѫ, и пр. вмѣсто съ членъ: сабьета си запасвам, рѫцетѣ си, очитѣ си миіѫ.—

Digitized by Google

чи си кóнчиту устàви,
и сѫ нѫ хóру[4]) улувú
при двье ми мóми сгудàни.
Чи гу делúіе видьели,
Стуіанѫ крúву зглàдѫли
и сѫ Стуіанѫ фàнѣли,
надзать му рѫце извúли,
и нѫ Стуіанѫ думѫфѫ:
„как штеш, Стуене, дѫ сториш!"
Стуіан им тúху думѫши:
„делúіе, хòлѫн делúіе,
іа мѣ ут тукѫ мѫхпьети,
как штеети, тѫі мѫ стурьéти.
Тук úмѫ бàби жѫлóвни,
тук úмѫ булки тувàрни,
тук úмѫ дрьебни дьечицѫ,—
млогу ште мàіки дѫ плàчѫт,
кѫту ми глѫвѫ зéмнити!"
Чи гу делúіе пувéли
ф зилéну гóри завели.
Стуіан им віарну думѫши:
„Делиіе, хóлѫм делúіе
ніашту шѫ ви сѫ пумолье, —
Діаснѫ ми рѫкѫ пусньéти,
дѫ сѫ нѫ бóгѫ пумолье,
чи тѫі ми глѫвѫ земьéти."
Чи гу делúіе слушафѫ,
чи му рѫцьéтье дуснѫфѫ.
Стуіан сѫі бóгу пумóлил,
ут скриту сàбье извàдил,
и нѫ делúіе думѫши:
„хаідити, хóлѫн дѫ видимъ,
тук ніамѫ баби жѫлóвни
тук ніамѫ булки туварни
тук ніамѫ дрьебни дьечицѫ,
тук ніамѫ хуро́ мумúнску, —
тук тріабѫ сърце іунашку!"
Чи ги іе Стуіан зафàнѣл,
и ги кàмѫрѫ[5]) прàвеши,
чи ги ду единъ истрьеби,
чи си сабьетѫ ублизѫ.
и ми сѫ нѣдзàть зѫвѫрнѫ, —
прàву нѫ хуро́ утúди,
мумà ут хуро́ утдьелú
И іѫ нѫ кóнчи прифѫрли,
Чи си іѫ у тіаф зѫнéси.

VI.

(Отъ Котелъ)

Чи сѫ сѫ збрàли, прибрàли
дванàіси мúнѫ іунàци,
със воіводѫтѫ тринѫіси, —
тѫ у Стàнкини утúшли,
нѫ пóртиту им хлопѫхѫ
нѫ ими Стàнка вúкѫхѫ:
„Стàнкьи-ле[1]), бульéрици-ле,
Стàнкьи-ле, іалувици-ле!

---

4). Казва се хуро́ и хóру, сирѣчъ промѣнява се ударението на тая дума както на други много въ реченитѣ старни. —

5). Камѫрѫ или камара значи гръмада. —

1). Въ тая дума Стàнкьи-ле звукътъ к чува се мѣко, за това полагаме подирѣ му ь. Сѫщото и въ други нѣкои думи окончаваіѫштицъ на к или слѣдъ това к вко ина и просто е изговаря се к мѣко, както: камикь, кремикь, іезнкь, Стàнкье, Пенкье.—

Digitized by Google

ила̀, по́ртиту утвори!“
Ста̀нкѫ нѫ двори излези
и нѫ іу́на̀ци думѫши:
шту[2]) сте зѫ хо́рѫ срединош,
средношти, средулуношти, —
виі ни сте хо́рѫ хубѫви!
Воіводѫ Ста̀нкьи думѫши:
„Ста̀нкьи-ле, Видулици-ле,
ниі ни сме хо́рѫ лошѫви, —
Видулуви сме увчери[3]).
Нѫ долу[4]) с увни́ худи́хми,
нѫ пѫкьѫт[5]) увни́ д̀ѫдухми;
Ви́дул пудирье утигьи[6]),
пѫри́ти дѫ си прибире́, —
пѫк нази тукѫ прувогьи[7]).
Аку ни віарѫ ни фаштѫш, —
еі-на Ви́дулу дивикьѫт[8]).
Тѫі ми сѫ Ста̀нкѫ уверу́,
ѫчи си по́рти утво́ри
и си дружинѫ увегьи[9])
в Ви́дулувѫтѫ удѫіѫ.
Воіводѫ Станкьи думѫши:
„Станкьи-ле, Видулувице,
гуліам огѫньѫт[10]) нѫкла̀ди,
хубѫвѫ го́збѫ нѫгутви́, —
тос вечер у вас штѫ лижи́ш.
И Ста̀нкѫ стѫнѫ[11]), Станкьи-ле,
гуліам угѫньѫт нѫклади,
хубѫвѫ го́збѫ нѫго́тви;
ути́гьи вину да то́чи
и вѫрла̀ бистра̀ рѫкиѫ[12]).
Кѫту ут вѫн си изле́зи
нѫ прузорцити пугледнѫ,
нѫ врѫта̀тѫ гьи пуслушѫ, —
дѫ вигьи[13]) штуште хуртувѫт, —
истинѫ ли сѫ увче́ри,
или іе пустѫ изма̀мѫ.
Воіводѫ думѫ дружини:
„дружинѫ віарно сгуво́рно,
твърде сѫ ни зѫіадѫіти,
мло́гу сѫ ни зѫпивѫіти,
чи Ста̀нкѫ мѫкѫ штѫ[14]) мѫчим, —
дѫ ка̀звѫ Ста̀нкѫ, Ста̀нкьи-ле,
Видулувуту иманьи[15]),

---

2) Въ думата ш т у или ш т о чува се звукътъ ш остро. Въ Котелъ въобще изговарятъ шипящтитѣ звукове остро, когато по другитѣ старни въ источно Българско чуватъ се доста мѣко. —

3). Името на Станкинътъ мѫжъ В и д у л. —

4). Што значи н ѫ д о л у, виж. „Пер. Спис.“ Кн. V. IV стр. 83. —

5). П ѫ к ь ѫ т вмѣсто п ѫ т ь ѫ т. —

6). У т и г ь и вмѣсто о т и д е. —

7). Прувогьи вмѣсто п р о в о д и. —

8). Д и в и к ь ѫ т ъ вмѣсто д и в и т ь ѫ т ъ. —

9). Сравни бѣлѣж. 6 тука. —

10). У г ѫ н ь ѫ т вмѣсо о г ѫ н ь я т. Сравни „Пер. Спис.“ Кн. III. стр. 107-8 обща забѣлѣжка. —

11). С т ѫ н ѫ, а по другитѣ мѣста казватъ ста́нѫ. —

12) И в ѫ р л а̀, б и с т р а̀ р а к и ѫ вмѣсто и вѫрлѫ, бистра ракиѫ. —

13). Сравни забѣл. 7. но́-горѣ. —

14). Въ Котелъ казватъ винѫги ш т ѫ а не както по други мѣста шѫ, ше, ш т е. —

15). Въ думата и м а н ь и чува се и твърдѣ мѣко. —

Digitized by Google

де гу іе Видул зѫкупалъ.
Снемѫіти тепси бусніашки,
нѫ угѫньѫт гьл туплети,
Станкѫ пу сѫрце пѫрети,—
дѫ казвѫ Станкѫ, Станкьи-ле,
Видулувуту иманьи!"
Станкѫ сѫ нѫдзакь[16]) пувѫрнѫ,
ѫчи врѫтатѫ зѫпринчи,
ѫчи високу викѫши:
„излести малу гуліаму,
чи си хѫйдути улувих—
двѫнаіси мнѫ дружинѫ,
сѫс воіводѫтѫ тринаіси."
Войводѫ Станкьи думѫши:
„Станкьи-ле, Видувици-ле:
Яла прузорци утвори,
тѫ ни рѫцети изрежи,
салт ни жуви устѫви,
лични пу светѫт[17]) дѫ хогьим[18])
и твоітѫ хитрус дѫ фалим![19])

VII.

В Жерунѫ огѫнь гореши,
нѫ Котил хуро играіи,—
нуикти баш приминени,
ду сіакѫ нума и момѫк;
сѫ кѫлѫфирьепи фустани
и сѫс шитити кулани.
Коі кулань би наі-хубѫф,
Цоцкинѫтъ кулань наі-хубѫф:
слепа гуі жина ушилѫ.
Инджету іѣде и пиіе
в Жерунѫ нѫ срит силоту
Гогу ду негу сегьеши,
Индже нѫ Гочѫ думѫши:
„Кѫжи ми, Гочо, кѫжи ми,
ут де сѫ флазьѫ нѫ Котил,
ут де сѫ наі-ретко табити
и наі-малку хорѫтѫ."
Гогу Индже думѫши:
„Индже-ли, Индже воіводо,
кугьи мѫ питѫш дѫ кажѫ:—
при субѫшкѫтѫ ливадѫ,
при бѫрдукьувскѫ пуліанѫ—
там сѫ наі-ретко табити,
тем сѫ наі-малку хорѫтѫ;
жмѫ пак сѫ ф Котил ни флизьѫ
Котил гу сабьѫ ни сиче,
Котил гу куршум ни фаштѫ,
Котил гу угѫнь ни гури,—
саму гу чумѫ бурави!"—

16). Нѫдзакь (нѫдзагъ) вмѣсто надзадь.—

17). Въ Котелъ членътъ мѫжский родъ ет, ѫт, іѫт (ьѫт), както: светѫт, духѫт, и пр.

18). Сравни забѣл. 7 по-горѣ.—

19). Тойзи стихъ ми се вижда преправенъ, и мислѫ простолюдието българско да го изказва така: твоітѫ, хатринѫ дѫ фалим.—

Digitized by Google

Първитѣ четири пѣсни, (I, II, III, IV,) сѫ пѣни отъ г. Добря Недѣлчова. — V-та отъ г. Т. Я. Ченгелова — въ Шуменъ, а съобштени отъ г. В. Д. Стоянова; подирнитѣ двѣ пѣсни получихме отъ Котленина г Л. Радулова въ Бранла.

Тука трѣба да забѣлѣжимъ на читателитѣ си, че сме се снабдили въ послѣдньо време съ нови материали отъ народното българско умотворство, както съ пѣсни, приказки, гатанки, и пр. Само отъ г. Тонча Маринова, учителя въ Градецъ, приели сме повече отъ двѣстѣ гатанки, отъ които се надеяхме да обнародваме сега въ тие книжки. Но, за съжаление, принудени сме тоя пѫть да оставимъ тие материали и да чакаме обнародванието имъ въ послѣдуіѣштитѣ книжки. Причината на това ний ште имаме случай да изкажемъ въ краятъ на тѣзи книжки. —

Редакцията.

КРИТИКА.

Нѣколко забѣлѣжки върху „Науката за пѣснотворство и стихотворство" съчинение Г-на П. В. Оджакова. Одесса 1871.

При всичко, че и други преди насъ се обадихѫ, макаръ и повърхностно, но категорически за горѣ-упоменѫтото производение на г. Оджакова, дързваме и ние да кажемъ нѣшто връхъ него за да предпазимъ отъ едно слабо съчинение а) неразборчивитѣ учители, б) не твърдѣ естетичната оште българска публика и в) юношеството, което вѣрва на всичкитѣ печатни книги и ґледа на всичкитѣ рѫководства като на евангелие.

Предупреждаваме читателитѣ, че съчинението на г. Оджакова не издържва строга критика, заштото въ него нѣма такива елементи,

Digitized by Google

които да подлежатъ на строга критика въ пъленъ смисълъ. Съвременно ний пъте се въздържваме, по възможности, да излагаме своитѣ собственни теории върхъ поезията и стихосложението до други пжть, до единъ по-умѣстенъ случай.

Избираме тоси родъ разборъ, заштото той по-оправдава намѣрението ни и ни освобождава отъ нѣкои излишни главоболия, а напротивъ вкарва въ голѣма отвѣтственность самиятъ съчинитель за изложеннитѣ му, то криви, то неясни, неиздържени и лоши обеснения, поглѣди и опредѣления. — И тъй, безъ да губимъ време, нѣка се вземемъ за дѣлото и нѣка накараме самиятъ съчинитель да се кори и хвали съ собственнитѣ си изражения.

Напуши ни смѣхъ, като прочетохме първата страница на горѣказаното съчинение, но слѣдъ като прочетохме и втората до краятъ, смѣхътъ ни се обърна на едно такова съжалѣние, което осѣшта всякъ, когато види нѣкого да маха ржцѣ на халосъ, ужъ съ нѣкое достойнство, а на дѣло да прави само нѣкакви смѣшни тѣлодвижения, да изговаря непонятни, безъ всѣкакъвъ смисълъ и връзка звукове или думи. Но нѣка оставимъ на страна родословието на автора и да минемъ къмъ неговиятъ предговоръ до читателитѣ и читателкитѣ.

Молимъ внимавайте.

„Поезията е първо начяло, което е подбодло звѣта че ся е раз-„вилъ и дошелъ до сегашнето си развитіе — до научны при-„казкы. Да не мыслимъ че поезията състои само въ стиховы, не! „Тья е и въ прозжтж“...

Да ли слогъ, да ли чудо! И „прелесть отъ хубость поети (сир. автори) ражда!“

На страница IV четемъ:

„Старыты неучены хора сж поразмыслювали за всѣко нѣшто, нъ къту не знаяли да го напишіжтъ, то они си излагали своето творчество въ пѣсни и въ приказкы, които сж распространявали по прѣдание(?). Кой може отрѣчи че пѣснитѣ и приказкытѣ не произвеждатъ силно влияніе въ надваряніе-то чилѣшко-то славолюбіе, особенно въ юнашко отношеніе. Чява, ако не бѣхж пѣснытѣ и приказкытѣ, старый-тъ свѣтъ щяши да ся намѣри въ нуждж да ся научи да пише и чете?“

Digitized by Google

Ако би прочелъ от-ново всичко туй съ по-вечко внимание, самъ авторътъ би казалъ 1-⁰) че е безсмислица; 2-⁰ парадоксъ, неумѣстенъ и безполезенъ педантизмъ, заштото то е оште питание, което трѣба да се докаже и из по такъвъ начинъ.

По-други сѫ биле причинитѣ, които накарали човѣштината да дири срѣдства за съхранението на старинитѣ си; тѣ биле, както и самъ съчинителятъ споменува за такъво нѣшто другадѣ, космогоническитѣ и теософически, а напоконъ и историческитѣ предания. — Чети по-нататъкъ.

„Резбы-тѣ и чрьты-тѣ на безкнижны-тѣ крыѭтъ въ себеси извѣстно знаѧние, и по извѣстенъ нарѣзанъ знакъ безкнижнико си приписвия опова, що іе слушялъ отъ другы.“

И въ доказателство автора привожда една баба, която знаяла „около 150 пѣсни по гласъ и съдржѧниіе“. а на питание какъ ги помни? отговорила му: тѣ ми сѫ нарѧзаны на хуркѫтѫ.“

Смѣшно е такова доказателство; а отговора на бабата прилича по-вече на острота, толкозъ свойственна на нашитѣ глумливи дърти баби, и наумѣва за обширна память по-вече отъ колкото че е било наистина тъй, и което авторътъ приелъ за топълъ хлѣбъ и биръ-бирденъ повѣрвалъ.

И рѣзкытѣ и чъртитѣ на храбраго заслужватъ безсъмнѣние достойно внимание, но то е оште питание какви сѫ биле тѣ: да ли таквизъ по начинъ, обемъ и съдържание като на тревненската бабичка или сѫ биле нѣшто друго? И намъ се е случвало да видимъ нѣшто таквозъ, като старъ обичай за забѣлѣжване на паметъ, състояште въ откъртванието, накъртванието, цѣпванието или само набодванието или надраскванието на едно дрьвце—рабошъ, но, при всичко туй, намъ не ни се удаде нийдѣ да сполучимъ въ разпитванието си нѣкой другъ резултатъ, освѣнъ само, че работата служи за безкнижницитѣ да си означаватъ за паметъ платници, крини или кила, оки, драмове, други монети, полвини, четвъртини и други малки работи, четътъ на които се изискува да се помни точно. Отъ тука се види, че нарязванието на рабошъ, кривакъ или хурка сѫ работа ограничена; слѣдователно, тукъ споменуванието на рѣзкитѣ и чрьтитѣ на храбра си нѣма надлежаштето значение,

Digitized by Google

На кавалитѣ, наистина, има по нѣкогажъ знакове отъ елавъ, —авторътъ има право за туй. Но работата е въ това, че тѣзи знакове сѫ или за украшение или, ако служатъ нѣшто за любовнитѣ отношения на свирача, не се простиратъ пò-надалечъ отъ влюбчивоста на автора или кой да е други, който знай да свири на кавалъ. А „на кривакъ си ми рѣзана“ не значи пò-вече отъ онова —„на кавалъ или хурка ми си бѣлѣзана,“ ако штешъ, това би значило оште: „ти си една отъ ония, по които моето сърце нàй-милѣе, за туй си моя та моя—нѣшто като фаталность, като орисана, назначена.

Трѣба да се дава настоящтего значение на нѣштата.

Слѣдъ като изоставимъ едно педантнично мнѣние за раздѣлението дѣцата на първиятъ човѣкъ на много колѣна и народи въ културно и историческо отношение, и слѣдъ като напомнимъ на автора за размножението и недостаткитѣ въ срѣдствата за прехрана: които може би тоже сѫ биле важни причини за раздѣлението челивѣцитѣ на народи и племена, минуваме на друго едно пò-надолѣ.

„Събитіята въ едно мѣсто, предѣлъ, като неможеха да се запишѣтъ въ неукото и неписменно време, то тѣ се пѣехѫ и приказваха отъ ония, и т. н.“, които „за да ги направътъ по-мили за слушание, испонаръсваха ги съ презестественни думи, сравнителни изражения и други превиспренни въображения [?], които, и т. н.“ „да разчекватъ и покътватъ живеца“ на слушателитѣ! „Таквозъ разчекване на живецътъ, и проч.“, отъ което се е причинявало изнежаванието на чувствата и изникнувването на поетическиятъ езикъ или поезията, „която се предаваше отъ уста въ ущи“. И „това предаване въ поетический духъ и проч.“, направило жителитѣ—консерватори и породило въ тѣхъ отдѣлни религиозни обштества „и племена до толкозъ, колкото ги има въ свѣта, и проч.“ Тукъ единъ даровитъ писатель могълъ би да изрази много хубави мисли, но понятията и слогътъ на автора, слогътъ, сѫ твърдѣ варварски, надути и нетълковити, за да си намѣрътъ приложението по такъвъ начинъ, къто у автора изразени.

Въ доказателство че „че поезията е сега, която крепи въ нравственность безкнижнитѣ народи“, авторътъ привожда нашитѣ се-

Digitized by Google

ленки, които незнаѣтъ, и проч., но сѫ по́-научни, „чрезъ опитъ и преданията, отколкото гражданкитѣ, ако и баснословно (че кое ли е както баснословно) за Бога, свѣта и българетѣ.“ Ако има тукъ здрава логика?

Селцитѣ, и темни невѣжди, и по́-научни, безъ да отбиратъ отъ книга, отъ гражданетѣ, които по нашему пъкъ тукъ—тамъ все почнаха да познаватъ по нѣшто по-вечко отъ селенкитѣ, а може и отъ книга да отбиратъ сега, слѣдователно може да иматъ понятия по-зрѣли за туйцъкъ за онуйцъкъ! Законътъ на логиката казва: не можемъ да утвърждаваме и да отричаме въ едно и сѫшто време нѣшто за единъ предмѣтъ; а селенката на автора излѣзва и неучена, и по-учена, това е глупость. За селенката, въ сравнение съ гражданката, ние би могли да кажемъ развѣ, че първата е по-съ чисти нрави и, че, макаръ и проста, необразована, въ тоя случей има превъзходство надъ втората, и проч.

„По-сѫ нравственни (стр. VII) и набожни, и т. н.“, а знаете ли защто? „Защтото всѣки день си пѣѭтъ, приказватъ и приговарятъ на лозие, на нива, въ кѫшти и въ пѫтъ,“ науката за Бога (Народна Богословия) свѣта (Обшта Стория) и българство (Българска Сторія), съ поетическо чувство, страхъ и въздишка“. Слушайте по-надолу: „И тъй селенитѣ и селенкытѣ безъ Богословія и Стория, пазятъ по преданию все, што имъ се струва както необходимо въ житейското поприще“.

Сиречъ на автора, както че му се иска да каже съ това, че селенетѣ сѫ сами богослове отъ природа; но попиталъ ли е г. П. В. Оджаковъ оная сѫшта Лѣсковчанка или Трѣвненка, която знаяла до 150 числомъ пѣсни на изустъ и ги е помнила, или пъкъ най-богословката отъ бабитѣ: знае ли на изустъ най-лесната и най-хубавата християнска молитва—„Отче Нашъ“ отъ край до край? Но не това, види се, иска да разумѣе авторътъ подъ думата Богословие (а кой го знае какъ гледа господство му на Богословието и што нарича той Богословие?).

И наистина бабитѣ знаятъ да пѣятъ и да приказватъ, но што пѣятъ и што приказватъ? тукъ е питанието. Селенкитѣ биле богословки, да го кажемъ, е и нелѣпость и неумѣстно. А че селенкитѣ сѫ

Digitized by Google

по суевѣрни отъ гражданкитѣ и че знаятъ много предразсъдъци, то е правда.

Сегнѣ дѣцата, Г-не Оджаковъ, ако и да зазпомнюватъ по-скоро пѣснитѣ отъ учението по книга, това свидѣтелствува за тѣхната възприимчивость, силното дѣтюво въображение и за онуй обстоятелство, че простонародната поезия носи всичкитѣ признаци или на крѣхко дѣтинство, или на възмъжелость, но оскъдна развитость или образование, или, напоконъ, свидѣтелствува за туй, че въ всѣка народна поезия здравиятъ разумъ, историята и фантазията сѫ неотемлемо—свойство, и ето защто на дѣцата дѣйствуватъ толко силно пѣснитѣ и особно приказкитѣ отъ чисто народенъ характеръ. Сегнѣ едно десетгодишно дѣте пакъ неможе да запомни 100 пѣсни и приказки, развѣ ако бъде твърдѣ гениялно да учи само пѣсни, а пакъ 35 букви съ трудъ да заучва.

Причината ужъ била ушитѣ, а за примѣръ слѣпцитѣ. Кое дѣте е приказало на автора числомъ до—или около стотина пѣсни и приказки, кога е било на 10 годинъ, безъ да е знаяло азбуката? Но „стореното“ (историческо) било причината, мелодията и привлекателнитѣ измислици!

Ако сѫ измислици, споредъ автора, пѣснитѣ и приказкитѣ, то каква история, каква богословия, каква научность и какво превъзходство на селенчето предъ гражданчето, което, на мѣсто пѣсни, знае да чете, да смѣта, а на 10 годишната си възрасть, пожалуй*], знае да ти поприкаже по нѣшто за дѣда си Крума, Симеона или Самуила—работи, които нѣма да ги научи въ енциклопедията на селенчето.

„Поіезията влияй отъ дѣтинство на чиляка, на общество-то, развива [2] усъвършенствува [3] и образува [1] негова-та душа, сърдце и воля въ извѣстно направленіе, коіе-то съ врѣмя ся явява въ испъченъ (а оти не и въ шкембестъ) талентъ?“

Слѣдъ тая парада отъ слова ето ви малко и башъ риторика: „Поіезия-та (стр. VIII) вынагы и вездѣ придружава чиляка, тья го

*). Пожалуй, Г-не Поповвчъ, не знаеме какво ште рече на Български, Чини ни се, ама, да не искате да кажете: да речемъ.

З. Р.

Digitized by Google

въодушевява, утѣшява, радва и расплаква; (тай) въ старо врѣме она [?] най много іе насърчала юнацы-тѣ въ военны-тѣ подвизы."

Подиръ туй опредѣление (сир. риторическата срѣдина) оставало би да се каже въ заключение: слѣдователно поіезията влияй на человѣка, и проч.

Въ всичко на свѣта има поезия и то заштото всѣко нѣшто, тваръ или създание божие, носи отпечатъкътъ на неговото творение, заштото всѣко дихание гледа на нейниятъ міръ чрезъ нейното посрѣдство. Въ пролѣтната заранъ, срѣди гъстата и украсена съ цвѣтя градина вслушай се въ пѣснята на славеятъ: той си чуролика, заврѣнъ между гъстолиственнитѣ вѣйки на нѣкой орѣхъ, надъ своето гнѣздо, а вамъ ви се чини, че той вамъ говори, на вашето сърце и ви прави да се захласвате, да се загледвате на жизненната и красна природа, и да я обикнете по-вече.

Лѣстівичката си пѣе и си лѣпи гнѣздото подъ стрѣхата на взиниятъ собственъ домъ, а вий слушате, чудите й се и сърдечно я привѣтствувате, като че сте й длъжни въ вашето съчувствие, длъжни въ вашето гостоприемство. Въ бурно време гъстиятъ лѣсъ шуми и ви докарва нѣкакво униние, наумява ви силно за жизненнитѣ треволнения, тревоги и бури. Тогива и гарванътъ, злиятъ предвѣстникъ, докарва новъ ужасъ и тайно предчувствие на душата ни за нѣкоя бѫдна и близка катастрофа въ повѣтристо, и проч.

И человѣкъ гледа на всичко, вслушва се, премелва въ душата си всѣко движение, всѣки звукъ, всѣки изгледъ, който дава потикъ на неговото сърдце и, ако е надаренъ като оний славей и онъзи лѣстовичка—да пѣс, отъ това необходимо што послѣдува, че и той што си излѣе чувствованията въ своеобразни звукове.

Всѣки человѣкъ е поетъ малко—много и то е истина, както е истина, че и всѣки човѣкъ си носи сърцето и душата на сѣкадѣ, и, че безъ тия два непосредственни проводника человѣкъ не би могълъ лесно да се съчетае съзнателно съ самата природа и да се едини съ външнитѣ мірове.

Ето заштo, относително, поезия може да се нарече всѣко нагледно и осѣзаемо виражение на сърцето и разума на всѣкъ человѣкъ, на всѣка народность отдѣлно: ето по кой начинъ поезията придружава човѣка.

Digitized by Google

„Спорядъ казваніе-то на учены-тѣ (а споредъ казванието на автора?) поіезия-та имала три възраста или іепохы: ода, іепопея и драма. Нъ у насъ има само два възраста, баснословны и юнашкы.“

Недоумѣваме какво иска да каже съчинителятъ съ тия двойни дѣления на поезията по съдържанието и въ сѫштото време по възраста? Поезията ако бива отъ възраста на одата или епопеята, или драмата, то и нашата бѣдна народность трѣбваше да има поне единиятъ или и двата отдѣла поетически, свойственни на поезията въобште, а не да се дѣли на баснословенъ, юнашки, и проч. Това показва, че авторътъ самси, или не е ималъ опредѣленно понятие за основа, което е искалъ да каже, или езика му го е предварилъ, та е наговорилъ едно на мѣсто друго. Отъ поконъ вѣка и до сега всѣкъ народъ въ първото си самосъзнание завардилъ въ паметта си нѣкакви слаби предания за другъ единъ предидуштъ животъ, сиречъ такива предания, които се отнасътъ къмъ доисторическото му битие, въ които се съдържатъ всичкитѣ данни за обстоятелствата, што сѫ го окружавали, степента на развитоста на неговиятъ духъ, на понятията му, нравитѣ и обичаитѣ, и възрѣнията на всичко, което съставяло за него или загадка, или го е извиквало на борба.

Въ втората възрасть, сиречъ, когато единъ народъ е успѣвалъ да влѣзе въ по̀-редовно и устойчиво битово сѫштествувание и се е видѣлъ утѣснен отъ всѣкадѣ, отъ окружаюштитѣ враждебни елементи, се заключаватъ неговитѣ домогвания, борби, усилия и самопожертвования за побѣдяванието и съкрушението имъ, и проч.

Третята възрасть на единъ народъ принадлежи на чистата гражданственность, сир. когато, съзнавши несъстоятелноста на предишниятъ си битъ и, като отърванъ отъ всичкитѣ спънки за сѫштествуванието си, народа влѣзва въ по̀-новъ и по̀-правиленъ битъ, въ който самитѣ елементи и стихии вече му служътъ за постиганието на висшето му назначение—человѣческото благо въ всичкитѣ отношения.

Съобразно съ тия три человѣчески възрасти, и произведенията на неговиятъ духъ се дѣлятъ на:

а) Баснословни
б) Героически
и в) Гражданственний } епоси.

Digitized by Google

Баснословниятъ епосъ обема пѣсни за боговетѣ, предания за сътворението на свѣтътъ, басни, приказки, притчи, пословици, гатанки и загатвания за произхождението на народа и за други свърхестественни чудовища, и проч.

Героическиятъ съдържа пѣсни или предания за подвизитѣ на царие и отдѣлни герои—рицари въ борбитѣ имъ съ разни чудовища, за искуплението на народа си отъ нѣкоя бѣда и жертвитѣ за постигвание на възвишенната си цѣль.

Гражданственниятъ епосъ съдържа нравитѣ, обичаитѣ, добродѣтелитѣ и пороцитѣ, и служи за виражение на постигвението на висшитѣ стръмления и цѣли на народа. Тукъ се отнасятъ и новѣйшитѣ родове на поезията, изразени то въ видъ на романи, то въ повѣсть, то въ видъ на драма, и проч.

Относително пъкъ до характера на поетическитѣ произведения поезията се дѣли на: лирическа, епическа и драматическа. Въ първата се заключава миръть на помислитѣ и чувствата, сир. вътрешниятъ міръ на человѣка, слѣдователно—на народа; въ втората—битътъ, сир. вънкашната страна на живота въ свързка съ обстоятелствата, нуждитѣ и пр., на народа; въ третята човѣкъ се представлява въ борба самъ съ себе си, сир. той съ живота, помислитѣ, чувствата и цѣлитѣ си.

При това епосътъ бива безискуственъ, когато е творение и достоянне на массата на единъ народъ, а искуственъ, когато е произведение на извѣстни отдѣлни личности отъ народа.

И както не е правилно употрѣбена думата е п о х а у автора, която означава времето, когато единъ народъ е ималъ най-много данни за поетична дѣятелность, така не е вѣрно и опредѣлението (ужъ споредъ мнѣнието на поетитѣ) „че оды-тѣ живѣѭтъ отъ въображенія—идеалъ,“ а „юнашкытѣ, или епопеи, живѣѭтъ отъ величественность.“

А за да се поучите въ примѣрно красноречие, слушайте понадолу:

„По това мы проумявамы че чилѣшкы-тѣ мысли въ разны вѣкове прѣзъ опытъ сѫ ся промѣнявали; тѣ (мыслы-тѣ сирѣчъ?) найнапрѣдъ сѫ мыслили за божескы работы, а по исповсле имъ рукнало

Digitized by Google

на умъ, когато вечъ сѫ биле дошле до стълкновениіе съ противницы-тѣ си, въ защтитѫ на отечество-то си, да опѣватъ подвигы-тѣ на народа си въ величьственность, и проч.“

Послушайте още благословении!

„Пѣсень-та и приказка-та х о д и (ходи?) далеко и широко (а оти не и дълбоко, и високо, баремъ съобразно съ геометрическитѣ свойства на тѣлата?) и траіе съ траіеніе-то на своя народъ (сир. народа на пѣснята?); нъ памятника ся уничтожава по разны обстоятелства...“ (тукъ е риторическо непомнювание за превратноститѣ въ человѣштината и дѣлата ѝ).

Сега, добри читатели, имайте малко търпение, азъ ще се постарая да открия на слуха ви едно невидѣно чудовиштно—мамонтово допотопно ископаемо опредѣление на лирическата и епическата поезии, ето го:

„Опяване (мъртавци, курбанъ, коливо; алегорически=хортуваніе на вѣтъръ) онова, що-то чилякъ сънува (добрѣ, ами онова що-то чилякъ бълнува) казва ся пѣсни или приказки лирически; а опяване онова що-то чилякъ прави, казва ся пѣсни или приказкы епическы“.

Да ли понятия и наученъ слогъ, да ли краснорѣчие, да ли чудо! Но слѣдвайте незабавно:

„До тѣзъ два возраста е достигнала наша-та народна поіезия, а колкото до третій поіетическый възрастъ., т. іе. да ся оживописва онова, щото чиляко мысли, или оживотвореніе на непожистижимости съ мысълъ, іеще го нѣма у насъ българе-тѣ до толкозъ развито, и то ся постига, и проч....“Тукъ трѣбваше друго обяснение за да се разбере мисълта на автора напълно, защото всѣко понятие или фраза въ писменниятъ говоръ, ако не е ясно и вразумително изказана, неможе да послужи никому въ нищо.

Одата е една форма отъ лирическитѣ произведения, както и пѣсента, епопеята—видъ отъ епическитѣ произведения. Автора, слѣдователно, смѣсилъ видътъ на формата съ самитѣ поетически родове.

До тукъ нà-двѣ, нà-три, както и самъ читателя може да съди за това. Автора не можà да изкаже ясно онова, което искалъ да

Digitized by Google

каже за нѣкакви си научни приказки и епохитѣ на? пѣснитѣ, характера имъ и влиянието, което иматъ върху човѣшкиятъ и обществен животъ. Така за съдържанието на пѣснитѣ въобщо и сичко друго ни се показа твърдѣ слаба компиляция, и проч проч.....

Та нека минемъ сега на нѣшта, за които господство му смѣе да говори съ такъвъ опъченъ начинъ, и то е: Че народната поезия г-не Оджаковъ, се развива не само когато на народа е широко около, шията, или когато има презгодишнитѣ си потрѣби, „които (споредъ автора) трѣбва да сѫ малкы и просты," но въ нѣкоя мѣра развива се и дипъ когато му е широко нà-сърце и нà-душа, и дипъ когато му е тешко, и дипъ когато е испадналъ въ краенъ гладъ ,когато го давѫтъ елементитѣ, когато му спомагатъ за охолноста на духа му.

Духътъ е духъ, свободенъ е на всѣко време и по волята си творецъ. Обстоятелствата, които го окружаватъ, дѣйствуватъ развѣ на обемътъ, видътъ или формата, въ която той обича да излива своятъ собственъ единиченъ или родови образъ. Такъвъ е чилѣшкиятъ творчески духъ: стремителенъ и неудържимъ, често при най-силнитѣ прегради, запазливъ, по нѣкога печаленъ до смърть, по нѣкога изступленъ и дивъ, а по нѣкога радуженъ, веселъ, спокоенъ, замисленъ, величественъ, съсрѣдоточенъ въ себе си и поучителенъ.

Сетнѣ огнишето на народната поезия е обществото; а обществото се съставя отъ стари и млади, и дѣца, отъ мѫже и жени, момчета и момичета: тѣ всички творътъ отъ малко и до голѣмо, когато сѫ въ периодътъ на творчеството си, всѣкъ споредъ възраста си, възгренията си върхъ мірътъ, обстоятелствата и човѣштината, а често и споредъ горештината на чувствованията си, както и дълбочината на разума си.

При това стариятъ мисли, съвзира се, дума и пѣе; възмѫжалиятъ пó-вечето и мисли и пѣе попеременно; юношитѣ и момитѣ, напротивъ, въодушевени отъ надеждата за бѫдѫштето ожидаемо благо на животътъ, пѣятъ и не му мислятъ до тамъ, освенъ за момента на настояштето, което е така хубаво или безотрадно и пакостно.

Младецътъ не може да се останови много време и исключително на едно преобладаюште чувство, и за туй въ младежкитѣ пѣсни гледашъ пориви насилничави и бурни съ всичкитѣ признаци на ли-

Digitized by Google

ризмътъ, но които не оставятъ дълбоки рани на душата, не я съкрушаватъ така силно и не я турятъ въ безисходно състояние, като ония на възмѫжалитѣ и старитѣ, на които надеждитѣ или сѫ въ преходно, или пъкъ въ крайно безисходно състояние.

Веднъшъ съставена пѣсията отъ старъ или младъ, тя става обща на всичкитѣ извѣстни възрасти и полове, често въ цѣлъ народъ, пѣе се въ всѣко село, въ всѣки градъ на татковината на българина—българската, въ татковината на арнаутина—арнаутската и въ татковината на френеца, англичанина, гърка—френската, английската и гръчката.

Трудно е да се каже впрочемъ кой именно какви пѣсни съчинява, сир. волсваретѣ какви, а овчаретѣ или коняретѣ—какви пѣсни пѣятъ, а момчетата и момичетата съ какво съдържание. Тая или оная старна отъ народа съставила и испѣла народната пѣсня, ако би тя да съдържа въ себе си чърти на общото въззрение или сърдечно, душевно настроение, симпатиитѣ или антипатиитѣ на цѣлъ народъ, тя, пѣсията бива обща—народна, и това е на толкова по̀право, на колкото еднитѣ и сѫштитѣ пѣсни се пѣятъ въ много мѣста, макаръ и съ нѣкои преиначвания по нѣкога.

Мнѣнието же, че „за юнашкы-тѣ пѣсни (стр. X) ся искало по зрѣла възрасть и память щото да познава (кой и кога?) всичкы качества, околности, мѣсности и противности, кои сѫ причина да ся надыгне юнако въ славѫ, че тѫй да може да му опѣе или исприкаже дѣлата въ дружество, което да гы критикува и допълва, и проч.“ —е твърдѣ безтълково и невѣрно, ако го сравнишъ съ самото съдържание на народнитѣ юнашки пѣсни, гдѣто историята е смѣсена съ разни басни, преувеличения и хиляди чудесности.

Гдѣто ште рече, юнашкитѣ пѣсни изискуватъ, освенъ топографически харти и знания, понятия и паметь за тайнитѣ пружини, които сѫ въвлекли героятъ въ битка и на голѣми подвизи, слава, но опите и критика отъ обществото, комуто се пѣятъ дѣлата имъ, и което ги допълнува, а знаете ли гдѣ? чуйте: „на пиршествата,“ и то е правда.

Добра е критиката подъ влиянието на руйното вино и добъръ ште е и извивчестъ гласътъ на пѣвача, предъ когото стои окани-

Digitized by Google

цата, и който привожда въ пиянъ изтупленъ възторгъ почтеннитѣ сътрапезници съ развиваемитѣ си съ богато съдържание свои поеми или, както ги нарича самъ авторътъ—„съ опяванията си.“

Много е наивенъ съчинителя който говори за сериозни работи и казва на стр. X: „въ пиршественно обштество нашитѣ българе, които посрьбвѫтъ, извивѫтъ пѣсни и приказки, които не могѫтъ да бѫдѫтъ плодъ на іедного само; тѣ къту пѣіѫтъ, критикувѫтъ дѣлата що гы опяватъ и добавіѫтъ: да наквасимъ гърлото си, че му присъхнѫ пискуня.“

Какво ли ни занимава насъ въ тоя случей сухо ли или мокро гърло, пискунъ ли или грълцмулъ пѣсень пѣе, и чрезъ винага, люта ракия, или бузица се развива поезията?! Не е ли смѣшно и излишно да повтаряме едни глупости, и да мелемъ ни зрѣли, ни врели*) предъ такива господа читатели и читателки, които очекватъ отъ единъ съчинитель дѣла пó-сериозни и умѣстно тълкувание, а не бабини деветини и пиянски тупордии подобно на слѣдующтата пó-долу: „Виното распѫжда всякы грыжы, а гдѣ-то грыжы нема, тамъ пѣвецо бере славѫ голѣмѫ (?) тріумфирува (?!) и вѣнцы плѣте(защо и за кого?).“ Глупость!

Слѣдва пояснение на грижитѣ, че божемъ биле „най-голѣмиятъ противникъ на народната поіезиіѣ, която се оглушява въ грыжовно врѣме и ся обърштa въ жалостны балады, кои-то ся прѣобразуватъ въ приказкы.“ Питаме каква е тая противоречашта галиматия? Поезията се оглушава и поезията се обръшта на баллади. Ами балладитѣ, било и приказкитѣ, жаловити или весели, не ли сѫ все поезия? А щомъ сѫ поезия, ще рече, че и въ грижовнитѣ времена поезията си е поезия, само че приема другъ—жаловитъ характеръ. Това, г-не Оджаковъ, и послѣдниятъ ученикъ, който е успѣлъ да поучи малко пиитика, го знае. Говори се за такива предмѣти, но така ли се говори?

Гайдата уништожавала народната поезия, обсолютно това е глупость, г-не съчинителю!

---

*). Народътъ, изговаря тая пословица: ни врели, ни кипѣли.

З. Р.

Digitized by Google

Нито единъ музикаленъ и не единъ музикаленъ инструментъ, почени отъ пискуня изъ Магеранова трева, или отъ паче перо, до най-съвършеннинятъ кавалъ, пияно или гадулка, не сѫ въ състояние да уничтожатъ народната поезия. И не само народна поезия, но и всѣка пѣсня, г-не Оджаковъ, умира и се изгубва, само когато се затрие оня, който я пѣе или пъкъ свири мелодията ѝ.

Слѣдователно до гдѣто трае народътъ, трае и пѣснята, ба още често и го преживѣва, и му служи много време слѣдъ него като паметникъ и живо възпоминание за степента на неговитѣ възгрѣния, на културата му, и проч. На това можатъ да ни посочатъ преданията, вѣруванията, а сѫщо и ония пѣсни, които сѫ останали отъ разни изчезнали народи, отъ незапамтенитѣ или баснословни времена, и проч., донесени често отъ първобитното огниште на человѣшти-ната, на народа, заедно съ задатъцитѣ му за своеобразно развитие и животъ, заедно съ разума му и неговитѣ особенности, и т. н.

Единъ сериозенъ писатель се наема да пише за сериозни работи, сир. да даде на читателя понятия ясни и опредѣленни за поезията и нейниятъ клонъ стихотворството, а се прехласва и почева да ни говори за работи, или толкова обштественни, или никому негодни, на пр. за вино, ракия, учи ни на една допотопна мораль: да поливаме сърцето си не съ върла бѣла ракия, но съ вино, смѣсено съ водица, „коіе-то не іе въ състояніе да катурни чиляка, че да го стори да се врыгва, да халцука, а го крѣпи въ весело положеніе, коіето дразни поіетическый-тъ даръ, споредъ пр. Давида: віно веселитъ серце человѣка,“ кой-то пѣе безъ да ся умисли къту пуйка.“

Благодаримъ, благодаримъ стократно почтенниятъ авторъ! Но слушайте друго още по̀-сериозно мнѣние и сѫдете, ако си има то приложението по тоя начинъ: „Нашата народна поіезия, къту не іе можяла[?] да ся удържи при пиршества-та, тья се не іе исчезнала съвсѣмъ, тья си іе намѣрила друго по̀-нѣжно[?] нъ не по одушевено[!]—огнище при женскый-тъ полъ, именно на селскы-тѣ момински сѣдянкы и тлъкы.“ Тука било, на конецъ, споредъ автора, гдѣто се е преговаряла народната поезия отъ потопа, и т. н. Слѣдва описание на тлъкы-тѣ и сѣдянкы-тѣ, и пакъ трескавица

Digitized by Google

противъ гръцкитѣ владици и чорбажиитѣ—разрушителитѣ на сѣденкитѣ и тлъкитѣ въ градоветѣ и деморализаторитѣ младежи, по причина на които вѣхне и окапва поезията. „Момы-тѣ, къту нѣматъ случай да ся покажѣтъ че сѫ витійкы, тѣ губѫтъ желаніе да ся учатъ (витийки и да се учатъ? а што ште рече думата витийки?) пѣсни и да гы исплитѫтъ[?] самичкы,“ и пр. Има ли тукъ логическа послѣдователность и не сѫ ли тукъ само хорати на върволякъ, на липюрдия, та каквото излѣзе да излѣзе?

„Скоро ште дойде врѣмя, когато нова-та крыва цивилизація ще на накара да ся спрѣмъ на тихѫ бѣлѫ Дунавѫ и да оплачимъ, къту Іеремія това светилище (кое?) и оживленіе [!] народно.“

Смѣемъ да заподозримъ автора въ пророчески тенденции, въ танъвъ случай молимъ го баримъ да побърза да ни каже и колко скоро ште се случи напълно потопа отъ кривата цивилизация, така штото да можемъ да се предвардимъ и си съхранимъ поне по нѣкоя паметъ за задушница, вълчитѣ праздници, мишитѣ и проч; или пъкъ, какъ се вари коливото, коя плешка се дава на попа, какво на калугеритѣ, колко вино се испива на нѣкоя помана, кога ядътъ душитѣ на мертвитѣ, и друг. работи, които сѫ толкова святи по въпроса за съштествуванието на Българскиятъ народъ, въ обширенъ смисълъ, непочекнатъ отъ всѣка страна и отъ страната на предразсѫдъцитѣ, ако штете до край, до свончания міра, сир. до второ пришествіе. Тогазъ нека побърза и господство му по крайность да посъбере и предаде на писмо по-важнитѣ работи за да не би да се затриятъ при другото; съ това ште услужи на поучителната история за Българскиятъ народъ, тъй штото, когато се потопи и провали народа ни съ своитѣ драгоценности заедно въ мѫтното блато на кривата цивилизация и англичанитѣ плеснатъ рѫце отъ съкрушение по нашитѣ добрини, да иматъ поне што да си припомнюватъ и съ што да си услаждатъ горчивитѣ минути на живота и интереситѣ.

Твърдѣ ни плаши г-нъ Оджаковъ, и зашто толкова малодушие и недовѣрие спрямо единъ народъ, отъ петъ милиона, който ужъ почева да се възражда? Кой народъ пъкъ не е претърпѣвалъ бързи и временни превраштения или не е билъ принуденъ отъ послѣдо-

Digitized by Google

вавшето си очеловѣчвание да поизостави сегисъ тогисъ по нѣшто отъ своето отжпѣвание, по нѣшто несъобразно съ трѣбованията на съвременноста, отъ своето мракобѣсие, толкова вредно на здравитѣ понятия и на умственната и промишленна дѣятелность особито на гражданетѣ? Тъй е свѣтътъ, г-не Оджаковъ: той е стара въртѣшка, и се върти не както штеме ние лично и единицитѣ, а както му иде отъ ржки и както може: днеска добрѣ, или криво, заранъ по̀-право, по̀-добрѣ, у другий день оште по-добрѣ, до гдѣто дойде до преизрядно и най-добрѣ. По формата на животътъ и убѣжденията, свѣта се мѣни, както и кръвта въ човѣка, всѣка минута, всѣкъ часъ, а по сжштноста си свѣтътъ си остава свѣтъ, и днеска и утрѣ, и у други-день, и на всѣкога, така и ние Българетѣ.

Не казвамъ, добрѣ е да гърмимъ противъ гонителитѣ, пиянството, разврата, за да предупазваме народа си отъ всѣка старна, но то е предмѣтъ на сатирата и на чистата народна педагогия, а не се съвмѣштава въ една теория за поезията, поетическитѣ родове, а особито правилата на едно стихосложение. Нека се утѣши прочее автора и да-но не ни дадеше Богъ да се принудимъ да ревемъ съ него заедно на нѣкой брѣгъ на бѣла мжтна Дунава, подобно Иеремии, и нека помнимъ, че разрушителнитѣ елементи и влияния не могле въ продължение на 400 години и по̀-вече да истребжтъ ни вѣрата, ни преданията, ни поезията на народа ни, а камо ли да възмогжтъ дестина-двадесеть невѣжди и оште толкува развратници, безъ които нигдѣ не може, а които изчезватъ отъ правилното и старателно образование въ народа. Сетнѣ, до гдѣто бжде живъ народа, а у народа пребжде неговото чувствувателно сърце, впечатлителна душа и способноста да се увлича, да пѣе, до тогива той ште си пѣе и съхранява паметта и преданията, а до тогива и всичко това ште бжде изложено въ писменность.

Колкото до пакусрѣшванието на автора, то и ние би му свѣтовали да се накусрѣшва по-често, но първомъ противъ самаго себе си и не за да кълне като баба другитѣ, но да си издума силно за варварскитѣ си понятия върхъ поезията и езика си, та че сетнѣ, ако ште нека гърми, върху когото се слѣдва, а особно противъ учителитѣ, и друг., за да си учатъ по̀-добрѣ езикътъ като Българе

Digitized by Google

и просвѣтени патриоти; съвременно да залѣгатъ да си поправятъ морала, ако ште би и въ уштърбъ на тѣхнитѣ лични и частни пороци, за които ги напада съчинителятъ въ XII-та стр. на предговора си къмъ читателитѣ, и пр. Но всичко това е частна работа на г-на Оджакова, както и частна обязанность на всѣкъ благовъспитанъ патриотъ.

Сравнението пакъ на сѣденкитѣ и тлъкитѣ и процессиитѣ имъ съ читалиштата и нѣкакви си научни приказки (види се бисѣди), а особито съ духовенството и черковитѣ, гдѣто простиятъ народъ неразбиралъ (чети на стр. XII) ништо съзнателно, сир. така, както на сѣденкитѣ и тлъкитѣ—„много за вѣрѫ-тѫ и историѭ-тѫ народны", сѫшто и „какъ да ся докарва въ обштеството" (на селскитѣ сѣденки, на ли?), излѣзва не твърдѣ удачно.

Дѣйствително има нѣкое сходство, но твърдѣ относително между сѣденкитѣ, тлъкитѣ и училиштата, театритѣ, концертитѣ, публичнитѣ лекции и сказки на образованнитѣ людие и народи, но въ сѫщность тѣ не сѫ друго освенъ школа за предавание отъ поколение на поколение не само нѣкои си предания и повѣрия, но и суевѣрията, и предразсѫдъцитѣ, които сѫ се загнѣздили дълбоко въ духътъ, понятията и характера на народа, често толкова вредящти на здравитѣ разбирания и бързото развитие, до колкото сѫ и свѣти въ отношение на старината и за подвождането ѝ подъ едно опредѣленно мѣрило историческо, въ отношение на периодитѣ и епохитѣ на развитието на человѣческиятъ духъ. Въ допълнение тукъ умѣстно ште приведемъ едно странно обстоятелство, което на времето много ни зачуди и ни смути доста, и то е, че, като прочитахме веднъшъ историята на прочутиятъ Геродотъ, между безчисленното множество глупости, за които ни разказва той, ту положително, ту като по предание, привожда и това обстоятелство, ужъ че Адирмахититѣ, Либийски народъ, имали обичай да хапѫтъ и тѣ отъ своя страна ония насѣкоми*), които сѫ ги охапвали и обезпокоявали, и послѣ ги хвърляли. (виж кн. IV. Мелпомена). Ето до какви глупости стигатъ преданията по нѣкога. Но тая глупость характеризува по-

*). Въшкитѣ.

Digitized by Google

вече времето и понятията, сир. умственната степень не само на лекомисленниятъ и суевѣрниятъ бабишки Геродотъ, но и на ония обштества, на които си е челъ той и посветилъ знаменитото съчинение, които сѫ го повѣрвали и удобрили, и наградили на народнитѣ съ стязания.

Сега, ако речете да кажете такава глупость на едно дѣте, то ште да я земе за острота и ште се дигне смѣхория.

Отъ горепоменѫтитѣ става явно, че автора, който че симпатизира по-вече на тлъкитѣ и сѣденкитѣ, отъ колкото на черковитѣ, гдѣто свѣщенницитѣ често така невразумително и побъркано четѫтъ, и народа не имъ отбира ништо. Въ такъвъ случей на народа не би му останало освѣнъ да прегърне сѣденкитѣ и тлъкитѣ и да почне да посѣштава тѣхъ, на мѣсто черковитѣ си, заштото тамъ би намѣрилъ и по-вече учение за вѣрата, и по-вече история, моралъ, правила за благопристойность и, пожалуй, етикетъ, които нѣшта могълъ би да въсприеме по единъ много по-ощтутително—внятенъ начинъ, та и въ голѣмо изобилие отъ нѣкоя пресловута витийка и академичка баба Пена или Цона, и проч.—, въ салона на селската тлъка. Така штото на селенката или на недостойниятъ гражданинъ не би имъ останало друго, освенъ да слушатъ внимателно и да запомнюватъ всевъзможнитѣ поучения и толкова чудо-чудесе работи, за които и най-ученитъ попъ, и проповѣдникъ (на ли?) неште може да ги прикаже така хубавѣ!!

Но, уважаемий читателю, може ште възразишъ на туй и ште речешъ, че не е така и, че г. Одѫаковъ искалъ да изкаже едно, а случайно друго изказалъ.

Така е, почтенний читателю, ште отговоримъ и ние, но вишъ по нашему отъ това слѣдва, че тѣхна милость не сѫ си дали трудъ да провѣрѫтъ попѣ мисълта си и да я облекѫтъ въ пригоднитѣ дрѣхи на здравиятъ разумъ, заштото, инакъ, погледътъ му прилича на такова, което здравомисленнитѣ хора могѫтъ да нарекѫтъ или деморализация нравствена, или признакъ за отсѫтствие на уважението къмъ онова—черквитѣ, къмъ които народътъ чувствува оште извѣстно благоговѣние. Та, ако би трѣбвало да уважаваме селскитѣ тлъки и сѣденки, които се смѣтатъ за народно и свѣ-

Digitized by Google

то достояние, тъй сѫшто би трѣбвало да се изражаваме съ извѣстно уважение и за вѣроисповѣдната си свѣтиня, която не по̀-малко е чисто, свѣто и скѫпо народно достояние. Разумѣйте какво искамъ да кажѫ.

Безъ сумнѣние народното поетическо богатство—пѣснитѣ и проч. трѣбвало би да се прибере цѣлокупно и да се обърне на общтеполезна, и сериозно обмислена народна писменность; сѫшто и младитѣ да изучватъ по тѣхъ язика си и отечественнитѣ памѣтници; но нека се попривардюваме за сега да бързаме да ги съвѣтваме и караме да се подпрѣтатъ да съчиняватъ такива, заштото първо, нѣма да ни помогне въ ништо тѣхната исплетена ни врѣло, ни кипѣло, народна поезия, второ, заштото ни е страхъ да не вземѫтъ думитѣ на автора за капиталъ (чети стр. XIII) и, като си оставѫтъ по̀-важнитѣ и жизненни интереси, да се рукнѫтъ да плетѫтъ и съчиняватъ тюрлю—тюрлю пѣсни и други такива, отъ което ужъ штѣло да имъ послѣдва помошть за по̀-доброто изучвание на язика; третьо, за да не би напакостили на литературата ни, и така не твърдѣ благопроизводителна, на мѣсто да я оплодотворѫтъ истински съ здрави и отъ добро качество семена. Най-напоконъ, Г-не Оджаковъ, четвърто: поетитѣ не се приглашаватъ; тий се раждатъ и сами си идватъ въ свѣта, и само се пригръштатъ отъ народа заедно съ талента или гениятъ си, съ знанието на язика си, който носѫтъ съ себе си, така сѫшто, както пролѣти зеравецътъ или ружата съ първото си разцъхвание и прогледване на божиятъ міръ, донасатъ съ себе си и разливатъ свѣжото си благоухание, съ което ги е надарила майката природа и, съ което се раждатъ заедно.

Колкото до причинитѣ, които сѫ накарали автора да съчини „наука за пѣснотворство и стихотворство“ ако и не до тамъ да му захваляме затѣхъ, въ друго отношение, обаче, заблажаваме му, че е билъ куражлия да се залови не за своя работа, за единъ твърдѣ труденъ за сега предмѣтъ, въ нѣкой случай, и не по силомъ, по причина на отсѫтствието у насъ на самостоятелно и приблизително достаточни литература и образци.

Сетнѣ никаква наука за стихотворство и пѣснотворство неможе накара народа и внуши никому отдѣлно да съхрани душевното

Digitized by Google

и сърдечно достояние на народа—пѣснитѣ и преданията за множеството, ако не е надаренъ съ нужниятъ талентъ и съ чувството за самосъхраненнето си заедно съ всичко мило и драго.

Сравнително версификацията или стихосложението не е друго освенъ едни голи правила съ относително приложение къмъ вънкашната страна на струнитѣ на сърцето, като нотитѣ за струнобоятъ (фортепиянoто), гадулката, гърлото и проч., на което само душата на поета играе.

Автора по-би сполучилъ, ако би казалъ за сега, че него го е навела мисълта за новизната на предмѣта му, безъ да се хвали, че се е трудилъ отъ 12 години на самъ и безъ да споменува даже защто и за кого е съчинилъ книгата си, особито като и самъ може да изповѣда, че тя не може да бѫде приложена днесъ за днесъ на една отсѫтствующа литература и поезия, нито пакъ ште може да послужи на юношеството, което е лишено отъ нужнитѣ образци за подражение и заучванье.

До колко сме справедливи въ нашитѣ мнѣния времето ште го докаже.

По нашето мнѣние тая прѣсна наука могла би да се замѣни съ по-добросъвѣстното изучвание на българската фонетика, толкова богата и распеляна. И ние би съвѣтовали учителитѣ, които се смѣтатъ за хора добросъвѣстни, да обърнѫтъ на това вниманието си и, като се осѣтѫтъ сами въ сила да преподаватъ знанието си на други, да се постараѭтъ да го предадѫтъ на своитѣ питомци, които да имъ послужатъ и за събиранието и привожданието въ система народното духовно богатство. Така тий ште услужатъ много и на филолозитѣ и на поетитѣ, и съ тоя начинъ, да речемъ, ште успѣятъ да отървѫтъ и българската старина отъ рѫцетѣ или негтитѣ на едни или върли гонители, или невѣжди ревнители...

„У насъ, казва съчинителятъ на стр. XIV, влѣзло въ обычай да ся говори въ предисловія-та за Българскый-ть языкъ и правописаніе,“ и проч. Отъ наша старна и ние ште кажемъ, и прибавимъ: автора има право за това; но ште му забѣлѣжимъ, че е влѣзло такожде въ прелошъ обичей—всѣкъ ученъ или недоученъ да обнаружва таквозъ невѣжество, да пише и съчинява „наука за стихо-

Digitized by Google

творство и пѣснотворство,“ и оште отъ начело да се отрекомендува (препоржчи) за старъ труженикъ по тая часть, „още отъ 1850 лѣто,“ и да наговори множество глупости, да се испиня като жабата въ баснята, въ предисловието си, а напоконъ да се извинява на много тюрлии и да прави на читателкитѣ си и читателитѣ предзанимателни книксени, подобающи на единъ благовъспитанъ ергенъ.

А брате, пиши както ти се пише и съ каквото штешъ правописание, но недѣй се перчи въ знанието си на българскиятъ языкъ и правописание, тогазъ, когато не го владѣешъ човѣшки! Оставъ на другитѣ да говоржтъ за такива ситни едри работи, както за языкъ и правописание, заштото, споредъ препоржката ви, единъ като вашиятъ юридически и канонически стомахъ мжчно меле такива неудобосваряеми за сега вештества. Пишете и не надувайте се съ мѣстното изговаряние на господство ви.

Но и мѣстното изречие гледайте дъ съхраните, по случей ако пишете само на него такава пуста важна книга за ржководство на учителитѣ и ученици въ по-горнитѣ учебни заведения на нашето много и много нуждающе се отъ добри ржководства отечество, защото друго е да знаешъ нѣшто, и да пишешъ, а друго да бъркашъ не самъ ни тамъ всичко отъ десно, отъ лѣво на едно, друго пъкъ да пишешъ и излагашъ теория за языкъ, и т. н. Послѣ ученото иска ученъ, развитъ и сериозенъ, гладъкъ и удобопонятенъ, слогъ, языкъ, а пъкъ простонародното, молимъ—простонароденъ языкъ.

Недѣйте сбърква и вие, и смуштава и гдѣ трѣбва и гдѣ не трѣбва умътъ на лековѣрнитѣ учители и благоговѣющитѣ предъ тѣхъ дѣца съ вашитѣ: пралѣе, прагръштамъ, пратварено, прасъхне, сторени права, прадания, опявания, нашяго, на краю, и проч., особенно както се види, че единственната важна разлика на мѣстното ви изречие състои развѣ въ единственното промѣнение на буквата ѣ—въ а, което обстоятелство бихте могли да бѣлѣжите нѣкждѣ при други по-умѣстенъ случей, гдѣто би му подобавало, на пр. било би и въ грамматиката, която предполагате да издадете и въ която, разумѣва се, ште изложите всичкото си знание на лингвистиката и българската фонетика. Така недѣйте употрѣблява нарочно тая или оная гласна буква, съ цѣль за нѣкакви сближавания, ами оная

Digitized by Google

и тая фонетика, която наистина употрѣ[illegible] въ мѣстното, пожалуй, изговаряние.

Съвременно отбѣгвайте да вмъквате въ съчиненията си и такива думи, които сѫ признакъ на лошъ вкусъ, като на пр: сторены, баляво, галены, двостръко, ритмишкы, упорничявы, прѣкърнены, срѣдомѣстны, дѫвкавость, заюшнато, зѫбато—тѫнтясты, лирска, пѣсненность, твърдота, храповина, натъртенъ, измуждявамъ, безазлены, кычаръ, дражество, четвъростихны, обычяствуватъ, и други много такыва думи, които залисватъ по-вече отъ колкото че се постига чрезъ тѣхъ представлението на настоящето понятие за тоя или оня предмѣтъ, а и естетическата старна на мисълта, слѣдователно.

Какво би ни отговорилъ читателятъ, който съ страстно любопитство се е взелъ да прочита предговора на Г-нъ Оджаковата наука, и съ цѣль да се ползува отъ нея въ онова, което му е било потрѣбно да намѣри тамъ, ако би го попитали: какъвъ резултатъ извожда отъ четеното?

Но нека минемъ на введението, сир. на „Теорія-та на Общото стихосложеніе,“ и пр.

Сега, сега, читатели, слушайте!

„Чясть общая. Увожданіе.“

стр. 1.

„Оная наука, коіа-то ны учи и показва правила (законы) какъ ся плетѫтъ добрыі, приятны, чювствителны и тръгателни[?]-стихове или пѣсни[?], наричя ся наука за пѣснотворство и стихотворство, т. іе стихосложеніе.“

Сир. науката се нарича наука да се плетѫтъ (а оти не и кроятъ, и шиятъ?), и проч. Послѣ тая наука била „чясть отъ поіезиѭ-тѫ[!] по своіето въображително съдържаніе,“ и т. н. Слѣдъ това прескочете едно твърдѣ несвѣстно опредѣление—„що

Digitized by Google

ся наричя стихотворениіе и пѣсня,“ и слѣдвайте по-нататъкъ:

„Понеже стихотворенніе-то іе чясть отъ витійство-то или поіезия отъ която ся различява само по вънкашный си изглѣдъ, то оно іе таквозъ выспрѣнно написаниіе, и пр.“ „които ся истеглюватъ изъ събитіята на нѣща“...По-нататъкъ: „И наистина любопытный и даровитый пѣвачъ никога не оставя іедно какво годѣ извънрѣдно приключениіе да си умре, а старае ся да го съживи съ цѣль, що-то да послужи къту за наука потомкамъ и неопытнымъ въ свѣтовны-тѣ събытія.“

А, не така: стихосложението не е часть отъ поезията, заштото не е поетическа форма съ поетично съдържание, а заключава само голи правила. Стихотворението не е часть отъ витийство, заштото стихотворенията, когато има въ тѣхъ чувство и душа, принадлежатъ на поезията, до която може да се възвиси и самото витийство (ораторство), когато по назначението си съдържа висши пориви и необорими истини въ заштита на правдата и благото на человѣка —гражданина, на обществото, на народа, и проч.,—обърти (обиходи) и мисли потрасающти душата, смегчающти или затвърдяющи сърцето на слушателя, на читателя. Ето по кой начинъ една изрядна ораторска речь по възвишенноста на съдържанието си се приближава до най-прекраснитѣ поетически форми и образци на поезията, на които съдържанисто би било въодушевяванието на поета отъ нѣкои възвишенни чувства, мисли, и проч.

Колкото до готовноста на поетитѣ да не оставатъ нищто невъспѣто, то тукъ артъкъ автора се изражава твърдѣ положително и утвърдително, и като че налага съ това да повѣрваме, че поетитѣ непремѣнно трѣбва да са дължни да въспѣватъ всичко. Чудни психически знания! Имало е на свѣта велики поети, които са преживѣвали по нѣколко даже велики катастрофи въ живота си и въ обштественнитъ животъ, а не са изказали нито въ единъ стихъ не само своятъ погледъ върхъ извѣстното събитие, но даже и наймалкото въспоминание за него.

Поета е капризно сѫштество; причината е талента му, който го ръководи, събужда или приспива отъ време на време, подбажда го за дѣятелность, съобразно съ обстоятелствата, на които симпати-

Digitized by Google

зира душата му, сърцето му, или пъкъ силно антипатизира.

Въ поета твори душата чрезъ просредството на талента, но не чрезъ риторическитѣ правила, или правилата на сухото стихосложение.

На 2-та страница слѣдва кашкава риторическа лекция за предмѣтътъ, средствата и нѣкои необходими качества и дължности на поетътъ при едно поетично разполагание и описвание; освенъ него стихотворството (стр. 3.) било „другаръ на живописството.“ Разликата по между имъ била, че „едина прѣдставлява на видѣло умрѣлы образы—картины, шярено овапсаны, или нешярено, а другыя, безъ да представя нѣщо на видѣло, разказва съ думы за картины, къмъ кои-то ся прахвърля нашето вжтрѣшно зрѣниіе—впечятлѣниіе.“

Тукъ ште забѣлѣжимъ, че не стихотворството, а поезията, поезията на живописта и живописта на поезията е другаръ,—сир. не видътъ, а родътъ се отнася къмъ родъ.

Поетътъ твори разно, но когато неговото творение съдържа въ себе си извѣстнитѣ чърти, чрезъ които ние мисленно узнаваме единъ опредѣленъ и, като че живъ образъ, тогава творението му носи на себе си признацитѣ на пластичноста, която се съдържа и въ бездушнитѣ, но така много говоряшти на чувствата и на душата обраци въ хубавата идея на една сполучена картина, или изваяна група, представляюшта моментъ отъ нѣкоя поразителна сцена, почерпнжта отъ человѣческиятъ животъ или человѣческитѣ висши представления.

Послѣ за постиганието на пластичноста на образитѣ си поетътъ употрѣблява, като живописецътъ, такива краски, макаръ и съ думи, които иджтъ най-добрѣ за опредѣлението на чертитѣ, качествата и свойствата на лицата и характеритѣ. Идеалътъ на поета и художника е единъ—съвършенството; на него се спира най-честотѣхното възврѣние, тамъ почиватъ, отъ него се надъхватъ. Ето защто поезията—поета, художествата; живописта, ваянието и пр.—художника, се смѣтатъ като сродственни едната на другитѣ, единътъ на другиятъ и като другаре. Въ всичкитѣ други отношения поезията има преимуштество надъ всѣко художество и художествен-

Digitized by Google

но произведение и става источникъ за чърпание.

Ште забѣлѣжимъ още, думитѣ стихотворство и живописство сѫ отъ единъ и сѫштъ родъ срѣденъ, и, на мѣсто единa и другыя, както стои у авторътъ, трѣбвало би да стои едното и другото.

На конецъ стигнѫхме до желаемото:

„Пѣснотворната наука служи за оная чясть на поіезия-та която има за свой прадмѣтъ само вѫнкашный видъ въ отношениіе къмъ говора. Тья прадлага законы какъ да употрѣблявамы простый и разговорный говоръ за стихотворениіе, т. іе. въ вързанъ и исплѣтенъ слогъ (стихъ) или стиховы. Тая наука ни дава леснина въ витийственно[?] отношениіе да слѣзвамы въ дън-земіѫ, да ся качимъ въ облацы и небеса, да говоримъ съ живы и съ умрѣлы, да одушевявамы бездушни прадмѣти и да гы обличямы въ живы, шярено-галены и приятны на глѣдъ облѣкла и прамѣны.“

Боже, какво штастие за насъ смъртнитѣ наконецъ да можемъ бадехава и съ такъвъ лекъ способъ, безъ лѣствица и други материялни—мужишки средства, нъ като навървулимъ хорати до думи и си исплетемъ слогъ или стихове, и съ силата на тая лека наука, като стихосложението, да слѣзваме въ дън-земіѫ, молимъ, и въ джендемя, да се качваме на облацитѣ и по̀-горѣ—въ небесата, а може и въ рая да надникнемъ, да говоримъ съ живи и съ умрѣли, да речемъ, съ дѣди и прадѣди — Адама и Ева, съ праправадѣдитѣ на нашиятъ народъ, да ги съживимъ, да ги пораспитаме за това, за онова и послѣ да ги пооблѣчемъ алафранга, и проч., да имъ се нарадваме, натѣшимъ, като тѣхни достойни и признателни правнуци. Ако е така, то това ште ни спомогне да се улеснимъ исторически за да познаемъ по̀-вѣрно кои сѫ биле нашитѣ прадѣди, да ли Индийцитѣ, Симовото или Хамовото потомство, Татаретѣ, или Готитѣ, Гунитѣ, Гетитѣ, Аланетѣ, Обритѣ, Вандалитѣ, или пъкъ нѣкоя друга стань, съ толкова голѣма ревностьословѣнени и описуеми въ историята на Българскиятъ народъ. И така на̀-врага филологията, изчезва и лингвистиката при това ново откритие! Да живѣе науката за пѣснотворството и стихотворството! Радуйте се историци и треперете критици, археолози! Приближава се

Digitized by Google

денятъ, въ онъ же ще се посрамите!

Стихосложението не предлага закони, а само прости правила и то не какъ да се съчиняватъ или плѣтѫтъ стихове, а какъ да си оправя поетътъ вънкашниятъ видъ на сбърканиятъ, сгрѣшениятъ стихъ; заштото законитѣ на разума сѫ въ главата му, талента—въ душата му, а чувството въ сърцето му, и никой не може да го научи нито да мисли, нито да съчинява чувствителни и трогателни стихове, ако нѣма дарътъ, поетическо настроение и музикално ухо.

Съзнаваме се, мѫчно нѣшто е да чете човѣкъ глупоститѣ на другиго, и въ това отношение ние запричахме на оногова, който слѣдва да гази нѣкое блатисто мѣсто, съ надѣжда че хелбете ште сполучи да стѫпи и искочи на здрава почва, а той все пó-вече и пò-вече се затинюва.

Завзимаше ни мисълъ да се повърнемъ и да оставимъ на спокой тая тиня, но видѣхме се твърдѣ задълбочени въ нея, за да можемъ и лесно да се повърнеме.

Рекохме да попрескачаме сегисъ тогисъ и да оставимъ безъ внимание много дребни-ѣдри работи, но земята се оказа толкова слаба подъ нозетѣ ни, штото съ първото усилие ние съвсѣмъ потънахме въ слѣдуюштата кашкавость:

„Музикалниятъ гласъ (а не напѣва или мелодията?) може да ся напише съ (а не приложи на?) думы въ стиховы-(ты), и наопъкъ, и стиховы-тѣ могѫтъ да ся пѣѭтъ съ (а не при?) музыкѫ, да ся свиріѭтъ съ (могатъ ли стиховетѣ да се свиратъ съ?) гайдѫ, кавалъ, гѫслѭ и другы за свирніѭ сѣчива—урѫдия. За това правилно испълнены-тѣ (съ што?) думы, които правіѭтъ стихотворениіе (думитѣ праватъ стихотворение!) наричятся пѣсьнь, а исплѣтенитѣ гласове (гласове исплѣтены, чухте ли?!) звуковы, кои-то ся чуватъ отъ какво-годѣ за свирніѭ урѫдніе, нарича ся свирня „(стран 4. машалла!).

„Всякый стихъ (стр. 5.) става (отъ думи съ, а не само) отъ тежкы и лекы слогове, кои-то показватъ движениіе гласа, и проч.“ Слѣдватъ много мѫчнопонятни опредѣления за размѣрътъ, протранство и врѣмя, движениіе, степенно количество(?) и, напоконъ:

Digitized by Google

„Изслѣдваниіе на сичкы родовы отъ количьственность, съставя прѣдмѣтъ на прозодиѣ-тж.“ И пакъ машалла!]

Да оставимъ на страна нѣколко страници и да погледнемъ на 9-та. Тукъ, въ отдѣлътъ на „Раздѣлениіе слогов' тѣ,“ относително думитѣ: старость, българія, крѣпость, животъ, и проч. ште забѣлѣжимъ, че за срѣдни слогове неправилно се означаватъ слогове-тѣ: рость—стàрость, гар—българія, пость — крѣпость, вость—живость и проч., особенно както и самси автора знае че по народното произношение тие думи се изговаратъ: жйвусъ, крѣ̆пусъ, стàрусъ и т. н.; слѣдователно въ тѣхъ на първиятъ слогъ пада сило ударение, тогава, когато на вториятъ не се чуе никакво ударение или повишение на гласътъ, и слѣдователно не може да се равни на среденъ слогъ, въ който все се чувствува едно кое годѣ повишение или наяквание на гласътъ, на пр. пиперàтъ,. Въ тая дума първиятъ слогъ е среденъ, вториятъ лекъ, а третиятъ тежъкъ или дългъ. Въ думата Българія слогътъ Бъ̆л. е среденъ, гӑ-лекъ или кратъкъ, рі—тежъкъ, а я̆—лекъ.

Въ четресложнитѣ имена съштествит. и прилагателни съ окончание на двусложенъ суфликсъ мата, рата, ката, рія, вія ива и други; на пр. хоратлива, милузлива, и др. ударението се случва да пада по̀-вечето на третиятъ слогъ, а за среденъ остава първиятъ, леки вториятъ и четвъртиятъ. Въ петосложнитѣ, като опълчение, приключение, първиятъ слогъ може да се нарече среденъ, вториятъ—лекъ, третий—тежъкъ, четвъртий—лекъ, а петий—среденъ. Това се случава и въ рускиятъ языкъ. Отъ тукъ става явно, че средниятъ слогъ слѣдва непосредственно слѣдъ лекиятъ, или стои предъ лекиятъ, а не право слѣдъ или предъ тежкиятъ. Говоримъ за общтеупотрѣбителниятъ языкъ и изговоръ.

Въ народнитѣ пѣсни се случва друго разпредѣление на ударенията въ думитѣ, и една дума ще чуемъ и така и инакъ изгово-

Digitized by Google

рена отъ къмъ повишението и понижението на гласътъ въ слоговетѣ, така на мѣсто ки чи це, ште чуеме ки чи це, и ки чи це, и както че ки чи це, което зависи отъ подчинение на думата на своеобразната мелодия.

Въобщо кой е среденъ слогъ въ една дума не опредѣлява се въ българскиятъ езикъ непремѣнно по качеството на гласнитѣ или количеството на съгласнитѣ, които ги придружаватъ, както въ латинскиятъ или гърцкиятъ езикъ. У насъ е друго, у насъ сичкитѣ гласни се изговарятъ равномѣрно, съ каквито съгласни и да сѫ накичени, на пр. не—по—кла—шта—ні-е; а буквитѣ: ж, ч, ш, щ, не причиняватъ друго, освенъ шипилявость въ думата.

Първобитнитѣ нѣкакви тежки и леки слогове съ двойното имъ протакание на гласоизговарянието не обеснява нищто въ бѣлѣжката на стр. 2.

Въ музиката една гласна може да бѫде протакана и единъ и два такта, споредъ както се случи, и каквато бѫде мелодията; но това не може да се приложи на правилната устна декламация, не придружена отъ музиката. У насъ нѣма никакви протакания о-то и проч., които сѫ свойственни на сърбскиятъ езикъ или на езикътъ на Г-діе Андрича, Субботича и проч., у които ѣ-тъ се изговара както јіе, лјіепо, а-то—за а-а-, кра-а-ва; у-то—за-у-у-, ру-у-же, и пр.

Сѫщто не доказва нищто едно изключение въ произношението по нѣкоя мѣстность, а екотътъ на гориститѣ мѣста може да се приспособи за други езици или за нѣкое поднаречие, което сме дължни да отличаваме строго отъ езикъ, въ особенность литературенъ и ужъ строго поетически: и едното и другото си е важно на-истина, но всѣко на своето мѣсто и време!

На стр. 10-а злѣ е опредѣленъ тоническиятъ слогъ и не може лесно да се разбере какво иска да изкаже съчинителятъ съ тия думи:

„Когато искаме да изразимъ нѣкое особно чувство и да жегнемъ по живеца слушателя, тогава мы употрѣбляваны іединъ съвсѣмъ отличителенъ гласъ (тонъ) и можимъ по волята си да го прамѣстьямы, гдѣто искамы, безъ да

Digitized by Google

обрьщамы вниманіе на грамматическо-то удареніе на думы-тѣ,“ и проч.

Тонъ ште рече звукъ, но значи и извѣстно музикално настроение на мелодията на една пѣсня (тонъ дуръ и тонъ моль), значи и ударение лексическо. Тонически се нарича оште стихъ, въ който размѣрътъ на стъпитѣ се опредѣляватъ по правилнито ударение (ὀξεῖα) надъ слоговетѣ, които сѫ съставени ясно и късо.
Освенъ това, напротивъ, новото искуство или новата искуственна поезия изискува правилна просодия, основана на правилни съчетания на звуковетѣ и ударенията, като отхвърля всѣко произволно и фалшиво ударение, което нарочно или случайно може да попадне между стъпитѣ на единъ стихъ; слѣдователно на поета или стихотвореца не му е позволено по никакъвъ начинъ да мѣни и да играе по волята си съ правилноста на ударенията въ думитѣ, които влѣзватъ въ състава на стъпитѣ. Всѣко отстѫпване произвежда негладкость и се нарича злоупотрѣбление или отсѫтствие на поетиченъ слухъ.

Върху забѣлѣжката на 12 стран. ще забѣлѣжимъ: тукъ трѣбваше да се каже по просто, че двусложнитѣ думи въ българскиятъ езикъ не сѫ вситѣ отъ една просодия, но удареннето въ тѣхъ пада ту на първиятъ, ту на вториятъ слогъ, сир. е разнообразно, съ изключение на нѣкои извѣстни думи, които се ползуватъ съ свободно ударение, като на пр.: очи, очи и ючи; сега, сега; сърце и и сърцé и т. н.

При всичко това изискува се строго запазване на ударенията на думитѣ отъ неизмѣняемата просодия, когато не трѣбва да се смѣсватъ съ измѣняемитѣ думи; на сѫштата категория принадлѣжатъ и трисложнитѣ думи, съ изключение на думи, като дѣтенце и дѣтенце, рогове и рогове, силиште и силиште, и проч. И като не е позволено да се казва: милò пилé, така не бива да се мѣни ударението произволно, подобно въ думитѣ: спасение, търпѣние, което не се види пито въ народнитѣ пѣсни, освенъ въ македонстото наречие по нѣгдѣ си и то въ ония мѣста, къдѣто гласоударението

Digitized by Google

е претърпѣло по́-силно: глаата, ржката, или: „чумакъ вървитъ погледнуватъ,“ на мѣсто главата, ржката, чумакъ върви погледнува.

Забѣлѣж. върху стр. 16 въ срѣдата. Не заштото пѣсенскиятъ изговоръ люби да съкрашгава, но заштото сложнитѣ думи наймного принадлежатъ на по́-високъ и по́-развитъ стилъ, а безискуственитѣ пѣсни обичатъ простотата въ изражението.

Суфиксить, на стр. 18, не показватъ нищто друго освенъ че думитѣ съ такива окончания иматъ ударението на послѣдниятъ слогъ; та и на прѣдпослѣдниятъ често, на пр.: паякъ, пилякъ, орлякъ, красцъ, курникъ, правнукъ, кукеръ и др. подобни, които не сж никакъ съ средньо, а сж просто съ тежко ударение на първиятъ слогъ.

На стр. 18 въ отдѣлътъ „за челонове-тьі или колѣнца-та,“ и пр. ште забѣлѣжимъ: тукъ всичкото е наука, почени отъ самата наука за пѣснотворството до послѣдната глава въ нея! А што е наука? -Ритмишко повдигание и слагание и т. н.! На стр. 19 отгорѣ, намѣсто: „черна ти земя покрыва тѣло,“ по́ добрѣ штѣше да бжде: черна земля ти покрива тѣло; думата земля или земя се изговара земля, а не земля или земя. Злоупотрѣбенъ стопъ не можетъ да служитъ за примѣръ.

На стр. 20. „Какъ ще можемъ да съчиняваме спондеическы стихове за потрѣба-та си, както нѣмаме и спондеически думи.“ Та и зашто ли ни е това благо и коя ште бжде потрѣбата въ такива стихове? Не можемъ да се сѣтимъ. А отъ примѣра на автора човѣкъ може да прохълца и да се уригва на здраво.

Примѣри за хорей автора могълъ би да намѣри на хиляди и въ безискуственнитѣ народни пѣсни както и самъ съзнава на мѣстото му, че българскитѣ пѣсни по́-вечето сж отъ хореически размѣръ; но негова милость и тукъ предпочита своето:

„Младъ юнакъ въ горж си ходи.“

На мѣсто: Сънъ ме вие, сънъ ме вие,

Digitized by Google

Сънъ ми не дохожда, мамо!.....

Безсон. Кн. II стр. 32.

Забѣлѣшки върху стр. 22 за силлабическитѣ стихове: нито въ единъ народъ нѣма такова непостоянство въ размѣрътъ на народнитѣ пѣсни, както у насъ, у българетѣ, а това е признакъ за чисто силлабическата имъ направа и тѣхната слѣдователно безискуственность, съ която се отличаватъ почти всичкитѣ простонародни пѣсни на всѣкждѣ.

„Въ тѣзи стихове (сир. въ тонически-тѣ стр. 24) не ся глѣда нито на слогъ, нито пакъ на грамматическо удареніе, а само на логическо-то удареніе, въ коіе-то сичкы-тѣ грамматическы ударения ся губятъ, а испъква, даже и надъ лекъ слогъ[?] іедно съ особенно значениіе ударениіе, коіе-то ся натъртя и, около коіе-то сж навърволены други множество съ лекы слоговы," и пр.

Това обяснение е твърдѣ темно и, освѣнъ както не оправдава тоническитѣ стихове, но е и извърнато.

Въ тонический стихъ единството на гармонията между стъпитѣ му се постигва чрезъ правилното и послѣдователно размѣштанье на ударенията — еднообразно, отъ първиятъ до послѣдниятъ стихъ въ една пѣсня или кое да е стихотворение. Грамматическитѣ ударения могжтъ да се губатъ за силлабическата версификация и стиховетѣ ѝ. гдѣто не се гледа толкова на друго, колкото на логическата старна на цѣлиятъ стихъ, при отсжтствието на стройната гармоиия между думитѣ и самитѣ слогове въ тѣхъ, а още и на единственнитѣ ѝ украшения, цезурата и ритмата. Колкото до логическото удареліе, повтарямъ, то състои въ логичсската дума въ стихътъ, която се тура винаги почти въ края на стихътъ и го завършува, а най-често въ нея же се заключава и самото съзвучие—ритмата. Ето защто тоническитѣ стихове бяватъ благозвучни и безъ съзвучия, а твърдѣ гармонични и най-благозвучни когато иматъ и това достоинство.

Колкото до периодитѣ (стжпитѣ). гдѣто се случава стопитѣ да се заимствуватъ една отъ друга съ цѣли слогове, то тамъ се пази правилото все по правилното разпредѣление на ударенията въ

Digitized by Google

многосложнитѣ думи, отъ които най-често става заимствуванието, и тежкитѣ ударения трѣбва да стоятъ на естественото имъ мѣсто въ думата, а срѣднитѣ и леки слогове да си сѫ пакъ на своето прилично мѣсто, съ единственото преимуштество на срѣднитѣ слогове само да се превръштатъ на тежки, сир. средньото ударение да става тежко, или пъкъ да се губи сегисъ тогисъ споредъ нуждата, ту въ тежки, ту въ леки слогове и което е твърдѣ логично. Сѫшто и тежкиятъ слогъ може да се обърне само на среденъ, но никакъ на легъ, което е близо до умътъ. По тая причина често и цѣли двусложни думи, които въ други случеи се ползуватъ съ своеобразното си ударение, оставатъ нѣкакъ като парализувани между стъпитѣ въ стихътъ и безъ всѣко явно ударение, както се случва съ думитѣ: гиди, леле, море, мамо и др., на пр.:

Еи гиди / лудо
Еи гиди / младо! . . . .
или: Раи божи, / раи да не видитъ!
или: Юхъ леле, / мале. . . . . .
или: Еи стара / бабо, / жалболе.

Примѣритѣ на автора сѫ най-често и най-много лоше избрани. Честитѣ повтарания отекчаватъ понятията, забъркватъ ги, особенно като сѫ непослѣдователно и неумѣстно разположени, безъ единство и взаимна връзка.

На страница 29 стихътъ: имала, гледала, азъ не съмъ, това е чистъ дактилъ, сир.— ◡ ◡ /— ◡ ◡ /— ◡ ◡, а не амфимакрий, сир.— ◡ —/— ◡ —/— ◡ —, и пр. Амфимакриятъ не сѫштествува въ българскиятъ езикъ.

На страница 30 тъмно е обеснено за думитѣ и стиховнитѣ колѣнца. Тукъ се говори за едностѫпнитѣ стихове и што потрѣбва да се изрази авторътъ по-добрѣ, сир., че само единъ видъ думи мѫчно могѫтъ да съставѫтъ стѫпи въ една цѣла пѣсень безъ помощта на други думи отъ други видъ; на пр. за дактилъ, гдѣ што

Digitized by Google

намѣримъ само дактилически думи, за да съставимъ цѣла пѣсень? но, съставенъ отъ разни думи, дактилътъ лесно се урежда по стопи и стихъ, и т. н.

На сѫштата страница по-долу, авторътъ като говори за неблагозвучноста на еднословнитѣ стихове, не принася никакъвъ примѣръ на читателитѣ, за да виджтъ, че и такива съчинява по нѣкога причудливата фантазия на поета, стихотвореца. Вземаме трудъ да имъ посочимъ на долнитѣ, ако и маловажни, да иматъ понятие и отъ такива:

Тукъ
Вълкъ
Въ гробъ
Гній;
Черъ
Мракъ
Гробъ
Край;
Червъ
Въ прахъ
Трупъ
Тли;
Върхъ
Гробъ
Песъ
Вій.

Стиховни колѣнца (тамъ-же) не се зоватъ разглобенитѣ, споредъ автора, частици на думитѣ, но разглобенитѣ думи по нуждата на колѣнцата въ стиховетѣ или лодътъ (ритмътъ) съставятъ стопитѣ на стиха. Тукъ е неудачно и излишно повтаряние на думи, за което се е говорило по-горѣ, и пакъ неправилно, и никакъ необясняюште както трѣбува цезурата. Цезура ште рече сѣчение и се нарича онова мѣсто въ стихътъ, гдѣто съ свършванието на колѣнцето, свършва се сѫщата и половината на стихътъ.

На стр. 31 е речено за мѫжкото и за женското сѣчение: мѫжко се наричало сѣчението, когато колѣнцето се свършвало на тежъкъ слогъ, спр. спондей, ямбъ анапестъ, амфимакеръ, или на тонически слогъ. На ямбъ и др.—добрѣ; но какво е това изражение на тонический слогъ и кой ште го разбере? За тоническитѣ стихове цезурата нѣма такова значение, както въ силлабическитѣ и метрическитѣ стихове, гдѣто (особенно у първитѣ) цезурата е едно съштественно украшение на стихътъ. Въ тоническитѣ стихове переливътъ по попремѣнно правилно и еднообразно размѣстенитѣ звукове найчесто заема мѣсто и на цезура и на съзвучие и малко го е грижа за мѫжкитѣ или женски сѣчения, които се опредѣлявать сами отъ ка-

Digitized by Google

чеството на стѫпитѣ — въ стихътъ, а поета ги оставя на произволътъ на правилниятъ си слухъ и употрѣблява цезурата тамъ, гдѣто и когато му дойде отръки, въ противенъ случей, особито въ стиховетѣ, съставени отъ трисложни стѫпи, той минува често и безъ цезура.

Сетнѣ примѣра на автора не е добъръ тука, сир. не е благообразенъ и вѣренъ, а намѣсто него по-добрѣ ни се видѣ слѣдующиятъ за мѫжко сѣченье.

Денемъ ухъ, / нощемъ ахъ,
Изгорѣхъ / сиромахъ;
Изгорѣхъ / отидохъ. и пр. сб. Безсон. Кн. II. А за женско тия:

Но кога изъ нужда / гладенъ, босъ и страненъ
Трѣбва да погледвамъ / богатитѣ съ кротость,
И да се покланямъ / на тѣхната гордость,
Тогда горко плача!

Безсон. Кн. II. стр. 144.

Тукъ трѣбваше да се каже, а не другадѣ за влиянието на сѣчението и почивката, която прави стихътъ по-медленъ; когато се намира по-къмъ началото му, прави го спокоенъ и внушителенъ; а стремителенъ, плавенъ и живъ — когато е помѣстена по-къмъ края на стиха, сиречъ когато първата му половина надтегнува втората; на пр. слѣдъ първата стѫпа:

Мече / гърдуляво,
Куче / трескуляво!
. . . . . .
Дихо му мириса
Като / пърчовина. Сб. Милад. стр. 373. Слѣдъ двѣ стопи:

Сѣдитъ Марко / на диванъ високи,
Му паднала / книга на рамена,
Книга пѣитъ, / подъ мустакъ се смѣитъ;
Го догледа / млада Маркоица.

Сб. Миладин. стр. 221.

Цезур. слѣдъ 4. стѫпа:

Digitized by Google

Та слезофме, мило майко, / во село Лазово
Посакафме, мило майко, / п' едно парче лебецъ.

Сб. Миладин. стр. 336.

Твърдѣ много е протакано обяснението на цезурата, почивката или прекъсването безъ единство и послѣдователность въ изложението. Толкова повтарания и отякчителни подробности биватъ излишни. Всичко това можеше да се съвмѣсти въ една—двѣ страници, придружено съ добри примѣри. Не въ многоглаголанието, а въ малкото и удобопонятно състои силата на едно изложение.

Автора, види се, не е ималъ на видъ толкова предварителнитъ планъ на съставянието на ржководството си, но се е водилъ отчасти и по случейното течение на мислитѣ си, безъ да съгледа че се върти сѐ около дребни работи, и за това не се види у него оная стройность и логическа съвкупность на обясненията, разпръсната къ безпорядъкъ по сичката книга. Такова нѣшто много вреди на впечатлението на оногова, който иска да си даде отчетъ въ порядъка или системата на усвоеното отъ книгата му.

Автора твърдѣ добрѣ ште направи въ преработването на ржководството си да обърне особно внимание на всичко това, за да направи съчинението си по-методично и удобно за школско преподавание.

Въ предговора си съчинителятъ самъ си исповѣдва, че при съставянието на ржководството си ималъ е на видъ и други ржководства сърбски и нѣмски, между които и ржководството на Г-на Перевлевски, въ което се съдържатъ твърдѣ практични обяснения за видоветѣ на просодията въобште, както и за руското стихосложение въ частность. По краткоста и пълнотата на обясненията въ първото отношение, то можеше да послужи въ преводъ най-добрѣ на българитѣ, съ запазване въ особенъ отдѣлъ собственно българската просодия, която автора можеше да изработи самостоятелно и независимо отъ никое стихосложение.

На страница 37 ште забѣлѣжимъ върху прѣкърнены нѣкакви колѣнца, сир. състояшти, споредъ автора, отъ половина хорей, въ края на хореическиятъ стихъ, като на пр.:

Digitized by Google

— ◡ — ◡ — ◡ ◡ ◡
„Ой ва млади дѣчица,
— ◡ — ◡ — ◡ —
Що сте ся разгрыжили.“ и т. н.

Какъ изважда автора дълги послѣднитѣ слогове ца и ли, сир. по коя просодия метрическа или тоническа? Или пакъ по кое народно изговаряние, протакание или ударение, по кое грамматическо или логическо ударение, споредъ господство му? Първо и първо думата дѣчо́ца се изговаря съ ударение на вториятъ слогъ, а не на третиятъ — крайний; а тия два слога сѫ чисто: легъ-първиятъ, заштото слѣдва слѣдъ тежъкъ, срѣденъ — вториятъ, заштото слѣдва слѣдъ лекъ, а въ срѣдата могълъ би да мине въ тежъкъ.

Послѣ слогътъ съ срѣдньо ударение никога не може да състави съзвучие (ритма) мѫжко, за което се иска чисто тежко ударение. На мѣсто авторовитѣ два стиха неправилни, предлагаме тия:

Чий се / чува / тамка / стонъ,
Чий се / късатъ / тамъ ко / си?
Клѣто / майко / онъ ум / рѐ,
Вечъ е / късно / за сълзи! и т. н.

Впрочемъ такова чудесе—да се свършватъ хореическитѣ стихове въ едно цѣло и дълго стихотворение на полухорей или слогъ съ остро ударение, признаваме се, е май мъжка работа и не дипъ удобоиспълнима въ българскиятъ языкъ.

На стр. 38 приведенитѣ въ примѣръ стихове отъ $1^1/_2$ колѣнце, споредъ игривоста на мисълта (каламбура) се изговаратъ по̀вечето така, штото първитѣ два слога остватъ безъ ударение, което прехожда на пълно на третиятъ:

„Азъ съмъ твой, / ◡ ◡ —
Ти си мо́й:
Точи̇ ви́но, / ◡ — / — ◡, ямбъ, хорей.
Та ме пой.“ / ◡ ◡ —.

За това тия стихове сѫ по̀-вече анапестически, или пожалуй, могатъ да се обърнатъ за примѣръ и на амфимакрически: Азъ съмъ твой / — ◡ —, и проч., а не сѫ хореически. Сетнѣ: Кра̀сна

Digitized by Google

вора̀, а не зо́ра, гора̀, а не го́ра, както стои у автора.

Какво иска да каже автора на стр. 42 съ смѣсването на спондея съ трохея? и какви образци може да ни предложи за едно таково смѣшение? Редко нѣкои отъ новитѣ езици могѫтъ да ни укажатъ на възможноста на подобно смѣшание въ тѣхната версификация. Спондеятъ, пиррихиятъ и трибрахиятъ въ особенности сѫ по́-вечето свойственни на метрическото стихосложение въ ония езици, въ които има двѣсложи думи съ два тежки слога, и двѣсложни или трисложни съ двата или тритѣ слога леки. Случейноститѣ не показватъ нищто. Но и въ такъвъ случей поетитѣ могли би да се разполагатъ съ тѣхъ (говоримъ относително тоническ. версификация) както имъ дойде на сгодата. Така стихътъ:

„Страхъ, викъ, плачъ въ димъ се мѣси“.....

еднословнитѣ думи, страхъ, викъ / , плачъ въ димъ / , могатъ да се зематъ за двѣ ямбически стопи, сир. ударението да пада на втората еднословна дума — слогъ.

Желали бихме да видимъ само 12 стиха чисто спондеически въ едно стихотворение за да се учудимъ на гениялниятъ усталъкъ на автора и да се разувѣримъ въ невъзможноста на такива чудеса.

Стиховетѣ на г-на Д. П. Ч. (стр. 44) спадатъ на тоническитѣ, слѣдователно на тѣхъ се прилага и всичко, което се отнася до тоническата версификация относително почивката, и автора злѣ е направилъ, гдѣто е преиначилъ стиха на Г-на Д. П. Ч. По-добрѣ би било да оправи своитѣ криви, отъ колкото да криви чуждитѣ доста прави стихове.

Лясковската пѣсень на автора за бѣла Ивана е неумѣстна и си нѣма никакъ приложението, едно заштото тя е отъ чистъ хореич. размѣръ, а тукъ се иска ямбически. Второ ако би стихътъ:

„Вано, Вано, бяла Вано!“ се съхраняше въ първобитниятъ си пъленъ видъ, съ пълно изговаряние на всичкитѣ пропуснати гласни букви, то штѣхме да имаме стихъ: Ивано, Ивано, бѣла Ивано! А отъ погледъ штѣхме да се убѣдимъ, че тукъ стихътъ пакъ не е никакъ и ямбически обърнатъ на хорей, ала чисто два пѫти амфибрахическо—хорео—амфибрахически и, слѣдователно, нито ямбътъ на хорей, нито амфибрахиятъ на ямбъ не може да се обърне

Digitized by Google

безъ да не свидѣтелствува за отстъпничеството си или измѣнничеството си.

Относително пропуштанията (забѣл. на стра. 15), вслѣдствие на бързото изговарание въ пѣнието, то но е дипъ чудно въ нашиятъ языкъ, гдѣто се испуштатъ често и цѣли дифтонги като въ: мий, тий, на мѣсто: ми е и м' е, ти е, и т. н' както: мойта, твойта, на мѣсто: моята, твоята, своята и т. н.

Тая дъвкавость (выражението на автора) ако и да не показва други размѣръ, свидѣтелствува обаче за подчинението на стопитѣ на правилниятъ слухъ и на мелодията, която имъ дава метрически оттѣнокъ, на пр.: Вано, Вано... и т н. на мѣсто Йвано, Йвано..., на мѣсто Ивано, Ивано и т. н. Това се случва не само съ гласнитѣ, съставляющти сами слогъ, но и съ ония гласни, които сѫ придружени съ съгласни, и всрѣдъ стопата, на пр. въ пѣснята: Кичицеле, Тотке, Лобода...., думата кичицеле се изговара бързо като ки чи ц ле; сетнѣ въ тоя стихъ има 9 слога, тогазъ когато въ вториятъ — само 8, на прим.: дай ми ножъ да се пробода. Тие два стиха сѫ, слѣдователно, не равни по числото на слоговетѣ, но равномѣрни по времето на изговараньето споредъ продължението на такта на мотива.

Въ думитѣ Ивано, Ивано,... И-то не че се пропушта, споредъ дъвкавоста на поета, но се изговара отъ пѣвача и се чуе, ако и съвсѣмъ кратко, като й.

Такава произволна сила има само пѣеньето върху гласнитѣ, особенно въ стѫпитѣ на безискуственнитѣ народни стихове.

Г-нъ Оджаковъ говори често за спондеятъ и се обръшта съ него като че е вече обикновенъ и извѣстенъ въ Българската просодия. Той го препоржчва въ български екзаметри и пентаметри. Не знаемъ какъ ште поладятъ българскитѣ поети съ тая обоюдоостра стопа.

За елегиитѣ (стр. 51) ште забѣлѣжимъ, че тѣ въ българскиятъ языкъ могѫтъ да бъдѫтъ: триметръ, тетраметръ, пентаметръ и даже и екзаметръ съ посредството на Амфибрахическитѣ или други стѫпи, които много по-добрѣ идѫтъ, отъ колкото съ стопитѣ на гръцкиятъ и латинскиятъ пентаметри и екзаметри. Предлагаме за примѣръ:

Digitized by Google

Отъ младость до старость, въпроси, решения
Тревожатъ животътъ човѣшки;
Отъ младость до сторость мечти и стръмленя,
Безсмислица, страсти лудѐшки... и т. н.
Обштъ—трудъ кн. II.

Въ сафината строфа на автора 4-й стихъ е фалшивъ и на мѣсто вр̆мена, трѣбва да се четé времена̀ нужни, а това не иде на ладътъ, заштото излѣзва анапестъ, а стихътъ слава дъвкавъ и даже жилаво-дъвкавъ.

Върху наумѣваньето на автора (стр. 52) ште кажемъ, че при другитѣ видове стопи въ нашиятъ български езикъ срѣштаме нѣкои ямбически размѣри въ новитѣ искуственни произведения, ако и на рѣдко, но не на сѣкадѣ сполучни и издържени до край; а туй се срѣшта у ония наши нови стихотворци, които сѫ се ръководили отъ правилата на тоническото стихосложение.

Въ народнитѣ пѣсни ямбитѣ се срѣштатъ много на рѣдко.

На сѫштата страница четемъ: „Уподобяваниіе (слика-лика) ся зове таквозъ нѣшто, коіе-то ся появява, когато са съѭжяватъ по между си стихов'тѣ на краю съ два или пóвече слога, и т. н.“ Всичкото това можеше да се искаже така:

Съотвѣственното съгласувание между крайнитѣ стѫпи на два стиха отъ къмъ произношението на гласнитѣ и еднаквото ударение надъ слоговетѣ въ тѣхъ, нарича се ритма или съзвучие, на пр.:

На мишкитѣ царя, славниятъ, /' гризанъ, а̂нъ.
Царъ хитъръ и уменъ, и гризачъ / избранъ а̀нъ.

При всичко че безискуственнитѣ народни пѣсни всѣкѫдѣ се отличаватъ съ безритменноста си, ние ште забѣлѣжимъ обаче на автора върху стр. 53, че съзвучието се срѣшта самъ тамъ въ нашитѣ народни безискуственни пѣсни, но въ подобенъ видъ, който може да служи и за примѣръ; Вземаме които ни се попадватъ:

Комаръ бей се женеше,
Мушичка си плачеше.
Комаръ бей я тешеше:
„Мълчи, мълчи, мушичко,
Утрѣ одамъ въ Битоля

Digitized by Google

Да ти купамъ кошуля,
Кошулята плетена
Горе долу везена. Сбор. Милад.

—

Кичеле, Тотке, лобуда,
Дай ми нешъ да са пробуда
Зърдъ вашата мъхъла:
Имъти муми хубъви
Пъкъ мумцити ви глупъви! Нар. пѣс.

Въ първиятъ примѣръ съзвучието е дактилическо и пълно, въ вториятъ — логическото ударение пада на сполучни думи—лòбуда —прòбуда, хубави—глупави.

На 54 стр. върху науката и видоветѣ на уприличванието ще забѣлѣжимъ умѣстно: много шумъ и неразбранщина за пищто и никакво. Съзвучието или го нѣма никакъ и стиховетѣ се наричатъ волни, или, ако сѫ ритмовани, то съзвучието не може да бѫде по други начинъ, освенъ по слѣдуюштиятъ:

а) Само въ гласнитѣ на послѣднитѣ слогове на два стиха, на пр. ако единиятъ стихъ се свърша, да предположимъ, на—рогъ, то другиятъ за да има съотвѣтственно окинчание, трѣбва да се свърши на слогъ, богъ, рокъ и пр. волъ, голъ, колъ, че / холъ.

б) Съзвучието бива между двата крайни слога на два стиха, на пр. избранъ—издранъ, баба—слаба, жаба, сѣло—тѣло, смѣло, търпение—спасение, и проч.

в)—Между тритѣ крайни слогове на два стиха, на пр.: съкровенъ—дързновенъ, планина—правдина.

Обикновенно съзвучието трѣбва да бѫде преимѫштественно въ гласнитѣ на слоговетѣ въ края на стихътъ; но когато тие гласни сѫ придружени и съ еднакви или съ приблизително изговарянье съгласни, тогава съзвучието бива ште пó-гармонично, пó-пълно, на пр. могли би да се съчетаятъ за съзвучие: прахъ, прагъ-страхъ, кракъ-ракъ, герой-порой, бобъ-гробъ.

плетено-сметено-ледено;

дъсчица - пръсчица - кръвчица и друг.

Digitized by Google

Съзвучието съ ударение на послѣдний слогъ въ стоповетѣ нарича се мѫжко; съзвучието съ ударение на вториятъ слогъ отъ края нарича се женско; съзвучието съ ударение на третий слогъ отъ края нарича се дактилическо.

Опредѣленията трѣбва да охваштатъ мисълта и понятията и да ги представятъ на умъ нагледно. Краткоста имъ е свойственна и имъ подобава, тогава когато многоглаголствията за едни дреболии като за едни уприличвания, и проч., въ нѣкои съгласни и нѣамъ што, което е съвсѣмъ безполезно или безтълково, дотегнуватъ силно на здравиятъ умъ на читателя.

(Стр. 55.) Тукъ ште забѣлѣжимъ, че автора на 10 до 16 страници допушта си криви мнѣния, предлага крива просодия, пакъ гони едни логически съюзи е-іе, и, безъ които нито простата речь, нито стихотворниягъ слогъ не бива сладъкъ често, когато сѫ умѣстни и сѫштественно необходими въ стихътъ. Сетнѣ у истинскиятъ поетъ всѣка дума, многосложна или еднословна е тя, намира си удобното мѣсто, логичноста и служи на вираженето му. На сѫштата страница ште забѣлѣжимъ автору: какъ могѫтъ силлабическитѣ стихове да запазатъ метрическо съзвучие и въ стиховетѣ на кой народъ, или въ кои художественни поетически произведения е срештналъ господство му такива проявления и такова запазвание, та да го забѣлѣжи и въ нашата просодия, и да го предлага, това автора трѣбва да ни го обесни и докаже словомъ и дѣломъ.

Съкратяваньето на слоговетѣ (стр. 64.) като не е само по себе благозвучно, то и никога не е позволено и не трѣбва подъ никой начинъ да се позволява. Поетитѣ въ никой случай не трѣбва; да злоупотрѣбляватъ, заштото съкратяваньето въ остритѣ, или тѫпи гласни състои, то всѐ си е съкратяванье, това поради хатъра на автора за въ краенъ случай.

Всѣко съкратяванье или опуштение въ гласни прилича на косноязичность, а поетическитѣ мисли не трѣбва да бѫдатъ изказвани, нито въ вътрѣшниятъ имъ съставъ, отъ къмъ логическа старна и вѣрзка, нито отъ къмъ вънкашниятъ имъ видъ—звуковетѣ, изговора, слога, заштото само така се постига строгото виъ-

Digitized by Google

трѣшно и вънкашно единство, и гармонията между стѫпитѣ въ цѣлиятъ стихъ. Впрочемъ истинниятъ и талентливъ поетъ само по себе ште отбива и ште презри всѣка негладкость или какофония, а также и какономията на автора.

Върху страница 64 ште забѣлѫжимъ, че не всичкитѣ езици иматъ сѫштитѣ правила за какофонията и р ѫ б а т о с т ь - т а на нѣкои отъ слоговетѣ въ стиховетѣ. Правилата, да речемъ, на сърбското стихосложение не могатъ да се приложатъ на пълно на нашата просодия и версификация. Сърбитѣ произнасатъ р-то, както бихме го произнесли ние като рр, за това и всичкитѣ слогове съединени съ тая плавна буква и честото ѝ повтарание въ единъ стихъ произвожда у тѣхъ силно рр ѫканье, което е за тѣхъ неприятно, а за насъ — оште по́-неприятно, като ги слушаме. Но ние нѣма што да се плашимъ отъ г. Андричевитѣ правила, заштото ние р-то изговаряме го по̀-човѣшки, сир. по́-меко, като едно само р. Слѣдователно онова, което е какофония у сърбитѣ или въ езика имъ, у българетѣ може и да не причинява никакво сътрясение нервно, а да си бѫде работа обикновенна, по нѣкога и евфония или калофония, и да не става отъ него авторова гюрултия и набѣдяване върхъ тоя или оня поетъ.

Слѣдва пакъ за уприличванието и уприличванията, та нѣма да се свършятъ веднъшъ тие уприличвания ки! Но стига!

Нито едно свѣстно опредѣление, нито единъ свѣстенъ примѣръ! цѣлата книга прилича на смѣсенъ шумъ отъ неясни понятия, празна риторика, пенѫантически правила, безсмисленни стихове, цезура, мораль, уприличвания, натяквания, егоистически заявления, а наймного преобладава примѣшванието на глупоста, която се види почти на всѣка страница въ книгата на г-на Оджакова. А зашто е таквазъ книга съ толкова грѣшки и глупости? И зашто да я плашта народътъ скъпо, скъпо? Не стигатъ ли на народътъ толкова печатани безсмислици, не се ли е наситилъ да ги чете и да си пълни паметта и нравственниятъ стомахъ съ такива безсочни, непитателни и неудобосваряеми рѫководства...? Такива ли трѣбва да сѫ рѫководствата за народа, за народнитѣ училища?

Читателю, заморихме те съ нашитѣ бѣлѣжки; заморихме се и

Digitized by Google

ние да четемъ чуждитѣ глупости и да ги рецензираме, да пишемъ и да преписваме. И наистина оште отъ първата страница на „Наука-та за пѣснотворство и стихотворство“ тежко чувство легна на душата ни, овладѣ ни зло предчувствие за онова, което трѣбваше да срѣштнемъ въ предлѣжаштето четение.

И преди да се заловимъ да четемъ и да си правимъ на случей бѣлѣжкитѣ, ние доста мислихме за превратноститѣ, които могатъ да постигнѫтъ единъ герой съчинитель или едного критика, и въобште мислихме за всичко, което постигва всѣкого човѣка на свѣта, което може да постигне и насъ поради тойзи ни дързновенъ подвигъ спрямо нѣкой по́-добъръ и по́-даровитъ авторитетъ. Не веднъшъ ни дострашева́, не веднъшъ малодушно хвърляхме перото, до гдѣ най-насетнѣ решихме се да критикуваме другитѣ ради оная любовь, която почувствовахме и ние къмъ сѫштитѣ сънародници, читатели и читателки на г-на Оджакова, а че да излѣзва каквото ште отъ това, макаръ и г-нъ Оджаковъ да не заслужваше такъвъ трудъ отъ наша старна, сир. да се вдълбочаваме въ една толкова слаба компиляция. За такива книжици би трѣбвало критика на двашъ на тришъ съ топорътъ, за да се не мае човѣкъ съ тѣхъ понапраздно. Но, што да правимъ, ние мислихме на народнитѣ нужди, а сетнѣ „шило се въ торба не скрива“ споредъ пословицата, и, като четехме съдържанието на книгата листъ по листъ, кривото ни се сочеше на всѣкадѣ и отъ врѣдъ, а да го премълчимъ, не ни бѣ възможно, и то би значило да го потулимъ, което не съвпадаше съ нашитѣ правила, като човѣкъ, който гледа ползата и малко го е е-ня отъ авторитетътъ на тогозъ или оногозъ смъртенъ или безсмъртенъ авторъ? напоконъ правдата не се казва за хатъръ, но се казва всѣкому въ очи, защтото е правда.

Ето защто се изказваме и ние тукъ и ште се изкажемъ оште за да не дадемъ поводъ на читателя да помисли и да ни каже: та само едно криво ли намѣри и видѣ въ науката на Г-на П. В Оджакова? Не се ли намѣри баремъ тонинко друго нѣшто, което да му послужеше, ако не за голѣма хвала, то понѣ за одобрѣние и ободрѣние? Или, драги читателю, има и такова нѣшто и ние ште побързаме съ една душа да ти го изкажемъ и засвидѣтелствуваме, за-

Digitized by Google

штото не подобава да скриваме ништо предъ тебе както предъ третейский сѫдникъ между Г-на Оджакова и насъ.

Но преди всичко ште кажемъ, че за 12 години [отъ 1859 л.], отъ какъ се е затрудилъ автора да приведе тоя си трудъ до настояштето съвършенство, господство му можеше да направи нѣшто по́-сериозно въ областа на българското стихосложение, божемъ както специалистъ по тая часть. А зашто не го е направилъ, ште попитате? Заштото негова милусъ не се е трудилъ положително и на дѣло, а по́-вечето мечтаялъ и си въображавалъ че се труди. За 12 години автора едва можилъ справедливо да забѣлѣжи, че размѣрътъ на българскитѣ народни пѣсни билъ повечето хореически, и толкова.

И наистина тукъ е заслугата на автора, сир. въ „учението за народната българска поезия", криво-лѣво съставено же на по́соки за първъ пѫтъ. Но и тукъ положителнитѣ знания и понятия, както и основателнитѣ доказателства за просодията ни, обяснена на нагледни, по̀-музикални примѣри и образци—липсуватъ.

Автора не ни казва какво е нашето стихосложение въ предишнитѣ и досегашни ново-искуственни произведения, сир. да ли е било силлабическо, метрическо или тоническо и какви данни-какви-елементи вижда той въ настояштата йова версификация за бѫдъштитѣ поетически произведения; коя просодия могла би да се допусти и въсприеме, както възможно да се усвои отъ всичкиягъ народъ, тѣмъ паче че авторътъ самси говори съ силна симпатия за хореятъ, ямбътъ, спондеятъ, амфимакриятъ, и пр. екзаметри и пентаметри, които нѣкога сѫ биле свойство на метрическата версификация на старитѣ исчезнали народи и за които се мѫчилъ да съставя и толкозъ примѣрни образци.

Ние знаемъ, че отговора е невъзможенъ до тамъ и, че всичко това ште зависи отъ дарътъ и гениятъ на поетитѣ български—да опредѣлятъ веднъжъ за всѣкога чрезъ своитѣ издирвания и високи произведения просодията и разнобразнитѣ форми нейни, но било би добрѣ да се говори и за такова, само сериозно, за да се дава потикъ.

Всѣкъ, комуто могатъ да се попаднѫтъ нѣколко сборника бъл-

Digitized by Google

гарски пѣсни, и при малко свѣдѣния, могълъ би да забѣлѣжи онова, което ни казва автора за свойството на Българск. пѣсни, и даже и нѣшто по̀ вечко, ако би се вдълбочилъ въ разтърсванията си.

Добрѣ би било автора да обърнеше внимание на метрическата просодия и да ни докаже по̀-нагледно влиянието, което има мотива на народнитѣ българ. пѣсни и тѣхното съобразно устройство; да ни покаже разликата между ония пѣсни, които се пѣятъ и ония, които се само декламиратъ; а пакъ еднитѣ и другитѣ спрямо искуственнитѣ пѣсни и стихотворения. При туй автора трѣбва да се постарае да поотбере по-добри примѣри и образци отъ народнитѣ или искуственни пѣсни и стихотворения, такива все сѫштествуватъ тукъ тамъ, и то по възможности по-добросъвѣстно, заштото неговитѣ произведения поетически изъ Тифлисъ, и проч., само гърматъ, като праздна бъчва, и никакъ не сѫ добри за изучвание отъ ученицитѣ.

За обштата полза трѣбва да жертвуваме не само своятъ талентъ, но и егоизмътъ и авторитета си често, особно тогава, когато отпредѣ ни могатъ за стоятъ отъ насъ по-добри поети или стихотворци, отъ които би могли да се заимствуваме, безъ угризение на съвѣста, и акростихи, и сонети, и баллади, и нѣкои други лирически стихотворения. Скромноста, знаете, не мѣшае.

Писателятъ, когато е и поетъ, всичко отива ладно; но когато не може да свърже двѣ па едно мѣсто въ стихотворството, разумно и честно е да се допитва отъ други, и да се заимствува до колкото намѣри материялъ, а не да съчинява на халосъ едностѫпни, двѣстѫпни и проч. екзаметри и пентаметри, и проч., съ цезура и безъ цезура, съ уприличвания и безъ уприличвания, рондо, мадригали, сонети, триолети, строфи, басни и пр. и проч. . . . кашкави, дъвкаво-жилави, отъ които човѣкъ съ малко естетично чувство и безъ ракия може да прохълца и да се уригва на бабици дълго време.

Отъ къмъ практическата старна и ползата на авторовата книга, ште кажемъ, че тя въ тоя видъ, въ който се намира отъ първата и особенно до 90-та страница, мѫчно ште принесе коя да е желаема полза; а послѣднята часть, гдѣто единъ българинъ можалъ би да намѣри и прочете нѣштичко, трѣбва да го дири съ свѣшть

Digitized by Google

до 140-та страница включително; да си напъва умътъ и въображението, и, на конецъ, пакъ да нѣма опредѣление и ясни понятия за това, което е прочелъ.

Като ржководство за учителитѣ и за ученицитѣ отъ висшитѣ учебни заведения изъ България, книгата е сжшто пó-долу отъ всѣкакви достоинства по причина на протаканноста, многото погрѣшности и въ понятията, и въ логиката, и въ грамматическата страна на изложението, языка и стилътъ въ нея, несъобразности, които могжтъ да даджтъ лоше направление на природниятъ и оште неразвитиятъ изяштенъ вкусъ на българскиятъ младецъ.

Ржководствата трѣбва да сж като святи книги, да обематъ всичко, което трѣбва да влезе въ цѣлокупность въ основата на вѣрата, образованието и очеловѣчванието на младецътъ; да обематъ сжшто, макаръ и въ краткость всичката сжщтность на извѣстното строго обмислено и акуратно изложено учение, иначе тѣ биватъ дълги, монотонни и досадителни. И това до толкова е пó-справедливо, до колкото народътъ ни е лишенъ оште одъ добри и сериозно-умносъставени ржководства за неговото обучение.

Въобште при понятието наука или ржководство учебно изисква се строга система, единство и методъ въ съвокупното излагание на извѣстнитѣ знания.

Съ една речъ хубавото, ако го има, въ тая нова книга, е завалено съ толкова грубости, штото на читателятъ му се види като невъзможно да прогледне до него безъ особно самопожертвование въ търпението си.

Ето по коя причина на свѣтътъ му се види така сжшто злоупотрѣбено името и отзивътъ на почтениятъ професоръ на новороссийскиятъ утиверситетъ, Г-на В. Григоровича въ предговорътъ на автора, и който безъ сумнѣние е гледалъ на ползата, съвѣтовалъ, рецензиралъ и пакъ съвѣтовалъ автора въ подвига му по българската версификация; но по видомому не се е надѣвалъ на такъвъ нечаяно скроенъ кюлавъ отъ страна на г-на П. Оджакова, който штѣше да направи пó-добрѣ, ако оставеше въ разерва името на толкова почтениятъ а заслуженъ Словѣнословъ.

Свършваме, много работи бихме забѣлѣжили оште г-ну Оджа-

Digitized by Google

кову, но се спираме да не би да досадимъ оште на публиката, която не е виновата никакъ въ това, че г-ну Оджакову не се е удало да заслужи благоволението на нѣкой си рецензенти като насъ.

Ние сме въ надѣжда, че за въ бѫдѫштето ште бѫдемъ честити да узнаемъ отъ автора, че се е посъзналъ въ непрактичноста на понятията си за поезията и за да пише българско стихосложение.

Но ако Г-му противъ нашитѣ ожидания и намъ на посрамление, се реши да издаде и второ издание, споредъ обѣштанието въ предисловието си, молимъ го да ни прости отъ сега, ако му кажемъ, че и второто му издание нѣма да важи по̀-вече отъ настояштето ако не изхвърли и не се откаже въ рѫководството си:

а) Отъ надутиятъ педантизимъ,

б) Отъ протаканията и повтарянията,

в) Отъ неясниятъ сбивчивъ слогъ и езикъ,

г) Отъ маниата да крои допотопни думи и вираженія.

Освенъ туй:

д) Ште прочете рѣдкитѣ произведения и на други досегашни и съвременни стихотворци български, и ште се заема отъ тѣхъ.

е) Неговитѣ стихотворни попълзновения да играятъ пассивна роль.

ж). Ште удобри системата и метода на излаганието си.

з) Ште смали цѣната на съчинението, като го преработи въ всичкитѣ отношения, за които и по̀-горѣ и по̀-долу сме обѣлѣжили, сир., като се отрече отъ това си издание, да напише книгата си изново, и то, ако се почувствова, повтаряме, дързновенъ и за напредъ.

В. Поповичъ

Digitized by Google

„Българското Книж. Дружество“ съ душевно прискърбие извѣстява, че изгубва единъ отъ най-добритѣ и най-усърдни спомагателни членове на Дружеството и единъ отъ искреннитѣ и вѣрни синове на татковината ни,

МИХАИЛА ВАСИЛЮВА!

Покойний, роденъ въ Котелъ на 1828 година, житель въ Браила, на 45 годишна възрасть, подиръ едно болѣдуванье отъ 6-7 дни, починж на 17 Иулия т. г.

Покойниятъ бѣше единъ отъ ония искренни народолюбци, които тичатъ и залѣгатъ за народното ни свѣстяванье съ изискаемото за това благоразумие и ревность. Той до толкова бѣше проникнжлъ въ важното значение, което има „Българското Книж. Дружество“ въ народното ни просвѣщтение, штото въ послѣдньо време, когато търговията му не бѣше съвсѣмъ благоприятна, при първо поканвание, подписа едно значително спомоштествование, което надминува пожертвованията на мнозина по-имотни наши сънародници; а отъ друга страна той не преставаше и нравственно да работи за Дружеството, къто съ особна ревность го препоржчваше и въ свой кржгъ дѣйствуваше за неговото преуспѣвание. „Българското Книжовно Дружество“ като съобштава сега на членоветѣ си жалостната вѣсть за изгубването на МИХАИЛА ВАСИЛЮВА, произнася му отъ своя страна и отъ страната на всичкитѣ си членове:

ВѢЧНАЯ ПАМЕТЬ!

Digitized by Google

ПЕЧАТАНИ ПОГРѢШКИ.

Страница	14	редъ	27	намѣсто:	вой	чети:	свой
„	15	„	13	„	Научваме са	„	Научваме се.
„	20 заб. 1	редъ	1	„	γειτνιάζοντας	„	γειτωνιάζοντας.
„	21	редъ.	12	„	не сѫ	„	не се.
„	23 заб. 11	редъ	3	„	ἀνατιμῶμεν	„	ἀνατιμοῦμεν.
„	25	редъ	23	„	Стратсгопулъ	„	Стратегопулъ.
„	29	„	24	„	Палеогогъ	„	Палеологъ.
„	31	„	8	„	Неаполитикански	„	Неаполитански.
„	32 заб. 10	редъ.	6	„	historique	„	historiquës
„	34	редъ	13	„	неотемлено	„	неотемлено.
„	42	„	26	„	Преписатедни	„	препинателнитѣ.
„	51	„	22	„	пръвдинитѣ	„	правдинитѣ
„	„	„	„	„	напървиятъ	„	на първиятъ.
„	52	„	25	„	избрали	„	избирали.
„	55	„	22	„	прибоди	„	придоби.
„	56	„	7	„	ржководствуватъ	„	ржководствували
„	„	„	18	„	пръжнитѣ остановления	„	прѣжнитѣ постановления.
„	58-59	„	31	„	сисимволи	„	символи.
„	60	„	3	„	раятъ	„	краятъ.
„	65	„	2	„	кокто	„	както
„	71	„	20	„	два —	„	двѣ —
„	74	„	6	„	пристолътъ	„	престолътъ.
„	68	„	1	„	стран. 68	„	стр. 76.
„	69	„	—	„	стран. 69	„	„ 77.
„	70	„	—	„	„ 70	„	„ 78.
„	71	„	—	„	„ 71	„	„ 79.
„	„	„	21	„	него борба	„	него на борба.
„	72	„	—	„	стр. 72	„	стр. 80.
„	73	„	—	„	„ 73	„	„ 81.
„	74	„	—	„	„ 74	„	„ 82.
„	84	„	3	„	свилъ	„	свилъ.
„	85	„	17	„	оште не	„	ште се.
„	87	„	7	„	деяконитѣ	„	демонитѣ.
„	88	„	15	„	срявание	„	сривание.
„	„	„	18	„	Казма	„	Козма.

Digitized by Google

Страница	„	редъ	22	намѣсто:	тѣхлъ	чети:	тѣхъ.
„	89	заб. 35	ред. 1	„	сѣла	„	дѣла.
„	93	„	15	„	сподобили вечн.	„	спедобили за вѣчниятъ.
„	95	„	28	„	озноменява	„	ознаменява.
„	103	„	15	„	извършвавъ	„	извършвалъ.
„	„	заб. 71)	р. 1	„	Шаидътъ	„	Шмидтъ.
„	106	редъ	17	„		„	Р. Королевъ.
„	109	„	23	„	съгласа	„	съгласна.
„	114	забѣл.	11)	„	гругитѣ	„	другитѣ.
„	116	редъ	20	„	производение	„	произведение
„	121	„	35	„	Български,	„	Български.
„	134	„	23	„	зеравецътъ	„	здравецътъ.
„	145	„	10	„	красцъ.	„	краецъ.
„	151	„	22	„	мъжка	„	мъчна
„	160	„	17	„	за	„	да.
„	161	„	30	„	рецеизиралъ	„	рецензиралъ.
„	„	„	33	„	разерва	„	резерва.
„	154	„	—	„	стр. 154	„	стр. 162.

Digitized by Google

Digitized by Google

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

УРЕЖДА СЕ

отъ

Дѣловодителятъ на Дружеството

Т. Пейовъ.

Умъ царува
Умъ робува,

(Бъл. Нар. Пословица).

ГОДИНА I.

КНИЖКА ДЕВЕТА и ДЕСЕТА.

БРАИЛА.

Печатница х. Д. Паничкова

1874.

Digitized by Google

СЪДЪРЖАНИЕ.

		Стр.
I.	Предговоръ на „Мати Болгария“	1.
II.	„Мати Болгария“ на Неофита Бозвели. . . .	12.
III.	Начало на Самуиловата държава. Отъ М. Дринова.	41.
IV.	Азбукето на „Българското Книж. Дружество“ и г. Мушякъ. Отъ М. Дринова.	70.
V.	Стихотворение. Отъ И. Данева.	84.
VI.	Български Народни Пѣсни. Изъ Сборникътъ на Г. П. Бояджиова. (по говоръ отъ Велешко).	85.
VII.	Критика:	
	а). Исторія на Българскыя народъ.	100.
	б). За Богомилството.	125.
	в). Читанка за приготвяніе къмъ грамматиката .	147.
VIII.	Книжовни вѣсти:	
	а). Ржководство къмъ Физикж-тж.	163.
	б). История на Православната Християнска черква.	165.
	в). Ржководство за Словесность.	172.
	г). Втора Четеница.	184.
	д). Начално наставленіе въ Православнж-тж Християнскж вѣрж.	186.
	е). Букварь по наглѣдно-гласната метода и „Изяснение на Букваря по наглѣдно-гласната метода.	188.
	ж). „Читалиште“ Повременно Списание . . .	194.
IX.	Книгописъ	206.
X.	Управа и печатни погрѣшки.	107.

Притурка.

XI.	Тарасъ Булба. Повѣсть на Н. Гоголя. Преведе Н. Бончовъ. (Продължение отъ кн. VII–VIII стр. 56).	57.

Digitized by Google

ПРЕДГОВОРЪ

НА

„МАТИ БОЛГАРИЯ.“

За честити се считаме, че въ настоящитѣ книжки на „Период. Списание“ на „Българ. Книж. Дружество“ ние можемъ да представимъ на читателитѣ си едно отъ съчиненията на знаменитиятъ нашъ дѣятель и поборникъ по народното дѣло, и именно “МАТИ БОЛГАРИЯ„ на свештенномонаха НЕОФИТА БОЗВЕЛИ. Името на тоя нашъ знаменитъ мѫжъ е познато на всички Българе. Съ това име се съединява за насъ началото на нашето възраждание, началото на оная велика борба между свѣтлината и тъмотата, която борба Българскиятъ народъ започна, въ лицето на своитѣ поборници, съ приятелятъ на тъмотата—съ фенерското духовенство, и която се увѣнча съ такъвъ славенъ и достопохваленъ и за насъ и за правителството ни край.

Но тоя великъ нашъ поборникъ не ни е оставилъ само високиятъ примѣръ на своята голѣма преданность и любовь къмъ народътъ и църквата, за които той претърпѣ толкова мѫки, клевѣти, гонения и заточения, но оставилъ ни е оште и много свои умствени трудове, въ които се виждатъ сѫштата преданность, любовь, енергия и постоянство, съ които той така чудно е заштитявалъ народната правда. Колкото по-голѣми и по грозни сѫ били мѫкитѣ и гоненията върху му, толкова по-вече усилия е полагалъ той, за да може и чрезъ умственнитѣ си трудове да направи, штото правдата и истината да възтържествува надъ злобата и неправдата; а спасителнитѣ зари на истинната просвѣта да огрѣятъ и въ злочестиятъ му потъналъ въ невѣжество народъ, та да му отво-

Digitized by Google

ржтъ пжть за спасение и за трайна, доброчеста бждщина.

По разни неблагоприятни обстоятелства, които зависѣли единствено отъ времето, до сега не се е явилъ въ Българската писменность почти нито единъ отъ умственнитѣ трудове на отца Неофита. Но у насъ има единъ списъкъ, написанъ отъ него самаго, отъ който списъкъ се вижда, че той е ималъ около 20—25 преведени и оригинални умствени трудове—въ ржкописъ. Отъ тие трудове нѣкои ние имаме на ржцѣ, а другитѣ да ли сжществуватъ или сж се изгубили—това не знаемъ.

Съчинението „МАТИ БОЛГАРИЯ", което обнародваме сега, споредъ цѣлта, съ която е написано, и споредъ времето, въ което е написано, не само е интересно и драгоцѣнно за насъ Българетѣ, но то заслужва вниманието и на всѣки образованъ човѣкъ. Ограничено само въ интереситѣ на нашиятъ народъ и въ положението, въ което се е намиралъ тогава народътъ ни, това съчинение съдържава идеи, колкото вѣрни толкова и достойни за всѣко просвѣтено и человѣколюбиво перо. Тия идеи не сж много, тѣ сж само двѣ, но тѣ сж много плодотворни и спасителни за насъ,—независимо отъ всеобщиятъ имъ характеръ.

И историята и науката сж доказали вече и доказватъ непрестанно, че най-яка опора и най-голѣмо могжщество на една държава съставлява любовта и искренната преданность къмъ нея на народитѣ, отъ които се състои тя. Едно правителство колко и да има огромна материална сила, ако тая сила не може да се облѣга на любовта и преданноста на подданицитѣ му и да се подкрѣпя отъ нея, въ такъвъ случай това правителство не може да се счита силно и могжщественно. Тая истина е толкова неопровержима, щото само онія членове на коя да е държава могжтъ да ѭ опровергаватъ, които не желаѭтъ доброто на държавата си. Напротивъ онія, който желае доброто, трайноста, могжществото и славата на държавата си,—той трѣбва всѣкога да проповѣдва тая истина и да не щади нищо за нейното осжществление.

Безпристрастниятъ изслѣдователь на нашиятъ народенъ животъ, вѣрваме, не може да не забѣлѣжи, из отъ както Българскиятъ народъ се е покорилъ отъ Османцитѣ, всѣкога е изказвалъ по-

Digitized by Google

корность, довѣрие и преданность на правителството си. Отъ природата си миролюбивъ и трудолюбивъ, той е намиралъ доброчестината си въ трудътъ и въ спокойствието на домашнилтъ и обществениятъ си животъ. Трѣбало би, при тия условия, народътъ ни да се е наслаждавалъ съ надлежно спокойствие и всѣкога да е намиралъ въ правителството си покровителство и заштита и за най-малката обида, сторена нему отъ кого и да би било. Имало ли е такова нѣшто?

Истина е, че миналото се е минало; истина е и това, че въ днешниятъ просвѣтенъ вѣкъ, особенно благодарение на просвѣтенитѣ грижи на правителственнитѣ мѫже, които разбиратъ интереситѣ на държавата и сѫ проникнѫти съ духътъ на горѣказаната истина, всѣки безъ различие на вѣра и народность намира заштита и покровителство у царското правителство. Но минѫлото служи за урокъ на настоящето и бѫдѫщето. Колко и да е това минѫло лошо, трѣбва да се изважда то на явѣ въ всичката си голота. Инакъ, обстоятелствата и неопитноста твърдѣ лесно могѫтъ докара сѫщитѣ погрѣшки. Дълбоко убѣдени въ това, ние не се свѣнимъ да кажемъ истината.

При всичкиятъ си миролюбивъ характеръ, при всякото си трудолюбие, при всичката си вѣрность и преданность на правителството въ нашиятъ народенъ животъ отъ подчинението ни подъ Османцитѣ забѣлѣжватъ се много печални фактове, такива фактове, на които основавайки се могло би да се помисли и повѣрва, че държавнитѣ мѫже въ минѫлитѣ времена не сѫ били въодушевени отъ горѣказаната истина. Между тия печални фактове въ народниятъ нашъ животъ личи и даже първо мѣсто заема и най-много разтърсва и опечалва душата единъ, — именно, преселяванието на сънародницитѣ ни по чужбина, което преселяване се е предприемало и извършвало нѣколко пѫти.

Татковината всѣкога е мила и раздѣлата съ нея разтърсва душата до самата дълбочина и прави човѣка въ чужбина при най голѣмо благополучие силно да тѫжи за неѭ. Това е, заштото съ татковината ни се съединяватъ за насъ най-сладкитѣ въспоминания на дѣтинството ни; това е, заштото тя най-първо се е за-

Digitized by Google

печатала въ нащата мѣка новинна душа, заштото подъ нейнотовлияние сѫ почнѫли да се пробуждатъ и развиватъ нашитѣ чувства, нашитѣ умствени и нравствени способности; това е, заштото въ нея най-първо оме чули ние говорътъ на мидитѣ майчини и татковн милвания; това е, най-послѣ, заштото въ нея, въ милата татковина, сме порастнале, усвоиле сме всичкитѣ особенности на животътъ, който е билъ възможенъ тамъ въ нея, свикнѫли сме се съ тия особенности така, штото тѣ сѫ станѫли въ насъ плъть и кръвь. За това трудно навикнува човѣкъ на чужбина, а никога неможе да забрави отечеството си; напротивъ всѣкога му се разиграва сърцето, като си помисли за него, а особенно ако има повѣ слаба надѣжда да се върне и да види пакъ драгата си татковина

Колко по-мѫчна трѣбва да бѫде раздѣлата съ отечеството, когато тя става съ намѣрение вече никога да не се връшта човѣкъ въ него! Разбираме възможноста на това неестественно явление, когато историята ни разказва какъ дивитѣ народи, възползувани отъ силата си, разпръсвали сѫ по-слабитѣ мирни народи по гори и пустини, или сѫ ги поробвали и сѫ ги закарвали далеко — далеко отъ милото имъ отечество. Разбираме и това, дѣто едно множество охотници, които въ отечеството си не намиратъ препитанието си, преселяватъ се въ чужбина, която съ плодородието си и гостеприимството на туземцитѣ скоро имъ става второ отечество. Но да гледа човѣкъ, какъ единъ народъ, който има, по видимому всичкитѣ условия за доброчестъ животъ, който е миролюбивъ, добродѣтеленъ, трудолюбивъ, а при всичко това има и хубава плодородна земля, която може сторицею да възнаграждава трудътъ му, —и тоя народъ съ съкрушено сърце да оставя милото си отечество и да се рѣшава да отива въ страна неизвѣстна, безъ да знае што го тамъ чака, него и потомството му, — това е такова тѫжовно явление, което накарва човѣка дълбоко да се замислюва. Трѣба да има причини толкова жестоки, штото да накаратъ човѣка на едно таковова преселение далеко отъ милата и благословенната му татковина.

За съжалѣние, у насъ нѣколко пѫти се е предприимало и се е извършвало подобно преселение. Множество народъ е напуштал пло-

Digitized by Google

дородната си земля, напушталъ е кѫщата си имотътъ си напушталъ е родъ родини и се е преселявалъ въ далечни, пусти и безплодни страни, хемъ тогава, когато и самото правителство е употрѣблявало усилия за да се турнѫтъ прегради на такова едно преселяване. Да ли условията за живѣяние въ татковината ни сѫ били до толкова тежки, штото е трѣбвало мнозина да бѣгатъ отъ нея въ чужбина? Та ако наистина тие условия сѫ били толкова тежки, да ли това е ставало по съзнателната воля на правителството ни или по други нѣкои причини?

Тие въпроси би накарали всѣкого да се замислюва дълбоко, а толкова по-вече ония Български дѣйци, които сѫ имали такъва дълбока преданность и любовь къмъ народътъ и отечеството си, и между които отлично мѣсто заема отецъ Неофитъ Бозвели. Преселението на сънародницитѣ ни въ чужди страни дълбоко е потръсвало великата му душа и го е правило да дири истинната причина на това зло. Неговото съчинение „МАТИ БОЛГАРИЯ" не е нищто друго, освѣнъ горчиво оплакване на голѣмата злочестина, която произлиза за единъ народъ отъ разпръсването и разпиляването му по чужбини, и издирване на истинитѣ причини, които сѫ пораждали това печално и злочесто явление въ насъ. Съ черни краски изображава той злото положение на народътъ ни въ предишнитѣ времена и признава, че причина на распръсването и преселяването на сънародницитѣ ни по чужбина сѫ злочестинитѣ, които въ минѫлитѣ времена, та оште и въ неговото време се трупахѫ на населенията, особенно на Българското, въ Отоманската империя, но той не се спира на това и коренятъ на тия злочестини той дири и намира не въ Правителството, а другадѣ. Неговътъ свѣтливъ умъ, вижда се, подсказвалъ му е великата оная истина, че едно правителство само тогава може да се счита силно, когато основава силата си и на любовта и благополучисто на своитѣ подданници; при това самъ авторътъ е билъ съвременникъ и очевидецъ на ония грижи и усилия, които тогавашното правителство е полагало за благополучието на своитѣ подданници отъ всички народности. За това достойниятъ тоя дѣятель, като не се спира на размиритѣ и ужаситѣ, които правехѫ кѫрджалии, сничари и толко-

Digitized by Google

ва други безчинни сборищата, што вървувахѫ така безнаказанно по Отоманската империя и докарвахѫ толкова главобелия и злочестини не само на народноститѣ но и на самата държава, дири истинната причина на преселяването другадѣ и ѭ намира—въ инородното фенерско духовенство . .

Всѣки, който безпристрастно вникне и здраво поразмисли надъ това, ще се увѣри, безъ съмнѣние, че наистина е така, ще се увѣри, че достойнятъ нашъ дѣятель твърдѣ здраво и умно е гледалъ на работата.

Самопроизволътъ, бѫйствата и злочестинитѣ, што докарвахѫ еничаритѣ, кѫрджалитѣ и тѣмъ подобнитѣ сборища—на населението и на държавата, бѣхѫ печално слѣдствие на невѣжеството и грубоста на нравитѣ и, като такива, тѣ бѣхѫ една язва вънкашна, която рано или късно трѣбаше да се изцѣри и изтрѣби при енергията вдѫхната отъ съзнание на истинскитѣ интереси, отъ благоразумното и отъ просвѣтеното гледание на работитѣ. И наистина тая язва се уничтожи,—благодарение на просвѣтената енергия и отечески грижи, които положихѫ славнитѣ прѣдци на нинѣ царствуюштиятъ нашъ Господарь. Тая язва, колкото и да бѣше злокачественна, но по самото това, че бѣше вънкашна, не можеше да докара едно население до отчаяние и преселяване въ чужбина, ако вътрѣшнинитъ организмъ на това население е билъ здравъ. Въобште вънкашната физическа борба не може да има до толкова печални слѣдствия за слабиятъ човѣкъ, напротивъ, тя твърдѣ често има спасителни сѣтнини за него, ако той вътрешно, душевно е здравъ. Това е приложимо особенно на народитѣ, въ които най-много и най-очевидно се забѣлѣжва непобѣдимоста на нравственната мощть. Побѣденъ вънкашно отъ грубата сила, здравиятъ вътрешно народъ намира яка опора въ самъ-себе си, издирва причинитѣ на слабоста и побѣждението си и, насърчванъ отъ увѣренноста, че истинната доброчестина на силниятъ никогажъ не може да се основе и усигори отъ злочестината на слабиятъ,—не пада въ отчаяние, а дири истиннитѣ срѣдства за взаимна доброчестица, която непремѣнно ще постигне, заштото нравственното му влияние върху по-силниятъ не може да остане безъ добри сѣтнини за него.

Digitized by Google

Но съвършено друго ни представя народъ, който вътрешно е слабъ и не здравъ, който е нравственно развален. Такъвъ народъ не може да намѣри опора въ себе си и, натиснатъ вънкашно отъ люти злочестини, той пада въ отчаяние и дири облекчение на сѫдбината си не тамъ дѣто трѣба, а въ опова, което служи за по-голѣмо неговo съсипване.

Фенерското духовенство бѣше за насъ именно такава язва, която ни ѣдеше вътрешно народниятъ организмъ и ни съсипваше. То въвеждаше въ нашиятъ народенъ организмъ лютата отрова на развратътъ и растлѣнието. Да се затвори свѣста на народътъ така, штото да не познава той истинскитѣ си интереси, а да бѫде безпрѣкословно послушенъ на тѣхниятъ коваренъ гласъ—това гледахѫ нѣй-ммого да постигнѫтъ и постигнахѫ Фанариотитѣ. Слѣдъ това лесно имъ бѣше да вмѫкнѫтъ тѣ по между ни несъгласието, раздоритѣ, издайствата; лесно имъ бѣше да въоружаватъ братъ на брата, майка на синъ, синъ на баща, и да ни хвърлятъ въ всичкитѣ злочестини, каквито при такива условия докарва грубото невѣжество. Отъ друга страна, понеже тѣ не се спирахѫ предъ нищо, можехѫ съ подкупвания, издайства, лъжи, бакшиши, клевѣти и други подобни на това,—да спечелватъ на своя страна правителственитѣ чиновници, да прикриватъ произволътъ и беззаконията си и да избѣгаватъ отъ правосѫдието. Това имъ бѣше и по това още по-лесно да го правѫтъ, не отдавна вече бѣхѫ спечелили благоволението на правителството, което ги почиташе за религиозни началници на всичкитѣ православни въ държавата. Османскитѣ владѣтели имахѫ една превъзходна черта, която и до днесъ съставлява едно отлично и достопохвално тѣхно свойство, именно—да уважаватъ и почитатъ религията и обичаитѣ на народитѣ, които побѣждавахѫ. Но понеже въ такава една пространна държава, каквато станѫ Османската слѣдъ окончателното покоряване на Балканскиятъ полуостровъ, централизацията се виждаше необходима, особенно въ началото, за това и славниятъ превземачъ на Цариградъ, Мухаммедъ II, поиска да съсрѣдоточи въ Цариградъ и религиозното управление на православнитѣ. Това се постигнѫ толкова по-лесно, защото отъ една страна се улесняваше Правителството въ много

Digitized by Google

отношения, а отъ друга страна православнитѣ народности, които влѣзохѫ въ съставъ на Османската държава, лишени отъ политическа самостоятелность, малко важность отдаваха на религиозната самостоятелность. При това Цариградъ се считаше тогава за срѣдоточие на всичкото православие, а пъкъ тогава не сѫштествуваше още такова ясно и раздѣлно понятие за народноститѣ што населяваха Балканский полуостровъ, така штото подъ името Византия мнозина разбираха цѣлиятъ тоя полуостровъ. — Възползувани отъ тия благоприятни за тѣхъ обстоятелства, фенерцитѣ дадохѫ воля на всичкитѣ съсипителни за другитѣ народности хитрости, лукавства и проч. и малко по малко достигнѫхѫ да спечелѫтъ религиозното господство надъ всичкитѣ православни въ цѣлата Османска Империя, да развратятъ и разтлѣѭтъ народноститѣ, да ги докаратъ до едно грубо и дълбоко невѣжество и въобще така да затрънятъ пѫтятъ къмъ истиннятъ напредъкъ, штото и днесъ още, при всичкитѣ го лѣми грижи и просвѣтени усилия на честното ни правителство, да не може да се поочисти и улесни тоя пѫть.

При такава една злокачественна язва, която е подяждала вътрѣшно организмътъ на народътъ ни и го е развратявала и разтлѣвала, мнозина отъ нашитѣ сънародници не сѫ намирали въ себе си опора и, при натискането на вънкашнитѣ несгодности, дирили сѫ спасението си въ преселението по чужбини, дѣкѫто вече сѫ се откъснали отъ народътъ си и рано или късно ще да загинѫтъ за тоя народъ. Това е станало не по волята на правителството ни, не за това че правителството, като не си е разбирало истинскитѣ интереси, искало е да основава своята сила и трайность на злочестинитѣ на подданницидѣ си, ами е ставало заштото фенерцитѣ съ своята коварна политика бѣхѫ успѣли да влѣѭтъ отрова на нравственното разтлѣние и въ правителственнитѣ сфери, и като представяхѫ народътъ ни съ всички лоши краски предъ правителството, лесно натрупвахѫ върху му голѣми злочестини.

Ето тая е главната идея, която се развива въ „МАТИ БОЛГАРИЯ,“ и именно — да покаже, че народнитѣ наши злочестини не сѫ отъ правителството ни, което винаги желае доброчестината и спокойствието на подданницитѣ си, ами сѫ отъ фенерското духовенство.

Digitized by Google

„МАТИ БОЛГАРИЯ“ е написана въ форма на разговоръ между майка и синъ. Майката отекчена и ожалостена отъ лошето положение на чадата си, наскърбена отъ разкръсваннето имъ по чужди пустини, гдѣто теглятъ теглила и сѫ изложени на присмѣхъ на туземцитѣ, моли едно отъ чадата си, което е забиколило разни страни и царства, видѣло е други нрави, другъ животъ, да ѝ каже и разясни истинната причина на това злочесто състояние. Майката неможе да разбере и да се начуди, защто така при такова милозливо и чадолюбиво правителство, при толковато ХАТИШЕРИФИ и ХАТИХУМАЮНИ, што е издавало Султанското Правителството и въ които се вижда истинската негова отеческа любовь безъ различие, — защто така да стражда Българскиятъ народъ, и тогава, когато е той най-многочисленниятъ, най-трудолюбивиятъ, най-производителниятъ, най-миролюбивиятъ и най-вѣрниятъ и преданниятъ на царското правителство народъ. Синътъ ѝ разяснява работата и ѝ даказва, че корень на всичкото зло е фенерското духовенство, което е развратило народътъ ни до толкова, штото мнозина чорбаджии и първенци се отказватъ отъ народноста си, съединяватъ се съ гърцкитѣ владици и заедно съ тѣхъ оште по-вече усилватъ злочестинитѣ на своятъ си народъ. „Та правителственнитѣ чиновници, които сѫ турени само и само да пазѫтъ за да не се тъпче царскиятъ законъ и да не се онеправдаватъ вѣрнитѣ царски подданици, не виждатъ ли тия вопиюшти неправди и злоупотрѣбления“ — пита майката и чуе отъ устата на синътъ си, че бакшишитѣ, рушветитѣ, пешкешлицитѣ — и много други подобни потулватъ всичко, а клеветитѣ, хулитѣ и издайствата обръштатъ правосѫдието срѣшто невинни-тѣ... Горчиви сѫ оплакванията майчини на синътъ и синовнитѣ на майката, тѫжовни сѫ тѣ, и не може човѣкъ да не се стрѣска и плаши, когато гледа, какъ тие два тѫжовна гласа се сливатъ въ едно грозно и страшно, но справедливо обвинение срѣшту фенерцитѣ.

Но достойниятъ отецъ нашъ Неофитъ Бозвели не се е спрѣлъ само на това. Не се е задоволилъ той само да разкрие и покаже главната причина на народнитѣ злочестини; а особенно на тая, която се заключава въ преселяванието, но той дири и показва пѫтятъ, по който най-вѣрно може да се излѣзе отъ тия злочестини

Digitized by Google

на хубавиятъ Божи свѣтъ. И кой е пѫтятъ, дѣто го показва незабвениятъ отецъ Неофитъ? Той е истинната просвѣта.

Народъ безъ нравственна сила не струва нищо. Такъвъ народъ не може да се ползува и отъ естественнитѣ си дарби, напротивъ, рано или късно, той ще изгуби и онова, което природата или случаятъ сѫ му дали. Но нравственна мощь се получава чрезъ истинната просвѣта. Самъ недостоенъ ли е човѣкъ да си придобие и запази правдинитѣ, цѣлиятъ свѣтъ да се събере — не може му удържи тия правдини и не може го направи доброчестенъ. Това на пълно го е съзнавалъ блаженнопочившиятъ Неофитъ Бозвели, тоя мѫченикъ за народната правда, и за това въ съчинението си „МАТИ БОЛГАРИЯ“ слѣдъ горчивитѣ оплаквания, показва въ истинната просвѣта дѣйствителниятъ лѣкъ на злото. Майката като съ наболѣло сърце свършва разговорътъ съ чадото си и узнава истинната причина на злочестинитѣ на чадата си, обръшта се къмъ всички свои чада и съ майчини молби и заклинания зове всичкитѣ да се заловятъ за наука, за истинска просвѣта, като ги увѣрява, че само това ще ги спаси. Съ тъкъвъ утѣшителенъ, насърчителенъ и спасителенъ зовъ свършва се съчинението „МАТИ БОЛГАРИЯ.“

И така само двѣ, но многозначителни сѫ идеитѣ въ това съчинение, именно, че а) въ взаимната любовь и преданность на насъ къмъ правителство ни и на правителството къмъ народътъ ни и б) че въ науката, въ истинната просвѣта, се състои силата и трайноста на правителството и нашето спасение и истинско благополучие.

О, незабвенний мѫчениче и поборниче на народната наша правда! Нѣка твой великий духъ се успокои. Ако и полека, ако нашитѣ стѫпки оште и да не сѫ заякнали, ако ние оште и да кривимъ на самъ на татъкъ, но отъ день на день ние по-вече и по-вече разбираме великото твое учение и се мѫчиме да вървимъ по оня спасителенъ пѫть, който ти съ такава велика любовь си показалъ къмъ своятъ милъ народъ! —

Езикътъ на „МАТИ БОЛГАРИЯ“ е старинний, т. е. словѣно-болгарский, какъвто въобще е езикътъ на нашитѣ списатели по онова време. Правописанието понеже не е всѣкадѣ еднакво, ние

Digitized by Google

предпочетохме да употрѣбимъ правописанието на Дружеството.

Трѣба тукъ да кажемъ и това, че „МАТИ БОЛГАРИЯ“ ѭ има въ разни екземпляри, които по формата и идеитѣ сѫ еднакви, но се различаватъ по разкритието на предметътъ. Така ние знаеме другъ единъ екземпляръ, който съдържава сѫштитѣ идеи, по сѫштата разговорна форма, но разкритието на предметътъ върви инакъ, и именно — че въ разговорътъ между майка и синъ смѣсва се и единъ френецъ, та заедно и той дири причинитѣ на незавидното наше тогавашно състояние, отъ което сѫ се пораждали преселенията. Ние искахме да имаме на рѫцѣ и тоя списъкъ, който се намира у г. Шишманова въ Свиштовъ, но, за голѣмо съжалѣние, г. Шишмановъ никакъ не склони да ни го отстѫпи, като Дружеството не може да му даде прилично парично възнаграждение,

---

Ние мѣркахме преди обнародванието на кой да е умственъ трудъ на отца Неофита Бозвели, да обнародваме животописанието му, но отложихме за въ идуштитѣ книжки. У насъ има на рѫцѣ за сега доста материялъ за това интересно животописание. Освѣнъ единъ откъсъкъ отъ животописанието му писано отъ него самаго, ние имаме още много негови собственноручни писма; особенно отъ затворътъ, които той писалъ до разни свои приятели и въ които описва мѫкитѣ и теглилата си въ злочестиятъ, но до висока степенъ несправедливъ тоя затворъ. Но понеже всичкиятъ тоя материялъ видѣ ни се недостаточенъ за пълното негово животописание, ние, както вече казахме, отложихме обнародването му за въ слѣдующитѣ книжки, за когато се надѣваме да получимъ потрѣбното попълнение. За сега съ това можемъ да задоволимъ читателитѣ си, че сѫдяште по материялътъ, што имаме на рѫцѣ, животописанието на отца Неофита ште бѫде и много интересно и много утѣшително за всинца насъ. Отъ него читателитѣ твърдѣ лесно ште видятъ какви сѫ били времената; каква тежка нравственна борба е било необходимо да се подемне; ште видятъ оште и ште се поучатъ че колко и да сѫ голѣми мѫчнотиитѣ, но твърдата воля, убѣждението въ правдата, силната любовь къмъ правото народно дѣ-

Digitized by Google

ло, рѣшителноста, енергията и готовноста — даже и да се жертвува човѣкъ за това право дѣло,—всички тия наддѣлѣвать и на найголѣмитѣ и, по видимому, непобѣдими мжчнотии и несгодности; ще се утѣшаватъ и насърчаватъ читателитѣ най послѣ съ това, като видатъ какъвъ великъ и достоуважаемъ поборникъ и защитникъ на нашата народна правда е билъ вѣчно незабравимиятъ нашъ свештеномонахъ НЕОФИТЪ БОЗВЕЛИ.

Редакцията.

МАТИ БОЛГАРИЯ.

Сердцевѣдче, Милий Боже!

Лотегна ми! отъ жалости душата ми изнеможе! Да ли ще нма другая жалостноизпадналая освѣнъ мене бѣдна и окаянна майка? коя ли другая изъ нихъ си гледа, каквото горка азъ, рожденитѣ си премилии горки рожби изъ препространнитѣ си прѣкрасни и отъ всѣкакви происходи преизобилни дворе изселени и въ чуждии земли и иностранни владѣнията заселени, а преизобилнитѣ имъ нивия, лозия, градини и ливади запустени? Смишляющи за нихъ всѣкогажъ да въздишатъ, да живѣятъ прожалѣни и отъ тамошнитѣ помѣстнии жители, като иностранни прищелци непрестанно сгалчени и укорени! Горкана си! и колкото сж ми остали да живѣятъ въ дворовитѣ и нихъ да гледамъ совсѣмъ неоображени (несвѣстни, необразовани?), отвсякждѣ, всячески, всякогажъ и отвсякиго подбутнати и притѣснени!..

Горкана! отъ жалости сърце ми се претръгна! кръвта ми се смръкна и замръзна! свѣста ми се замая! што да чина вече не зная! освѣнъ васъ, които сжмъ родила, отдоила и въ богоблагословеннитѣ си прекрасноизобилни и препространни дворови отрастила, въ които и обитавате, и жителствувате, премилии ми бѣдногоркии рожби! Матерски ви прочее во име Божие сосъ кървави сълзи заклѣвамъ — да не ви е проста матерната ми кърма, ако ми простосер-

Digitized by Google

дечно и чистосовѣстно, право и истинно синовнѣ, като на сушта, която сѫмъ ви родила, отхранила и храня, милата ви горка майка, не кажете, коя причина ви е по свѣтьть разпръснала и въ таковое бѣднонапастное и достоплачевное състояние докарала .

На мене прочее ако не убадите като суштни ми премили рожби, кому другому освѣнь мене штете да убадите? Или кой другий ште ви пожали освенъ мене родившая и раждаюштая васъ и да раждa непрестаюштая, и коя друга майка освѣнъ мене ште да ви матерски увѣштае, утѣши и проговори ради вашето добро?

Премилии ми единоутробнии горки рожби! кои и сосъ каково очарователное убийване ви сѫ до толико убаяли, и като безсловесни скотови свѣотта ви замаяли? Сосъ каково ли очарователное билие ви сѫ запоили и толико убаятелно упоили? и разумнитѣ ви очи премрежили и услѣпили, живи въ глубокъ гробъ положили и въ отчаянноунилий сонъ приспали, че толико години слѣпствовате, нѣмсйте и глушейте! не познавате гдѣ, кога и какъ прилича; нито знайте предъ кого и за какво трѣбва; нито чувате, што се за обшта полза и отъ церковни и свѣтовни повѣсти и отъ самодержавното ни правителство приказва! Но стоите като убаяни и замаяни, сцѣпени отъ страхъ прави, обзъртате се и гледате като горски плахи крави! за уплаквание достойни мои премилии горки рожби! като ходите по свѣтътъ, не виждате ли на другитѣ народни майки рожбитѣ какъ сѫ отъ словесния науки просвѣштени и сосъ всѣкакви искуства украшени? Коя ли друга народна майка като вашата си гледа по свѣтътъ милитѣ горки рожби разпръснати, а които сѫ си останали при нея съвсѣмъ неображени и нечувственни, непознаваюшти отъ кои за какво се съсипватъ, услѣпяватъ, запѣмяватъ и заглушаватъ, че толико години за народната си полза отнюдъ не се благоразсудно смишляватъ!

Премилии ми горки рожби! че да ли и вашата горка изпаднала прожалена майка не е бола нѣкогажъ като на другитѣ народни майки славна и почтенна? или не ви е народила отъ нихъ не въ помалий народъ Болгарский? да ли не ви е отдоила, отгледала и отхранила въ преизобилно произходяштата си благоразтворно воздушная матерня пазва — природно здрави, благоговѣйни, страннолю-

Digitized by Google

бивн, благосклонни, вѣрни и покорни владѣтелю си, подчинени и на Божиитѣ и на царскитѣ закони? Да ли ви е отъ нѣшто оставила. горката, оскудни и лишени че да ви гледа толико години прожалена, сосъ черна забратка забрадена, едни многочисленни нейни рожби по чуждии мѣста и по странни владѣтелства като отъ ястреба птички разпръснати и заселени, а около си да ги гледа совсѣмъ неображени и отъ вситѣ въ подсолнечний земний кругъ народи унижени и укорени! Коя ли друга отъ народнитѣ по свѣтътъ майки е тако изпаднала, каквото горката прожалена ваша майка? Коя ли другая толико години жалостно призовава рожденитѣ си мили чада да дойдатъ при нея горката и, като васъ недохождатъ? кои ли, освѣнъ васъ отъ майка си странятъ и при нея теглото си да убадятъ не прихождатъ? кои ли майка си оставятъ че при чужда отхождатъ? Тежко ней и горко нимъ?... Не виждате ли милии ми рожби, че то е отъ Бога грѣхота и отъ другитѣ по свѣтътъ срамота? Не знайте ли, че законътъ повѣлѣва — който не почита майка си и башта си смертелно да се наказва, а който почита, на него благодать вишняго и благословение Божие... Милии ми горки рожбици! на коя ли майка не е драго и весело, когато си гледа милитѣ рожби благополучни? а на коя ли не се оскърбява до смерти душата и й се притръгва сърцето когато ги гледа неображени, подроблени и умерштвлени? Охъ, горкана си и горчица! че нѣма ли у васъ, милии ми рожби, единъ баремъ да поштади прожаленната си горка майка и за нея да се смили и съжали, че да дойде за колкото го питамъ синовнѣ да ми простосердечно и чистосъвѣстно по Бога убади—да разумѣе и вашата горка майка съсипната ядоутровна и смертоносна причина, която е докарала васъ, многочисленнитѣ ми премилии рожби въ бѣдноумерштебленное туй достоплачевное и всепагубное тегло и състояние?

СИНЪ. Съ притръгнато и прималяло отъ жалости сърце, отъ прескорбния души и отъ смуштеннаго ума и разума, сосъ изворвриюшти и рѣкотекушти изъ очи облиянъ горки сълзи, който сѫмъ една изъ милодрагитѣ ти рожби въ прекраснитѣ ти пространни и преизобилни двори, между горкитѣ ти бѣднонапастни лютѣ изпаднали чада роденъ, отдоенъ, отгледанъ и порасалъ въ угнѣтение,

Digitized by Google

Прочелъ от асти и църковни и свѣтовни повѣсти и лѣтописи, слугувалъ на свештенни лица, обхожданъ сосъ градоначалници, кадии, мюхтии, мохасѫли, паши, помѣстнии аги и субаши и сосъ всѣкакваго чина и звания коликото се нахождатъ въ клетата ни Болгария человѣци, и многажди сѫмъ преминувалъ въ странство и пространно сѫмъ се разговарялъ съ едноплеменнитѣ си горкобѣдни по свѣтътъ прожалени Българи, — прихождамъ прочее за коликото ме питашъ за достоплачевното бѣднонапастно, ядоутровно и всепагубно на твоитѣ премилии горки рожби умертвително тегло коя е причината на късо, обстоятелнѣ, като единоутробний синъ на прожалената горка си майка простосердечно и чистосъвѣстно, право и истинно по Бога да ти убадя и увѣштателний ти съживляюштий, вразумляюштий, наставляюштий и за научаюштий милитѣ ти изпаднали рожби матерский приговоръ да се сподобѭ, премилая ми прожаленная горка ми мати!

МАТИ. Скажи ми, милая ми рожбо! кой злий часъ пренуди безчисленнии ми мили рожби, твои горки братие, да бѣгатъ и да се заселятъ въ чужди земи и въ иностранни державства и да се скитатъ по свѣтътъ като никои никѫдѣ никогажъ, и да ги покрусватъ и укорявитъ тамошнитѣ помѣстни жители, говоряште имъ: — едни —Сербоблоти, другии—Турецкии духове, третии-Хондрокефали и ксинопинаки?

СИНЪ. Милая ми Майко! добрѣ знаешъ свѣтовното нагло непостоянство и напрасно привраштение Въ размирицата Кърджалийскитѣ нестностни бѣсновати обири, грабежи и разсипни палежи разпръснахѫ по свѣтътъ твоитѣ мили горки рожби, наши вожделенни бѣдни братия, които до днесъ пришелствуватъ въ чужди земли и въ иностранни владѣтелства заселени — както ги и гледашъ горкитѣ!

МАТИ. Милий ми синко! всякая година си има четире времена и всякое време свойственното си случайное. Многажди се случватъ нагли и напрасни силни бури и фортуни и свирѣпо разволнуватъ и разкипяватъ морето и изпоплашваѭ мореплаваюштитѣ въ случайное и ужасное време, и изхвърлятъ различни товари въ свирѣпото море, и улекчени плаваюште гледатъ въ което имъ

Digitized by Google

прилегне пристаниште да прибѣгнатъ, а като се утиши морето, тръгватъ всякой къ намѣренното си мѣсто и отхождатъ. По моитѣ милички горки рожбици, гледамъ и до днесъ, че странствуватъ заселени въ чужди мѣста, сѣдятъ и жалятъ за отечеството си!

СИНЪ. Майко! то е явно че нагли бури и напрасни фортуни скоро преминуватъ, но Бѣломорскитѣ ужасни лавринти никогажъ! И които сѫ се попарили отъ такви, они духатъ и на таквенитѣ листие. Твоитѣ горки мили распръснати по свѣтътъ бѣдни рожби се погорихѫ отъ бозчеловѣчни кърджалийци, и се попарихѫ отъ безсъвѣстнии Яничари, и се уманени отъ всѣяни, а не твои сушти рожби, че за то и до днесъ отъ далечъ сѣдятъ и пригледватъ што се чини сосъ насъ, твои горки рожби! Желаятъ и желаеле да си се приѣреме заедно братски да живѣеме, но нито тии, нито ние да направиме отъ всепагубнитѣ бѣломорски лавринти смѣеме! Тежко и горко ти и намъ, милая ни Майко!

МАТИ. То е извѣстно, че отъ небрежение Державнаго Правленія, ставатъ таковия кърджалийски безчеловѣчни обири, грабеже и палежи по областитѣ, таковия Еничарски безсъвѣстни и пребезаконни убийства, глоби и всякакви безчинства, насилства, неправди и озлобленията! Обаче, всякое нѣшто до време, най-вече злото за много не отхожда. Его и Султанското Державно Правителство че се вразуми отъ Бога и кърджалийцитѣ съвсѣмъ затри и еничеритѣ порази и съсипа. Гледахъ, обаче, че много несносни и по люти бѣди и напасти отъ кърджалийсѣитѣ въ онуй бурнофортунное разлюляно време претеглихѫ милитѣ ми горки рожби. За коя ли погрешка пострадахѫ? Убади ми, милий мой мамчинъ синко, да знаіѫ.

СИНЪ. Добрѣ знаешъ, майко, че правителството всячески и всякогажъ, споредъ правилний законъ, явнитѣ злодѣйни безчинства съвсѣмъ жестоко наказва и затрива; но нихнитѣ тайнодѣйствуюшти притворни заштитници и коварни подбадници, хитроискустнии бояджии, по-добрѣ да рекѫ — Гиосбояджии, очарователнии убайници, притворяштии черното въ бѣло, кривдата въ правда, лъжата въ истина и срамното въ равно ..... Нихъ, мила майко, нихъ не изтрѣбва. Тия никогажъ отъ нихното си коварнодѣйствие не прес-

Digitized by Google

таватъ, но подъ покривала притворности ухиштрения различни коварства, бѣди и напасти насъ, горкитѣ ти рожби, натрупватъ и съсъ съсѣдитѣ ни мюсюлимани и съ царството ни сразяватъ,—че ва то сѫ ти изпаднали горкитѣ ти рожби въ таковое, каквото сама виждашъ, достоплачевное състояние.

МАТИ. Премилий ми майцинъ синко! Че Султанское Державное правителство, когато затри съвсѣмъ кърджалийцитѣ, остави ли имъ живи тайнодѣйствуюштитѣ коварни заштитници и подобници да тайноковарствуватъ изъ державството му и тайно ѩ изразяватъ приверженнитѣ му вѣрни и покорни подданници, горкитѣ ми мили рожби?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, че многогодишна живеница и веремъ, и на многовременно запоена аспидоядна смертоносна утрова лѣкъ май-се не нахожда..... Што да чини и Султанското Правителство? Махна и съвсѣмъ затри отъ свѣтътъ въ Державството си кърджалийцитѣ, но останахѫ помѣстнитѣ аяни сосъ гражданскитѣ аги и чорбаджии, които ги заштиштаваха цариградскитѣ яничари, тайнокърджалийскитѣ коварнофатрии, които съсипваха сосъ глоби и неправедни убийства, поразихѫ милитѣ ни братии, твои горки рожби, и ги прогнѫдихѫ по чюжди мѣста да странствуватъ и да се жалятъ едни други и дору до днесъ чудяште се кой при кой да се заселятъ.

МАТИ. Че не ли Достоблаженнопокойний Султанъ-Ханъ-падишахъ-Махмудъ изтрѣби и аянитѣ помѣстнии и цариградскитѣ коварнии, безчинни, непокорни, безчеловѣчни и свирѣпи яничари, и не остави нито по гробиштата нихни еничарски ордийни бѣляци да се нахождатъ по свѣтътъ? Че нахожда ли се оште въ Султанское Державство туй яничарско утровно, коварно и обштесъсипное смертоностно тайнодѣйствуюштее фатричество у нѣкой-си нихни безсъвѣстни подражатели? Скажи ми и ми поесни — што теглихте и теглите и зашто до нинѣ не може да се изморени туй тайнодѣйствуюштее ядоутровное и всепагубное кърджалийско—яничарское коварство.

СИНЪ. Охъ, Милая ми Майко! Кой срамъ нему да убадя! Не ли добрѣ знаешъ, че всякой отъ главата си теглиш и всякая ри-

Digitized by Google

ба отъ главата си начева да се усмърдява. И кога се свѣтлината сама обърне въ марчива, колико най-вече се потемнява марчивата? или като се усмърди солта съ какво ли штатъ да се усолятъ и да се не усмърдятъ, които се безъ соль усмърдяватъ нѣшта? Отъ тебе, премилая ми майко, сме слушали пословицата, говорѣнитая: „кой ти издълба толико глубоко очитѣ? Братъ ми! познато е. По-добрѣ на таковаго брата брадва главата да посѣче. И: „кой ли сѣче и съсипва гората? топоришката!“

МАТИ. Проумѣхъ, че ми си отъ всеблагаго и всезнаюштаго, о всѣхъ и за вся промишляюштаго свѣтоподателя Бога проводенъ, благодатнѣ и синовнѣ за всѣ то, за колико те питамъ за умертвителното ви тегло, да ми обадишъ. Сказвай ми, проче, милъ майценъ синко!

СИНЪ. Милая ми Майко! трѣба да имамъ небото за хартия, морето за чернило и маѳусаловитѣ години, и да призова изъ стихотворцитѣ боговдохновеннаго Царя Пророка Давида, чуднаго Гомира, дивнаго Виргилия, чудеснаго Овдия и плачевноридателя Иерусалимскаго пророкъ Иеремия за да ми спомогнатъ оживително да ти излъжа туй смертоносное тегло и обстоятелно, милая ми мати, да ти го предложа, че сичко сосъ пророка Иеремия и ти — да викнете съ него заедно прилично и жалостно да наредите и уплачите горкитѣ твои рожби! Тѣ уста иматъ езикъ нѣматъ, очи имятъ, но не виждатъ, уши иматъ но не слушатъ, теглятъ по-вече отъ скотоветѣ и защто — незнаятъ; горко въздишатъ и пъшкатъ, но за коя причина — не смѣятъ да попитатъ; стоятъ просълзени, горкитѣ, гледатъ като нечувствени и умаяни като гъски ходятъ въ темна мъгла!

МАТИ. Охъ, горчана си! Че бърджалийцитѣ отдавна се затрихѫ, янитчеритѣ съвсѣмъ поразихѫ, аянитѣ и агитѣ помѣстини всеконечно се смирихѫ, безчеловѣчнитѣ насилства, глоби и убийства законоуказано отъ Държавното ни Султанско Правителство се вдигнахѫ,— че отъ кои другии и за какво сугубосмертелно да ми теглятъ горкитѣ милии рожби? Убади ми, милъ манценъ синко!

СИНЪ. Майко! Ми, твонтѣ горки рожби, онуй отъ покривале притворности ухитрения лестию духа прелести тайноковарно вдух-

Digitized by Google

натое и въ кърджалийци и въ яничари и въ аги и ени сатанинское явно тегло отъ нихъ претърпѣхме великодушно и юнацки, като мученици. То, милая ми майко, то бѣше тѣлесно, явно и видимо, можахме отъ едното да се отбраним и да убѣгним, а отъ другото — да претърпим и да се измолим — и законътъ на Державството ни спомагаше. Но отъ нинѣшното сугубо, върло-лютo, ядоутровно, всепагубно душевно и тѣлесно тегло нито можеме да се отбраним, нито да се измолим, нито да убѣгним, и законътъ ни съвсѣмъ не спомага! То, милая ми майко, то покривало притворности ухиштрения духа прелести, зависти, гордости, самолюбия, сребролюбия и всякия злоби и злодѣяния, — то различно се преображава: по нѣкогажъ во свѣтла ангела, а по нѣкогажъ въ многоглавая Идра, въ крокодила и въ лисица и подъ притворности, тайноковарно и различно наковлажда, клевѣтно набѣжда, безсовѣстно сосъ дародаянне управителитѣ Державства преслѣпява, предъ нихъ различнитѣ си ядноутровни коварства покрива и милитѣ си насъ горки рожби сугубо затрива. Тежко имъ и горко!

МАТИ. Охъ, горкапа си! че той покривала притворности Лукавий духъ прелести, както ми обаждаш, милая ми рожбо, — той е по-лошевъ отъ върла чума и отъ люта холера, и отъ нихъ по-приленчивъ и по-смертоносенъ! Какъ Державното благоразумно правителство не направи за упазване отъ тогова тлѣтворноприлепчиваго и всепагубнаго Духа прелести за вѣрнитѣ си подданници, мои мили рожби, нѣкой карантинъ? На тогова духа прелести отъ коего рода, вѣри, закона, чина и звания му е сосудитѣ?

СИНЪ. Милая ми майко! тии сѫ сами отъ себе си избраний народъ, сами отъ себеси наречени Царское священие, языкъ святъ. Тии подтверждаватъ, че отъ премийности народъ не допушта Божиятъ законъ да биватъ овещтенопалници, нито но Болгарский езикъ да се овещтенодѣйствуватъ Божиитѣ Христови тайни, — че мисли и разсуждаваш въ какво тъсинное състояние тии духа лести сѫ докарали милитѣ ти рожби!

МАТИ. Че тии духа лести сосуди — тии ли сѫ само царское свештение и езикъ святъ сами наричатъ? Тии ли управляватъ Султанското Державство? Тии ли владичествуватъ на колкото се

Digitized by Google

находдатъ въ султанското владѣтелство народи? л нихъ ли само слишатъ благоразумнитѣ султански свѣтлѣйши дворяни, славнѣйши паши и превосходни мюселими, мюхтии, кадии и прочии судии? само на нихъ ли сѫ предали и въвѣрили различнонароднитѣ си вѣрни и покорни и отъ Правосудяштаго Бога привручени подданници?

СИНЪ. Охъ! че кой другий народъ може да претърпи и да понесе таковое несносно бреме, освѣнъ изпадналиятъ ти горкий народъ!

МАТИ. Че другитѣ народи, като сѫ и они Султанскии подданници, защто не носятъ и тии, като васъ, туй несносное бреме? Или саме вамъ е то дадено да го мъкните като безсловестни скотови? То прилично ли е Султанскому Правителству на еднии да е владѣтель правосудний и милостивий, а на другии жестокий, и небрежливий?

СИНЪ. Милая ми майко! Милитѣ ти рожби сѫ благодарни Султанскому благоразумному и праведнозаконному нинѣшному правлению. То вситѣ, коликото се находдатъ въ державтсвото му народи равно има и суди и на вситѣ споредъ вѣрата имъ даде дозволение охолно да си слѣдуватъ. Но за нашътъ горкий Българский народъ не се увѣрява, че тегли различни бѣди и напасти отъ своитѣ си споредъ християнската си вѣра во овчина кожи облечени ненаситни волци и лесици и върли люти съсипници.

МАТИ. Че какъ е можно недремлюштее Султанскаго Правителства бодрое око да не види въ Державството си онеправданнето и огнетенето, което поразява и съсипва моитѣ милии рожби и неговии вѣрни и покорни подданници, които му сѫ отъ правосудяштаго Бога привручени?

СИНЪ. Премилая ми стара майко! Споредъ каквото ни убаждатъ нашитѣ царственици, на тогова лукаваго духа лести, злоби и гордости осъдитѣ чрезъ притворности ухиштрения прелъстили и смразили оште въ онуй време нашитѣ прадѣди и всѣяли помежду имъ зависта, умразата и ненависта. Мисли нинѣ и за сегашнитѣ си милии рожби што теглятъ отъ злобствуюштитѣ духа злоби и гордости, тайнодѣйствуюштии притворници!

Digitized by Google

МАТИ. Извѣстно е, че той человѣконенавистний Лукавий духъ отъ начала чрезъ притворности козни ухиштрения лъстѝ, измамува съсипва и поразява, но най-послѣ и сосудитѣ си стремглавни при него си въ преизподняя сваля. Неговитѣ козноковарни злодѣйствителни сосуди различни ядоутровни и смертоносни пакости, попуштениемъ Вишняго, на Божийтѣ раби и на вѣрнитѣ царски подданници докарватъ. Тии духи лести колкото состарѣватъ, толико побѣсняватъ! но „ровъ изрый, впадетъ въ яму юже ископа.“

СИНЪ. Охъ! воистину, тии лукаваго духа сосуди отъ много години тайноковарно трапъ копахѫ и сами въ него съ главата на долу падахѫ, но сосъ ядоутровното си многогодишно тайнодѣйствоемое смертоносно коварство мнозина отъ горкитѣ ти рожби поразихѫ и сосъ сосѣдитѣ ни мюсулимани смразихѫ и въ умраза на Султанското благосуждение положихѫ и до сѣчная смерть докарахѫ.

МАТИ. Че ви, мои милии горки рожби, кое сопричастие имахте сосъ они лукавоковарнаго духа злодѣйни сосуди, че да ви умразятъ и сосѣдитѣ мюсулимани и Султанското благосуждение? То всякому по дѣломъ споредъ законътъ праведно не суди ли?

СИНЪ. Державното Султанско Правителство споредъ законътъ суди, но по нѣкогажъ прибързва, че истината не изпитва и неповиннитѣ съ повиннитѣ отсуждава, и послѣ познава, но кой полза? Доволно, че наша Болгария се поразява, а владѣнието ѝ отъ супостатитѣ се угнетява и величеството му отъ суштитѣ лукавоковарнаго духа сосуди овраговательнѣ се убайва.

МАТИ. По-ясно и по-пространно ми убади, Синко, отъ коего рода, закона, вѣри, чина и звания сѫ тии на лукаваго духа убаятели тайнодѣйствуюштии и обштежителству и Державному Султанску Правителству ядоутровнии и всепагубнии и коварнии прелестници и съсипници?

СИНЪ. Нихниятъ родъ се отдругочь почиталъ за премудрий, но отъ нихната си високомѣрна гордость я изгубили и европейскитѣ народи я придобили, а они си останали само съ лисичината лукавштина, чрезъ притворности козноухиштрения Султанското державное правителство да смуштаватъ и вѣрнитѣ му поборники под-

Digitized by Google

данници чрезъ св. вѣра тайнокозарно да погрекоманиватъ, оправдуватъ, угнетавать и поразявать.

МАТИ. Че Самодержавний ви Султанъ само отъ нихнитѣ ли Грецкий народъ нма въ владѣтелствого си за служители владѣния, правления? и нихъ ли само находда за достойни и само нимъ ли се увѣрява и поддаинитѣ си на нихнитѣ ли, само руцѣ предава, а васъ и другитѣ народи лема не вѣрва? То первомъ така не бѣше.

СИНЪ. Знаеме, знаеме, милая ми майко, прочитаме и ние по нѣкогажъ рукописнитѣ на Мерзаия оставени по нашиятъ езикъ повѣсти и лѣтописи, че вакдаия и позиавали отъ край и до нинѣ Греческата на часъ коварная злоба и лукавитина, понто не преставатъ нито, както се проулѣва, ите престанатъ нѣкогажъ. Тежко и горко намъ, на бѣдниизнадиалитѣ ти съсипани и умъртвлѣни рожби!

МАТИ. Че защто да ви е тежко и горко? Слава Богу, че и васъ е милата ви горка майка отъ лукавитѣ злобни греци въ невеликъ народъ народила и съсъ страхъ Божий отрастила, въ великодушие, въ търпение, въ трудолюбие, въ благоговѣйство, въ страннолюбие и въ вѣрность Господарю научила и обучила да пребивавате Миелѣк, прочее, че не само Султанското правление, но и на всичкитѣ е извѣстно вашето отъ притворноковарнитѣ лукави греци ядоутровное и веснагубное сьсѣдно тегло! И споредъ Божий и царский законъ не штатъ ви до край остави да ви съсипвать лестию лукавитѣ безсовѣстни коварни греци. Богу надѣждата си возлагвайте, по Христовитѣ заповѣди слѣдуйте и небойте се.

СИНЪ. Милая ми майко! добрѣ си извѣстна, че всякий самъ си знае гдѣ го убуштата му стягатъ и въ домътъ си гдѣ и на кое мѣсто какво е и што е положилъ и има и стои. И всякая майка и чадо се познавать. Знайне е, че сить гладному и здрѣвъ болному вѣра не хвашта, и лестию коварства царства и народи се опропастяватъ.

МАТИ. Че ви уста нѣмате ли да си убадите горкото си состояние на владѣтелюто праведнозаконное правителство, че споредъ

Digitized by Google

законътъ да ви оттърве отъ оная безсовѣстини свѣщници и и наситимии изѣдници, за да ви не угнетяватъ жестокосердно тирански и фараонски като пороблени роби?

СИНЪ. Охъ! весма добрѣ си знаешъ горкитѣ си рожби въ какво достоплачевное состояние се нахождать! Въ потъпканое робство на робътъ кой слиша што говори? Че защто устата си бѣднонзпадналий да отвори? Ти извѣстно знаешъ, че светлата правда е отдавна пропѫдена?

МАТИ. Тако е воистину, но колко и да е, трѣбва, синко, на владѣтелното правителство да се поубажда въ подданитѣ му што и какво отъ коварнитѣ става за да суди и законная власть споредъ правилата си, и да не губи подданитѣ си.

СИНЪ То милая ми майко, всякий знае. Но и до днезъ Державното ни Парвителство, светлѣйшитѣ му дворини, паши, мюхтии, бадии и мухасали кои вѣрватъ и слишатъ — работитѣ показватъ, дѣйството се разумѣва.

МАТИ. Че чрезъ каковий очарователний и козноковарний начинъ сбайватъ они и примрежватъ на законното Султанско Правителство недремлющитѣ очи да не вижда, че му се угнетяватъ и пропѫждатъ вѣрнитѣ подданници, премилии ми горки рожби, по чуждии земли и державства?

СИНЪ. Сосъ каковто, мила майко, употреби сатанатъ чрезъ змията въ Рай! То коварство употрѣбляватъ отъ край и до нинѣ неговитѣ слуги. Лестию прелъщитаватъ и преслѣпяватъ! коварно тайнодѣйствуватъ и смразяватъ! притворно измамяватъ и въ патрии(?) направлятъ! Лукавствующите осатаняватъ и на всякиго умата занѣмяватъ, очитѣ преслѣпяватъ, ушитѣ заглушаватъ и свѣта завъртяватъ и милитѣ ти горки рожби всячески, всякогажъ оскрандаватъ, угнетяватъ и всекрайно поразяватъ и горкото ни отечество запустяватъ —

МАТИ. То за чудо и за приказъ! Толкно да возможе покрива ла притворности ухищтрения, коварства духа лестни и злоби ядоутровно да кознодѣйствува и въ державството Султанскаго владѣния да оскправдува, угнетява, примамва, поразява и да пропѫжда вѣрнитѣ Султански подданници, — и Султанското правителство да ос-

Digitized by Google

тавя всепагубнитѣ лукаваго духа свободно да коварствуватъ, онеправдуватъ, угнетяватъ и да съсиватъ! То гдѣ и кога е било? Чудно и дивно! Какъ да се увѣри благоразумното Султанское правителство на таковии лукаваго духа лести коварнии покривала притворности Сосуди и да ги остави коварно да дѣйствуватъ и да теглятъ неспосни и смертоносни обиди подданницитѣ му и да губи Державството!

СИНЪ. Охъ, Милая ми майко! Тая лукаваго духа прасала, тая да бѣснува отъ край и до нинѣ непрестава, но колкото върви по-вече тайноковарствува и побѣснява, черното въ бѣло притваря, овраговательнѣ убайва и убаятелно замайва, хитротайно надихва, друго прави, а друго на Правителството предлага, коварството си тайне разсажда и претворно че е само она вѣрна на Державството сама себе убажда.

МАТИ. Че толико години какъ коварствуватъ притворно въ Султанското Державство тии лукаваго духа лести и злоби слуги? Не усѣти ли ги Султанското Правителство баремъ отъ нихнитѣ тайнодѣйствуеми въ владѣтѣлството му ядоутровни и всесъсилни козни?

СИНЪ. Какъ ште ги усѣти! Добрѣ си извѣстна, че тии на лукаваго духа лести и злоби ядоутровителни слуги сѫ суште като кракатицата приятво ни: при каковто камань се найдатъ, на таковий шаръ се притворяватъ, - ако и въ морската бистра вода,— пускаюште отъ себе си чернило и нея помрѣчаватъ и се потуляватъ.

МАТИ. На то не се удивлявай, милая ми рожбо! Кракатицата многажди отъ риболовцитѣ шава и на всякий шаръ се пригваря и често бистроморската вода почернява, но и отъ камакътъ имъ се не отгърнава... И лисицата много хитрува, но сосъ двѣтѣ си нозѣ въ капканътъ хлътва. Коварнозлобната нозѣ за много време не отходатъ: штото ѝ се стои. — правдата и истината лѣкътъ ѝ находатъ. Доволно е, милии ми горки рожби, всеблагому Богу сосъ сълзи и сокрушенно сердце да се молите и Султану вѣрни да бждите и понеждуси любовни.

СИНЪ. Охъ! Тии лукаваго духа лести злоби и притворности коварни слуги! Тии, майко, всячески, всякаго, всякогажъ очарователнѣ знаятъ да убайватъ и свѣста му да умайватъ, за да не по-

Digitized by Google

знава каковий ядоутровний и смертоносний вредъ му отъ нихного бѣснование става. Змайватъ го, че ни Бога, ни родителитѣ, ни отечеството, нито полезното си да познава, но само на нихного лукавоисхитренно всепагубно коварство да се склаия.

МАТИ. Кои какъ подбождатъ на зло и кои какъ преслѣпяватъ истината и правдата отнюдъ да не виждатъ и да не познаватъ? И какъ враждата въ Державството насаждаватъ, любовта съвсѣмъ изкореняватъ, умравата водворяватъ? И сосъ какво прельстяватъ нѣкоиси и къ ядоутровного си нихно тайнодѣйствуемое коварство склаиятъ?

СИНЪ. Сосъ духа лести, коварства и предателства.... Да начнеме, Мила Майко, отъ времето на войната сосъ Росийскаго царя Петра Великаго на Прутътъ. Тогава тии лукавоковарнаго духа ухиштрения дѣйствителнии притворници ухиштренно и коварнопритворно Султану вдухнухѫ, че твоитѣ рожби сѫ сосъ Росиинитѣ единоплеменни и единовѣрни и че не сѫ за вѣрване.... Подиръ туй нихное злобно и вселукаво ухиштрение, вдигнахѫ въ Болгария Болгарский патриархъ и вситѣ отъ родъть ни митрополити и епископи, и прибърнахѫ Търновската Патриаршиа въ Грекоекзархиа, и по вситѣ въ Болгария епархии начнахѫ да проваждатъ бѣломорски горделиви, самолюбиви, славелюбиви и ненаситно-сребролюбиви Грекомитрополити и епископи, и до днешняго дня и часа!

МАТИ. Олеле, горчача! Какво изнамѣрихѫ и употребихѫ! Коварнии покривала притворности сини! духа лукавозлобнаго растящии Содомскии Крини! всѣхъ царствахъ бѣсноватии смутители и всенароднии возмутители!

. . . . . .

Но убади ми, Синко, като промѣнихѫ патриаршитѣ ни и проводихѫ отъ нихнаго Греческаго рода вамъ митрополити и епископи, знаяхѫ ли тии Болгарскиятъ ви езикъ да ви приказватъ Слово Божие въ церковитѣ и да ви поучаватъ душеспасително, както ви поучаваха своероднитѣ ви духовни на христовата церква пастири?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, премилая ни майко, че високомѣрная и гордонадменная Денница не се приклони благоволению Божию сосъ неговитѣ си всичкии полкови ако и стремглавии отъ небеса

Digitized by Google

въ преисподняя се завряхж, но и никогажъ отъ намѣрението си непрестаха и не преставатъ. Тако и нихнитѣ слуги то сущто коварное намѣрение иматъ и коварноупотребляюште иштатъ да погречатъ насъ и совсѣмъ да се не слиша името ни по свѣтътъ, но да се именуваме вситѣ греци! Тако правятъ и сосъ Серби и Власи.

МАТИ. Чудно и дивно! че какъ е възможно то, милъ маминъ синко! Болгаринъ, или Влахъ и Сербинъ да стане Грекъ? Че гдѣ се е чуло и видѣло чадо отъ милата си, която го е родила, отглеждала и храни и облача майка да се отрече и лукавоковарний Грекъ, да се нарече? Деннична богопроклятая гордость! Сатанинское високонадменно мечтание!.... Но сосъ каковий начинъ возмечтателно начнахж да погрекомаиватъ народитѣ мнителнитѣ горделиви греци?

СИНЪ. Като начнахж сосъ пешкещлици и рошфети цароградскитѣ патриарси съ грекомитрополититѣ си да примрежаватъ на Султанскитѣ голямци и яничари очитѣ и да имъ замайватъ свѣста, написахж се и фанариотитѣ и патриархо-бѣломорски грекомитрополити, всяки въ яничерскитѣ орди, и давахж годишнини грошови на яничар-ага, на Уститѣ и на Ордитѣ и начнахж хитроковарно да надихватъ Яничаритѣ въ бѣснование, — а они Кърджалийцитѣ, — и тайно коварно аянитѣ и начнахж често и бѣсновато да бунтуватъ яничеритѣ въ Цариградъ, Кърджалийцитѣ въ Державството по вънъ, и аянитѣ въ градиштата и по селата. Грекобѣсовитѣ прочее начнахж да горятъ по словѣноболгарский езикъ книгитѣ—грекомитрополититѣ и епископитѣ въ горката наша Болгария — съ намѣрение да погречатъ твоитѣ рожби! Ето ти, милая ми майко, грекофанариотска политика и духовноспасителная грекопатриархска, преполезна и просвѣтителная изящтна наука! Ето въ каково достоплачевное состояние сж изпаднали да жителствуватъ милитѣ ти рожби, на мирное време, тайноковарно угнетени, услѣплени, упямени, умъмлени, отъ матернаго си езика лишени и совсѣмъ неображени!

МАТИ. Ахъ! то нихное отъ нихняго ботопротивнаго, лукавоковарнаго, многокозиянняго и прегордаго человѣконенавидца и человѣкоубийца Отца Сатани вдухнатое бѣснование и тайноухитренное измисленное и всесъсипное изобрѣтение! То ядоутровное, поразителное и всепагубное нихно коварство много години какъ дѣйствува и

Digitized by Google

прелъстява, — и какъ и сосъ каково козполукаво коварство цоразява, погречава и по свѣтътъ пропѫжда прелиитѣ ми горки рожби?

СИНЪ. Като убаяхѫ очерователнѣ Султанското Правителство, лукавоковарно доказвахѫ какво славѣноболгарский езикъ билъ совсѣмъ богомерзокъ и человѣкоумразенъ, и запрештавало божественното писание чрезъ него отнюдъ да се не служи богослужението христианское, — то сущто лукавоковарство отъ тогасъ и до тоя часъ въ горката ни Болгария подтвърждаватъ и Грекомитрополититѣ и грекоепископитѣ и нихнитѣ фатрически погречени градски чорбаджии! И горятъ на огня по матерниятъ ни езикъ словѣноболгарский книгитѣ и повелѣватъ во училиштата вовъ които сѫ положили тии бѣломорци учители да се учатъ милитѣ ти горки рожби по гречески и въ церковитѣ ни да се совершава богослужението нихристиянское все по гречески езикъ...

МАТИ. Горкана си! Че нинѣ милитѣ ми рожби погречени ли сѫ и отъ милата си прожалена майка отречени ли сѫ? штото чтѫтъ по гречески да разумѣватъ изучени ли сѫ? по гречески ли се разговарятъ или по матерний си словѣноболгарски езикъ? или се гнусятъ отъ него? льма сѫ го и забуравили че совсѣмъ сѫ се погречили? Горкитѣ! да ли имъ се ревни да идатъ по бѣломорскитѣ сухокаменни острови, да робуватъ на бѣломорскитѣ хитрии греци и да се наричатъ и они бѣломорци?

СИНЪ. Горкитѣ ти бѣдноизпаднали въ невѣжество и неображени рожби, сами незнаюште отъ коего рода, езика и вѣри сѫ тии горкитѣ, само по мало въ греческий букварь, осмогласникъ и до нѣгдѣ си въ Псалтирь се понаучатъ да грекобръштолевятъ, че едниии даватъ на грековладицитѣ по 1500 и по-више грошови, че си закупуватъ попство, а едниии ставатъ чорбаджии и писуватъ сосъ гречески букви по болгарский си езикъ писма, а по великитѣ въ Болгариата градишта научаватъ се по нѣкои си Есоповитѣ басни по гречески и Лукияновитѣ богоподиграителства и ставатъ митрополитски тайноковарни дѣйствители и обштенародни изедници съсипници, а другии отъ нихъ ставатъ даскали и превръштатъ народътъ въ грекоманство, хваляште греческата само писменность, а словѣноболгарската хуляште и укоряюште!... И съ тоя коварний и ядоу-

Digitized by Google

тровиоприлѣпчивий начинъ утровихѫ и тровятъ и сѫ поразили сосъ бѣсноватото си грекоманское надихване во всичката ни горка бѣдна Болгариа милитѣ ти горки рожби и сѫ ги услѣпили горкитѣ, че не знаятъ кому Богу служатъ и кому сѫ подданници, а кому роби!

МАТИ. Тежко и горко! че по всичката ми Болгариа всичкитѣ ми рожби все по гречески ли чтѫтъ и писуватъ? и попотвото си сосъ грошови отъ грековладицитѣ ли си купуватъ? и въ таковое тартаромрачное незнаенство ли се нахождать?

СИНЪ. Оште въ по-горко, милая ми майко, се онеправдуватъ, угнетяватъ и безсъвѣстно порабоштаватъ милитѣ ти ти горко изпаднали въ грековладишки руцѣ бѣдни рожби! Тии бѣдноокаяннии чрезъ фатрическое согласие Грекочорбаджийско сосъ грековладицитѣ насилно христовитѣ божественни тайни сосъ цѣна прецѣнени имъ се натрупватъ, и ако нѣматъ нѣкои си да имъ платягъ пари,—отъ домовитѣ имъ керамидитѣ, веригитѣ, котлитѣ и чергитѣ грековладишкитѣ гласаччии вземватъ, и церковитѣ имъ се запечатватъ, и селата имъ се афоресватъ, и дѣцата имъ не кръстени измиратъ—до кадъ платятъ на грековладицитѣ за божественнитѣ тайни грошовитѣ. Тежко и горко! греческая вѣра и благочестие!...

МАТИ. Охъ! тежко и горко на оная майка, която гледа горкитѣ си рожби до тамо изпаднали благочестие светия си вѣри насилно съ грошови да купуватъ и въ незнаюштий странний езикъ да чтѫтъ и да писуватъ, като на сънѣ да браштулеятъ и да бълнуватъ! въ тартаромрачное услѣпленно незнаенство давящто се, като кратуни праздни по свѣтътъ за укора, хула и пресмѣхъ да плуватъ! Сатанинское коварство ухиштрение! Че чуло ли се е, или видѣло, открай и до нинѣ, единъ цѣлъ народъ толикъ, коликто е премилии ми народъ Болгарский, да пребърне хитрогреческий въ неговий си народъ и езикъ? Сосъ каковий умъ и разумъ, сосъ каква память и совѣсть онеправдаватъ, огнетяватъ, порабоштяватъ грековладицитѣ и по свѣтътъ пропѫждатъ горкитѣ ми бѣдни рожби? Да ли отъ нихнитѣ си Елински богови, или отъ греческото си високомѣрно—мнително мечтание иматъ тая власть? Или отъ Державнаго Султана закупихѫ за роби рожбитѣ ми, та да ги порабоштаватъ както си штѫтъ безсъвѣстнитѣ грековладици? Тии Грековладици,

Digitized by Google

каква вѣра гречесна сосъ грошови ви продаватъ? и каква ѭ именуватъ — Грекоаполопска ли или грекопосидонска?

СИНЪ. Тая нихна грекоизмишлена и грековладишка вѣра, за която се наддаватъ и съ рушфети чрезъ ходатайство фанариотско и киракоконско нея и грековладичеството помежду си продаватъ и купуватъ, тии сами си ѭ и тайно предаватъ, а явно ѭ преображаватъ и проповѣдатъ за Православна Христианска вѣра.

МАТИ. Че льма (нима) Синъ Божи, Спаситель міра, Иисусъ Христосъ тако сосъ грошови продаде Божественната си Православна вѣра на свѣтинтѣ си Апостоли и имъ повѣлѣлъ по колкото и комуто си штѫтъ сосъ грошови да имъ ѭ продаватъ? и Апостолитѣ, невямъ, на Св. Седмособорни отци сосъ рушфети повелѣли да се кулува и продава Христовата спасителная благовѣштанна Православна света вѣра? И само на Грековладицитѣ ли е узаконено да продаватъ на васъ както си шѫтъ, насилно своето грекоизмишлено благочестие? Че то не е благочестие, но душепагубное злочестие? То не злочествували така нито нихнитѣ Идолослужители... Што ви продаватъ? Та и вие што купувате? Не смишлявате ли и не познавате ли? Всички до единъ очарователнѣ убаяни ли сте и убаятелнѣ замаяни ли сте, че купувате отъ грековладици преобразена и сосъ грошови продаема вѣра? Тежко ви и горко!

СИНЪ. И ако не сме синца замаяни, но не смѣеме за то ядоутровное грековладишко продаване нито една рѣчь да проговорие, — че ако нѣкакъ-си нѣшто речеме, или на убѣсило ни покачатъ или въ заточение ни изгоняватъ грековладицитѣ.

МАТИ. Че въ Султанското владѣтелство тии ли грековладици сами судятъ и отсуждаватъ султанскитѣ вѣрни подданници — моитѣ мили рожби — васъ Болгаритѣ? Или на нихъ ви е предало Султанското Правителство, тии безсъвѣстници както си штѫтъ да ви употрѣбляватъ? и по колкото си тии штѫтъ насилно преображена вѣра, вмѣсто Християнска, сосъ грошови да ви продаватъ, да ви глобяватъ, афоресватъ, убѣсватъ и въ заточение изгоняватъ? Тии грековладици отъ кого и отъ кѫдѣ ѝматъ надъ васъ тая мучителская власть? И Султанското Правление не вижда ли че ви

Digitized by Google

онеправдуватъ и огнетяватъ тирански грековладицитѣ? Прилично ли е да му съсипватъ раята и да имъ не говори нищто?

СИНЪ. Туй покривала притворности ухищтрения Грековладишко сонмиште съ измама, милая ми майко, въ Цариградъ чрезъ покусните очарователи и обаятели фанариоти капукехаяларж, които ги покриватъ и заштиштаватъ, и заедно съ Цариградскаго Патриарха никого отъ насъ, Българитѣ, да проговори нѣшто за грековладицитѣ отнюдь не оставятъ. Тая патриархофанариотска сонмиштна фатриа друго тайноковарно сосъ клятва органодѣйствува, а друго ласкателно притворно предъ Султанската Шура показва — грековладицитѣ си хвали какво споредъ Христовитѣ свети заповѣди и споредъ Султанското указно повелѣние си изпълняватъ должноста и бдително пазятъ да не ставатъ въ державството смущения, нѣшто предателства и проч.

МАТИ. Че какъ може туй сонмиште да потаява които явно ставатъ отъ грековладицитѣ въ Султанското Державство на вѣрноподнорнитѣ му подданници по вседневно неправди и обиди, насилства, грабителства и всѣкакви бѣди и напасти?

СИНЪ. То духа лести покривала притворности Патриархофанариотское Сонмиште! То сосъ многоцѣнни пешкешлици очарователи знае и сосъ помного желтици и рушфети обаятелнѣ умѣе лукавоковарствата си да покрива, а които отнюдъ не суштествуватъ нѣшта на Високочайшата Султанска Порта да предлага и само нихната си сонмиштна грекофатриа на Султанското Правителство че е вѣрна и достойна лжеклятвенно подтвърждава и доказва. Добрѣ знаешъ, милая ми майко, че дародаяние очи преслѣпява.

МАТИ. Ахъ! таковии сонмиштнофатрически рушфети и пешкешлици многое множество славни державства сж съсипали и велики царства, градишта и села до основание разорили и запустили! То сонмиштнофатрическое дародаяние оште въ Султанското Державство не познава ли се като се онеправдаватъ, угнетяватъ и по свѣтътъ прогоняватъ Султанскитѣ вѣрни подданници?

СИНЪ. Позна се и се махна вече отъ разни мѣста, само ми, твоитѣ мили рожби, сме останали да теглиме отъ ядоутровното

Digitized by Google

тайногрекоковарно, чрезъ светия ни вѣри подпритворности безсъвѣстно нихно порабоштение!

МАТИ. Горкана си! Че вие отъ кърджалийцитѣ и еничеритѣ не оттървахте ли се? какъ не можите да се избавите отъ това фатрическо грекофенерско сонмиште?

СИНЪ. Премилая ми майко! Кърджалийското и еничерското бѣснование бѣше явно и лесно се оттървахме: то-го Правитеството съвсѣмъ изкорени. Но тайноковарнонадихателната духа лести и злоби фанариотофатрическая сомиштна ядоутровна, прилепчива, заразителна, тайновлачуштая грекоковарна жилка — не изкорени, че тая, която открай люто трови и поразява милитѣ ти горки рожби, тя ги и нинѣ прави и съ Турцитѣ ги омразява и като роби безсъвѣстно на себе ги порабоштава и съвсѣмъ поразява.

МАТИ. Горкана си! че като теглихте за Божия правда близо десетъ години за сонмиштното грекофатрическо коварство и праштахте на Султанското Державство дань — Морра-парасѫ, не припозна ли ви Султанското Правителство за вѣрни си подданници, че остави само васъ, Българетѣ, открай и до нинѣ да ви ядоутровно и всепагубно употрѣблява жестокофараонски туй лукаваго Духа лести, гордости и злоби фанариотофатрическое, грекопатриархское, свитопродавателное грековладичество? и да ви обайва, поразява, очаровательнѣ прелъштава, измамива и пропѫжда, като ястребъ птички, по чуждии земли да се заселявате, и колкото сте останѫли да ви безсъвѣстно и безчовѣчно онеправдава, угнетява и въ грекоманство насилно и прелестно претваря, въ калпавата си бой почернява и безобразява? Охъ! тежко майцѣ ви и вамъ, когато Султанското Правителство ви е вручило на нихното сонмиштно, прегордостно, самолюбиво, славолюбиво, сребролюбиво и ненаситно, лакомо, лукаво и притворно грекофатрическое тайноковарно, горестнозлобно и безсъвѣстно порабоштение!

СИНЪ. Охъ! не ни било доволно открай што сме съвсѣмъ ядоутровни и смертоностни тегла отъ коварното грекосонмиштно притворство теглили, най-вече въ нихното грекоморейское возбунтувание противу Султанътъ, за което безчисленни неповинни наши братия турцитѣ затрихѫ и насъ отъ тогава и до днесъ умразихѫ

Digitized by Google

и за смѣть ни вмѣнихѫ, но и нинѣ пакъ убаяни отъ фанариотскаго покривала притворности сонмишта — на него се увѣряватъ и на нихнитѣ грековладици ни привручаватъ.

МАТИ. Чудесно е туй очарователно лукаваго духа лести и злоби грекофатрическаго сонмишта обаяние, което толико превзело и упоило Султанското Правителство, штото не осѣшта тайнодѣйствуюштното коварство сонмиштефатрическо, клето отъ открай въ Державството му тайнодѣйствуюште позна и го явно улови Покойнодостопамятний Султанъ Махмудъ и споредъ законътъ праведно порази, но сега на таковии во овчии кожи облечени ненаситни волци предало да пасѫтъ вѣрнитѣ си подданници, сосъ честната животворяшта Христова кровь изкуплени овци, мои премилии горки рожби! Сосъ какво лукавокриестно очарователство обайватъ Султанското благоразумное правление, че не се усѣшта дѣто грековладицитѣ угнетяватъ и уголватъ подданницитѣ му, и собиратъ каси за тайноковарното си противу Державството му намѣрение? Чудно и дивно запояване и омайване! какво ли е то старо билие?

СИНЪ. То фанариотоковарно ядоутровно и всепагубно старо билие се нарича рошфетъ и пешкешлинъ, съ които отъ край и до нинѣ запоили и запояватъ, омаяли и омайватъ свѣста на султанскитѣ голѣмци, та недопознаватъ грекофатрическото захаросмѣсно-ядоутровно коварство което на силно граби и съблича Христианкитѣ, а облича грекинитѣ и гречетата, и трупа каси и надихва чорбаджии въ коварнопротивлението да сѫ готови отъ Султанското владѣтелство да оттърватъ милитѣ ти рожби, че да си направятъ бѣломорски на грецитѣ роби. Охъ!

МАТИ. Че тия фанариотосонмиштни обаятелни рошфети и пешкешлиции не ли сѫ подъ санджакъ-шерифъ сосъ клѣтва и сосъ хатишерифъ указно запретихѫ и който даде и който земни да се наказватъ?

СИНЪ. То на другитѣ народи бива, а на грекофатриата, тайноковарството ни клѣтва, ни Хатишерифъ, ни законъ, ни Бога нѣма. Ако би имало, то не би тайнобѣснувало грекоковарството.

МАТИ. Че като васъ тирански собличатъ, а онія грекини и

Digitized by Google

гречета грековладицитѣ гиздаво обличатъ, — нихни ли жени и дѣца имъ сѫ? Льма се и женятъ грековладицитѣ?

СИНЪ. Хиляди пѫти е било по-добрѣ баремъ да сѫ се женили, че сѫ штѣли да иматъ по една жена и по двѣ три дѣца и сѫ штѣли да живѣятъ заедно каквото и вситѣ человѣци и штѣхѫ баремъ мужъ и жена да владичествуватъ, и по-съ малко харчь, и масрафъ да преминуватъ.

МИТИ. Че като не имъ сѫ жени и дѣца зашто сосъ таковия многоцѣнни гиздави дрѣхи ги обличатъ и тия по-вече отъ грековладяцитѣ повелѣватъ и заповѣдатъ?

СИНЪ. Тия се именуватъ грековладишки помайчими и посестрими и називаватъ се свѣтли кокони, а они младички гречета високославни челебийчета се наричатъ, — че сѫ безбрадни и нѣматъ што да си по нихъ бричатъ. Грековладицитѣ престрастно си ги обичатъ!

МАТИ. Пфе! извѣстно че си иматъ грековладицитѣ природно вситѣ лукаваго духа казни ..... То нихно докарване е явно афродитство и платоничество, совѣстию помрачени и разумомъ услѣпленни! ..... Че тий грековладици споредъ кой законъ и обичай се рукополагатъ, овладичватъ и вамъ за духовни пастири се проваждатъ?

СИПЪ. Нихниятъ законъ, милая ми майко, е чуденъ и дивенъ! Той по сонмиштному фатриофанариотскому преданию слѣдува. Тви, които штѫтъ да се овладичватъ, они трѣбва отъ малки да сѫ шетали на грековладишкитѣ гиздави кокони — до пѫтъ ги нарекѫтъ челебийчета, че ако ги обикнатъ и на фанариотскитѣ голѣмци коконитѣ и ако благопроизволяватъ, заповѣдватъ на грековладицитѣ, че задияконватъ ония, на които начеватъ да имъ изникватъ бради челебийчетата, и слугуватъ паляшти чубуцитѣ грековладишки и князофанариотски, и во все то угождающте, и на грековладишкитѣ и на фанариотскокняжескитѣ свѣтли кокони, — предобиваюште и отъ Султанскитѣ голѣмци заштитители, свѣтлитѣ грековладишки и фанариотокняжески кокони имъ опредѣляватъ кой за какви епархии штѫтъ да овладичатъ, и като тегли на Хареч-мезатъ сосъ хиледи желтици и рукоположението и е-

Digitized by Google

пархитѣ имъ се наддаватъ, че които наддадатъ — нихъ имъ и овладичва вселенский грекопатриархъ! Правилно грекорукоположение!

МАТИ. Тежко и горко! Че толика пълномоштна власть ли иматъ грековладишкитѣ и фанариотокняжескитѣ кокони надъ Цареградската грекопатриархска церква, че по нихнитѣ кокински правила да се овладичватъ грековладицитѣ и кокинското имъ богопротивно повелѣние да исполняватъ? Чуденъ законъ и дивни правила!

СИНЪ. Той чуденъ законъ и дивни правила многоразлични обвязки си иматъ, които одолжаватъ самаго патриарха по нѣкогажъ при ония полномоштни кокони на нозѣ да иде, благосклонно и смиренно за здравието и за кокинското имъ приминувание да ги попитва, и за нѣкакви важни подлози какъ да ги направи дозволение да вземва! ..... А прочитѣп ервосинодални патриархски митрополити, когато при такива полномоштни кокони отхождатъ, главитѣ си предъ тѣхъ приклоняюште, смиренно имъ говорятъ: „свѣтлѣйшая ми кокино! кланямъ ти се и ти цѣлувамъ чехала — имамъ ли, Господже, дозволение да ви попитамъ за златото ви здравие?“ и ако имъ дадатъ дозволение, сѣдватъ, ако ли не — а они постоятъ на нозѣ, и поклонивши имъ се отхождатъ си. Такови и оште много и другии церомониалнии обичаи иматъ грекофанариотскитѣ величави, цареградската патрикана управляюштии кокони, Грекококонное правление!

МАТИ. Тежко и горко! Че Цареградската патрикана на фанариотокняжески руцѣ да я управляватъ ли е изпаднала? И они, които си штжтъ, да овладичватъ ли е останала? Да ли не е срамота отъ другитѣ вѣри и народи? Кой народъ и коя вѣра чини таковое богопротивное и человѣкоумразное суевѣрно служение? То ни нихнитѣ предѣди Елини, идолопоклонци суште, не чинахж. Фанариотококонское бѣсослужение!

СИНЪ. Извѣстно е че споредъ светцитѣ — свѣшта и тимиямътъ. Наредбитѣ и служението и въ пропасти заблуждението! Но тежко и горко на милитѣ ти изпаднали въ владичеството имъ твои бѣдни робби!

МАТИ. Убаждашъ ми, синко, че когато ее завладичватъ Гре-

Digitized by Google

ковладыцитѣ, наддавать за епархнитѣ, но не ми убади кому даватъ они наддаденитѣ многохилиядни желтици, рушфети и драгоцѣнни пешкешлици, че си придобиватъ и грековладычеството и пълномощтната си фараономучителска власть надъ васъ, милитѣ ми торки изпадняли рожби.

СИНЪ. Тии грекококонски, конто штѫтъ да се завладичатъ, служители най-първомъ се наддаватъ, кои колко хиледи желтици на фанариотскитѣ голямци, на патриархъть за рукоположението си и годишний ембатикъ на годината штѫтъ да даватъ — и на фанариотскитѣ кокони и на нихнитѣ челебийчета и челебийчки какови многоцѣнни тефарици штѫтъ да обдарятъ! И на патриархскитѣ протосингели, архидиякони и диякони, и на коконнитѣ слуги, — всякиму по колико хиляди гроша штѫтъ да отдѣлятъ.

МАТИ. Че тия фанариотосонмиштнаго закона и фатрическаго обичая правила всякогажъ ли тако сосъ наддаване желтичное и рошфетнопешкешное завладичватъ нихнитѣ и коконнитѣ си угодници?

СИНЪ. То безъ фанариотско фатрическаго нихняго князококонскаго сонмишта грекопатриархскаго согласия и безъ наддавания никому, никакъ, никогажъ — споредъ нихниятъ фатрически законъ и правила, не допуштатъ да възлѣзе на степень грековладичества. И ако се случи нѣкакъ нѣкои безъ то наддаване да се овладичи, иматъ го за законнопреступца и еретика.

МАТИ. Че по колико хилияди гроша даватъ рушфетно на сонмиштнитѣ фанариотофатрически грекоголямци, и каквви драгоцѣнни пешкешлици дародаятелно на коконитѣ имъ, и на дѣчата имъ, и цариградскому си патриарху, и на сослужителитѣ му, и на прочиитѣ; и по колико хилияди се обѣштаватъ да плаштатъ за ембатикъ на годината за епархията си новозавладиченитѣ грековладици? И какови пешкешлици раздаватъ по паши, мохасали, каддии, аги и градски чорбаджии?

СИНЪ. То споредъ епархията го правятъ. Но най вече за въ горката ни Болгария за епархиитѣ най много наддаватъ. За нѣкогажъ бивший ти патриархствуюштий, а нинѣ отъ грекофатрическаго сонмишта-началника коварно въ екзархическаго пребърнатий Търновъ градъ за епархията му отъ ситѣ най много наддаватъ, и

Digitized by Google

да плаштатъ се обѣштаватъ, и сосъ нѣй-драгоцѣнни пешкешлици вситѣ обдаряватъ, заслѣпяватъ и занѣмяватъ, а отъ милитѣ ти горки рожби никой не смѣе коликото му се владичнина попште, за да не дава.

МАТИ. До колико ли хилияди грошови разпося, който стане за Търновската горка епархия новорукоположенний Екзархъ Грекофатрический и Сонмиштезаклятий грекомитрополитъ.

СИНЪ. Че сосъ милиони грошови разнося за рушфети и драгоцѣнни пешкешлици и за увладичването си, за драгоцѣнни облекла, за помайчимитѣ, за посестримитѣ, за челебийчетата си и за негоси-и прочая.

МАТИ. Тежко и горко на ония Султански вѣрни и покорни подданници, които се привручаватъ на таковий грекофатрически, сонмиштезаклятий и фанариотскоизбранний и согласенний грекомитрополитъ! Той е поразитель, а не правитель!

СИНЪ. Охъ, милая ми майко! Горкитѣ ти рожби, тии сѫ Султану вѣрни и покорни подданници, но грекомитрополиту си сѫ пороблени роби! Отъ Кърджалийцитѣ, горкитѣ, убѣгвахѫ и се укривахѫ, и отъ Еничеритѣ се отплаштахѫ, но отъ грекомитрополита си ни да се укриятъ, ни да се измолятъ, нито да се изплатятъ, горкитѣ, никогажъ не можатъ!

МАТИ. Горкана си! Че што му сѫ прегрѣшили милитѣ ми горки рожби, че да бѣгатъ и да се криятъ отъ него, или зашто да не му се измолятъ, и за какво му сѫ дължни, че никогажъ не можатъ да му се изплатятъ?

СИНЪ. Ония сосъ милиони пусти грошови отъ сарафи сосъ файда се взематъ и трѣба да се плаштатъ, пуштинитѣ! Фанариотскитѣ кокони и неговитѣ пусти помайчими, посестрими и гиздави челебийчета иштатъ роскошно да се хранятъ и натруфено да се облачатъ; на патриканата годишний ембатикъ неотмѣнно должно да се изпроважда; на капукехаясѫ непрестанно трѣбва различни драгоцѣнни пешкешлици и по-многочисленни желтици — очи да преслѣпява, уста да занѣмява, уши да заглушава — често да се изпроваждатъ.

МАТИ. Толико многочисленная желтична сумма отъ кѫдѣ и отъ

Digitized by Google

кои може да собере, и сосъ кое посрѣдство ѣ собира? И толикий сосъ файда на сарафи долгъ, на патрикана повсегодишний ембатикъ да изплашта, и на фанариотски горделиви кокони и на негови помайчими, посестрими и гиздави челебийчета за всичко да заплашта, и на капукехаята си сосъ многоцѣнни пешкешлици непрестанно да превтасва, и за него си и за тайнособираемата Грекофатрическа сонмиштна касса да придобива?

СИНЪ. Твоитѣ горки, бѣдни рожби, само тии сѫ на свѣтътъ да теглятъ отъ грекофатрически сонмиштни грековладици, горкитѣ, останали, и нематъ никого да ги пощади! Воздишатъ, бѣднитѣ, и плачатъ, но грековладицитѣ нештадно и безсовѣстно ги съблачатъ и коконитѣ си отъ колкото си штѫтъ по-гиздаво и по-напето облачатъ.

МАТИ. Премилитѣ ми горки рожби! Че тии, горкитѣ, не сѫ ли Султански подданници и православни Християни? Отъ кѫдѣ до кѫдѣ таковий грековладика отъ грекофатрическаго и фанариотскаго патриархосонмишта горкитѣ ми рожби, вѣрнитѣ Султански подданници, като побѣснялъ Кърджалиецъ на силно и безчеловѣчно да обира, и като осатаненъ яничеринъ безсъвѣстно да ги съблича и фанариотскитѣ кокони и неговитѣ си грековладишки помайчими, посестрими и чѣлебийчета да храни и да облича! Горкана си! че за васъ, премилии ми рожби, отъ Султанътъ въ Болгария паши, мохасали, мюхтии, кѫдии, за да судятъ всѣкиго безчинника и злодѣя споредъ законътъ — не изпроваждатъ ли се? Тии не виждатъ ли какво се угнетявате отъ безсовѣстнитѣ си грековладици, за да имъ возбранятъ и да ви отъ нихъ оттърватъ?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, милая ми майко, че той лукаваго духа притворний сонмишта фатрическаго рода е искусенъ и искусно знае очарователнѣ да обае и всякому свѣстта да замае, съ рушфети да преслѣпява и сосъ пешкешлици да занѣмява и заглушава, а сосъ претворность ухиштрения горкитѣ ти мили рожби като роби да порабоштава и умерштевлява.

МАТИ. Охъ! че какови ѫ тия нихни пусти упустели, проклети и отъ Бога и отъ Султанътъ, изхитрени грекофатрически, фанариотосонмиштни, очарователни и обаятелни рошфети и пешкешли-

Digitized by Google

ци, че сѫ пропѫдили правдата и сѫ закопали истината, и сѫ разсѣяли лъжата, и сѫ разсъдили кривдата по Болгария!

СИНЪ. Тии рушфети тайно се даватъ, а пешкешлицитѣ сосъ кошови се носятъ и явно се раздаватъ по паши и мюхтии, по мохасали и каддии, по помѣстнии аги и градскии чорбаджии... И взематъ грековладицитѣ пашански буйрунтии и мюхтийски, кадийски морасали и сосъ нихъ грековладицитѣ тайноковарно обикаляюште по епархиитѣ си, по̀-люто отъ бѣсноватитѣ кърджалийци изгарятъ градиштата и селата въ горката ни Болгариа, и по̀-грозно отъ осатаненитѣ яничари съсипватъ милитѣ ти рожби — вѣрнитѣ Султанови подданици! Тия трепрокляти, обаятелни пешкешлици сѫ: златошити хаши (чолтари), свилозлатотканина пръчки селемии, хиндийски кутнии, кехлибарени имамета, наргелета, злати сахати, ляхуришаляни тютюнкесии и различни драгоцѣнни кумаши (материи) за женски дрехи и рокли и всякакви прочии различни тефарици!...

МАТИ. Че само за такива нѣшта ли свѣтлитѣ паши, мюхтии, мохасали, кадии, аги и аяни потъпкватъ правдата и съсипватъ вѣрнитѣ Султанови подданници — моитѣ мили рожби?

СИНЪ. Охъ! има по̀-зло, милая ми майко! Хотя обаче и даватъ пашитѣ и кадиитѣ на грековладицитѣ буйрунтии и морасалета, но въ нихъ писуватъ кой колико е возможенъ спородъ Християнската си вѣра, по произволению си, на владиката си милостиня да даде и да му спомогне. Охъ! а грековладицитѣ се согласяватъ сосъ градскигѣ чорбаджии — на вѣнчило, на литургиа, на водосвѣтъ, на освѣштение церкви, на запопование, на церква и на монастирь и на прочии работи, той и они, по коликото си гроша штѫтъ на силно да вземватъ отъ горкитѣ ти рожби, и които нѣматъ сиромаси да си платятъ грековладишката глоба, — да ги аформесватъ и дѣцата имъ да измиратъ некръстени, и они, до кадъ не си изплатятъ наложената грековладишка глоба въ церква да не ходятъ.....

МАТИ. Че дѣ се е чуло и видѣло сосъ друговѣрно повелѣние да се събира милостиня? или на коя вѣра въ законътъ и въ кни-

Digitized by Google

гитѣ го найдохѫ писанс? Или кой народъ и вѣра по колико грошови на владицитѣ си е нѣкогажъ съгласявала на силно всякий да дава? Или кое по свѣтьтъ правителство до нинѣ тако да се чини повелѣло и повелѣва? Не е ли по́-законно Хакъ да се опредѣлява на владицитѣ?

СИНЪ. Добрѣ си извѣстна, майко, че пашитѣ и каддиитѣ не сѫ отъ нашата вѣра, но като приемнатъ отъ грековладицитѣ многоцѣнни пешкешлици више отъ всякая мѣра, — молятъ имъ се грековладицитѣ да имъ дадатъ буйрунтии и морасали, за да имъ даватъ съ произволение Българитѣ милостиня. Но опи лукаваго духа лести и злоби, фатрическаго грекосонмишта притворности ухищтрения бояджии сосъ погреченитѣ граждански чорбаджии лесно правдата въ кривда и истината въ лъжа уйдурдисватъ, и бѣлото, както си штѫтъ, боядисватъ и бѣднитѣ ти мили рожби угнетяватъ, съблачятъ, уголяватъ и съвсѣмъ ги безсъвѣстно поразяватъ и по свѣтьтъ въ чуждии земли пропъждатъ и заселяватъ.

МАТИ. Охъ! Че тии погречени чорбаджии отъ коея вѣри, закона и рода сѫ? и отъ кѫдѣ имъ се е дало власть да ви согласяватъ и прецѣняватъ по колико да си купувате отъ грековладицитѣ благочестието? Тии кому Богу служатъ и подъ кое владѣтелство се нахождатъ? Тии безсовѣстници послѣдняя си несмишляватъ ли че и Богъ и Султанътъ сосъ праведний си гнѣвъ што ги накажи и порази?

СИНЪ. Тии отъ Бога и отъ Правителството се не боятъ. Нимъ грековладицитѣ имъ на то разрѣшаватъ и отъ правителството ги заштиштаватъ. За нихъ грѣхъ и срамъ нѣма, и какви да сѫ злодѣйства за благодѣтелотва имъ се вмѣняватъ. Тии сосъ грекофатрическитѣ фанариотосонмиштни грековладици въ горката ни Болгария тайно-коваретвуватъ и сосъ предъ Бога клятва тайно-погречватъ и измамватъ въ грекофатрическото сопротивно умразно намѣрение милитѣ ти рожби. Тии грекоманочорбаджии сѫ по́-бѣсновати и отъ кърджалии и по́-осатанени и отъ Еничари. Тии тайноковарно дѣйствуватъ и мудруватъ, а явно бѣснуватъ и мудруватъ.

МАТИ. Охъ! че откѫдѣ сѫ се пръкнали между милитѣ ми рожби таковии сатанински синове и содомогоморскии пресмрадни

Digitized by Google

кринове! Асидояхиднино порождение! чумохолерное на горкитѣ ми рожби поражение! Ахъ! че мнозина ли сѫ тии ядоутровни грекоатриоксварни безсъвѣстни и безчеловѣчни грекоманочорбаджии, които сѫ съгласни и съединени съ грековладицитѣ.

СИНЪ. Милая майко! Добрѣ си извѣстна, че на едно тѣло по едни уста биватъ, и една или чума или холера е доволна за общтенародна пораза. Тежко и горко гдѣто се нахожда! Избави милий Боже!

МАТИ. Тии, прочее, ядоутровни поразилници какъ ви согласяватъ съ грековладицитѣ по колкото си тии гроша штѫтъ насилно да ви натруватъ?

СИНЪ. Тии провождатъ вѣсть по селата и собиратъ селскитѣ старци въ митрополията и имъ обаждатъ, какво грековладиката весма многоцѣнно закупилъ отъ Височайшата Султанска Кашия (Порта) на Болгаритѣ Християнската вѣра, и му дала Хатишерифъ каквото си ште да чини сосъ Болгаритѣ грековладиката имъ и прочая... Подтвердяватъ и увѣряватъ препроститѣ селенски старци, че като челъ каднинтъ предъ нихъ на грековладиката имъ отъ Султанътъ дадений Хатишерифъ, самъ и каднинтъ се уплашилъ и удивилъ та имъ рекълъ: „Чорбаджиларь! отваряйте си очитѣ и си слушайте владиката, и каквото ви заповѣда покорно изполнявайте, и по колкото гроша ви и ште споредъ вѣрата си му давайте, и за всичко по волята му чините, — и соберете селенцитѣ отъ казата и имъ обадете да знаятъ и тии, тако да изполняватъ владишкитѣ заповѣди неотмѣнно, заштото, които не се покорятъ на владишкитѣ заповѣди, штеме да ги погубиме споредъ Султанското указно повелѣние! — Таковии и другии много грекоманочорбаджийски лъжовии и блядословни суесловия като чуятъ препроститѣ ти селски старци и се разтреперватъ отъ страхъ, и цѣлуюште гологлави на грековладиката рука, обѣштаваюште се всичко по повелѣнию грековладишскому покорно и послушно да изполняватъ сосъ вситѣ си селяни, и ужасни се разиждатъ, всякий по селата си разсѣва тия грекоманочорбаджийски блядословни прибазки. И тако препроститѣ селници повѣрватъ и изполняватъ грековладишкитѣ охоти. Тежко и горко! (СЛѢДВА).

Digitized by Google

НАЧАЛОТО НА САМУИЛОВАТА ДЪРЖАВА.

Царуваньето на Самуила е една отъ най важнитѣ и най любопитни епохи въ исторический животъ на народътъ ни. Историята на това царуванье е разгледана доста подробно отъ двама словѣнски историци — отъ покойний Гилфердингъ [1]) и отъ Докторъ Рачки [2]), — но както тѣзи, тъй и другитѣ изслѣдователи, кои сѫ писали за сѫщтий прѣдметъ, твърдѣ неясно и смегено, та че оште и криво излагатъ началото на Самуиловата държава. Правото и истинното разяснение на този любопитенъ въпросъ е главната задача на настояштий ни трудъ, въ който ние трѣбваше да закачимъ и нѣколко други, такожде любопитни и такожде не ясно и криво тълкувани до сега събития отъ Българската история. Такива именно сѫ: нѣкои вѫтрешни събития, които сѫ станѫли въ царуваньето на царь Петъръ, руско-византийската война въ България, сѣтнинитѣ на тази война за политический животъ на тогавашнитѣ Българе и пр. До колко вѣрно ние сме разяснили, както тѣзи второстепенни въ наший трудъ въпроси, така и главната негова задача, това оставяме да каже просвѣтенний сѫдъ на читателитѣ.

М. ДРИНОВЪ.

Харковъ 1874.
Мартъ

---

1) Въ неговата „Исторія Сербовъ и Болгаръ," издадена втори пѫть въ 1868. гледъ. „Собраніе сочиненій" I.

2) Въ „Rad jugoslavenske akademije" Кн. XXIV, год. 1873. Този новъ, прѣкрасенъ и любопитенъ за насъ трудъ на прочутий южнословѣнски историкъ Българското Ка. Дружество мисли да прѣведе и обнародва въ една отъ слѣд. книжки на „Пер. Списание."

Digitized by Google

I.

РАЗДѢЛАНЬЕ НА БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО ВЪ ЦАРУВАНЬЕТО НА ЦАРЬ ПЕТЪРЪ.

На 27 Маия въ 927 година умрѣ великий Симеонъ, като остави на синъ си Петъръ голѣма и яка държава, която е заемала сиалъ-нѣ всичкий Балкански полуостровъ. Отъ къмъ сѣверъ тая държава се е простирала по всичкий долни Дунавъ и по край долна Сава до това мѣсто, гдѣто въ неіѣ се втича Дрина. На истокъ тя е заемала черноморскій брѣгъ отъ устието на Дунавъ до Бургасъ: [1]) най-важнитѣ по този брѣгъ крайморски градове и пристанища — Бургасъ (Дебелтъ), Анхиалъ, Месемврия и Варна намирали сѫ се въ предѣлитѣ на тази държава. На югъ граництта ѝ е била една дълга линия, теглена отъ Бургасъ прѣзъ срѣдна Марица, между Едрене и Пловдивъ, [2]) до Родопскитѣ или Доспатски върхове; оттамъ тя се е спуштала на долѣ и е отивала покрай Сересъ и Солунъ до гората Олимпъ, въ сѣверна Тесалия, отгдѣто сѫ е повръштала право на западъ и е достигала до устието на рѣка Калама, което устие се намѣрва на Йонийскій брѣгъ, срѣшто островъ Корфу. [3]) На западъ границата на Симеоновата държава е вървѣла по брѣгътъ на Адриатическо море отъ устието на рѣка Калама до устието на Неретва, която тече прѣзъ сегашна Херцеговина; оттамъ новърштала се е къмъ рѣка Дрина и е отивала покрай неіѣ до втичаньето ѝ въ Сава. — Тукъ се иска да направимъ нѣколко разяснения за тая западна граница на Българското царство.

---

1) Голубински: „Краткій очеркъ истор'и православн. церквей: Болгарской, Сербск. и Рум. стр. 7.

2) Между Едрене и Пловдивъ прокарва тази линия Рачки. Гледа. Rad jugoslav. akad. Кн. XXII, 83. — Г. Голубински, който казва, че тя е вървѣла надъ Пловдивъ, покрай Пазарджикъ и Чепина (стр. 7), явно се лъже. Ние имаме доста вѣрни извѣстия, че тогава и Пловдивската область се е намирала въ предѣлитѣ на Българското царство.

3) Голубински стр. 7 — 8.

Digitized by Google

Че тя е отивала тъй, както ѣ опрѣдѣлихме, това го доказватъ слѣднитѣ исторически извѣстия и показания.

1. Знае се, че Симеонъ двѣ-три години прѣди смъртта си воева съ Сърбитѣ и покори си земята имъ, която се е простирала на западъ до рѣка Дрина.[4])

2. На юго-западъ отъ Сърбитѣ къмъ Адриатическо море, тамъ гдѣто сега се намира Херцеговина и Черногория, въ онова време живѣеха три словѣнски племена: Захлумяне, Травунляне и Дуклянe.[5]) Тѣ тогава бѣхѫ съединени въ едно княжество подъ властта на Захлумский князь Михаилъ Вишевичъ,[6]) за когото се знае, че се е намиралъ подъ върховната власть на Симеона.[7]) Това, тъй да речемъ, васално Българско княжество простирало се е покрай брѣгътъ на Адриатическо море между устията на рѣкитѣ Неретва и Дринъ. Трѣбва да забелѣжимъ, обаче, че тукъ на самий брѣгъ нѣколко градове, като: Рагуза (Дубровникъ), Катаро (Которъ), Антибаръ (Баръ), Дулциниумъ (Олгунъ), се намѣрвахѫ подъ върховната власть на Византийский императоръ.

3. Че и тая часть на Адриатический брѣгъ, която се простира между устията на Дринъ и на Калама се е намирала тогава подъ властьта на Българский царь, това е доказано доста добрѣ отъ Г. Голубинскаго,[8]) който тукъ се е ползувалъ отъ най-вѣрни документи, именно отъ грамотитѣ на императоръ Василий II.[9]) Но и тука е имало нѣколко градове, които сѫ оставали подъ властьта на Византия. Такъвъ е билъ градъ Драчъ (Дураццо), който

---

4) Константинъ Багрянородн. De administr. imp. c. 32. Гилфердингъ: „Собраніе сочиненій" I, 109.—

5) Глед. нашето съчинение: „Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами" стр, 158—9.

6) Рачки: Odlomci iz drzavnoga prava hrvatskega 15.

7) Глед. Венецианск. хроника на Иоанна, у Перца: Monumenta Germaniae, script. IX, 23. —

8.] „Краткій очеркъ" и пр. стр. 8

9.) Глед. „Периодич. Списание на Б. Кн. Др." кн. 7 — 8 стр. 14 — 25

Digitized by Google

Симеонъ искаше да покори,[10]) когато бѣ намислилъ да покори и Солунъ и Цариградъ, но не можи да сполучи. Тѣзи крайморски градове сѫ били добрѣ укрѣпени, па и Византия, която е имала добра флота, могла е добрѣ да ги брани, та поради това Симеонъ не е можилъ да ги покори, но той все пакъ можи да заеме нѣколко годни за пристанища мѣста на Адриатический брѣгъ, прѣзъ които е отворилъ на държавата си Адриатическото море. За това нѣщото свидѣтелствува обълованието му съ Венецианцитѣ, които тогава бѣхѫ вече захванѫли да си утвърждаватъ властта по това море.[11]) Прѣзъ тѣзи пристанища той е правилъ и политическитѣ си отношения съ Арабский Халифатъ въ сѣверна Африка.[12]) —

Толчово бѣше царството, което Петъръ наслѣдова отъ славний си отецъ. „Когато умрѣ неукротимий Симеонъ, който станѫ причина да се пролѣе много християнска кървь, властьта му прие Петъръ, неговьтъ синъ. Той не наслѣдова славата, свойствата и человѣконенавистьта на отца си, а бѣше далече отъ всичко това.“[13]) Така се изказва единъ гърчки писатель за Петра и думитѣ му до нѣйде сѫ прави. Мекъ, кротъкъ и миролюбивъ по характерътъ си, Петъръ не обичалъ войната,—богобоязливъ и твърдѣ наклоненъ къмъ духовно-аскетически животъ, той малко се е заемалъ съ работитѣ на царството си, които е оставялъ да вършѫтъ други за него. Самъ той е прѣкарвалъ времето си повечето въ душеспасителни дѣла, обичалъ е да бесѣдова съ иноци и Иерарси и за голѣмъ подвигъ е ималъ да посѣщатаза пустинножители, както ни показва житието на св. Иоаннъ Рилски.[14]) Отъ това политическитѣ му

10.) Това го знаемъ отъ едно писмо на Патриархъ Николай Мистикъ до Симеона: Epist. IX въ Specilegium Romanum A. Maii 191 — 200.

11) Romanin, Storia documentata di Venezia I, 222.

12) Кедринъ у Стриттера II, 598. Глед. у Гилфердинга: „Собр. соч“ I, 105

13) Vita S. Lucae Junior. p. 981—У Стрит. III, 609.— Глед и Л въ Диаконъ, переводъ Попова 48.

14) Глед. Неофита: „Служба и житіе Іоанна Рылскаго“ Бѣлградъ 1836. „Гласник српског уч. друштва“. кн. XXII стр. 265. Глед. и Службата на Петра въ „Извѣстія II отдѣленія академіи наукъ“ I, стр. 18.

Digitized by Google

дѣла всѣкога сѫ се намирали въ ржцѣ на болѣре, които го сѫ окружавали и между които, по злополучие, не сѫ се намирали такива, които да сѫ цѣнили интересите на царството повеле отъ своитѣ лични интереси, и да ги сѫ бранили достойно. На първо време при младий царь много се възвиси уйка му Сурсувулъ, който за да се удържи, види се, на своего високо мѣсто, търсилъ е да найде вѣнкашна опора и мислилъ е, че що да може да іѫ найде у Византия; поради това той совсѣмъ измѣни Сименовата политика спрямъ неіѫ. Три-четери годинъ прѣди смъртта си Симеонъ завърза миръ съ Византийцитѣ, но този миръ не бѣше искренъ отъ негова страна: той прѣкрати войната за да се приготви по-добрѣ, та скоро пакъ да іѫ начне съ още по голѣма сила, съ по-голѣма надѣжда за постиганье цѣлта си: а тази цѣль бѣше —прѣвземаньето и на другитѣ византийски владѣния по Балканский полуостровъ, прѣвземаньето и на самата византийска столица, на самий градъ Константиновъ. Това гонѣше Симеонъ и не искаше да има дългověченъ миръ съ Византия. Той по тази причина и не пристанѫ да ожени синъ си за византийска принцеса, както му прѣдлагахѫ правителитѣ на империята.[15]) Такова сродняванье съ Византийский дворъ е бъркало на неговата политика. Но кѫсогледий политикъ и егоистичний болѣрянъ Сурсувулъ побърза не само да завърже здравъ миръ между Българското царство и Византия, но още и сродни правителственнитѣ имъ домове. По негово настояванье Петръ се ожени за хубавица Мария, унуката на императоръ Романъ Лакапенъ, дъштерята на синътъ и съправителятъ му Христофоръ.[16]] До колко е била обрадована Византия отъ такова измѣняванье политиката на Българското царство спрямъ неіѫ, това се види отъ готовността, съ която тя побърза да испълни всичкитѣ искания по Петровото Правителство.

1. Тя се съгласи да останѫтъ границитѣ на Българското царство такива исто, каквито бѣ ги докаралъ да станѫтъ Симеонъ.

---

15) Глед. XVI писмо на Николая Мистика въ Specilegium Romanum A. Maii p. 221.

16) Гильфердингъ; „Собраніе сочин.“ I 114.

Digitized by Google

2. Пристанѫ да титулува българский царь съ царски титулъ (βασιλεὺς) и да го има и почита за най първъ отъ другитѣ европейски господаре, дори и отъ западний императоръ. [17])

3. Припозна независимостта на Българската патриаршия, която бѣ учрѣдена отъ Симеона. [18])

4. Обвърза се да плаща всѣка година единъ уреченъ данокъ.

На Петъръ и на неговитѣ съвѣтници това примиряване и сближавачье съ Византия се е видѣло много сгодно за Българското царство и много полезно за тѣхнитѣ лични интереси, та поради това тѣ ревностно сѫ гледале да поддържаватъ дружественнитѣ отношения, които съ този начинъ се завързахѫ между Преславский и Константинополский дворъ и които сѫ помогнѫли та по-вече и повече да се завъждатъ Византийски обичаи при Българский дворъ.— Но Българский народъ другояче е гледалъ на тая политика. Тогавашното Българско поколѣние, което бѣ порасналo въ бурно воинственно време, бѣше навикнѫло да се слави съ побѣдитѣ си надъ Византийцитѣ и да гледа на империята имъ, като на една сѣнка,- това Българско поколѣние не е могло да гледа съ добро око тая ѡпака политика на съсгледитѣ съвѣтници Петрови Отъ тукъ се породи между Българитѣ ненависть къмъ слабий наслѣдникъ Симеоновъ и къмъ неговото правителство, ненависть, която приготви мѣсто за внѫтрешни возстания и буни. Оште въ 928 г., сиречь въ самото начало на Петровото царуванье се побунихѫ нѣколко знатни болѣре, които се бѣхѫ возвисили въ царуваньто на Симеона; и тѣ искаха да съборѫтъ Петра и до поставѫтъ на негово мѣсто братъ му Иоанъ, който, видисе, е давалъ надѣжда, че ште да продължава политиката на отца си. Но тѣхното съзаклетие у-време биде открито: изловихѫ ги и жестоко гл наказахѫ, а пакъ Иоана бихѫ и намѣрихѫ за добро да го отдалечѫтъ отъ България. Испратихѫ го въ Константинополь, като го прѣдадохѫ въ рѫцѣ на тамошний императоръ. [19]) - Слѣдъ малко време, обаче, вдигнѫ се нова буна.

---

17) Гилфердингъ I, 116, 117,-169.

18] Глед. „Историч. Прѣгледъ на Българск. църква“ 27—31.

19) Глед. у Стриттера III, 614. Ср. E. Muralt: „chro-

Digitized by Google

Една Българска область, не се знае за вѣрно коя, но види се, да е нѣкоя отъ западнитѣ, повдигнѫ се и се отрече да припознава Петра за Български царь, а провъзгласи за такъвъ другий братъ Петровъ, Михаилъ, който, за да не би да бърка на Петра, бѣше покалугеренъ въ единъ мънастирь. Михаилъ побърза да хвърли калугерството и дойде при възстанѫлитѣ, та имъ се тури на чело. Тази буна е била доста голѣма: побуненнитѣ ѫ имали въ властта си и крѣпости. На́-скоро, обаче, Михаилъ умрѣ, а четитѣ които бѣхѫ се набрали около него, трѣбваше да се оставѫтъ отъ работата си. А за да не влѣзѫтъ въ рѫцѣ на Петровото Правителство, тѣ минахѫ къмъ югозападний край на Българското царство, отъ—гдѣто се прѣхвърлихѫ въ Византийскитѣ владѣния. Нѣколко време тѣ върлувàхѫ тамъ и послѣ се поселихѫ въ Епиръ, въ Никополитанската область, около Артский заливъ. [20])

Съ тѣзи двѣ возстания не се е свършила работата: ненавистта къмъ Петровото правителство по́-вече и по́-вече се е укоренявала въ народътъ. Българското духовенство, което бѣше проникнѫто съ Византийски духъ въ това размирно време, ревностно се стараеше да поддържа ненавистното правителство съ свойтъ духовенъ авторитетъ, като проповѣдаше че „цари и болѧре Богомъ сѹть ѹчинены;“ Но чрѣзъ това си намѣсванье въ свѣтскитѣ работи, то навлече и върхъ себе ненависта на народа, който по това ште по́-вече захванѫ да колебае преданноста си къмъ църквата и вѣрата, на която това духовенство служѣше. По България се пърснѫ една религиозна секта съ страшенъ политически характеръ. Разумѣваме богумилската ересь, която се е появила именно въ това време и подъ тогавашнитѣ вътрешни отношения. Политический идеалъ, който сѫ гонили да стигнатъ тѣзи еретици, види се отъ слѣднитѣ думи на единъ тѣхънъ противникъ: „ѹчать же своѧ си не повиноватися властителемъ своимъ, хѹлѧще богатыѧ, царь не навидать, рѹгаються старѣйшинамь, ѹкорѧютъ болѧры, мрѣзкы Богу мнѧтъ рабо-

---

nographie byzantine“ 506.—

20) Stritter III, 615.

Digitized by Google

тающна царю и всякому рабу не велать работати господину своему[21]).“ Правовѣрнитѣ попове и всичкитѣ църковни санове тѣ, спроти думитѣ на Пресвитеръ Козма, наричали слѣпи фарисеи и много ги хулили. — Тѣзи еретици, на които политический и обществен идеалъ е билъ такъвъ, намирали сѫ въ народътъ голѣмо съчувствие. „Мнози пойдутъ въ слѣдъ нечистоты ихъ,“ казва противникътъ имъ Козма, Това силно броденье между Българитѣ давало е обилна жътва за смѫти и буни, които сѫ захванѫли да взематъ по-вече страшенъ видъ за Петровото правителство. —

Во времето на тѣзи размирици въ Българското царство, отъ него твърдѣ лесно се отметнѫхѫ Сърбитѣ, па и Захлумското Княжество прѣстанѫ да припознава върховната власть на Българский царь. Отметванието на сърбитѣ е станѫло около 932 — год. [22]) а захлумянетѣ и оште по-напредъ сѫ прѣстанали да припознаватъ властта на Българскиятъ царь. Тая загуба не бѣше, обаче, тъй пагубна за крѣпостта на Петровата власть. Тя бѣше една вънкашна загуба и не твърдѣ голѣма; Захлумското княжество, както рекохме по-горѣ, само отъ вънка припознаваше върховната власть на Българский царь, извнѫтрѣ то бѣше свободно. А пакъ сърбитѣ бѣхѫ тогава едно малобройно племе, което заемаше токо западната половина на сегашното сърбско княжество и Новопазарското окрѫжие[23]). Тъй штото и слѣдъ загубванието на тѣзи области, предѣлитѣ на Петровото царство не се стѣснихѫ твърдѣ много: на западъ тѣ достигахѫ до Колубара, гдѣто загѫрштахѫ Бѣлградъ, сегашната столица на сърбокото княжество, и до Ибаръ отгдѣто отивахѫ чакъ до устието на рѣка Дринъ. — За Петровата власть, за цѣлостта на царството бѣше по-страшно другото движение, което ставаше между самитѣ Българе и което най послѣ произведе една голѣма буна. При всичко че тая буна е повлякла слѣдъ себе си, както штемъ да видимъ, голѣми и твърдѣ важни

21). Осокинъ, „Исторія Альбигойцевъ и ихъ времена“ 161. „Исторически прѣгледъ на Б. Църква“ 50-51.

22). К. Багрянород. De administr. imper c. 32. —

23). Заселеніе Балк. полуостуова Славянами 157—158.

Digitized by Google

сѣтнини, тя е едно най тъмно и най оскждно отъ историческа свѣтлика събитие въ нашата история. Ние намираме за неіѫ токс една мжтна народна спомень, токо едни кратки и твърдѣ неясни народни извѣстия. А Византийскитѣ историци не ни сѫ оставили за неіѫ и такива кратки извѣстия, каквито намѣрваме у тѣхъ за първитѣ двѣ бури. Тая буна, види се, не е закачила ни наймалко Византия, както іѫ закачихѫ първитѣ двѣ, и се е свършила само въ предѣлитѣ на Българската земя, била е съвсѣмъ вжтрешна Българска работа. А за вжтрешни измѣнявания въ България, ако тѣ сѫ ставали безъ да закачатъ Империята, Византийскитѣ Историци не обичатъ да говорѫтъ, нито пакъ сѫ любопитствовали да се научѫтъ за тѣхъ. Тѣзи историци, обаче, споменуватъ за нѣкои отъ сѣтнинитѣ на това голѣмо вътрешно събитие, които (сѣтнини) или тъй инакъ сѫ докачали интереситѣ на отечеството имъ. Като сравнимъ тѣзи Византийски свидѣтелства съ реченитѣ нашенски, извѣстия ние съ помощта на историческата критика можемъ да извлечемъ оттукъ такова разяснение на работата. —

Въ главата на речената голѣма буна намиралъ се е единъ знаменитъ български кметъ, за когото Кедринъ казва, че билъ ималъ голѣма власть и сила въ България. Нито този, нито пакъ другъ нѣкой византийски писатель не ни казватъ името на реченний кметъ, но отъ нѣкои наши народни извѣстия, за които штемъ да споменемъ по-доле, знае се, че той се е именувалъ Шишманъ. Ималъ е Шишманъ четери сина: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ, които Кедринъ нарича кметовичи,[24]) и които знаіѣтъ и именуватъ и нашенскитѣ извѣстия. Спроти свидѣтелството на едно отъ тѣзи нашенски извѣстия Шишмановътъ родъ билъ живѣлъ изъ-първо въ Търново. — Шишмановата буна е станала оште на животътъ на царь Петъръ, и до колко може да се мисли отъ едно тъмно свидѣтелство на Кедрина,[25]) около 963 година, цѣльта на побуненитѣ

24). Ἕνος τῶν παρὰ Βουλγάρῃς μέγα δυνηθέντων κόμητος ὄντες παῖδες, καὶ διὰ τοῦτο κομητόπωλοι κατονομαζόμεοι. Cedren. de. Bon. II, 434,346.

25). Кедринъ II, 346; Стриттеръ III, 616; Чертковъ „Описаніе войны великаго Князя Святосл.“ 33. —

Digitized by Google

е била да съборѫтъ Петра отъ царский прѣстолъ и да поставѫтъ на него новъ царь, който би далъ друга посока на българский политически животъ.—Какъ е вървѣла тази буна, за това нищо не се знае, знае се само за вѣрно, че цѣльта на бунтовницитѣ не е постигнѫта на пълно, а само, тъй да речемъ, на половина. Петра тѣ не сѫ могли да съборѫтъ отъ прѣстолътъ; та още се види, че работата имъ е срѣшнѫла голѣми и силни прѣчки около столицата му, сирѣчь въ Прѣславската область, а тъй исто и по всичка източна България, гдѣто се види, да е имало доста голѣма войска, която не е штѣла да мине на страна на бунтовницитѣ и храбро е бранила отъ тѣхъ властта на царьтъ си. Това е накарало бунтсвницитѣ да загърнѫтъ западна България, въ която може да се мисли, че е владала по-голѣма ненависть къмъ Петровото правителство. Тукъ буната е търгнѫла напрѣдъ: може би, че побунениитѣ не сѫ намѣриле тукъ такива силни военни прѣчки, каквото е имало въ източна България, па още и въ самий географически характеръ на западна България тѣ сѫ намѣрили силна подпора на работата си. Както и да е било, нѣма съмнѣние, че во времето на тази буна западна България се е отмѣтнѫла отъ царь Петъръ, съставила е ново, особно царство, като си е избрала и новъ царь, който е билъ Шишманъ. Че Шишманъ, който бѣ на чело то на тая буна, е достигнѫлъ да стане царь и е билъ припознаванъ за такъвъ въ България, това го знаемъ отъ двѣ различни извѣстия. Въ единъ старъ паметникъ, който е найденъ въ Зографский мънастиръ, избройватъ се Българскитѣ царье. Между нихъ намѣрвамс и Шишмана, който се поменува тамъ прѣдъ синоветѣ си: Давидъ и Самуилъ[26]).—

Една латинска грамота, писана още въ 994 год. нарича тогова Шишмана[27]) благочестивъ, христолюбивъ и праведенъ царь (императоръ). А до колко е важно свидѣтелството на тази грамота,

---

26). Този споменикъ е найденъ отъ наший сѫотечественикъ К. Петковичъ. Глед. Гилфердинга и Собр. Сочиненій I, 270, бел. 2.

27)....probum dominum christicolam justum Sismanum Imperatorem.

Digitized by Google

доста е да забелѣжимъ, че тя е писана отъ единъ Балгаринъ Пинцій (Pincius=Пенчо?), който въ неіж, по край друго, казва, че Шишманъ му е билъ чича, или отрико[28]).

Че Шишманъ [29]) е станжлъ Български царь и е царувалъ оште при животътъ на прѣжний български царь Петъръ и въ едно време съ него, тѣзи въпросъ ние намираме за добрѣ да не разясняваме тукъ, а да го оставимъ за по-надоле, гдето ште да ни испадне по-сгодно мѣсто за това разяснение. Тамъ ние штемъ да се опитаме да покажемъ ноне до нейде, кои области сж останжли вѣрни и подвластни Петру и кои се отдѣлихж отъ него и влѣзохж въ съставътъ на другото Българско господарство, надъ което се въцари Шишманъ. Тукъ ште да забелѣжимъ само, че за да не мѣшаме тѣзи двѣ Български царства, ние за напрѣдъ въ изложението си штемъ да наричаме Петровото — Източно, а Шишманското — западно.

---

28). Тая грамота е нашълъ Фарлатъ въ архивътъ на Сплитската митрополия и іж е издалъ въ Шуг. sacr. II, 11. Глед. и Гилферд. I, 200. Отъ неіж ние се научаваме, че Шишмановътъ родъ билъ отъ Търново.

29). Гилфердингъ мисли, че Шишманъ е ималъ и друго име-Мокръ. Глед. „Сбор. сочин" I, 199. — Такова мнѣние той изважда отъ Слѣднитѣ думи на Анна Комнена: „Знаменитий градъ Велика Прѣслава лежи край дунавъ. Едно време този градъ имаше не варварско име, но еллинско и се наричаше Мегалополь. Но отъ както българский царь Мокръ и неговитѣ потомци, особно Самуилъ, послѣдний отъ българската династия, като Иудейский Садекия, захванж да напада на западнитѣ владѣния на Империята, този градъ..... захванж да се нарича Велика Прѣслава." Анна Комнена, прѣв. русски, I, стр, 325, 6.— Ние не можемъ да допуснемъ, че отъ тѣзи думи може да се извади такова мнѣние. Не се иска твърдѣ голѣмо внимание, за да се види, че тукъ Анна подъ името Мокръ разумѣва нѣкого отъ родоначалницитѣ на прежнитѣ Български владѣтели, а не самуиловътъ отецъ.— Карлъ Хопфъ не се съмнѣва, че подъ Мокръ тукъ се разумѣва Крумъ, но и това не е за вѣрване. К. Hopf: Geschichte griechenlandis, 124.

Digitized by Google

И така, при неразумното и слабо правление на Петра Българската земя която наслѣдова отъ Симеона цѣла, яка и силна, разцѣпи се на двѣ половини, на двѣ господарства, които освѣнъ че не сѫ били сами по себе твърдѣ силни, но сѫ били още неприятелски настроени едно срѣщто друго и чрезъ това още повече сѫ се обезсилвали. —

II.

Руско-Византийската война въ България.

Догдѣ ставахѫ описаннитѣ въ първата глава бури и безредици въ Балгария, империята намѣри сгодно време да излѣкува ранитѣ, които бѣше ѝ направилъ Симеонъ. Малко по малко тя сглоби разнебитенитѣ си сили и, ослонена на мирътъ ѥи съ Петра, обърнѫ ги срѣщто източнитѣ ѥи врагове, Арабетѣ, които ѥи бѣхѫ подсебили по-вечето отъ источнитѣ ѝ владѣния. Явихѫ се нѣколко достойни пълководци, които начелѫхѫ славно да воюватъ съ тѣзи върли и страшни врагове. Единъ отъ тѣзи пълководци, Никифоръ Фока, въ 962 год. „сполучи да отнеме отъ тѣхъ островъ Критъ, който тѣ бѣхѫ си подсвоили още преди 100 годинъ и прѣзъ всичко това време държахѫ въ властта си. Оттамъ тѣ лесно нападахѫ на гърчкитѣ острове по архипелагътъ и на крайбрѣжнитѣ градове и имъ чинехѫ голѣми щети[1]). Съ този подвигъ Никифоръ до толкова се прослави, щото слѣдъ смъртта на императоръ Романъ II той биде провозгласенъ и признатъ за Визан-

1) G. Finlay: „History of the byzantine empire„ 1856, I, 374-378.-

Digitized by Google

тийски императоръ на 16 Августъ въ 963 год. — Като императоръ, Никифоръ нѣколко пѫти ходи да воюва съ Арабетѣ въ Азия, и всѣки пѫть пиналъ голѣмъ успѣхъ. Не рипъ казва, че той сполучилъ да прѣвземе отъ тѣхъ до сто градове въ Киликия, Сирия, — Финикия и накарялъ Дамаский и Триполский емире да плащатъ данъкъ на империята[2]).

Упоенъ отъ своята военна слава, Никифоръ Фока намислилъ да скѫса срамотний за империята миръ съ България, разнебитеното вѫтрешно състояние на която давало му е добри надежди, че ще да може и тукъ, на Балканский полуостровъ, да привдигне властта на империята си, както іѫ привдигнѫ и по други мѣста. — Лѣтописцитѣ Кедринъ и Зонара разсказватъ, че Никифоръ написалъ на царь Петъръ едно писмо, въ което го молилъ да пази Дунавъ отъ Маджаритѣ и да имъ не допушта да минуватъ прѣзъ тази рѣка за да плѣчкосватъ византийскитѣ владѣния. Петъръ не въсприелъ да испълни молбата на императорьтъ, който нерадъ тоса ушъ развалилъ мирътъ си съ него[3]). — Други единъ византийски историкъ, който е билъ съвременникъ на тѣзи събития, изнага работата другояче. Въ 966 год., когато Никифоръ празнувалъ въ столицата си една славна побѣда надъ Арабетѣ, чрѣзъ която той имъ прѣвзе крѣпость Тарсъ[5]), при него дошли посланници отъ царь Петъръ за да приберѫтъ уреченний годишенъ данъкъ. Като ги видѣлъ и се наушилъ, защто дошли той извикалъ: тежко си на Ромеитѣ, ако тѣ и сега, от-както наддѣлѣхѫ всички си врагове, трѣбва, като робе, да плащатъ данъкъ на единъ бѣденъ и мърсенъ скитски народъ!" Той заповѣдалъ да биѭтъ Българскитѣ посланници и съ голѣмо безчестие ги испратилъ съ праздни рѫцѣ назадъ

2) Cedren. ed. Bonn. II, 364 - Gfrörer: "Byzantinische Geschichten" II, 502.

3) Глед. у Стриттера III, 617.

5) Прѣвземането на Тарсъ е станѫло въ 965 год. Глед. Muralt "Chronogr. Byz." 542.-Finlay. "History of the Byz. emp.", 392. Ето защто Гилфердингъ и други нѣкои историци се лъжѫтъ, като относятъ дохождането на Българск. посланници въ Константинополь въ 967 г. — Глед. Собр. соч. I, 140, —

Digitized by Google

при царьтъ имъ[6]).— Кое отъ тѣзи двѣ, на гледъ противорѣчиви извѣстия е по-завѣрванье? Нѣкои историци приематъ и едното и другото: тѣ мислѣтъ, че Никифоръ за това се отрекълъ да плаща уреченний данъкъ, заштото Петъръ не штѣлъ да испълни реченната му просба[7]). Намъ ни се види, че това тълкуване и свързванье на горѣизложеннитѣ извѣстия е вѣрно и право. Но каквото и да е, нѣма никакво съмнѣние, че чрѣзъ развалата на дългий си миръ съ Петра Византия направи една много неправедна работа, за която Петъръ рано или късно трѣбваше да отмъсти. Никифоръ прѣдвиждаше това и грижѣше се, какъ да по залише Българский царь, заштото силитѣ на империята по онова време му трѣбвахѫ за да продължава войната си съ могаметанетѣ въ Азия и въ Сицилия. Той намисли да употрѣби за тази работа Руситѣ и побърза да испрати въ Киевъ Калокира, синътъ на Херсонский правитель, като му даде 1,500 литри злато (100,000 руски жълтици), та съ тѣхъ да подкупи руский князь Свѣтославъ и да го повдигне противъ Петра. Свѣтославъ бѣше храбъръ и воинственъ князь: съ своята храбра и отборна дружина той бѣше достигалъ дори до Кавказкитѣ планини и бѣше се прославилъ съ много побѣди надъ различни племена[8]) Нему не е била непозната и Българската земя, на която и башта му Игорь бѣше нападалъ и за която въ Киевъ тогава се е приказвало, че е много хубава и богата земя. Той на радо сърдце прие прѣдложението на Византийский Императоръ и оште презъ Августъ на 967 г. спуснѫ се по рѣка Днѣпъръ и по Черно Море къмъ устието на Дунавъ, гдѣто се наченаше Българската земя. Дружината му е имала не по-вече отъ 10,000 душъ. Това допадание на Руситѣ бѣше тъй изненадѣйно за Петра, гдѣто той се научи за тѣхъ, когато тѣ бѣхѫ си вече вкарали кораблитѣ въ Дунавъ и изглеждахѫ сгодно мѣсто да излѣзатъ на брѣгътъ. На бър-

---

6). Leo Diacon. ed. Bonn. 61, 62; руск. прѣводъ отъ Д. Попова, С. Петербургъ 1820, стр. 38.

7). Чертковъ, „Описаніе войны велик. кн. Святосл. стр. 20; Финлей I, 395. —

8). Соловьевъ. Исторія Россіи I, 150.

Digitized by Google

зѣ Петъръ събра 30,000 войска и ѭ изпрати да посрѣщне нечаканитѣ врагове, но тя биде разбита и принѫдена да се затвори въ градътъ Доростолъ (Силистра)[9]. Светославъ лесно може да прѣвземе нѣколко крайдунавски градове, между които бѣше и Прѣславецъ, или малка Прѣслава. Този градецъ, види се, намиралъ се е на мѣстото на сегашний Русе (Русчукъ), който спроти мнѣнието на нѣкои изслѣдователи отъ светославовитѣ руси трѣбва да е получилъ сегашното си име[10]. Тукъ, въ Прѣславецъ Светославъ се утвърди и събираше данъкъ отъ околнитѣ Български градове и села.— Нѣкои историци се стараѭтъ да докажѫтъ, че Руситѣ тогава покорили всичката Българска земя, таче и нѣколко Византийски градове си подсвоили[11]. Но това доказване е съвсѣмъ лъжовно и си нѣма никакво основание. То се основава на слѣднитѣ думи на руский лѣтописецъ Несторъ: „надделѣ Светославъ на Българетѣ, взе имъ 80 градове покрай Дунавъ, сѣдня тамъ да кнезува въ Прѣславецъ, като вземаше данъкъ и отъ Гърцитѣ.“ Първо и първо ние штемъ да кажемъ, че на това свидѣтелство не трѣбва яко много да се дава вѣра, заштото то не се подтвърждава отъ Византийскитѣ историци, отъ които руский лѣтописецъ е зелъ по-многото си извѣстия за руско-византийската война. Види се, че той или сами е измислилъ реченото свидѣтелство или пакъ го е взелъ отъ рускитѣ народни прѣдания, въ които, както и во всѣки народни прѣдания, историческата истина е изопачена. Но ако и истинно да е това свидѣтелство, то и тогава отъ него не може да се извади такова заключение, за което ни е тукъ рѣчта. Въ него руский лѣтописецъ забелѣжва, че 80-тѣ Български градове, които билъ покорилъ Светославъ, сѫ се намирали покрай Дунавъ; оттукъ ясно се види, че той подъ тѣзи градове не разбира всичката българска земя, а токо Дунавский брѣгъ, гдѣто не е чудно, че е имало толкова много градове. Подъ градове тукъ се разбиратъ различни крѣпости или

9). Левъ Диаконъ, рус. прѣв. Попова стр. 43; ed. B nn. 78.

10). Чертковъ: „Описаніе войны“ и пр. 189; Гилфердингъ: Собр. соч.“ I, 142.

11). Чертковъ стр. 213; Соловьевъ I, 151.

Digitized by Google

кули, въздигнѫти за варденье Дунавската граница на Балгарското царство. То сѫ били такива исто огражения, каквито на времето бѣше въздигнѫлъ тукъ, по Дунавский брѣгъ, Императоръ Юстинианъ. Любопитно е, че спроти свидѣтелствого на Прокопия тѣзи Юстиниановн градове били до 80 на брой. [12]) Може би, че това свидѣтелство Прокопиево нѣкакъ-си е дошло до рускиѝ лѣтописецъ и той изъ него е взелъ своитѣ 80 градове „по Дунаеви.“

Но каквото и да е, нѣма ни най малко съмнѣние, че този пѫть Руситѣ сѫ върхлѣли токо покрай Дунава и не сѫ влазили въ вѫтрѣшнитѣ български области. [13]) Петровата столица, велика Прѣслава, и окружнего ѝ, което се намира не много далече отъ Дунава, останахѫ този пѫть не покѫгнати отъ рускиѝ плѣнъ. Тукъ Петъръ дѣятелно е работилъ да изгони Руситѣ и отъ край-дунавскитѣ си владѣния.

Ние не знаемъ добрѣ, съ какво намѣрение Никифоръ повдигнѫ и доведе въ Българиѝ Светослава, — не знаемъ, да ли чрѣзъ това той е искалъ, както рекохме по-горѣ, само да залише Петра, каквото той да не може да му мъсти за вѣроломството, или е оште и мислилъ съ този начинъ да разсипе Петровото царство и да си го покори. Но както и да е, сега когато руситѣ по негово приканванье бѣхѫ вече влѣзли въ Българската земя, отъ него се очакваше да имъ даде рѫка, да се относи съ тѣхъ като съ свои съюзници и помоштници. Но намѣсто това ние гледаме, че той се оттегля отъ тѣхъ и иска да завѫрже миръ и съюзъ съ Петра. Това изненадѣйно мѣнуванье на Никифоровата политика се обяснява тъй. Воинскитѣ подвизи на този императоръ, колкото и да бѣхѫ славни за империята, изисквахѫ голѣми жертви, които много бѣхѫ дотегнѫли на византийскитѣ граждене. [14]) У тѣхъ се породи голѣмо

12) Гледа „Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами“ стр 95,

13) Гилфердингъ („Собр. соч.“ I, 144) доказва, че тѣ тогава влазили и тамъ, но доказванието му е безосновно. Свидѣтелствата на Кедрина и на Манасиината лѣтопись, които той тукъ привожда, говорѫтъ съвсѣмъ за друго нападение на Руситѣ, както ще видимъ по-долѣ.

14) Гледа Gfrörer, Byzant. Geschichten II, 501 и слѣд.

Digitized by Google

недоволство, голѣма ненависть противъ Никифора. Въ самата столица противъ него взехѫ да се явяватъ буни, които до толкова го наплашихѫ, гдето той захванѫ да се страхува за животътъ си. — Отъ страхъ да не го убиѭтъ въ жилиштето му, той, спроти думитѣ на Левъ Диаконъ, въздигнѫлъ единъ голѣмъ и якъ зидъ около дворецътъ си.[15]) Къмъ тѣзи страхове притури се оште единъ. Дойде извѣстие, че Калокиръ, който бѣше испратенъ при Светослава, за да го повдигне срѣшто Българетѣ, изневѣрилъ се на императорътъ си и намислилъ съ помоштта на Руситѣ да стане Византийски императоръ. За това нѣшто той се вече билъ и споразумѣлъ съ Светослава, който на радо сърдце му обрекълъ своята помошть.[16]) Левъ Диаконъ и право казва, че изневѣрваньето на Калокира и неговътъ сговоръ съ Светослава накарали Никифора да измѣни политиката си къмъ Българетѣ и да завърже съ тѣхъ миръ и съюзъ. За да достигне това нѣшто, той испратилъ при царь Петъръ посланници за да го прѣдумать да стане пакъ приятель на империата. Заедно съ това Никифоръ чрѣзъ сѫштитѣ посланници молилъ Българский царь да испрати въ Цариградъ дѣвици отъ свойтъ родъ да се оженѫтъ за тѣхъ императорскитѣ синове,[17]) та чрезъ този браченъ съюзъ да се оздравѫтъ и учвърстѫтъ приятелкитѣ вързки между Българетѣ и Византийцитѣ.[18]) Петъръ, който тогава се намираше въ много стѣснено положение и не знаеше, какъ да се отърве отъ Руситѣ, трѣбваше да забрави вѣроломната постѫпка на Никифора: на радо сърдце прие неговитѣ прѣдложения и побърза да испрати въ Византия дѣвицитѣ, които той му искаше. - Между Петра и Никифора биде завързанъ тогава миръ и съюзъ на когото цѣлта е била изгонваньe Руситѣ отъ крайдунавскитѣ мѣста.[19]) Както единътъ, така и

15] Левъ Диаконъ, прѣв. Попова 40.

16] Левъ Диаконъ. прѣв. Попова, 41, 49. Кедринъ у Стритера 111, 618.—

17) Синоветѣ на Императоръ Романъ II — Василий и Константинъ. Lee Diacon. ed. Bonn. 79.

18) Левъ Диаконъ. прѣв. Попова, 49; ed. Bonn. 79.—Ср. и Кедрина ed. Bonn. II, 366

19) Id. ibid.

Digitized by Google

другий сѫ се готвили да захванѫтъ съюзна война съ тѣхъ. До тази война, обаче, не дойде редъ, защото около това време Светославъ отъ само себе остави заетитѣ отъ него български области и се завърна въ Киевъ, отгдѣто биде повиканъ за да отбрани столицата си отъ печенѣзитѣ. — Така се свърши първото Светославово нападание на Българската земя. То, както видѣхме, е закачило тоно край-дунавскитѣ Български области, които сѫ се намирали въ предѣлитѣ на Петровото, или источно Българско царство. Западното, видисе, само отдалече е гледало опасностьта, която виснеше надъ главата на Петра. —

Подновенното прѣди малко време приятелство между Петра и Никифора е останѫло трайно и слѣдъ завърштанието на Русите въ Киевъ, което е останѫло прѣзъ пролѣтта на 968 год. [20]) — Лиутпрандъ, Кремонский епископъ, който презъ лѣтото на 968 год. е дохаждалъ въ Царигрѫдъ, като посланикъ отъ западний императоръ Оттонъ велики, [21]) разказва, че по онова време, именно на 28 Юния пристигнѫлъ тамъ посланикъ и отъ царь Петъръ и билъ приетъ съ по́голѣма почеть, нежели Оттоновий посланикъ. [22]) — Отъ Кедрина се научаваме че и Петровитѣ синове, Борисъ и Романъ, по онова време живѣли въ Константинополь, [23]) гдѣто сѫ оставали до самата смърть на отца си, която се е случила прѣзъ есента на 968 год. [24])

Много е любопитно свидѣтелството на Кедрина, въ което се говори за смъртта на Петра и за произлѣзлитѣ слѣдъ неѩ съби-

---

20) Гилфердингъ мисли, че завърштанието на Светослава станѫло по́-късно, есеньта. „Собр. Соч." I, 146. Но това мислемье е съвсѣмъ безосновно".

21) Wattenbach, „Deutschlands Geschichtsquellen" 1866, 265.

22) Liutprandi legatio ad Nicephoro Phocam, ed. Bonn. 1828, p. 350.

23) Cedrén. ed. Bonn. 11, 346. —

24) Петъръ е умрѣлъ отъ една болѣсть, ἐπιληψίας πάθος, която го хванѫла, когато Русите нападнѫхѫ на неговитѣ владѣния и распеляхѫ му войската.

Leo Diac. ed. Bonn. 78.

Digitized by Google

тия. Въ това свидѣтелство се намиратъ нѣколко, макаръ и кратки, но твърдѣ важни показания за главната задача на настоящий ни трудъ, показания, отъ които ние вече се възползувахме въ прѣдната глава. Тукъ намираме за най-годно пакъ да се повърнемъ къмъ тѣхъ за да ги развѣштаемъ по-добрѣ.[25]) — Спроти това свидѣтелство, Петъръ ужъ умрѣлъ още въ 963 год., синоветѣ му Борисъ и Романъ не се намирали тогава при него, защото биливъ Византийската столица. Отъ тѣхното отсѫствие побързали да се възползоватъ Давидъ, Мойсей, Ааронъ и Самуилъ, „синове на единъ много силенъ въ България кметъ" та захванѫли да възбуждаватъ срѣщто тѣхъ Българетѣ и старали се да имъ отнемѫтъ баштиний прѣстолъ. Като се научилъ за това, Византийский императоръ побързалъ да изпрати въ България Бориса и Романа за да отблъснѫтъ противницитѣ си. Отъ такива кратки, неясни и неопредѣлени думи състои това свидѣтелство, което досегашнитѣ историци криво тълкуватъ: Тѣ изваждатъ оттука, че Шишманъ съ

25] Поради важността на това свидѣтелство намираме за добро да го приведемъ цѣло. Πέτρος δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς τὴν εἰρήνην τάχα ἀνανεούμενος ἀποθανούσης τῆς αὐτοῦ γυναικὸς, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὁμήρους δοὺς καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ρωμανὸν· καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίω, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπέμφθησαν μετὰ ταῦτα ἐφ' ᾧ τῆς πατρῴας ἀντισχέσθαι βασιλείας, καὶ τοὺς κομητοπούλους ἀπείρξουσι τῆς πρόσω φορᾶς. Δαβὶδ γὰρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, ἑνὸς ὄντες παῖδες τῶν μέγα δυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομήτων, πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσειον. Καὶ ταῦτα μὲν συνηνέχθη ὧδε. Cedren ed Bonn. II, 346. Глед. у Стритера III, 616. Българский прѣводачъ на Манассиината лѣтописъ бѣлѣжи: „При семъ Романи цри [959-963] Петръ цръ блгарскыи умрѣт. сынове же его Борысъ и Романъ талника сѫшта въ приградѣ, отпуштена быста въ своя си." Ватиканск. прѣписъ л. 175. Нѣма съмнѣние, че това хронологически невѣрно извѣстие за Петровата смърть Българский писатель е взелъ или отъ Кедрина, или отъ други нѣкой Византиецъ.

Digitized by Google

синоветѣ си Давидъ, Мойсей, Ааронъ и Самуилъ токо слѣдъ смъртта на Петра се е билъ побунилъ и е достигнѫлъ да стане царь.[26]) Това тълкуванье ние намираме не само криво, но и съвсѣмъ произволно. — Кедринъ само забелѣжва, че Шишманъ ималъ голѣма власть въ България, но ништо не спомѣнува такова: отъ което би могло да се извади, че той е дѣйствовалъ въ събитията, които станѫли слѣдъ смъртта на Петра. — Главни дѣйци въ тѣзи събития се явяватъ неговитѣ синове: тѣ, а не башта имъ, искали да се въсползуватъ отъ отсѫтствието на Бориса и Романа, за да имъ отнематъ наслѣдието. Отъ това може да са извади, че Шишманъ тогава не е вече билъ живъ и че неговата власть е минала въ рѫцѣ на синоветѣ му, които се явяватъ вече като съвсѣмъ самостоятелни дѣйци, които се стараѭтъ да усилѫтъ своята собственна власть. Явно е, че Шишмановата буна е била съвсѣмъ друга и е станѫла по-прѣди, оште при животътъ на царь Петъръ, тогава, слѣдователно, е станѫло и неговото въцаряванье. Това наше тълкуванье на Кедриновото свидѣтелство намира подпора и въ слѣдующтето съображение. Както штемъ да видимъ по-долу, най младий синъ Шишмановъ Самуилъ около 976 година е сѣдѣлъ на царски прѣстолъ, а ние знаемъ, прѣди него на този прѣстолъ сѫ сѣдѣли и сѫ царували единъ по единъ башта му Шишманъ и по-старий му братъ Давидъ. Ако допуснемъ, че Шишманъ се е билъ воцарилъ токо въ 968 г., то за неговото царуванье и за царуването на Давида остава твърдѣ малко време, 7—8 годинъ. — Спроти нашето мнѣние грѣшката на досегашнитѣ историци е, че тѣтукъ двѣ движения, станѫли въ разни времена, мѣшѫтъ въ едно, именно буната, чрезъ която Шишманъ откѫснѫ отъ Петровата власть нѣколко Български области и направи отъ тѣхъ особно царство, тѣзи историци бъркатъ съ една расправа, която сѫ имали наслѣдницитѣ на Шишмана съ наслѣдницитѣ Петрови. Кедринъ такожде е убъркалъ и заплелъ на едно тѣзи двѣ събития. Въ това ни увѣрява едно показание което намираме въ свидѣтелството му и което особно се хвърга въ очи. Тукъ той казва, че Петровата

26) Гилферд. „Собраніе сочин.“ I, 145

Digitized by Google

смърть, която накарала Шишмановитѣ синове да се повдигнѫтъ срѣщто Бориса и Романа, станѫли въ 963 година. А пакъ на друго мѣсто той говори, че Петъръ билъ живъ още въ 967 год. [27]) Такова важно противорѣчие може да се обясни чрезъ това, че Кедринъ е смѣсилъ буната на Шишмана противъ Петра съ дѣйствията на Шишмановитѣ синове противъ Петровитѣ наслѣдници. Ако обяснението ни е вѣрно, то може да се каже, че Шишмановата буна е станѫла въ 963 год., когато въ Византия е царувалъ императоръ Романъ II, прѣдшественникътъ на Никифоръ Фока. Но както и да е, нѣма съмнѣние, че Шишманъ е царувалъ още при животътъ на Петра и е умрѣлъ, види се, прѣди него, като е прѣдалъ прѣстолътъ си на по-старий си синъ Давидъ. Давидъ, въ царуваньето на когото се е случила смъртта на Петра, възползовалъ се е отъ отсѫтствието на наслѣдницитѣ му и съ помоштта на братьето си е нападнѫлъ на източното Българско царство съ мисъль да тури и него по ъ своя власть, та пакъ да се съедини политически раскѫсанната на двѣ части Българска земя, да се съедини подъ властта на новата Шишманова династия. Ето какъ трѣбва да се разбира движението, което спроти думитѣ на Кедрина направили въ Бългагария слѣдъ смъртта на Петра Шишмановитѣ синове. Кедринъ не казва, какъ се е свършило това движение, но ние знаемъ за вѣрно, че въ 969 год. на Петровий прѣстолъ въ Преслава е сѣдѣлъ вече Борисъ, отъ което се види, че Давидъ и братьето му не сѫ могли да си постигнѫтъ цѣлта на пълно. Може да се мисли обаче, че тѣ все пакъ сѫ могли да откѫснѫтъ нѣкоя и друга отъ Петровитѣ области и да ги присъединѫтъ къмъ своитѣ владѣния, така штото владѣнията на старата Българска династия или на източното Българско царство тогава още повече сѫ намалѣли.

Не се изминѫ и една година отъ както Светославъ се завърнѫ въ Киевъ, ето че той допаднѫ пакъ въ България, и допаднѫ съ цѣль да господарува въ тая земя, хубостта и богатствата на която

---

27) Тамъ гдѣто разсказва, чи Никифоръ Фока писалъ Петру писмо. Гледа по-горѣ. —

Digitized by Google

много му сѫ се поревнѫли.[28]) Не штѫ," казалъ той на майка си Олга, когато тя го прѣдумвала да си остане въ Русия и да не ходи да търси и да прѣвзема чужда земя, „не штѫ го Киева, а искамъ да живѣѭ въ Прѣславецъ на Дунавъ: тамо ми е срѣдѫ на земята, тамо докарватъ всѣкаква стока: изъ Гърция злато, тъкани работи, вино и различни плодове, изъ Чехия и Унгария сребро и конье, изъ Русия кожи, восъкъ, медъ и робе."[29]) Прѣзъ лѣтото на 969 год. Светославъ излѣзе на Дунавский брѣгъ и пусна се да прѣвзема Прѣславецъ. Но младий Български царь Борисъ извади срѣщто него голѣма сила, която се удари съ войската му и злѣ ѭ смете. Светослава взело отчаяние и той въ срѣдъ битвата казалъ на дружината си: уже нѣмь здѣ пасти, потягнемъ мужьски братья и дружино! „Това одушевило руситѣ; тѣ отчаянно начнѫли да се бѭтъ, чрѣзъ коего поправили работата си: распелѣли Българската войска и прѣвзели Прѣславецъ. Слѣдъ това Светославъ се ударялъ още нѣколко пѫти съ Борисовата войска и все ѝ надвивалъ. За малко време той прѣвзелъ всички, токо-речи, Борисови области между Дунавъ и Балканскитѣ гори, прѣвзелъ столицата велика Прѣслава, гдѣто поробилъ Бориса. — Въ по-голѣмитѣ тамошни градове, като въ Силистра, Плисковъ, Диния,[30]) велика и малка Прѣслава, той оставилъ войводи да поддържатъ отъ-тамъ руската власть въ заетитѣ области, а самъ съ дружината си, презъ пролѣтта на 970 год. минѫлъ прѣзъ Балканътъ, въ Тракийскитѣ области на Българското царство.

28) Че Руситѣ сѫ се върштали отъ България въ Киевъ, отъ гдѣто на слѣдующата година пакъ дошли въ България, за това говорѫтъ: Византийцитѣ, Кедринъ и Зонара [у Стритера III, 618 и 988), Български прѣводвачъ на Манасиината лѣтопись, и особно подробно руский лѣтописецъ Несторъ. Левъ Диаконъ излага работата другояче: отъ неговътъ разсказъ излази, че Светославъ, откакто дошълъ тукъ въ 967 г. не се вече върштал назадъ ни еднъжъ, до 971 год.

29) Лѣтопись Нестора подъ 6477 лѣто.

30) Градътъ Плискувъ споменува и Анна Комнина (ed. Bonn I. 334], като казва, че той се е намиралъ на сѣверъ отъ рѣка Бицина (у Констант. Багрянород. Дицина, сегащний Камчикъ или нѣкой отъ потоцитѣ, отъ които той се начева по пѫтътъ къмъ Силистра. Диния се е намирала на сѣверъ отъ Плисковъ

Digitized by Google

Тукъ той прѣвзелъ Пловдивъ, отъ жителитѣ на който спрота думитѣ на Левъ Диаконъ до 20,000 душъ набилъ на колъ, чрѣзъ което наплашилъ и отсѣднитѣ области и ги накаралъ да му се покорятъ безъ съпротивяванье[31]). Това свидѣтелство, макаръ и да е прѣувеличено, показва ни съ какъвъ начинъ Светославъ е покорѣвалъ и държѣлъ подъ властта си Българскитѣ области. Чрѣзъ покоряванието на Пловдивската область Светославъ е прѣнесълъ властта си до границата на Византийскаго империя.

Императоръ Никифоръ, който, колкото видѣхме, искалъ миръ и съюзъ съ Петра и съ наслѣдникътъ му Борисъ, не искалъ да помогне на този послѣдний, когато Руситѣ нападнѣхъ на него и му прѣвземахъ владѣнията. Случи се, че въ това и само време, когато Руситѣ втори пѣть дойдохъ въ България, Никифоръ бѣ започналъ нова война съ Арабстѣ въ Азия, война която бѣше заузела всичкитѣ му сили, всичкото му вниманиѣ[32]). А какъ щомъ се свърши тази война, Никифоръ биде убитъ въ дворецътъ си отъ Йоанна Цимисхия на 10 Декемврия въ 969, който незабавно биде прѣвъзгласенъ за Византийски Императоръ. На щастливо време новий императоръ трѣбвало да се грижи, какъ да се закрѣпи на прѣстолътъ и цѣлавше време, кога да мисли и да се мѣша въ работитѣ, които ставахъ въ съюзното Византийско Българско царство. И тоже въ 970 год. когато Руситѣ бѣхъ достигнали до границата на империята и вече опасвахъ ближнитѣ до нѣмъ поли градове, Цимисхий все най силно кѣрши си да прѣдотвърне опасността, която идѣше отъ тѣзи врагове. Испърво той се опита да ги отдалечи съ добро отъ владѣнията си: съ дарове и съ благи рѣчи той се нададе да прѣдупреди Светослава да се върне въ Киевъ, а заетитѣ отъ него Български области да отстѣпи нему. — Но Светославъ, който бѣше се возгордилъ съ свойтѣ успѣхъ и съ своята сила, прѣдложилъ такива условия, каквито Цимисхий не можѣше да приемне[33]). Работата

31). Leo Diacon. ed. Bonn. 105; руский прѣв. Попова 65.

32). Fiulay, History of the Byz. empr. I, 393, 4.

33). Левъ Диак., прѣв. рус. 65, 66; ed. Bonn. 105, 106.

Digitized by Google

стигнѫ до явна война между тѣхъ. Светославъ повика при себе много Печенѣзи и Маджарс, повдигнѫ много Българе, които едно отъ страхъ, друго по добра воля додохѫ подъ неговитѣ прѣпорци и съ голѣма сила нагѫрна владѣнията на Империята. Съ тази сила той безъ да срѣштне нѣкаква силна прѣчка достигнѫ до Едрене. Тукъ го посрѣшнѫ испратонната противъ него Византийска войска и се удари съ него. Византийскитѣ историци Левъ Диаконъ и Кедринъ казуватъ, че въ тази битва Светославъ билъ побѣденъ, а пакъ руската лѣтописъ го исказва побѣдитель. Новитѣ историци не мислѣтъ еднакво за тазя битва[33]). Нѣкои доказватъ, че трѣбва тукъ да се вѣрва на руский лѣтописецъ, а други пакъ вѣрватъ на Византийцитѣ, на които разсказътъ и намъ се види да е по-завѣрванье, макаръ и твърдѣ много да прѣувеличава храбростта на византийската войска. По ако Светославъ и да е билъ разбитъ при Едрене и принѫденъ да се оттегли назадъ въ България той все пакъ е останалъ страшенъ и опасенъ за империята, на която неговитѣ многобройни и буйни чети не прѣставали да нападътъ, и съ това докарвали голѣми штети на Ромеитѣ. Левъ Диаконъ разсказва, че особно много търпѣли отъ тѣхнитѣ изненадѣйни хиштнически нападания Тракийскитѣ области[34]). Ето защто Цимисхий бѣше принѫденъ да продължава войната и со рѣши да не ѭ свърша, догдѣ съвсѣмъ не прѣмахне Руситѣ не само изъ предѣлитѣ на империята, но и изъ съсѣднитѣ неи български области, гдѣто тѣ вече господарувахѫ. При това него е блазнила надежда да тури подъ своя рѫка тѣзи области, ако сполучи да събори въ тѣхъ руската власть[35]). Прѣзъ пролѣтта на 971 год. Цимисхий приготви една флота отъ триста огненосни корабли и ѭ испрати прѣзъ Черно море въ Дунавъ. Слѣдъ това той вдигнѫ всичкитѣ си сухопѫтни сили и ги повѣде прѣзъ Едрене на право къмъ Балканс-

33) Глед. въ „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ 1873, Декабрь, статията на г. Бѣловъ.

34). Левъ Диак., р, пр., 78; ed. Bonn. 126. — Той нарича тѣзи области Македонски (... τὴν τῶν Μακεδόνων ...), но че подъ това име тукъ трѣбва да се разумѣватъ Тракийски области, това ние ясно штемъ да докажемъ въ слѣд. глава. —

35). Глед. у Гилферд. I, 149.

Digitized by Google

битѣ гори, — минѫлъ и прѣзъ тамошнитѣ клисури и достигнѫлъ на велики четвъртъкъ до околноститѣ на велика Прѣслава безъ да срѣштне нѣкаква прѣчка. Спроти думитѣ на лѣтописецътъ[36]), Руситѣ не мислили, че Византийската войска може да излѣзе въ походъ прѣзъ такива свештенни за християнитѣ дни (прѣзъ страстната недѣля), и за това ужъ не вардили границата си отъ къмъ Византия и клисуритѣ по Балканътъ. Но намъ ни се види, че тукъ Цицисхий е излъгалъ враговетѣ си[37]). Види се, че той трѣбва да се е прѣсторилъ, че иска да има миръ съ тѣхъ, пращалъ е посланници, обричалъ имъ е дарове. Съ този начинъ той ги е залъгвалъ, отводилъ имъ е очитѣ догдѣ да измине съ войската си опаснитѣ клисури. Въ Прѣслава тогава се е намиралъ единъ отъ нѫй-първитѣ Светославови войводи на име Сфенкелъ (Свѣнелдъ?), който е ималъ, види се, при себе доста многобройна войска, набрана отъ Руси, Печенѣзи, а такожде и отъ Българе[38]). Сфенкелъ останѫлъ като вдървенъ отъ това изненадѣйно появяванье, на Цимисхия прѣдъ Прѣслава. На бързѣ той вооружилъ войската си и му излѣзълъ на срѣшта, но като неможилъ да устои противъ многобройнитѣ Византийски сили, побѣгнѫлъ та се затворилъ въ градътъ, който Цимисхий незабавно обсадилъ. Любопитно е описанието на тая обсада, което ни е оставилъ Левъ Диаконъ, защото отъ това описание ние се научаваме, какъ е била укрѣпена древната Българска столица[39]). Градътъ билъ обиколенъ отъ

36). Левъ Диаконъ, рус. пр. 81; ed. Bonn. 131.

37). Сравн. Черткова: „Описаніе войны Святосл.“ 51.

38). Че тукъ е имало и Българе, това бележи Левъ Диаконъ, като описва битвата на Сфенкеля съ Цимисхия. Той казва, че въ тази битва отъ страха на Сфенкелевата войска падѫли и много Мизийци (Българе). Πλείστων ... καὶ Μυσῶν κατὰ ταύτην πεσόντων τὴν μάχην. οἵγε συνεπήμυνον Σκύθαις, Ῥωμαίοις δυσμεναίνοντες, ὡς γεγονόσιν αἰτίοις τῆς ὡς αὐτοὺς γεγενημένης ἀρίξεως τῶν Σκυθῶν.

Ed, Bonn. 137.

39). Гл. рус. пр. 83—85; ed. Bonn. 135—138.—

Digitized by Google

единъ якъ зидъ и толкова широкъ, штото на него могли да се смѣстѧтъ цѣли редове войска и оттамъ да отбълсватъ пристѫпътъ на враговетѣ. Освенъ този вънкашенъ зидъ, вѫтрѣ въ градътъ имало други единъ, който обикалялъ царский дворецъ, — то е била вѫтрѣшна крѣпость (крьмль). Съ помоштта на многобройнината си войска и на многобройнитѣ си орѫдия за обсада Цимисхий лесно можилъ да влѣзе въ градътъ, който сѫ бранили не доста много воини[40]). Но кога той пристѫпилъ и до вѫтрѣшната крѣпость, гдѣто се намирали до 7,000 воини,[41]), всичкитѣ му опитвания да влѣзе и въ неіѫ били отбълсвани съ голѣми за него штети. Като видѣлъ, че нѣма други начинъ за да си постигне цѣлта, той заповѣдалъ на войската си да обиколи околовърстъ тази крѣпость и отъ вси странъ да хвърга огънь на царский дворецъ и на другитѣ здания, които се намирали въ неіѫ. Отъ това тамъ се вдигнѫлъ голѣмъ пожаръ, който накаралъ Сфенкеля да изведе войската си вънка и да стѫпи въ отчаяна битва. Въ тази битва погинѫли ужъ всичкитѣ воини на Сфенкеля, който токо съ твърдѣ малцина се спасълъ и бѣгалъ въ Силистра, гдѣто тогава се намиралъ Светославъ. Въ Прѣслава Цимисхий намѣрилъ младий Български царь Борисъ, когото тамъ държали Руситѣ въ плѣнъ заедно съ жена му и двѣ малолѣтни дѣца; приелъ го съ голѣма честь, отнесълъ се къмъ него като къмъ царь и му казалъ, че дошълъ само да отмъсти на Светослава за обидитѣ и штетитѣ, които той направилъ на Българский народъ. Като си поотпочинѫлъ

---

40). Левъ Диаконъ разсказва, че Византийската войска съ сила влѣзла, въ Прѣслава и по улицитѣ ѝ колила, трепала, грабила. Другояче е прѣдставено това нѣшто въ една отъ Ватиканскитѣ миниатюри, отъ която ние имаме една копия: въ неіѫ е изобразено, че Прѣславци сами отварятъ Цимисхию градътъ си и доброволно му го прѣдаватъ.

41). Тъй ги избройва Левъ Диаконъ, Кедринъ казва, че били до 8,000. Трѣбва да се мисли, че слѣдъ влѣзваньето на Цимихсхия въ градътъ, Сфенкелевата войска, която се е намирала тамъ, бѣгала е та се е скрила все тукъ, въ вѫтрѣшната крѣпость.

Digitized by Google

въ Прѣслава, Цимисхий слѣдъ Великдень тръгналъ къмъ Силистра[42]), противъ Светослава, който все още не губилъ надежда, че ще да излѣзе на глава на Византийската войска. Българскитѣ области и градове, които отъ страхъ се покорявали на русите, сега като видѣли, че работата имъ отива злѣ, отметвали се отъ тѣхъ и се прѣдавали Цимисхию, който имъ казвалъ, че дошълъ да ги избави отъ руското буйство и никакъ не мисли да ги остави подъ своя власть[43]). Така по пѫтьтъ си къмъ Силистра той заелъ Плисковъ, Диния и много други градове, които доброволно му се прѣдали[44]). Цимисхий кротко се обхождалъ съ Българското население и не допушталъ на войската си да му прави щети. Единъ неговъ роднина, Иоанъ Куркуа, дозволилъ си да обере нѣколко Български церкви и да си присвои свещтеннитѣ имъ одежди и съсуди. Той исподлѣ биде убитъ отъ Русите, и Византийский лѣтописецъ забелѣжва, че съ това Господь го наказа за неговото светотатство.[44])— И по околноститѣ на Силистра Българетѣ били намислили доброволю да се прѣдадѫтъ Цимисхию, когато той се приближи. За да прѣдвари тая опасность, Светославъ заповѣдалъ да докаратъ при него по-знатнитѣ и по-заможни тамошни Българе, отъ които на триста отсѣкълъ главитѣ, а много други турнѫлъ въ окови и ги затворилъ въ темници.[45])

На 23 Априлия Цимисхий се приблизилъ до Силистра, гдѣто Светославъ го дочакалъ съ една добрѣ приготвена многобройна

---

42). Левъ Диаконъ, рус. пр. 84, 85, ed. Bonn. 136.

43). Кедринъ у Стриттера III, 620.

44). Левъ Диак. р. пр. 86; ed. Bonn. 138, 139. Слѣдъ нѣколко време, спроти думитѣ на Кедрина (Стриттеръ III, 1,000) Цимисхию се прѣдала и Константиа, сегашний Кюстендже, Гилферд. I, 152.

44] Leo Diacon. ed. Bonn. 148.

45) Левъ Диак. р. пр. 86; ed. Bonn. 139. Кедринъ казва, че Светославъ турнѫлъ въ окови до 20,000 Българе, Стрит. III, 620.

Digitized by Google

войска, която не е обаче имала до 60,000 душъ както казва Левъ Диаконъ. Слѣдъ една упориста, дълга и кръвопролитна битва руский князь биде принѫденъ да се оттегли и затвори въ градътъ, който императорътъ незабавно обсади. Цѣли три мѣсеци трая тая обсада, която Византийцитѣ карахѫ и отъ сухо и отъ Дунава съ огненосната си флота, и во времето на която Руситѣ показахѫ чудна храбрость и упоритость. Нѣколко пѫти излазихѫ изъ градътъ и съ ненадѣйното си нападание правѣхѫ голѣми штѣти на Византийцитѣ. Най-послѣ, като не добиваше отъ никѫдѣ никаква помощть, и гледаше, че силитѣ и срѣдствата му съвсѣмъ се изтъштавать, Светославъ взе да моли за миръ; около конецътъ на Юлия Цимисхий на радо сърдце приелъ молбата му, по което се види, че и нему е вече била дотегнѫла тази обсада.[46]) Миръ биде завързанъ съ тѣзи условия: Руситѣ да отстѫпѫтъ Силистра и всичкитѣ плѣнници, да се очистѫтъ отъ Българската земя и върнѫтъ дома си, а пакъ императорътъ да ги пусне да си идѫтъ по Дунавъ съ кораблитѣ, безъ да напада на тѣхъ огненосната флота, и да имъ даде всичко, што имъ е трѣбвало за по пѫть.[47]) — Така се свърши руско-византийската война въ България.

Рекохме погорѣ, че Цимисхий, догде продължаваше войната си съ Руситѣ въ Българскитѣ области, увѣрявалъ е Българетѣ, че нѣма на умъ да ги туря подъ своя власть, а само гледа да прѣмахне отъ земята имъ опасний за империята му врагъ. Сѣтнинитѣ обаче показахѫ, че това му увѣряванье не било искренно. Слѣдъ свършваньето на войната той обявилъ заетитѣ отъ него Български области Византийски владѣния, поставилъ имъ Византийски управители, оставилъ и войска за да ги държи въ покорность. †) Велика Прѣслава прѣименовалъ, по своето име, Иоанполь, а Силистра — Теодоруполь, по името на св. Теодоръ Стратилатъ, който

46) Ние не се запираме на тѣзи събития, защото тѣ доста добрѣ сѫ разгледани и подробно изложени у Гилфердинга I, 152 — 154, у Бѣлова въ Ж. М. Н. Пр. 1873, Декабрь, стр. 181 — 192 и у други. —

47) Левъ Диак; р. прѣв., 96. —

†) Кедринъ у Стриттера III, 621.

Digitized by Google

ужъ помагалъ на Византийцитѣ, когато тѣ обсаждахѫ този градъ.[48]) — Има едно гърчко свидѣтелство,[49]) което показва, че цимисхий уништожилъ и старий български патриаршески прѣстолъ, който спроти това свидѣтелство, а такожде и спроти грамотата на Императоръ Василий II, тогава се е намиралъ въ Силистра.[50]) Какъ трѣбва да се разбира това нѣшто ние сме говорили въ „Историч. прѣгледъ на Българск, църква и пакъ штемъ да поговоримъ въ слѣдующтата глава на настояштий си трудъ.

Слѣдъ извършваньето на тѣзи работи Цимисхий тургнѫлъ назадъ къмъ столицата си, като взелъ съ себе и Бориса. Жителитѣ на Византия излѣзли да посрѣштнѫтъ побѣдоносний си императоръ съ голѣмо тържество. Приготвили му златообкована колесницѫ запрѣгнѫта съ бѣли конье, та на неѭ да влѣзе въ столицата си. Но той не въеприелъ да сѣдне въ тая колесница, а поставилъ въ неѭ една икона на св. Богородица, която билъ взелъ изъ България, а прѣдъ неѭ положилъ български царски багреници и корони. Като влѣзълъ въ градътъ, той най-напрѣдъ отишълъ въ св. София, на която принесълъ въ даръ най-драгоцѣнната българска корона. Слѣдъ това той влѣзълъ въ дворецътъ си, гдѣто заповѣдалъ на Бориса да свали отъ себе царскитѣ си бѣлѣзи, които били: шапка съ пурпуръ обточена (τιάρα περιπόρφυρος) и обшита съ злато и маргаритъ, багреница и червени обушта.[51]) — Така станѫло развѣнчаваньето на Бориса, на когото царството минѫ въ ржцѣ на Цимисхия. По младий синъ Петровъ Романъ тогава такожде е билъ доведенъ въ Византия и тамъ спроти свидѣтелството на Кедрина,

---

48) Левъ Диаконъ, р. пр., 86, 98

49) Гл е д. „Истор. Прѣгледъ ва Българск. църква, 30, 34.

50] Глед. „Период. Списание на Б. кн. друж. кн. 7 и 8, стр. 21.

51[Leo Diacon. ed. Bonn. 158.

Българский прѣводачъ на Манасийната лѣтопись така описва развѣнчаваньето на Бориса: сѫн црь цимисхи прѣѫтъ прѣслав. и вьѕем вса црскы бѣлѣгы. и самого Бориса отвед вь цриград сѫвлѣче его тамо сѫ црскых... Ватик. прѣн. л. 182.

Digitized by Google

е билъ скопенъ.[52]) Заедно съ тѣхъ доведено е било и Борисовото семейство, което, както видѣхме по-горѣ, е състояло отъ жена му и отъ двѣ дѣчица, които, видисе, сѫ били момичета.[53]) —

(Слѣдва)

Азбукето на Българското Книж. Дружество и г. Мушякъ.

Прѣди четери години, отъ страна на Българското Книж. Дружество, напечатахъ единъ членъ „за ново-българското азбуке", въ който, между друго, е показано: какво азбуке ште да държи реченото Дружество и защто *то* намира за добро да приеме такова азбуке. Противъ този членъ сега, прѣзъ минѫлий мѣсецъ Май, се

52) Cedren. ed. Bonn. II, 435; Стритеръ III, 622. —

53) Ако е истина, че Анна за която се ожени въ 988 година руский князь, равноапостолний Владиниръ, не е сестра на Византийскитѣ императори Василий и Костандинъ, а е Българска царска дъштеря, то трѣбва да се приема, че тя е била дъштеря на Бориса, а не на Петра, както доказва П. Лавровски (объ Якимовской лѣтописи 77 — 79). Петъръ, който умрѣ въ 968 г. и на стари години, не е можилъ да има такава дъштеря, която съ младостта и хубостта си до е прѣлъстила Владимира. Въ 968 година такива млади моми сѫ били токо неговитѣ внучки, дъштеритѣ на Бориса, които тогава бѫ имали 17 — 20 годишенъ възрастъ.

Digitized by Google

появи една критика, напечатана въ 10-й брой на „Читалището“; Отъ тая критика не излиза никаква освѣта за въпросътъ, който се разглежда въ речений ми членъ,—но авторътъ ѝ не се е и взелъ да оправя моето, както казва той, „учение“ за азбукето: нѣму е грижата *да* го събори или, по добрѣ да рекѫ, да го изкубие изъ корень. Той казва, че това учение е криво отъ край до край, че *то е такова нѣчто*, което *не може да ся слѣдова.* Казва оште, че азъ който съмъ се взелъ да разглеждамъ, какво трѣбва да ни бѫде азбукего, не съмъ оште изучилъ нито *нынѣшний*, нито *старый Блгарскый языкъ*, — не знаѭ ни най проститѣ граматически правила. — Казва такива нѣшта, па оставя на читателитѣ сами вече да се сѣштатъ, какво нѣшто е „*така нареченото*“ Българско Кн. Дружество, което не само е одобрило такова едно „учение“ но оште го е и приело. Самъ той гледа на това Дружество, като на едно толкова долно нѣшто, дѣто и името му не изрича право, но притуря прѣдъ него прѣзрителнитѣ думи: *тѫка нареченото.*

Въ доказателствата, съ които критикътъ подтвърждава тѣзи свои явни и потаени казвания, азъ не намирамъ ни една свѣстна белѣжка, ни една здрава и права мисъль. Но заштото по насъ и тия доказателства могѫтъ минѫ на редъ и могѫтъ направи нѣкаква пакость, то намирамъ за потрѣбно да ги изобличѫ (думата — *разгледамъ* тукъ не може да се рече). Штѫ ги изобличѫ нарѣдъ, едно по едно, и честно: не така, както критикътъ разглежда моитѣ.—

Г. Мушякъ (така се е подписалъ критикътъ и много добрѣ е направилъ, дѣто си е затулилъ лицето задъ това име) захваща отъ старобългарската буква Ѧ.

Тая буква отдавна е исхвърлена изъ азбукето ни, и намѣсто неѭ, сега едни пишѫтъ *е*: *погледъ*, *споредъ*, *се*; други-нѣкждѣ *е*, а нѣкждѣ *а* или *ѫ*: *погледъ*, *споредъ* *са* или *сѫ*; а пакъ други редомъ ѭ замѣнуватъ съ *я*, както прави и г. Мушякъ, който пише: *поглядъ*, *спорядъ*, *ся* и т. н. — За да се прѣнахне тая бъркавица, азъ доказвамъ, че най лесний и най правий пѫть е да замѣнуваме овехтѣлата и исхвърлена буква Ѧ редомъ съ *е*:

1) Заштото тя сега така повечето се изговаря въ живата българска речь,

Digitized by Google

2) Заштото *е*-то е по близо до старий гласъ на тази буква, която другочъ Българетѣ сѫ изговаряли като *ен* или *ем*.

Тѣзи двѣ основания, които сѫ главнитѣ начала и основания на пѫтьтъ, изъ който азъ прѣдлагамъ да вървимъ при издирванията си за Българското правописание, тѣзи двѣ основания повтарямъ, ме увѣрихѫ оште, че това дѣто нѣкои ни учѣхѫ на времето да замѣнуваме буквата Ѧ съ *я*, както прави и сега оште г. Мушякъ, било много загубена и не права работа, заштото намѣрихъ, че такова нѣщто било свойственно на руский езикъ; но е противно на наший въ който нѣма примѣръ, дѣто Ѧ да се замѣнува съ *я*. Ето зашто азъ се изрекохъ малко нѣщто остричко противъ това явно лжеучение.

Срѣшту тѣзи мои разглеждания за буква Ѧ, които сѫ изложени на 11 и 22 страници на членътъ ми „за Новобългарското азбуке“ г. Мушякъ сега, слѣдъ четери години казва:

„Нъ ные знаемъ и, за да не сме излъгани, сега пакъ испытвахме и ся научихме на здраво, че както въ много другы мѣста, така и въ Панагюрище, (тукъ господство му забелѣжва, че азъ съмъ родомъ отъ Панагюриште. Тая белѣжка той повтаря и на „друго мѣсто, дѣто притуря, че азъ не само съмъ се родилъ въ Панаг., но и расълъ съмъ тамъ. Не могѫ да се сѣтѫ, зашто е било толкова нужно на читателитѣ да знаѭтъ това нѣщто) въ „много случяе дѣто въ стары-ты ржкописы имѧ писано Ѧ, изричять не само *е*, а и *я*. На примѣръ: казватъ *редъ* и *наряжъ*„*дамь*, *стягамъ* и *стегнѫ*, *впрягамъ* и *впрегнѫ*, *клякамъ* и *клечѭ*„и *клекнѫ*; прилагателно *святый* въ пълно окончяние казватъ *све*„*тый* съ *е*, а въ усѣчено окончяние святъ съ *я*: *святъ чловѣкъ*; „въ женскый и срѣдный родъ казватъ *свет*а̀, *свет*ò, съ ударение „на окончянието и *свята свято* съ ударение на коренный слогъ: „*свята работа*, *свято нѣшто*;“

Ако и права да бѣше тая белѣжка, то и тогава учението ми за буква Ѧ нѣмаше да загуби цѣната си: азъ пàкъ штѣхъ да казвамъ, че додѣ ние не се сговоримъ да замѣнуваме тая исхвърлена буква съ *е*, до тогава нѣма да се прѣмахнѫтъ разногласията, които има между писателитѣ ни за това нѣщто. Рекохъ: *ако и*

Digitized by Google

права да бъше тая бележка, заштото тя не е права. Примѣритѣ, съ конто г. Мушякъ мисли да е доказалъ, че по насъ А се изрича сега и като *я*, тѣзи примѣри, повтарямъ, не доказватъ това, но доказватъ друго нѣшто..... Въ едно Българско село, та и въ цѣла область, дѣто има еднакво изговарянье, неможе една дума, *безъ да си измѣни граматический видъ*, да се изговаря нѣкога „съ ударение на окончянието", а нѣкога „съ ударение на коренный слогъ." Ударението, и то си има закони, които сѫ много здрави и постоянни. Това просодическо беззаконие, което г. Мушякъ е намѣрилъ въ Панагюреката народна речь не може да бѫде и ние *наздраво* знаемъ, че го нѣма. Панагюрецътъ, който си не е развалилъ езикътъ, казва само *светà*, *светò*: *света Петка*, *свето читиресе*. И единъ пѫть като казва така, той вече не може да казва и *свята*, *свято*: *свята работа*, *свято нѣчто*. г. Мушякъ тука много злѣ се е излъгалъ, както се е излъгалъ и за думата *нѣчто*, която въ Панагюрище, народътъ изговаря—*нѣшто*. А излъгалъ се е, заштото не знае кого и какъ да распитва за народното изговарянье. За мѫжкий родъ, усѣч. оконч., на това прилагателно име господство му казва, че той се изговаря — *святъ*. А пакъ азъ наздраво знаѭ, че и тукъ се чуе *е*, а не *я*. Ето ви доказателство отъ една народна пѣсень, която въ Панагюрище пѣѭтъ и млади и стари.

Сабрале сѫ вси светци
Млада Богу на коледа
Свет Йовану на кръштене;
Немаше имъ главенъ светецъ,
Главен светец *свет* Никола.

Има Панагюрци, които изговарятъ и святъ, свята, свято, но на такова не народно изговарянье тѣхъ ги е научила черковата, сиречь сегашнитѣ ни черковни книги, които, както е познато, сѫ прѣправени спроти руского изговарянье.—Ето какви прости работи Г. Мушякъ не познава, а пусналъ се оште и да ни учи въ критиката си, какъ трѣбва да изучваме народното си изговарянье!

Другитѣ примѣри, конто г. Мушякъ привожда въ бележката си, сѫ оште по-неразбрани. Истина е, че въ Панагюрище и въ много

Digitized by Google

други мѣста казватъ: *редж*, *стегнж*, *впрегнж*, *клечіж*, па казватъ и: *наряждамъ*, *стягамъ*, *впрягамъ*, *клякамъ*, но въ послѣднитѣ четери глагола *я*-то не е станжло отъ Ѧ, а отъ *е*, както, напримѣръ, и въ други единъ такъвъ глаголъ—*лягамъ* (легнж) отъ *лежж*, — послѣднята форма и въ старобългарский езикъ се е писала така, сиречь съ *е*. Въ фонетиката има единъ законъ, по който по̀-слабитѣ гласни звукове нѣкога се повдигатъ и чрѣзъ това се измѣнуватъ въ по̀-силни, по̀-отворени. Това е единъ много важенъ законъ, който по български по̀ би било добрѣ да наричаме: *повдиганье гласниттъ.* [1]) По този законъ въ нашата фонетика *е* се измѣнува въ *ѣ*,—и това измѣнуванье или повдиганье *е*-то става въ такива производни глаголи, каквито сж Панагюрскитѣ: *наряждамъ*, *стягамъ*, *впрягамъ*, *клякамъ*, какъвто е и глаголътъ *лягамъ.* Тукъ коренний звукъ *е*, който се е упазилъ въ формитѣ: *редж*, *стегнж*, *впрегнж*, *клечж*, *лежж*, повдигнжлсе е, та се е измѣнилъ въ звукъ *ѣ*, който въ Панагюрище и въ много други мѣста въ такива случаи се изговаря като *я.* Ето отдѣ се е взело *я*-то въ глаголитѣ *наряждамъ*, *стягапъ*, *впрягамъ*, *клякамъ* и *лягамъ.* Нарекохъ ги Панагюрски, заштото въ Панагюрище и въ други нѣкои мѣста ги изричатъ съ *я.* Въ много други мѣста тѣ се изричатъ: *нареждамъ*, *стегамъ*, *впрегамъ*, *клекамъ легамъ.* Това поне изричанье трѣбваше да вразуми Г-на Мушяка, че въ тѣзи глаголи се намира *ѣ*, заштото токо *ѣ*-то въ такива случаи нѣкждѣ се изговаря като *я*, нѣкждѣ като *е*, — такова нѣшто *въ такива случаи* не става съ *я*-то, Това поне изричанье, повтарямъ, трѣбваше да въспре господство му, та да не исказва така явно въ учената си критика до колко му е плитка науката!

---

1) Намѣсто да го наричаме *законъ възвишения звуков'тѣ*, както го нарича авторътъ на „Наука за звуков'тѣ.“ Глед. „Читалище“ 1873, кн. XI, стр. 1028. Въ тази „наука“ не се споменува за „възвышението“ на *г* въ *ѣ* което нѣшто ми се види доста чудно. Освенъ дѣто това „възвышение“ на *е*-то се срѣшта твърдѣ често въ езикътъ ни, за него споменуватъ оште Лескиенъ и Миклошичъ, на които списанията за Българский езикъ авторътъ на речената наука е челъ.

Digitized by Google

Отъ А г. Мушякъ прѣскача къмъ буквата ъ, съ която свършамъ изслѣдованието си за Новобългарското азбуке. При разглежданьето на тая буква, *между друго*, азъ забелѣжвамъ че има нѣкои писатели, които намѣрватъ за добро да се исхвърли тя, па на края на думитѣ, дѣто не ѝ се вече чуе гласътъ, да ѭ незамѣнуваме съ нищто, а въ срѣдата да ѭ замѣнуваме съ ѫ. Трѣбва ли ни, тая буква на края на думитѣ или нѣ, това питанье азъ не разгледвамъ, а се запирамъ само на това, дѣто съвѣтоватъ да ѭ замѣнуваме съ ѫ, па казвамъ: „то штѣше да е добрѣ, ако на вождѣ тѣзи двѣ букви (ъ и ѫ) се изговаряхѫ еднакво. Но помолѣте нѣкой Търновченинъ, или Врачанинъ, или Панагюрецъ да ви изрече *бѫдѫ*, *жгълъ*, *пгрво*, или *пглно*, и вие лесно ште да се увѣрите, че буквитѣ ѫ и ъ иматъ макаръ и не съвсѣмъ ясно, но все особни звукове..... Поради това ние штемъ да кажемъ, че исхвърляньето на.. ъ не може да стане безъ ссиромашаванье азбукето ни.“ Отъ тѣзи ми думи г. Мушякъ е взелъ само *жгълятъ* и *Панагюрецятъ*, па се подиграва съ тѣхъ така: „а тжіѫ рѣчь *жгълъ* въ Панагюрище никой „не знае, и намѣсто исіѫ казвать *кіоше* и *кжтъ*, може по нѣкога „и *рогъ*, та ште да рече, че той (Дриновъ) иска да ни покаже, „какъвъ е гласътъ на буква ъ по изричяніе-то ѝ въ рѣчь, която не „ся употрѣбява.“ — Тая речь азъ не съмъ взелъ отъ физиката или отъ геометрията, както се иска на г. Мушякъ да докаже въ една бѣлѣжка, която прави подъ тѣзи си думи, но съмъ ѭ извадилъ отъ старитѣ ни свештенини книги, отъ които ни сѫ останѫли като наслѣдство (миразъ) и буквитѣ ѫ и ъ. Та като е питаньето за тѣзи стари букви, трѣбва ли да се исхвърли едната отъ тѣхъ или нѣ, то отъ само себе се разбира, че трѣбваше да вземѫ и една стара дума, въ която сѫ се писали и двѣтѣ, па да испитамъ, какъ сега ште да изрече, или, по-добрѣ да кажѫ, да прочете такава дума единъ Търновченинъ, Панагюрецъ, Враченинъ. Штѫ да питамъ, разумѣвасе, такива людье, които могѫтъ да четѫтъ, заштото знаіѫ, че человѣкъ като се научи да прочита, чрезъ това не изгубва домашното си изговаряньe. Мене ми трѣбва да чуіѫ, какъ въ старобългарската дума *жгъла* Панагюрецътъ ште да изрече сега ѫ, и какъ ъ: еднакво или нееднакво. Ето защто ми е тукъ речьта, а не е

Digitized by Google

за това: употрѣбява ли се сега въ Панагюрище думата *жгълъ* или нѣ.

Слѣдъ това г. Мушякъ се повърна къмъ разглеждането ми на буква *ѣ*. За неіж, между друго, азъ забелѣжвамъ, че въ нѣкои мѣста се изговаря *все* като *е*, а въ други, *въ извѣстни нѣкои случаи*, като *я*. Господство му е взелъ токо тая ми белѣжка, па казва: „като е това така, то спорядъ второ-то „отъ началата и основанията, които негова милость (сиречь азъ) прѣдлага да дръ„жимъ въ изслѣдованията си за правописанието, трѣбва да глядаме въ староблъгарскый языкъ дѣ ся е писало *ѣ*, та тамъ да го „пишешь и ные. Нъ намѣсто да направи така, г. Дриновъ казва“ „и преч.

Трѣбваше *да глядате*, господине мой, въ староблъгарскый языкъ, ако да не бѣхъ казалъ, че тая буква въ нѣкой мѣста се изрича *все* като *е*, а въ други, *въ извѣстни нѣкои случаи*, като *я*, и ако да не бѣхъ забелѣжилъ оште, че старобългарскитѣ ржкописи не могжтъ тукъ да ни оправжтъ, заштото и въ тѣхъ не търдѣ оправно се употрѣбява тая буква. А като сж казани тѣзи нѣшта, отъ които вие послѣдньото сте прехапали, то не трѣбваше и да очаквате, че въпросътъ за буква *ѣ* азъ штж да рѣшавамъ по второто отъ моитѣ начала и основания.—Че тоя въпросъ не може да се рѣши по това начало и основание, за това нѣшто азъ твърдѣ ясно съмъ казалъ и тамъ, дѣто показвамъ, какъ трѣбва да постжпяме съ началата и основанията, съ помоштта на които ние штемъ да можемъ да си изравнимъ правописанието. Тамъ азъ вземамъ думата *време*, която въ старитѣ ни ржкописи се е писала съ *ѣ*, па казвамъ: „ако думата време на вождѣ се изговаря тъй, както іж написахме, то така и да іж пишемъ, безъ да гледаме на това, че въ старобългарскитѣ паметници тя се пише врѣмѧ.“ Г. Мушякъ въ критиката си привожда подробно думитѣ ми, които се намиратъ прѣдъ тѣзи ми редове и слѣдъ тѣхъ, но тѣзи редове, той такождѐ е прѣхапалъ.

Съ такъвъ начинъ, съ такива учени доказателства, господство му доказва, че азъ и самъ не съмъ вървѣлъ изъ пжтътъ, по който прѣдлагамъ да вървимъ въ изслѣдованията си за право-

Digitized by Google

писанието.

За да оцѣнѫтъ читателитѣ по-добрѣ и другитѣ мисли и бѣлѣжки, които се намиратъ въ критиката на г. Мушяка, намирамъ за потрѣбно да имъ наумѫ съдържанието на членитѣ ми „за Новобългарското азбуке.“ Въ тези членъ азъ разглеждамъ токо единъ въпросъ отъ Българското правописание, именно въпросътъ за азбукето: кои букви ни сѫ потрѣбни, а кои сѫ за изхвърлянье. Това само разглеждамъ, а не испитвамъ и коя буква дѣ трѣбва да се пише и коя съ коя може да се срѣшта, а съ коя нѣ. Това сѫ съвсѣмъ други въпроси, и ако да разглеждахъ и тѣхъ, то штеше да рече, че съмъ се имѣлъ да оправѫ всичкото българско правописание и наелъ съмъ се да извършѫ такава голѣма работа въ едно разглежданье, помѣстено на три листе и половина, спрочь на седемъ страници. Ако и да споменувамъ вкратцѣ за употрѣбяванието на буква *ѣ*, то само и само да покажѫ, че тая буква ни е потрѣбна, спрочь че има въ езикътъ ни и такъвъ звукъ, който нѣкои Българе изговорятъ като *я*, а други като *е* (*хлябъ*, *добря* и *хлебъ добре*). Та ако исхвърлимъ *ѣ*,-то, то мѫчно штемъ да дойдемъ до сговоръ, съ што да пишемъ този звукъ. Така единъ свѣсенъ критикъ и трѣбваше да разбере бѣлѣжката ми за употрѣбяванието на тая буква. И тъй, азъ разглеждамъ токо азбукето: наелъ съмъ се токо него да разгледамъ, защото намирамъ, че токо този въпросъ отъ въпроситѣ за българското правописание е вече *узрѣлъ* за рѣшаванье. Другитѣ не само не разглеждамъ, но дори и казвамъ, че тѣ *още не сѫ узрѣли* до толкова и че *повдиганието имъ сега би било преждевременно.* Наумѣте си, читатели, тѣзи ми думи, па слушайте какви работи казва г. Мушякъ по-надолѣ, въ критиката си.

Отъ както вече доказа, че азъ не съмъ вървѣлъ изъ пѫтьтъ си, господство му захвашта да доказва, додѣ съмъ стигнѫлъ съ тоя вървежъ.

„Додѣ е достигнѫлъ негова милость, казва господство му, и „въ изслѣдованията си за: каква трѣбва да бѫде азбуката ни, „това ся види доста и само отъ заглавието на члѣна му. Това „заглавие: „*за новобългарското азбуке*“ показва, че г. Дриновъ

Digitized by Google

„още не е отишьлъ до тамъ, дѣто да види, че въ Българскый я-„зыкъ, самогласна *е* не може да стои подиръ съгласна *к*, сирѣчь, „че въ нынѣшный Българскый языкъ, както и въ старый, нѣма слогъ *ке*.“ Слѣдъ това побѣдоносно въсклицание, за да ме засрами, види се, оште повече, г. Мушякъ се повършта, та ме учи, че когато въ българскый езикъ дойде *е* слѣдъ *к*, „тая послѣдната „буква се измѣнява на *ч*, като на примѣръ: *крьстчикъ*, *крьстни-„че*; *влъкохъ*, *влъче*, *пекѫ*, *пече*“ и пр. — А пакъ азъ слушамъ това поучение и чудѫ се: по каква логика тоя чловѣкъ мисли, че като разглежда нѣкой какво трѣбва да ни бѫде азбукето, той трѣбва да отиде до тамъ, дѣто да види, че *е*-то не могло да стои подиръ *к*. Чюдѫ се и благодарѫ Бога, че азъ не съмъ отишълъ, до тамъ, заштото това штѣше да е единъ най ясенъ знакъ, че ми се е забъркалъ умътъ. — Може ли да стои *е*-то слѣдъ к или неможе, може ли да се пише *азбуке*, както азъ пишѫ, или трѣбува да се пише *азбука*, както пишѫтъ руситѣ и както пише г. Мушякъ, това никакъ не влази въ въпросътъ, който разглеждамъ въ членътъ си „за новобългарското азбуке“. Това трѣбва да се разгледа въ единъ съвсѣмъ други въпросъ за Българското правописание, въ единъ отъ тѣзи въпроси, за които азъ казвамъ, че не сѫ оште узрѣли за разглеждание. А додѣ не се разгледа този въпросъ, до тогава нито г. Мушякъ има право да ме хули, че пишѫ *азбуке*, нито пакъ азъ штѫ си дозволѫ да го прѣкарямъ, че пише *азбука*. За сега само могѫ да кажѫ, че, спроти както ми се чини, *азбуке* е по-право. Това, дѣто г. Мушякъ расправя, че въ Българский езикъ нѣмало слогъ *ке*, то не е истинна: има такъвъ слогъ и може да го има, заштото освенъ *е*-то, което омегчава *к* и го измѣнява въ *ч*, ние имаме и друго едно *е*, което нѣма такова свойство, заштото е отъ други родъ. Че въ наший езикъ има слогъ *ке*, това доказва и думата *азбуке*, която азъ съмъ взелъ изъ народний ни езикъ. Г. Мушякъ си „проштава“ да нарича това народно изговарянье *не право* и да доказва, че „то быва по онѭ бръкотиѭ, что има въ живый Българскый языкъ, та“.....Бързамъ да му прѣсѣкѫ речь и да му кажѫ, че въ езикътъ нѣма „бръкотия,“ както ѭ нѣма и въ природата. Както тукъ, така и тамъ

Digitized by Google

всѣко нѣшто си има причината и върви по нѣкъкъвъ законъ. Бъркотията ѭ правать хората, тѣзи хора, които се вземать да расправятъ за непознати тѣмъ работи.

По-надолѣ господство му доказва, какво *излиза* отъ моето учение. „Стига, каже, да покажемъ само, какво излиза отъ онова, „что пише само за еднѫ буквѫ, на примѣръ за буквѫ *ѣ*, и то ще „ни даде наумъ за всичкото учение.“ Слѣдъ тѣзи думи г. Мушякъ нрумѣва бележката ми за употрѣбяваньето на букза *ѣ* и по неѭ изрича прѣсѫда за всичкото ми учение, което, забелѣжѣте добрѣ, не е за упетрѣбяваньето на буквитѣ, но е за азбукето. Този критически начинъ показва, или че г. Мушякъ има читателитѣ си за голѣми простаци, или пакъ че той мисли и сѫди по нѣкоя негова си логика, която трѣбва да е много чудна. Това—за начинътъ на критиката му, а сега да видимъ и друга една чудна работа. Отъ това, што съмъ забелѣжилъ за употрѣбяваньето на буква *ѣ*, г. Мушякъ изважда, че трѣбвало да пишемъ *Стоѣнъ*, *Боѣнъ*, „заштото, каже, тыя имена въ именит. падежъ ся изричять *Сто-* „*янъ*, *Боянъ* са *я*, а въ зват. падежь *Стоене*, *Боене* съ *е*“. — Сиромахъ г. Мушякъ! Той билъ до толкова простъ, дѣто не е можилъ да разбере, че азъ казвамъ да гледаме, какъ се изрича въ разни мѣста една и тая форма отъ нѣкоя дума, а не двѣ или повече различни форми отъ неѭ (*хлѣбъ*, *мѣрка*, *добрѣ*, *злѣ*); на билъ и толкова плитъкъ въ науката, дѣто не може да отличи едно просто диалектическо свойство, каквото е изговаряньето на *ѣ* въ разни мѣста (*хлебъ*, *хлябъ*; *мерка*, *мярка*; *добре*, *добря*) отъ единъ важенъ евфонически законъ (*Стоянъ*, *Стоене*), който се нарича *регресивна асимиляция*. Не ме прѣкаряйте, читатели, че употрѣбявамъ тука толкова чужди думи: тѣ сѫ чужди наистина, но сѫ приети, като научни термини, отъ всичкитѣ просвѣтени народи, та и ние да ги приемемъ, не е злѣ.

Най послѣ г. Мушякъ казва, че, уобще, моето учение „е та- „кова нѣчто, което и г. Дриновъ не е слѣдовалъ; зачтото и не „може да ся слѣдва, та е писалъ, дѣ каквото му дошло на умъ. „На примѣръ: писалъ е *мѣняваме*, *помирявамъ*, *укорязамъ съ-* „*чиняваме* съ *я*, а *подтвердѣваме*, *натъкмѣваме*, *дотъкмѣваме*

Digitized by Google

„съ *ѣ*, и пакъ на друго мѣсто *натъкмяванье* съ *я*“ — Господство му пакъ взема за примѣръ замѣстото *ѣ*! За да не закачамъ пакъ легнлата на моятъ критикъ, азъ тукъ щѫ му кажѫ, че той само тагава ще има право да доказва съ такива примѣри, че не слѣдвамъ учението си, когато извадѫ нѣкое учение и за употрѣбяваньето на буквитѣ общо и на буквата *ѣ* особно. А додѣ не излѣзе на свѣтъ такова учение, то, както други нѣкои букви, така и *ѣ*-то щѫ пишѫ, дѣ както ми дойде на умъ, и никой нѣма право да ме прѣкаря за това и да казва, че не слѣдовамъ учението си за Новобългарското азбуке. Главнитѣ точки на това ми учение сѫ:

1. Исхвърлената старобългарска буква Ѧ трѣбва да замѣнуваме съ *е*, а не съ *а* или пакъ съ *я*.

2. Отдавна исхвърленната буква *іе*, която сега нѣкои писатели искатъ да введѫтъ, по-добрѣ *е* да не се ввожда вече.

3. Сложната съгласна буква *щ* трѣбва да се исхвърли и замѣни съ *шт*.

4. ы да се исхвърли и замѣни съ *и*.

5. *і* такожде да се замѣни съ *и*.

6. *й* да не замѣнуваме съ *і*. Макаръ това замѣнуванье и да е право, но защтото *й* се е вече добрѣ загнѣздило въ азбукего ни и влѣзло е въ общото употрѣбление, то е по-добрѣ да не го кътнемъ.

7. *ь* въ срѣдата на думитѣ, дѣто гласътъ му се е смѣсилъ съ гласътъ на *ъ*, да се исхвърли и замѣнува съ *ъ*.

8. *ъ* и *ѫ* ни сѫ потрѣбни и двѣтѣ.

9. *ѣ* такожде ни е потрѣбно, но потрѣбно ни е не за онѣ думи, които въ старобългарский езикъ сѫ се писали съ *ѣ*, а за тие, които въ сегашний ни езикъ нѣкждѣ се изговарятъ съ *я* а нѣкждѣ съ *е*. Кои сѫ тѣзи други и колко сѫ? Това е други единъ въпросъ, който не влази въ въпросътъ „за новобългарското азбуке.“

Такива сѫ главнитѣ точки на „ученето“ ми, което г. Мушякъ критикува. Ако искашъ читателю да се увѣришъ, право ли казва критикътъ, като увѣрява, че и азъ самъ не слѣдовамъ това

Digitized by Google

учение, благоизволи да прѣгледашъ всичкитѣ ми Български членове, што съмъ написалъ, откакто е излѣзло на свѣтъ това учение. Токо тѣхъ прѣгледай, но не рови и „Исторический ми прѣгледъ на „Б. Църква", па не рови и „Погледътъ" ми, който извадихъ на свѣтъ заедно съ речений „Исторически Прѣгледъ". Тѣзи двѣ книжки, които г. Мушякъ такожде закачи въ критиката си, сѫ писани оште прѣди да се роди учението ми „за азбукето" оште въ 1869 година, та отъ само себе се разбира, че въ тѣхъ не съмъ слѣдовалъ това учение. Ако би при това прѣглежданье ти намѣришъ, че нѣкждѣ на мѣсто *се* е написано *са*, на мѣсто *и* е написано *і* или *ы*, на мѣсто *з* — *ъ* на мѣсто *шт* — *щ* и т. н. то знай, че това сѫ или печатарски грѣшки или пакъ lapsus calami, каквито има много въ моитѣ Български списания, заштото се печататъ далече отъ мене, та не могѫ самъ да имъ държѫ коректурата. Отъ своя страна азъ штѫ да кажѫ, че отъ 1870 г. слѣдвалъ съмъ учението си за азбукето, слѣдвамъ го и сега, па и за напрѣдъ штѫ да го слѣдовамъ, заштото е право, *па е и много лесно за слѣдованье* и заштото знаіѫ, че рано или късно всичкитѣ Български писатели штѫтъ да дойдѫтъ до това учение, понѐ до пò-главнитѣ му точки. Дай Боже, пò-скоро да доджтъ! Тогава отведнъжъ ште се прѣмахне токо речи половината отъ причинитѣ, които толкова бъркатъ да си изработимъ едно общто правописание.

Г. Мушякъ свърша критиката си съ слѣднята хула, която изрича върхъ езикътъ ми. Члѣнътъ му (сиречь на Дринова) „за „новобългарското азбуке" е пълнъ съ чюждн рѣчи и въ него (си„ речъ въ членътъ) има такыва грамматическы формы и изрѣчения, „дѣто да му (?) ся чодишь, отдѣ гы е избушилъ". — Въ езикътъ на моятъ критикъ тукъ има една голѣма грѣшка, та не са разбира на членътъ ли той се чюди или мене. — За да покаже, какви чудни *грамматически форми и изречения* има *избушени* въ членътъ ми, господгство му изважда изъ него четери примѣра.

1. „Штѫтъ да иматъ за нрѣдметътъ уловваньето общтитѣ закони". При това той моли читателитѣ да забелѣжѫтъ членътъ *тъ*.

Digitized by Google

2. „Севастияновъ свалилъ фотографическа копия“ ..... Трѣбвало да се каже *извадилъ*, *или зелъ фотограф. копиѭ*.

3. „Тъчно да изражаватъ звуковетѣ“. Отъ тѣзи три речи, казва г. Мушякъ, „нито една не ся чюе въ народный языкъ“.

4. Речь „*биваями*“. Като привожда тая речь, г. Мушякъ забелѣжва: „страдателно причастие съ окончание *ямый*....., и то отъ глаголъ *бывамъ* срѣденъ залогъ. Такова нѣчто нито го е имало, нито го има“ и т. н.

Членътъ *тъ* въ първий примѣръ е едно отъ явнитѣ печатарски грѣшки или lapsus calami, за които споменѫхъ по̀-горѣ; а изречението — *штѫтъ да иматъ за прѣдмѣтъ* — отдавна и често се употрѣбява въ писменний езикъ, отдѣто и азъ го съмъ взелъ. Сѫштото штѫ да кажѫ и за думитѣ: *тъчно*, *изражава*, *звукове*: всѣки, който е челъ Български книги или вѣстници, по много пѫти е срѣшталъ тѣзи думи. Не се съмнѣвамъ, че и г. Мушякъ ги е срѣшталъ, та штѫ да рекѫ, че той като казва, че азъ съмъ *избушилъ* тѣзи думи, постѫпя малко нѣшто нечестно.

За третий примѣръ штѫ да разпитамъ, и ако е истина, че Българитѣ не казватъ: *свалилъ фотографическа копия*, но казватъ *извадилъ*, *или* зелъ *фот. копия*, то тогава, азъ штѫ да рекѫ, че въ критиката на г. Мушякъ има и една свѣстна белѣжка, отъ която съ благедарение штѫ да се въсползувамъ. —

Сега да дойдемъ и до думата *биваями*, по която г. Мушякъ доказва, че азъ отъ глаголътъ *бивамъ* съмъ направилъ страдателно причастие, та че оште съ окончание *ямий*. Господство му казва, че тая дума се намира „на образъ 20-й въ бѣлѣжкѫтѫ“; а пакъ подъ тази белѣжка има двѣ букви *з. р.*, отъ които, както и отъ съдържанието на белѣжката е яоно, че тя е забелѣжка редакторска или забелѣжка, написана отъ редакторътъ, а не отъ мене. И всѣки, който прочита тая забелѣжка, отведнѫжъ ште да се сѣти, че думата *биваями*, не се намира въ мойтъ членъ, не е моя[2]). Но

2). Не вѣрвамъ, нито пакъ мислѭ да сѫ мнозина онези, които бихѫ повѣрвали, че почтенний Редакторъ е избушилъ такава „нечюена, невидѣна и непозната“ граматическа форма: тя е станѫла по една незабелѣжена печатарска грѣшка.

Digitized by Google

защто г. Мушякъ увѣрява, че азъ съмъ *избушилъ* и тая граматическа форма, по която той доказва, до колко еж плитки моитѣ граматически познания? Господство му тука е направилъ една не малко, но много безчестна работа.

Мисліж, че могж вече да искажж и една обща прѣсжда за критиката на г на Мушяка.

Тая критика е напълнена съ една голѣма научна дивота, която е много за оплакванье, че не си познава цѣната, но се има за *нѣшто*. Въ тая критика нѣма логика, нѣма здравомислие: авторътъ ѝ се бори съ едно *„такова нѣчто“*, което по насъ наричатъ съ чуждата дума — *шереетлъкъ*. —

Покрай другитѣ си работи, Българското Книж. Дружество е поело на себе и грижата за отрѣбванье книжнината ни отъ такива зловредни и срамотни за неіж критики. Не е чудно, че г. Мушякъ толкова не обича *„така нареченото“* Българско Книжовно Дружество и неговото *„така наречено“* Периодическо Списание. —

М. ДРИНОВЪ.

МОСКВА

1874. *Юний 27.*

Digitized by Google

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Мари моме.....

Мари моме, малка моме,
Мари моме русокоса!
Тѣзи твойтѣ сини очи,
Бѣло лице отъ какво сж?

Штомъ ги видяхъ, измѣнихъ се,—
Ахъ измѣна прѣ-голѣма!—
Денемъ като лудъ все хода,
Ноштемъ сънъ за мене нѣма!

Ахъ, незнамъ какво да правя:
Да ли люто да проклевамъ
Онзи часъ, Тебъ въ който срѣштнахъ,
Или да го благославямъ?

Но штомъ си за Тебе спомня,
Все ми иде хемъ да плача,
Хемъ отъ радости безкрайни
Пжкъ сърцето ми подскача!

Ал' когато Ти ми кажешъ,
Че ште бждешъ вѣчно моя
Никога вечъ нѣма плача,
Но все химни ште Ти пѣя!---

И. ДАНЕВЪ.

Въ Русчукъ,
1874.

Digitized by Google

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

Изъ сборникътъ на Г. П. Бояджиова. 1)

(По говоръ отъ Велешко).

I.

Питал Мара цар Мурат бек
Он я пита, она нейке:
Она му се шега биѥ.
Тува стана цар Мурат бек,

---

1). Казвале сме и другадѣ, че първиятъ и главенъ задатъкъ на „Българското Книжовно Дружество" е събирването на пръснатото богатство на нашата народна речь и история отъ вситѣ крайшта на широката ни татковина и обработването и усовършенствуването на тая речь. За да може това събирване да принесе желанната полза, освенъ бѣлѣжкитѣ ни, направени за *Българскиятъ народенъ Сборникъ* на В. Чолакова, глед. „Период. Списание" кн. V-VI, стр. 340-353, ние отправяхме въ разни мѣста до мнозина наши съпародници и частни писма, съ които ги молихме да се постараѭтъ и всѣки споредъ мѣстниятъ си говоръ да ни събира такива драгоцѣнности, като указахме и на начинътъ, споредъ който трѣбва да става това събирване. По-мнозина отъ нашитѣ учители, на които изключително гледа тая работа, за съжалѣние, не се отзвахѫ на това ни приканване. Ние сърдечно благодаримъ г-ну Г. П. Бояджиову отъ Велесъ, че той и не поканенъ благоволи да ни изпроводи единъ свой сборникъ отъ 128 разни народни пѣсни, отъ които ние обнародваме тука нѣколко само, а останѫлитѣ, подиръ надлѣжното имъ разглеждане и снабдяване съ нѣкои нужни бѣлѣжки, мѣркаме да обнародва-

Digitized by Google

Та поплени бела Мара.
Се водиха три години;
Мара не се потурчила.
Па стигнала машко дете.
Расло дете, порасло;
Го пратила на чамия
Да си учи бела книга.
Деца му се шега бият:
„Море царче, мало царче,
Што се дигаш на голѣмо?
Баре да си от колено,
А ти си ми от каурка!
Отъ каурка бела Мара.“
Дома дойде сѐ плачейки,
На татка си кажуѥше:
„Деца се шега бият:
Не сум било от колено,
Туку сум бил от каурка!

ме въ една особна книжка—Сборникъ. Това ще да направимъ обаче, непремѣнно, ако г. Г. П. Бояджиовъ прибърза да ни снабди съ оште материялъ отъ народното българско умотворство въ тамошнитѣ страни, като: съ оште нѣколко пѣсни, приказки, гатанки и проч., каквото сборникътъ да стане пò-пълнъ и пò-богатъ съ разнообразие. Колкото за начинътъ, споредъ който г. Бояджиовъ е събиралъ тия пѣсни, при всичко че намъ не сѫ познати всичкитѣ тънки особенности на тамошниягъ говоръ, видѣ ни се доста добъръ. Той щѣше да бѫде отличенъ, ако господство му не бѣше забравилъ и това важно обстоятелство: да тури ударения въ многосричнитѣ думи споредъ тамошниятъ говоръ, каквото да се отличи напрѣганието на гласътъ въ други срички споредъ други говори. Инакъ, за събирването вкупъ на пръснатата ни народна речь тоя трудъ е важенъ и съ това, че до сега малко сѫ се евявали такива драгоцѣнности, събирвани отъ Велешко.

Digitized by Google

Редакцията.

От каурка бела Мара.“
Тогай вика цар Мурат бек:
„Хайде, Маро, потурчи се,
Хайде вера погуби си,
Да ти простам Ново-Бърдо,
Ново-Бърдо и Кратово!“
Тогай вика бела Мара:
„Варай царе, цар Мурат бек!
Да ми простиш от Солуна,
От Солуна гемните; —
От Едрене джамиите,
От Станбола мостовете,
Пà я не се потурчуям.“
—„Мори Маро, бела Маро,
Тия ми се татковнина.“

II.

Што ми сиѥ у Легена[1]) града*)
Даль ѥ сълнце у дзит задзидано,
Иль ѥ кула злато кована?
—Ни ѥ сълнце у дзит задзидано,
Ни ѥ кула злато кована;
Туку ми ѥ Милица Кралева:
Каде стои — ясно сълнце греѥ;

1). Да ли той градъ што се споменуѥ и у друзи стари Бълг. песни, не ѥ стара Лихнида (Охрида)?

*). Послегьните два или три збора на секой стихъ се повторуятъ; така на прим., у 1-ѩотъ стихъ се повторуѥ: у „Легена града.“

Digitized by Google

Де зборуће — сухо злато леће;
Кога се смеће — трендафил развива;
Кога ходи — тихи ветер веће.
Я питале до девет кралеви,
Десегото Янкула войвода;
Нигде бракьа Милица не дале,
Ни Милица сърце я търгнало.
А што беше Янкула войвода,
Он се фали силом да я земе.
Кога беше на ден на Велигден,
На Милица бракьа ѝ говорат:
„Хай, Милице, Хайде мила сестро,
Промени се, сестро, накити се
Сѐ свилено рухо велигденско.“
Милица им хатжр не скършила:
Се промени, желна, се накити
У свилено и у камуѥно. (?)
Отидоха църква на причесна,
Па от църква — право на соборот.
Па се фана Милица на танец; [2])
Малку игра, дур' се земньа тресе;
Полека пеѥ, далеку се слуша,
Ми я дочу Янкула войвода,
Па си собра малку — многу войска,
три хиляди души,
Па си дойде у Легена града,
Па я граби Милица Кралева.

---

2) Се фана (нашите селани изобшто звукъ ф не употребуятъ и произнесуятъ: се вана, върли го и пр.) на танецъ кога да кажеме за некого, ниѥ у Велесъ разбираме некого или некоя, што стои на първо место на редотъ, и што го води 'орото.

Digitized by Google

III.

— „Удри, Петре, удри, Вайрадинче!“*)
— „И я радим, майко, и конь ради,
Кога Госпот, майко, не помага!
Триста души пот сабя пресекох,
Уште триста пот коньа подгазих;
Кога назат, майко, се опулих,[3])
Сяте души на нози станале —
Настапале и по мене търчат!
Пред них ‘оди сам свети Илия,
В‘ раци носи кърстатна байрака.
Па погледнах поле Вайрадинско,
Под Вайрадни войска испълнило
Конь до коньа, ѓунак до ѓунака.
Ѓунаците, како горски пилци,
А чадъри, еденъ до другьего;
Ал байраци, как небо облаци,
А мѫздраци, като честа гора.
Уште така, майко, кажуѥйки,
Уште така поле гледаѥйки; —
Па пуштиха два млади телала:
„Кой ѥ с‘ коньа, конак да си сака;
Кой ѥ пешак, метерис да фане!“

IV.

Ой Стойно, Стойно, Стойно Попова,
Стойно Попова, таго голема!
Стойна Попова две хора игра,

*) Секой стихъ се повторуѥ и се пеѥ протегнато.
3) Опулихъ=погледнахъ.

Digitized by Google

Две хора игра, две песни пеќе,
Две песни пеќе, два танца води,
Два танца води, две перя носи,
Мегьу перята китка смилова [4]).
Оздола иде Митре терзия,
Митре терзия, луда делия.
Колку я виде Стойна Попова,
Стойна Попова, тага голема,
Коньа разигра, раци разгърна,
Раци разгърна, Стойна прегърна.
На Стойна ли ѝ жалба паднало,
Жалба паднало и срам фанало.
Па Стойна ли му тихо говори:
„Ой Митре, Митре, Митре терзия,
Митре терзия, луда делия!
Ходи си мадро, не се задевай!
Да не те видат мой девет бракьа,
Па уште девет мой братучеди;
Ке те н'сечат залак по залак,
Залак по залак, што мрава носи!“
Па Митре ли ѝ тихо говори:
„Ой Стойно, Стойно, Стойно Попова,
Стойно Попова, таго голема!
Ако ме видат нека ме сечат,
Нека ме сечат залак по залак,
Залак по залак, што мрава носи.
Ти да ме збереш у танко кърпче,
Да ме насѓеш буйна градина.
Я ке[5]) си никнамъ секакво цвекье;

4) Смилъ, жълто горско цвѣте.

5) Ние изговораме слоготъ *ке*, като да е пишанъ: *кье*; а во некои отъ селата на нашата область (со исключение на спомагателн. глаг. *ке*) го изговараатъ, како да е пишанъ *къе*. Така они речовите: кьерка, цвекье, кьемеръ и пр. ги произнесуятъ къерка, цвекъе, къемеръ и пр.

Digitized by Google

Ти да ме береш, да ме накьитиш,
Да ме накьитиш кьитка[6]) мешана,
Да ме раздаваш по мали моми;
Нека ме носат за ситни леси.“
На Стойна ли ѝ жалба паднало,
Жалба паднало и срам фанало —
От другачките;
Па си извади рушкото ноже,
Да го убоде млади Митрета.
Нейзини друшки не ѝ дадоха,
Не ѝ дадоха да го убоде.
Па го видоха нейзини бракья,
Па го видоха, ништо не рекле:
Мило им било зет да им бидо.

V.

Попленил Петре, поробилъ
Камбер Каджна Султана
Со дванаѥесет алайки,
Со дванаѥесет робинки.
Сите алайки у кола,
Камбур каджна предъ кола
Гола, боса, гологлава,
Машко дете у раци
По тая пука — жешчина,
По тия жешки каменье.
Камбур каджна говори:
„Бре Петре ,бре Маѧарине!

6) Слогови: *ки* и *ги*, у по-векето отъ нашите села се изречуятъ *кзи* и *гзи* = *кзі гзі*. Така селските ни викаатъ: къітка, лакъі, макъі (мжки), книгъі, дагъі (джги); а ние (гражданите) — кьитка, книгьи и пр.

Digitized by Google

Ели ме на кола качи,
Ели ми глава пресечи;
Ели ми дете прифани,
Не можам веке да 'одам".
—„Камбер каджно Султано,
Ни те на кола качуям,
Ни па ти глава прейчуям;
Ни ти детето прифаньам:
Камбер каджно Султано!
Да ли знаіеш, памстуіеш,
Кога бех момок[7]) татка ти,
Лута ме треска тресеше?
Я ти посаках понуда,
Понуда чисто кравайче,
А ти ми даде корките,
Што ги 'жртите глодале.
Я ти посаках водица,
А ти ми даде водица,
Што си детето баньаше."

VI.

Кара-Видо вино пиіе
На той поле на Веполе[8])
Пот той дърво дафиновс,
Слуга му іе мила сестра.—
Долетале два галаба,
Кондисале на две гранки,

7) Момокъ = ратай.

8) Това поле сосъ истото си име се па'оди на три или четери сати патъ (пѫтъ) на Югъ отъ Велесъ, и іе разположено покрай деснийотъ брегъ на р. Вардаръ.

Digitized by Google

Му пуштиле бела книга.
Кара-Видо книга гледа,
Книга гледа, сълзи рони.
Што му книга кажуіеше:
„Стани, стани, Кара-Видо!
Турци двори испълнило!“
Тува стана Кара-Видо,
Си отиде у дворови,
Си затвори вити порти,
Се искачи на дивани.—
Му говори Катерина:
„А што стоиш, Кара-Видо!?
А што стоиш, та што чекаш,
Силна войска довтасала!“
Кара-Видо ѝ говори:
„Катерино, първна льубо!
Иди пушти малку вино,
Малку да се пинапиям.“
Па отиде Катерина,
Си отвори девет врати,
Девет врати, земньи клети[9]).
Кога виде, што ке види!
Земньи клети — Турци пълно!
Каде ńият руйно вино:
Кой со чизма, кой со сминия!
Назат ми се повратила:
„Кара-Видо, Стопанине!
А што стоиш, та што чекаш?
Земньи клети — Турци пълно!
Каде ńиятъ руйно вино!“

---

9) Той зборъ означуіелъ: пбтони, потжни, подземници, дека обикновенно стоятъ бочвите со вино.

Digitized by Google

Тува стана Кара-Видо,
Си истъргна остра сабя,
Се размаха на лево, на десно,—
. . . . . .
Кога се врати на дивани,
Па погледна на сокаци;
Кога виде, што ке види!
„Сека порта зелен байрак,
На нашата дванаесет,
Дванаесет ал-байраци!“

VII.

Извишуе сиви сокол
Над цареви рамни двори.
Еве сега токмо три дни,
Токмо три дни и три ноки,
Како сокол извишуе:
Ни на небо извишуе,
Ни на земньа кондисуе.
Го видоха царевите,
Царевите дуганции;
Отидоха цар' кажаха:
„Ейди, царе, цар Костадинъ!
Извишуе сиви сокол
Нат твойте рамни двори.
Еве сега токмо три дни,
Токмо три дни и три ноки
Ни на небо извишуе,
Ни на земньа кондисуе.“
Цар Костадин им говори:
„Ейди, мои дуганции!
Изнесосте добра коньа,

Digitized by Google

Белки му се месо яде.“
Изнесоха добра коньа. —
Уште толку извишуѥ!
Отидоха цар' кажаха:
„Ейди царе, цар Костадин!
Изнесохме добра коньа, —
Уште толку извишуѥ“!
— „Изнесете легьен вода,
Белки му се вода пиѥ.
Ако му се вода пиѥ,
Нека слезне, нека пиѥ“!
Изнесоха легьен вода, —
Уште толку извишуѥ!
Цар Костадин им говори:
„Изнесете столнината,
Турете я на срет двори!
Да поседам, [10]) да погледам.
Да погледам сокол пиле, —
Како пиле извишуѥ“.
Изнесоха столнината·
Цар Костадин на стол седна;
Си погледна сокол пиле,
С' криля трепна, книга пушти
Цар Костадин на скутеви.

---

10) Глаголите отъ 1-во и 2-ро спряжение у 1-во лице, нас. време [Изяв. нак.], ед. число, у по-веке одъ на нашите села, а най-много у по-далечните отъ градотъ, окончаваатъ на *а* и *я*; а не како у насъ во Велесъ, на *ам* и *ям*. Така нашите речови: метам, пеям, държам, судам и пр. селаните ни ги произнесуятъ: мета, пея, държа, суда и пр.; во 2-ро и 3-то лице и селаните и ние — метеш, пеіеш, държиш, судиш; мете, пеіе, държи, суди; во мн. чи ло и селаните и ние — метеме, пеіемц, държиме, судиме; метете, пеіете, държите, судите; метатъ пеят, държатъ, судат. Колку за глаголите отъ 3-то спряжение, они, и у селата ни и у насъ, се начнуятъ и се спрегаатъ така: викам, аш, а; викаме, ате, викаат.

Digitized by Google

Цар Костадин книга гледа,
Книга гледа, сълзи рони.
Што му книга кажуіеше:
„Ейди царе, цар Костадин!
Да си станеш от столнина:
Друк ке седне на столнина!
Турско царство ке наваса,
А каурско ке погине“!
Уште така гледаіейки,
Дофтасале клети Турци,
Клети Турци Анадолци.

VIII.

Сите делии, калеш Милко,
Коньи седлаат,
Коньи седлаат, калеш Милко,
Себе ружаат.
Отъ триста души „ „
Еден іе ексик,
Еден іе ексик, „ „
Турче кода-бей.
Ни коньа седла, „ „
Ни себе ружа;
На дукьан седи „ „
Ракия пиіе,
Ракия пиіе, „ „
С' танбура свири
У тамбурата „ „
Тебе те реди:
„Хой Милко, Милко, „ „
Милко Шаткоска [11])!

11) Таа жена у детинството на Майка ми била стара баба. Отъ тогай до сега има 40 години, и ако речеме, оти она отъ мо-

Digitized by Google

Я ке си идам, „ „
На силна войска;
Ти да си седиш, „ „
Мене да ме чакаш!
Кога ке дойдам, „ „
Па да те найдам“!
Сос него беше „ „
Йове Радевче;
Па Йове ли му „ „
Тихо говори:
„Хайде прости я, млат коца-бей,
Милка Шаткоска!
Хайде прости я „ „
Нека се мажи“!
— „Не я проштавам, желенъ Йове,
Ни па я зимам“
— „Хайде дай му я, Млат коца-бей,
На млат Алекса,
На млат Алекса, „ „
Кьор-Пейовечто;
Ке ти направи „ „
Чоха шалвари.“
— „Не му я давам, желенъ Йове,
На млат Алекса;
Хай ке я простам, „ „
Нека се мажи;
Ке му я дадам, „ „

минството си до предъ това време бройла 60 год., излезуе, какъ таа песна іе стогодишна. Въ това време и после Делиите (Делибашии) се играли со царската рая и така, како што се опишуіе у песна-ва. Отъ нашите стари се прикажуе за Делиите, што обходили градови и села, и правиле зулумъ и во настоящийотъ векъ. Така исто се прикажуе и за злодѣйствата отъ Арнаутски дружини, како и чести разбивания на тия дружини отъ царската войска; не толку се прикажуе у нашето место за јничари.

Digitized by Google

На млат Тодета,
На млат Тодета, „ „
Тодоровчето:
Он ке ми прави, „ „
Татар долама,
И ке ми прави, „ „
Чоха шалвари,
И ке ми прави, „ „
Алово чубе“.

IX.

Девойка си бе і Дунава кълне:
„ Е, Дунаве, ти, бели Дунаве!
Крайни ти търски обраснале!
Дълбини ти сънце огреяло!
Я си имах еден мили братец,
И него го бел Дунав кердоса!
От жалозби Дунав проговори:
„ Е, Девойко, хубава девойко!
Што ме кълнеш мене на правина!
Брат ти беше луда аѵамия,
Конь яхаше триш по-аѵамия,
Та загази Дунав без бродови,
Та загази веке не излезе“!

Digitized by Google

X.

(По говоръ отъ Калоферъ).

—„Пене, милж бачку!*) Къту Пжвунъ прътн,
Къту Пжвунъ прѣти Ду девят жлтжнж,
Ду девят жлтжнж И пжвур с' ржкиѭ,
И пжвур с' ржкиѭ, Ч'оти ни ги пуѥ,
Ч'оти ни ги пуѥ, Ѭми му ги върнж"?
—„Ѭ бре, бачѭ Кольо! Ѭс ни бих ѭ дума,
Ѭс ни бих ѭ дума, Нж бих ѭ лелини,
Нж бих ѭ лелини При Пенж лелинж,
При Пенж лелинж, Пенж дж си плитж."
—„Пене, милж бачку! Пжвун сж ѭжени,
Пжвун сж ѭжени. Ѭс ж'идж нж Стамбул,
Ѭс ж'идж нж Стамбул Сьс дилѝ Мжринж,
Със дили Мжринж Кунье дж му водж,
Кунье дж му водж И дж ги тимжрж".
—„Ѭ бре, бачѭ Кольо! Ни ѭдѝ нж Стамбул,
Ни ѭди нж Стамбул Сьс дили Мжринж,
Със дили Мжринж Куньѐ дж му водиш,
Кунье дж му водиш И дж ги тимжриш.
Ѭку бржшно ѥамжш, Бржшно̀ дж ти дждж,
Ѭку пжри ѥамжш, Пжри дж ти дждж,
Пжри дж ти дждж Ду ѥлѭду грошж.

(Испѣнж отъ Г-жа Велика х. Паничкова).

---

*) Стиховетѣ на тая пѣсня се четжтъ така: Пене, милбачку! къту пжвунъ прътн, къту Пжвунъ прътн ду девять жлтжнж и т. н.

Digitized by Google

КРИТИКА.

ИСТОРІЯ на БЪЛГАРСКЫЯ НАРОДЪ *състасилъ* Т. Н. ШИШКОВЪ. НОВЪ УЧЕБНИКЪ *въ двѣ части, назначенъ за по-горѣ-ѣтѣ классове на народнѣтѣ нашѣ училища.* ПЪРВО ИЗДАНІЕ *отъ книгопродавницата Момчиловъ и С-іе въ Търново и Руссе.* ЦАРИГРАДЪ 1873. *Цѣна 20 гроша.*

—o—

Г. Т. Н. Шишковъ продължава по-вече и по-вече да убогатява нашата сиромашка книжнина съ своитѣ отъ день на день по-важни, обемисти и серіозни трудове умственни. И забѣлѣжителното както и утѣшителното въ това е, че туй убогатяване става по всичкитѣ отрасли на науката, тъка щото богатството и разнообразието на г. Шишковътъ талантъ серіозно начева да ни привожда въ очудване. Не успѣва човѣкъ да се наслади съ красотитѣ на „Велисария,“ ето ти че се явява „Глезенъ Мирчу“ отъ хубавъ по-хубавъ; послѣ те поражава *грандиозната* „Теорія на Българската словесность“, въ която между другото се обѣщаватъ, особенно въ предговорътъ, толкова други прекрасни плодове за нашата книжнина, а най-повече за Българскиятъ нашъ езикъ, който отистина има нужда и отъ многогруднего по тази часть на г. Т. Н. Шишкова; но и на това произведение дору се нарадва и начуди човѣкъ, ето че ти се поднася друго още по-серіозно и обемисто произведение подъ приятното за всѣка Българска душа заглавие „Исторія на Българскыя народъ“ съ едно предисловие, отъ което между

Digitized by Google

другото се научаваме, че това ново произведение на г. Т Н. Шишкова е плодъ на 12 годишенъ умственъ трудъ ... Но не е само това. Искате ли „Българска граматика" оште по-сполучлива и отъ многосполучлизата граматика на г. Момчилова? — потръсете изъ книжарницитѣ, особенно на Момчилова и С ie и вие непремѣнно ште намѣрите граматиката на г. Шишкова съ предисловие оште по-добро отъ предисловието на „Теорията" и „Историята". Искате ли сериозенъ математически трудъ? — потръсете пакъ изъ казанитѣ книжарници и вие непремѣнно ште намѣрите и такъвъ трудъ[1]) отъ г. Шишкова. Искате ли пѣсни и стихотворения? — и такива нѣшта се намиратъ, съчинени отъ г. Шишкова. Ами разни статии дълги и брошури? — и тѣ сѫ много и сѐ отъ г. Шишкова ..... И всичко това множество и разнообразие на тежъкъ умственъ трудъ кога се евява? Тогава, когато по всичкитѣ отрасли на науката има вече доста произведения на нашитѣ гении и писовачи. Драмата „Велисарій" и комедията „Глезенъ Мирчу" евихѫ се една подиръ друга слѣдъ прекраснитѣ и многочислечни произведения по тази часть на прочутиятъ Драматургъ нашъ г. Войникова, както и слѣдъ такожде многочисленитѣ произведения на оште по прочутиятъ, всеобемлюштиятъ, всезнаюштиятъ, неутомимиятъ *правъ богословъ* отъ Руссе, г. Тодора Станчова. „Теорията на Българската словесность" се еви слѣдъ знаменитото произведение по тази часть на оште по-знаменитиятъ г. П. Оджакова (фонъ)[2]). Българската Граматика на г. Шишкова се еви слѣдъ толковато много граматики на г. Груева, Мирковича, Войникова, Момчилова и др. Но ето че се евява сега отъ г. Шишкова „История на Българскиятъ народъ" слѣдъ сери-

1). Справедливоста иска да кажемъ тукъ, че Аритметиката на г. Шишкова е отистина сериозенъ трудъ и че е по-систематически изложена и въобще по-добра отъ голѣмата Аритметика на г. Данова, и ние безъ да се свѣнимъ препорѫчваме ѭ на нашитѣ учители.

2). Въ предисловието на това си произведение, обаче г. П. Оджаковъ много надминува г. Шишкова. Хеле въ сѫждениятa за происхождението на Българската поезия никой на свѣта не може да се сравни съ г. Оджакова.

Digitized by Google

ознитѣ трудове на г. Войникова, Душанова, Манчева и др.[3]) Не! човѣкъ съ посредственни умствени способности не би се рѣшилъ на такива поздиги — да съперничи въ всичко съ първостепенитѣ наши труженици въ книжевного поле. Вижда се г. Шишковъ да е чувствувалъ твърдѣ добрѣ голѣмата мощь на своятъ духъ и геній, на своето превъзходство предъ другитѣ, когато се е залавялъ за всѣки единъ отъ своитѣ умствени трудове, защото не може да бѫде отъ никого скрито — понеже самъ г. Шишковъ го изповѣдва въ предисловнето на трудовете си,—че той за всѣкъ единъ свой трудъ се е залавялъ съ цѣль — да представи на читателите нѣщто по-пълно и по-съвършенно отъ колкото е имало до сега въ Българската книжнина. И наистина, той е оправдавалъ намѣрението си. Погледнете на неговата граматика и вие ще видите, че тя е доста обемиста; погледнете на „Теоріята“ му за Българската словестность и вие ще видите, че тя не е по-малка отъ „науката за стихотворството“ на г. Оджакова. Ами неговата „Исторія на Българскыя народъ“ — има ли отъ нея по-голѣма Българска история писана до сега отъ Българинъ? Нѣма. Колкото за превъзходството на съдържанието на всичкитѣ тѣзи произведения — достаточно е да прочетете предговоритѣ имъ и вие ще се увѣрите напълно, че и по съдържанието си тѣ заемать първо мѣсто. Истина, ние не можемъ да се не признаемъ, че съ страхопочитание гледаме на умственното разнообразие на г. Шишкова и на неговото неутомимо многотрудие, и не само приклоняваме глава предъ този геній, но и

3). Да ли нѣма г. Шишковъ да се впусне и въ лингвистиката и да изброди нѣкой „Българско-Френски рѣчникъ“ подиръ изброденитѣ вече трудъ на г. Богорова, или да състави „по-методическа грамматика“ за классическитѣ граждански училища подиръ преведената вече и издадена съ заглавие правото за препечатване на г. К. Ив. Търновскій? Г-нъ Търновски тържественно заржчва да не препечатва тая грамматика нито съчинителятъ ѝ Д-ръ Ф. Аппъ! Ние предупреждаваме г. Шишкова отъ лигвистическитѣ трудове защото г. Търновски мѣрка да печата и единъ всеобемлющи Нѣмско—френско—гърцко—български писмовникъ, на който стойноста е отдавна вече получилъ предплатена!

Digitized by Google

велегласно и во всеуслишание препоржаваме на всичкитѣ наши млади, които имать прѝсърце да се трудять на книжовното поле, да имать винаги за примѣръ г. Шишкова и неотежлно да подражавать неговото многотрудие и неговата неустрашимость. Трудолюбието е похвално и достоподражателно качество. Трудолюбивиятъ човѣкъ винаги заслужва похвала и уважение, а нàй-повече такъвъ, който е неутомимъ въ мѫчното поприще на книжовноста, особенно же въ попрището на Българската книжовность. Но...

Ние, Българетѣ, сме чудни хора. Въ всичко ние обичаме да бѫдемъ първи. Търпѣние ли се иска, трудъ ли се иска, — ние сме първитѣ. Малко ни е грижата насъ, че това търпѣние или този трудъ сѫ неразумни и безполезни. И това похвално и достоподражателно надпреварвание се забѣлѣжва особенно въ нашата умствена дѣятелность, преимущественно же въ нашитѣ книжовници, а нàй-повече въ тѣзи, които случаятъ турналъ на чело или понѣ имъ далъ възможность сами да се считатъ че стоятъ на чело. Не е ли истина това, че въ развитието си ние много сме останали назадъ, че нашата книжнина и по обемъ и по съдържание е много сиромашка? Това го знаятъ всички, та и мнозина отъ насъ самитѣ го познаватъ и изповѣдатъ. Кога е така, трѣбало би ние да се залувимъ за основата на нашето развитие, та така постепенно и сигурно да вървимъ напрѣдъ. Но какво гледаме на дѣло? — Съвършенно противното. Ние не можеме правилно да прочитаме, нито пъкъ да си записваме името както трѣба, а пъкъ разгледайте програмитѣ на всичкитѣ наши училища и вие въ всичкитѣ ще видите сѐ високи и голѣми науки, безъ да има нѣшто казано въ тѣхъ за първоначалното обучение; ние не познаваме и нàй-проститѣ правила на първоначалното обучение и въспитание, което може да положи яка основа за нò-нататошното наше правилно развитие, а се изпотрелваме да трѣсиме за училищата си учители съ много и високи познания и имъ наддаваме голѣми-голѣми плати, тогазъ когато първоначалното обучение и въспитание на дѣцата си отдаваме въ рѫцѣтѣ на хора невѣжествени и лѣниви или сакати, които не се срамуватъ да се нарицатъ педагози, гледаме такивато педагози да бѫдатъ колкото е възможно съ нò-малко

Digitized by Google

плата и за това ние си даваме право да мислимъ, че сакатъ педагогъ трѣба да бѫде заплатенъ като нѣкой просякъ.

Ние всинца признаваме и особенно у книжовницитѣ и у учителитѣ е сега на мода велегласно да проповѣдватъ, че първоначалната отхрана и развитие сѫ най-необходимитѣ за нашиятъ народъ нѣшта; на мода е горещито-горещито да съвѣтуватъ, че трѣба да се обърнело сериозно внимание на това, а между туй всѣки отъ тѣзи книжовници и учители считатъ унижение за себе си да се залуватъ съ първоначалнитѣ работи, съ малкитѣ дѣца, а тръсятъ сѐ високи предмѣти да списватъ и преподаватъ... Та не е ли пълна и неопровержима истина това, че нарѣдко ште се намѣри у насъ учитель, който да удобрѣва прѣдшественника си, програмата и начинътъ на обучението му и който да не хвали и да не превъзнася своята програма? — Ние нѣмаме букварчета като хората, ние не знаемъ да говоримс Български, не познаваме свойствата и особенноститѣ на езикътъ си и никой отъ насъ не се занема съ изучванието на тѣзи *дрѣбни* и *долни* работи, а всички гледаме да списваме и печатаме сѐ обемисти граматики — по правилата на чуждитѣ езици... Ние не сме изучили както трѣба ни една Българска народна пѣсня, нѣмаме едно понѣ малко понятие отъ духътъ на Българската поезия, а пишеме и печатаме. „Наука за стихотворството“, „Теорія на Българската словесность“... Ние не познаваме себе си, народътъ си, не знаеме понѣ най-главнитѣ и важни събития отъ народната си история, нѣмаме нѣкое цѣло и закончено понятие за миналото си, а намъ ни предлагатъ подъ видъ на *популяренъ* учебникъ дълги и широки избирвания, заети отъ тогозъ и оногозъ и необмислени добрѣ нито разбрани както трѣба — за това какво сме били преди 3000 години до Христа, дѣ сме живѣли, какъ сме се облачели, какво сме ѣли и много други такива важни-важни издирвания...

Кажете сега, не сме ли чудни хора ние Българетѣ? Не само сме чудни, ами оште и смѣшни! И защто е това така? — Защтото ние всички въобще, а особенно книжовницитѣ ни залавяме се за работа съ намѣрение не да *направимъ* нѣшто, а да се *покажемъ*. Ние най-повече въ книжовнитѣ си предприятия це се въо-

Digitized by Google

душевляваме отъ свѣтлината на истинската наука и за то не постжпваме споредъ нейнитѣ закони и искания; въ тѣзи предприятия възбудитель и ржководитель не ни служи любовта къмъ обштата полза, а нашитѣ частни интереси и егоизмътъ ни: тѣ ни насърчватъ, тѣ ни сж ржководители, и цѣлта ни е — постигването на тѣзи наши частни интереси и удовлетворението на нашиятъ дребенъ егоизмъ ... Дриновъ написалъ Българска История съ цитати, зашто такава история да не напише и Шишковъ — хемъ да ѭ натрупа съ по-вече цитати? Груевъ написалъ граматика за Българскиятъ езикъ, зашто и Войниковъ, или и Шишковъ да не напишатъ оште по-хубави граматики за този езикъ? Миладиновци издали Сборникъ отъ Български пѣсни, зашто това да не направи и г. В. Чолаковъ? Славейковъ издава вѣстникъ, зашто това да не го стори и Найденовъ или и Р. Блъсковъ? Зашто-я? Нима тѣ сж по-долни отъ първитѣ? — какъ може!.. У насъ нѣма тая искренна любовь къмъ народната полза, която кара човѣка да остава на страна и егоизмътъ си и частнитѣ си интереси, а да гледа само за обштественната полза. Нѣма у насъ това съзнание разумно, което прави човѣка, най-повече книжовника и списовача да уважава и себе си, и поприштето въ което е влѣзалъ, и другитѣ на които предлага трудоветѣ си. Ние не познаваме нито пъкъ можемъ да цѣнимъ важноста и светоста на книжовното поле, а при това, у насъ нѣма и тая нравственна доблесть, която кара човѣка добрѣ да пресмѣта силитѣ си преди да се залови за важна и сериозна работа и която никогажъ не позволява да се залавяшъ за работа такава, която надминува силитѣ ти ...

Такива печални мисли сж ни обземали и другъ пътъ и ние сме имали случай публично да ги изказваме. Но сжштитѣ печални мисли ни обзехж и сега, като разгледахме новиятъ трудъ на г. Т. Н. Шишкова именно — неговата „История на Българскыя народъ“, и ние не можеме да се удържимъ, за да не ги изкажемъ пакъ публично. Може би честото повтаряние на една и сжшта истина, макарь и горчива, ште вразуми онѣзи, както трѣба, или поне ште предпази отъ самооболштение много невинни млади, които сж жедни за дѣятелность и готови да се впуснатъ въ книжовното поле...

Digitized by Google

Признаваме се откровенно, че ние съ искренна радость посрѣшнахме появението на новиятъ трудъ на г. Шишкова. Безъ да гледаме на репутацията, която досегашнитѣ произведения на г. Шишкова сѫ му спечелили въ книжовниятъ міръ, ние не можехме да не очакваме, че, слѣдъ имѣющитѣ се вече учебници по Българската история и преимуществено—слѣдъ забѣлѣжкитѣ, които се направихѫ въ „Период. Списание“ на Дружеството по поводъ на г. Душановата История, както и въ „Читалище“ по поводъ на Българската история отъ Манчова, г. Шишковъ не ще си позволи да ни представи друго по Българската наша история, освѣнъ учебникъ пъленъ, добъръ,—такъвъ именно, въ какъвто нашитѣ училища сега за сега отистина иматъ голѣма нужда. Нашето очакване се обърна почти на пълна увѣренность, като видѣхме самъ г. Шишковъ да ни увѣрява въ предговорътъ на новиятъ си трудъ, че той напълно се съгласувалъ съ забѣлѣжкитѣ както въ „Период. Списание“ така и въ „Читалището“ и че безъ да се хвали, господство му ималъ „всичкитѣ тѣзи съображения предъ видъ, когато се залувилъ да пише историята на българскыя народъ, може бы противъ силытѣ си“ (глед. предговорътъ му стр. XII). Но колко много и жестоко излъгани се видѣхме като разгледахме самата книга! Г. Т. Н. Шишковъ излъгалъ себе си, та излъга и насъ. Той ималъ (вѣрваме му) предъ видъ всичкитѣ съображения изказани въ споменѫтитѣ двѣ описания по поводъ на евившитѣ се тогава учебници по българската история, но когато пишялъ своята история не се е съображилъ съ тѣзи съображения или понѣ е мислилъ че се съображава, и на дѣлѣ не го е направилъ. Ако да бѣше отистина се съображилъ съ казанитѣ забѣлѣжки, Историята му на Българскыя народъ не штѣше да бѫде нито толкова голѣма и безсъдържателна, нито толкова неопредѣлена, безхарактерна и захласната.

Отистина, когато първи пѫть разгърнахме новото произведение на г. Шишкова, ние се пострѣснахме и доста смутихме отъ многочисленнитѣ цитати, имена на разни автори-историци, чужди доказателства и свидѣтелства. Всичко това ни накара съ благоговѣние да погледнемъ на г. Шишковата книга като на специално критическо издирване по Българската История. „Его серизенъ трудъ

Digitized by Google

по единъ отъ сериознитѣ предмѣти“ помислихме си ние. Но колкото по̀-вече разглѣдвахме тая книга, толкова по̀-вече дохождахме въ недоумѣние и въ кенцѣ-концовъ додохме до тамъ, штото не можихме, както и сега не можемъ да опредѣлимъ што е това за книга и г. Шишковъ съ нея какво е искалъ да ни даде — специално критическо издирвание ли по Българската История, учебникъ ли или популярно изложение на тая наша история. Тя е всичко, а въ сѫштото време и ништо. Тя не е и не може да бѫде специално критическо издирвание, заштото въ нея освѣнъ че нѣма ништо самостоятелно отъ г. Шишкова издирвание или пресѫда и заключение, понеже г. Шишковъ всичко пресѫжда и заключава съ двусмисленнитѣ и неопредѣленни фрази: „ако сѫдимъ споредъ еди кого,“ „види се,“ „трѣба да е,“ „може би“ и т. п., но оште и чуждитѣ мнѣния и издирвания сѫ турнати въ тая книга и така чудновато свързани съ останалото, штото сѣкашъ че г. Шишковъ не ги е разбиралъ както трѣба, нито пъкъ знаялъ защто ги е турилъ и да ли трѣбало да ги тури; при това и езикътъ на сѣкадѣ е такъвъ, штото иска се на човѣка да повѣрва, че г. Шишковъ е писалъ не сериозно нѣшто, а се е упражнявалъ въ риторическото искуство и приготовлявалъ *сказки*, та за това обръшталъ по̀вече вниманио на красотата ва фразитѣ[4]). Единственниятъ признакъ, по който може да се мисли, че книгата е специална и сериозна — сѫ цитатитѣ и многочисленнитѣ имена на разни историци. Но уви! ако г. Шишковъ да знаеше какво впечатление правятъ тѣзи цитати и имена и до какви неизгодни за него самаго заключения докарватъ тѣ читателя, ние сме увѣрени, че той би се удържалъ и не би накичилъ и натрупалъ съ тѣхъ книгата си. Ние нѣмаме причини да се съмнѣваме въ добросъвѣстноста на г. Шишкова и напълно вѣрваме, че всички тѣзи автори и извори той ги е

---

4). Има много такива красиви фрази, но най-характеристичната се срѣшта на страница 86, дѣто на мѣсто да си каже като Българинъ простичката, че говори съ думитѣ на г. А. Л. Лонга, той казва: „ный тукъ ще забѣлѣжимъ съ собственнытѣ думы на единъ ученъ *изъ-задъ Атлантика*.“ Отистина висока поетическа и ученоисторическа фраза!

Digitized by Google

ималъ подъ ржка, челъ ги е, изучвалъ ги е; но именно заштото вѣрваме това, ние изпитваме една душевна болка, като се виждаме пренудени отъ самата книга да си съставимъ не твърдѣ високо и изгодно понятие за ученитѣ способности на г. Шишкова. Заштото, да има човѣкъ подъ ржката си толкова извори, да ги е прочелъ и изучилъ (споредъ както предполагаме да е направилъ Г. Шишковъ) и сѐ пакъ да не е съумѣлъ да напиши нѣшто порядочно, това ште рѣче такъвъ човѣкъ да даде на всички правото да вѣрватъ, че той билъ неспособенъ и работата, за която се е залъгалъ, надминувала силитѣ му. — Впрочемъ, г. Шишковъ нѣма претенция за да се гледа книгата му като нѣшто специално, като строго критическо издирвание. Въ предговорътъ си той ни казва: „а издавамы я (Исторіята на Българскыя Народъ) съ цѣль да послужи не само като *учебникъ* въ нашытѣ народны училища, но и като НАРЖЧНА КНИГА за сѣкыго Българина или чужденца, който бы желалъ да са опознай съ *старыя славенскый міръ*, съ българската народность и миналото наше“ (Предисл. стр. XII). Дѣто ште каже съ двояка цѣль е написалъ г. Шишковъ книгата си: да служи за учебникъ и да запознае всѣкиго Българина и чужденца не само съ *българската народность*, но и съ старыя славенскый міръ. Какво по-добро отъ това? Ние нѣмаме добъръ учебникъ по народната си история въ нашитѣ *народни* училища и ето че г. Шишковъ ни предлага такова нѣшто. Българинътъ, а особенно чужденецътъ нѣма какъ и отъ дѣ да се запознаятъ съ българската народность, съ нашето минало, най-повече съ старыя славенскый міръ, но ето че услужливиятъ г. Шишковъ и тукъ побързалъ да приотигне на помощть..... Това е всичко добро и похвално, но — охъ! едно е мислилъ да прави г. Шишковъ, а е направилъ съвършенно друго... Самъ друго казва за книгата си, а самата книга съвсѣмъ друго показва. Като не е специално критическо „издирвание по Българската История, тая книга не е и не може да бѫде и учебникъ за нѣкои класове на нашитѣ училишта, макаръ г. Шишковъ и да ѭ назначава за по-горнитѣ класове, заштото въ нея нѣма никаква система, нѣма логическа, та и никаква връзка между частитѣ, не е нѣшто, цѣло, закончено и ясно. Тя не е и не може да бѫде и по-

Digitized by Google

пулярно изложение на Българската история, заштото въ нея чуждиятъ материалъ тъй безцѣлно и разбърканo с натрупанъ, штото, ако нѣкой би ималъ колко годѣ понятие отъ българската история, като чете Шишковата история ште се сплете и забърка и ште изгуби и онова малкото, което е ималъ. Чужденецътъ пъкъ, който би повѣрвалъ на думитѣ на г. Шишкова и би поискалъ отъ историята му да се *опознай* съ старыя славенскый міръ, едвамъ ли би извадилъ отъ нея друго, освѣнъ — едно дълбоко съжалѣние за Българската книжнина, въ която е възможно да се евяватъ такива произведения на самохвални автори.....

Съ казаното до тукъ за г. Шишковата „Історія на Българскыя народъ“ ний би ограничили преждата си[5]) за тая книга, заштото тя и не заслужва по-вече нѣшто; но ний познаваме добрѣ тѣзи господа и отъ сега чуваме виковетѣ имъ: „докажи Господине! докажи!“ Искатъ доказателство на онова, което е очевидно, ясно като хубавиятъ Божи день! Всѣки, който ужѣе български да чете и се залуви за г. Шишковата история, ште се увѣри, че нашата прѣжда е вѣрна, заштото ништо не ште да може да разбере отъ тая история. Нима това не е доказателство? Всѣки учителъ, колко-годѣ добросъвѣстенъ, слѣдъ едно кратичко, но разумно разглеждание на тая книга, ште я отстрани отъ ученицитѣ и училиштето си, заштото той ште познае, че тая книга съ многословието си, празднословието си и заплегеноста си въ състояние е да разбърка

5) Предвиждаме сърдитнята на негова милость г. Р. Блъскова, който чрезъ своето блъсковско „училиште“ не ште се забави да ни помъмре за това, дѣто си позволяваме да осѫждаме произведенията на знаменититѣ ни автори—както направи това и съ г. Бончева. Бѫдете спокойни г. Р. Блъсковъ! Книжовното поле е свободно и открито за всѣкиго, но то е много трънливо и никой никогажъ не може да нагазе въ него босъ, заштото злѣ се наранява отъ бодилитѣ — рано или късно. Не се мамете отъ това, че мнозина дълго време боси се разхождатъ изъ това поле подъ видъ на разни безобразни стихотворения, повременни списания и т. п. Такивато ако не сѫ наказани съ неспособноста си до тамъ, штото при самото си поевяване въ това поле да се предадѫтъ на презрѣние и заборавене, рано или късно ште настане и тѣхниятъ часъ и тогава всѣки ште си приеме должното.

Digitized by Google

понятията на дѣцата и до голѣма степень да имъ затжпи способноститѣ. И това не е ли доказателство? Сагласни сме, че ште се намѣрятъ и такива учители, които да удобрятъ историята на г. Шишкова и да іж употрѣбятъ въ училиштата си за учебникъ по Българоката история; но това ште го сторятъ само учители лѣнивы, недобросъвѣстни и шарлатани, които ги мързи съвѣстно да работятъ и които въ историята на г. Шишкова ште намѣрятъ материалъ за двѣ-три години, който, при това, ште имъ даде и възможность да мислятъ, че сж въ състояние да преподаватъ въ „по̀-горнытѣ классове на народнытѣ наши училища" и съ този начинъ ште по̀-вече да кисижтъ въ шарлатанлжка си... Но за да отстранимъ всяка възможность за обвинение въ пристрастие или въ голословно отсждание, ние, при всичко че работата е очевидна и ясна като день, ште дадемъ кратки нѣкои доказателства на това, што казахме вече за г. Шишковата „Исторія на Българскыя народъ".

Г. Т. Н. Шишковъ назначава историята си като учебникъ за по̀-горнитѣ класове на нашитѣ народни[6]) училища. А ние казахме и изкъ казваме, че тая история не е и не може да бжде за учебникъ въ никое училище. И това го казваме его зашто:

Като се каже *учебникъ*, разбира се и трѣба да се разбира едно *пълно*, *систематично*, *закончено* и *ясно* изложение за кой да е предмѣтъ, съставено отъ подробнитѣ и обстоятелни издирвания и изслѣдавания по този предмѣтъ на самиятъ авторъ или на други учени лица—специалисти, и не натрупано съ нѣшта лишни и безполезни, които въобште отекчаватъ вниманието и твърдѣ много пречятъ за правилното разбирване и усвояване на предмѣтътъ. Въ учебникътъ се излагатъ готови истини положително и въ него

---

6) Молимъ г. Шишкова да ни каже какво разбира съ думата „народны" училища и има ли у насъ, Българетѣ, други нѣкакви училища, та че е било потрѣбно да се каже думата „народни", за да се отличатъ едни училища отъ други? Не знаемъ да ли би сбъркали, ако кажемъ, че и това е казано за *украшение*, казано е заштото така добрѣ звънтяло на ухото на г. Шишкова... Любопитно е да се знае и това, кои *по̀-горни* класове е разбиралъ г. Шишковъ, когато си е писвалъ книгата.

Digitized by Google

нѣматъ мѣсто критическитѣ издирвания, посилки, имена на автори, цитати и калпавата *манера* — „този тъй казалъ, а онзи инакъ" — безъ да се извади отъ това „тъй" и „инакъ" какво да е свѣстно заключение. Истина, много пѫти и въ учебницитѣ се противопоставятъ двѣ противоположни мнѣния за нѣшто, но се поставятъ за да се разесни работата по-добрѣ и винаги отъ тѣзи двѣ противоположни мнѣния прави се какво да е свѣстно и положително заключение. Така штото, ученицитѣ като иматъ на рѫка такъвъ учебникъ и като учатъ по него, да могѫтъ да усвоятъ правилни, потрѣбни и закончанни понятия за предмѣтътъ, който изучватъ, а не да се заплетѫтъ така, штото и 10 години да учатъ за сѫштиятъ предмѣтъ и сѐ пакъ да не знаятъ нищто отъ него... Тѣзи сѫ истини, които ако не всѣки учитель, поне всѣки списовачь на учебници трѣба да ги знаятъ добрѣ, слѣдоват., трѣба да ги знае и г. Т. Н. Шишковъ. Прочее, такъвъ ли е неговътъ учебникъ, какъвто начертахме тукъ? Далечь е той отъ това и много далечь! Далечь е, казваме особенно относително нашитѣ училища, дѣто учителитѣ по Българската история сѫ по-вечето невѣжди въ предмѣтътъ си и тъй безсъвѣстни, штото когато строго искатъ отъ ученицитѣ си да имъ кажатъ на изусть въ коя година е царувалъ на примѣръ *Кормесъ* и кой се е въцарилъ подиръ *Сабина*, сами тръсятъ по-скоро да го намѣрятъ въ учебникътъ, заштото не го знаятъ ...

Първо и първо г. Шишковъ натрупалъ учебникътъ си съ много не нужни и безполезни нѣшта. Така, цѣлото му въвеждание или „ввожданье" съ заключението барабарь отъ стр. 1 — 36; послѣ — първата часть почти всичката, — зашто е било всичко това? То не е било потрѣбно да го турга въ книгата си именно г. Шишковъ, заштото както го е разбралъ и наредилъ, то не служи и не може да служи за друго, освѣнъ — да направи книгата голѣма и да забърка и умори оште отъ начало читателя, който дързне да го прочете и да види какво *нѣшто* е искалъ да каже съ него г. Шишковъ. А пъкъ тежко и горко на онѣзи ученици, които сѫ пренудени илиште бѫдѫтъ пренудени да изучватъ това нѣшто! Впрочемъ, самъ г. Шишковъ ималъ до толкова свѣсть да разбере бол-

Digitized by Google

полезноста на по-вечето отъ това *нѣшто*, заштото на стр. 30 въ забѣлѣжката той съвѣтува учителитѣ да не задължаватъ ученицитѣ да изучватъ „цѣлото ввожданье отъ край, но по-силнитѣ отъ тѣхъ могжтъ да начнжтъ уроцитѣ си по отечественната история тукъ отъ заключеніето на Ввожданьето". Много уменъ съвѣтъ, и г. Шишковъ штѣше да направи оште много по-умно, ако бѣше далъ този съвѣтъ оште за много, други части отъ книгата му. Не можемъ само да разберемъ по-слабитѣ ученици отъ дѣ трѣба да почнуватъ изучванието на отечественната си история (трѣба *безпремѣнно* отъ заключеннето на първата часть стр. 77. Г. Шишковъ много обича да прави незаключителни заключения) и — зашто и за кого, въ такъвъ случай, е писано ввожданьето. Но — разбираме! Ввожданьето е писано за „сѣкыго Българина или чужденеца, който бы желалъ да са опознай съ старыя славенскый міръ". Уви! Колко внимателно и да четжтъ тѣ (Българина и чужденеца) това вождапье сѐ не ште могжтъ ништо да извадятъ отъ него, — не само че никакво ясно понятие не ште могжтъ да съставятъ за *старыя славенскый* міръ, но ако би да иматъ колко-годѣ ясни понятия за този міръ, ште ги затъмнятъ и побъркатъ, като прочетжтъ г. Шишковитѣ *изслѣдования* — до толкосъ е въ тѣхъ всичко тъмно и неизслѣдуемо. Понеже г. Шишковъ намислилъ да напиши нѣшто *важно* по Българската история, особенно *за старыя славенскый міръ*, поставя на стр. 3 едни много важни въпроси за този міръ и, преди да пристжпи бжмъ рѣшението имъ, той — за „успение — поискалъ да хвърли единъ късъ погледъ вече не *въ́рху старыя славенскый міръ*, а върху *старыя свѣтъ* въобште. Не знаемъ да ли г. Шишковъ е билъ убѣденъ, че такъвъ единъ *кѣсъ* предварителенъ погледъ върху *старыя свѣтъ* е билъ необходимъ за неговата книга, но той, види се, да е видялъ, че сериознитѣ учени хора тъй правятъ въобште и самъ той, *като ученъ човѣкъ*, наелъ се да направи подобно на тѣхъ; обаче, като не му стигнали силитѣ, той зелъ та дѣто какводто срѣшналъ у другитѣ — било за *старыя свѣтъ*, было *за старыя славянскій міръ*, било за *Българетѣ* — турналъ го въ книгата си безъ да си го обесня добрѣ, отъ кесто произлѣзла тази голѣма бъркотия и такпвато въпиющи про-

Digitized by Google

тиворѣчия и неопредѣленности... Съ една висока, чисто Шишковска манера, и съ единъ авторитетенъ тонъ започнува г. Шишковъ да ни разеснява всѣко едно дѣло, а между това познава се, че самъ той не е разбиралъ какво е искалъ да разесни и докаже. На мѣсто ясно и точно понятие за старитѣ словѣне и въобште за словѣнитѣ, той ги разбъркалъ съ другитѣ народи и другитѣ съ тѣхъ така, штото шаштисва се човѣкъ и не може да разбере кои сѫ били словѣни и кои не. На стр. 5 г. Шишковъ прави *Дакитѣ* словѣне, както и на стр. 32 — водимъ по *Гаттерера* — и на стр. 51, а на стр. 37 господство му, водимъ по *Иорнанда*, приема, че Дакитѣ сѫ народъ Готский, скандинавско произхождение и подтвърдява това оште и съ *Геродота*..... Тъй сѫшто и *Тракытѣ* г. Шишковъ на мѣсти ги прави Словѣне, а на мѣсти ги отдѣля отъ словѣнитѣ. Така и на стр. 5. той ги прави словѣне, като казва, че словѣнетѣ подъ името *Тракы и Илирийци* минали въ сѣверната страна на *Еленский полуостровъ*, а пъкъ на стр. 8, като говори какъ преди 3000 години до Христа (а споредъ Клапрота не било преди 3000, а преди 3076 години до христа. Каква точность у г. Шишкова!) голѣмата човѣческа фамилия се раздѣлила на много народи, турга Тракийското колѣно съвършенно отдѣлно отъ Словѣнското племе, отъ което излиза, че Тракитѣ не сѫ словѣне. Кое е правото? Може би г. Шишковъ разбира въ тѣзи си *разкрития*, че въ едно време и въ извѣстни страни словѣнетѣ сѫ се нарича-ли ту съ името Траки, ту съ името Даки? Това г. Шишковъ никѫдѣ не ни го обеснява, даже и въ специалнитѣ си издирвания и изложения за „старытѣ и новы имена на Славенытѣ". Този дѣлъ се захваща отъ 13-та страница на книгата му и се свършва на 19-та страница. Тукъ г. Шишковъ привежда доказателства отъ *Плиния*, *Птоломея*, *Прокопия*, *Иорнанда*(или *Юрдана*!), *Хормейера* и отъ много други, даже и отъ Скандинавскитѣ пѣсни и басни, и всичко това не е за друго, а само и само за да ни разесни и запознае съ *старытѣ* и *новы* имена на Словѣнитѣ. Обаче въ цѣлитѣ тѣзи 7 страници не може човѣкъ да намѣри нищо ясно и опредѣлено за имената на Славѣнитѣ. Въ изложението си за „характеръ, нравы и обычаи, вѣра и управление у славенытѣ" (стр.

Digitized by Google

19—25) г. Шишковъ се е показалъ оште по-хубавъ. Тукъ има такива оригинални забѣлѣжки и съпоставления на разни противоположни мнѣния отъ разни автори, штото отистина могжтъ спечели на човѣка твърдѣ почетно име въ сериозната историко-критическа наука. Така на стр. 20, като казва, че Словѣнитѣ имали нѣкои характерни черти общи и съ другитѣ народи, счелъ за нужно да направи такава забѣлѣжка (забѣл. 14): „Булгаринъ, руский съвременен писатель, смѣта сичкытѣ нѣмцы за германцы, по другъ му възразяватъ, че нѣмцытѣ отъ старо време до Карла Великаго занимавали само една малка часть отъ Германія, и именно—при рейнскытѣ земи, които съставяли Малка Германія.“ Хубаво я! Въ тайнитѣ на вашата мѫдрость, г. Шишковъ, тази забѣлѣжка може да е била необходима, но защо не ни казахте — кой е правъ: Булгаринъ или *другитѣ*, които му възразяватъ? — На стр. 20—21 господство му разправя съ думитѣ на обичливиятъ нему г. Булгарина (г. Шишковъ е като пчела: дѣто намѣри медъ отъ тамъ зема!), че Българетѣ въ старо време не само почитали и *тачали* Перуна (защо не се е прибавило тукъ *грѫмовержца*? или това е преимуществото на г. Войникова), покланяли сѫ се на духоветѣ, които били богове второстепенни, но „и, безъ никое сумнѣние, на злытѣ божества приносяли человѣчески жертвы,“ а пъкъ на това прави такава забѣлѣжка (забѣл. 15): „*Ако ли справамы* г. Лонга (ама вие г. Шишковъ какъ казвате — да го вѣрваме ли?) то казва: че „въ старо време Славенытѣ были многобожницы, но нѣма никакво доказателство нито за една человѣческа жертва. Тѣ вѣрвали въ въскрьсваньето и въ бѫдущія животъ.“ Г-нъ Лонгъ заслужва всѣко довѣрие, а и г. Булгаринъ споредъ г. Т. Н. Шишкова е единъ отъ *съвременнитѣ* руски списатели (като казва г. Шишковъ за г. Булгарина, че е съвременен писатель, да ли мисли, че е сегашенъ?) и съчинението му, въ което разсѫждава за горнитѣ нѣшта е—пакъ споредъ Шишкова — *любопытно*; но ето че и двамата (г. Лонгъ и г. Булгаринъ) си противорѣчятъ: единъ което утвърждава, другиятъ го отрицава, — кой отъ двамата е правъ? Напусто би се трудилъ ученикътъ или читателятъ да намѣри мнѣнието на г. Шишкова, та да си уясни работа? г. Шишковъ не се

Digitized by Google

потрудилъ да кажи своето мнѣние. — По-на доло, на стр. 21, 22 и 23, г. Шишковъ продължава да ни запознава съ разсжжденията на *г. Българина*, *г. Корша* и *г. Лонга* за сжштиятъ предмѣтъ, т. е. за характерътъ, нравитѣ и обичаитѣ, вѣрата и управлението у Словѣнетѣ, но и въ тритѣ тѣзи разсжждения се срѣштатъ нѣкакъ противорѣчия, които г. Шишковъ трѣбаше да ни кажи какъ да ги помиримъ и да можемъ да си съставимъ едно ясно и точно понятие за характерътъ, нравитѣ и проч. у словѣнетѣ. Г-нъ Коршъ, както гледаме въ учебникътъ на г. Шишкова, между другото казва и това за словѣнитѣ: „Безъ истинска любовъ къмъ свободата, основана по-напредъ отъ сичко на уважениѥто за себе си, тѣ (словѣнетѣ) подобно сж были гордѣливы съ подолнитѣ си, какъто и смирѣнны до раболѣпность предъ по-горнитѣ си,“ (стр. 23) а г. Лонгъ за сжштитѣ словѣне (пакъ Шишковъ ни запознава въ учебникътъ си и съ това) казва: „И една отъ най-главнытѣ черты въ тѣхныя характеръ е началото на равенството. Отъ най-высокыя болѣринъ до най-сетныя сиромахъ, сичкы сж были свободны..... Тѣхното обнасянье съ плѣнницитѣ имъ было много по-горнѣ отъ най-искусното постживанье на образованнытѣ тогазъ Гърцы и римляны“ (стр. 23 и 24). И това е хубаво. Но—Боже мой! кого да вѣрваме? Кой отъ тримата тѣзи писатели говори право: Българинъ ли, Коршъ ли или Лонгъ? И какво понятие трѣба и можемъ да си съставимъ за характерътъ, нравитѣ, вѣрата и проч. у Словѣнетѣ? Г. Шишковъ не счелъ за потрѣбно да ни обади това. Той видѣлъ за по-добро и по-потрѣбно отъ себе си да прибави (вижда се като заключение) на казанитѣ разсжждения на спомѣнжтитѣ трима списатели това отъ голѣма важность *нѣшто*: „Отъ пьрвѣнь и самытѣ римляны са наричахж варвары, а отпослѣ са научихж да прикачатъ сжштото названиѥ на сичкытѣ народы, освѣнь, разбира са, на тѣхнытѣ *масторы*, гърцытѣ! А думата *варваринъ* не е освѣнъ едно глупаво названиѥ, което са вижда да означава сичко, но което, на дѣло, не изразява нищто, и тя често са употреблява безсмысленно и безмѣстно отъ гърцытѣ и отъ римляныытѣ, какъто и думата *еретикъ* въ срѣднитѣ вѣкове. Да приложимъ, *ако штѣте* (май съ Шишковъ! Голѣма способность има да пра-

Digitized by Google

ви въ расказътъ си чудновати ефекти, както този тукъ: *ако щете*.): какъто и сега, въ пълныя деветнадесятый вѣкъ името *схизматикъ*, съ което православното грьцко духовенство отъ Фенеръ (какъ обстоятелственно разказва!) иска да отличава православнытѣ Българы, които са отричатъ да припознаятъ неговата власть върху си!" Не дѣй пита, ученико, или ти читателю, защо е турналъ това г. Шишковъ, заштото, ние не можемъ да разберемъ *заштo*. Вижда се това е една отъ голѣмитѣ тайни на г. Шишковата мждрость.....

Но ето на стр. 30 започнува се *заключението* и се продължава до край на ввожданьето. Ний, като прочитахме ввожданьето на Историята на г. Шишкова, съ радость се залувихме за това заключение, заштото имахме надѣжда, че слѣдъ толковато бъркотии, безсмислици и противорѣчия ште намѣримъ въ заключението понѣ нѣшто што-годѣ такова, което да ни осмисли, поесни онова, което се е натрупало до заключението. Ние знаемъ, че заключението — въ книга ли било, въ устенъ разговоръ ли било, турга се не за друго, освѣнъ да каже за предмѣтътъ на писането или на разговорътъ послѣднята рѣшителна дума, извадена отъ предидуштитѣ разсждения; но г. Шишковъ, види се, съвсѣмъ инакъ разбира думата *заключение*, заштото намѣото да ни даде исканата послѣдня дума, която да примири и обесни всичкитѣ предидушти бърканици и противоречия въ ввожданьето му, той ни дава въ заключението си нови *гипотези* за произхожданьето на словѣнитѣ, нови бърканици, нови разсждения и противорѣчия, които, въ добавокъ, нѣматъ никаква връзка—нито вътрѣшна нито вънкашна—съ предидуштето, а оште и отъ самиятъ г. Шишкова захлюпени нѣкакъ съ съмнѣние. Така той ни казва, че двѣ предположения или *гипотези* сжштествували за дохождането на Словѣнетѣ въ Европа: едната — на ученитѣ *Байера*, *Мюллера*, *Сюхма* и всичкитѣ онѣзи, *КОИТО СЖ ПИСАЛИ ОТЪ* 1750-70 (какво *опредѣлително опредѣление*!) че Словѣнетѣ дошли отъ Азия въ Европа заедно съ Сарматитѣ около Р. Христово; втората — тоже на ученитѣ Долчи, Гаттерера, Шлецера и много други, че Словѣнетѣ сж *туземни* жители, т. е. пакъ дошли отъ Азия, но не около рожд. Христово, а 3000 години преди

Digitized by Google

Христа. Къмъ тази послѣднята гипотеза г. Шишковъ присъединява и мнѣнието на г. Малтобрьонъ или Maltebrun-а (както го самъ пиши) извлѣчено отъ неговъ (Maltebrun-овъ) неиздаденъ *мемоаръ върху северoисточнѣьтѣ народы на Европа* (виждатели ли? г. Шишковъ ништо не е оставилъ за да не се ползува—за допълнение и разеснение на историята на старото словѣнство...) и въ концѣ концовъ свършва така: „Този знамѣнитъ писатель (Maltebrun), както виждамы, сподѣля мнѣнiето на партизанытѣ отъ втората категорія, т. е. че славенытѣ сѫ туземны обитатели на Европа. Ный обаче като пріемаме съ него едноплеменеството на Тракытѣ, Мизытѣ и Венедытѣ съ Славенытѣ (ами Дакытѣ и Гетитѣ г. Шишковъ? Maltebrun намира за твърдѣ вѣроятно мнѣнието на Гаттерера който гледалъ Дакитѣ и Гетитѣ като словѣнски народъ, ами вие—какъ го намирате?), придържвамы са и въ мнѣнiето на Теофила Лавалѐ, който, какъто видѣхмы открай. има славенытѣ за преселенцы въ Европа на-слѣдъ Келтытѣ и Тевтонытѣ.“ Съ такава фалшива манера да се впиха между ученитѣ г. Шишковъ си свършва заключението. Е, добрѣ, дѣ е разеснението на всичкитѣ тъмнотии, дѣ е примирѣнието на всичкитѣ противорѣчия, съ които преизобилува *Ввожданьето?* дѣ е най-послѣ заключението както на *Ввожданьето*, така и на самото му *заключение*? Но хиледи питания сѫ нàпусто, заштото отговоръ нѣма да ни се даде: туй е то Ввожданьето и заключението, — друго нѣма. Че отъ това нищо не може да се разбере, нищо свѣстно и положително не може да се извади, — грижа ли ви е за това? Г-нъ Т. Н. Шишковъ може съвсѣмъ инакъ да гледа на работата, а това е доволно. Ама и справедливо: *Ввожданьето* не е друго, освѣнъ приготовление къмъ великото дѣло— изложение „Исторiята на Българскыя народъ“ отъ г. Т. Н. Шишкова. Трѣбало, прочее, г. Шишковъ да ни приготви къмъ това велико дѣло, като ни накара да навикнемъ на многословието му, краснорѣчието му и на голѣмитѣ му и обширни познания.....

Но да минемъ сега на *пѫрвата часть*, която обема тамамъ 46 страници. Предупреждаваме читателитѣ си, че и тукъ нѣма „Исторія на Българскыя народъ“, ами че и това е — *приготовление* къмъ историята на този народъ, безъ което приготовление,

Digitized by Google

споредъ смѣтката на г. Шишкова, не би била понятна самата „Исторія“ българска. Въ тази „първа часть“ г. Шишковъ почнува да ни разправя „Исторіята на Дакытѣ и на другытѣ народы, които населявали дунавскытѣ земи преди Българытѣ.“ И тѣзи *други* народи — споредъ нареждането на г. Т. Н. Шишкова — сѫ: *Дакытѣ*, *Гѡттытѣ*, *Уннытѣ*, и *Славенытѣ*. Всичко това отистина е любопитно и необходимо да се знае отъ всѣки едного „Българина или чюжденеца за пѡ-добро запознаваніе съ старыя славянсный міръ, съ българската народность, съ отечеството и миналото наше,“ но ние съжалѣваме, защо г. Шишковъ не е ималъ добрината да ни разкаже и за народитѣ, които сѫ населявали дунавскитѣ земи и пѡ-отрано отъ Дакитѣ и др. Зеръ, и това е любопитно. Шегата, обаче, да оставиме на страна, а да си кажемъ право и сериозно, че г. Шишковъ и въ тази „първа часть“ останалъ вѣренъ на своето многословие, бъркотия и безсвязность въ изложението. Излага ни „Исторіята на Дакытѣ и на другытѣ народы, но намѣсто да се погруди да даде нѣкоя обмислена цѣль на това изложение, да направи потрѣбната логическа връзка, той зелъ та сложилъ отпредя ни разтегнатъ разказъ за едни и за други, и разказъ безъ *начало* и *конецъ*, така штото чудишъ се и маяшъ и не можешъ точно да си обеснишъ отъ дѣ сѫ се зѣли тѣзи народи, за които ни разказва г. Шишковъ, кѫдѣ сѫ отишли. Тръсишъ нѣшто положително, опредѣленно, нѣкое заключение, но не намирашъ друго, освѣнъ поетическо захласване на самиятъ авторъ, което ти забърква и затъмнява и малкото онова, що си извадилъ съ голѣмъ трудъ отъ прочетеното. Така, за Готитѣ вмѣсто всѣко заключение, поетически ни се разправя (на стр. 54) съ какъвъ религиозенъ страхъ и трепѣтъ сѫ се виждали тѣ верѣдъ Византийската империя, величето на която — казва г. Шишковъ — ги заслѣпявало. Защто ли това величие на Империята не заслѣпи пѡ-напредъ Готитѣ, ами ги допусна съ сила да навлѣзатъ въ тая империя и да станатъ господари на една значителна нейна часть — споредъ както самъ ни разправя г. Шишковъ на стр. 49 и 53? Но такава е силата на логиката на г. Шишкова и толкова е голѣма неговата любовь къмъ *превиспренниятъ* поетически заключения. Четете на стр. 58 заклю-

Digitized by Google

ченето за Унитѣ, — да четешъ и да не се наситишъ... Или на прим. на стр. 57: „Унитъ ёще са бори са противницытѣ си, като са огради съ своитѣ талигы и сетнѣ, освободенъ отъ най-силныя си съперникъ подиръ отдалечаваньето на Вестъ — Готтытѣ, съ гордѣливия кралевичъ Торузмундъ, той са върнж (452 — точность голѣма!) въ Унгарія (стара Панонія — и тукъ точность!) за да са примжкне на другата година въ горня Италія прѣзъ незабравянытѣ проходы на Юлійскытѣ Алпы.“ Това е тый поетически високо, щото надминува по височината си слогътъ на г. Войниковитѣ драми или на „*Водачь-тъ по пжтя на живота*,“ особенно — послѣднята фраза „презъ незабравянытѣ проходы на Юлійскытѣ Алпы“. За похвала е г. Шишковъ и честь и слава ему, дѣто умѣе така сполучливо да съединява полезното съ прекрасното. Да обогатишъ човѣка, особенно ученика, съ полезни познания, а въ сжщото време да му образувашъ и развиешъ вкусътъ, да му възбудишъ любовта и уважението къмъ поетическиятъ езикъ, — това не е малка и лесна работа и кой бждс не може го направи.— При това, вѣренъ на себе си, г. Шишковъ и тукъ ни бърка въ понятието за народитѣ, за които ни разправя. Така вмѣсто да ни разесни и положително да ни каже кои сж Дакитѣ, какво произхождение сж — понеже специално за тѣхъ говори въ цѣли 16 страници отъ „Първата часть“ — той ни бърка, като ги прави ту народъ Готскый, Скандинавско произхожденіе“ (на стр. 37), ту „Народъ Сроденъ на Славенытѣ, слѣдователно и намъ Българытѣ“ (на стр. 51).

Но ето отъ стр. 59 се начева разказванието собственно за *славѣнытѣ*. И тукъ г. Шишковъ не напушта критический си гледъ на дѣлото. Безъ да направи нѣкоя връзка съ предидущето, г. Шишковъ започнува критически да анализирва племенноста и племенното название на словѣнитѣ и още отъ първитѣ редове ни дава да разберемъ, че Словѣнитѣ не сж нито Готи, нито Унни, Обри или Авари, нито пъкъ Българе, защото — споредъ думитѣ му — „отъ най-напредъ тѣ (Словѣнитѣ) бѣхж едно съ Готтытѣ (какъ едно? — не е понятно или понятно е само за г. Шишкова), сетнѣ съ Унныгѣ и Обрытѣ или Аварытѣ (abari — виждате ли? като серио̂зенъ

Digitized by Google

критикъ г. Шишковъ трѣбало е името на Аваритѣ да разесни и съ название писано по латински.....), а най-подиръ съставихж *якъ единъ сѫюзъ* (обръщаме връху това вниманието на читателитѣ) подъ името на Българитѣ, като запазихж пакъ своята самобытность, поради тѣхната многочисленность." При това на двѣ мѣста той ни обѣщава да подтвърди това. На едно мѣсто (стр. 59) ни казва: „По-долу ще видимъ мнимото тождество на помѣнѫтытѣ тукъ племена отъ разныі родове," и ни отпуща на § 17, а на друго мѣсто (стр. 64), като ни разправя, че „споредъ другыі съвременныі историцыі, Словѣнцытѣ (като едно отъ Славенскытѣ племена), освободеныі отъ римското иго въ похода Аттиловъ на западъ, быіли съставили особенно княжество подъ покровителството на унскыія или аварскыія или българскый дворъ," добавва: „Тукъ на долу ще са истълкувамыі, до колкото можемъ, за *мнимото* тождество на тѣзи имена." Отъ това по-добро не може да бѫде. Въпросътъ е отъ най-заплетенитѣ, а въ сѫщото времо и отъ най-любопитнитѣ и интереснитѣ за насъ — Българетѣ. Насъ ни правятъ ту татари, ту финни, ту чуди, ту словѣне, ту незнамъ какви... Желателно бѣше вѣштото перо на г. Шишкова да ни каже рѣшително какви сме ние и защо сме такива. Нашето желание не можеше да не бѫде отъ най-законнитѣ, заштото, както видѣхме отъ Ввожданьето на книгата му, той ѭ написалъ не само да служи за учебникъ у по горнитѣ классове на нашитѣ народни училища, но и за да може всѣки българинъ или чужденецъ да се запознае съ старий словѣнский міръ, съ българската народность и проч. и проч. И г. Шишковъ отистина се залавя за рѣшението на този много заплетенъ и интересенъ въпросъ. Но вижда се, работата не била споредъ силитѣ му, защото той споредъ обикновението си почнува да се бърка и да изказва неопределени опредѣленията. Така, на стр. 59, както видѣхме, г. Шишковъ отдѣля Словѣнитѣ отъ Българетѣ, като два отдѣлни народа, а пъкъ на стран. 64, като се залавя за „разныіѣ мнѣнія за произхождениѣто на българскытѣ Словеныі", иска му се да слѣе тѣзи два народа, иска му се да каже че Българетѣ сѫ Словени, но не смѣе рѣшително и положително да го каже, ами со кландука между разнитѣ мнѣния на другитѣ учени, които сѫ пи-

Digitized by Google

сали за тоя въпросъ, та за това и самъ пада въ противорѣчие. Така на стр. 67, като опровергава гипотезата на г. В. В. Григорьева за татаризмътъ на Българетѣ, г. Шишковъ казва: „Отъ наша страна толкозъ сега ще възразимъ и нему (г-ну Григорьеву) и на негсвытѣ едномысленницы, че ако има да са сумнявамы за татаризмъ и турцизмъ у българскыя народъ, тò може да са допустне до нейдѣ за у волгскытѣ или камскы българи, а не и у дунавскытѣ....“, а на слѣдующата страница (68) положително казва, че „преди да са отцѣпіжтъ *дунавскытѣ* Българы отъ останжлытѣ на Волга или отъ *Камскытѣ* българы несумнѣнно сжставяхж цѣло едно племе отъ славенскый родъ“. Характеристична е и забѣлѣжката по този случай на стр. 65, въ която забѣлѣжка се вижда всичката тънкость на поетическиятъ талантъ на г. Шишкова. Въ нея забѣлѣжка г. Шишковъ ни казва, че г. *Крьстевичъ* „доста вѣшто развивалъ теорията: че българытѣ сж унны и уннытѣ — Славены, а г. Дриновъ оште нò-вѣшто опровьргавалъ тази теорііж“. Дѣто ште рѣче — споредъ Шишкова — и двамата наши учени сж прави. И забѣлѣжете, че това се казва за мнѣния съвършенно противоположни.

Но да не бждемъ до толкова взискателни отъ тѣзи четири странички (64-69), въ които г. Шишковъ, вѣроятно не е ималъ намѣрение специално да разгледва и рѣшава важниятъ въпросъ — Българетѣ словѣни ли сж или не — ами ги е написалъ туку тъй и ги е пъхналъ между 16 и 18 §§, безъ да има нѣкоя нужда за тѣхъ именно тамъ, дѣто ги е турналъ. Специалното назначение на глава III отъ първата часть е „за Славенытѣ изобшто“ и (охъ! не можемъ пакъ да не го кажемъ!) по обикновеното си, натрупалъ за тѣхъ каквото му дошло на умъ — безъ връзка и мисъль. Въ тази глава има 6 §, но всѣки единъ стои отдѣлно за себе си, безъ да има нѣкаква-си връзка или нѣкакво-си отношение съ предидуштитѣ и послѣдующти параграфи, така штото може свободно да се премѣстятъ едни параграфи напредъ, други назадъ или и да се изхвърлятъ нѣкоиси — безъ да има отъ това нѣкоя повреда на цѣлата тая глава. Какво штѣше на примѣръ да пострада цѣлата тая глава, ако да се изхвърлѣше отъ нея § 17-й? Рѣшително ништо,

Digitized by Google

Отъ стр. 83 се започнува „Втората часть“ и събственно „Исторія на Българытѣ отъ старо време до днесь (1872 г.). Слава Богу! стигатъ-я толкова предварителни подготовления, изложени на цѣли 82 страници? Да видиме сега какво ште ни каже за тѣхъ г. Шишковъ. И захвашта г. Шишковъ да върви — по пѫтятъ, по който вървятъ Войниковъ, Душановъ и другитѣ подобни историци, съ тая само разлика, че г. Шишковъ умѣлъ да даде нѣкакъ по-важни заглавия на своитѣ параграфи и на всичко да наложи печатътъ на своятъ *своеобразенъ критически* гледъ на работитѣ. Като ни разправя отъ самото начало на „Втората часть“, че въ „Вожданьето“ си говорилъ доста за словѣнитѣ а пакъ въ „първата часть“ между другото говорилъ, че *дакийскытѣ славены преди да са покорѭтъ отъ българското племе, като нападали въ балканскыя полуостровъ*“ [1]), г. Шишковъ се обръшта собственно къмъ Българетѣ и съ едно тънко авторско искуство докарва работата пакъ до многоинтересниятъ въпросъ за словѣнството на Българетѣ, който въпросъ той *рѣшава* твърдѣ *оригинално*. Слѣдъ разправянето съ думитѣ на г. *Т. С. Бурмова* за това, че Българетѣ дали на Словѣнитѣ въ балканскиятъ полуостровъ значение и сила като на отдѣленъ народъ, „безъ да причинѭтъ нѣкой уштърбъ на народностьта имъ“, г. Шишковъ на стр. 85 казва: „Туй явленіе лесно са обяснява, като прѣемнемъ несумненно, че *Българытѣ*, които дойдохѫ на балканскыя полуостровъ и тъй лесно призехѫ цѣла една страна (Мизія), на която наложихѫ името си като я подчинихѫ, *не ще да сѫ были народъ различенъ отъ голѣмата славенска фамилія* (самъ г. Шишковъ го подчеркналъ). Ето способъ *критически* да разгледвашъ и рѣшавашъ трудни въпроси! Сѣкашъ, че г. Шишкова го е било страхъ да каже положително, че тѣзи Българе сѫ словѣне и за то се крие задъ неопредѣленната и двусми-

1]. Ето што мислилъ г. Шишковъ да каже съ цѣла „Първа часть“! Ний пъкъ като не срѣшпахме въ тази „Първа часть“ друго освѣнъ тъмни нѣкаквиси и сплетени понятия за Даки, Готти, Унни и Словѣне, чудѣхме се отистина зашто бѣше всичко това. То си имало цѣлта и значението,—чакъ сега го разбрахме! Само това е, че—както и другъ пѫть казахме—едно мислилъ да направи г. Шишковъ, и друго излѣзло.

Digitized by Google

сленна фраза: „*не ште да сѫ били*“, ами ако сѫ били? Но пò-оригиналното е пò-надоло: „И ако има, продължава г. Шишковъ, даже противно мнѣние на туй, какъто и има, но тò *не докача* ни най-малко славенскыя харатеръ на днешныя българскый народъ, толкозь по вече заштото този новъ елементъ, който са е пренесълъ и са осилилъ по тѣзи страны съ едного отъ Кубратичытѣ — Аспаруха, даде новъ животъ и прѣсни силы на много-бройнытѣ, но мирны славенски племена, които живѣяхѫ тогази по Мизія и Дарданія, по малка Скитія, собственна Тракія (Романія) и Македенія“.

Това е много добрѣ и много умно, но въ такъвъ случай не трѣбало г. Шишковъ да дига толкова гюрюлтия за словѣнството на Българетѣ. При това, спорътъ е събственно за Българетѣ-Кубратичи: словѣне ли сѫ или не. На-ли г. Шишковъ застава въ редътъ на знамѣнититѣ историци и съ своето вѣшто критическо перо иска да даде тяжесть на една отъ двѣтѣ противоположни теории за Българетѣ?

Обаче и за това не трѣба да бѫдемъ строго взискателни, заштото по всичко се вижда, че и за това г. Шишковъ специално не се залувилъ тукъ, а спомѣнува само мимоходомъ, понеже тъй дошло—не *дума*. Слѣдъ туй г. Шишковъ пакъ си остава вѣренъ да трупа параграфи върху параграфи безъ врьзка помежду имъ.

Отъ стр. 107 започнува се периодъ II-й, т. е. вече *исторический*, понеже I-й периодъ, както ни казва г. Шишковъ, билъ *доисторический*.

Ние тукъ ште спрѣме вече разглеждането си на г. Шишковата „Історія на Българскыя народъ“,—едно за туй, че мислимъ *доказателствата*, които приведохме до тукъ, да сѫ достаточни за да подтвърдятъ изказаното отъ насъ мнѣние за г. Шишковътъ трудъ и да удовлетворяватъ взискателноста и на самиятъ г. Шишкова, а друго — за туй, че и нататъкъ у г. Шишкова сѐ сѫштата манера на изложението: сѫштото напъване да се покаже и той като ученъ критикъ, сѫштата наклонность къмъ поетическата форма на изложението—въ повреда на простотата, ясноста и важноста на предмѣтътъ, сѫштата тьмота, заплетеность и сѫштитѣ противорѐчия,—безъ да се изключва и многочисленноста на цитатитѣ и

Digitized by Google

авторски имена. При това, г. Шишковъ по-нататъкъ падналъ въ сжатата оная погрѣшка, за която „Читалище“ така строго и справедливо осжди учебникътъ по Българската история на г. Манчова. Както видѣхме, г. Шишковъ на цѣли 16 страници ни разправя за Дакитѣ и тѣхнитѣ бойове съ Римскитѣ легиони — нѣшто, безъ което можеше и може твърдѣ спокойно да се помине не само единъ нашъ ученикъ отъ *по-горнытѣ классове*, но и *сѣкы Българинъ или чужденецъ* — безъ да иматъ нѣкакъвъ уштербъ познанията имъ относително *старыя славенскы міръ* или българската народность, а пъкъ за много нѣшта отъ *дѣйствителната* българска история, нѣшта — много интересни, ако не за други понѣ за насъ Българетѣ и безъ които историята се осакатява, както се осакатяватъ и познанията на ученикътъ или читателятъ, г. Шишковъ се задоволилъ да ни ги изложи на една или на двѣ странички. Нимà епохата на Самуиловото царствуване или на Асѣньовци е по безинтересна за насъ, та и въобште за всѣки едного, който иска да се запознае съ българската народность, съ миналото наше, отъ колкото историята на Дакитѣ и тѣхнитѣ бойове съ Римлянитѣ? Но г. Шишковъ за Самуиловата епоха ни разправя въ три странички, така и за Асѣньовцитѣ, тогазъ когато за Дакитѣ се размазва тамамъ на 16 страници.

Но да свършиме вече. Преди обаче да турнемъ послѣдната точка на това наше разглеждание, ние ще искаме прошка първо — отъ г. Шишкова, и второ — отъ читателитѣ. Отъ г. Шишкова искаме прошка за това, дѣто разглеждането ни излѣзе май-дължко — нѣшто, което не е по вкусътъ на господство му (гледа предислов. на Истор. стр. XVIII). Но нѣка се сърди на себе си едно за това, че и книгата му е дълга, а друго за това, че има хора, които, като не имъ иди на смѣтката, искатъ за очевидни нѣшта доказателства. Отъ читателитѣ просимъ извинение, за дѣто разглеждането ни е малко остричко, при това и на много мѣста тонътъ ни е шеговитъ и присмѣвателенъ. Признаваме се, че и на това не сме криви ние сами, а кривъ е самъ г. Шишковъ, който съ своята дързость да играе рола на ученъ критически историкъ по неволя възбужда въ читателя справедливъ гнѣвъ и ядъ, а съ своята неудача възбужда въ човѣка смѣхъ, като му напомня оная маймуна, която

Digitized by Google

видѣла, че хората се служатъ съ очила, и тя си купила, но като не имъ знаила назначението, ту ги помирисвала, ту ги тургала на опашката си.....

Нѣка г. Шишковъ внимателно разгледа отново своята „Исторія на Българскыя народъ,“ нѣка се турне на мѣстото на добросъвѣстенъ преподаватель въ нашитѣ училища Българската история — ние сме увѣрени, че самъ той, ако е само добросъвѣстенъ, ще се съгласи съ нашата пресѫда за трудътъ му, — колко и да е горчива тая пресѫда за него самаго.

ЗА БОГОМИЛСТВОТО отъ *Райча Королева* („Период. Списание“ на „Бъл. Кн. Дружество“, кн. III стр. 55—83; кн. IV стр. 52—73; кн. V-VI стр. 103—152 и кн. VII-VIII стр. 75-106).

Скромното опитвание за сериозна работа винѫги възбужда уважение, което не могѫтъ да разклатятъ и самитѣ недостатки на тая сериозна работа. Радва се душата на тая скромность, която обѣщава наддѣлѣвание на всичкитѣ мѫжнотии въ бѫдуштитѣ сериозни предприятия и която дава човѣку възможность искренно да си изкаже мнѣнието, безъ да се бои, че ще има сърдитни и викове, ако това мнѣние е нѣкакъ неблагоприятно.

Такива отрадни чувства и мисли възбуди въ насъ г. Райчу Королевъ съ трудътъ си *за Богомилството.* И за това именно ние се рѣшаваме да кажемъ открито мнѣнието си за тоя неговъ трудъ. Колкото трудътъ по своята сериозность възбужда уважение, толкова по-вече искренни трѣбва да бѫдеме ние въ сѫжденията си за тоя трудъ.

Богомилството е едно твърдѣ важно евление въ нашиятъ исторически народенъ животъ. До преди време ние, Българетѣ, почти нищто не знаехме за това евление въ собственниятъ нашъ животъ, но отъ малко време на самъ почна твърдѣ често да се споменува у насъ за това евление, името *Богомили* стана познато, обично и модно почти на всички оние наши сънародници, които малко-много

Digitized by Google

знаіжтъ да прочитатъ. Но почти никой нѣма ясно понятие за тие Богомили. Чужденцитѣ отистина употрѣбяватъ усилия да разеснятъ тоя въпросъ и усилията имъ иматъ до нѣйдѣ успѣхъ, но събственно за насъ — Българетѣ — остая сѐ неясно: какъ се е подготовило у насъ Богомилството, да ли е то произлѣзло отъ народнитѣ наши умозрѣния, какво влияние е имало на народниятъ нашъ характеръ, какви дири е оставило въ нашиятъ народенъ животъ. При това ние не знаеме добрѣ и историческиятъ вързежъ на тая секта у насъ. Чужденцитѣ, што се занимаватъ съ това интересно евление, по̀-вечето внимание обръштатъ на това — да разеснятъ отъ дѣ се е зела и какъ се е развивала тая секта вънъ отъ Българско; но за самото ѝ развитие у насъ, за влиянието ѝ и проч. — малко говорятъ, като се задоволяватъ да спомѣнуватъ само за фактове общеизвѣстни, — безъ да тургатъ между тѣхъ строга историческа връзка.

Поради това ние много се възрадовахме, като видѣхме, че г. Королевъ — младъ нашъ ученъ, академистъ — се наема да ни запознае съ това интересно евление въ нашиятъ народенъ животъ. Ние напълно вѣрвахме, че господство му, като Българинъ, който при това има на ржка и новоиздаденитѣ тогава съчинения по тоя предмѣтъ — па Осокина, Левицки, Петрановичъ и др. — ще развие въ статята си именно онова, което е най-потрѣбно и интересно за насъ — Българетѣ. Тая увѣренность наша се основаваше найповече на това, че въ началото ощте статята ни обѣщта не нѣкое скратение или *изводъ* отъ издаденитѣ по тоя предмѣтъ съчинения, или нѣкое популярно изложение, а трудъ ученъ и самостоятеленъ, понеже „читателитѣ ще се упознаятъ колко-годѣ съ *историята* на бигомилската ересь и съ тие исторически *данни*, които можихъ да извлѣкж отъ малкото извори, както словѣнски тъй и иностранни, што се намирахж подъ ржката ми“, казва ни г. Р. Королевъ въ писмото си къмъ дѣйствителнитѣ членове на „Българск. Книж. Дружество“ (гл. „Пер. Спис.“ кн. III стр. 53-54). Отъ друга страна, бившата редакция ето што ни казва за г. Королевата статя: „Ето защто по̀-горѣ си позволихме да кажеме за съдържанието на статята на г. Р. Королева, чо е много важно, любопитно и за-

Digitized by Google

нимателно, особенно за насъ Българетѣ, като съ това си изложение г. Королевъ е пожелалъ на драгитѣ си сънародници да представи, колкото е възможно *въ едно цѣло* — Богомилството — тая наша ересь, *която е играла забѣлѣжна роль въ народниятъ вѫтрѣшенъ историческиѭ животъ на Българския нашъ народъ* ште отъ началото на самото му покръштване чакъ до XV в., ако не и по-на сетнѣ..... (сѐ тамъ стр. 52). Отъ приведенитѣ думи на г. Королева, както и отъ думитѣ на бившата редакция, ние не можахме, освѣнъ да заключаваме, че представлява ни се статя учена, самостоятелна, въ която при друго излага се и онова, което е най-потрѣбно намъ да знаеме за Богомилството. Не е възможно да се не предполага, че Богомилството е играло забѣлѣжна роль въ народниятъ нашъ вътрѣшенъ животъ, — нѣшто, което го е справедливо забѣлѣжила и бившата редакция. Естественно е, прочее, у Българина желанието да види и се научи каква именно е била тая *забѣлѣжна* роль, какво влияние е имала на вътрѣшниятъ исторически нашъ животъ, какви дири сѫ останали отъ тая роль въ тоя нашъ вътрѣшенъ животъ. И кой другъ по-сполучливо би удовлетворилъ това естественно и законно желание на Българина, ако не пакъ Българинъ, за когото вътрѣшниятъ нашъ исторически животъ е и интересенъ и драгоцѣненъ? Ние забѣлѣжихме по-горѣ — и справедливо е, че чужденцитѣ, понеже сѫ малко паметницитѣ, по-вечето се спиратъ на развитието на сектата вънъ отъ Българско, така штото трудно е отъ тѣхъ да се искатъ подробности за това — каква *забѣлѣжна* роль е играла тая секта въ вътрѣшниятъ нашъ исторически животъ, тогава когато отъ Българинъ могло би да се иска такова нѣшто. Освѣнъ всичко това, бившата редакция на „Период. Списание“ като нѣпосрѣдствено слѣдъ изказвание мнѣнието си за *забѣлѣжната* роль на Богомилството въ вътрѣшниятъ нашъ животъ исторически, ни казва, че статята на г. Р. Королева, *истина не е лишена отъ недостатъци*, даде ни съ това пълно право да се надѣеме, че въ самата статя ште има подробно за тая забѣлѣжна роль и че, освѣнъ това, самата бивша редакция ште направи забѣлѣжки на *недостатъцитѣ* и до нѣйдѣ ште да ги допълни. — Ето защто съ такава радость и съ такова довѣрие ние

Digitized by Google

посрѣщнахме статята на г. Королева — *за Богомилството.*

За голѣмо съжалѣние, нашата радость и нашитѣ надѣжди изъ лѣзохж преждевременни, заштото не се оправдахж. Въ статята на г. Королева ние не намѣрихме именно онова, което ни бѣше найпотрѣбно да знаеме и което наистина е интересно за насъ, — *забѣлѣжната* роль на Богомиството въ нашиятъ вътрѣшенъ историческа животъ. Освѣнъ това, и въ другитѣ отношения въ статята на г. Р. Королева нѣма научна самостоятелность и достойнство; при това ние ненамираме въ нея и строга послѣдователность въ изложението, както и връзка между частитѣ, — така штото чини ти се, че за самиятъ г. Королева предмѣтътъ не е билъ толкова ясенъ, та и като че не е можалъ да се възползува г. Королевъ както трѣбва понѣ отъ ониe извори, които е ималъ подъ ржка. Може г. Королевъ пте ни каже, както и казва въ писмото си къмъ дѣйствит. членове, че не му е било намѣрението да представя на читателитѣ си цѣло, пълно и строго научно съчинение за Богомилитѣ, а статя, отъ която читателитѣ би си съставили едно общто и въ связи понятие за тая секта, която е играла забѣлѣжна роль. Харно, но статята и това не дава. Ние четохме всѣка книжка на „Период. Списание“ дѣто имаше за Богомилитѣ, и сѐ се надѣехме, че съ слѣдующтата книжка ште се допълни и поесни онова, което остаяше непълно и неясно, но статята се свърши, а недопълненото си остана недопълнено и неясното — неясно. Признаваме се, що макаръ и отново да прочитахме скупомъ цѣлата статя, обаче сѐ не можихме да си съставимъ отъ нея онова точно и ясно понятие за Богомилитѣ, което ни бѣше потрѣбно и желателно. Четемъ, отистина, много нѣшто, — и за *Гностацизмѣтъ*, *и за Манихеизмѣтъ*, *Савелиянизмѣтъ*, *Катаризмѣтъ*, Словѣнскиятъ дуализмъ; виждашъ ужъ много пояснителни забѣлѣжки и цитати: но намѣсто ясность, въ главата ти се евява нѣшто тъмно, нѣкаква си мъгла, въ която наистина, вижда се Богомилъ, Василъ, Петъръ, ученицитѣ, имъ, съборътъ въ Търново, Албигойци и проч., обаче потрѣбната ясность, връзка между събитията и логическата послѣдователность не се виждатъ.

Да не се зловиди това на г. Королева. Предмѣтътъ е важенъ

Digitized by Google

и много интересенъ за насъ; желанието да се запознаеме съ тоя толкова близъкъ намъ и интересенъ предмѣтъ е било голѣмо, голѣми сѫ били и надѣждитѣ ни, а между това, тѣ не се оправдахѫ. Да се не зловиди и на бившата редакция на „Период. Списание", понеже съ забѣлѣжката, че статята на г. Королева не е лишена отъ недостатоци, съ това такожде ни възбуди надѣждитѣ, които тоже не се оправдахѫ.

За да не бѫдемъ, обаче, голи обвинители, нѣка поразгледаме статята на г. Королева. Като ѩ временъ цѣла, основа което най-много се хвърга въ очитѣ ни е — *специалноста* на началото и на краятъ въ тая статя; та това начало и тоя край съставляватъ главното съдържание на статята, защтото срѣдата, която трѣбало би да съставлява главното ѝ съдържание, е твърдѣ малка и почти се изгубва. А ако сѫдимъ споредъ това начало и тоя край на статята, трѣба да признаемъ, че г. Королевъ е искалъ да ни представи самостоятеленъ наученъ трудъ, и за това по-вечето ималъ предъ очи специалиститѣ по историята и богословието, а не българската читаюшта публика, за която отистина сѫ недостѫпни такива философско-теологически височини.

Въ „Уводътъ" си г. Королевъ ни дава голѣми надѣжди, като съ *натякванията* си за нѣкои особенности на богомилитѣ обѣщава ни важни открития за тѣхъ, открития — интересни особенно за насъ Българетѣ; но въ сѫштото време съ разни заплитания отнема ни или понѣ достатъчно умалява ни тие благи-наши надѣжди. На стр. 56—57 (кн. III) г. Королевъ ни представя Богомилството не за *ересь*, но за *своеобразна религия*, отъ което ние получваме пълно право да се надѣеме, че ште се запознаеме отъ статята съ тая своеобразна религия, въ която, безсъмнѣние, ште видиме и черти отъ нашата народна философия, черти отъ творчеството на нашиятъ народенъ духъ, *ибо* Богомилството е наше, народно и, споредъ словата на самиятъ г. Королева, при поевяването на Богомилството у насъ, оште езичеството е било въ народътъ *плѫть* и *кръвь*. На стр. 60 (сѫштата книжка) казва ни се, че „заради този принципъ — да живѣѩтъ споредъ Евангелието — хиледи фанатици безъ страхъ сѫ вървѣли въ огънятъ и въ тъмницитѣ ....", съ което

Digitized by Google

ни се дава да се надѣеме, че отъ статята ште се запознаеме съ много трагически сцени, които сѫ се случвали въ вътрѣшниятъ животъ на нашиятъ народъ. Ние ште видиме на нататъкъ, че тие наши надѣжди не се оправдаватъ, заштото отъ самата история на Богомилитѣ — както е изложена отъ г. Королева въ статята му, ние не можемъ да видиме черта отъ народнитѣ вѣровачия и предания, нито пъкъ особенни нѣкои събития въ вътрѣшниятъ нашъ народенъ животъ. Но и тукъ трѣба да кажемъ, че г. Королевъ оште въ „Уводътъ“ си дава ни да почувствуваме, че Богомилитѣ били не нѣшто опредѣленно и самостоятелно, а безсъзнателни и глупави последователи на Гностици, Манихеи, Мессалияни и други, — понеже Богомилството водѣло началото си отъ Гностицитѣ (стр. 62 кн. III), повикало па помощть павликиянскиятъ дуализмъ, който далъ съвсѣмъ особенна форма на това Богомилство (сѐ тамъ стр. 51-59) и въ него (въ Богомилството) „влѣзълъ реформаторскиятъ елементъ подъ дѣйствието на чужди влияния“ (пакъ тамъ стр. 59). При това на сѫштата тая страница ни се казва — споредъ думитѣ на Петрановичь — че учението на богомилитѣ не е било никакъ опредѣленно съвършенно, довършено и че „ даже и най-ревностнитѣ членове на сектата не сѫ имали точно понятие за своята догматика“. Отъ всичко това човѣкъ може да извади заключение твърдѣ неблагоприятно за Богомилитѣ и съ съмнѣние да запита: тие ли сѫ тѣ прочутитѣ Богомили, въ които не е имало ништо свое, а всичкото е било чуждо, даже и реформаторскитѣ стремления — това естественно свойство на всѣки човѣкъ, на всѣка обштина и народъ, заштото човѣкъ по природата си не остава доволенъ отъ настояштото, ами се стреми къмъ измѣнение, дири пò-доброто — даже, казваме, и реформаторскитѣ стремления въ Богомилитѣ сѫ се евили подъ *чуждо влияние*? Тие ли сѫ тѣ, които — споредъ думитѣ на бившата редакция на „Пер. Списание“ сѫ играли *забѣлѣжна* роль въ вътрѣшниятъ нашъ народенъ животъ, а споредъ г. Королева, както и споредъ много други, които сѫ ни вече оглушили, имали сѫ такова голѣмо влияние за религиозното преобразование на цѣла западна Европа? Тие Богомили, на които и най-ревностнитѣ членове не сѫ имали точно понятие за своята догматика?

Digitized by Google

Но въ краятъ на „Уводътъ“, ние се срѣштаме съ твърдѣ важни въпроси: „Кои сж били Богомилитѣ? какво е било тѣхното учение и отъ кждѣ сж го заимствовали? дѣ и какви срѣдства сж употрѣблявали да го разпространяватъ? Какви оште вънкашни причини сж помагали на Богомилитѣ свободно и успѣшно да разпространяватъ своето лжеучение“ „Ето въпроси,—казва ни непосрѣдственно слѣдъ това г. Королевъ—които сж отъ голѣма важность и на които, поради това, трѣба да се обърне внимание и да се рѣшжтъ. Тие въпроси и ште бждѫтъ предмѣтъ на това наше кратко изслѣдование“, добавва г. Королевъ.

Много право е казалъ г. Королевъ, че въпроситѣ сж отъ голѣма важность. За такива ги признаватъ и чуждитѣ учени историци и който имъ е челъ произведенията знае безсъмнѣние, че съ рѣшението на тие въпроси сж се запимавали и занимаватъ и тѣ. Но ние Българетѣ имахме и имаме право да чакаме особенно отъ ученъ Българинъ, който се залавя да пише за такива важни работи, не голо повторение на онова, което сж казали чуждитѣ учени, ами и рѣшения на други така сжшто важни и отъ голѣмъ интересъ за всички, а най-много за насъ Българетѣ въпроси. Така на пр. важно е и интересно е и за науката и за насъ да се знае Богомилството да ли е голо подражание на разнитѣ предидушти секти или въ него сж се вмжкнали и много наши народни възгрѣния, коисж му дали особенъ и самостоятеленъ характеръ? И ако е било това, кои и какви възгрѣния сж се вмъкнжли въ него? Интересно и важно е и това — какво влияние е имало Богомилството на вътрѣшниятъ народенъ нашъ животъ, както и това — какви дири е оставило то въ тоя нашъ народенъ животъ? Споредъ казванието на самиятъ г. Королева, Богомилството е ожитествувало у насъ повече отъ 5 вѣка, и въ продължение на всичко това време било е отъ една страна въ постоянна и жестока борба съ господствуюштата черкова, а отъ друга — имало е всѣкога на своя страна съчувствието на народътъ, който се намиралъ на долня степень на развитието и въ *паметта, а може и въ кръвта* на който сж били оште езическитѣ предания. Не е възможно при такива условия Богомилството да не е имало силно влияние на вътрѣшниятъ нашъ

Digitized by Google

народенъ животъ и да не е оставило дълбоки дири въ тоя животъ. Г-нъ Королевъ, обаче, ништо не е споменалъ за тие важни и интересни въпроси. Но ште каже, че това не е лесна работа, особенно когато предстои отъ твърдѣ малко памѣтници ди се запознава човѣкъ съ дѣлото и да прави заключения. Така е, но пò-добрѣ малко, че самостоятелно, отъ колкото много, че чуждо, въ което, въ добавокъ, пò-главното, и пò-важното за насъ не се намира. Та и въ такъвъ случай не е било потрѣбно да се полага трудъ и и да се пише особенна статя, когато въ нея не штѣло да има нѣшто самостоятелно. Пò-добрѣ би било да се преведеше нѣкоя статя или съчинение на чуждитѣ списатели за Богомилството — както на пр. на г. Левицки или на г. Петрановичъ. Тогава, едно че можеше дѣлото да ни се представи пò-ясно и положително, а не така както въ статята на г. Королева много недоизказано, неопредѣлено и безъ подобаюштето заключение, а друго, — не штѣхме понѣ да имаме тие надѣжди, които възбуди въ насъ г. Королевъ, като Българинъ, но които не оправда съ статята си. Но ште каже г. Королевъ, че чуждитѣ издирвачи за Богомилството малко се спирватъ на развитието на ереста у насъ въ отечеството ни, както е направилъ на пр. г. Петрановичъ, който главнимъ образомъ разглѣдва развитието на ереста вънъ отъ Българско — въ Босна. Така е, но и вие, г. Королевъ, сте направили подобно нѣшто. Вие въ пò-голѣмата часть на статята си заемате вниманието ни съ гностицизмътъ, манехейството и съ други теософически учения, послѣ — съ състоянието на България при поевяването на Богомилството и штомъ започнете събственно Богомилството, тамамъ когато ште трѣба да ни запознаете съ развитието му въ България, прехвърляте ни на случкитѣ въ Византия, на дълго и широко ни разправяте за осѫждането тамъ на еретицитѣ и оште за това — какъ е гледалъ и какво е казвалъ за тѣхъ народътъ вътрѣ въ Византия, а за това, што е било и што се е вършило събственно въ българскитѣ земи съ еретицитѣ, какъ е гледалъ и какво е казвалъ за тѣхъ Българскиятъ народъ — за това ништо не ни казвате, освѣнъ споменувате ни за съборътъ срѣшту тѣхъ въ Търново и послѣ преминувате на догматическото имъ учение, съ което се и свърша статята ви.

Digitized by Google

Както и да е, но г. Королевъ счелъ за нужно да турне именно означенитѣ само въпроси за Богомилитѣ и обѣштава да ги рѣши въ статята си. Преди, обаче, да пристжпи къмъ тая важна задача, той намѣрилъ за потрѣбно да ни запознае съ разни богословско-философски секти, — предшественници и майки, споредъ него, на Богомилството. Понеже г. Королевъ гледалъ на Богомилството като на непосрѣдствено чадо на Гностицизмътъ, Манихейството и другитѣ секти, счелъ и за нужно предварително да ни запознае съ тие секти. Ние не ште да издираме тукъ до колко е било това необходимо и до колко може то, споредъ както е изложено въ статята да ни послужи за уеснение сжштноста на богомилското учение и на произхождението му. Наредениѣ отъ г. Королева еретически учения — предшественници и родоначалници на Богомилството (споредъ истиятъ г. Королева) — особенно Гностицизмътъ, иматъ въ себе си такива дълбоки философски основи. за разбирането на които отъ нашитѣ читатели потрѣбно бѣше по-друго изложение, по-достжпно за нашитѣ читатели и по-приспособено за розеснение на главното дѣло, трѣбаше т. е. да има въ него по-голѣма краткость и ясность и по-тѣсна връзка съ Богомилството, а не така разпиляно, разтегнато и безъ тѣсна връзка както помежду, така и съ главното на статята. Заштото сега понятията ни се разбъркватъ между учениятa на разнитѣ секти, та трудно става да разберемъ отъ коя секта какво е заимствувало Богомилството и ако е заимствувало по нѣшто, какъ го е преварило и е образувало отъ него свое особно — исто богомилско учение. И това става толкова по-вече трудно, че самъ авторътъ, г. Королевъ, ни бърка на нѣколко мѣста, като ни доказва, че Бомилитѣ си веджтъ началото ту отъ Гностицитѣ (стр. 62 кн. III), ту че били *прави* ученици на Павликиенитѣ (стр. 61 кн. IV), ту че сж едно и сжшто съ Мессалиянството (пакъ тамъ стр. 64 и забѣлѣжка 3).

Но казахме, ние не ште да издираме необходимоста и полезноста за самото дѣло на толкова пространното — сравнително съ цѣлата статя — изложение за Гностицитѣ и другитѣ секти, а ште обърнемъ внимание на едно нѣшто, за което ни подсѣшта и самъ г. Королевъ. Главната точка — споредъ както виждаме отъ изло-

Digitized by Google

жението на г. Королева — въ която се допира и въ която се сродява или, така да речемъ, отождествява Богомилството съ другитѣ еретически учения е *дуализмътъ*. Заштото дуализмътъ го е имало въ другитѣ предидушти еретически учения, а и въ Богомилството е съставялъ той главна основа, трѣбало е да се не само предположи, ами и доказва, че Богомилството е произлѣзло и се основава на тие предшествующти учения. Между това знае се, че дуализмътъ е билъ основа почти на всичкитѣ езически религии, та и въобште простиятъ неразвитъ народъ, на каквато вѣра и да принадлѣжи, той най-високитѣ религиозни предприятия си ги представлява подъ дуалистическа точка. Вѣрваме да знае г. Королевъ, че суевѣрията въ долната класса на всичкитѣ народи, както и въ християнската масса на нашиятъ народъ произлизатъ отъ чисто дуалистическитѣ възгрѣния. Старитѣ Словѣне и тѣ сѫ имали дуализмътъ за основа на своитѣ религиозни възгрѣния, както и самъ г. Королевъ го доказва (стр. 71-73 кн. IV), който дуализмъ *билъ сроденъ на тѣхната природа*. Словѣнитѣ сѫ имали цѣлъ строй на религиозни дуалистически възгрѣния, за доказателство на което служала — казва г. Королевъ — и словѣнската народна поезия (тамъ стр. 72). При това „старата дуалистическа система принадлежала на всичкото словѣнско племе“ (тамъ стр. 73). „Най-послѣ, едно отъ най-убѣдителнитѣ доказателства на това, колко благоприятни елементи за развиванието на дуалистическото учение е имало въ словѣнското езичество — вижда се отъ едно мѣсто на Густинскиятъ лѣтописъ, дѣто на старитѣ словѣнски жреци се приписва такова поучение: два сутъ бози; единъ небесный, другой во адѣ; егда человѣкъ умретъ, душа идетъ къ небесному богу, а тѣло къ тому, иже во адѣ“ (пакъ тамъ стр. 73)[1]. Отъ всичко това ясно става, че дуализмътъ е билъ плътъ и кръвь въ старитѣ Словѣне. Нѣма съмнѣние, че той не е изчезналъ съвършенно у Българетѣ съ приемането на Християнството, а на противъ въ народната масса си

1). Земаме примѣри само отъ статята на г, Королева, за да не се покажемъ инакъ взискателни и придирчиви отъ вънъ мѣрката.

Digitized by Google

е останалъ, ако не цѣль, понѣ до една значителна степенъ. Самъ г. Королевъ ни разказва, че Християнството срѣщнало силни противници и въ лицето на българскитѣ езически първенци, които възбунтували народътъ срѣщу Бориса и че Борисъ съ голѣмо кръвопролитие направилъ християнството господствующе въ държавата си (стр. 67 кн. IV). Когато това сж направили болеритѣ и първенцитѣ, колко по-вече простиятъ народъ трѣбало е яко да държи езическитѣ си предания! и наистина народътъ яко е държалъ тие предания, както свидѣтелствува пакъ самъ г. Королевъ (тамъ стр. 70). Но съ време християнството по-вече и по-вече се е укрѣпявало и усвоявало отъ упорититѣ езичници, но нѣма съмнѣние, че тие езичници привнасяли въ усвояваното отъ тѣхъ християнство и своитѣ езически възгрѣния, поради които давали сж и особенъ строй, понятенъ за тѣхъ самитѣ, на самото Християнство. Нѣма съмнѣние и за това, че тие езически възгрѣния не сж били туку така гели, ами сж били облечени въ извѣстна форма и че съ тая нихна своеобразна форма народната масса ги е пренесла и на християнската почва.

Сега, като земемъ всичко това въ внимание; като знаемъ оште, че Богомилството у насъ се е появило наскоро слѣдъ приемането на Християнството — споредъ словата на самиятъ г. Королева — успѣшно се е разпространявало въ народната масса; като, при това, казва ни се оште, че главната основа на Богомилството е дуализмътъ: намъ непонятно става защто произхождането на тая наша ересь да се обеснява изключително отъ Гностицитѣ, Манихеитѣ и други подобни ереси, а за словѣнскиятъ дуализмъ и за словѣнскитѣ религиозни възгрѣния нищто да не се споменува, като че съ приемането на Християнството у Българетѣ съвсѣмъ и обеднъшъ сж изчезнали ветхитѣ религиозни възгрѣния, които сж били за тѣхъ плъть и кръвь. Ние но сме отъ тѣхъ, дѣто да искаме, штото ученитъ да си играе съ законитѣ на науката, и да гледа да обеснява много исторически работи по кефътъ си, но ние не можеме съвършенно да се съгласиме и съ това, че кой да е исторически издирвачъ или дѣецъ по науката, дълженъ е непремѣнно да върви по отжпкитѣ на своитѣ предшественици,

Digitized by Google

безъ да си стори трудъ да си отвори нова пѫтека. А между това въ въпросътъ за Богомилитѣ всичко открива на единъ ученъ, особенно Българинъ, богато поле за самостоятеленъ трудъ. Но г. Королевъ не го е направилъ. Можеше, ако не друго, понѣ да се види, какви елементи отъ словѣнскиятъ дуализмъ сѫ се смѣсили въ Богомилството и какво направление и развитие е зело то подъ влиянието на тие елементи. Но и това не го сторилъ г. Королевъ. Той предпочелъ на цѣли 36-37 страници да ни разеснява неудобопонятнитѣ учения на гностицитѣ, манихеитѣ и други, а пъкъ домьрзяло го е или не се е наелъ да каже нѣшто за нашето. Казваме *домѫрзяло го е* или *не се е наелъ*, заштото твърдѣ естественно е било да се досѣти човѣкъ, отъ сходството на богомилскиятъ дуализмъ съ словѣнскиятъ, че тоя послѣдниятъ е игралъ важна роль при приеманиего и усвояванието на първиятъ. Такова нѣшто подошло е на умъ и на г. Королевъ, заштото инакъ той не би написалъ въ статята си и малкото онова за *езическо-словѣнски дуализмъ*, но се е задоволилъ и ограничилъ само съ това, тогава когато положително обевява, че Богомилството е чедо на Гностицизмътъ и другитѣ казани вече ереси и ни обѣштава да ни покаже „какви пунктове отъ всѣко едно учение (Гностицизмътъ, Манихейството, Павликиенството и Мессалиянството) сѫ влѣзли въ Богомилството, и какво влияние сѫ имали и какво измѣнение сѫ претърпѣли въ рѫцѣтѣ на самитѣ Богомили“ (стр. 63, кн. III). За словѣнскитѣ религиозни въззрѣния г. Королевъ почти нищо не споменува. Твърдѣ хубаво, но съ тоя начинъ господство му самъ си е затърнилъ пѫтятъ за уразумѣнието отъ него самаго и за разкритието и разеснението на другитѣ послѣдуюштето развитие и измѣнение на Богомилството.

На много мѣста изъ статята си г. Королевъ ни доказва, че „Богомилската ересь била пълно и дълбоко повреждание и изкривяване на самата сѫштность на Християнството, така штото въ тая ересь отъ Християнството останали само нѣкои образи и представления, които, обаче, по съдържанието си сѫ съвършенно религиозни. За това Богомилството може да се нарече не ересь, а своеобразна религия, дълбоко враждебна на Християнството въоб-

Digitized by Google

ште, макаръ и да не сѫ съзнавали това" (тамъ стр. 58), че тѣ (Богомилитѣ) сѫвсѣмъ сѫ се отдалѣчили отъ истинното разбиравание на Християнската мисъль" (тамъ стр. 59). Ето до какво голѣмо и важно измѣнение е дошло Богомилството — споредъ словата на самиятъ г. Королева. То е захванало отъ възгрѣнията на Гностицитѣ, Манихейтѣ и другитѣ, а е достигнало да стане не ересь, — както сѫ били неговитѣ предшественници и учители, — но своеобразна религия; захванало е отъ високиятъ Християнски идеалъ, а е достигнало до съвършенно изкривяване и отричание на християнството. Но какъ е станало такова едно голѣмо измѣнение? Што е повлияло на това? Да ли представителитѣ на Богомилството по събственнитѣ си способности, по събственната умственна сила и лична своеобразна философия сѫ направили такова измѣнение или въ това отношение тѣ сѫ се покорили на народнитѣ религиозни възгрѣния, които при посвлениято на Богомилството били сѫ опите *плѫть* и *кръвь* въ народътъ и, разумѣва се, не сѫ изчезнали туку така лесно и скоро, както въобще такива влѣзли въ плѫть и кръвь религиозни възгрѣния съ вѣкове се държатъ въ коя да е неразвита народна масса? Г-нъ Королевъ не ни дава разеснение на това, та и не би можелъ да ни даде, до като стои на сная основа, на която е положилъ статята си. На човѣка по неволя му дохожда да запита: Християнскитѣ ереси, отъ които се е зело, да речемъ, Богомилството, не сѫ дошли до такова страшно измѣнение — отричание на самото Християнство, но какъ така Богомилството, като е имало въ основата си възгрѣнията на тие ереси, да достигне до такова страшно измѣнение? И каквото ште да ни казва г. Королевъ, въпросътъ за насъ сѐ ште си остане тъменъ, сѐ не ште можемъ ние да му дадемъ надлежното и логично разеснение, ако не ее наслонимъ на ветхитѣ словѣнски религиозни възгрѣния, на народната влѣзла въ плѫть и кръвь философия. Г-нъ Королевъ не смѣилъ да направи такова нѣшто, не смѣилъ да отстѫпи отъ своитѣ водачи и за това оставилъ дѣлото така, както е било и у тѣхъ. На едно двѣ мѣста наистина неговътъ природенъ здравъ умъ му е подсказалъ по-вѣрниятъ и здравъ пѫть, и г. Королевъ потеглилъ да стѫпи на на-

Digitized by Google

родна почва, на самостоятелно поле, но като че се уплашилъ и побързалъ скоро-скоро да влѣзе въ старнятъ пѫть, отъ който до свършетъкътъ на статята си не помислилъ вече да излѣзе. Така, на стр. 57-58 (кн. III) г. Королевъ подосѣщта се нѣкакъ, че езическитѣ предания, които сѫ биле оште плъть и кръвь въ народътъ, съдѣйствували сѫ Богомилитѣ „не само да отрепатъ съвременното тѣмъ християнство, но и съвършенно да изкривятъ християнството въобште“, а на стр. 71 (кн. IV) на право ни вече казва: „Така като дълго време и упорно е сѫштествувала богомилската ересь между Българетѣ и другитѣ словѣне, вижда се отъ това, че Богомилството е имало връзка съ словѣнското езичество и че укореняванието на еретическото учение между словѣнитѣ било предразположението имъ къмъ дуализмътъ“. Но по-пакататъкъ въ това направление г. Королевъ не е смѣилъ да иде. Той се задоволилъ само съ толкова догаждание за връзката и влиянието на словѣнското езичество върху укореняванието на еретическото учение между словѣнитѣ, поради което и важнятъ въпросъ — какъ така да претърпятъ ученията на разнитѣ християнски секти такова страшно измѣнение въ рѫцѣтѣ на Богомилитѣ — той въпросъ интересенъ и важенъ понѣ за насъ Българетѣ — г. Королевъ го е миналъ глухата. Впрочемъ, да си кажемъ правичката, при всичкото дълго и широко разправяние за ученията и историятѣ на Гностици, Манихеи, Павликияни и пр., при всичкото обѣщание на г. Королева да ни указва, на свое мѣсто, „какви пунктове отъ всѣко едно учение сѫ влѣзли въ Богомилството, какво влияние сѫ имали и какво измѣнение сѫ претърпѣли въ рѫцѣтѣ на самитѣ Богомили,“ г. Королевъ или не счелъ за нужно или не рачилъ да си стори трудъ да го направи, защото панстина въ статята му такова нѣшто ние не срѣштаме. Само слѣдъ изложението на „Гностицизмътъ“ г. Королевъ прави едно братко сравнение между гностицизмътъ и Богомилството, но това е всичкото. Че въ статята му не се вижда какви пунктове отъ езическитѣ словѣнски религиозни възрѣния сѫ се привнесли въ Богомилството, какво влияние сѫ имали и проч., — това да оставимъ, понеже и не ни се обѣщава такова нѣшто, но въ статята ние не намираме и какви пунктове отъ всѣко едно е-

Digitized by Google

ретическо учение сж влѣзли въ Богомилството, какво влияние сж имали и какво измѣнение сж претърпѣли въ ржцѣтѣ на самитѣ Богомили, — нѣшта, за които г. Королевъ ни се обѣшта. Истина, че въ цѣли 36 страници излага ни се Догматическото учение на Богомилитѣ, но изповѣдваме го, че ние зачудени останахме предъ тая богомилска система, която г. Королевъ е сложилъ предъ очитѣ ни, като че тя нечакано падна отъ небото. Отъ историческиятъ животъ на Богомилитѣ, както е тоя животъ изложенъ въ г. Королевата статя, не може да се види какъ тие Богомили, които не сж имали никакви канонически книги, на които учението не е било никакъ опредѣленно, съвършенно довършено, — „даже и най-ревностнитѣ членове на сектата не сж имали точно понятие за своята догматика“ (стр. 59 кн. III) — какъ така у тие Богомили да се еви такава система на религиозно учение. Отъ гдѣ се е зело това учение? подъ какви влияния се е евило и развило въ тая а не въ друга форма? кой и какъ го е развилъ? Всичко това за насъ е тъмно, понеже г. Королевъ не ни го казва. При това, като излага така на дълго и широко учението на Богомилитѣ, както въ началото е изложилъ учението и на Гностицитѣ, Манихеитѣ и проч., г. Королевъ на никждѣ не *указва* кой пунктъ въ Богомилството е заетъ отъ казанитѣ учения, какво влияние е ималъ и какво измѣнение е претърпѣлъ. Остава на самитѣ читатели да си сторятъ трудъ и да правятъ сравнение между еднитѣ и другото учение. Но такава е силата на голото подражание и на несамостоятелниятъ трудъ....

Както и да е, но г. Королевъ понеже счита Богомилството да се е зело въ България изключително отъ гностицизмътъ, манихейството и пр., сторилъ си е трудъ на доста широко — сравнително — да ни излага учението, а отчасти и историята на тие секти и ереси, за да ги приготови, види се, за по-доброто, точнотото и ясно разбирване произхождението на Богомилското учение. Слѣдъ такова едно предварително приготовление г. Королевъ започнува събственно „историята на Богомилската ересь“, т. е. започнува сжштноста на предмѣтътъ си (кн. V-VI, стр. 103).

„Историята на Богомилската ересь“ г. Королевъ започнува съ съобштение, че Богомилството се е поевило оште при ученицитѣ на

Digitized by Google

Кирила и Методия и че може би плевелитѣ на тая ересь да сѫ „изникнали отъ онова“ чисто сѣме „на евангелското благочестие, което съ такива грижи е било насадявано отъ благочестивитѣ сътрудници на словѣнскитѣ просвѣтители“ (стр. 103, кн. V-VI). Подиръ такова едно *предположение* г. Королевъ ни сочи Богомила като основатель на ереста, когото презвитеръ Козма наричалъ „Богу не милъ“ и който е живѣлъ въ царствуването на Петра Симеоновича, — безъ да се помѫчи, обаче, да направи понѣ една предположителна връзка съ първоначалното поевяване на Богомилството още при ученицитѣ на Кирила и Методия. Казва ни още, че Богомилъ, като основалъ ереста, оставилъ развиването и разпространението ѝ на своитѣ ученици имената на които сѫ се запазили въ *Синодикътъ* на царь Бориса. Слѣдъ това безъ да ни каже на какво основание и отъ кѫдѣ го знае, г. Королевъ ни казва положително, че „новопоявившата се ересь се е *разпространила твърдѣ бързо* както въ самата България, така и въ съсѣднитѣ страни“ (тамъ стр. 106), подиръ което, увѣрява ни пакъ, че въ Тракия *силно и бързо се е разпространявало* Богомилството, понеже неговата проповѣдь се е усилила съ цѣла колония на проповѣдници отъ Павликиени, които Цимисхий поселилъ около Пловдивъ, и които притѣсняваха православитѣ, а че, подиръ въ Тракия, ереста направила първитѣ по времето и трайноста успѣхи и въ Македония (тамъ, стр. 107-108). Подиръ тие, г. Королевъ ни разправя, че лошото положение на българската държава, както и на българската църква било причина лесно и скоро да се разпространи ереста, признава, че „трудно е да се каже колко въ X-XI в. богомилската ересь е била разпространена въ Балгария, заштото нѣма положителни извѣстия за това“ (тамъ. стр. 120), напомня ни отгорѣ-отгорѣ, че сѫ се дигали гонения противъ Богомилитѣ, безъ да опредѣли, обаче, отъ кого, утвърждава по-надолу положително, че въ XI в. богомилската ересь е била *твърдѣ разпространена* по всичка България, Тракия и Македония и, безъ да се догадимъ, отнася ни въ Цариградъ, дѣто по словата на *Анна Комнена* и *Евтимия Зигадена* ереста се вмъкнала, обстоятелственно ни расправя за *Василия*, за неговото осѫждание и за слуховетѣ, които сѫ се

Digitized by Google

носели въ народътъ за тоя Василия, разправя ни оште, но скратено, за *Петра* и *Тихика*—ученици Василиеви, слѣдъ което доста обстоятелственно ни разказва, за да ни докаже фактически, че слѣдъ като се е вмъкнала ереста въ Византия, „коварното Византийско правителство преслѣдуванието на Богомилетвото сбращало е въ полза на своитѣ политически планове“ (тамъ, стр. 130-133). Подиръ това Г. Королевъ пакъ счелъ за нужно да ни увѣрява, че што се отнася до съсѣднитѣ (на Византия?) словѣнски области, тамъ ереста се е ползувала съ пълна свобода и господствувала надъ православието“ и ни доказва това съ подвизитѣ на св. *Илариона Моглински*, който въ градътъ Меглинъ едно слѣдъ друго Ерменцитѣ-Манихеи, Ерменцитѣ-монофизити и най-сѣтнѣ и Богомилитѣ—като разпратилъ непокорнитѣ въ "заточения различна„ и съ тся начинъ самъ той направилъ ереста да изгуби пълната си *свобода и господство* надъ православието (тамъ, стр. 135). Непосрѣдственно слѣдъ това, не знаемъ по каква сила на логиката и защто именно тукъ, г. Королевъ се впуска да ни доказва, че Богомилството не се е смѣсвало съ Павликиянството, че Богомилството се е различавало и отдѣляло отъ Павликиянството не само съ това, че е имало *народенъ характеръ*, нъ оште и по вътрешното *устройство*, и за по-голѣмо убѣждение въ това г. Королевъ ни разправя че Богомилството ако и да е отхвърлало отъ начало всѣка иерархия и обрядность, но отъ послѣ—не се знае какъ—„развило и двѣтѣ тие страни до твърдѣ значителенъ степенъ,“ и че по слѣдствие на това евили се въ Богомилството раздори, които раздѣлили тая ересь на два *чина*, което се доказва отъ каранията на западнитѣ еретици, и че по мнѣнието на нѣкои учени, както отъ бесѣдата на *Козма* презвитера и отъ паметницитѣ запазени у западнитѣ *Катари* се вижда, какъ единътъ *чина* изповѣдвалъ *абсолютниятъ* дуализмъ, а другиятъ—смякченияти, и че съ първиятъ (съ абсолютниятъ дуализмъ) Българетѣ били заразени отъ Павликиенитѣ, а пакъ въ България Богомилъ основалъ послѣдниятъ (умѣрениятъ) — подъ влиянието на християнскитѣ идеи (тамъ, стр. 135-140). Послѣ, като казва, че „ако и да не се намиратъ извѣстия за положението на Богомилската ересь въ послѣдуюштитѣ години на XII в. но *нѣма съмнѣние*,

Digitized by Google

че въ това време тя е била въ пълната си сила въ тѣхъ страни, дѣто се е появила първоначално (а кждѣ се е появила първоначално тая ересь?), като разправя, че отъ първоначалното си легло тя преминала презъ Балканътъ въ България, послѣ въ Сърбия и Босна, допряла и до Русия, но най-много се е стремила на западъ, гдѣто и *играла* една голѣма рола, продължавала да съществува и даже да се усилва въ Византия, — слѣдъ всички тие вече познати на читателитѣ и изтрити по голословното изказване истини, г. Королевъ преминува на Асѣнювската епоха, която уподобява на Самуиловата, пока му се нѣкакъ да приеме, че колебанието на Асѣнювци между Паригра̀дъ и Римъ въ църковно отношение ставало е подъ влиянието на Богомилството, съобщава ни, че при *Бориса* (чичовътъ синъ на Иванъ-Асѣня I), до едно време Богомилитѣ сж се „ползували съ пълна свобода и въ България правели голѣми успѣхи“, но че послѣ на съборътъ 1210 г. слѣдъ едно *изобличение* „мнозина отъ еретицитѣ сж се отказали отъ своитѣ заблуждения а други били затворени и наказани“; увѣрява ни пакъ, че отъ *Синодикътъ* се виждало какъ Богомилството е *било разпространено по всичката Българска земля*; че Асѣнъ II държалъ страната на еретицитѣ, за което още по̀-вече възбудилъ противъ себе си негодованието на папитѣ, които дигнали и *крестовий походъ* противъ еретицитѣ български; че и до послѣднитѣ години на XIV в. влиянието на ереста не се е прекъсвало въ Бълария — за доказателство на което служало житието на преподоби. *Теодосия Търновски*; че разни скитници-калугери разносели изъ Българско сѣмена на разни лжеучения; че Търновский патриархъ Теодосий на съборътъ въ Търново (1350 г.) осждилъ еретицитѣ и съ тоя начинъ настаналъ краятъ на Богомилската ересь въ България въ XIV столѣтие, но, по мнѣнието на нѣкои си, нейното влияние и нейнитѣ дири се продължавали и до началото на настоящиятъ вѣкъ, и, като забѣлѣжва, че Богомилитѣ сж се превърнали най-послѣ въ Католици, г. Королевъ самъ се очудва на такова едно превращение, и съ това очудване свършва „историята на Богомилската ересь“.

Ето какъ размѣсено, тъмно, неопредѣленно и безъ връзка е изложена историята на толковато любопитна и интересна за насъ

Digitized by Google

Богомилска ересь въ статята на г. Королева. Отъ всички тие 50 страници, въ които е изложилъ г. Королевъ историята на тая ересь, читателятъ, при всичката си добра воля, не може да си състави ясно понятие за историята на Богомилитѣ. Който съ внимание разгледа статята на г. Королева, той не може да не забѣлѣжи, за съжалѣние, че г. Королевъ се е *въртялъ* около главнитъ си предмѣтъ, безъ да се рѣши да усвои и да разкрие на читателитѣ си тоя свой главенъ предмѣтъ. Што се отнася събственно за историята на Богомилската ересь въ Българско, той говори малко и неопредѣленно, тогава, когато за *околнитѣ* вървежъ на ереста той говори доста обширно и обстоятелственно. Така той обстоятелственно говори за политическото църковно положение на Българското царство въ X-XI столѣтие (понеже това го има у Гилфердинга), разправя ни, както видѣхме, обстоятелственно за дѣлата на Василия, Петра и Тихика въ Цариградъ, послѣ пакъ доста обстоятелственно — (сравнително) — за борбата на цареградската православна църква съ съчинението на *Константина Хизомала*, послѣ съ *Леонтия Балбийский*, *Климента Сассийский* и даже съ самиятъ *Михаила Тессалоникски* — и всичко това за да види читателятъ коварството на Византия; така сжито обстоятелно (— сравнително —) говори и за други околни работи, а за сжитаостта на предмѣта задоволява се само съ голо казване и увѣряване на нѣколко мѣста, че ереста *се е разпространявала успѣшно*, че е била *твърдѣ много разпространена*, че се е ползовала съ *пълна свобода* и била *господствующата* и проч. Но какъ е ставало това разпространение и какъ се е спечелвало това господство? Да ли е ставало това тихо, безъ борба, или ако е имало борба, какво участие е земалъ въ нея народътъ Български, какво влияние е имала тая борба на обштественнитъ животъ, какви сѣтнини е произвождала? За това почти ништо не се намира въ статята на г. Королева. Истина, позагатва самъ тамъ за такива работи, но нерѣшително, неопредѣлено, като че се е боялъ да стжпи на краката си. Има въ статята много догаждания за това, че въ Българско народътъ по-вече е съчувствувалъ на Богомилството, въ строгитъ животъ на което, както и въ противното му учение на църква а

Digitized by Google

той намиралъ нѣкакъ и нѣшто свое, виждалъ е и противодѣйствие срѣшту тая църква, която, особенно въ началото, съ сила е укрѣпявала надъ него своето господство, та намиралъ въ него (въ Богомилството) възбуждание и опора на своето разположение къмъ „властель земныхъ“ (тамъ стр. 120), а особенно къмъ Гърцитѣ, които нѣколко пжти сж ставали „властели“ надъ него; освѣнъ това г. Королевъ на двѣ-три мѣста ни позагатнува, че и нѣкои отъ правителитѣ Български съчувствували на ереста (стр. 121, 142 и 144), че тя е имала народенъ характеръ стр. 135). Всичко това дава на читателя голѣми надѣжди да види предъ себе си борба, да види оная *забѣлѣжена* роль, за която споменуваше редакцията на „Пер. Списание“, че Богомилството е играло въ нашиятъ народенъ животъ, да види влиянието на сѣтнинитѣ върху народниятъ ни животъ на тая секта. Пренесено отъ насъ на западъ, Богомилството е направило такива голѣми чудеса: то е произвело (на ли така ни увѣряватъ?) тамъ реформацията, която не само разклати и разбуди человѣчеството на папата, ами оште (както ни увѣряватъ и самитѣ реформатори) разклати и разбуди и человѣческата мисъль, оттърва я отъ оковитѣ на религиозни и нерелигиозни авторитети, даде ѝ надлежната свобода, а заедно и такъвъ силенъ потикъ на общочеловѣческиятъ напредъкъ. Ами у насъ да ли е останало това Богомилство съвсѣмъ безъ влияние върху народниятъ нашъ животъ? Не е възможно! Обаче, въ статята на г. Королева не се намира такова нѣшто. Може, ште ни каже пакъ г. Королевъ, че като не се намиратъ паметници за това, той нѣма да земе отъ себе си да ги скроява-я? Така е наистина, но едно по-внимателно, по-сериозно и самостоятелно работене надъ въпросътъ би дало съвършенно други резултати, толкова по-вече че самъ въ себе си въпросътъ заключава богато поле за самостоятелна работа. Нима, подтвърдяванието на самиятъ г. Королева, че „революционната проповѣдь на еретицитѣ твърдѣ много е възбуждала страститѣ на народътъ, който въ онова време.....“ и пр. (стр. 120, кн. V-VI) не му даваше възможность сериозно и самостоятелно да поработи на това, за да ни докаже до кждѣ се е простирало влиянието на тая революционна проповѣдь, какъвъ приемъ

Digitized by Google

е намирала въ народътъ и какви срѣдства е имало отъ нея, ако не за „властелитѣ земни“ попѣ за самиятъ народъ, за неговото вътрѣшно, домашно устройство, за неговото съзнание? Нима епохата на Самуила, както и епохата на Асеньовци, които епохи, споредъ самиятъ г. Королева, сж благоприятствували на Богомилството, не давахж възможность на човѣка да се помжчи да разбере *забѣлѣжната* рола, която е играло Богомилството въ народниятъ ни животъ и да запознае съ тая рола и читателитѣ, или понѣ отъ нея да обесни нѣкое евление въ историческиятъ ни животъ? — Но г. Королевъ се задоволилъ съ едно повърхностно изложение и показване на важни фактове, така штото отъ статята му не може читателятъ да си състави друго по-ясно понятие за историята на Богомилитѣ, освѣнъ такова, каквото би си съставилъ, когато отдѣлно би прочелъ изобличенията на *Козма Презвитера*, *Синодикътъ* и други, въ които на откъсаци-откъсаци се споменува за Богомилитѣ. Чини ти се, че г. Королевъ не е билъ познатъ добрѣ съ изворитѣ, отъ които се е ползувалъ, или ако е билъ познатъ, не ги е изучилъ добрѣ, по слѣдствие на което не можелъ и да усвои добрѣ предмѣтътъ си и да го изложи въ единъ добрѣ обмисленъ, систематиченъ редъ, ами го паредилъ безъ планъ и система — както му дошло на ржка. И за насъ историята на Богомилската ересь излиза нѣкакъ чудновата. Евява се тая ересь не отъ потрѣбноститѣ на народното съзнание, а туку така по едно голо подражание, сжштествува въ татковината ни съ вѣкове, играла нѣкаква си роль *забѣлѣжна*, отличавала се съ *комунистически* и революционни стремления, имала и народенъ характеръ, и изчезнала така, както се е и появила, безъ да остави дири въ нашиятъ народенъ характеръ, въ народниятъ животъ, въ народното съзнание, безъ да има какво-годѣ влияние на това съзнание ..... Тая секта, която е *излѣзла отъ Евангелски идеалъ*, но е достигнала до съвършенно изкривяване и даже до съвършенно отричание на християнството (какъ е достигнала до това? по какви побуждения, подъ какви влияния?), която съ вѣкове се е борила съ църквата за своето сжштествувание, която често е достигвала да бжде *господствующата* (така ни се казва), която често е имала на страна-

Digitized by Google

та си, освѣнъ народътъ, но и самитѣ пърбенци и царье, която е била *заклѣтъ* врагъ на папската власть и на византийскитѣ злоупотрѣбления, — тая секта достигнала е най-послѣ до тамъ, щото въ XVIII в., отчаяна отъ притѣсненията, доброволно се предала на папството и днесъ ние отъ нея не виждаме нито прашецъ..... Щте каже, че за Българско тя напусто живѣла, напусто се е борила..... .....

Въ книж. VII-VIII на „Период. Списание" отъ стр. 75 и до 106 излага ни се „догматическото учение" на Богомилитѣ, но въ тоя видъ и въ такова развитие, каквито е приело у западнитѣ еретици, особенно у Катаритѣ. Казà ни се, че отъ първоѫъ Богомилитѣ отхвърляли всѣка обрядность и иерархия, но относлѣ ние виждаме и едното и другото развито у тѣхъ до голѣмъ степенъ, обаче не ни се каза и не ни се казва подъ какво влияние е ставало първото и подъ какво — послѣдньото. Да ли първото е ставало по едно голо подражание или е имало намѣсване и народното съзнание, народното наше вѣрване. Та най-послѣ въ всичко това „догматическо учение" нашата народна мисъль имала ли е каквогодѣ намисане? Най-повече въ обрядитѣ, а особенно въ тайнствата, въ вѣнкашното извършване на които въобще народътъ обича да налага своето *разумѣние*, своята характерна особенность, могло би да се види това, но не се вижда, понеже не ни се казва отъ авторътъ на статята. При това, г. Королевъ малко трудъ си е далъ понѣ-колко годѣ да разграничи развитието на догматическото учение у нашитѣ Богомили и у западнитѣ, така щото нѣма възможность да се каже положително такова сѫщто ли е било това учение у нашитѣ Богомили, или такова развитие е получило то у западнитѣ еретици. —

Ето тие сѫ впечатлѣнията, които ни направи статята на г. Королева „за Богомилството". Ние прочитахме тая статя два-три пѫти и подиръ всѣко прочитване ние излитвахме сѫщитѣ впечатлѣния. Рѣшихме се да обнародваме тие си впечатлѣния не за друго, но, ако е възможно, за да предпазимъ самиятъ г. Королева, когото ние почитаме и уважаваме, отъ подобно леко отнасене къмъ такива сериозни въпроси, — нѣщо което г. Королевъ повториль и

Digitized by Google

съ прибързваното обнародване на своитѣ „Уроци“ по Българската църковна история, които „уроци“ такожде страдаятъ отъ отсжтствие на сериозность, на система и на всецѣло освояване и разумѣние предмѣтьтъ. У насъ, благодарение на нашата полуобразованность, множина сж тие, които безъ да си пресмѣтнатъ силитѣ, безъ да си предположатъ нѣкоя обмислена цѣль, залавятъ се съ дѣтинска самонадѣянность и смѣшно Дон-Кихотство за сериозни работи, пишатъ и издаватъ *съчинения*. Ние не желали би да видиме и г. Королёва между такивато самозвани учени и писачи, които не могжтъ да разбержтъ нито важноста на попрището, въ което съ такава наглость стжпватъ, нито пъкъ могжтъ да уважаватъ себе си и читателитѣ си. И намъ ще бжде твърдѣ жално, ако г. Королевъ сѐ намѣри наскърбенъ отъ тие наши забѣлѣжки и, като ги остави безъ внимание, предпочете за напредъ да се еви въ числото на казанитѣ списовачи. Ние сме увѣрени г. Королевъ да разбира што е сериозна наука, и за това ще даде надлежна цѣна на думитѣ ни.

ЧИТАНКА За приготвяніе къмъ грамматиката.

Събрана отъ *Т. ИКОНОМОВЪ*. Издава Книжарницата на Хр. Г. Дановъ. Віена 1874.

Книжарницата на г. Хр. Дановъ тая година се показа особито плодовита и обогати книжнината ни — нàй-повече педагогическата ѝ часть — съ едно значително число книги, между които има и доста добри. Въ числото на тѣзи послѣднитѣ едно отъ първитѣ мѣста заема „Читанката“ на г. Т. Икономовъ.

Г. Тодоръ Икономовъ е познатъ на нашата читаюшта публика не толкосъ по учебно-педагогическа часть, колкото по вѣштото си перо въ сериознитѣ и ясно изложени статии, въ които, ако да има по нѣкогажъ занасения и *поспѣшни* или несвоевременни погледи на работитѣ, но въ пò-вечето случаи въ тѣхъ доста сполучливо и

Digitized by Google

умственното развитие, на умствената печалба. Това е твърдѣ естественно, защото самодѣятелноста незабѣлѣжно възбужда и развива съзнанието и отстранява механическата папагалска работа, която се развива подъ натискътъ на чуждъ произволъ, убива съзнанието и охотата и въ по-вечето случаи ако не и въ всичкитѣ, служи за неправилното развитие на умственнитѣ способности и даже твърдѣ често — за тѣхното отжпяване, — независимо отъ развалата на характерътъ. Заради това добритѣ и опитнигѣ педагоги ниито. така много не цѣнятъ въ питомцигѣ си както свободната умственна работа, ниито друго не гледатъ да развиятъ така много въ тѣхъ, както умствената самостоятелность и самодѣятелность.

Какви срѣдства употрѣбляватъ тѣзи умни хора за постигване на една толкова разумна и благотворна цѣль? Обикновенно *книгитѣ* имъ служатъ за такива срѣдства. Дору е дѣтето малко и се учи сите да прочита, добритѣ педагоги даватъ му на ржцѣ именно такива книжки, които—било съ картинкитѣ си, било съ простичкото, ясното и интересното си за дѣтето съдържание — възбуждатъ неговото любопитство, заинтересувватъ го и съ този начинъ каратъ го да прави само опитване за да работи надъ това съдържание на книжкитѣ. Това обаче не ште рѣче, че е достаточно учителятъ или педагогътъ да даде само такава книжка въ ржцѣтѣ на дѣтето и послѣ да сгърне ржцѣ или да гледа съ викове, сърдитня и съ сопа да накара дѣтето да работи надъ дадената нему книжка. Напротивъ, трѣба самъ той да се труди умно, обмислено, а не папагалски и варварски.[1]) — Когато се научи свободно да про-

1). Мнозина отъ нашитѣ учители, особенно же нашитѣ книгопродавци, на които се е случило да напишятъ или да издадѣтъ нѣкоя добра книжка за дѣцата, която, при това, удобрила се е или похвалила отъ нѣкого си, мислятъ че това е достаточно и налѣгатъ непремѣнно да се въведе книжката имъ въ всичкитѣ наши училища, безъ да присмѣтнатъ, че тукъ се иска оште едно и най-главно условие, — а именно, учителятъ да умѣе да преподава на дѣцата умно и свѣстно. Каква полза на пр. за малкото дѣте, ако му се даде въ ржцѣтѣ най-добриятъ букварь, а пъкъ учителятъ продължава по старата система съ сърдитни, викъ, плѣсници и сопа да го учи по този хубавъ букварь?

Digitized by Google

чита дѣтето, тогава му даватъ други книжки съ по-сериозничко съдържание, което, обаче, да не надминува умственнитѣ сили на дѣтето и което му дава възможность да разбирва по-добрѣ урокитѣ, што му се преподаватъ. Разбира се, че и тукъ е необходимо постоянното и умно ржководство на учителятъ. Като вече попорастне дѣтето, умственнитѣ му способности укрѣпнатъ и се развиятъ доста, та и познанията му се пообогатятъ, тогава вече му даватъ по-сериозни книги. Тукъ постоянното ржководство на учителятъ не се вижда за необходимо, нито се употрѣблява толкова, понеже ученикътъ бива понѣ до толкова развитъ, штото незабѣлѣжно отъ прочитванието познанията му да се обогатяватъ и разширяватъ, та и той може вече да се сѣшта, кое е отъ прочитаното понятно за него и кое не, може вече самъ да прави сравнение между мислитѣ, што ги срѣшта въ книгата, и да прави твърдѣ често свои събственни заключения отъ тѣхъ. Въ този случай едно само е дълженъ учителятъ или педагогътъ да прави и то е — да съвѣтва ученикътъ си да прочитва книги по-съ сериозно и полезно съдържание, съобразно, обаче, съ наклонноста и природнитѣ дарования на ученикътъ.[2])

И така, книгитѣ сж едно отъ главнитѣ срѣдства, чрезъ които добритѣ учители гледатъ да възбудятъ въ питомцитѣ си умствената самостоятелность и самодѣятелность. Тѣзи книги, обаче, сж двоенъ видъ: еднитѣ се наричатъ *учебници*, а други — *спомагателни*. Учебницитѣ съставляватъ главната основа на умственното богатство, а спомагателнитѣ книги разширяватъ това богатство, увеличаватъ го, а главното — даватъ истинниятъ смисълъ на това богатство, правятъ ученикътъ да разбере практическото му значение и да го употрѣблява на истинска полза. Безъ тѣзи послѣднитѣ, както казахме и по-преди, учебницитѣ твърдѣ малка полза би принесли на ученикътъ. Учебникьтъ, ако и да иска отъ учени-

2). Всѣки добросъвѣстенъ учитель е дълженъ да гледа штото колкото е възможно развитието на ученикътъ да бѫде всестранно, но голѣма погрѣшка би направилъ учителятъ, ако не обрьшта внимание на природнитѣ дарования на учечикътъ и ако не гледа да развие въ него преимуществено тѣзи дарования.

Digitized by Google

къть разумно съзнание, (разбираме при добъръ и свѣстенъ учитель), но той не дава свобода на ученикътъ самъ да упражнява умственнитѣ си сили. Това упражнение по учебникътъ става подъ ржководството на други и нѣкакъ подчинено, въ строго опредѣлени граници. Напротивъ, спомагателнитѣ книги даватъ пò-вече свобода на умственнитѣ сили на ученикътъ, заштото отъ тѣхъ той самъ, съ собственнитѣ си усилия извлича познания, които удобрява или не, и косто усвои, усвоява го самъ, съзнателно. Разбира се, че при такава една възможность на умътъ свободно да работи и не въ стѣснени нѣкои граници, не може да не се развие умствената самостоятелность и самодѣятелность. Заради това всички добри учители и въспитатели съвѣтуватъ на своитѣ ученици да не се ограничаватъ само съ научвание на уроцитѣ, што се преподаватъ ва класоветѣ, но оште, штомъ сполучятъ свободно време, да прочитватъ разни добри книги. Ето въ какъвъ смисълъ книгитѣ сж едно отъ нàй-добритѣ срѣдства за възбуждането и укрѣпяването на умственната самостоятелность и самодѣятелность въ ученикътъ.

Ние, Българетѣ, въ това отношение сме много назадъ, заштото литературата ни е много, твърдѣ бѣдна. Хе-ле што се отнася до книги за прочитание отъ малко развитички вече и възрастни ученици, — такива книги почти нѣмаме никакъ, така штото нашитѣ ученици, ако не могжтъ да се ползоватъ отъ книги на други езици, принудени сж да се ограничаватъ само съ едни учебници. Обаче колкото до книги за малки дѣца, отъ къмъ тая страна литературата ни е пò-богата. Не знаемъ, да ли тая часть на литературата е пò-прибилна (кярлия) или заштото въ послѣднитѣ времена педагогията стана на мода, но у насъ педагогическитѣ книги за малкитѣ дѣца сж доста размножени. Списовачитѣ на тѣзи книги и книжаритѣ наши надпреварватъ се единъ другъ: едни да списватъ, а други да издаватъ и разпространяватъ такивато книги подъ всевъзможни имена.[1]) За съжаление, въ много случаи раз-

1). Това съревнование особенно на книжаритѣ, зема, обаче, такива размѣри, штото достигва предѣлитѣ на шарлатанството и

Digitized by Google

множаванието на едно какво да е нѣшто никакъ не може да служи за доказателство на неговата доброкачественность. Това почти напълно се прилага на нашата за малкитѣ дѣца литература. Имаме по тази часть доста книги, но добросъвѣстниятъ учитель винаги би се затруднилъ да даде на малкото дѣте коя бѫде отъ тѣзи книги. Ние не штемъ да кажемъ съ това, че тѣзи книги сѫ до толко лошеви штото не струва да се даватъ въ рѫцѣтѣ на дѣцата, не! между тѣхъ има много такива (даже и по-всчето) на които съдържанието е и нравственно, и философско, и богословско, историческо, и физикоматематическо, и... и... Тъй се и вижда, че авторитѣ на тѣзи книжки положили сѫ всичкитѣ си способности, само и само да направятъ нѣшто такова, въ което да се виждатъ

на мѣсто да тегли вѣжди, то вади очи. Единъ книжаръ на примѣръ пѫтува нарочно или случайно преди началото на училищната година (т. е. когато ште се купуватъ книги за училиштата), срѣшта се съ учителитѣ, разговаря съ тѣхъ върху програма и учебници и като се увѣри, че има работа съ хора, които нѣматъ свои убѣждения особенно относително учителскитѣ си длъжности, земе да разправіѫ нѣкакъ тайнствено, че неговото пѫтувание не е туку тъй напусто, че той пѫтува съ цѣль — да види дѣ какви учители има, какъ сѫ наредени училиштата, по каква програма и по какви учебници се преподава въ тѣхъ, и че всичко това ште се прати на Екзархията и ште се обнародва. Бедниятъ учитель отъ такъвъ разказъ неволно почнува да изпитва страхъ и благоговѣние предъ такова едно важно лице и обѣштава, че за напредъ неговитѣ учебници ште употрѣбява. Другъ книжаринъ уботрѣбява друга манера (по-груба, обаче, и по-вредителна). И той пѫтува (случайно!), но само когато вече въ училиштата сѫ се започнали уроцитѣ. Отъ похвално любопитство този книжаръ посѣштава всичкитѣ училища и първата му грижа е — да види по каква система и по чии учебници се преподава въ училиштето. Штомъ види, че въ нѣкое училище не сѫ въ употрѣбление неговитѣ учебници, той почнува да увѣрява учителятъ, че сега системата на преподаванието е друга, че учебницитѣ на другитѣ книжари сѫ написани по старата система и не само че сѫ безполезни, но и вредителни за ученицитѣ, че тѣ трѣба да се изхвърлятъ, а да се въведѫтъ други по-добри, т. е. неговитѣ учебници. Ако види, че учителятъ склони на неговото мнѣние, почнува

Digitized by Google

тѣхнитѣ голѣми познания, тѣхната ученость. При всичко туй, сѐ е затруднително за добросъвѣстенъ учитель да даде такивато книжки въ ржцѣтѣ на малкитѣ си ученици. Защто? заштото авторитѣ на такивато книжки не погледнали простичко на задачата си, не искали да направятъ нѣшто простичко, но добро, а искали да направятъ нѣшто особно, извънредно... Съ една речь, тѣ искали не да *направятъ*, а да се *покажжтъ*.

Но когато вече ученикътъ се научи свободно да прочита и се явява нужда и необходимость да му се дава книга такава, която освѣнъ пò-вечето улеснение въ прочитанието да му дава точни и ясни познания отъ разни предмѣти, — учителитѣ и тукъ срѣштатъ голѣмо затруднение, понеже и отъ такива книжки сме оскудни, т. е. имаме и такива книжки доста (понеже всѣка отъ нашитѣ три

да го хвали, ако ли учителятъ излѣзе упоритъ или уменъ та почне да му доказва, че учебникътъ самъ пò-себе не значи нищто, че въ преподаванието на уроцитѣ главното зависи отъ способността и умѣнието на учителитѣ, че при способни учители и другитѣ учебници могжтъ да бѫджтъ употрѣбени съ полза, тогазъ когато при неспособни учители и нàй-добритѣ учебници оставатъ пò-вечето безполезни — ако почне учителятъ да прави такива умни възражения на този всезнающтъ книжаръ и доброжелатель, тогава той почнува да осѫжда тогози учителя и системата му, позволява си да изпитва ученицитѣ, самиятъ учитель и въ лицето на учителя, въ присѫтствието на ученицитѣ да хули наредата на училиштето и да се заканва че ште пише за това и въ газетитѣ. Обаче не стига това, ами той хули наредата на училиштето, системата на преподаванието и самиятъ учитель и вънъ отъ училиштето, по кафенетата и предъ гражданитѣ (или ако е въ село — въ кръчмитѣ). Какво излиза отъ това? Излиза туй, че умниятъ то зи книжаръ и ученолюбецъ става причина за раздори между гражданитѣ, за развала и затварение на училиштата. Такова едно недостойно поведение отъ страна на нашитѣ книжари е достойно за осѫждане. Ний би посъвѣтували нашитѣ книжари на мѣсто съ такива фалшиви и шарлатански способи да се трудятъ да въвеждатъ своитѣ учебници въ училиштата, хиледи пѫти пò-добрѣ, пò-похвално и пò-достойно ште направягъ, ако се старяятъ *добри* учебници да издаватъ. Тогава пѣка бѫджтъ увѣрени, че всѣки уменъ учитель ште имъ въведе учебницитѣ.

Digitized by Google

извѣстни книжарници счита за непремѣнна длъжность да има по нѣколко разни издания отъ всѣкакви книги), но добритѣ сѫ малко. Отъ тѣзи добритѣ първо мѣсто заема, както казахме и въ началото на това си разгледвание, *Читанката* на г. Т. Икономовъ.

По видимому Читанката на г. Икономова нѣма особенни достойнства и може да се намѣрятъ мнозина и отъ учителитѣ и отъ книжаритѣ, които да се почудятъ въ какво намираме ний по̀-добра отъ всичкитѣ други тая читанка и да ни заподозрятъ въ пристрастие. Истина, въ г. Икономовата Читанка нѣма Богъ знае какви мѫдрувания, нѣма натрупани много и хѐ-сѐ избрани нѣшта, ами всичко е обштеизвѣстно, просто... Има на пр. приказки за „дѣда и баба“, има двѣ-три обштеизвѣстни басни, има нѣшто за захарта, за кафето, за говѣдата, за нѣкой други птици и—толкосъ. При това, въ нея нѣма и никаква система. Въ нея статийкитѣ сѫ турнати разбъркано. Така, намѣсто да нареди едно подиръ друго всичко што се отнася до религията, г. Икономовъ разбъркалъ тѣзи нѣшта и като говори за Бога, за Инс. Христа, турга разни приказки слѣдъ това, разни басни, между които турналъ и за „Камфората“ (стр. 22), смѣсва послѣ „за Божиятъ промисълъ“, слѣдъ което пакъ захваща разни басни... Съ една рѣчь, въ Читанката на г. Икономовъ всичко е разбъркано,—религиозни понятия съ приказки и басни, баснитѣ съ понятия отъ зоологията, отъ физическата география и проч. Такива ли сѫ другитѣ подобни книжки? Такъвъ ли е „Книжовниятъ Имотъ“? Такава ли е и „Втората Четеница“ на г. Хр. Г. Данова? Не! Тамъ всичко добрѣ наредено, тамъ има система на съдържанието, всичко на „Отдѣли“, та всѣки отдѣлъ има опредѣлено съдържание. При това и съдържанието имъ сѐ избрано и сѐ приспособено така, штото ученикътъ да се *научи* и на нравственность...

Защто, прочее, ние удобряваме Читанката на г. Т. Икономовъ? Какво по̀-голѣмо достойнство има тя отъ другитѣ подобни книжки, когато въ нея е всичко така просто и разбъркано? Удобряваме ѭ, и ѭ хвалиме, и ѭ препоръчваме на всичкитѣ наши учители като на̀й-добра и сполучлива по тази часть, защото въ нея е всичко просто и разбъркано. Нейното достойнство е въ простотата и въ

Digitized by Google

разбърканноста. Систематическата нареда и философскитѣ мисли както и нравоучителната манера на изложението нѣматъ мѣсто въ подобнитѣ книжки, каквито сѫ читанкитѣ въобще. Каква е цѣлта на Читанкитѣ? Читанката не е учебникъ. Учебникътъ по кой да е предмѣтъ, трѣба да е изложенъ въ строго послѣдователна система, за да могѫтъ понятията, што се даватъ на ученикътъ за изучаемиятъ предмѣтъ да бѫдѫтъ правилни, ясни и въ една разумна връзка. Цѣлта, обаче, на Читанката е не да даде на ученикътъ пълно и точно понятие за кой да е единъ предмѣтъ, но да му развие съзнанието, да му развие умственнитѣ способности, като съ единъ лесенъ начинъ му обогатява познанията отъ разни предмѣти и съ този начинъ го приготовлява за систематическото усвояване на предмѣтитѣ, които предмѣти училиштето чрезъ учебницитѣ си ште му преподава. Ще каже, несистематическото, разбърканото изложение въ коя да е читанка е едно отъ достойнствата, заштото е полезна за ученикътъ. Въ кратички и ясни изрази, статийкитѣ му даватъ едно опредѣленно понятие за какво и да е, а разбърканото помѣстване на такива статийки съ разнообразието си на мѣсто да уморятъ вниманието, тѣ го възбуждатъ. Така сѫшто и простотата на предмѣтитѣ, за които се разказва въ статийкитѣ на Читанкитѣ, е тоже едно отъ достойнствата и полезно, понежо е съобразно съ умственнитѣ сили на ученикътъ. Каква полза отъ сериозни предмѣти, макаръ и доста ясно изложени, когато тѣ надминуватъ умственнитѣ сили на дѣтето, уморяватъ му вниманието и нàй-послѣ докарватъ работата до тамъ, штото принуждаватъ ученика да почне механически, папагалски да чете?

И така, отъ къмъ простотата на предмѣтитѣ и размѣсенноста на статийкитѣ Читанката на г. Икономова заслужва удобрение и подражание. Но тая Читанка има оште други двѣ много хубави дистойнства, съ каквито не сме виждали да се е отличило до сега нито едно подобно произведение на всевъзможнитѣ наши списовачи и книжари. Едното отъ тѣзи достойнства е простотата, гладкоста и голѣмата ясность на езикътъ. Въ тая Читанка нѣма нито една статийка, която като прочете ученикътъ да не ѭ разбере ху-

Digitized by Google

бавѣ всичката. Басня ли е, приказка ли е, отъ друго практическо съдържание ли е — всичко е тъй хубаво и ясно е изложено, штото и лекичко се чете и лесно се разбира. Да земемъ на пр. първата статийка „за Бога“ (стр. 3-5). Тая статийка тъй лесно, тъй вразумително ни разправя за Бога и за неговитѣ свойства, штото който ѭ прочете не е възможно да не си направи нàй-ясното понятие за Бога и за свойствата му. И ние сме увѣрени, че много прехласнати интелигенти и недоучени богослови, които не считатъ за ништо да се впуштатъ въ рѣшаването на нàй-мѫчнитѣ философско-богословски въпроси отъ които и хаберъ иѣматъ, увѣрени сме, казваме, че такивато велики наши учени не безъ полза би прочели тая статийка. Така умно е написано и ясно изложено и всичкото друго въ тая Читанка и ако ние би поискали нѣкой други примѣри за доказателство и потвърдение на тѣзи наши думи, трѣбало би да изпишемъ цѣлата читанка. Даже за такива сухи по видимому предмѣти, каквито сѫ „Лепилото“, „Ластиката“, „Каменна соль“, Каменны въглишта“ и т. п. г. Т. Икономовъ е съумѣлъ така да пише, штото се чете лекичко, съ интересъ, а главното не уморява вниманието на ученикътъ, понеже се разбира много добрѣ. Така сѫшто съ простота и ясноть се отличаватъ статийкитѣ за разнитѣ животни, особенно же отдѣлътъ „изъ исторія-та на земя-та“, дѣто доста мѫчнитѣ понятия сѫ изложени твърдѣ ясно и вразумително. При това, г. Икономовъ сполучилъ и въ изборътъ на предмѣтитѣ, отъ които много има доста практични, така штото като се съедини тая практичность съ ясната и точноста на изложението, книжката му остава полезна не само за ученици, но и за всѣки едного, който умѣе да чете и иска отъ прочетеното полза да извади.

Друго отъ тѣзи достойнства на Читанката е *граматическиятъ* и *логически разборъ* или приготвението къмъ граматика. Намъ се даже струва, че ако има да се хвали нàй-много тая „Читанка“ на г. Т. Икономовъ, това е за този *разборъ*. Съ това г. Икономовъ принася една голѣма полза на нашитѣ ученици и ги избавя отъ необходимоста напагалски да изучватъ граматиката на своятъ баштинъ езикъ по безсмисленното преподавание на учители,

Digitized by Google

конто само папагалски знаятъ науката, която се казва „Граматика". Най-глупаво и безсмисленно се преподава у насъ Граматиката. Нашитѣ граматисти пишятъ граматики за Българскиятъ езикъ и ги преподаватъ по извѣстни учебници не заштото знаятъ Българскиятъ този езикъ, а заштото на чуждитѣ езици граматикитѣ така сѫ написани..... Учителятъ като земе во рѫка нѣкоя българска граматика, написана по граматиката на френский, Сърбский, Русский или другъ нѣкой чуждъ езикъ, кара дѣцата да изучватъ папагалски правилата и формитѣ и мисли, та и вѣрва, че преподава Български езикъ. Разнообразието, што сѫштествува въ писменниятъ нашъ езикъ не само относително правописанието, но относително и самитѣ форми на израженията свидѣтелствува, че нашитѣ писачи пишятъ по този или онзи начинъ не заштото сѫ убѣдени, че тъй трѣба да се пише, а заштото сѫ навикнѫли тъй да пишятъ или заштото, другитѣ тъй пишятъ. Въобште граматическитѣ наши *убѣждения* сѫ твърдѣ слаби и безъ всѣка основа. Това незнаение на езикътъ, а папагалското знаение на граматическитѣ форми и правила както и „словосъчинението" бива твърдѣ вредително за развитието умственнитѣ способности на ученикътъ. Ученикътъ е препуденъ папагалски да работи надъ разнитѣ граматически форми, да заучва съ единъ твърдѣ мѫченъ начинъ што е сѫштествително име, што е прилагателно и проч., и сѐ пакъ съзнателно да не знае нѣшто отъ това, което съ такава голѣма мѫка научва. На нашитѣ граматисти не имъ е дохождало и не имъ дохожда на умъ, че знанието на езикътъ не се състои само въ механическото изучвание на граматическитѣ правила и форми, но оште и въ правилното развитие на мислителнитѣ способности на дѣтето, въ правилното разсѫждение, въ точното и правилно мисление, та и въ правилното изказване на мислитѣ за кой да е предмѣтъ. За това виждаме ние малкитѣ дѣца, конто сѫ се научили вече што годѣ да прочитатъ, съ потъ и голѣмъ трудъ да учятъ на изустъ: „Българската граматика ни учи да четемъ и пишемъ правилно български," или „Частитѣ на словото въ Българскиятъ езикъ сѫ десеть"..... така сѫшто често слушаме ние и достойнитѣ учители съ една сериозность, (която въ очитѣ на раз-

Digitized by Google

бранъ човѣкъ се показва твърдѣ смѣшна и комична) да питать ученицитѣ си: „Богъ — коя часть на словото е?“ — „Име сжштествително“ каже ученикътъ. „А што е сжштествително име?“ „Всѣко нѣшто, което сжштествува и пр. и пр. — нарича се име сжштествително.“ — така мжчно, неразумно, папагалската се продължава изучванието на граматиката въ всичкитѣ ѝ форми и съ всичкитѣ ѝ правила. Този способъ не развива, а затжнява умственитѣ способности на ученикътъ, лишава го отъ всѣка умственна самостоятелность и самодѣятелность и го прави да навикнува на работа механическа, папагалска, — нѣшто, което презъ всичкиятъ животъ прѣчи на човѣка и не му дава възможность да мисли и разсжжда за какво да е съ свой събственъ умъ, не му дава възможность да си изказва мислитѣ ясно, точно и правилно.

Г-нъ Т. Икономовъ, познавалъ е нуждата отъ едно разумно изучвание на граматиката. Познавалъ е той, че преди да се даде на дѣтето да изучва съ единъ сухъ и мжченъ начинъ сухитѣ правила и форми на граматиката, потрѣбно е то да се научи да мисли правилно и да разбира както трѣбва онова, което чете. Познавалъ е г. Икономовъ, че за бѫдуштитѣ умственни успѣхи на ученикътъ необходимо е дѣтето да се научи да съсрѣдоточва вниманието си на онова, което чете, необходимо е да се възбуждатъ и правилно развиватъ мислителнитѣ и разсѫдочнитѣ му способности съ такъвъ единъ уменъ начинъ, штото и умственната самостоятелность да се възбужда и правилното мислене и разсжждане да се укрѣпява малко по малко. Заради това и Господство му помѣстилъ въ Читанката си достаточно граматически и логически питания и *разбори*, които съставлватъ нàй-доброто украшение на книжката, заштото сж направени доста умно, направени сж така, штото хемъ възбуждатъ умственната самостоятелность и самодѣятелность, хемъ приучватъ дѣтето ясно, точно и правилно да мисли, та и да си разсѫжнява онова, което чете или слуша. Които штемъ *питания* и *разбори* да земемъ отъ тая „Читанка,“ ние въ всѣки едни што видяме, че ученикътъ има добъръ ржководитель, който го води така искусно, штото неговътъ крехъкъ и неразвитъ оште умъ самъ се сѣшта за много нѣшта, самъ дохожда до познавание на много

Digitized by Google

истини и незабѣлѣжно навикнува на самостоятелна, ясна, точна и правилна работа. И хубавото тукъ е това, че г. Икономовъ тъй добрѣ наредилъ питанията и разборитѣ, штото постепенно се утива отъ лесното къмъ по-трудното, та дѣтинскиятъ умъ, като постепенно навикнува правилно, ясно и точно да мисли и да прави достаточно вѣрни заключения, запознава се и лесно усвоява логическитѣ особенности въ езикътъ и съ това се приготовлява за правилното и лесно разбиране и на граматиката. За доказателство на думитѣ си ние нѣма да привеждаме тукъ примѣри отъ Читанката на г. Т. Икономовъ. Който обича може да разгледа които ште питания и разбори и ште види, че ний право говоримe, заштото той не може да не исповѣда че питанията върху първиятъ урокъ (на стр. 5-9) тъй хубаво ржководятъ дѣтскиятъ умъ къмъ ясното, точното, правилното и самостоятелно разбирване на урокътъ и въ сжштото време развиватъ умственнитѣ способности на дѣтето, щото много искусни наши учители, педагоги и *звучари* много и твърдѣ много би се възползували отъ тѣзи питания за свой собственъ умъ и разсждъкъ, понеже би се научили отъ тѣхъ какъ трѣба ясно, точно, правилно и самостоятелно да се мисли и разсжждава.

Ако да умѣяхж нашитѣ учители правилно да развиватъ мислителнитѣ способности на ученицитѣ си, ако да умѣяха тѣ да разесняватъ на питомцитѣ си всѣкъ единъ урокъ така, штото да ги приучватъ и правилно да разбиратъ онова, което четжтъ или учятъ, и правилно, ясно, точно и самостоятелно да работятъ съ умътъ си, ако да умѣяхж да правятъ така нашитѣ достойни учители, ние штѣхме да забѣлѣжимъ на г. Икономова, че не трѣбаше да турга въ Читанката си „питанията и разборитѣ,“ понежо тогава тѣ не штѣхж да бждатъ потрѣбни въ една книга която се дава въ ржцѣ на ученици, и оште ученици такива, които иматъ нужда да се приготвятъ къмъ граматика. Ученицитѣ, особенно отъ такава възрасть и съ толкова умственно развитие не сж навикнали на самостоятелна умствена работа и по-вечето сж склонни механически да работятъ надъ книгата, отъ колкото разумно и съзнателно. Заради това въ тѣхнитѣ собственни ржцѣ и най-добритѣ и практични питанията, би се скоро обърнали на механическо

Digitized by Google

четене и заучване, ако нѣмать разуменъ ржководитель. Но понеже ние нѣмаме такива разумни учители, понеже у насъ всичкото върви на опаки и колкото сж по-малки ученицитѣ и по-неразвити, низ гледаме и учителитѣ, които ште се занимаватъ съ тѣхъ, да бждѫтъ по-простички, по-неучени, — а отъ това излиза, че и самитѣ учители, които ште приготовляватъ къмъ граматика ученицитѣ, иматъ и тѣ нужда отъ уменъ ржководитель въ това отношение, — г. Т. Икономовъ много добрѣ е направилъ дѣто вмѣстилъ въ Читанката си такива добри питания и разбори, защтото тѣ ште служатъ ржководство и за самитѣ учители, отъ тѣхъ учителитѣ ште се научятъ какъ да питатъ по-умно и разумно ученицитѣ си и какъ по-разбрано и правилно да имъ разесняватъ уроцитѣ и да ги приготовляватъ както трѣба за разбирание и граматиката.

И така, ето по причина на какви дѣйствителни достойнства ние похваляваме Читанката на г. Т. Икономова и ѭ препоржчваме на всичкитѣ наши учители и училишта като една отъ най-добритѣ за сега книжки не само за дѣца, които се приготовляватъ къмъ граматика, но и за такива, които иматъ нужда да се учятъ ясно, точно и правилно да мислятъ и разсѫждаватъ. Ето защто не можемъ пакъ да не кажемъ, че Книжарницата на г. Хр. Г. Дановъ много добрѣ направила дѣто отново подари на нашата книжнина тая добра книжка.

Обаче, какъ тъй г. Т. Икономовъ е съумѣлъ да напиши такава повидимому проста, но на дѣло много добра книжка? Споредъ усилията, които правятъ нашитѣ писачи и книжари да пишятъ и издаватъ толкова много книжки по тая часть и споредъ тѣхнитѣ неуспѣхъ, тѣхната неудача, — това отистина е чудно. Но предъ здравъ умъ работата излиза твърдѣ простичка. Г-нъ Т. Икономовъ е написалъ такава хубава и полезна книжка, защтото е искалъ не *да се покаже*, а *да направи*. Той не е искалъ да удовлетворява на своето авторско самолюбие и честолюбие, не е мислилъ да накарва хората да се очудватъ на неговитѣ познания и да го считатъ въ редътъ на ученитѣ хора, на новѣйшитѣ искусни учители и педагоги; напротивъ, той погледналъ на задачата си твърдѣ скро-

Digitized by Google

мно, но съ здравъ и практиченъ погледъ. Той добрѣ разбралъ насуштната нужда на нашитѣ училища отъ подобна полезна книжка, добрѣ е пресмѣтналъ силитѣ си и въодушевенъ отъ желание да бжде дѣйствително полезенъ на своитѣ малки братя и сестри, той се е заловилъ за скромна, но полезна работа. За това неговата Читанка излѣзла така скромна, но добра; за това статийкитѣ въ тая Читанка сж такива простички, но практични и полезни; за това езикътъ на тѣзи статийки не е отистина красноречивъ, ораторски и накиченъ съ хубави-хубави фрази, но е простичекъ, ясенъ и добрѣ вразумителенъ и за малкитѣ дѣца и всѣкиго другиго; за това и питанията и разборитѣ сж така превъсходни. Да, г. Т. Икономовъ отистина съ Читанката си не се е показалъ, но е направилъ едно доста хубаво нѣшто. И ние не можемъ пакъ да не кажемъ, че ште ни бжде твърдѣ жално, ако г. Т. Икономовъ, не продължава да работи по учебно-педагогическа часть, за каквато работа Господство му, както се вижда отъ Читанката му, има истинска дарба.

Digitized by Google

Книжовни вѣсти.

РЪКОВОДСТВО къмъ ФИЗИКЪ-ТЪ.
Съставена отъ И. Н. ГЮЗЕЛЕВА. Съ 292 чьртежа въ текстътъ. Въ Прагъ у книгопечат. Гинекъ Милитки и Новикъ стр. 448, цѣна 1 ½ меджидіе Сребро.

Достатечно е да прочете човѣкъ предговорътъ на тая книга и да се увѣри, че авторътъ ѝ се е заловилъ за доста сериозната си работа съ надлѣжно умѣние и потрѣбнитѣ познания. За добра честь, самата книга напълно оправдава това мнѣние. Физиката на г. И. Н. Гюзелева е едно хубаво приобрѣтение за нашата учебна литература. Г-нъ Гюзелевъ си е съставилъ учебникътъ по единъ добрѣ обмисленъ, разуменъ и удаченъ начинъ, при това и езикътъ му е много гладъкъ, хубавъ и вразумителенъ.

Не ни е намѣрението да хвалимъ тукъ книгата на г-нъ Гюзелева. Дѣлото само̀ се хвали и нѣма нужда отъ други похвали. Всичкитѣ наши добросъвѣстни учители и учени хора, които разбиратъ отъ предмѣтътъ, за който разправя книгата на г. Гюзелева, непремѣнно ще се съгласятъ, че г. Гюзелевъ съ умѣние и добросъвѣстно е работилъ тая книга. Похвалитѣ, слѣдоват., не сѫ нужни, но ние не можемъ да премълчимъ радоста си, като виждаме, че и между насъ се явяватъ сериозно учени мѫже, които се залавятъ сериозно да работятъ на книжовното поле, че и нашата сиромашка книжнина се обогатява съ едно сериозно произведение по единъ отъ най-важнитѣ клонове на науката. Въ предговорътъ на *физиката* си г. Гюзелевъ между другото казва и това: „Но да се ввождатъ тѣзи ръководства (т. е. издаденитѣ по̀-преди физики)

Digitized by Google

въ главнитѣ училища изъ Българско за преподаваніе, това е мислѭ, непрактично; защото преподаваніето имъ, при другитѣ несгодности, вредно дѣйствува въ нравственно отношеніе на ученикътъ, като го ввожда въ заблужденіе, че той знае вече физикѫ-тѫ и, въ случай на нуждѫ, съ време може да ѭ преподава на другитѣ" (стр. III—IV). Това е много вѣрно казано, заштото многото некадърни у насъ учители, както и учени, които безъ да иматъ надлежнитѣ положителни познания, наймать се да преподаватъ какъвъ предмѣтъ имъ се попадне или да разсѫждаватъ съ единъ авторитетенъ тонъ и за най-важнитѣ въпроси, за които и твърдѣ повърхноснитѣ имъ понятия не сѫ правилни, — това печално евленно у насъ не е друго, освѣнъ слѣдствие на преподаванието серіозни предмѣти по такива повърхностни учебници. Съ това се оббеснява и друго печално евление въ нашата литература, а именно — чудноватата рѣшимость на нѣкои си отъ нашитѣ списовачи да списватъ или да превождатъ книги по серіозни предмѣти, безъ да иматъ надлежната подготовка за това, безъ да иматъ надлежнитѣ познания. Не може да се начуди човѣкъ на смѣлоста на г. г. *Грувева*, *Енчева*, *Въженова* и др. да превеждатъ и издаватъ физики и химии, — безъ да иматъ надлежни познания отъ тие предмѣти. Вижда се, тѣ мислятъ, че е доста човѣкъ да знае езикътъ и да се залови за превеждането на кой да е серіозенъ предмѣтъ..... Вижда се, нимъ не е никакъ дохождало на умъ, че за такава серіозна работа не стига човѣкъ да знае само езикътъ, отъ който превожда, *но трѣба да знае добрѣ* и предмѣтътъ. Тукъ ние премълчаваме и оние преводачи, които се залавятъ да превождатъ серіозни предмѣти оште и безъ да знаѭтъ добрѣ езикътъ, отъ който ги превождатъ и ште да попитаме какво излази отъ тая наистина печална но и смѣшна смѣлость на единитѣ и на другитѣ? Нищто друго, освенъ да се обогатява сиромашката ни литература съ книги безъ всѣко достойнство, съ книги такива, които да не могѫтъ да се употрѣбляватъ за въ работа или, ако отъ нѣмай-кѫдѣ се употрѣбяватъ, да не принасятъ друго, освенъ — както казва и г. Гюзелевъ — нравственна вреда на ученикътъ, като го правятъ да мисли, че знае нѣшто тогава, когато той не знае нищто.

Digitized by Google

Заради това ние отъ душа се радваме, дѣто такъвъ сериозно образованъ мжжъ, какъвто е г. Гюзелевъ, се е заловилъ за работа, отъ която напълно и добрѣ е отбиралъ и ни е надарилъ книжнината съ такъвъ добъръ трудъ, какъвто е физиката му. И радваме се ние оште и за това най-много, че тоя трудъ съ сериозноста си и удачноста си ште отнеме у мнозина наши непризвани и повърхностни учени охотата туку така, безъ обмисление, да се залавятъ за такива работи, за каквито нѣматъ нито надлежната подготовка, нито надлежнитѣ познания.

Като гледаме на хубавиятъ трудъ на г. И. Н. Гюзелева, намъ ни минува и друго презъ умътъ, а именно, че когато човѣкъ е надаренъ съ истински способности, има надлежни познания и иска да ги употрѣби на полза за своитѣ братия и сестри, той може да направи това и като се намира въ отечеството си.

ИСТОРИЯ на ПРАВОСЛАВНАТА ХРИСТИЯНСКА ЧЕРКВА. Съставена по учебници-ты на Александровци-ты, *Рудакова*, и *Ласкариса* и допълнена за БЪЛГАРСКАТА ЧЕРКОВА по съчиненията на *Гилфердинга*, *Дринова* и *Королева* отъ Д. Т. ДУШЯНОВА. Първо изданіе. стр. 277. цѣна гр. 18. Издава Книж. на Хр. Г. Дановъ. Віена печатница на Българско-то отдѣленіе Іанко С. Ковачевъ и С-ie. 1874.

Г-нъ Д. Т. Душяновъ е обогатилъ до сега българската книжнина съ слѣдующитѣ книги: „Бисеръ и бесцѣнни камьніе,“ „Прѣсадъ на мждрость-тж“ (отъ Р. Д. Душяновъ), „Зла жена“, „Кратка Българска Історія II изданіе“ и „Історія на православната Христіанска черкова.“ Съ изключение на тая послѣдната книга, всичкитѣ други сж такива, штото никакъ не може човѣкъ да си състави отъ тѣхъ нѣкое добро мнѣние за ученитѣ и педагогически способности на г. Д. Т. Душянова. Особенно второто издание на Българската му история бѣше такова, штото справедливо заслужи укоритѣ, што му се направихж въ „Период. Списание“ на „Бълг Книж. Дружество“ [1]) (глед. кн. V-VI, стр. 324). Новиятъ трудъ

1). Гледаме, че г. Душяновъ се сърди за такъвъ единъ не-

Digitized by Google

обаче, на г. Душянова ни представлява съвършенно друго нѣшто, и ние не можемъ, освѣнъ да похвалимъ г. Душянова за тоя му трудъ. Църковната история на г. Душяновъ, можемъ да кажемъ, е едно утѣшително явление въ нашата книжнина. Тя ни представлява въ едно цѣло, ако и въ кратцѣ, всичкиятъ исторически животъ на нашата Православна църква отъ началото на Християнството и до днесъ. И хубавото е, че ако и да нѣма нѣшто самостоятелно отъ г. Душяновъ въ тая книга, но господство му съумѣлъ добрѣ да се възползува отъ готовиятъ материялъ и добро-

---

приятенъ отистина, но справедливъ отзивъ относително второто му издание на Българск. История. Тая сърдитня отистина прави скърбно впечатлѣние касателно г. Душянова, заштото показва, че и господство му е отъ оние, които считатъ книжовното поле за играчка, или отъ оние, които мислятъ, че дѣйствителнитѣ способности се плашатъ и уништожаватъ отъ справедливото осѫждание на дѣйствително недостойни литературни произведения. Въ предговорътъ на църковната си история (стр. IV) господство му като се оплаква отъ критиката за българската му история, която критика стана отъ страна на „Бълг. Книж. Дружество" и която той нарича псувня, между другото пита: „Тѫй ли ся свѣстява народъ? Тѫй ли ся поправя? Тѫй ли му ся помага?" Не знаемъ защто г. Душяновъ е приплѣлъ тука народътъ. Критиката за „Бълг. История" на г. Душанова нѣмаше никакъ предъ видъ да свѣстява или да поправя народътъ, ами нейната цѣль бѣше да посвѣсти малко тие писачи, които за всичко се залавятъ да пишатъ безъ да си присмѣтнатъ добрѣ умственнитѣ сили, безъ да обмислятъ добрѣ онова, което така лесно се залавятъ да пишатъ и го пишатъ и го издаватъ..... Такивато писачи искаше критиката да посвѣсти и да имъ отнеме охотата за напредъ да се залавятъ за работа, която не имъ е по силитѣ, нито пъкъ имъ иде отъ рѫки. Колкото за третьото питание: „така ли се помага на народъ?", ние ще кажемъ на г. Душянова, че отистина голѣма полза принася на народътъ си оня, който съдѣйствува да се умали числото на дѣйствително бездарнитѣ и неспособни писачи, които съ своитѣ нищо и никакви литературни произведения тургатъ голѣми прѣчки за правилното развитие на младото наше поколѣние. Ако съ тоя въпросъ г. Душяновъ е искалъ да каже, че съ осѫждания и нападки обезкоражватъ се и даровититѣ писачи и слѣдов. народътъ ще се лиши отъ тѣхната полезна дѣятелность

Digitized by Google

съвѣстно се е потрудилъ надъ него. Така се и вижда, че г. Душяновъ е обръшталъ на всичко внимание и е гледалъ да вмѣсти въ книгата си всичко, што е имало забѣлѣжително въ историческиятъ животъ на Православната църква. Не можалъ само да упази строга система въ изложението и връзка между частитѣ, отъ което и за изучвание по нея дохожда мжчно и за прочитване, понеже вниманието се отекчава и разпилява Това, обаче, трѣбва отъ една страна да е станало по тая причина, че г. Душяновъ, вѣренъ на ржководствата, отъ които се е ползувалъ, не е вървѣлъ въ

на литературното поле, и тукъ господство му се лъже. Дѣйствителнитѣ способности не се обезкоражватъ отъ никакви, макаръ и най-страшни, нападения и укори. Доказателство на това може да ни служи самъ г. Душяновъ. При всичко че той се вижда много наскърбенъ отъ критиката за „Българската му История", това обаче не го е обезкуражило, не му е побъркало да си опита силитѣ по другъ клонъ на литературната дѣятелность, по който клонъ по-му иде отъ ржки да работи. Въ сжштото време, обаче, ние сме увѣрени, че, ако и да се сърди на критиката, ако и да ѭ нарича псувня, но, като човѣкъ што-годѣ съ здравъ умъ, г. Душяновъ не ште си вече позволи да пише учебници за малкитѣ дѣца, прѣди да обмисли добрѣ онова, което ште работи, прѣди да си пресмѣтне хубавѣ силитѣ. Никому да не се показва чудно това, дѣто г. Душяновъ е съставилъ доста добра „църковна история" за възрастни хора, а не е можилъ да напише или да състави „Българска История" за малки дѣца. Да се пише книга за възрастни хора е много по-лесно отъ колкото да се пише книга за малки дѣца. Въ тоя послѣдниятъ случай трѣба човѣкъ да има педагогически способности, голѣмъ опитъ и умѣние. Поради това църковната история на г. Душянова е доста добра, а „Българската му История" не я бива никакъ за учебникъ на оная дѣца, за които безъ всѣкакви резони скимнало на господство му да ѭ назначи.

Сърди се г. Душяновъ на критиката, че въ нея не сж се показвали недостатъцитѣ на „Българската му История." Това е недобросъвѣстно отъ страна на господство му. „Българската му История" се разгледва въ критиката само отъ педагогическа точка, и като такава намѣри се съвършенно несгодна за дѣца, които оште немогжтъ правилно да говоржтъ. Въ критиката се каза 1, че на питания и отговори такъвъ учебникъ не бива полезенъ за

Digitized by Google

изложението на всичкитѣ събития въ църквата хронологически, я така да речемъ, *предмѣтно*. Т. е. като говори на пр. за вънкашното разпространение на християнството въ извѣстенъ единъ периодъ, говори само за това вънкашно разпространение презъ всичкиятъ тоя периодъ, безъ да се допрѣ до другитѣ събития въ църквата, станѫли презъ сѫштиятъ тоя периодъ. Тая система на изложението е по̀-лесна, но при нея не може да се запази единство, послѣдователность и връзка въ събитията, — нѣшто, което, както казахме, утекчава вниманието и затруднява изучването. Отъ друга страна, незапазването строга система, единство и послѣдова-

---

дѣцата; 2, че питанията и отговоритѣ г. Душяновъ ги направилъ твърдѣ неудачно; 3, че натрупалъ малкиятъ си учебникъ съ такива имена и свѣдѣния, които не сѫ никакъ за дѣца и ако сѫ принудени дѣцата да ги изучватъ, тѣ не ште да се ползуватъ нищто, напротивъ ште гма вредъ за тѣхъ, заштото ште ги изучватъ папагалски. А г. Душяновъ да ли не знае, че всичко, което се учи безсъзнателно, папагалски, затѫпява, умственнитѣ способности? На мѣсто да се сърди и да се преструва, че ужъ ненамѣрилъ въ Критиката да се показватъ недостаткитѣ на Българската му история, г. Душяновъ нека разгледа пакъ тая критика по̀-хладнокръвно и нека ни каже не е ли справедливо, дѣто се казва въ нея, че и питанията и отговоритѣ сѫ злѣ направени? Нѣка ни каже г. Душяновъ, ама добросъвѣстно, нима за малки дѣца, които оште не могѫтъ правилно да говорятъ и съ свои думи да си изказватъ мислитѣ, нима е било разумно да имъ се турга въ устата тоя отговоръ: „Оште отъ II-й в. прѣдъ Р. Хр., когато единъ дѣлъ отъ тѣхъ минѫлъ Кавкаскы-ты горы, та ся заселилъ въ Арменіѭ, както пише Арменскый историкъ Мойсейренъ; а въ V-й в. слѣдъ Р. Хр. тѣ вече были познати на много историци по свое-то независимо господарство, что завладѣли отъ тогавашны-ты народы: Славяны, Фины, Мордвы, Черемисы, Чюваны, Вотяги, Татары и другы, и комуто предѣли-ти исповсѣ достигнѫли да ся простиратъ отъ Уралскы-ты планины, до рѣкы-ты: Сурѫ и Окѫ; и отъ рѣкы: Вятка и Камѫ, — до изворы-ты на рѣкы: Донъ, Хоринъ и Самарѫ; срѣда-та му пакъ была по сѣверо-источны-ты брѣгове на рѣкѫ Волгѫ“. Ето цѣлъ единъ отговоръ на питанието: „Българи-ти отъ кога сѫ станѫли извѣстни въ Исторіѭ-тѫ? Питаме г. Душянова — да ли е за дѣца тоя отговоръ?

Digitized by Google

телность въ изложението, както и връзка между частитѣ е произлѣзло, безсъмнѣние, и отъ това, че въ малко страници трѣбвало да се говори за твърдѣ много нѣшта. При всичко това, въ много нѣшта г. Душяновъ е съумѣлъ така да избере и сгрупирува събитията, штото читателятъ отъ краткитѣ тие свѣдѣния получава по-правилно, по-ясно и по-определенно понятие за предмѣтътъ, за който се разправя въ тѣхъ, неже ли отъ дълги и широки статии, въ които специално се ужъ излагѫтъ тие предмѣти. Като за доказателство на това можемъ да посочимъ на страницитѣ, въ които се говори за ереситѣ на Българската църква, а особенно за Богомилитѣ (стр. 151 - 158). Отъ 8-тѣхъ тие страници читателятъ може да си състави по-ясни и определенни понятия за Богомилитѣ и за бранителитѣ на Православието отъ Богомилската ересь, нежели отъ цѣлата статя на г. Королева, макаръ г. Душяновъ да се е ползувалъ, както самъ казва, отъ тая послѣдната.

Много добрѣ е направилъ г. Душяновъ и съ това, дѣто е

Не вѣрваме да ни каже, че е за дѣца, защтото съ това ште покаже, че нѣма понятие отъ първоначалнитѣ правила на преподаването, нито познава дѣтскитѣ сили и способности. Така сѫ-што го питаме — да ли сѫ за дѣца и тие отговори, които се срѣштатъ на стр. 62 - 64 - 68 и по всичката му история? При това, да ли самъ г. Душяновъ е до толкова самооболигенъ, штото не може да познае, че и питанията му сѫ наредени по единъ отекчителенъ и непрактиченъ начинъ? Най послѣ нѣка ни каже добросъвѣстно — намира ли той добра Българската си история въ тоя видъ, въ какъвто ни се представя тя въ II то издание? Ако честолюбието му надвие на съвѣста му и не му допусне да се признае публично, че II-рото издание на „Бълг. му История" е справедливо осѫдено въ „Период. Списание", но въ душята си той ште се съгласи съ тая пресѫда и не ште посмѣе вече (въ това сме увѣрени напълно) така необмислено да съставя и издава лоши книжки за дѣцата. Но начинътъ на пресѫдата билъ лошъ и приличалъ на псувня. Е! лошата болка съ горчиво лѣкарство се излекува. При това, Критиката имаше предъ видъ не само г. Душянова, а всичкитѣ непризвани и неспособни дѣци, които считатъ литературното поле за играчка и си позволяватъ да пълнятъ книжнината ни съ разни лоши книги.

Digitized by Google

вмѣстилъ въ книгата си и историята на Руската църква. Като клонъ значителенъ отъ Православнето историята на Руск. църква не може да не влѣзе въ общиятъ исторически животъ на цѣлата Православна църква. При всичката краткость, обаче, намъ ни се струва, че, сравнително, за нея е разпространено по-вече отъ колкото би трѣбало, тогава, когато за Българската църква остава мѣсто да се желае оште много нѣшто. Отсѫтствова въ книгата на г. Душянова и историята на *Атинската цѫрква* както и на другитѣ Въсточни църкви отъ времето на отоманското владичество. Съгласни сме, че тая часть на църковниягъ православенъ животъ принадлежи на *новѣйшата история* и г. Душяновъ би срѣщналъ много и голѣми мѫчнотии, толкова по-вече като не е можалъ да намѣри надлеженъ материялъ и въ рѫководствата, отъ които се е ползувалъ. При всичко това единъ малъкъ опитъ отъ негова страна въ това отношение билъ би не само неизлишенъ, но доста полезенъ, особенно когато господство му е счелъ за потрѣбно да прибави въ историята си единъ кратичекъ обзоръ на новѣйшата история на нашата Българска църква. Историческиятъ църковенъ животъ на Въстокъ отъ владичествотото на османцитѣ развивалъ се е при едни особенни условия и е зелъ нѣкакъ особенни нѣкои форми, които, разгледвани само въ една частна църква, били би непонятни безъ запознанието съ цѣлиятъ вървежъ на всичкитѣ въсточни църкви. Това запознавание е необходимо относително разсеснението нашътъ български църковенъ животъ отъ покорението ни подъ Османцитѣ и до днесъ, толкова по-вече, че тоя нашъ църковенъ исторически животъ се е изгубвалъ и сливалъ съ животътъ на цароградската църква и сегашното му отдѣлвание отъ тая църква и самостоятелно сѫществование станало е и се продължава при такива условия и въ такива форми, които били би непонятни, неясни и даже нѣкакъ неоправдателни безъ знанието вървежътъ на

Чудно нѣшто, обаче! Съ критиката въ „Период. Списание“ относително „Бълг. История“ на г. Душяновъ съгласи се и „Читалище,“ съгласява се даже и г. Шишковъ. Защто на тѣхъ не се сърди г. Душяновъ, а се сърди само на „Пер. Списание“?

Digitized by Google

общиятъ исторически животъ на всичкитѣ въсточни църкви. Отъ тая страна историята на Въсточнитѣ църкви била би твърдѣ полезна за насъ. Тя би пояснила и оправдала много фактове отъ настоящиятъ животъ на нашата Българска църква. При това, безъ тая история (на Въсточнитѣ църкви въ новитѣ времена) „Глава Седма“ на църковната история на г. Душянова (стр. 249), въ която се разправя за „състояніе-то на Българскѫ-тѫ църква слѣдъ унищожаваніе-то на патріаршіи-ты ѝ“, излиза нѣкакъ излишна, понеже стои осамотена, безъ всѣкоя връзка съ другиятъ материялъ. Събитията што се разказватъ въ тая глава стоятъ и тѣ осамотени, безъ всѣко отношение къмъ другитѣ съвременни събития на съсѣднитѣ църкви, въ връзка съ които само би получили надлежната ясность. За това и цѣлата тая глава стои нѣшто не като необходима, историческа, а като газетна и полемична статя. При всичко това, обаче, новата книга на г. Душяновъ е доста добра.

Г-нъ Душяновъ раздѣлилъ църковната история на три периода. Първиятъ — отъ началото на християнството до Константина Велики или до обевлението му господствующте въ Римската Империя (отъ 34 до 323 г.). Вториятъ периодъ — отъ Константина Велики до раздѣлението на църквата на Въсточна и Западна (отъ 323 до 988 г.), а третиятъ периодъ — отъ раздѣлението на църквата до днесъ (отъ 988 до 1870). Това послѣдньото разграничване, обаче, не е вѣрно, заштото третиятъ периодъ не се занимава съ историята на всичката православна църква, а само съ историята на на Българската и Руската църква.

Езикътъ на тая книга е доста гладъкъ и ясенъ, само не е серюзенъ — съобразно съ съдържанието, а лекичекъ и не исторически, но газетни.

Поевлението на Църковната История на г. Душянова въ днешнитѣ времена и въ тоя размѣръ, въ какъвто е тя, нѣкакъ излиза *преждевременно*, та тая история надминува силитѣ на ученицитѣ и не може да имъ служи за учебникъ. Обаче тя може да бѫде добро рѫководство за самитѣ учители.

Ние би желали г. Душяновъ и за напредъ сѐ така добросъвѣстно да се труди на книжовното наше поле и да надарява книж-

Digitized by Google

нината ни сѐ съ такива добрѣ съставени книги, каквато е църковната му история, а не както е правилъ до сега съ писването и издаването на „Бисеръ и Безцѣнни камьніе“, „Прѣсадъ на Мждрость“, и „Кратка Бълг. История II изд.“ и т. н., — които книги сж безполезни и даватъ лошо понятие за способноститѣ на господство му.

РЖКОВОДСТВО за *СЛОВЕСНОСТЬ съ примѣри за упражнение въ разни видове съчинения на ученици въ народнитѣ ни мжжски и женски училища. Отъ Д. П. ВОЙНИКОВЪ.* Віена 1874 стр. 332. Цѣна 16 гроша.

Който съ внимание слѣди за нашето, Българско развитие, той ште забѣлѣжи, че ние всичко вършимъ по едно голо подражание и за то въ развитието си вървимъ *клатишкомъ* — ту на самъ, ту на татъкъ, споредъ както видимъ да правятъ хората. Разбира се, че това подражание сѐ ште ни изведѐ на видѣло, но това е истината, че по пжтятъ на развитието си ние до сега сме вървели при едно твърдѣ малко участие на събственното си съзнание, та и сега почти правиме така, — нѣшто, отъ което произлиза голѣмата бавность на развитието ни.

Бѣше време (и то не се е минало отколѣ), когато нашитѣ така називаеми *ГЛАВНИ* учители изпълнявахж очитѣ на хората и възбуждахж уважение и благоговѣние къмъ себе си съ голѣми и *обширни* програми, въ челото на които стоехж: *Психология*, *Логика*, *Риторика*, *Етика*, *Философия*, *Пиитика*, *Естетика* и проч. Послѣ тие гръмовити и страшни имена нѣкакъ незабѣлѣжено се потулихж, и изчезнахж, а нихното мѣсто застжпихж, съ по-голѣма скромность обаче, *естественнитѣ науки*, по слѣдствие на което всѣки се залуви да списва *Зоологии*, *Физики*, *Химии*, а всѣки главенъ учитель ввожда въ училиштето си тие предмѣти, които днесъ за днесъ почти че иматъ тѣ първенството или господството въ нашата учебна сфера. При всичко това, обаче, почна нѣкакъ

Digitized by Google

да се обръшта пакъ внимание и на *словеснитѣ* наречени науки. Да ли е това пакъ *мода* или ние отъ истина зехме по-свѣстно и разумно да гледаме на нашето развитие, но въ послѣдньо време почти въ всѣко едно по-наредено училиште у насъ понѣ *Словесноста*[1]) има почетно мѣсто, та и въ книжнината ни едно слѣдъ друго се евихж три произведения по тая часть, безъ да възбудятъ негодование за самото си поевяване. Разбира се, че сравнително съ предишната грѫмовитость, поевлението на „Словесность" въ нашитѣ училиште и въ нашата книжнина е едно твърдѣ скромно нѣшто, но тая скромность показва, че почнали сме по-разумно да гледаме на работата, — което е най-утѣшително за насъ.

Ние не знаемъ да ли сж уведени въ нашитѣ училиште и тритѣ сжштествуюшти вече у насъ *словесности* и учителитѣ, които преподаватъ тоя предмѣтъ, какво употрѣбление сж направили или правятъ отъ тѣхъ и на кое отъ тритѣ тие произведения даватъ преимуштество, но това знаемъ, че тѣ сжштествуватъ у насъ. За едното отъ тие произведения (което не е, обаче, пълна словесность, а само *половина* отъ тая наука), а именно — за „наука за стихотворство и пѣснотворство" на г-на П. Оджаковъ, дàде се надлѣжното оцѣнение въ „Период. Списание" на „Бълг. Книж. Дружество" (гл. Кн. VII-VIII, стр. 116.). За другитѣ двѣ „пълни" — да ги речемъ — словесности, а именно — за „Елементарната словесность" на г. Шишкова и за „Ржководство за Словесность" на Д. П. Войникова Критиката не се е произнесла оште. Не знаемъ каква ште бжде нейната пресжда за тѣхъ, но ние въ „Книжовнитѣ си вѣсти" като извѣстяваме за новото произведение на г. Войникова, ште си дадемъ въ кратцѣ и мнѣнието за това произведение.

На науката, която се нарича „словесность", гледатъ двояко: едни гледатъ на нея като на нѣшто схоластическо, педантско и за то не ѝ отдаватъ подобающата честь и подобающето уважение; други, напротивъ, гледатъ на тая наука като на нѣшто разумно,

1). Като казваме „Словесность", ние разбираме и ште разбираме тукъ тая дума въ твърдѣ тѣсенъ, ограниченъ смисълъ.

Digitized by Google

полезно и за то даватъ ѝ почетно мѣсто въ редътъ на общтообразователнитѣ науки, считатъ ѭ за необходима въ развитието на човѣка. Ние съ какъвъ *гледъ* ште гледаме на г. Войниковата словесность? Съ такъвъ какъвто заслужва тя.

Нищто не бива безъ причина. Науката „Словесность" е добра и полезна въобште. Но дѣто мнозина сѫ изгубили къмъ нея надлѣжното уважение, дѣто мнозина гледатъ на нея като на нѣшто схоластическо, педантско, — на това единственната причина е пакъ сама тя, словесноста, защото тя отистина бѣше паднала въ схоластицизмъ и въ смѣшенъ педантизимъ. Преди, когато хората гледахѫ само на вѣнкашноста, само на формата, и твърдѣ малко внимание обръштали на съдържанието, на вътрѣшното достойнство, тогава цѣняли най-много само вѣнкашноста и вѣнкашноста най-много развивали. Естественно е, при такова едно направление, и тая наука, Словесноста, на която — така да речемъ — *реалното* сѫштествуване се познава преимуштественно чрезъ вѣнкашни форми, естественно е, казваме, че тая наука се е развила вѣнкашно така много, штото се е обърнала на схоластика — безъ надлѣжно вътрѣшно съдържание. Понеже се е забѣлѣжило, че въ говорътъ или въ писането много пѫти една гръмовита но безсмисленна фраза прави силно впечатлѣние и сполучва цѣлта, за която е казана, тогава когато твърдѣ често умнитѣ но скромни думи не произвождатъ никакво впечатлѣние, за това и хората гледали да развиятъ въ човѣка преимуштественно вѣнкашниятъ способъ на говорътъ и писаното, та и на науката „Словестность." Гледали не като на едно *косвенно* пособие за развивание на умственнитѣ човѣчески способности, ами като на такава, която дѣйствително може да научи човѣка гениално да пише, може да му образува вкусътъ, да го направи добъръ ораторъ, добъръ описатель. По причина на всичко това трупали „Словесноста" съ многочисленни и дребни правила, та се е искало и буквалното имъ заучване и приложение въ дѣло. Но, слѣдъ време, когато хората дойдохѫ въ пòсвѣстно съзнание, когато се увѣрихѫ, че истинното развитие и образование не се състои въ вѣнкашноста, но именно въ вътрѣшното съдържание, че ако съдържанието е пусто, вѣнкашноста или

Digitized by Google

формата колко да е правилна, колко да е блѣскава, тя не удовлетворява умнитѣ хора, нейното впечатлѣние скоро изчезва и не задоволява никого, освѣнъ само пуститѣ и глупави хора. За това зехж да гледатъ на многото и дребни правила въ словесноста като на нѣшто *допотопно* и не само безполезно, но и вредително за правилното развитие на умственнитѣ способности на ученицитѣ. Пòзрѣлото съзнание на човѣка поиска както отъ всичко така и отъ науката наречена „Словесность“ не дѣтски, схоластически и педантски работи, но разумни и дѣйствително полезни правила и мисли.

Наистина, опредѣлението, което се прави и до сега на науката „Словесность“ въобще, е нѣкакъ заплетено и показва, че тя наука не е още освободена отъ схоластическиятъ си характеръ. Какво е това опредѣление? Такова, че отъ него, както и да го въртишъ, излиза, че «Словесноста» ни учи какъ да писваме така добрѣ, както сж писали знаменититѣ и гениялни списователи, че въ нея се излагатъ правила, по които трѣба човѣкъ да се води въ говорътъ си или въ писанието си, ако иска говорътъ му и писаното му да сж добри, приятни и, разбира се, гениялни. Тая цѣль сама по себе нѣкакъ излиза чудновата и смѣшна. И наистина, каква полза ще принесе знанието на правила (въ тоя случай), когато писачятъ нѣма дарба, нѣма мисли, нѣма идеи, нѣма чувство? Такъвъ писачь или ораторъ, колко добрѣ да знае правилата или искуството на писането и говорътъ, колко много да пише той или да говори по тие правила, той сè не ще да направи нѣшто добро, нѣшто порядочно, а писаното му или ораторството му сè ще бжде сухо или пъкъ пълно съ грѣмовити фрази, но пусто и безсмисленно. Нѣма ли човѣкъ естествена дарба всичкитѣ му усилия да стане добъръ поетъ, ораторъ или знамѣнитъ писатель, ще бждѫтъ безуспѣшни. За доказателство служи ни и самъ г. Войниковъ. Той знае хубаво правилата на „стихотворството“, писалъ доста „стихотворения“ отъ разенъ видъ и сè строго се е придържвалъ о правилата. Той има и „Кантати“ съ „Речитативи“ заедно, и „Елегии,“ и „Оди,“ и проч. и проч. и написани сè строго по *правилата*. Но при всичко това, всичкитѣ тие произведения сж сухи, *грабави*, безъ

Digitized by Google

чувство, безъ душа, безъ мисълъ, безъ идея; написани сж ужъ по правила, но съ единъ *варварски* езикъ, чегжтъ се много мжчно, не пр и в ждатъ никакво впечатлѣние, не даватъ никаква сладость..... Господство му има и доста „драми". И тѣ сж написани строго по правилата. Г-нъ Войниковъ твърдѣ добросъвѣстно е гледалъ и въ тие свои произведения да упази „сценическитѣ иллюзии," „драматически еффекти", „съразмѣрность въ дѣйствията", съобразность на „слогъть" и всичкитѣ други предписани за подобни произведения правила Но какво виждаме? Това, че всичкитѣ му тие произведения сж безжизнени, безъ поезия, безъ вкусъ, безъ чувство, безъ всѣкакъвъ драматизмъ, — нѣшто, което вѣрваме, всѣки, който колко-годѣ отбира, е забѣлѣжилъ и което, кога да е, серпозната критика ште потвърди. Прочее какво е помогнало на г. Войникова точното знание на всичкитѣ правила Нищто друго, освѣнъ да го приведе въ едно самооболштение и да го накара да напише толкова много нѣшто — за доказателство на това, че бездарноста при най-подробното и точно знание на правилата остая си сѐ бездарность, че човѣкъ когато нѣма истинска дарба, когато нѣма истинско чувство и въодушевление, той сѐ не може да напише нѣшто хубаво и за прецъ хора, макаръ и да знае най-добрѣ да пише по правилата.

Та и естественно нѣшто е това. Тие които сж писали хубаво и съ произведенията на които се наслаждава та и чуди всичкиятъ образованъ свѣтъ, писали сж така добрѣ не заштото сж знаили изискуемитѣ правила, но заштото сж имали естественни дарби, има ли сж сърце, чувство, душя, имали сж въодушевление. Когато сж работили, не сж гледали работата имъ да излѣзе съгласно съ правилата, не сж си предпоставяли извѣстни цѣли, не сж имали предъ видъ извѣстни „сценически иллюзии" или „драхатически еффекти", ами сж писали съ чисто и свято въдушевление... писали сж така а не инакъ, заштото така имъ е подсказвало истинского чувство, дѣйствителното; а не калпаво въодушевление. Шекспиръ напримѣръ (но знаятъ ли у насъ кой е тоя Шекспиръ?) не е знаилъ никакви правила на драматическото искуство и никакъ не е писалъ по тие правила, но и той е написалъ най-добритѣ,

Digitized by Google

най-гениалнитѣ драматически произведения. Неговътъ творчески геній не се е подчинявалъ на никакви предварително изработени закони, а на мѣстото имъ създалъ други, но ги създалъ не чрезъ предварително обмисление, а чрезъ гениалнитѣ си произведения... При създаването на тие свои произведения той се е ржководилъ само отъ своето истинско въодушевление, отъ своятъ дѣйствителенъ геній. И неговата свобода въ това отношение или — по̀-добрѣ да речемъ — неговото неприпознавание на какви да е правила, приети до тогава въ драматическитѣ произведения, на какви да е авторитети, е било толкова силно, штото накарало и такъвъ човѣкъ, какъвто е билъ *Волтеръ*, да го наричя *пиянъ дивакъ*, което, обаче, никакъ не побъркало на Шекспира да си бѫде и да си остане първостепененъ геній. Така е постѫпилъ и Гоголь, така сѫ въобще постѫпвали и всичкитѣ истинно даровити хора. Въобще правилата относително литературнитѣ произведения не сѫ се евили по̀-напредъ, а сѣтнѣ на основание на тѣхъ да сѫ си писали хората гениялнитѣ произведения, а напротивъ, гениятъ свободно си създалъ произведенията, а послѣ сѫ гледали хората отъ тие произведения да извадятъ нѣкои общи правила и закони за творчеството въобще. Обаче само *неспособноста* или *посрѣдственоста* се ржководи отъ тие правила, тогава когато истиниятъ геній не се ржководи отъ тѣхъ, не си затваря произведението въ тѣхнитѣ граници... той си произвожда свободно и малко се грижи за това да ли неговото произведение е съгласно съ приетитѣ правила и закони, или на много мѣсти потъпква тие правила. Законитѣ на *творчеството* не могѫтъ да бѫдѫтъ *аксиоми*[1]), или инакъ да речемъ, *творчеството* не се подчинява на предварително изработени закони. То трѣба да си е свободно. Щомъ иска нѣкой да го ограничи, то вече престава да бѫде истинско творчество, то вече е калпавость, вече е бездарность, прикрита съ правила и грѫмовити

1) Като казваме това неразбираме общеизвѣстнитѣ и вѣчни тие истини, че всѣко литературно произведие, трѣба да е написано съ чувство, съ въодушевление и пр. — закони, които сѫ отистина *аксиоми*.

Digitized by Google

и блѣскави фрази. Бездарниятъ писачь колко ште и да писва по правилата, той никогажъ нѣма да напише нѣшто хубаво, гениално; но даровитиятъ писачь, макаръ и никакъ да не се ржководи отъ приетитѣ правила, неговото произведение сѐ ште бжде добро. А пъкъ и най-голѣмиятъ гений ако би зелъ да работи нѣшто по предварително изработени правила, неговото произведение не ште да излѣзе добро.. ...

Отъ тая точка науката „Словесность" излиза нѣкакъ непотрѣбна и безполезна. Но има друго едно нѣшто, което прави тая наука потрѣбна и полезна за ученицитѣ. Човѣческитѣ дарби и способности не се проявляватъ изеднъшъ въ пълното си развитие. Това е невъзможно. Тѣ се развиватъ и укрѣпватъ постепенно. Тукъ прочее има работа, важность и значение науката, която се нарича „Словесность "въ тоя ограниченъ смисълъ, въ който іж земаме ние. И тя важность или това значение тя има не съ голитѣ си и педантски правила, а съ това особенно че преподаването на по-необходимитѣ и разумни нейни правила предполага упражнение на слабитѣ оште умствени способности по тие правила, така штото слабитѣ тие умствени способности се развиватъ малко по малко, укрѣпватъ постепенно, дору най-послѣ придобиятъ крѣпость и сила самостоятелно да работятъ на литературното поле въ извѣстно направление. Освѣнъ това, понеже има разни произведения на человѣческиятъ духъ, отъ разенъ видъ и родъ, запазването съ тие видове и родове е потребно за всѣкъ единъ малко-много образованъ човѣкъ. Прочее преподаването на „словесноста" въ ограниченъ смисълъ съ цѣль да послужи като пособие за развитието на слабитѣ и млади умствени способности и да запознае съ разнитѣ видове и родове на литературнитѣ произведения, — такова преподавание има си смисълъ и значение. Само по себе се разбира, че отъ учебникъ, по който съ тая цѣль ште се преподава „Словесноста", трѣбва да бжджтъ изхвърлени всичкитѣ схоластически и педантски работи и правила, които въ сегашно време, когато се иска да се възбужда по-вече самодѣятелноста на умственнитѣ способности, сж анахронизми и не могжтъ да служятъ за друго, освѣнъ да пречятъ на успѣшното развитие и по-вече да затжпя-

Digitized by Google

ватъ естественнитѣ дарби на дѣтето.

Прочее, отговаря ли на това разумно искание г. Войниковото „Ржководство за Словесность?“ За съжаление не отговаря. Ако би се привързвали о думитѣ, ние би казали даже и това, че г. Войниковъ нѣкакъ ненапълно разбиралъ цѣлта на новиятъ си трудъ. Въ предговорътъ си, като се сили да каже нѣшто особно, научно, нѣшто за „граматика“, „народна книжевность“ и като не ни казва ништо, г. Войниковъ захвашта да опредѣля цѣлта, за която е писалъ тая книга и между другото казва: „при съставенето на това ржководство била е и тая мисъль: да послужи то и на ония отъ нашитѣ учители, които слѣдъ Граматиката се чудятъ съ што да продължятъ писменното учение на своитѣ ученици“ (стр. IV) Мисли ли г. Войниковъ, че учитель, който слѣдъ Граматиката чуди се съ какво да продължи писменното *учение* на своитѣ ученици, мисли ли, казваме, че такъвъ учитель ште бѫде много полезенъ на тие ученици, ако земе въ ржцѣ неговото „Ржководство за Словесность“ и започене по него да имъ преподава? Но такъвъ учитель папагалски ште преподава тоя предмѣтъ и, по неволя, ште кара дѣцата педантски да се държѫтъ о схоластическитѣ правила... Ако ли г. Войниковъ е мислелъ, че папагалското заучване на схоластически правила е полезно,—това е друга работа.

Както и да е, но да се повърнемъ пакъ на думата си. Казахме, че новиятъ трудъ на г. Войникова не отговаря на съвременнитѣ разумни искания. И наистина, който разгледа съ внимание тая книга на господство му, той ште види, че въ нея има много такива дребули и *тънкости*, които на днешньо време, когато се обръшта внимание и се дава значение не на вънкашноста, а на съдържанието, на простотата, ясноста, точноста въ мислитѣ, въ сѫжденията и въ говорътъ или въ писането, — показватъ се твърдѣ смѣшни. Да оставимъ това до колко на днешньо време има важность раздѣлението *слогътъ* на *простъ*, „*умѣренъ*“ и *високъ*, както и другитѣ дребулии относително *рѣчитѣ* (т. е. думитѣ) и самиятъ слогъ, но трактуването за *фигуритѣ* — защто е това? Всичкитѣ тия подробности, раздѣления и подраздѣления и пр. и проч., — всичко това што обѣма цѣли 16 страници (отъ 48 — 64)

Digitized by Google

не е ли нѣшто схоластическо, педантско? Изучванието му не ште ли побърка естественниятъ, правилниятъ вървежъ на мислитѣ на ученика? Не ште ли заплете това ученикътъ така, штото той да не може да си изказва мислитѣ естественно, простичко и ясно? — Непрактични сѫ и правилата за „какъ се развиватъ мислитѣ“ (отъ стр. 65—75), заштото тѣ не сѫ нѣшто и не могѫтъ да бѫдѫтъ *аксиоми*, не обематъ всичкитѣ възможности и особенности, по които би могла да се поведе мисълта и да се развие. Нима само чрезъ „раздѣление на разни части“ или само чрезъ „опредѣление естественнитѣ свойства и преимуштества“ на предмѣтитѣ може да се развие мисълта? По-нататъкъ г. Войниковъ ни представлява оште по-хубаво нѣшто, а именно — „за писмата и слогътъ имъ“ (стр. 99—114). Това е много добро нѣшто въ такъвъ учебникъ. До сега книжнината ни се пълнеше съ разни *писмовници*, които на дълго и широко учахѫ какъ да се пишатъ писма на всевъзможни случаи. Сега г. Войниковъ дава плѣсница на всичкитѣ тие *писмовници*, заштото въ цѣли 16 странички ни излага — хемъ не туку така, ами умно, сериозно — всичкиятъ мурафетъ на *писмописането*. Нашитѣ ученици, преди да излѣзатъ отъ училиштето, ште знаѭтъ сега, че „предмѣтитѣ, за които се пише писма могѫтъ се раздѣли на три отдѣла“; ште знаятъ тѣ, кои сѫ *търговски* писма и въ какво се състои тѣхното *достоинство*, ште се научатъ какъ да се пишятъ *просителни* писма съ слогъ „съобразенъ съ свойството, на къмъ което лице се пише“... Ште се научятъ, че писмата биватъ „за интересъ на първо, второ и третьо лице“, ште се научатъ оште, че отговорътъ на писмата „трѣбало да бѫде съобразенъ съ писмото, на което отвраштаме“ (тукъ г. Войниковъ, за да не погрѣши противъ правилата, употрѣбилъ на мѣсто „отговаряме“ — „отвраштаме“!). Но най-главното тукъ е това, че нашитѣ честити ученици ште се научятъ и за „церемониала на писмото“! Само жално и много жално е това, дѣто г. Войниковъ не ни е разправилъ подробно — пакъ на цѣли страници — за това, каква именно книга да избирваме за писмата си, колко празно мѣсто да оставаме (два пръста ли, три ли), кѫдѣ да тургаме деньословието, какъ да сгѫваме писмата, какъ

Digitized by Google

да ги надписваме, какъ да ги запечатваме и проч. и проч. Всички тие сж отъ голѣма важность и г. Войниковъ трѣбаше да ни разправи и за тие важни необходимости на писменосаването ...

Втората часть, т. е. *Пиитиката*, понеже има за цѣль само да запознае ученицитѣ съ разнитѣ видове на поетическитѣ произведения, добра е. Всичкитѣ тие подробности за особеннитѣ видове на поетическиятъ езикъ не могжтъ да направятъ ученика да бжде истински поетъ, ако той нѣма на това естественна дарба, нито пъкъ могжтъ му повреди, ако той има тая дарба. Едно само ще кажемъ, че при всичкото знание на всевъзможнитѣ правила на пиитиката, г Войниковъ не можялъ и не може хубавѣ да си обесни што е това *поетъ* и што е *поезия*. На стр. 128 казва между другото: „Но стихове не се правятъ само за пѣсни, а и за прочитаніе, но прочитаніе тъй хармоническо, штото да дава сладость на ухото и да благодари сърцето, сладость която прозата не би произвела. Който прочее има дарба да сполучва стихове по такава една особна сладость на езика, той може да се нарече стихотворецъ, слѣдователно и поетъ". Охъ! не е така, г. Войникове, не е! За да се нарече човѣкъ поетъ, неговитѣ стихове не трѣбва да бждатъ само гладки и сладки, но въ тѣхъ трѣбва да има възвишена мисъль, да има идеи, да има чувство и истинско въодушевление. Прочетете *речитативътъ* на кантатата „Зора изгрѣва зарадъ народа" (на стр. 177). Тамъ ужъ стиховетѣ нѣкакъ вървятъ гладко и сладко за ухото, има и мисли философски, но кажете, може ли да се нарече *поетъ* тоя, който е написалъ тие стихове? Никакъ! заштото той *работилъ* тие стихове, а не ги *създавалъ*. Разбирате ли вие разницата между тие двѣ думи — *работилъ* и *създавалъ*? — Така и на стр. 158 г. Войниковъ прави не точно опредѣление на поезията, като казва, че тя се раждала „при дивното зрѣлище на природата, при безкрайното обозрѣние на една всемогжшта сила, която управлява Вселенна, при нѣкои извънредни исторически събития и при блаженни нѣкои дни на човѣческия животъ". Само това ли? Ами разнообразнитѣ човѣчески страсти? Ами разнитѣ душевни стремления? Не сте ли чели, г. Войникове, чудни поетически произведеня, които сж се излѣли отъ

Digitized by Google

душята на истинниятъ поетъ само отъ единъ погледъ на увѣхналъ листъ? — При това ние ште си позволимъ да направимъ тукъ оште една забѣлѣжка относително *Пиитиката.* Тая часть обема цѣли 93 страници и въ тѣхъ се обръшта внимание даже на такива подробности, съ които едвамъ ли ште се срѣштне нашиятъ ученикъ презъ цѣлиятъ си животъ и които самъ г. Войниковъ едвамъ ли би спомнилъ и точно опредѣлилъ, ако да не бѣше ги срѣшналъ въ учебникъ, отъ който се е ползувалъ. Разказва ни се на прим. за *асклепиадски* стихове, за *алкейски*, *фалекиски*, *сафинови* и проч. и проч., и се прави усилия да се подвождатъ и нашитѣ народни пѣсни, та и нови стихове подъ тая чужда мѣрка, която, разбира се, останала е по духътъ на чуждиятъ езикъ и чуждата поезия, но не се е направило нито най-малкото усилие да се разесни духътъ на нашата народна поезия, да се извади на явѣ мѣрката на музиката ни, сжштествуюшта въ нашитѣ пѣсни въ духътъ на Българскиятъ езикъ. Съгласни сме, че това не е така лесно, както е лесно да се изложатъ чуждитѣ форми и мѣрки, што могжтъ се намѣри въ френски или въ другъ нѣкой учебникъ, но понѣ едно малко опитване въ тоя родъ било би по-похвално и би придало много по-дѣйствителенъ интересъ „Ржководството за Словесность". Или свойствата на Българската поезия нѣматъ привилегията да влѣзатъ въ науката, наречена „Словесность"?

Третята часть обема опредѣления на *Краснорѣчието.* И тукъ г. Войниковъ не е можалъ да се предпази отъ много схоластически дребулии, опредѣленията, раздѣленията, подраздѣленията и проч. На прим. раздѣлението на силлогизмътъ, подраздѣлението на „доказателствата по доводи" и проч. сж схоластицизми. Послѣ има подобно за »изричанието" (стр. 259), за „дѣйствието" (стр. 264) и други — нѣшта, които не трѣбатъ никакъ на оногова, който е естественно даровитъ, а малка полза би принесло знанието имъ за оногова, който нѣма нито познания, нито естественна дарба дя говори. Разправя ни оште за видоветѣ на краснорѣчието и ни представя нѣколко вида — „политическо краснорѣчие", „сждебно", „духовно", „академическо", „морално"..... Не знаемъ, водиште се по тие правила нашитѣ ученици до колко ште успѣятъ да

Digitized by Google

станатъ оратори, но като предполагаме, че цѣлта тукъ не е била и не е да направи оратори, а само да запознае съ *видоветѣ* на краснорѣчието, ние би казали само, че това би се постигнало и съ по-малко подробности и подразлѣнения.

Какво заключение можемъ сега направи за „Ржководството за Словесность" на г. Войникова отъ всичкото казано до тукъ? Това, че това „ржководство" щѣше да бжде много по-добро и по-за въ работа, ако г. Войниковъ, на мѣсто да гледа да си покаже голѣмитѣ познания въ тоя предмѣтъ и да натрупа това ржководство съ толкова много дребулии и схоластически правила, той би погледналъ на дѣлото по-простичко, по-естественно и би ограничилъ трудътъ си само съ главното, само съ потрѣбното. А сега многото дребулии и педантизми не могжтъ да не въспржтъ свѣстниятъ учитель за да не въвежда въ училиштето си това ржководство. Сега се иска отъ единъ свѣстенъ човѣкъ правилно да мисли и да говори или писва така, както мисли и както разбира онова, за което писва или говори. Обогати ученикътъ съ точни и положителни, познания, научи го правилно да мисли и просто, точно и ясно да си излага мислитѣ — въ говоръ било, въ писмо било — и тогава му дай да писва писма или го остави да говори на *трибуната* въ църква или въ академия, — той ште напише добро писмо за *интересътъ* на кое да е лице, безъ да знае, че за това сжштеоствуватъ извѣстни правила, той ште говори хубаво, ясно и увлекателно, безъ да е училъ раздѣленията и подраздѣленията на краснорѣчието. Съгласни ли сте съ това, г. Войникове?

Но „Ржководството" има едно достойнство, за което не можемъ да премълчимъ. Това сж „примѣритѣ за упражнение". Освѣнъ стихотворенията събственно принадлежашти на г. Войникова, които той, каквото и да казва, не може никакъ да майсторосва, другитѣ примѣри сж добри и за съжалѣвание е това, дѣто господство му не ги е турналъ по-вече.

Digitized by Google

ВТОРА ЧЕТЕНИЦА за ученици въ главны училища. Събрана и нарядена отъ *ХР. Г. ДАНОВЪ.* Съ 25 изображения. *ЧЕТВРЬТО ИЗДАНІЕ.* Віена. Цѣна 5 грша.

Ето книга, която издържва вече *четвърто* издание и която поради това трѣбва да очудва всѣкиго, който іж земе на ржка Книгата не е съставена добрѣ. Ама „инсан-кесатлжнда" и тя минавала за добра, та е достигнала четвъртото си издание. Само това, че който е учитель, много би се наскърбилъ отъ предговорътъ въ това издание на тая „Втора Четеница." Понеже се е казало, че е необходимо всѣко преподавание въ училиштата да бжде разумно и съзнателно и понеже се е казало óште и това, че у насъ пò-вечето учители не умѣятъ да преподаватъ разумно, — сега кой какъ завърне счита се въ право да поучава учителитѣ какъ да преподаватъ на малкитѣ дѣца. Това прави и г. Дановъ въ предговорътъ и, безсъмнѣние, мисли и вѣрва, че той е въ редътъ на добритѣ педагоги, — понеже може да поучава учителитѣ. Кой какъ ште да казва, но трѣба човѣкъ да помисли, че нашитѣ учители сж твърдѣ долни хора, когато е достигнала работата до тамъ, дѣто да ги поучава и г. Дановъ какъ да учатъ тѣ ученицитѣ си на *четиво.* Обаче не можалъ да се догади г. Дановъ, че учитель, който има нужда отъ подобни наставлечия, той не ште може да направи нищто съ неговата „Втора Четеница," заштото много нѣшта самъ не ште може да проумѣва. Но да оставимъ предговорътъ, да видиме другото.

Г-нъ Дановъ назначава „Втората си Четеница" за „ученици въ главнитѣ училища" и за това, вижда се, іж натрупалъ съ толкова много разнообразенъ материялъ, съ толкова много *премудри* работи, безъ да му дойде на умъ, че не е много материялъ, нито пъкъ философското съдържание, което прави една книга добра за дѣца, но е лекоста въ изложението и занимателноста на статиитѣ. А пъкъ въ новата „Втора Четеница" статиитѣ не сж интересни, изложението пъкъ — необмислено съ единъ тежъкъ езикъ или съ

Digitized by Google

Єдинъ слогъ *надутъ*, както го нарича г. Войниковъ. Прочетете статийката за „Бога“ (на стр. 5—6) и вижте езикъ, вижте мисли!... На-ли е високо, поетическо и даже философско? (ама затѫ и Богъ е високъ). „Знаешъ ли ты оныя мѣста дѣто свѣтлина-та сѣди (да ли на столъ сѣди или на мендерлици?) и дѣто тьмнината ся крые?“ (стр. 6.). „Простре ли той рѫкѫ, всичко ся пълни съ неговото доброчинство; а отвръне ли си лице-то, всичко ся смѫщава и прѣстая да живѣе, става ничто“ (о-хо! Чини ти се че псалмопѣвецътъ говори — така е добро! (стр. 8.). „Ето нощь! Ничто ся не види .....“ (стр. 10) и така на татакъ. Не! г. Дановъ рѣшително билъ до истинско въодушевление или по-добрѣ да речемъ въ поетически *екстазъ*, когато е писвалъ „Втората си Четеница“. Кѫдѣто обърнешъ се поезия. Не бѣше ли по-добрѣ Господство му по-снижено да погледнеше на дѣлото и сѫштитѣ тие статийки да ги напишеше по-простичко, та по-добричко? Но ако е искалъ да навикнатъ дѣцата на *умѣренъ* или на *високъ* слогъ, да бѣше поне почакалъ да изучатъ „Рѫководството за Словесность“ на г. Войникова, та тогава да имъ даваше въ рѫцѣ книгата си. Но г. Дановъ употрѣбилъ въ книгата си и другъ лошъ начинъ на изложенисто, — какъвто въобще употрѣбяватъ всичкитѣ наши неспособни списовачи-педагоги, а именно нравоучителенъ начинъ. Въобще нравоученнето, преподавано въ теория на дѣца, не принася никаква полза, а се обръща въ едно механическо бъбрене. Честото обръщане, обаче, къмъ дѣцата — „Не правете, дѣца, това!“ „постѫпвайте, дѣца, така!“ — още по-вече огрозява дѣлото. Земете коя да е страница отъ „Втора Четеница“ вие на всѣкѫдѣ ще видите или ще срѣщнете *наставителенъ* и *нравоучителенъ* тонъ. На това прибавете и философствуванието. Прочетете на прим. статийката „Добры наукы“ (стр. 30-31). На ли ученикътъ ще разбере твърдѣ добрѣ, че „чловѣкъ въ живота си друго ничто така лесно незабравя, какъ-то умноженіе-то“ На-ли ще разбере той и примѣрътъ отъ околоврьстътъ на земѭ-тѫ? Та въобще, кѫдѣто и да разгърнешъ „Втората Четеница“ сѐ ще намѣришъ недостатки. Така се и вижда, че г. Дановъ не си е обеснилъ добрѣ цѣлта на трудътъ си, не разбралъ задачата си. Той

Digitized by Google

събралъ материялъ отъ кждѣто намѣрилъ и го трупалъ безъ много обмисление: гледалъ само да излѣзе много и високо-високо..... Какво сравнение съ скромната но хубава „Читанка" на г. Т. Икономовъ! Ние съвѣтуваме г. Данова да се не залавя за онова, което не му е работа. Нѣка си гледа той книгопродавството, а списователството да остави на други. Малцина ли сж тие, които обогатяватъ книжнината ни съ лошеви книги, та и той се вмжква въ нихното число?

НАЧЯЛНО НАСТАВЛѢНИѢ въ ***ПРАВОСЛАВНЖ-ТЖ ХРИСТИѢНСКЖ ВѢРЖ.*** *Составилъ* попъ ***Д. СОКОЛОВЪ.*** Прѣведе ***ДРАГАНЪ В. МАНЧОВЪ.*** Книга за прѣдаванѥ по неѥж Божий Законъ въ народны-тъ училища и въ приготовителны-тъ класове на пò-горни-тъ училища. Съ изображенѥа. Пръво изданѥ. Книжарница на Д. В. Манчовъ. Вѣна 1874. Цѣна 5 гр. стр. 162.

Свештенникъ Соколовъ е единъ добъръ преподаватель на Законъ Божи и много се е потрудилъ на Книжовното поле по тая часть. Неговото „Начално наставление въ православната християнска вѣра" е едно отъ добритѣ произведения, приспособено именно за дѣца. Мнозина мислятъ, че Свештенната История да се напише, особенно за дѣца, е твърдѣ лесна работа. Турни отпредѣ си други пространни истории и пиши — скратявай и превождай — ето ти и „Свештенна История". Но всѣко нѣшто трѣба да е направено за да принесе истинска полза. Така сжшто и свештенната история трѣба да е написана (когато е за дѣца) така, штото дѣцата и да знаѥжтъ главнитѣ и пò-интерисни събития и да могжтъ да бжджтъ приготвени вече за слушание и разбиранѥ и *християнското* учение. И достоуважаемий отецъ Соколовъ гледалъ е и е сполучилъ да направи книжката си именно такава, каквато трѣба. Освѣнъ простичкото, ясното и вразумителното изложение, о. Соколовъ вмѣстилъ въ книгата си само най-главното и най-потрѣбното, при това и лесното за запомнѣние отъ дѣцата. А особенно Негово благого-

Digitized by Google

вѣйнство направилъ много добрѣ, дѣто изхвърлилъ отъ книжката историята на Евреитѣ слѣдъ раздѣлението на царството имъ, история, която, въ честото промѣняване на царие и съ бъркотията си толкова много мжчи дѣцата и ги прави да забравятъ и онова, което сж учили до тогава отъ св. История, и да намразятъ тоя прѣдмѣтъ. Оште о. Соколовъ съумѣлъ да направи и много добра връзка на В. завѣтъ съ новий, както и да премине въ областа на катихизисътъ и отчасти на църковната обредность. Това е много добро, заштото понятията на дѣтето могжтъ да вървятъ по една безпрекъсната нишка и въ неговътъ дѣтски разсждъкъ много ветхозавѣтни събития да намиратъ смисълъ, цѣль и оправдание, — нѣшто, което не се постига при другитѣ учебници или при другиятъ начинъ на преподаванието, който начинъ, като една дебела непроницаема стѣна, турга граница между Вехт. и Новиятъ завѣтъ.

Ште рѣче, че г. Драганъ В. Манчовъ много добрѣ направилъ дѣто е превелъ и издалъ това „Начално наставление". Трѣбало само да е гледалъ преводътъ му да е билъ по-чистъ и по-гладъкъ, а сега чини ти се, че самата книга много губи отъ не до тамъ добриятъ преводъ. Въобште въ преводътъ на г. Манчова не се забѣлѣжва тая простота и ясность, която се забѣлѣжва въ „Баштинъ му ѩзикъ". Впрочемъ, това му е извинително до нѣкждѣ, но има друго, което не може и не трѣба да му се извини. Това е промѣнението езикътъ въ молитвитѣ. Искалъ е г. Д. В. Мончовъ да се покаже и той за нѣшто и намѣрилъ съ какво: да пише молитвитѣ по старобългарски! Добро нѣшто е, но негова работа ли е? Сторилъ ли си е той трудъ понѣ малко нѣшшо да се запознае съ паметницитѣ на старобългарскиятъ езикъ? Поработилъ ли е што-годѣ надъ разбирването формитѣ, духътъ, особенноститѣ, устройството и проч. и проч. на тоя езикъ? И каква дързость наистина! Хората, снабдени съ сериозна наука, работятъ презъ цѣлъ животъ надъ тоя езикъ, издирватъ му паметницитѣ, запознаватъ се сериозно съ формитѣ му и проч. и пакъ не смѣѭтъ рѣшително да изкажѭтъ своята послѣдня, окончателна дума за него, заштото сѐ допуштатъ, че може времето и науката да направятъ но-

Digitized by Google

ви открития, а киръ Манчовъ, който нищо не е писалъ отъ своя глава, който не знае ощте правилно да пише, та и това, което пише, не разбира хубавѣ, защто пише така, а не инакъ,"— сѣднжлъ и той да измѣнява езикъ ... Както щете, ама това вече е извънъ мѣрката своеволие и дързость ... И чудно нѣщто наистина! Тие, които не могжтъ отъ себе си, отъ своята глава да направятъ нѣщто порядочно, тѣ се залавятъ за работи, отъ които не отбиратъ и които имъ надминуватъ хиледи пжти силитѣ. Или като „Период. Списание" на „Бълг. Книж. Дружество" похвали г. Д. В. Манчова за „Баштинъ езикъ", та той помисли, че е способенъ вече и словѣнскиятъ езикъ да измѣнява? Ние съвѣтуваме г. Манчова да се откаже отъ тая *севда*, защтото да върши човѣкъ работи по-горни отъ силитѣ си, това се казва ШАРЛАТАНИЯ.

БУКВАРЬ *по наглѣдно-гласната метода* съ 212 образи извжтрѣ. Съставилъ Д. БЛАГОЕВЪ. Віена 1874. стр. 32, гроша 1 $^1/_2$.

ИЗЯСНЕНИЕ на БУКВАРЯ по „наглѣдно-гласната метода". (Какъ по него да прѣподаватъ родители и учители). Съставилъ Д. БЛАГОЕВЪ. Віена 1874, стр. 18. цѣна 1 гр.

Слава Богу!

„Слава Бугу!" казахме като видѣхме тѣзи малки книжки и като, слѣдъ разглеждането имъ, се убѣдихме, че тѣ сж добри. „Слава Богу"! казваме и сега, дѣто за такъвъ единъ важенъ предмѣтъ, какъвто е Букварятъ" или „първоначалното обучение" се заловилъ човѣкъ съ сериозно образование и е направилъ добро нѣщто. Нашитѣ многоучени учители и възпитатели до сега не въсприемахж да се залувятъ съ такива дребни, по тѣхно му, работи какъвто е букварятъ, а гледахж да списватъ сѐ високи работи, сѐ книги важни, пълни съ цитати и доказателства отъ Латински, Гръцки, Френски и други авторитети, а букварятъ го оставяхж на други. Съ такива *учени* книги и *високи* произведения нашитѣ учители и списовачи искали сж, разумѣва се, да си покажятъ многото уче-

Digitized by Google

ность, но не имъ стигналъ умътъ до тамъ штото да разумѣятъ, че за насъ много по̀-вече сж потрѣбни други по-скромни, но добри и ползувателни книжки.

Г-нъ Д. Благоевъ, човѣкъ съ добро образование и практиченъ гледъ на работата, разумно оцѣнилъ, че едно добрѣ написано букварче ште принесе много по̀-дѣйствителна полза отъ колкото разнообразнитѣ теории и ржководства на Словесность и толкова други. Той разбралъ, че зданието на нашето развитие се строй безъ основа и се заловилъ за тая основа. Дѣлото е мжчно и скромно, но толкова по̀-полезно и необходимо за правилното развитие на нашиятъ народъ. Г-нъ Благоевъ се е завзелъ за това трудно и сериозно дѣло и който разгледа „Букваря“ му и изяснението на този „Букварь“, той ште се увѣри, че господство му добросъвѣстно е работилъ и сполучливо е изпълнилъ работата си. Желателно е, штото отъ тази скромна но добра и полезна работа на г. Благоева да се възползуватъ нашитѣ учители и да се помжчятъ да турватъ първоначалното обучение въ този правилѐнъ и разуменъ пжть, който посочва г. Благоевъ съ Букварятъ си. Желателно е, казваме, това, но трѣба да се признаемъ, че доста се съмнѣваме въ такова едно нѣшто. Всѣко дѣло иска си и майсторътъ, та иска и любовь къмъ дѣлото, прѝсърце. Букварятъ на г. Благоева е добъръ, добро е и „изяснението“ му, но какво ште ти помогне този букварь, ако учителитѣ сж нехевлити? Въ ржцѣтѣ на учитель, който не отбира отъ работата си, и този хубавъ букварь ште бжде такъвъ, какъвто и всѣкъ другъ букварь, тогазъ, когато добриятъ учитель и съ нѝй-лошевиятъ букварь въ ржцѣ може да направи много по̀-голѣма полза, отъ колкото нехвелитиятъ учитель съ нѝй-добриятъ букварь. Вѣрваме и самъ г. Благоевъ да се съгласи съ насъ, че сжштноста на дѣлото не е въ ржководството, а въ умѣнието, въ способноста на учителятъ. Та г. Благоевъ на пълно се съгласява съ насъ, като въ изеснението си иска учителятъ да бжде телкосъ *водачь* колкото *помагачь* на дѣтето (стр. 6) и да умѣе да *бесѣдува* съ дѣтето при първото срѣшване въ училището (стр. 9). За да може учителятъ да направи едното и другото, той трѣба да е и по̀-развитъ и по̀-добрѣ въспитанъ отъ колкото

Digitized by Google

сѫ въобще по-вечето наши градски и селски учители въ основнитѣ училища. Не искаме да кажемъ съ това, че „Букварятъ“ на г. Благоева е *преждевременен*. Не! Той се появява на време, защото, ако понѣ двама учители съумѣятъ да се възползуватъ отъ него както трѣба и то ще е отъ една голѣма полза. Но искаме съ това да кажемъ, че не е достатъчно само да се задоволяваме съ този букварь, ами трѣба да обърнеме внимание и на друго по-вѣщественно, по-необходимо въ първоначалното обучение, а именно — на добри и опитни въ това дѣло учители. Не трѣба на прим. една община като земе този „Букварь“ и се разпореди да се въведе въ училищата ѝ, та и да счита, че работата е вече свършена, че щомъ е въведенъ този букварь, той ще принесе надлѣжната полза, ако се занимава по него дотогавашниятъ първоначаленъ учитель, който едвамъ умѣе да чете или, ако и да е свършилъ нѣкое отъ *главнитѣ* нарѣчени наши училища, но нѣма понятие отъ въспитателното искуство, не знае нито въ говорътъ, нито въ обнаската си къмъ дѣтето да се съображава съ дѣтскиятъ характеръ, съ дѣтскитѣ способности; а трѣба да гледа щото и учителятъ да е добъръ. И до тогава, до когато нашитѣ общини плащатъ на *главни* учители съ хиледи, а *първоначалнитѣ* съ стотини и се задоволяватъ съ тѣзи послѣднитѣ, ако тѣ умѣятъ малко нѣщото да прочитатъ, - до тогава първоначалното обучение у насъ нѣма да бѫде разумно, нѣма да тръгне напредъ. Самъ г. Благоевъ казва: „Любителитѣ на този новъ начинъ (т. е. на наглѣдно-гласниятъ“) втурнахѫ се да го изучятъ не съ истинска любовь на знание, а увлечени отъ модата, тѣ го изучихѫ на скоро, а още по-скоро го на други прѣдадохѫ и му наставихѫ рѫководства. Тази не намѣстото си бързота донесе незрѣли плодове, и то въ сѣко отношение“ (стр. 4). Това е много вѣрно. Само г. Благоевъ по деликатность, виждда се, не се е изказалъ по-енергично. Тази бързина принесе не само незрѣли плодове, но и доста голѣма врѣда, защото размножи *звучари*, които съ неумѣнието си много злѣ побъркватъ първоначалното обучение на дѣцата. Ние сме виждали учители, които дали на дѣцата първата книга на Манчовътъ „Бащинъ Езикъ“, стоятъ надъ главата имъ съ пръчка

Digitized by Google

въ ржка, шибатъ ги сегисъ-тогисъ и имъ викатъ: „То е О, магаре! О е, слѣпокъ!“ Запитвале сме такивато *педагоги* по коя метода се занимаватъ, и тѣ не само сж казвали съ една особенна превзетость „по звучната!“, ами сж имали оште и безочливоста да прибавватъ: „жално е само, че „Баштинъ Езикъ“ на г. Манчова има недостатки, та звучната метода по него не може да се преподава както трѣба“. Страхъ ни е хубавиятъ »Букварь“ на г. Благоева заедно съ „изяснението“ му да не умножи числото на такивато прокопсани *звучари*. Зеръ — „за глупиятъ и захласнатиятъ нѣма писанъ законъ“.

Съ всичко, што казваме тукъ, ние искаме да обърниме вниманието на обштинитѣ и на пò-добритѣ наши учители върху първоначалното обучение. Това е едно отъ нàй-важнитѣ нѣшта, нàй-необходимитѣ за насъ, и нашитѣ училишта намиратъ въ „Букварятъ“ на г. Благоева и въ „Изяснението“ му едно много добро, за сега, пособие. Пò-добритѣ учители голѣмъ грѣхъ ште сторѣжтъ и срѣшту съвѣста си и срѣшту народътъ си, ако не залѣгатъ да помагатъ съ своето разумѣние, съ своята опитность на пò-неопитнитѣ за да се възползуватъ както трѣба отъ хубавиятъ букварь на г. Благоева. Ште иматъ голѣмъ грѣхъ и обштинитѣ спрямо своитѣ събственни интереси и спрямо младото невинно поколѣние, ако необърнатъ пò-сериозно внимание на първоначалното обучение и ако не гледатъ да нареждатъ за това толкова важно дѣло не кого бжде, а учители способни, добри и опитни въ това дѣло. Букварятъ на г. Благоевъ е много добъръ, но въ лоши ржцѣ, той ште се обърне на онзи *бисеръ*, за който се говори въ Евангелската притча.

Г. Д. Благоевъ не е можилъ да не предвижда, че твърдѣ множина не ште умѣятъ да се възползуватъ отъ „Букваря“ му както трѣба и за то потрудилъ се е „Изяснението“ му да бжде така простичко, ясно, вразумително и достжпно за всички. На едно-двѣ мѣста само г. Благоевъ грѣши противъ разумната педагогия и ние не можемъ да не му забѣлѣжимъ това. Едната погрѣшка е — съвѣтуванието за *първитѣ* бесѣди на учителя съ ученикътъ. Г-нъ Благоевъ намира за нàй-добрѣ учителятъ, като земе поводъ отъ кар-

Digitized by Google

тината, да бесѣдуза съ новиятъ ученикъ „на кроткитѣ и обичнитѣ дѣца, като имъ противопостави лошитѣ и непослушни дѣца, и какъ първитѣ сж обични на сѣкиго, а послѣднитѣ сѣки мрази.....“ (стр. 10). Това излиза единъ редъ нравоучение, а всѣкъ нравоучителенъ тонъ заплашва дѣтето, особено на пръвъ пжтъ, и не му дава възможность да погледне на учителя си съ довѣрие и преданность..... Особенно, ако е дѣтето съ характеръ живъ, пъргавъ, ако е то *палаво*, не ште повѣрва че непослушкитѣ дѣца всѣки мрази, та и не ште да може да проумѣе защто да ги мрази. И въобште въ първоначалнитѣ си бесѣди съ дѣцата сериозниятъ нравоучителенъ тонъ не е практиченъ и не трѣба да се употрѣблява. А пъкъ единъ учитель, колко да е майсторъ да говори съ дѣца, не ште може да се предпази отъ сериозность и даже отвлѣченность при бесѣдованието за кроткитѣ и обични дѣца и за лошитѣ и непослушнитѣ. Споредъ нашата домашна отхрана, както справедливо забѣлѣжва и самъ г. Благоевъ, дѣцата или сж разглезени много или сж пъкъ диви като вълчета. Въ единятъ и въ другиятъ случай тѣ твърдѣ мжчно доближаватъ до чуждъ човѣкъ. Толкосъ по-мжчно ште доближятъ тѣ до учителятъ, на когото тѣ отъ кжшти — споредъ думитѣ и на г. Благоева — сж приготвени да гледатъ като на плашило..... Не ште да може въ такъвъ случай да развърже езикътъ на дѣтето и показванието на картинката. Тази картинка е — изображение, нѣшто сѐ отвлѣченно за дѣтето. То отистина ште си състави изеднъжъ понятие за съдържанието ѝ, но штомъ се попита отъ учителятъ (човекъ непознатъ за него), то ште изгуби довѣрието въ събственнитѣ си сили и знание и не ште смѣе да отговори. Друга грѣшка е това, дѣто г. Благоевъ назначава за тѣзи бесѣди $^3/_4$ или нàй-малко $^1/_2$ отъ часътъ. Дѣтето мжчно пресѣдява на едно мѣсто 5 - 10 минути, та мжчно може да си съсрѣдоточи вниманието на едно и сжшто нѣшто въ продължение на 10 минути, а да сѣди $^3/_4$ или $^1/_2$ отъ часътъ на едно мѣсто, въ нова невидѣна до тогава обстановка, между нови лица, срѣшту това плашило — Учителя и да слушя наставления връху това — какъ кроткитѣ и обични дѣца сж обични за всѣкиго, а лошитѣ и непослушнитѣ всѣки мрази, — това, както штѣте, е

Digitized by Google

много за едно дѣте, нито може да му бѫде полезно: то не ще да му е напълно достѫпно, нито ще му е до тамъ приятно, а отъ друга страна — ще му умори вниманието, колко и да разнообрази учителятъ бесѣдата си. Много по-добрѣ и по-сполучливо ще е първата бесѣда на учителятъ да е кратичка — отъ три-четире питания, така на прим. „Познавашъ ли ме, Иванчо?“ Дѣтето може да мълчи и упорито да гледа въ земята, но учителятъ не трѣба да се смущава отъ това. Той трѣба да продължи: „Вижда се, че не ме познавашъ, ама азъ те познавамъ, вижъ — знамъ ти името, знамъ дѣ ви е кѫштата, познавамъ башта ти — и други въ този родъ питания и разказвания, но не по-вече отъ 5—6 най-много 10 минути, слѣдъ които дѣтето трѣба да се оставя само да се запознава съ другаритѣ си. Тѣ на първи пѫть може да му направятъ не до тамъ деликатно приемане: могѫтъ да му се поизблѣштятъ или и да го посмушкатъ, но това не ще му побърка скоро да се запознае съ тѣхъ. Едно дѣте въ присѫтствието на 100 дѣца, кои първи пѫть вижда, чувствува се много по-свободно, нежели въ присѫтствието на единъ само възрастенъ непознатъ, а толкосъ по-вече на учитель. Съ този начинъ, повторяванъ два-три пѫти, учителятъ много по-скоро и по-лесно ще приближи дѣтето при себе си и да му развърже езикътъ, заштото, еднъжъ запознато съ другитѣ дѣца, то вече не ще да се стеснява толкосъ и въ присѫтствието на учителятъ. Трѣба да кажемъ, обаче, че не могѫтъ се назначи строги правила за какъ да постѫпи и да бесѣдува учителятъ съ дѣтето за пръвъ пѫть. Това по-вечето зависи отъ природната дарба, отъ природниятъ *тактъ* на учителя, но въобще може и е необходимо да се съвѣтватъ учителитѣ за да отбѣгватъ нравоучителниятъ тонъ и дългото бесѣдование. — Още една грѣшка направилъ г. Благоевъ тамъ, дѣто съвѣтува какъ да се прави, когато се пристѫпи вече къмъ изучванието на буквитѣ. Той съвѣтува учителятъ да разправи на малкитѣ дѣца:- „Таквизъ звукове издаваме и ние хората..... Съ таквизъ звукове и азъ сега ви хортувамъ, като разправямъ за това нѣщо“ (стр. 12). Тукъ думата *звукове* е неудачно употрѣбена и ако учителитѣ ѭ употрѣбяватъ при такъвъ единъ случай, не щѫтъ

Digitized by Google

да сторятъ добрѣ, заштото тя, като нова за дѣтето, ште му побърка добрѣ да разбере за какво му се говори. По-добрѣ за пръвъ пѫть да се употрѣбява само думата *гласъ* и простичко да му се казва, че животнитѣ и ние издаваме *гласъ* когато казваме или искаме нѣшто. *Звукъ* е дума художественна и дѣтето нито ѭ чувало у тѣхъ, нито пъкъ ште ѭ чува въ говоримиятъ езикъ. А нали трѣба въ първоначалното обучение да се прѣстѫпва като по стѫпала, отъ видимото къмъ непознатото и отъ лесното къмъ по-мѫчното" (стр. 6.)?

Тѣзи сѫ грѣшкитѣ въ „Изяснението" на „Букваря", на които счетохме за нужно да обърнемъ вниманието както на учителитѣ, тъй и особенно на самиятъ г. Д. Благоева. Повидимому, показанитѣ грѣшки не сѫ нѣкои Богъ-знае какви голѣми, но г. Благоевъ, който твърдѣ добрѣ познава какво важно значение има въ първоначалното обучение първата стѫпка, той ште ни отдаде пълно право дѣто не сме оставили тѣзи грѣшки безъ надлѣжната забѣлѣжка.

ЧИТАЛИЩЕ. *Повременно Списаніе.* Издава са отъ Българското „Читалище" въ Цариградъ. (Излѣзва два пѫти въ мѣсеца). Година IV. 1874. Бр. 1—18.

Три пѫти става какъ спомѣнува „Бълг. Книж. Дружество" въ „Периодическото си Списание" за Повременното Списание „Читалище", и тритѣ пѫти се отзова сѐ неодобрително. Този е четвърти пѫть. Какво може да се каже сега за него? За съжалѣние, и сега, както и преди, не може да се похвали туй Списание до тамъ, ако не никакъ, заштото нѣма съ какво да се похвали, освѣнъ само съ туй (ако е то достойнство), че то излиза редовно. И отъ истина освѣнъ ѐдна твърдѣ малка, твърдѣ незначителна часть — и то въ четире-петь книжки еднъжъ, — всичиятъ другъ материалъ не е никакъ сполучливо избранъ. Тѣзи, които пишятъ въ това Списание и тѣзи, които го издаватъ, нѣматъ, вижда се,

Digitized by Google

никаква опредѣленна, обмислена цѣль, ами пишватъ и го издаватъ не за да го чете у насъ народътъ и отъ четенето ползи да получи, а заштого трѣба да му се пълнятъ книжкитѣ съ што да е и трѣба да се казва, че то излиза редовно.

Чудна е, вънистину, сждбината на нашитѣ новременни Списания. Вѣстницитѣ ни ту умиратъ безъ време, ту се съживяватъ, но и живѣнието имъ се продължава сѐ съ недовѣрие въ трайноста имъ. „Българското Книж. Дружество" нададе толкова добри обѣщания, възбуди толкова благи надѣжди и започна да издава своето „Периодическо Списание", което щѣше да излиза ужъ всѣки мѣсецъ, но неговото излизание се обърна на *явление* въ дълго и неопредѣленно време, подобно на кометитѣ, и прави абонатитѣ си или да изгубватъ надѣждата си, че кога да е ште се еви то, или пъкъ постоянно да питатъ съ недовѣрие и даже съ ожесточение: „джанжмъ! кога ште се еви книжката на това списание»? „Читалище" показва голѣма жилавина въ живѣнието си и излиза редовно, на време, но уви! то пъкъ прави абонатитѣ си, ако не гласно, понѣ въ душата си да питатъ: „джанжмъ! защто излиза туй Списание?", — съ недоволство да го повъртяватъ изъ ржцѣтѣ си и съ прескърбие да го тургатъ на страна.....

Думата ни е тукъ само за „Читагище" и за то и ние ште попитаме: Наистина, защто излиза това Списание? Ние питаме тукъ сериозно и, понеже това Списание се поддържва отъ абонати (т. е. отъ пари на частни, по„вечето спромаси хора), ние искаме отъ издателя му—Българското Читалище въ Цариградъ — отговоръ на този въпросъ.

Казахме, че една твърдѣ незначителна часть отъ материалътъ въ това Списание може да се каже добра, понеже е понѣ интересна за насъ Българетѣ, а всичкото друго е писано не за насъ, а Богъ знае за кого.

Истина, има толкова много текущи и интересни за насъ въпроси, толкова много въпиющи народни нужди, които чакатъ освѣтление и удовлетворение, толкова много други нѣщта, за които всѣки Българинъ би прочелъ съ удоволствие, всѣки би съсрѣ доточилъ вниманието и интересътъ си на него, и за всичко това-

Digitized by Google

не се спомѣнува нито дума въ Списанието „Читалище“, а на дълго и на широко ни се разправя за „нравоучението и нравоучителитѣ“ (бр. 1-й), за „слънцето и планетитѣ“ (бр. 3-й), за „открития и изнамѣрвания“ (бр. 4-й), за това, че и „животнигѣ отбиратъ отъ хубавото“ (бр. 5-й), за „Плутарховитѣ мѫдрувания, нравственни наставления, въспоминания и разкази“ (бр. 5. 11 и 12-й), за „Кометитѣ“ (бр. 14-й) и прочая и проч. — сѐ такива сериозни, отвлѣченни нѣшта, отъ които Българинътъ, въ сегашнитѣ си нужди, не може да се интересува, и безъ които той твърдѣ спокойно може да се премине безъ да има особенна повреда отъ незнаянието имъ. Ще ни кажѫтъ, че онзи, който желае напредъкътъ си, той трѣба отъ всичко да се интересува, заштото знанието на всѣко нѣшто е полезно и интересно. Твърдѣ хубаво, но въ такъвъ случай, зашто не запознава „Читалище“ читателитѣ си съ философията на Декарта, на Канта, на рационалиститѣ, та нѫй-послѣ и на материалиститѣ или и съ теорията на *Дарвина*? Нима всичко това е пò-малко интересно или пò-малко достѫпно отъ колкото е на примѣръ статята „Историята на человѣка“, съставена (?) отъ С. С. Б. по *А. де Катрфажъ* (бр. 6, 7, 16, 18)? Или нѣма кой да преведе или да състави такива нѣшта? Ба! у насъ на всичко майсторитѣ сѫ болъ. Нашитѣ учени предъ ништо не се спиратъ и всичко считатъ за интересно, всичко за възможно и го вършятъ.

Но работата не е въ това. Науката въобште е интересна и полезна, но повременнитѣ Списания иматъ въобште една опредѣлена цѣль, съобразна съ интереситѣ и развитието на това обштество, за което се издаватъ тѣ. Трѣба прочее и съдържанието имъ да е съгласно съ тази цѣль. Инакъ, бедехава се печататъ, бедехава се и харчатъ пари. А Читалище именно така на опаки прави. То пълни Списанието си съ какво бѫде, безъ да пресмѣтне да ли този материалъ съгласенъ е съ цѣлта му (но има ли то каква да е цѣль?) и да ли е годенъ за тѣзи хора, за които се ужъ пише и издава. Какво ште отбере Българскиятъ Читатель и какъвъ голѣмъ, насуштенъ интересъ ште намѣри той въ статята на Катрфажа, въ Плутарховитѣ нравоучения, въспоминания и раз-

Digitized by Google

кази, въ статиитѣ за „Еврейската книга Талмудъ“ (бр. 12), за „животътъ на животнитѣ“ (11, 12, 17, 18), за „Чудесата на фотографията“ (бр. 17) и други подобни? Ще си обогати познанията ли? Или ште му се възбуди любопитството и любовь къмъ прочитание? Но не съ такива далечни за народътъ работи се постигва такова хубаво нѣшто. Нимà това не го познаватъ тѣзи, които пишятъ и издаватъ списанието „Читалище“? Вижда се, че не го познаватъ, ами нѣкой си прочелъ нѣшто, аресало му се,—той го превелъ и читалище го обнародва.

Като на пò-интересни статии въ това Списание можемъ да покажемъ на слѣдуюштитѣ: „Славянската взаимность“ (бр. 1, 2, 4), „Игиената“ (бр. 3), „Славянскыятъ свѣтъ“ (бр. 13), но тѣ иджтъ нѣкакъ доста специални (освѣнъ Игиената) и скоро уморяватъ нашитѣ читатели. Добра и на мѣсто е и „Критиката“ (бр. 1, 2, 3, 4) - за Алгебрата на г. Тонжорова и за „Школската педагогіа“ на г. Ковачова (бр. 15, 16 и 17). Първата е твърдѣ специална и за то само специалиститѣ сж се интересували отъ нея, но втората е пò-достжпна за пò-вече Читатели. Ние ште прибавимъ тукъ, че и двѣтѣ критики сж добри, но „Школската педагогіа на г. Ковачова справедливо е заслужила строгиятъ приговоръ, който ѝ направилъ вѣштиятъ критикъ.

Но онова, което е нàй-важно въ Списанието — „Читалище“, - това е особенниятъ неговъ отдѣлъ, подъ насловъ „Ржководитель на основното учение“, който отдѣлъ си има и особенъ редакторъ,—г-на Цанкова. Въ този отдѣлъ има доста сериозни и интересни нѣшта, но главно мѣсто въ него заема „Забавачницата“, която се срѣшта почти въ сѣки брой. Всичко е тукъ добро, но лошето се състои въ това, че не е оште за насъ, Българетѣ, туй което се съвѣтува въ Забавачницата. И ние си казваме откровенно, че човѣкъ, който познава условията на нашиятъ обштественъ животъ, домашниятъ *бытъ*, развитието ни, срѣдства ни, той не може да не се усмихне на *наивната* тази сериозность съ която се настоява да се приематъ и у насъ всичкитѣ проекти, устави и наставления, които у просвѣтенитѣ народи сж осжштествени вече. Да не се зловиди това на г. Цанкова, заштото си е тъй. Добро нѣшто е, но на думи.

Digitized by Google

„Забавачницата“ иска дѣца отъ *двѣ* до седемъ години. Е, хубаво но нима не стига умътъ на г. Цанкова, че това е невъзможно у насъ, при нашето неразвитие и при нашата сиромашия? За двѣ годишни, три годишни, твърдѣ често и петь годишни дѣца искатъ се жени или *нянки*, които постоянно или понѣ по-вечето да се намиратъ при тѣхъ, искать се оште много такива нѣшта, които нашата сиромашия не ште ни позволи да ги направиме. Истина, като чете човѣкъ тѣзи наставления и настояванія, иди му да повѣрва, че г. Цанковъ не познава никакъ условията на нашиятъ обштественъ животъ. Най-главното—срѣдствата— г. Цанковъ го намира най-лесно, като че не знае нито какви сж „женскитѣ ни Дружества“, нито какви сж народнитѣ ни учители. Но да предположимъ, че срѣдства ште се намѣратъ, да предположимъ, че ште се намѣратъ у насъ и много майки, които да си даджтъ двѣ-три годишнитѣ дѣца въ „Забавачницата“; но отъ дѣ ште земите, Г-не Цанкове, *добри* въспитатели за тѣхъ, такива въспитатели или въспитателки, които да знаятъ какъ да постжпватъ съ малкитѣ, крѣхкавитѣ и чувствителнитѣ създания? Какво ште може да направи *народниятъ* учитель съ една гола, макарь и най-добра, теория тамъ, дѣто се иска материнска нѣжность, материнска любовь, матерински инстинктъ? Освѣнъ туй, питане е оште кой по-благодѣтелно внимание може да има на едно двѣ-годишно дѣте—необразованната ли, но честна и силно любящата майка, или образованната но чужда за дѣтето въспитателка, която при това има на главата си и толкова други дѣца съ разни тѣлосложения и дѣтски каприциіи ... Ние сме убѣдени, че това свето чувство, което е най-хубавото украшение на человѣка, което е най-дѣйствителното му достойнство, което го прави истина *образъ* и *подобие* Божие,—именно *любовта*, *человѣшината*, това свето чувство може най-добрѣ да цъвне и се развие само подъ влиянието на майчината любовь ... Но нѣмали сме добри майки. Хубаво, а имаме ли добри въспитатели и въспитателки? Нѣмаме ги и дълго време не ште да ги имаме оште, заштото, аксиома е това, че, ако за придобиване на много познания се искатъ години, за доброто въспитание се искать вѣкове. Никой отъ нашитѣ сегашни учени не може да

Digitized by Google

се каже че има надлѣжно възпитание, заштото всичкитѣ, што сж се учили въ отранство(а въ отечеството ни дѣто сж се учили и тѣ не могжть да иматъ добра отхрана), утишли сж тамъ не като сж били на двѣ или седемъ години, а като сж били вече на 15, 12, най-малко на 10 години (има и такива, които сж утивали на 18-та или 20-та си година да се учятъ). А въ 10 годишно момче или момиче има вече какъвъ да е характеръ, който отъ науката, теглилата по чужбина и примѣрътъ на другитѣ, може до нѣйдѣ само да се смѣкчи и поизмѣни, но въ коренятъ си остава сжштиятъ. Такива ште бжджтъ нашитѣ възпитатели и възпитателки въ предполагаемитѣ забавачници. Е, ште се рѣши ли г. Цанковъ да отнеме двѣгодишното дѣте отъ ржцѣтѣ на любяштата майка и да го даде въ ржцѣтѣ на такива възпитатели и възпитателки? Но другитѣ народи какъ го правятъ? Тѣ го правятъ, но тѣ иматъ и хора, та у тѣхъ и условията сж други. Но ште ни кажжтъ че и у насъ ште се образуватъ добри възпитатели е възпитателки. Твърдѣ хубаво, но когато се образуватъ, тогава ште бжджтъ потрѣбни и у насъ тѣзи теории, проекти и устави за забавачницитѣ, а сега сж преждевременни и нѣкакъ смѣшни. Поевлението имъ въ повременното Списание „Читалище“ ние не можемъ да си го обяснимъ инакъ, освѣнъ съ това, че *у хората го има, нѣка се поговори и у насъ за това нѣшто*. Но каква полза отъ голи думи? Покажете ни онова, което може сега за сега да стане *дѣло*, което сега за сега ни е необходимо. Научете ни да прочитаме, разбудете ни што-годѣ съзнанието и тогава ни давайте такива далечни за насъ работи. Подражанието въ добритѣ работи е хубаво и полезно нѣшто, но то се обрьшта на маймунство и бива твърдѣ вредително, когато става не овреме и необмислено. Друга е работата, ако искаме само да се пише нѣшто и да се пълни „Читалище“ съ материалъ добъръ, но който не е оште за насъ и който въ очитѣ на човѣкъ, дѣто познава добрѣ условията на нашиятъ обштественъ животъ, височината на нашата *свѣсть*, богатството на нашитѣ интелигентни сили, — ште породи твърдѣ неутѣнштителни подозрѣния. Ако трѣба отистина да се пише за такива сѣшта, зашто да не се пише на примѣръ и за *полза отъ изучва-*

Digitized by Google

нието на Астрономията?

Така сжшто непрактично и преждевременно ни се вижда и настояванието да се свикватъ учителски Събори. Това го казваме съ прескърбие и не за да осждимъ въ принципъ това дѣло, но го казваме, заштото нѣмаме оште потрѣбнитѣ условия за това. У насъ нѣма срѣдства, нѣма и учители. А при отсжствието на едното и другото всѣки учителски *съборъ* ште се чувствова свързанъ и по ржцѣ и по крака въ рѣшенията си. Всѣко обсждание и рѣшение, колко и да е то добро, само тогава си има смисълъ и значение, когато има възможность да се осжштествии. Но у насъ освѣнъ нѣманието на срѣдства и учители, нѣма оште и *сила* за да се *налагатъ* рѣшенията, когато съ добро не могжтъ да се осжштествятъ. Но въ такъвъ случай, никое рѣшение на Съборитѣ не-ште да има онази самостоятелность, която въобште се изисква въ тѣзи работи. Който прочете 1-й бр. на „Читалиште" за цѣлта на Учителскитѣ събори (г. IV. Ржк. на Осн. Учен. стр. 10), и поразмисли сериозно надъ това, той, вѣрваме, ште види, че сж преждевременни, а и не практични. Съзнанието у народътъ неразбуденно; учители, които да заемжтъ мѣста въ основнитѣ училишта и да отговарятъ на званието си, нѣмаме; пари—нѣмаме понеже нѣмаме богати обштества, нѣмаме обштински касси, които да разполагатъ съ голѣми капитали; сила, за да накараме населението да отдѣля отъ избитокътъ си и да го дава за училишта—нѣмаме; да смѣтаме само на нравственното внимание върху населението — не можемъ напълно, понеже населението е неразвито, не си познава ползата и интереситѣ, не е навикнало да уважава редъ и изпълнение на длъжноста си инакъ, освѣнъ подъ натискътъ на външна сила. Ето такива сж днесъ условията у насъ. Възможно ли е при такива условия да се направи нѣшто положително? И ште има ли, при тѣзи условия, желанната полза отъ учителскитѣ събори? Ние се чудиме какъ редакторътъ на Ржководителя, който настоява толкова много за свикването на учателски събори, който така много говори за голѣмата полза отъ тѣхъ, не ее е вразумилъ отъ примѣритѣ на другитѣ просвѣтени народи, че за такива нѣшта се искатъ съвършенно други условия. Въ Ржководи-

Digitized by Google

телятъ ние срѣшваме доста такива вразумителни нѣшта. Въ 3-й брой на „Читалище“ (год. IV. Ржков. стр. 48) за *народното* въспитание въ Германия четемъ между другото и това: „Учителитѣ трѣбува да сж *доста заплатени*, учителитѣ не трѣбува да сж доста зависими и инспекцията (надгледването) на училиштата трѣбува да се въвѣри на *опитни* ржцѣ ... Трѣбува да се даде на учителятъ една заплата, *която може да му позволи да посвети на длъжностить си сичкото врѣме и сичкить си грижи* ..... Най-послѣ за инспектори на училиштата трѣбува да избирами хора, *които сж доказали, че сж вѣшти, теоретически и практически, отъ педагогията, приспособена на основнить училища*“. Въ брой 5-й (сжштата год. Ржков. стр. 78-80) за основнитѣ училища въ Саксония четемъ: „*Законътъ*, когото е направила Саксония за училиштата, *задѣлжава* за основно учение тие предмѣти...“ (стр. 79) пò-доло: Поддържанието на основнитѣ училища принадлѣжи на Обштинитѣ. *Ако нѣкои обштини сж твърдѣ сиромашки, Правителството имъ дохажда на помошть* и имъ помага было за основанието на зданието, было за плащанието на учителитѣ. *Пенсиить за учителить, за вдовицить и за сирачетата имъ се даватъ отъ една каса, която се управлява отъ правителството*“.— „Опредѣленната заплата на единъ учитель *не може да бжде пò-доло отъ 250 талера* (единъ талеръ струва 16 гр. и 23 пари чисти), нити по-доло отъ 280 талера, ако народонаселението бжде по-млого отъ 10,000 души. Освѣнъ туй, на учителятъ се дава даромъ жилище, а ако е пѣвецъ на черковата и една особна заплата. *Освѣнъ това оште, ако ученицить отъ едно училище надминатъ 40, учителятъ приема за награда една сума*, която, въ продължение на 25 години, може да достигне до 600 талера“. Въ бр. 13-й (сжшт. год. Ржк. стр. 206-207) четемъ за *Дружеството за поощрение на основното учение между протестантить у франция* слѣдующтето: „Това дружество има единъ бюджетъ отъ около 100000 франка ... Дружеството поддържя и много воспитанници у разни нормални училища, съсъ което показува, че доброто приготвяние на учители и учителки е първата му грижя«. Въ брой 14-й (Ржк. стр. 223)

Digitized by Google

четемъ: „на първи Януария 1873 год. у Росия е имало 42 нормални основни школи, *отъ които 30 поддържани съ разноскитѣ на правителството*...“ на стр. 224: „Види се, казува официялниятъ органъ на рускиятъ министъръ, че нашето основно учение е още далеко, за да бѫде напълно организувано, че ний сми още на прагътъ на вратата на нашето развитие и че предъ сичко друго е неизбѣжно да се улучшятъ материялнитѣ извори, които сѫ потрѣбни за тоя прѣдмѣтъ“.

Ето при какви условия хората се грижятъ за основното си учение. Германия има толкова университети, толкова много други училища, отъ които излизатъ хиледи учени и образовани хора, но и тамъ едно отъ главнитѣ условия за успѣхътъ на основното учение е да тургать *способни* учители и *добра плата* на учителитѣ. Въ Саксония *законътъ* усигорява сѫществованието на основнитѣ училища, а на учителитѣ пакъ законътъ назначава добра плата и усигорена бѫдущность. Протестанското Общество въ Франца отваря и поддържа основни училища, но то си опредѣля годишенъ бюджетъ отъ 100000 франга, и една отъ главнитѣ му грижи е да приготви добри учители. Въ Росия, дѣто правителството толкова много залѣга за основното учение, пакъ намиратъ за необходимо, да се улучшятъ *материалнитѣ* извори, потрѣбни за тоя предмѣтъ. При имане на учители и срѣдства всичко става лесно и обмислено. Но у насъ нѣма нито едното нито другото. Ще ни кажѫтъ: „Трѣба ли, прочее да сгърнемъ рѫцѣ и да стоимъ? Не, не трѣба, но трѣба да обърнемъ внимание и да направиме именно онова, което може за сега да се направи. Въ градиштата има по-вече срѣдства. Трѣба да гледаме да паредимъ добрѣ понѣ двѣ-три градски училища, отъ които да могѫтъ да излѣзатъ ученици ако не съ голѣми и много познания, понѣ съ такива и толкова познания, съ които да иматъ възможность да бѫдѫтъ добри учители за основнитѣ училища. Това е възможно и за това трѣба по-първо да се мисли и обсѫжда, а не да се правятъ проекти—богъ знае за какви забавачници и училища, безъ да се пресмѣта осѫществими ли сѫ тѣ или не. Въ Габрозо безъ учителски събори, безъ особенъ нѣкакъвъ шумъ наредихѫ си добро училище и си слѣд-

Digitized by Google

ватъ тихичко работата. Слѣдъ нѣколко години тѣ ште могжтъ да извадятъ и снабдятъ основнитѣ ни училища съ доста добри учители. Нѣка ште на едно двѣ мѣста се наредятъ такива училища, нѣка имъ се даде еднаква организация, еднаква програма и тогава нѣка се надѣваме, че по-веде ште има възможность да се премисліж и за нареждането на другитѣ учлища, основни било, приготовителни било. Ама и пита се: съ каква цѣль ште ставатъ учителскитѣ събори? Ако гледаме на програмата, която г. Цанковъ предлага въ бр. 1-й на „Читалище“ за учителскитѣ събори, по неволя трѣба да дойдемъ до убѣждение, че господство му или не познава срѣдствата на народътъ и състоянието на развитието у насъ, нито степента на образованието на нашитѣ учители въобще, или е пъкъ искалъ само тъй да си пиши. Въ бр. 14-й на „Читалище“ за тази година въ Ржковод. (стр. 222) виждаме, че Екзархията свикала учителски Събори, зя да разгледатъ 7 въпроса. Не знаемъ какво ште правятъ съ тѣзи въпроси почтеннитѣ наши градски и селски учители, но намъ ни се струва, че при задаването на тѣзи въпроси трѣбало би по-сериозно обмисление и че тѣ ште на първи пжть ште спънатъ учителскитѣ събори и ште ги поставятъ въ недоумѣние. Не ни е намѣрението тукъ да критикуваме тѣзи въпроси, но за да покажемъ колко е ште непрактично и преждевременно свикването на учителскитѣ Събори, ние ште се възползуваме и отъ тѣхъ (отъ въпроситѣ). Тѣзи въпроси се отнасятъ до основнитѣ училища. Забѣлѣжете, че по градиштата у насъ средствата сж други, а по селата — други; забѣлѣжете, че нѣмаме добри учители за основни училища, а тѣзи, што ги имаме, почти всичкитѣ нѣматъ, система на образованието си; забѣлѣжете, че по селата у насъ учителятъ трѣба да бжде и учитель, и пѣвецъ, и писаръ, та презъ лѣтото да не се занимава съ ученицитѣ, а да ходи по нивята и ливадето да пиши снопи, сѣно и другъ зарзаватъ; забѣлѣжете, че селскиятъ учитель е пренуденъ да сжбира платата си въ натура, т. е. пренуденъ е самъ, заедно или съ попътъ или съ селскиятъ чорбаджия, да ходи отъ кжща въ кжща и да събира жито и друго за заплатата си; забѣлѣжете ште и туй, че у насъ сега се въвежда наглѣдно-гласна-

Digitized by Google

та метода, по слѣдствие на което нѣма никаква метода на преподаването; забѣлѣжете най-послѣ и това, че почти всичкитѣ ни учители, што сѫ получили образованието си въ отечеството ни и които, слѣдователно, щте се назначатъ за основнитѣ училища, сѫ въспитани на разни учебници. Присмѣтнете сега, че при тѣзи разбъркани, неопредѣлени обстоятелства иска се отъ учителскитѣ събори наредата на *основнитѣ* училища. Първо и първо ште ги спъне питанието — еднакви ли да бѫдѫтъ основнитѣ училища по градиштата, дѣто срѣдствата сѫ по-вече, и по селата, дѣто срѣдствата сѫ оскудни? Но най-добро доказателство на това, че въпроситѣ сѫ зададени безъ надлежното обмисление, дава ни Самоковскиятъ учителски съборъ (глед. „Читалище“ бр. 18. год. IV. Ржков. стр. 274-279), който подъ *приготовителни* училища разбралъ първоначалнитѣ, тогазъ когато Екзархията е разбирала, безсъмнѣние, училища между *основнитѣ* и нашитѣ *главни*. Има право и Самоковскиятъ Учителски съборъ, има право и Екзархията. Разликата е въ това, че предложението на Екзархията „какъ да се наредятъ приготовителнитѣ училища и каква програма да се въведе въ тѣхъ“ е твърдѣ непрактично — споредъ както разбира тя думата „приготовителни“, заштото за да може да се даде на тѣзи училища нѣкакъвъ редъ и да имъ се назначи програма, трѣба да имъ се опредѣли по-напредъ цѣлта. За какво ште приготовляватъ тѣ ученицитѣ? Но *Главнитѣ* училища у насъ нѣматъ нито опредѣленъ курсъ, нито опредѣлена програма. Както штѣте, но да се нарежда нѣшто безъ добрѣ обмислена цѣль — не е разумно, нито прави голѣма честь на онѣзи, които по този начинъ нареждатъ такива важни работи, каквито сѫ училиштата. Въобште можемъ да кажемъ, че нѣманието на срѣдства и на приготвени учители ште постави Учителскитѣ Събори въ едно твърдѣ затруднително положение. Тѣ трѣба да избирватъ едно отъ двѣтѣ: или да нареждатъ работи неприложими на практика за сега, или да правятъ отетѫпки за всѣки градъ и село. Но въ единътъ и въ другиятъ случай задачата имъ ште бѫде доста трудна, а цѣлта имъ непостигнѫта.

Обаче, *всѣко нѣшто за добро.* Проектитѣ за *забавачници* и

Digitized by Google

настояванието за *учителски* събори ако не друго, ште размърда понѣ-што-годѣ умоветѣ на нашитѣ учители, интелигенти и любители на народното наше развитие и ште докара добри плодове, ако не сега, понѣ слѣдъ 10, 20 или 30 години. И това е добро.

Въ „Читалище" и презъ тази година се показва сегисъ-тогисъ Българската муза. Нашата муза въобще не може още да пѣе добрѣ. Тя не ни се представя млада хубавица, прибрана и съ якъ, ясенъ и сладъкъ гласъ, нито пъкъ ни се представя *дѣте*, макаръ съ дѣтински гласъ и съ дѣтинско неумѣние да дава сладость на пѣнието си, но съ добри задатъци за бѫдуште развитие, а представлява ни се като дърта, сбръчкосана и упърпана баба, която ту пѣе съ дръзгавъ и невѣренъ гласъ, ту се сърди, ту поучава бабешки. Нашата сегашна муза нѣма въ пѣснитѣ си мисли, нѣма чувство, нѣма идеи, нѣма сладость въ гласътъ си. Това е мислимъ, заштото никой отъ нашитѣ непризвани поети не гледа да разбере и усвои духътъ на народната наша пѣсень, а гледа да бѫде вѣренъ на искусно-изученитѣ правила поетически. Освѣнъ туй, у насъ пѣе кой завърне. Скимни му нѣкому си, който знае што-гдѣ правилата на стихотворството, и започва да пише стихове. Е-тука-е, по неволя си представя човѣкъ нашата муза дърта збръчкосана баба да пѣе и отъ напъване да си уплюва и брада и страни. Руският критикъ *Бѣлински* много добрѣ е казвалъ на времето си, че тѣжко и горко на онзи башта, който не дръпне единъ хубавъ бой на сина си за първитѣ стихове. За колко башти у насъ трѣба да се каже това! При всичко туй, и този пѫтъ въ „Читалище" се срѣштатъ стихове доста сполучливи. Като на такива можемъ да покажемъ на стиховетѣ „Прибирание въ Отечеството" отъ И. В. (бр. 6), стиховетѣ на г. Франгя (бр 14 и 15), „Горчива мисълъ„ и „Ганка и Рада" отъ И. Даневъ (бр. 15). Доста добрѣ пиши стихове и г. С. Н. Михаиловски (бр. 15 и 16).

Ето това е, което имахме да забѣлѣжимъ въобще, за тазгодишното „Читалище" въобще. Не знаемъ ште се разсърдятъ ли издателитѣ на това Списание, ако имъ се покаже нѣшто не до тамъ лестно въ нашитѣ забѣлѣшки, но разсърдятъ се или не, а ако ги накара да избирватъ по-добъръ и по-практиченъ материялъ за това

Digitized by Google

Списание, отъ което народътъ чака полза; ние ще бѫдемъ доволни отъ сърдитнята имъ.

КНИГОПИСЪ.

КРАТКА ЕЛЕМЕНТАРНА ГЕОМЕТРІЯ. (Скратеніе отъ Елементарнѫ-тѫ Геометріѭ на А. ДАВИДОВА). Отъ И. Н. ГЮЗЕЛВА. Съ 177 чьртежа въ текстътъ. Стр. 165. Въ Прагѫ у книгопечатница Гинекъ Милиткы и Новакъ.

БАШТИНЪ ЯЗЫКЪ третіа година. Пръвый дѣлъ — ГРАМАТИЧЬСКЫЙ Пръвоначялна практичьска Граматика съ Сборникъ. Стъкми ДРАГАНЪ В. МАНЧОВЪ. Пръво издание. Издава Книжарница на Д. В. Манчовъ. Стр. 139. Вѣна 1874.

КРАТКО УЧЕБНО ЗЕМЕОПИСАНИЕ. Часть I. Обща познания отъ земеописание-то Исчислителено, Естественно и Гражданско. Съставено отъ К. СМИРНОВЪ. Прѣведено отъ Б. П. Съ 26 образи въ текста, стр. 99. Цѣна 5 гр. Виена 1874.

МАЛКА КНИЖНИЦА. ПЪРВА ЧЕТЕНИЦА за пьрвоначалны-тѣ училища. Съ 34 изображения. Събралъ и нарядилъ АНДРЕЙ С. ЦАНОВЪ. Трете изданіе. Цѣна 2 $^1/_2$ гр. Издава книжар. на Хр. Г. Дановъ. Стр. 61. Вѣна 1874.

РАЗКАЗИ за СТАРОВРЕМЕННИТЕ ХОРА. V за старите Евреи и Китайци. Издала Книжарн. на Хр. Г. Данова. Стр. 72. Цѣна 4 гр. Букурештъ 1874.

ИСТОРИЧЕСКО ОБОЗРѢНИЕ на БѪЛГАРИЯ. Отъ Г. БОБРИКОВА (Преводъ отъ руски). Стр. 79. Букурештъ 1874.

БУКВАРЬ за ФРЗНЦУСКЫЙ ЯЗЫКЪ отъ Н. МАРКОВЪ. Стр. 64. Цѣна гр 3. Издава Книж. на Хр. Г. Дановъ. Вѣна 1874.

ЗЕМЛЕОПИСАНИЕ отъ К. СМИРНОВА. I часть: Общти познания отъ Математическо и Политическо землеописание. Страници. 104. Цѣна 4 гр.

III Часть: ЕВРОПА въ Физическо, Етнографическо и Политическо отношение. Стр. 176 Цѣна 6 гр. Прѣведе РАДА П. КИРКОВИЧЬ. Издава Книжарницата на Д. В. Манчовъ. Вѣна 1874.

Digitized by Google

УПРАВА.

Г-нъ Л. Радуловъ, който е доставилъ на „Пер. Списание“ VI и VII отъ народнитѣ пѣсни обнародвани въ VII-VIII кн. стр. 113, 114, 115, пращта ни относително нѣкои преиначения въ тие пѣсни слѣдуюштата бѣлѣжка: Въ Котелъ буквата *ь* за да се произнесе мѣко, дѣто само трѣбва, изговарятъ се и предидуштитѣ ѝ букви *д* и *т* смѣкчено като *кь*: пѫтъ — пѫкь, надзадь — надзакь. Отъ тие букви *д*-то се изговаря и като *гь* мѣко, когато се намира преди двугласна мѣка буква: идѭ — игьѭ, а *т*-то — като *кь*: пѫтѭтъ — пѫкьѭтъ, дивитѭтъ — дивикьѭтъ. Това, обаче, смѣкчение на *д* и *т* нѣма си мѣстото штомъ подиръ тие букви дойде твърда гласна. Така, въ Котелъ никога не се казва пѫкь и пѫкьникъ, а — пѫкъ и пѫтникъ, дивикь — дивити. Споредъ това и въ казанитѣ пѣсни на мѣсто утигьи (бѣл. 5), пруогьи (бѣл. 7), увегьи (бѣл. 8), дѫ вигьи бѣл. 13), дѫ хогьимъ (бѣл. 18) трѣбвало да се каже споредъ както и г. Л. Радуловъ е съобштилъ пѣснитѣ: утиди, пруводи, уведи, дѫ види, дѫ ходимъ.

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ

Страница	5	редъ	24	намѣсто:	ее	чети:	се
„	7	„	13	„	най-ммого	„	най-много
„	13	„	11	„	убийване	„	убайване
„	„	„	25	„	рапръснати	„	разпръснати
„	„	„	31	„	бола	„	била
„	15	„	20	„	укорявитъ	„	укоряватъ
„	16	„	7	„	такви	„	тикви
„	19	„	10	„	прелети	„	прелести
„	21	„	31	„	я	„	мудроста си
„	34	„	14	„	А прочиитѣп	„	А прочитѣ первосинодални
„	35	„	24	„	каккви	„	какови
„	36	„	7	„	Грекомитриполитъ	„	Грекомитрополитъ?

Digitized by Google

Стрница	40	редъ	22	намѣсто	иште	чети	иште
„	43	„	15	„	градовие,	„	градове,
„	49	„	14	„	или тъй инакъ	„	тъй или инакъ
„	57	„	21	„	приятелкитѣ	„	приятелскитѣ
„	58	„	13	„	останжло	„	станжло
„	61	„	2	„	станжли	„	станжла
„	65	„	8	„	Цициохий	„	Цимисхий
„	74	заб. 1)	р. 6	„	Лскиенъ	„	Лескиенъ
„	76	редъ	11	„	пишешъ	„	Пишемъ
„	77	„	17	„	изговърятъ	„	изговарятъ
„	80	„	30	„	друми	„	думи
„	91	„	14	„	бидо,	„	биде.
„	93	„	18	„	пинапиямъ	„	понапиямъ.
„	95	заб. 10)	р. 8	„	пеѣемц,	„	пеѣеме,
„	109	„	—	„	стр. 119	„	109
„	110	редъ	12	„	отсранимъ	„	отстранимъ
„	120	„	8	„	отпушта	„	отпрашта
„	127	„	5	„	нардъ	„	народъ
„	129	„	4	„	ьа	„	на
„	131	„	5	„	свободоо	„	свободно
„	132	„	4	„	ди се	„	да се
„	135	„	1	„	цѣль	„	цѣлъ
„	142	„	11	„	Париградъ	„	Цариградъ
„	160	„	3	„	питанянта	„	питанията
„	170	„	19	„	развивалъ се е	„	развивалъ се е
„	174	„	35	„	вънкаашноста	„	вънкашноста
„	176	„	14	„	всичкитѣ правила	„	всичкитѣ правила?
„	187	„	27	„	нѣшшо	„	нѣшто
„	189	„	23	„	нехевлити?	„	нехвелити?
„	199	„	35	„	сѣшта	„	нѣшта

Digitized by Google

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

Т. ПѢЙОВА.

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА XI и XII.

БРАИЛА.
Печатница П. М. Пестемалциоглува.
1876.

Digitized by Google

Digitized by Google

МАТЕРИАЛИ

ЗА

ИСТОРИЯТА НА ДУХОВНОТО[1]) ВЪЗРАЖДАНИЕ НА БЪЛГАРСКИЯТЪ НАРОДЪ.

Доброто и здраво сѣме, скрито въ здрава и плодородна земля, всѣкогажъ дава добъръ плодъ. Подъ натискътъ на вънкашни неблагоприятни условия случва се то дълго време да остава като мъртво съвършенно, но щомъ лучитѣ на благотворното слънце отстранятъ тѣзи неблагоприятни условия и стигнатъ до него, то се съживява и бърза да изнесе на явѣ всичкитѣ жизненни сили, що се заключаватъ въ него.

Така сѫщо става и съ духовното възраждание на народитѣ, които иматъ въ себе си яка нравственна основа. Неблагоприятни условия натрупватъ злочестини на сѣкой народъ, хвърлятъ го въ убийственно невѣжество, заглушаватъ съзнанието му и като че го осѫждатъ на вѣчно и съвършенно загинванье. Но животъ и доброчестина чака този народъ, ако той има въ себе си запазени нравственнитѣ си сили, защото нравствената сила не е нищо друго, освѣнъ добро и здраво сѣме, което само въ себе си носи бѫдущето свое развитие и величие. Стига само да се намѣрятъ силни нравственни дѣятели, тѣзи благотворни слънчеви лучи, които съ своята твърда воля, съ своята безгранична любовь и преданность, съ своето самоотвержение и съ своята разумна и безкористна дѣятелность да размърдатъ тази нравственна сила и да разбудятъ заспалиятъ народенъ духъ и — ето че на мѣсто загинвание явява се пробуждание и животъ, на мѣсто назадничевость и невѣжество — напредъкъ и просвѣта, на мѣсто теглила — доброчеститина.

Блазѣ на такивато дѣятели, които съдѣйствуватъ за пробуждането на народнитѣ нравственни сили и даватъ потикъ на успѣшното тѣхно развитие. Тѣмъ се пада вѣчна призна-

---

1) Тукъ подъ думата „духовно възраждание" ние разбираме и ще разбереме умственното и нравственно възраждание.

Digitized by Google

телность, защото подвигътъ имъ е нàй-благотворенъ. той е неоцѣнимъ. Тѣзи дѣятели ставатъ едни отъ нàй-голѣмитѣ благотворители не само на отдѣлни народи, но и на цѣлото человѣчество, защото, като осигоряватъ единъ траенъ и честитъ животъ на онзи народъ комуто служатъ, въ сѫщото време тѣ съдѣйствуватъ да се яви въ трудното поле на общечеловѣческото развитие още единъ съзнателенъ дѣятель, който ще побърза да съедини съ общитѣ усилия и своитѣ умственни и нравственни дарования за общочеловѣческото добро. И нашето уважение къмъ такивато дѣятели трѣбува да бѫде толкова пò-голѣмо, колкото подвигътъ имъ е тежъкъ. Осамотени въ този подвигъ, имаще противъ себе си твърдѣ често тѣзи, които трѣбало би, по своето положение и по своитѣ нàй-свети задължения, да бѫдѫтъ заедно съ тѣхъ, лишени и отъ пълното съчувствие на тѣзи, въ полза на които се подвизаватъ, тѣ принасятъ въ жертва на подвигътъ си всичкитѣ си сили, всичкитѣ си привязанности и интереси, като намиратъ нàй-силно побуждение за него въ светоста на дѣлото си и въ безграничната любовь и преданность къмъ народътъ си. Хули, гонения, безпокойства и даже самата смъртъ тѣ посрѣщатъ съ готовность и въ нищо друго не тръсятъ и не намиратъ нàй-високата своя награда освѣнъ — въ пробуждането на своятъ народъ, въ неговото преуспѣване въ пѫтятъ на правилното развитие. Блазѣ и на тѣзи народи, които слушятъ гласътъ на своитѣ велики дѣйци и, като почувствоватъ духовното си пробуждание, тръгнуватъ по пѫтятъ който имъ се показва отъ тѣхъ и употрѣбляватъ усилия за да усъвършенствуватъ пò-вéче и пò-вече наченатото отъ тѣхъ дѣло. За такивато народи се готови тройна и честита бѫднина.

Ние не можемъ каза каква ще бѫде бѫднината на нашиятъ народъ: това ще зависи отъ достойнството на този народъ. Но като вземемъ въ внимание предишната заглъхналость и сегашното пробуждание на народътъ ни, като пресмѣтнемъ че това пробуждание се е достигнало съ неуморимитѣ старания на извѣстни дѣйци народни, ние можемъ съ голѣма вѣроятность да предскажемъ, че ако нашиятъ народъ върви по стѫпкитѣ на своитѣ дѣйци, неговата бѫднина ще бѫде трайна, свѣтла, честита.

Digitized by Google

Никаква сила на свѣта не може да разбуди и да съживи единъ народъ, ако той не носи самъ въ себе си елементи за животъ, ако нѣма въ себе си нравственни основи. Само народъ, който притежава такива основи за животъ, може да се разбуди, да се съживи, колко и да е заглъхналъ. Но за това искатъ се дѣятели, които да размърдатъ и да разбудятъ заспалитѣ нравственни сили.

Ние сме честити дѣто можемъ да кажемъ, че нашиятъ народъ принадлежи на втората категория. Съ време още Провидѣнието е снабдило народътъ ни съ тѣзи нравственни елементи, които даватъ животъ на народитѣ и ги правятъ да достигватъ до възможно едно могущество и величие. Неблагоприятни условия хвърлихѫ народътъ ни въ много нравственни злочестини и като че бѣхѫ докарали окончателното му заглъхвание. Но зърното на нравственната народна мощь се запази и остана непокътнато презъ толкова вѣковнитѣ премѣждия, а щомъ настанахѫ по̀-благоприятни времена, това зърно се разви въ прекрасенъ плодъ на духовното наше пробуждание и възраждание, което сега толкова много ни утѣшава и ни дава такива хубави надѣжди за бѫдущето, защото на това възраждание се основава и настоящето и бѫдущето благополучие на нашиятъ народъ. Но за едното и за другото ние трѣба да благодаримъ на нашитѣ народни дѣйци и труженици. Нашата признателность къмъ тѣхъ трѣба да бѫде толкова по̀-голѣма и искренна, колкото условията, при които сѫ тѣ работили, били сѫ тежки, неблагоприятни, обезсърчителни. Истина е, че въ сферата на общественната дѣятелность, особенно въ единъ народъ, който е още въ началото на пробуждането си, искатъ се голѣми усилия, искатъ се голѣми жертви — и нравственни и материални — иска се самоотвержение до крайна степень отъ страна на онѣзи, които желаятъ добросъвѣстно да работятъ въ тази сфера и които не чакатъ награда въ друго освѣнъ — въ близката или далечната доброчеститина на народътъ си. Но истина е и това, че съчувствието, което би показали къмъ тѣхната дѣятелность тѣзи, за които става тя, би ги насърчило твърдѣ много и би ги поддържало въ този труденъ подвигъ, тогазъ, когато хладнокръвието и несъчувствието прави този подвигъ хиледи пѫти по̀-тежъкъ. А дѣ трѣбаше да тръсятъ и да намѣрятъ

Digitized by Google

съчувствие и поддържка нашитѣ дѣйци? Не на друго мѣсто, а само и само — въ народътъ Тѣ сѫ били отъ народътъ. Тѣ сѫ били отражение на народнитѣ желания и стремления (които народътъ ако не съзнателно, но инстинктивно ги ималъ безъ друго) и никое друго съчувствие и насърчвание не би имъ било така полезно и дѣйствително, колкото съчувствието на народътъ. Но, както въобще бива съ всичкитѣ падали въ невѣжество народи, нашиятъ народъ, натрупанъ отъ толкова неблагоприятни условия, не можеше напълно да съзнае нуждитѣ и ползитѣ си и да облече своитѣ дѣйци съ онова съчувствие и довѣрие, които така много облекчаватъ трудниятъ подвигъ на общественната дѣятелность. И за то твърдѣ често виждаме ние нашитѣ си народни труженици осамотени, лишени отъ съчувствие, даже и изложени на оскърбителни подозрѣния и осѫждения. При всичко това, тѣ сѫ си останали твърди и непоколебими въ подвигътъ си, който е толкова благотворенъ за народната наша бѫднина. Заради туй ние имъ дължиме вѣчна признателность. Такава признателность ще имъ дължеятъ и бѫдущитѣ наши поколения.

Едно отъ първитѣ мѣста въ редътъ на тъзи наши народни труженици заема и блаженнопочившиятъ **Илариона Търновски.** Заедно съ своитѣ двама събратия — **Авксентия** и **Паисия** — той подемна тежкиятъ подвигъ на защитата на народната правда и безъ да се поколебае нито най-малко слѣдъ твърдѣ тежката загуба на своитѣ доблестни другаре, остана вѣренъ въ този подвигъ до послѣднята минута на животътъ си. Трудното дѣло на народното възраждание, започнато съ толкова мѫки и теглила отъ други сѫщо така достойни народни труженици, тъзи три наши *свѣтила* съ своето постоянство, съ своята самоотверженность успѣхѫ да го поддържатъ, да съкрушятъ всички козни и съблазни, да направятъ участникъ въ това свето дѣло и цѣлиятъ ни народъ и, поддържвани отъ народното довѣрие и съчувствие, да го докаратъ до тамъ, щото да го предадѫтъ на своитѣ приемници въ форма на тъзи хубави черковни и народни правдини, на които ние днесъ така много се радваме и отъ които справедливо очакваме толкова добри сѣтнини за народътъ си. Това очакване е толкова по-справедливо, колкото въ придобититѣ правдини се вижда пробуждание и съзнание на наро-

Digitized by Google

дътъ ни. Свѣтли и твърдѣ свѣтли ще бѫдѫтъ страницитѣ на историята ни, въ които ще се говори за дѣлата на тѣзи наши народни труженици. Тази история ще признае, че тѣзи дѣйци сѫ намирали голѣма опора въ народното съчувствие, но тя не ще забрави да каже, че твърдѣ често туй съчувствие се е спечелвало съ голѣми мѫки, съ голѣмо постоянство и самоотвержение. Тя твърдѣ често ще ни ги показва осамотени въ трудниятъ имъ подвигъ и не ще да премълчи, че въ нàй-критически минути тѣзи дѣйци биваxѫ изложени на съблазнь и принуждавания да свърнатъ въ другъ неправиленъ и съомнителенъ за народътъ ни пѫть.[1]) Ще каже историята, че тѣзи, които се храняхѫ отъ народътъ и по положението и званието си имахѫ света длъжность да защищаватъ заедно съ казанитѣ народни труженици народното дѣло, че тѣ осѫждахѫ спасителниятъ имъ подвигъ като безуменъ и неосѫществимъ. Не ще да скрие историята и това, че тѣзи, които сѫ имали и сега иматъ домогвания за първенство, които претендиратъ за първо мѣсто въ редътъ на народнитѣ дѣйци, които като представятъ себе си за народни страдалци, искатъ да добиятъ правото за да се разпореждатъ съ сѫдбината на черквата ни, — че тѣ всички гледали сѫ си спокойствието и личнитѣ изгоди въ то време, когато казанитѣ дѣйци сѫ търпѣли оскудность, гонения и заточения... Историята е неумолима. Тя ще каже всичко това, а съ това ще ни даде възможность още пò-добрѣ да разберемъ величието на казанитѣ наши народни дѣйци и да ги обикнемъ още толкова пò-вече за дѣто при толковато несгоди и съблазни останахѫ си твърди и непоколебими въ защитата на правото народно дѣло.

Смъртта рано отне отъ насъ тѣзи скѫпи лица. Казваме рано, защото имахме отъ тѣхъ още голѣма нужда. Тѣхната опитность, тѣхното благоразумие или изобщо да кажемъ — всичкитѣ тѣхни нравственни доблести можахѫ да бѫдѫтъ за насъ най-вѣрнитѣ ръководители. Тежка и безвременна бѣше загубата на любимиятъ ни пастирь Авксентия; не пò-малко тежка бѣше загубата и на достойниятъ неговъ събратъ и

1) Позвати сѫ на всички усилията, които Папската пропаганда прави за да привлече на своя страна доблестнитѣ наши старци, когато на 1864 г. утвердѫ на заточение: Отъ своя страна и Протестантитѣ не отказваxѫ своитѣ услуги въ това отношение.

Digitized by Google

сътрудникъ — Паисия, сѫщо така любимъ и уважаемъ отъ народътъ. И ако имаше нѣщо, което да умалява що-годѣ скърбта на народътъ ни за тази тежка двойна загуба, — това бѣше туй, че ний виждахме помежду си тѣхниятъ достоинъ сътрудникъ — **Илариона Търновски.** Въ неговата личность ние виждахме съсредоточени и онази голѣма любовь и преданность къмъ народното дѣло, и онова постоянство и самоотвержение при защитата на това дѣло, които бѣхѫ отличителни свойства и на почившитѣ преди него негови събратия. Но на Провидението угодно било да наложи на народътъ ни отново тежко изпитание. Смъртта отне отъ насъ и този доблестенъ старецъ и труженикъ, отне го нечакано, отне го тогава, когато му имахме нàй-много нуждата, и именно тогава, когато Екзархията ни — плодъ на толкова народенъ трудъ и на толкова тежъкъ подвигъ отъ страна на народнитѣ дѣйци — бѣше въ началото си, бѣше слаба и неукрѣпена още, колебаеше се и отъ неразбранщина на мнозина, и отъ враждебни настроения, и отъ честолюбиви притязания на нѣкои отъ своитѣ даже членове, та твърдѣ чувствителна бѣше за нея необходимоста отъ любящата но твърда рѫка на Илариона Търновскаго, отъ неговата силна, авторитетна и въ сѫщото време благоразумна и практична дума.

Като казваме това, ние сме далечь отъ пристрастно увличание въ полза на дѣда Илариона. Неговата благородна личность е така добрѣ позната на българскиятъ народъ, щото нѣма нито нàй-малката нужда отъ пристрастни хвалби. Но това, което е истина, не може да се отрича. Времето и обстоятелствата придаватъ сила и значение на всичко и правятъ нравственнитѣ доблести, сами по себе свѣтли и драгоцѣнни, още пò-вече да сияятъ съ величието си. Времето, въ което почина дѣдо Иларионъ, и обстоятелствата бѣхѫ такива за нашата Екзархия, щото тази загуба не межеше да не се почувствува нàй-силно. Екзархията бѣше вече учредена и сѫществуванието ѝ укрѣпено съ Високиятъ царски фирманъ. Но съ това работата не се свършваше: потрѣбно бѣше това свето учреждение да се окружи съ съчувствието на цѣлиятъ народъ, потрѣбно бѣше ние всинца да съединимъ и да съгласимъ нравственнитѣ си сили, та да дадемъ на това учреждение правилно развитие — споредъ както го искахѫ инте-

Digitized by Google

реситѣ на народътъ ни, т. е. потрѣбно бѣше да се залувимъ да съзиждаме нравственното здание на народната наша доброчеститина и бѫднина. Но това не става тъй лесно. Изобщо много пò-лесно е да събаря человѣкъ или да придобива нѣщо, тогазъ когато е твърдѣ трудно да съзижда нравственно здание или да удържва придобитото. Въ първиятъ случай, ако и да се иска сгласяванье, постоянство и обмисленность, но не въ толкова силна степень както въ вториятъ случай, дѣто силни нравственни преимущества сѫ необходими за успѣхътъ на дѣлото. Но тѣзи нравственни преимущества не можеше да ги притежава и не ги притежава въ достаточна степень нашиятъ народъ. Въ продължение на 15—20 години народътъ ни се бори за събаряньето на онова чуждо здание, което го натискаше нравственно. И въ тази си борба той не се водеше постоянно отъ съзнание на *редъ, длъжность* и *постоянство* въ едно и сѫщо направление, та навикна на безредие и почти на кораво своеволие въ нареждането на своитѣ народни работи. Но за съзиждание на нравственното народно здание, което трѣбаше ние да започнемъ отъ самата минута на официалното признание на Екзархията ни съ пò-голѣма енергия, изискваше се пò-вече опитность, търпѣние, обмисленность; изискваше се да се подчиниме на редъ и правилность въ дѣйствията си, да се откажемъ отъ честолюбивитѣ си притязания и частни прищевки, да се откажемъ отъ якоглавството и неразбраното си своеволие и да подчинимъ частнитѣ си честолюбия и прищевки на общиятъ интересъ. Ето защо именно въ такова време бѣше необходима за насъ силната, непреклонна воля и авторитетна дума на дѣда Илариона. При всичкитѣ наши честолюбиви притязания никой отъ насъ не може се наеме да отрече, че тази твърда воля и авторитетна дума не би се приели отъ всички ни съ пълно довѣрие и че ние би могли да намѣримъ въ тѣхъ друго освѣнъ дълбока любовь и преданность къмъ народното дѣло. Тази твърда воля и авторитетна дума на дѣда Илариона още дълго време би отстранявала много честолюбиви притязания и не въ една критическа минута би избавила народното дѣло отъ затруднение и неправилности. И нашата млада черква възлагаше голѣмитѣ си надѣжди на този доблественъ старецъ. Тя се надѣваше че още дълго време той

Digitized by Google

ще прави не до тамъ чувствителна загубата, която тя претърпя съ смъртта на другитѣ свои труженици и защитници, още дълго време той ще ѝ служи за опора, ржководитель и истински защитникъ. Но Провидението отсждило да се не осжществятъ тѣзи надѣжди.

Но добросъвѣстнитѣ народни труженици никогажъ не умиратъ. Тѣхнитѣ благотворни дѣла, извършени за полза на народътъ, правятъ ги вѣчно да бждатъ живи въ сърцата на признателниятъ народъ. Тѣхната честность, любовь, преданность и самоотвержение всѣкогажъ ще иматъ благотворно влияние за добрата бждница на народътъ ни, защото подъ това влияние ще да се въспитаятъ младитѣ народни сили за нови подвизи. Това е най-светото наше утѣшение въ чувствителната загуба на нашитѣ народни дѣйци, въ това се състои и най-твърдата ни надѣжда за бждущето народно преуспѣвание.

Като сме имале и имаме дълбока вѣра въ това, ние сме отстжпвале и ще да отстжпваме въ „Периодическото Списание“ на Дружеството широко мѣсто на животописанията на нашитѣ народни труженици. Ние вѣрваме, че тѣзи животописания, особенно животописанието на тримата наши Иерарси — *Авксентия*, *Паисия* и *Илариона* — би биле твърдѣ поучителни за насъ. Тѣ би ни представиле високъ примѣръ на любовь и преданность къмъ народътъ, на благоразумие, честность, безкористие и самоотвержение. Но тѣхниятъ животъ и тѣхната дѣятелность тъй тѣсно сж свързани съ народното наше възраждание, щото за да се залуви нѣкой да излага тѣхниятъ животъ и тѣхнитѣ дѣла както трѣба, необходимо е да изложи цѣлата история на възраждането ни. Но защото това е трудна и сериозна работа, ние счетохме за добрѣ да почнемъ обнародването на *откъсъци* отъ животътъ на нашитѣ народни труженици подъ заглавие „Материали за Историята на духовното възраждание на българскиятъ народъ“, като се надѣваме че съ този начинъ ще се улесни твърдѣ много пълното съставяние Историята на възраждането ни, а слѣдователно и — пълното животописание на нашитѣ народни труженици.

Въ книжка IX—X, ние бѣхме обѣщале да обнародваме животописанието на **Неофита Бозвели**, отъ което имахме и

Digitized by Google

имаме на ръка доста събранъ материалъ. Но като не можя и до сега да ни се достави и тази часть отъ животописанието на този знаменитъ мѫжъ, безъ която, обнародвано, то би излѣзло цѣрбато, ние отлагаме да изпълнимъ обѣщанието си въ идущитѣ книжки на Списанието. А сега обнародуваме едно писмо отъ блаженнопочившаго Илариона Търновски, отъ което писмо читателитѣ ни не само ще се запознаятъ (или и ще си напомнятъ) понѣ повърхностно съ дѣятелноста на този благороденъ старецъ въ единъ доста важенъ периодъ на черковниятъ ни въпросъ, но и ще видятъ още и отъ какви благородни чувства се е въодушевлявалъ той спрямо народътъ си. Това писмо го е писалъ дѣдо Иларионъ както въ своя собственна защита, тъй и въ защита на народното дѣло, и е отправено къмъ началникътъ на една отъ самостоятелнитѣ православни църкви.

Ето това писмо:

Блаженнѣйший и премудрѣйший Отче и Владико!

Отъ съборното послание наше ще уразумѣете добрѣ положението на българския церковенъ въпросъ. За нужда обаче считамъ да изясня и азъ нѣкои изражения, чрезъ които Великата Церква въ послѣдния си циркуляръ до самостоятелнитѣ Православни церкви за този въпросъ се потщала да даде законенъ видъ на произнесенното отъ нея въ 1869 год. противъ мене противозаконно низложение, като ме обвинява несправедливо че ужъ азъ сѫмъ бидъ подигналъ церковния този въпросъ.

Блаженнѣйший Владико! роденъ и възпитанъ въ православната вѣра, младъ още прегърнахъ монашеския животъ въ светата Аѳонска гора и впослѣдствие, рукоположенъ свещеникъ, азъ бѣхъ избранъ по единогласно одобрение на свещенното Аѳонско събрание и опредѣленъ за главенъ представитель на всичкитѣ Аѳонски мънастири въ Константинопль на 1-й Мая 1852 год. Като изпълняхъ много години като *„вѣренъ рабъ“* туй послушание, бѣхъ и произведенъ въ чина на великий Архимандритъ на Вселенския патриаршески престолъ отъ Светѣйшаго Вселенскаго Патриарха Господина Анѳима отъ Ефесу, който ми и даде и патриаршеско свидѣтелство за моето *„благочестие и за ревноста ми къмъ право-*

Digitized by Google

славната вѣра". Призованъ да се върнѫ въ Аѳонската Гора, азъ бѣхъ тамъ опредѣленъ като представитель отъ свещенната обитель Хилендарска въ Аѳонското събрание въ Карея дору до 1857 год., когато вторий пѫть пакъ бѣхъ избранъ за представитель въ Цариградъ отъ страната на всичкитѣ Аѳонски мънастири. Туй мое представителство се продължи до 1858 год., когато Великата Христова церква благоволи да ме рукоположи епископъ за българския храмъ Св. първомѫченика Стефана въ българската махала въ Цариградъ.

Но какво бѣше състоянието на българския народъ въ него време? Българетѣ, Блаженнѣйший Владико, отъ четвъртото десетилѣтие на туй столѣтие въ разни времена и обстоятелства не преставахѫ да изразяватъ благообразно на Вселенската Патриархия своето незадоволение отъ злоупотрѣбенията и поведението на гръцкитѣ Архиереи по Епархиитѣ и я умоляваxѫ смиренно да би тя се погрижила да удовлетвори на вѣроисповѣднитѣ имъ нужди съ назначението на български Архиереи. Но Вселенската Патриархия постоянно оставаше глуха на гласа на притѣсняемия и презираемъ отъ нея народъ и, на мѣсто туй, тя подигна свирѣпо гонение срѣщо онѣзи, които ѝ представяхѫ нуждитѣ и оплакванията на народа. Заради това Българетѣ на разни Епархии, съединени отъ единовидно страдание и желание, въ едно показали на Великата Церква нуждата за да не имъ изпраща за напредъ Архиереи не вѣдущи матерния имъ езикъ, когото и само разбиратъ. Но Церквата и въ туй обстоятелство е показала свойственното ѝ пренебрежение. На 1857 год. отъ по-значителнитѣ български Епархии се опредѣлихѫ представители, които въ писменно прошение до Великата Церква изложихѫ исканията на народа и извѣстихѫ тождевременно на Нея, че „се намѣрватъ обсадени отъ разни общества и че тѣзи общества разпространяватъ враждебни идеи за православието, че тѣзи общества открихѫ училища въ разни мѣста между Българетѣ и вдъхватъ на юношеството понятия противни на вѣрата, че множество миссионери, пръснати въ разни градове по България и въ Цариградъ, опитватъ се да поколебаятъ убѣжденията на народа, щото и вѣстници на българский езикъ поченахѫ да издаватъ. Поискахѫ слѣдователно Българитѣ за напредъ да се проваждатъ въ българскитѣ Е-

Digitized by Google

пархии достойни Архиереи, които да се грижатъ за духовното си стадо, което поради безчувственоста и недѣятелноста на досегашнитѣ си пастири бѣше потънало въ мрака на невѣжеството и на суевѣрието, и отъ которо едни бѣхѫ заразени вече отъ внушенията на миссионеритѣ". Но искреннитѣ тъзи и пълни отъ християнска ревность представления не само не се взехѫ во внимание отъ Вселенската Патриархия, но се и отхвърлихѫ отъ нея съ поругание. Нàй-подиръ, на 1859 год., съ съизволението на Високославното Императорско Правителство състави се въ Патриархията събрание отъ представители — духовни и миряне — за поправлението на лошето церковно управление. Въ туй събрание българскитѣ представители, одушевляеми отъ християнска ревность и народна любовь, постарахѫ се до колкото имъ бѣ възможно да съдѣйствуватъ за улучшение на лошето положение на работитѣ и въ българскитѣ Епархии и въ другитѣ; но и на тогашнитѣ старания на българскитѣ представители се препрѣчихѫ хиледи прѣчки и се отхвърлихѫ всичкитѣ тѣхни предложения подъ разни причини. За туй българскитѣ представители счетохѫ за своя необходима обязанность да протестиратъ противъ съставенитѣ отъ него събрание устави за бѫдущето управление на Църквата, тождевременно протестирахѫ и българскитѣ Епархии като гледахѫ че се обиждатъ отъ новия уставъ и че долговременнитѣ имъ и праведни желания се насилственно потъпкватъ.

Таквозъ бѣше, Блаженнѣйший Владико, състоянието на българския народъ и на България. И въ епоха на таквосъ едно волнение на умоветѣ и на народното негодование, азъ приехъ подъ архиерейското си управление рѣчения български храмъ въ Цариградъ. Длъженъ бѣхъ, слѣдователно, щомъ приехъ на себе си пастирското служение отъ една страна да отишѫ обуреваемитѣ отъ зловреднитѣ внушения умове, а отъ друга — да пишѫ званични протести противъ издаваемитѣ въ столицата орудия на Папството. И тъй като се облѣкохъ въ бронята на вѣрата и въ всеоружието на Духа на Божественното Слово. благовѣствувахъ при всѣкий случай на народа словесата на Божията Правда. И при туй, когато азъ тъй се трудихъ да усредоточѫ народа около Църквата, а Папскитѣ орудия велегласно проповѣдахѫ прозелитизма,

Digitized by Google

Великата Церква, ако и да бъше очевидица на дѣйствията на пропагандата, продължаваше да показва едно предосудително хладнокръвие.

Въ сѫщата година жителитѣ на българската Полянска Епархия, Епископия зависяща отъ Солунската митрополия, като не можахѫ вече да търпятъ поведението на Епископа си Мелетия, и като молях Великата Церква да го замѣни съ други Архиерей Българинъ и не се послушахѫ, приехѫ унията за утвърдението на която бъше утишелъ въ нея Епархия и самиятъ началникъ на Лазариститѣ въ Цариградъ господинъ Боре. Въ туй бѣдствие за православието светѣйшиятъ Вселенский Патриархъ г-нъ Кириллъ, като призова при себе си първенцитѣ и народнитѣ ни представители, и като се разговори на пространно съ тѣхъ за туй нещастно произшествие и за срѣдствата на поправление на злото, обѣща имъ че за напредъ Великата Церква непремѣнно ще произвежда за българскитѣ Епархии Българи Архиереи. Въ този случай Вселенскиятъ Патриархъ съ Синода на Архиереитѣ и нашитѣ народни представители и Солунскиятъ митрополитъ се обърнахѫ къмъ мене. Азъ съ радость приехъ предложението и, назначенъ съ Синодални писма за Екзархъ, затекохъ се въ Поляна за да отблъснѫ и да отстранѭ Унията. Какъ изпълнихъ азъ възложенното туй на мене свето послание — това се свидѣтелствува отъ проводенитѣ до мене отъ Патриарха и отъ Синода благодарителни писма, въ които Великата Церква, при другитѣ благодарителни изражения, като въ награда за моя подвигъ, ми отдаде наименованието *„Спаситель на заблуденитѣ“*, и отъ самиятъ Папский печатъ, който яростно нападна на мене като на свой противникъ. Като възвърнахъ, следователно, жителитѣ на Полянската Епархия въ нѣдрата на Православието, върнахъ се въ Цариградъ и между другото представихъ на Негово Всесветѣйшество, че за напредъ Церквата трѣба зорко да внимава на покушенията на пропагандата и Му изложихъ всичкитѣ козни, които тя строй противъ Православието въ Солунъ и въ околноститѣ му както и въ самиятъ Цариградъ.

Не слѣдъ много време умира Охридскиятъ Митрополитъ. Жителитѣ отъ тази Епархия съставихѫ прошение, подписано отъ много хиледи християни на Великата Церква, въ

Digitized by Google

което настоятелно я умоляваха да земе въ внимание нуждитѣ имъ и да имъ рукоположи и проводи Архиерей, свѣдущъ въ языка имъ и предаденъ по-вече на духовното попечение за паството си. Туй прошение и тази работа тѣзи Епархиоти ввѣрихѫ на грижата на тукашнитѣ народни първенци и представители, който, щомъ го приехѫ, поспѣшихѫ да го подадѫтъ на Негово Всесветѣйшество и го подкрѣпихѫ словомъ, като Му напомнихѫ даденитѣ отъ Него по-напредъ тържественни обѣщания за назначението на български Архиереи въ български Епархии. Тогазъ Вселенскиятъ Патриархъ пакъ ги увѣри въ благоразположението и въ готовността на Църквата да имъ даде български Архиереи споредъ желанието на народа, но тозъ часъ ги излъга страшно като избра на другата сутрень единъ Гръкъ Архиерей, отъ когото Охридската Епархия и другий пѫть бѣ се оплаквала. Като се научихѫ българскитѣ представители за тази измама на Църквата, представихѫ се скупомъ предъ Негово Всесветѣйшество и, като показахѫ удивлението и скърбта си за тази измама, напомнихѫ Му злитѣ последствия, които може да възима туй съблазнително поведение на управителитѣ на Църквата. На туй тѣ чухѫ отъ устата на Патриарха този отговоръ: *„Когато Българитѣ станатъ Униати, тогази Църквата ще помисли какви мѣрки да земе“*.

Подиръ жалостния този отказъ на Църквата, българското духовенство по Епархиитѣ заедно съ народа, като зехѫ за основание 31-то правило Апостолско, което дозволява на единъ презвитеръ да се отдѣли отъ своя епископъ и да престани да помѣнува неговото име ако последниятъ се обличи че твори неправда, заповѣдали на представителитѣ си въ Цариградъ да обявятъ на Великата Църква какъ вече преставатъ отъ да иматъ съобщение съ Патриарха и съ проводенитѣ отъ Него по Епархиитѣ Архиереи — до като приематъ удовлетворение въ законнитѣ си искания. И тъй, пребиваващитѣ въ Цариградъ народни първенци и представители тосъ часъ подадохѫ на Патриарха официаленъ протестъ отъ страната на народа, въ който казвахѫ че за напредъ българското духовенство заедно съ народа прекъсватъ всъко общение съ Вселенския Престолъ.

Като видѣхъ усиленното негодование на Българитѣ въ

Digitized by Google

Цариградъ и крайното раздражение на Епархиитѣ противъ Патриархията, поспѣшихъ пакъ да представіж на Негово Всесветѣйшество опасноста, която бѣдствувахж Българитѣ, обиколени отъ сѣкадѣ отъ Папската пропаганда. Негово Всесветѣйшество пакъ ми се обѣща, че ще се погрижи за утишението на туй волнение, но дѣломъ нищо не предприе да стори.

На конецъ настана и светиятъ и мироспасителний день на животворящето изъ мертвихъ въскресение Господа нашего Иисуса Христа, въ който като стояхъ предъ вѣчния престолъ и съвършавахъ божественната служба и когато щѣхъ да помѣнж по обичая името на Вселенския Патриархъ, тутакси шумниятъ викъ на многочисленния народъ наложи мълчание и на мене и на пѣвцитѣ, и искаше да замѣніж помѣнуванието на името на Вселенския Патриархъ съ „всякое Епископство Православнихъ“. Неволею устжпихъ на настоятелното искание на раздраженията народъ и съвершихъ божественното свещеннодѣйствие съ душевно волнение, като си докарвахъ на умъ неблагоприятнитѣ послѣдствия. Побързахъ, обаче, немедленно да съобщж лично сичко туй на Негово Всесветѣйшество, който като не ми отговори нищо положително, поржча ми само да введж отъ изново помѣнуванието на името му въ свещеннослужението. При всичкото си желание азъ не можихъ да изпълніж тази заповѣдь на Негово Всесветѣйшество като срѣщахъ голѣмо съпротивление отъ народа. На 13-го Априлия, призованъ представихъ се предъ свещенния Синодъ и изложихъ подробно и искренно причинитѣ, които подбуждахж българския народъ и вънъ въ Епархиитѣ и вътрѣ въ Цариградъ на упорното туй заявление срѣщо Църквата, и се старахъ да убѣдіж Синода да не възлага на мене само тежкото туй бреме на укротяванието на духоветѣ, но да благоволи да назначи и нѣколко отъ Синодалнитѣ Архиереи заедно съ мене да сторятъ което е възможно за сполуката на успокоението на народа. Но пакъ не сполучихъ да убѣдіж Синода на туй.

Подирь сичко туй, като се намѣрвахъ — тъй да рекж — между чука и наковалнята, между народъ обиденъ и негодующъ тука и по Епархиитѣ противъ Вселенския престолъ и между дългътъ си предъ Церковното чиноначалие, и като

Digitized by Google

гледахъ отъ близо колко се стараеше пропагандата да се възползува отъ раздразненото положение на Българитѣ и даже почена чрезъ единъ Българо-Папский вѣстникъ да съвѣтува на Българитѣ да приематъ Унията, азъ предпочетохъ да приемнѫ подъ покровителството си желанията на народа при сичката опатность отъ гнѣва на Вселенския престолъ — съ надѣжда, че като опазѭ народа въ нѣдрата на Православието ще възмогѫ да докарамъ и желаемото спокойствие на горизонта на Църквата и да възстановѭ мира и любовта между двата единовѣрни народи, Гърцитѣ и Българитѣ. Но времето минуваше, а Църквата на мѣсто да удовлетвори законнитѣ искания на народа и да го привлѣче къмъ себе си, на противъ тя въ патриаршеството на господина Иоакима въздигна таквози люто гонение въ столицата и въ епархиитѣ противъ българското духовенство и противъ народа, щото блъсна една малка часть отъ народа въ обятията на католическата Унния.

Патриархията оставаше безстрастна на туй заблуждение на духовнитѣ си чада. Тогава азъ заедно съ приснопамятниятъ мой събратъ Преосвещеннаго Авксентия и съ благоразумнитѣ народни първенци отправихъ чрезъ мѣстния печатъ приличното увѣщание къмъ заблуденитѣ и се старахъ да имъ покажѫ гибелниятъ пѫтъ, въ който сѫ стѫпили. А Негово Всесветѣйшество г. Иоакимъ на мѣсто да се погрижи нито най малко какъ да се изкорени злото, Той съзва голѣмъ Синодъ въ който обрече на погубление онѣзи, които строго брамихѫ православната вѣра. Азъ не преставахъ и словомъ и дѣломъ, съ писма и увѣщания, и частно и публично да се подвизавамъ да възвърнѫ въ нѣдрата на православието заблуденитѣ, което и сполучихъ съ Божията помощь, а за награда на пламенната тази ревность Патриархътъ Иоакимъ ме осѫди на низложение.

А че туй рѣшение на Патриарха Иоакима е противоканоническо и стана съ беззаконни и своеволни срѣдства — това е на цѣлъ свѣтъ извѣстно и се подтвърдява още и отъ слѣдующия протестъ на двенадесеть синодални Архиереи, които обявихѫ и на Високата Порта и на публиката насилственния способъ на съчинението на Акта и насилственното му подписванье отъ присутствующитѣ Архиереи, като го обявихѫ беззаконенъ и безсиленъ.

Digitized by Google

„Какъ стана — пишжтъ двенайсеттѣ синодални Архиереи „на Високата Порта — низложението на българскитѣ Архие„реи? То се предначерта отъ Него (отъ Патриарха Иоакима) „и въ времето на едно само синодално засѣдание станахж о„предѣленитѣ отъ церковнитѣ правила три призования къмъ „тѣхъ въ разстоянието на два часа безъ да се даде изискуе„мото отъ съборнитѣ правила време. При всичко туй онѣзи „Архиереи, преди да се разпусне събранието на Синода, из„вѣстихж му звънично чрезъ Високата Порта, че тѣ ще се „представятъ да дадѫтъ отговоръ. Но Патриархътъ не само „не послуша правия Съвѣтъ на Правителството, а още и „*излъга* Високата Порта, защото отговори **лъжливо** и **само„властно**, че ужъ вече било произнесено приличното наказа„ние, и тозъ часъ подиръ заминуванието отъ Портата Чи„новникъ пренуди Синода да подпише низложението. И че „туй стана тъй, никой отъ Членоветѣ на Синода не може го „отречи“. Ето и имената на тѣзи, които подписахж туй прошение и които били пренудени отъ Патриарха Иоакима да подпишжтъ низложението: *Ефеский Паисий, Ираклийский Панаретъ, Никомидийский Дионисий, Никейский Иоаникий, Филиппополский Панаретъ, Приконийский Гедеонъ, Сканѳский Дионисий, Кюстендилский Игнатий, Месемврийский Никифоръ, Дринуполский Пантелеимонъ, Струмишский Иеровей* и *Преславский Анѳимъ.*

Българското, обаче, духовенство и народътъ и въ столицата и по вънъ не дадохж никое внимание на беззаконното наше осѫждание отъ Патриарха Иоакима, но на противъ, отъ тогази дору до днесъ по сичкитѣ церкви върши божественното свещеннослужение въ мое име.

Незадоволствието, прочее, на българскиятъ народъ и духовенство налага тежка отвѣтственность на Патриарха Иоакима заради беззаконнитѣ му дѣла, защото сичкиятъ народъ и духовенството иматъ право да негодуватъ за туй нуждение, въ което се причисляватъ и тѣ: „Никой да не смѣе — дума актътъ на низложението — да има съобщение или да литургиса съ тѣхъ, нито ржка да имъ целуни или да ги приеме или да ги почете като Архиереи или като прости свещенници или да ги защити или да имъ помогне подъ страхъ на *Анѳема* и на непростено (уви!) проклятие“. Но българскиятъ

Digitized by Google

народъ и духовенството му, напротивъ, не се отрече и не отчужди отъ истиннитѣ си пастири, и макаръ че Патриархъ Иоакимъ да произнесе надъ народа и надъ духовенството проклятие, тѣ предпочетохѫ да останатъ въ духовно общение съ неправедно страждущитѣ свои пастири, нежели да бѫдѫтъ въ общение съ свирѣпитѣ си гонители.

Като свършвамъ тѣзи примѣчания, умолявамъ Ваше Блаженство да благоволи да земе въ внимание отъ една страна голѣмата ми приверженность къмъ православната вѣра, а отъ друга — опасното положение, въ което се намѣрвахъ като защищавахъ вѣроисповѣданието на единъ народъ, който сѣкогажъ ималъ надѣжда на благоутробието на Цариградската Церква и показалъ велико търпѣние — съ увѣренность че неговитѣ молби ще се удовлетворятъ отъ върховниятъ вѣроисповѣденъ неговъ Началникъ, — като земете сичко това въ внимание, да произнесете мнѣнието си въ защита на правдата.

Като просѭ Вашитѣ светли молитви и благословения, оставамъ съ високопочитание

Вашего Блаженства

най смиренний почитатель

МАКАРИУПОЛСКИЙ ИЛАРИОНЪ.

Мартъ 1869 г.
Цариградъ.

НАМИСВАНИЕТО

НА

СВѢТСКАТА ВЛАСТЬ ВЪ ЧЕРКОВНИТѢ РАБОТИ.

(По поводъ на нашиятъ черковенъ въпросъ).

Борбата е свършена. Българскиятъ народъ се радва на своитѣ черковни правдини. Той придоби своя Иерархия и вече за него е откритъ пѫтятъ къмъ умственното му и нравственно усъвършенствование.

Като се замислямъ надъ вървежътъ на тая громадна, неравна и упорита борба, която издържа нашиятъ народъ, като пресмѣтнемъ всичкитѣ нейни *фази*, ние не можемъ да не се очудваме на *нравственната мощь*, която изказа народътъ ни въ тая работа, униженъ и потъпканъ, имѣющъ

Digitized by Google

противъ себе си твърдѣ често и груба материална сила, както и всички позволени и непозволени срѣдства, — нашиятъ народъ издържа борбата и направи правдата и законността да възтържествуватъ. Въ сила на какви данни стана това? Невѣжеството изобщо веде къмъ неразбранщина и раздѣление и прави за *инатъ* и частенъ — дребенъ и нищоженъ — интересъ да се поврежда общото добро, да се върви противъ общитѣ и важни интереси. А нѣма съмнѣние, че, освѣнъ невѣжеството, и всичкитѣ други несгодности или — така да речемъ — враждебни *елементи,* за които казахме пò-горѣ че окружавахж народътъ ни, трѣбаше да спомогнатъ щото тоя народъ не само да не познава доброто си и интереситѣ си, ами още и слѣпо, неразумно да върви противъ събственното си добро и събственнитѣ си интереси, подчиняванъ на личнитѣ си прищевки и враждебни влияния. Прочее, въ сила на какви *данни* народътъ ни можя да издържи такава упорита борба, когато по видимому всичко бѣше противъ него, та трѣбаше и той самъ да бѫде противъ себе си? Отъ гдѣ се взе тая нравственна мощь въ народътъ, безъ която е немислима не само побѣда и възтържествувание, ами и борба, особенно отъ такъвъ характеръ, какъвто имаше борбата, която се издържа?

За правилно разумѣние и обяснение на това, необходимо е да прибѣгнемъ съ благодарность къмъ Божието Провидение. Съ това не искаме да кажемъ, че въ народътъ ни е дѣйствувала нѣкоя чудесна, сверхестественна сила во време на казаната борба, но искаме да покажемъ на оная *вѣчна,* неизмѣнна, всѣкогажъ присуща въ Божиятъ міръ, преимущественно же въ разумнитѣ создания, истина, споредъ която *частното служи за въ полза на общото* и справедливото, законното или — да кажемъ съ една дума изобщо — *нравственното винаги взема връхъ надъ неправедното и незаконното.* Истина, че Правителството турна справедливата си ржка на нашето дѣло и го направи да възтържествува, даде му сигурность, законность и трайность; обаче за да станеше това, необходимо бѣше народътъ ни самъ да извадеше на явѣ правото си, самъ да се покажеше достоинъ за това право и способенъ да го запази — съгласно съ волята и интереситѣ на царството. А за такова едно нѣщо се изискваше нравст-

Digitized by Google

венна сила. Поради това преди да кажемъ нѣщо за намисванието на свѣтската власть въ черковнитѣ работи, косто намисвание биде толкова благодѣтелно за насъ въ черковнитъ ни въпросъ, ние ще се помѫчимъ да си разяснимъ нравственнитѣ причини на това и да разберемъ отъ гдѣ сѫ се взели тѣ въ нашиятъ народъ.

I.

Едно сериозничко внимание, обърнато върху всичкитѣ *процесси*, които постоянно, всѣки часъ, въ всѣка минута се извършватъ въ природата, би ни увѣрило, че и запазваньето и унищожаваньето на частното става сѐ за въ полза на общото. Ние би се много отдалечиле отъ предметътъ си и би паднале въ една неумѣстна и безцѣлна специалность, ако би поискале да приведемъ тукъ за казаното доказателства, които дава современната наука. Заради това ще обърнемъ внимание само на това, което е пò-близо до насъ, пò-достѫпно и пò-понятно — до частниятъ и общественъ животъ на човѣка, — като се ограничимъ въ привожданье на доказателства по възможности ясни, прости и, така да речемъ, осязателни, които ги дава самиятъ животъ.

Человѣкъ, ако и да е личность отдѣлна, самостоятелна, но той е сѫщество *общежително*. „Не добро быти человѣку едину" казалъ Богъ при сътворението на человѣка и нѣма на свѣтътъ сила, която да измѣни това предопредѣление. Самъ човѣкъ, отдѣленъ абсолютно отъ подобнитѣ си, е немислимъ, неговото сѫществование било би непонятно, безцѣлно. Всичкитѣ знаменити *аскети*, каквито може да ни представи историята на подвижничеството въ всичкитѣ вѣри, нàй-блистателно доказватъ и подтвърдяватъ тая истина. Тѣ сѫ искали чрезъ съвършенно осамотяванье, чрезъ скъсванье на всѣка връзка съ грѣшното человѣчество да постигнатъ високъ и отвлѣченъ идеалъ — да станѫтъ *земни ангели*, обаче, ако и да сѫ отбѣгвале отъ человѣческото общество, но сѫ приемале съобществото на други живи твари — на животнитѣ и съ тоя начинъ сѫ оправдавале предопредѣлението. Освѣнъ това, ние знаемъ, че аскетическитѣ стремления почти на всичкитѣ знаменити подвижници, особенно християнски, произвождали сѫ общински или мънастирски животъ. Дѣто ще

Digitized by Google

рече, при всичкитѣ свои усилия человѣкъ не може да избѣгне своето предопредѣление: той е създаденъ да бѫде сѫщество общежително и такъвъ ще си е всѣкога, вѣчно.

По слѣдствие на това вѣчно и неизмѣнно предопредѣление. человѣкъ и въ дѣятелноста си се явява обществен. За насъ немислима е человѣческа дѣятелность въ *абсолютна* негова осамотеность. Та и такава дѣятелность, ако би било възможно да се предположи, била би безсмисленна, безцѣлна. Ако внимателно вникнемъ и въ нàй-частнитѣ и егоистични побуждения и стремления на человѣческата дѣятелность, ние ще видимъ, че и тукъ главниятъ *лостъ* не е друго освѣнъ или родителитѣ, или семейството, или обществото, народътъ и проч. А главното и нѣкакъ чудното се състои въ това, че, съзнателно или безсъзнателно, доброволно или противъ волята ни, тая съвършенно по видимому частна дѣятелность служи за общото добро, поглъща се, принася се въ жертва на общитѣ интереси както въ нàй-тѣсенъ така и въ нàй-широкъ размѣръ. Всѣки се труди да си подобри състоянието. да спечели богатство, и въ това си старание той често дохожда въ голѣми и сериозни спрѣчквания съ подобнитѣ си. По видимому тукъ човѣческата дѣятелность никакъ нѣма предъ видъ общата полза, общитѣ интереси, но на дѣлѣ може и противъ нашата воля, излиза съвършенно противното, защото знае се, че общественното благосъстояние на единъ градъ, на една община, на единъ народъ е пропорционално съ благосъстоянието на частнитѣ членове, отъ които се състои общината или народътъ. Единъ народъ не тогава може да се каже богатъ и образованъ, когато има нѣколцина само членове много богати и образованни, но тогава, когато богатството и образованноста сѫ удѣлъ на множеството. Това е, защото винаги конечната цѣль на частната дѣятелность е общото добро, общиятъ интересъ. Учениятъ се осамотява и затваря въ стаята си, та работи денемъ и нощемъ надъ своята умствена работа; той до толкова се вдълбочава въ тая си работа, щото не иска да знае за цѣлиятъ свѣтъ, малко и даже никакъ не се интересува отъ всичко онова, което се върши въ свѣтътъ, вънъ отъ неговата стая. Обаче ние знаемъ отъ хиледи примѣри, че неговата дѣятелность има резултати за цѣлото человѣчество. Великитѣ преобразователи и

Digitized by Google

народни труженици жертвували сѫ и жертвуватъ трудъ, състояние, спокойствие и самиятъ си животъ — за общото добро.[1]) Хиледи войници се лишаватъ отъ спокойствието си, отъ радоститѣ на частниятъ и семеенъ животъ и отиватъ срѣщу хиледи опасности и на явна смърть — за доброто на своитѣ родъ-роднина, за доброто на своето отечество. Родителитѣ се трудятъ денемъ и нощемъ — за доброто на чадата си. Съ една рѣчь, на всѣкждѣ, въ всичкитѣ слоеве и форми на человѣческата дѣятелность се забѣлѣжва стремление частното да служи на общото, частнитѣ интереси се принасятъ въ жертва на общитѣ. Така го наредилъ **Великиятъ Създатель,** така и природата осѫществлява това вѣчно и неизмѣнно нареждане въ всичкитѣ свои проявления, а особенно — въ проявлението на человѣческата дѣятелность. Стремлението да се запазва общиятъ интересъ, много пѫти даже и въ ущербъ на частнитѣ интереси, е вродено въ человѣка и съставлява нàй-отличителното негово свойство и нàй-голѣмото му нравственно достойнство. Това вродено въ човѣка стремление създава семействата, обществата, народитѣ, царствата. Въ периодътъ на невѣжеството или на упадналото съзнание това стремление се изказва въ запазваньето на частни семейства и родственни интереси, а въ периодътъ на умственното развитие то се изисква въ много пò-широкъ размѣръ — въ запазваньето на общенародни интереси, даже и на интереси общечеловѣчески.

Ние казахме, че по видимому всѣки человѣкъ си има само своитѣ събственни частни интереси, които всѣкакъ гледа да запази както и запазва до колкото му иде отрѫки, като много пѫти дохожда въ малки или въ голѣми спрѣчквания съ съсѣдътъ си, съ приятелятъ си, съ родътъ си и проч., и че, като гледаме отъ страна на тѣзи частни стремления, намъ ни се струва, че всѣки гледа само за себе си, че нѣма и

1) Историята, както Черковна тъй и Гражданска, дава ни много примѣри на това. Великиятъ законодатель Моисей готовъ бѣше да погуби и душата си за доброто на своятъ народъ. Божественниятъ нашъ Учитель пострада и претърпя мѫки и кръстна смърть — за спасението на цѣлиятъ родъ человѣческий. Корнолановата майка пожертвува любимиятъ си синъ, за да спасе отечеството си Брутъ дигна рѫка на нàй-добриятъ, нàй-любимиятъ си приятель за да отстрани голѣма опасность отъ отечеството си. Кирилъ и Методий се отказахѫ отъ царски почести и охоленъ животъ за доброто на своятъ народъ. Гусъ предпочете живъ да го изгорятъ само и само да прекъса пѫтятъ на съблазнитѣ и заблужденията и съ това да оттърве человѣчеството отъ лошитѣ сѣтнини на тѣзи съблазни и заблуждения.

Digitized by Google

като че не може да има нѣкой такъвъ интересъ, въ който да се съединяватъ стремленията на человѣцитѣ. Казахме още, че такъвъ интересъ има, и той е — *общественниятъ* интересъ. Като за още по-силно подтвърдение на това ние можемъ да прибавимъ и това, че общитѣ интереси тъй яко свързватъ съ нравственната си връзка всичкитѣ членове на една община или на единъ народъ, щото всички изпитватъ скърбь при паданьето на нѣкое общественно дѣло и радость при неговото възтържествувание. Това не сж голи думи, а е чиста истина. Мислимъ, че не ще да е никакъ преувеличено, ако кажемъ, че всѣкогажъ, когато е предстояло тъй нареченитъ ни „Черковенъ въпросъ" да претърпи нѣкоя неудача, всинца ние, цѣлиятъ български народъ, богатъ и сиромахъ, изпитвали сме нѣкакъ и инстинктивно истинска душевна скърбь, тогава когато и радоста ни е бивала голѣма и искренна всѣкогажъ, когато е предстояло това народно наше дѣло да спечели. И забѣлѣжително е, че чувствата, що изпитваме при паданьето или възтържествуваньето на нѣкое общо народно дѣло, не приличатъ на тѣзи, които изпитваме частно, по своитѣ частни предприятия и работи. Тѣ нѣкакъ обнематъ цѣлата ни душа, правятъ ни да забравяме частнитѣ си несгодности, частнитѣ си спрѣчквания и въ всѣки единъ нашъ еднородецъ да виждаме свой другарь, свой братъ. Въ онѣзи минути, когато сж възбудени общитѣ народни интереси, когато предстои народната правда, народното дѣло или да падне или да възтържествува, тогава ние вече не сме частни лица, ами сме едно лице, — тогава сме *община, народъ.* Спрѣчкванията що ставатъ помежду общинари по поводъ на общитѣ работи, ставатъ не отъ друго, ами само отъ това, че, като всички иматъ вътрѣшно побуждение за запазваньето на общиятъ интересъ, не всички еднакво правилно разбиратъ въ какво се именно състои този интересъ. Сжщо не може да се вземе за противоречаще на главната ни мисъль това, дѣто въ много общини и народи се забѣлѣжва нѣкаква си хладность къмъ общитѣ интереси. Хладноста іж има отистина, но тя сжществува не само отъ себе, а е слѣдствие на неразбранщина, слѣдствие на неразвито съзнание, което не че унищожава стремлението къмъ общото добро, но не накарва всичкитѣ членове на общината или народътъ да се съгласятъ въ раз-

Digitized by Google

бирането на общото добро и да съединѫтъ силитѣ си за постигваньето на това общо добро. Има, на примѣръ, множина между насъ, Българетѣ, и богати и, по видимому, доста разбрани, които обаче нѣкакъ хладни стоятъ къмъ общитѣ работи. Ако внимателно вникнемъ въ изворътъ на тая хладность, ние безъ друго ще се увѣримъ, че тие хора нѣматъ онова развито съзнание, което да ги прави по̀-правилно да гледатъ на общиятъ интересъ, ами допущатъ *инатътъ, докаченото дребно самолюбие,* а преимущественно — *неразбранщината* да управляватъ съ тѣхнитѣ чувства, стремления и симпатии. При всичко това, обаче, ние би сбъркали, ако кажемъ, че такивато хора не изпитватъ въ душата си скърбь при паданьето на общенародно нѣкое дѣло, и радость при неговото възтържествувание. Друга е работата до колко силна ще бѫде въ тѣхъ скърбта или радостта. Силата на тие чувствования зависи отъ развитието, но въ сѫщность такива чувствования сѫ присущи на всичкитѣ человѣци безъ изключение. Това показва, че ние не можемъ да се откажемъ съвършенно отъ общенароднитѣ работи, не можеме понѣ само въ душата си да не имъ съчувствоваме и да не се интересуваме отъ тѣхъ. А не можеме, защото така сме създадени отъ Бога, защото, по своята человѣческа природа, ние имаме едно вродено свойство, една душевна потрѣбность, която може да намира удовлетворение само и само въ стремлението ни къмъ общото добро и която, по слѣдствие на това, съставлява на̀й-високото достойнство на человѣка, неговото нравственно величие. Това вродено свойство въ насъ, тая наша вътрѣшна душевна потрѣбность, както казахме по̀-горѣ, създава семействата, обществата, народитѣ и царствата, но тя е създала и философската тая истина, че *никогажъ доброчестината на едно частно лице не може да се основава на злочестината на другитѣ* и че, напротивъ, *нашата лична доброчеститина бива пълна само при общата народна доброчеститина,* — истина, която человѣчеството осѫществлява въ разнообразната своя дѣятелность.

И така, ние виждаме, че на всѣка стъпка въ человѣческиятъ животъ оправдава се предопредѣлението Божие: *частното да служи за ползата на общото,* человѣкъ въ дѣятелността си — колко и да има тя частенъ характеръ — да се

Digitized by Google

стреми, ама съзнателно или безсъзнателно, къмъ осѫществление на общото добро.

Но има и друго. Понеже всичко, което е наредено отъ Бога, има разумна и полезна цѣль, а разумно и полезно може да бѫде само онова, което е праведно и законно, заради това и вроденото въ човѣка свойство да се грижи за запазваньето на общото добро, на общитѣ интереси, има за цѣль да поддържи и усили само онова, което е справедливо и законно. По слѣдствие на това явява се въ свѣтътъ единъ вѣченъ, неумолимъ и несъкрушимъ законъ, споредъ който нравственната сила всѣкогажъ взема връхъ надъ материалната. правдата и законността всѣкогажъ възтържествуватъ надъ неправдата и беззаконието. Истина, че ние ежедневно биваме свидѣтеле на това дѣто невинността страдае, правдата се тъпче и снижава, а тържествува неправдата, но това стъпкванье и снижаванье на правдата е временно само: кога да е — рано или късно — неправдата ще докара злочестини, ще падне. а правдата ще възтържествува. Въ човѣческиятъ животъ всичко, което е станало съ неправда, не е трайно и влѣче подиря си злочестини. Тържеството, придобито съ неправда. никогажъ не може да бѫде трайно и полезно. Да се не смущаваме отъ временното спокойствие, тържество и въздигание на тогова, който онеправдава: него го чака паданье, което ще да е горчиво отмъщение за онеправдаваньето. И трѣба да забѣлѣжимъ, че това отмъщение, ако не постигне него, непремѣнно ще достигне дѣцата му, потомството му. Това не е *фатализмъ,* това е естественъ законъ. Богъ наредилъ всичко така, щото въ природата всичко да се стреми да придобие и усигори онова, което е добро и полезно, а слѣдователно, и — справедливо. Само справедливото може да бѫде естественно, законно и да смѣта на трайность. Както въ материалниятъ животъ нищо не може да се наруши безнаказанно, така и въ нравственниятъ всѣко отстѫпление отъ правдата или нейното потъпкване влѣче подиря си паданье, опропастяванье. Всѣко здание трѣба да си има яка основа. Здание, какво и да би било то, безъ яка основа не може дълго време да се продържи: то непремѣнно ще падне. Истинската. разумната доброчеститина е цѣлта на нашиятъ животъ. Но човѣкъ за да може да се наслаждава съ доброчеститина въ

Digitized by Google

животътъ си, той трѣба да има основа за такъвъ животъ. А каква е основата на единъ доброчестенъ животъ? Основата е — *правдата, законността.* Дѣто нѣма правда и законность, тамъ не може да има спокойна съвѣсть, не може да има спокойствие, а слѣдователно, и доброчеститина: рано или късно ще настжпи тамъ разкайваньето, което естественно докарва развала, съсипванье на несправедливото и беззаконното. Човѣкъ винаги се старае да скрива колкото е възможно своитѣ престжпления даже и когато е увѣренъ напълно, че не ще послѣдува за тѣхъ никакво наказание. Ние не вѣрваме да се намѣрятъ такива родители, които предъ дѣцата си да изказватъ погрѣшкитѣ си, да се хвалятъ съ беззаконията си отъ какъвто видъ и да би биле тѣ. Не показва ли това, че неправедното и беззаконното не сж *нормални* явления въ животътъ, не сж свойственни на человѣческата природа и слѣдователно, не могжтъ никогажъ да послужатъ за основа на единъ доброчестенъ животъ? При това, ние *инстинктивно* нѣкакъ чувствоваме отвръщение отъ хора, които сж зли, жестоки, които си позволяватъ да лъжятъ и съ неправда да придобиватъ чуждото, да експлоатирватъ чуждиятъ трудъ, чуждата честь. Истина, че на всѣка стъпка въ животътъ като че виждаме противното на това, виждаме т. е. че такивато хора се ползуватъ съ почести и съ уважение. Тие почести, обаче, не сж и не могатъ да бжджтъ искренни; тѣ сж фалшиви и ако ги отдаваме на такивато хора, отдаваме ги не защото тѣ заслужватъ това, но защото и ние сами сме хора фалшиви, хора долни, хора безчестни, хора безъ характеръ и безъ уважение къмъ сами себе си до толкова, щото се покланяме, снижаваме се и ласкаеме предъ хора, които въ душата си не почитаме и не уважаваме. Но и самитѣ тие, които онеправдаватъ и въобще които съ безчестни и несправедливи средства придобиватъ едно голѣмо благополучие въ животътъ, и тѣ сами твърдѣ хубаво съзнаватъ, че не е тоя пжтятъ къмъ благополученъ животъ, че не сж онеправданията и лошевинитѣ темелятъ на доброчестината. При всичкото видимо благополучие, тѣ вътрешно, душевно, сами съзнаватъ че не сж благополучни. Тѣхъ ги бие и мжчи съвѣстта, колко и да е тя изопачена и загрубѣла, и ги лишава отъ благополучие. Тѣ се мжчятъ да заглушятъ тоя

Digitized by Google

гласъ на строгата и неумолима съвѣсть подъ булото или при помощта на разнообразни занятия, развлѣчения и удоволствия, но всичко е напусто! Тѣ пакъ ще го чуватъ — тоя строгъ и укорителенъ гласъ, — ще го чуватъ на сънь и на явѣ, въ минутитѣ на най-голѣмитѣ удоволствия и въ най-дълбокото уединенно замислюванье. Такъвъ е вѣчниятъ неумолимъ и несъкрушимъ законъ. Дѣто нѣма правда, законность, тамъ не може да има трайность, спокойствие, благополучие.

И тоя вѣченъ, неумолимъ и несъкрушимъ законъ има си значението не само въ взаимнитѣ сношения и спрѣчквания на человѣцитѣ, но и въ обязанноститѣ, които има человѣкъ само къмъ себе си лично, къмъ своитѣ физически и умствени сили и способности, както и въ животътъ на обществата и народитѣ.

За запазваньето на здравието изобщо необходима е умѣренность въ всичко: и въ ѣденьето, и въ удоволствията и въ трудътъ. Това е вѣчна, неизмѣнна истина или правда, която подъ никакъвъ начинъ не може да се наруши безнаказанно, защото щомъ се наруши, щомъ т. е. не се пази умѣренность, здравието се разваля и съсипва. Дѣто ще се рече, неумѣренността е неправда, незаконность и за то докарва наказание, съсипване. Сѫщо става и съ умственната и нравствена страна на човѣка. Човѣкъ е надаренъ съ извѣстни умствени и нравствени способности. И тие способности му сѫ дадени не за да загинватъ, заглъхватъ въ него, но за да ги развива той правилно, да ги обогатява и да се ползува отъ тѣхъ за своето добро. Това е непремѣнна длъжность на човѣка, защото е вѣчна неизмѣнна правда. Ако постѫпва човѣкъ съгласно съ тая вѣчна правда, т. е. ако гледа да развива умственнитѣ и нравственнитѣ си способности колкото е възможно по-вече и по-правилно, ще постигне едно високо благополучие; ако ли, напротивъ, тъпче тая вѣчна правда, ако, т. е., не се грижи за умственното си и нравствено развитие, а оставя даденитѣ нему божественни дарби да заглъхватъ въ него, непремѣнно ще получи наказание, защото съ това той прави страшно престѫпление. Такъвъ човѣкъ, колко и голѣмо да е материалното му благосъстояние, всѣкогажъ бива доленъ умственно и нравствено отъ оногова, който се е образувалъ правилно и се е обогатилъ съ позна-

Digitized by Google

ния, а въ много случаи изгубва материалното си състояние и тогава не може освѣнъ да бѫде слуга на по̀-развититѣ отъ него.

Въ животътъ на обществата и на народитѣ неумолимостта на тоя законъ се изказва нѣкакъ по̀-ясно, по̀-силно. Онова общество или онзи народъ може да има трайно сѫществование, данни за успѣхъ и благосъстояние, който има по̀-вече нравственни сили, на който въ членоветѣ преобладаватъ честни стремления и на който умственното развитие е по̀-вечко, когато всички оние общества или народи, които нѣматъ нравственни сили, не се грижатъ за своето развитие, въ които не преобладаватъ честни стремления, — такивато общества или народи сѫ осѫдени на злочестини и загинванье. Защото тѣ не си изпълняватъ на̀й-светитѣ задължения, тѣ не запазватъ вѣчната правда, тѣ правятъ престѫпление. Ние казахме, че человѣкъ е надаренъ съ разумни сили, които трѣба да развива, да обогатява. Това е негова непремѣнна, естественна длъжность и който не ѭ изпълнява той прави престѫпление, за което непремѣнно се наказва. Но обществата или народитѣ се състоятъ отъ отдѣлни лица и за то тие лица скупомъ ще ги постигне сѫщата участь, която би ги постигнала и отдѣлно. Поради това обществата или народитѣ, които не се грижятъ за своето развитие, не гледатъ да поразбудятъ своето съзнание, да повъздигнатъ своето нравственно състояние, правятъ престѫпление, потъпкватъ вѣчната правда и за то биватъ осѫдени на паданье, на робство и загинванье. По слѣдствие на тая неумолимость на казаниятъ законъ ние виждаме, че щомъ се срѣшнатъ два народа не съ еднакво умствено и нравственно развитие, ако не материално, нравственно преобладание взема непремѣнно онзи народъ, който има по̀-вече нравственни сили.

При паданьето и въздиганьето на държавитѣ, на пръвъ и повърхностенъ погледъ като че законътъ, за който казваме, си изгубва силата. Ние знаемъ, че както всѣки человѣкъ има право да живѣе, да се развива, да се наслаждава съ животътъ, съ свободата си, съ правдинитѣ и съ трудътъ си, такова сѫщо право иматъ и народитѣ или — по̀-общо̀ — държавитѣ. Но ето, че единъ народъ по̀-силенъ, по̀-многочисленъ дойде та съ силата на оружието си подсебва другъ по̀-

Digitized by Google

слабъ народъ. Има ли тукъ справедливость? По видимому — нѣма и законътъ, за който казваме че е неумолимъ и несъкрушимъ, като че остава съвършенно безсиленъ, защото има много такива държави, които сѫ подсебиле други народи и сѐ пакъ ги виждаме да сѫществуватъ и да благоденствуватъ. Това е така, но, при всичкото видимо потъпкване на естественниятъ и вѣченъ законъ, той пакъ си остава тържествующъ. Пита се, да ли тие народи или държави, които падатъ, сѫ имале, — независимо отъ географическитѣ и етнографически условия, — и всичкитѣ други нравственни условия, необходими за трайното сѫществование на единъ народъ или държава? Употрѣбявале ли сѫ тѣ усилия за умственното си и нравственно развитие и усъвършенствование? Гледале ли сѫ справедливостта и законността да се пазятъ въ тѣхъ, да бѫдѫтъ въ почетъ и уважение и съ еднаква строгость и безпристрастие да се прилагатъ на всичкитѣ членове, отъ които се състои народътъ или държавата? Полагале ли сѫ тѣ старания за да увеличаватъ както частното така и общото благосъстояние и благополучие? Историята до сега не ни е представила нито единъ примѣръ, отъ който да видимъ че народи или държави сѫ падале и загинвале преди да дойдатъ въ нравственно разтлѣние.

Държавитѣ, които подсебватъ други народи или държави, сѫщо подлежатъ подъ всичката неумолима строгость на казаниятъ законъ. Даже и въ нѫй-старитѣ тъмни и варварски времена, много пѫти побѣдителетѣ уважавале вѣрата, нравитѣ и въобще народнитѣ особенности на побѣжденнитѣ и ги оставяле непокътнати, като отъ друга страна гледале сѫ тие побѣдени да се ползуватъ до извѣстна степень отъ добринитѣ на законътъ. Даже робитѣ не сѫ биле съвършенно лишени отъ правда предъ законътъ. Колкото за сегашнитѣ просвѣтени времена знае се, че всѣка образованна държава, щомъ подсеби нѣкой народъ, гледа да го направи участникъ на добринитѣ, които дава доброто и разумно управление. Сега почти въ всичкитѣ образовани държави законътъ не прави почти никаква разлика между побѣдителе и побѣжденни. Та инакъ и не може да бѫде, защото тоя е нѫй-правиятъ и естественъ пѫть къмъ трайность и благополучие. Както щемъ да си обясняваме началото на *държавниятъ животъ* въ чело-

Digitized by Google

вѣчеството, — отъ точка теократическа или естественна — сѐ ще дойдемъ до едно единственно и възможно заключение, че цѣлта на държавниятъ животъ е била — членоветѣ, отъ които се съставлява една държава, да иматъ миръ и спокойствие, да се ползуватъ съ правдини, да се защищаватъ отъ добритѣ закони и подъ сѣнката на тия закони свободно и спокойно да вървятъ къмъ материално и нравственно усъвършенствование и благосъстояние. Всѣко отстѫпление отъ тоя законъ е докарвало злочестини на държавитѣ. Може ли отказа нѣкой, че всичкитѣ кръвопролитни революции еж станале не отъ престѫпванье на казаниятъ законъ? За това и всѣка държава има непремѣнна обязанность строго да пази тоя законъ. Ако една държава се грижи за нравственното преуспѣвание и материалното благосъстояние на своитѣ членове, — което може да се постигне само при мѫдро управление, при добри закони, при равенството на всички предъ тие закони, — тогава, разумѣва се, такава държава може да бѫде сигурна за своето трайно сѫществование, ако и да е подсебила други народи. Но ако една държава подсебва народи не за да ги турне подъ сѣнката на своитѣ благодѣтелни закони и, като се ползува сама отъ подсебенитѣ, да имъ дава възможность и тѣ да се ползуватъ отъ нейната сила, отъ нейното мѫдро управление, отъ нейното правосѫдие, ами да ги държи подъ топузътъ си само и само за да изсмуква отъ тѣхъ всички материални ползи, — тогава такава държава не може дълго да сѫществува: рано или късно тя ще падне. Такъвъ е законътъ: дѣто нѣма правда, тамъ не може да има нито трайность, нито доброчеститина, — колко щѫтъ да бѫдѫтъ огромни материалнитѣ сили и ползи. Старитѣ Гърци и Римляне до тогава бѣхѫ силни и славни, до когато пазехѫ строго правдата и законността и не злоупотрѣбявахѫ съ силата си за да се ползуватъ отъ слабостта и трудътъ на другитѣ; но щомъ начѣнахѫ да отстѫпватъ отъ правдата, щомъ начѣнахѫ да се предаватъ на развратъ, роскошъ и мързелъ, — нѣща, които за своето удовлетворение искатъ непремѣнно човѣкъ да злоупотрѣблява съ всичко, което е справедливо и законно, а особенно съ трудътъ и съ честта на другитѣ, — тѣ начѣнахѫ да остаряватъ, да отслабватъ, дору нѝй-послѣ и паднахѫ. Така виждаме да става и съ народитѣ, които отъ

Digitized by Google

послѣ нахлинахѫ въ Европа. Какво стана съ Готитѣ, Гуннитѣ, Аваритѣ и Татаритѣ, които имахѫ сила голѣма и нищо не можеше да имъ противостои? Тѣ изчезнахѫ, тѣ не хванахѫ корень, защото като нѣмахѫ никаква вътрѣшна морална сила, нито пъкъ за цѣль — благополучието на народитѣ и странитѣ, които покоряваха, тѣ потъпкваха вѣчната правда, престѫпваха неумолимиятъ законъ и за то не бѣше възможно, — трѣбаше да паднатъ и да изчезнатъ както и изчезнахѫ. Развратътъ, беззаконията и неправдитѣ съсипахѫ гордата Византия. Клѣтата Испания и до днесъ не може да се разплати за грѣхътъ, който направи съ изгонваньето на Мавритѣ, съ едностранността на своитѣ закони и съ чудноватата своя религиозна нетърпимость. Росия само тогава можя да придобие по̀-голѣма увѣренность въ своето могущество, когато освободи робитѣ си, когато откри свободенъ доступъ на всичкитѣ си подданници къмъ образованието и когато почна да полага старание за равенството на всички предъ законътъ.

Като за още едно по̀-силно доказателство на това, що казваме за вѣчниятъ неумолимъ и несъкрушимъ законъ, ние ще покажемъ на тие, които сѫ биле до сега наши духовни началници и които се наричатъ *Фанариоти*. Тѣ дълго време бѣхѫ могущественни съ богатството и влиянието си. Тѣхното влияние се простираше далеко въ Русия и по всичкото голѣмо онова пространство до дѣто бѣше достигнало оружието на могущественнитѣ Османци. Въ Русия тѣ дълго време имахѫ влияние като духовни представители на Православието; въ Влашко и въ Молдова отъ първомъ само като доховни пастири, а отъ послѣ, — въ продължение на единъ цѣлъ вѣкъ [1]) — и като свѣтски господаре на княжескитѣ престоли тѣ управляваха съ сѫдбата на тие страни; въ Българско и въ всичкиятъ другъ Балкански Полуостровъ цѣли вѣкове управлението на съвѣстта на православнитѣ християнски народи бѣше въ тѣхнитѣ рѫцѣ. Въ едни страни тѣ се ползувахѫ

1) До 1716 година въ Влашко и въ Молдова се назначаваха Правителе мѣстнитѣ първенци, които сѫ извѣстни на насъ подъ името Войводи и Господаре. Но отъ 1716 до 1812 год. правителетѣ на тие страни се назначаваха и пращахѫ отъ Високата Порта, която ги избираше отъ Фанармотитѣ Гърци. Тие хора не оправдахѫ високото довѣрие, което царското правителство показа къмъ тѣхъ. Въ продължение на единъ вѣкъ, тѣ съ всички неповволителни и възмутителни срѣдства изсмукваха жизненнитѣ сили на тие злочести страни и докараха населението до крайна сиромашия и до животинско затъпяване.

Digitized by Google

съ почести и уважение, въ други — къмъ тѣхъ показвахж благоговѣенъ страхъ и безусловна покорность, а отъ всѣкждѣ скупомъ се сипвахж на тѣхъ неизчерпаеми богатства. При такива условия тие хора трѣбало би да достигнатъ до едно голѣмо благополучие, до едно високо нравственно съвършенство. Обаче, какво виждаме? Печална е картината! Тѣ почти отъ всѣкждѣ сж изгонени съ безчестие, което неумолимата историческа правда е записала на своитѣ страници. „Отъ по Гръци лукави даже до днесь“ изрѣкалъ е лѣтописецътъ и това грозно изрѣчение цѣло едно тисящолѣтие не е могло да го унищожи. Единъ Английски публицистъ, който е билъ и Генералъ Консулъ въ Букурещъ, ето що казва за Фанариотитѣ: „Нищо така гибелно не е било за Влахия и Молдова „както господарувaньето на Гърцитѣ-Фанариоти надъ тие „страни, защото тие хора (Фанариотитѣ) носатъ въ себе си „притворство и лукавство, тѣ сж се сродили съ всичко о„нова, което може да снижи и да опозори човѣка“. Другъ единъ писатель Грькъ, по име *Залонги*, който е написалъ съчинение за Фанариотитѣ подъ название — *Описание за изображението на Фанариотитѣ*, казва като дохождa рѣчь за тѣхното князуванье въ Влашко и въ Молдова: „Ако нѣко„гажъ се намѣри нѣкоя твърда и безпристрастна ржка, която „да се залови и да напише историята на Влахия и Молдова, „страницитѣ на тая история подъ управлението на Фанарио„титѣ ще бѣдатъ пълни съ ужаси само и съ самопроизво„лътъ на тие деспоти“. Познатиятъ историкъ и публицистъ *С. Палаузовъ*, който е написалъ едно хубаво съчинение за Румунскитѣ княжества, казва за Фанариотитѣ: „Историята въ „справедливото и безпристрастно свое негодование безпощадно „ги *клейми* съ презрѣние и позоръ. Като се предаватъ съ „една утѣченность на гнусенъ разврать, като сж усвоили „всевъзможнитѣ родове на измѣната и предателството, тие „хора, за по-вѣрно достигванье на цѣлта си, готови сж на „всякакви най-долни снижавания...“ Всичко това го говори чуждата история и за работи направени не въ отечеството ни. Какво ще каже и какво ще може да каже нашата история? Ние се въздържаваме да кажемъ тукъ нѣщо за това, защото се боимъ да не паднеме въ пристрастна едностранчевость. Трудно нѣщо е още за Българинъ да се удържи въ грани-

Digitized by Google

цитѣ на подобающето хладнокръвие, щомъ дойде дума за тие, съ които така упорито се борѝ народътъ ни. Това само можемъ каза сега, че страницитѣ на историята ни, въ които ще се говори за тие хора, не щѫтъ да бѫдѫтъ свѣтли.

Но защо такава грозна участь? Защо тие хора, като бѣхѫ така могущественни, паднахѫ толкова доло? Защото тѣ не пазихѫ вѣчната правда, тѣ престѫпихѫ вѣчниятъ неумолимъ и несъкрушимъ законъ. Тѣ не се грижахѫ за доброто на народитѣ, които се намирахѫ подъ тѣхното духовно и свѣтско могущество. Тѣ изсмуквахѫ жизненнитѣ сили отъ тие народи, а въ замѣна на това държахѫ гѝ въ крайно невѣжество, посѣвахѫ въ тѣхъ развратъ и злочестини. И заради това — не бѣше възможно — рано или късно, тѣ трѣбаше да изгубатъ и влияние и богатство, трѣбаше да паднѫтъ, да се опозорятъ. Това е естественъ законъ: дѣто нѣма правда, тамъ не може да има трайность, благополучие.

И така, ние виждаме, че както въ животътъ на частенъ човѣкъ, така и въ животътъ на обществата, на народитѣ и на царствата нравственното взема връхъ надъ материалното, правдата и законността непремѣнно надвиватъ на неправдата и беззаконното.

Сега, ако всичкото казано до тукъ ние приложимъ на нашиятъ народенъ животъ, намъ твърдѣ ясно ще ни стане по слѣдствие на каква нравственна сила народътъ ни издържа упоритата борба за църковни правдини и спечели тие правдини, когато по видимому всичкитѣ данни за успѣхъ бѣхѫ на страната на противницитѣ ни. Първо и първо, казаната *сила,* която е присуща на человѣка и съставлява неговото нравственно величие, и която го кара, волею-неволею, съзнателно или безсъзнателно да се стреми за запазваньето на *общото,* имаше ѩ и ѩ има въ насъ. Тая вродена сила взе широки размѣри, когато почна народътъ ни да се свѣстява, да дохожда въ съзнание и да развива умственнитѣ си и нравственнитѣ способности, и направи това щото нашиятъ народъ да устои противъ натискътъ на всичкитѣ враждебни нѣму елементи и, като съедини нравственнитѣ си сили, да подеме неравната борба за правдата и законността и — да възтържествува. Дѣто ще се каже народътъ ни възтържествува въ тая упорита и неравна борба, защото постѫпи съ-

Digitized by Google

гласно съ вѣчната и неизмѣнна правда. Той положи усилия за своето умственно и нравственно развитие; той съедини силитѣ си за запазваньето на общото добро, като принасяше въ жертва на това общо добро частнитѣ си интереси; той нàй-послѣ се борù за правдата и законността. Въ това се състоеше *нравствената мощь* на нашиятъ народъ.[1])

Но борбата не се свърши безъ съдѣйствието на правителството ни. Това намисвание бѣше законно. Съ това намисвание правителството изпълни една отъ нàй-важнитѣ, нàй-надлежнитѣ свои длъжности: то запази правдата и законността. Обаче, има хора, които не удобряватъ това намисвание, особенно когато то е станало отъ страна на нехристиянско правителство. Християнската черква, казватъ, трѣба да поддържва сѫществованието и правата си чрезъ благодатни срѣдства, чрезъ съгласието и благословението на надлѣжни черкви.

Безъ да отричаме справедливостта на всичко това, ние ще се помѫчимъ да докажемъ че и намисванието на свѣт-

1) Но работата свършва ли се тукъ? Законътъ, споредъ който правдата всѣкогажъ надвива и възтържествувва, престава ли да дѣйствува, щомъ се получи желанното възтържествувване? Не. Той има сила и значение и пò-нанататъкъ, а именно, че придобитото тържество трѣба непремѣнно да запазва и да се обръща въ истинска, дѣйствителна полза; въ противенъ случай, непремѣнно ще послѣдува наказание, т. е. придобитото тържество ще се обърне на погибель за тогова, който не е билъ способенъ да го запази. Человѣкъ, колко и да има право за да му се дадѫтъ правдини, но ако той, слѣдъ придобиваньето на тие правдини, се покаже недостоинъ за тѣхъ и не може нито да ги запази, нито да ги употрѣби за истинската си полза, тѣ непремѣнно ще се отнематъ отъ него. Така и ние, Българетѣ, употрѣбихме усилия, полагахме трудъ и жертви и направихме правдата да възтържествува, т. е. придобихме си черковни правдини, но тукъ не се свършва работата. Съ придобиваньето на правдинитѣ, на насъ се наложи и непремѣнна обязанность да запазиме тие правдини и да ги употрѣбимъ на своя истинска полза. Ако ли не изпълниме тая си обязанность съ всичката строгость, непремѣнно ще получимъ наказание: правдинитѣ си пакъ ще изгубимъ и ще станемъ за смѣхъ на хората като неспособни и недостойни. Трѣба да забѣлѣжимъ, че ако за придобиваньето на правдинитѣ си трѣбало е да употрѣбляваме голѣми усилия, да полагаме трудъ, жертви, да правиме самопожертвования, за запазваньето на тие правдини искатъ се двойни усилия, двоенъ трудъ, двойни жертви, защото въ първиятъ случай ние сме събаряле и сме имале за противникъ чужди хора, а въ послѣдниятъ случай ние трѣба да съзиждаме и въ тоя случай противникъ сме самитѣ ние, т. е. нашиятъ инатъ, нашиятъ произволъ, нашата завистъ, нашето дребно самолюбие, нашата неразбранщина. Нѣма съмнѣние, че за борба въ тоя послѣдниятъ случай иска се пò-вече благоразумие, пò-вече самопожертвование, пò-вече жертви.

Digitized by Google

скаата власть въ черковнитѣ работи е законно и справедливо, че черквата сама е прибѣгвала подъ защитата на свѣтската власть, когато не сѫ помагале благодатнитѣ срѣдства. И за да може по-ясно, по-изпъкнато да се види това намѣсвание, ние ще го поставиме лице съ лице съ *свободата на съвѣстта*, на която нашата християнска вѣра дава най-широки размѣри.

II.

Нашиятъ вѣкъ въ всѣко отношение стои по-гора отъ всичкитѣ минѫли вѣкове. Като се ползуваме отъ урокитѣ на минѫлитѣ вѣкове, ние сега се стараеме — споредъ колкото на позволява развитието — на всичкото да гледаме трѣзвено, разумно, искаме на всичко да намѣриме разумни причини, всичко да разберемъ. Благодарение на това, человѣчеството сега е достигнало до едно драгоцѣнно убѣждение, че дадениятъ отъ Бога на человѣка разумъ, ако и да прави много погрѣшки, но сѣ пакъ той играе главната роль, когато предлѣжи да признае нѣкоя истина за дѣйствителна истина. И важното е, че днесъ ние знаемъ, какъ най-главното свойство на человѣческиятъ разумъ се състои въ това: постоянно да се заблуждава и чрезъ заблужденията да дохожда до истината. По слѣдствие на това свое свойство — нашиятъ разумъ постоянно върви къмъ своето усъвършенствование. Той постоянно замѣства една истина съ друга, едно откритие съ друго, една философска система съ друга по-съвършенна. И нѣма съмнение, че за громаднитѣ успѣхи, които е достигнало днесъ-днесъ человѣчеството въ нравственно и въ материално отношение, има да се благодари именно на това свойство на разумътъ ни. Въ нравственно-религиозната область това свойство на человѣческиятъ разумъ се проявлява съ по-голѣма сила, защото въ тая область нашиятъ разумъ намира неограниченно и свободно поле за своето усъвършенствование. Понеже въ тая область има такива *истини*, които отъ една страна надминуватъ силитѣ на разумътъ ни, а отъ друга — трѣба да не противорѣчатъ и на неговитѣ доказателства и заключения,[1]) — разбира се само отъ себе, че въ никоя друга

1) Разумътъ е величайшиятъ даръ Божий на человѣцитѣ. Той е образътъ и подобието Божие. А кога е така, откровенитѣ истини не могатъ освѣнъ да бѫдатъ съгласни съ доказателствата и заключенията на разумътъ. Всичкитѣ Св. Отци и учители черковни признаватъ това и сѫ употрѣбявали усилия понѣ приблизително да постигнатъ и

Digitized by Google

область нашиятъ разумъ не възбужда толкова много съмнѣния, не вѣрви чрезъ толкова околни пѫтища за изнамѣрваньето и доказваньето на истината, както въ тая область. Дѣто ще се рѣче, въ тая область дѣятелността на разумътъ е нѝй-голѣма, неутомима, по слѣдствие на което трѣба и погрѣшкитѣ му да бѫдѫтъ доста чести и много. Обаче, кой може да осѫди разумътъ ни за това? Ние не можемъ направи такова осѫждане и отъ точка чисто религиозно-догматическа. Колко и да казваме, че е *дерзость* да иска разумътъ ни на пълно да постигне *откровенниитѣ* истини, обаче никой не може осѫди тая дерзость, защото, благодарение на нея, догматическитѣ истини на нашата православна вѣра получихѫ тая ясность и крѣпость, която имѫтъ сега.[1])

И така, нашето превъзходство сега отъ миналитѣ времена се състои преимущественно въ това, че знаемъ какъ человѣческиятъ разумъ не може да не се заблуждава и че чрезъ заблужденията и погрѣшкитѣ, които постоянно прави и постоянно иска да *поправи*, той достигва до откритие и разбиранье на истината; знаемъ сега, че и въ нравственно-религиозната область человѣческиятъ разумъ запазва това си свойство и чрезъ него е достигналъ до приблизително, ако не съвършенно, разумѣние на откровеннитѣ истини. По слѣдствие на това днесъ въ образованниятъ свѣтъ *свободата на съвѣстта* приема такива широки размѣри, явява се търпимость къмъ чуждитѣ убѣждения и вѣрования, изчезва изъ помежду разбранитѣ хора оня фанатизмъ, който е причинявалъ преди толкова голѣми злочестини на человѣчеството. И като *слѣдствие* на всичко това, днесъ въ образованната часть на че-

да обяснятъ съ разумътъ откровеннитѣ истини, даже такива, каквато е — „Отношението на Сина Божия къмъ Отца". (Св. Іустинъ философъ въ своятъ Логосъ).

1) Нѣма съмнѣние, че ереситѣ, които толкова много сѫ възмущавали мирътъ на черквата, за своето проихождение имѫтъ да благодарятъ на свойството на разумътъ — постоянно да се заблуждава и да тръси истината. Обаче тие ереси (или, да ги рѣчемъ, заблуждания) отъ своя страна сѫ послужили за уякеването и утверждението на християнскитѣ православни догмати. Историкътъ Евагрий, като отговаря на Язичницитѣ, които сѫ се присмивали на Християнитѣ, за дѣто въ тѣхъ сѫ се явявали ереси и опровергавали една друга, казва: „Като изпитваме неизрѣченното и неизслѣдованното человѣколюбие Божие, ние се обрѫщаме ту къмъ едно, ту къмъ друго мнѣние. И нито единъ изобрѣтатель на ересь между Християнитѣ не е искалъ нарочно да произнесе хула, нито единъ не се е рѣшавалъ да унищожи божественното, но всѣкий е мислялъ, че, като утвърждава своето, той говори по-праве отъ предшественниката си..." И по-нататъкъ: „Нашиятъ Спаситель, Богъ, далъ ни е свобода, за да би могла светата, вселенската и Апостолска черква оновя, което се хортува така или инакъ, да го докара до надлѣжно разумѣние, и чрезъ това да излѣе на единъ открытъ и правъ пътъ". (Евагрий: Черков. История, книга I. глав. 11).

Digitized by Google

ловѣчеството преобладава убѣждението, че *свободата на мнѣнията, свободата на съвѣстта* сѫ едни отъ нàй-благотворнитѣ условия за человѣческиятъ напредъкъ и за человѣческото благополучие изобщо. Който е противъ това, той е противъ здравиятъ си разумъ, противъ общечеловѣческитѣ интереси.

Вѣрата, отъ кѫдѣто и да се явява тя въ човѣка, — съставлява ли въ насъ вродено, дадено отъ Бога намъ чувство, споредъ както изповѣдваме ние, Християнетѣ, или се явява въ насъ отъ вънкашнитѣ величественни, а твърдѣ често грозни явления на природата, споредъ както искатъ да кажятъ други, — но тя ѭ има въ насъ, тя съставлява едно отъ неотемлемитѣ свойства на человѣка, безъ което свойство человѣкъ е немислимъ. Но человѣцитѣ, като иматъ това чувство, което въ общитѣ си черти е еднакво у всичкитѣ, различаватъ се помежду си пакъ споредъ сѫщото това религиозно чувство въ частнитѣ му черти. Мѣстнитѣ условия, не еднакви тѣ явления на природата, подъ силното влияние на които се е намѣрвалъ человѣкъ особенно въ неразвитото си състояние, дале сѫ на неговото религиозно чувство, на неговитѣ религиозни възгрѣния разнообразна посока и той, като на всѣкѫдѣ си остава сѫщество нравственно-религиозно, въ една страна се явява съ извѣстни религиозни възгрѣния, а въ друга — съ други.

Но тие религиозни особенности, колко и да сѫ груби, тѣ сѫ драгоцѣнни за тие, животътъ на които ги е изработилъ. Въ труднитѣ, въ горчивитѣ минути на животътъ (а безъ такива минути не бива животътъ на человѣка), когато нищо земно не може да помогне, человѣкъ се обръща къмъ своята религия и въ нея иска и намира утѣшение. По слѣдствие на това, вѣрата е нàй-скѫпото нѣщо за человѣка въ животътъ, нàй-свѣтлото, чистото, светото. Такава увѣренность относително вѣрата человѣкъ получва още отъ млѣкото на майка си и твърдѣ трудно може да се раздѣли той, да се откаже отъ тая увѣренность.

Като знаемъ това, можемъ ли ние да се рѣшимъ да посѣгнемъ на человѣческата свобода въ вѣрата? Та съ такова посѣгателство ние ще сринемъ, ще развалимъ онова, което за человѣка е нàй-скѫпо на свѣтътъ. Може всѣкому изъ насъ се е случвало да познае отъ опитъ колко боли на сърцето,

Digitized by Google

когато първи пѫть ни се случава да чуеме лоши думи за нашата вѣра. Това, което изпитваме ние въ подобни минути, изпитва и всѣки единъ, колко и да е груба вѣрата му. Обаче, нѣма на свѣтътъ човѣкъ, който да не е склоненъ да се подчинява на своятъ разсѫдъкъ даже и въ религиознитѣ си работи. Човѣкъ колко и да е простъ, неразвитъ, но той е надаренъ съ малко или много умственни способности, той има малко или много разсѫдъкъ, комуто довѣрява въ много случаи. Заради това, при осѫжданьето на нѣкоя религия и на нѣкои убѣждения, които вече сѫ станале въ човѣка плъть и кръвь, нàй-естестественниятъ и нàй-разумниятъ начинъ е — да се дѣйствува на умътъ на человѣка и съ достѫпни за него доказателства да се убѣждава въ неправотата на вѣрата му, — ако тя дѣйствително е неправа, неистинска. Тоя начинъ, като разуменъ, винаги има пò-вече *данни* за успѣхъ отъ колкото грубото насилие. Това послѣдньото (насилието), въ религиознитѣ работи особенно, всѣкогажъ води подиря си лоши сѣтнини както за самата истина, съ която то иска да замѣсти истината, която преслѣдва, така и за интереситѣ на человѣчеството. Може наистина, споредъ насъ, вѣрата на човѣка да не е права, но за него тя е права, тя е истинска, тя е света, и той до тогава не ще да се рѣши да ѭ напустне, да се откаже отъ нея съвършенно, до когато вие не го убѣдите, че тя е неправа, но така да го убѣдите, щото той, като съзнае това, самъ, безъ да се бои отъ угризенията на съвѣстта, безъ да се мѫчи отъ съмнѣния, да се откаже отъ нея. Но ако вие употрѣбите сила и начненете да го принуждавате за да признае и да приеме вѣрата, която му проповѣдвате, той, ако е само въ състояние, непремѣнно ще се залови да отблъсква силата съ сила, а ако не е въ състояние, може би, ще отстѫпи и ще се съгласи съ васъ, но това съгласие ще бѫде вънкашно само и ще трѣба много вѣкове да се минатъ за да се вкорени въ него *натрапената* съ тоя начинъ истина или вѣра и да стане и тя *плъть* и *кръвь* въ него. Рано или късно това ще се случи, но не по слѣдствие на убѣждение, а по слѣдствие на единъ слѣпъ навикъ, — което никакъ не ще да е изгодно за самата новоусвоена вѣра или истина, защото всѣко едно отвлѣченно нѣщо, което отпървомъ се усвоява по слѣдствие на натискъ, на на-

Digitized by Google

силие, и отъ послѣ по слѣдствие на слѣпъ навикъ, то всѣкогажъ се усвоява безсъзнателно и всѣкогажъ бива размѣсено съ малко или съ много отъ предишнитѣ заблуждения, отъ предишниятъ навикъ, толкосъ по-вече, че человѣкъ, както казахме, мжчно се отказва отъ оние убѣждения — суевѣрни, глупави и да сж тѣ —, отъ оние навици, които сж станале въ него плъть и кръвь.[1])

Като Християне, ние знаемъ и изповѣдаме, че първоначално религиозното чувство въ человѣка е било чисто, свѣтло, истинско, но относлѣ, това чувство се е затъмнило и чистата вѣра въ Бога, обърнала се е въ големи заблуждения и суевѣрия, въ които се явява на лице человѣкъ съ всичкитѣ си слабости. Кое е било причината на това? Като оставиме на страна Св. Писание, което даде обяснение на това, твърдѣ вѣроятно и близо до умътъ ще да е, ако приемемъ, че *язичеството* или *идолопоклонството* се е явило именно за това, че человѣкъ подъ натискътъ на външнитѣ обстоятелства: на своитѣ страсти и наклонности, на грозитѣ или добритѣ природни явления, които не е можялъ да разбере, да си обясни произхождението имъ, — принудилъ се е да даде друго, *фалшиво* направление на своето религиозно чувство, което само по себе е било свѣтло и чисто въ него. И за то, оставенъ на себе си, на своитѣ събственни умственни сили, человѣкъ не е можялъ да надвие на грубиятъ натискъ отъ вънъ, не можялъ да разбере и да даде надлежното обяснение на природнитѣ явления и за то разяснилъ си ги е или споредъ както му е подсказалъ страхътъ или споредъ както му е идело на смѣтката — съобразно съ наклонноститѣ и желанията си. Отъ тукъ языческитѣ религии въ человѣчеството съ всичкитѣ суевѣрни и нелѣпи особенности, въ които

1) Не може да се отрече, че и сега ние всинца усвояваме много важни истини отъ нашата св. вѣра още въ дѣтинството си, още отъ найкрѣхкиятъ си възрастъ, и слѣдователно, усвояваме ги безсъзнателно, защото умственнитѣ ни способности не сж още така развити, щото да можѣтъ понѣ що-годѣ да дѣйствуватъ при усвояваньето на тие истини. Прочее, да ли тие истини биватъ размѣсени съ суевѣрие? Това зависи отъ родителитѣ. Ако родителитѣ сж разбрани, тѣ и на дѣцата си ще даватъ и здрави религиозни понятия; ако ли родителитѣ сж неразбрани и пълни съ суевѣрия, тѣ и дѣцата си ще напълнятъ съ тие суевѣрия, тѣ и дѣцата си ще научятъ криво да разбиратъ чиститѣ религиозни истини и обряди и да вѣрватъ и да се плашятъ отъ таласъми, караконгувци, вампири и проч. и проч.

Digitized by Google

особенности непремѣнно се познава влиянието на естественнитѣ, природнитѣ географически и атмосферически особенности.

Но естественнитѣ слабости и наклонности человѣчески, вънкашниятъ натискъ отъ добритѣ или грознитѣ явления на природата така много дѣйствуватъ върху человѣка, щото той се подчинява на тѣхъ даже и тогава, когато въ религиозната область има не само отлични руководителе, но и божественно откровение и чудеса, защото въ тая подчиненность человѣкъ като че се чувствува въ своя родна, достѫпна за него область. Еврейскиятъ народъ, безъ да гледа на безчисленнитѣ Божии благодѣяния, безъ да гледа на постояннитѣ увѣщания на своитѣ дадени нему отъ Бога руководителе, постоянно бѣше готовъ да шевне отъ онзи правъ пѫть, на който му показваше Богъ и по който го водехѫ неговитѣ велики водителе. Чистата и светата вѣра въ Едного истиннаго Бога, която така постоянно му се проповѣдваше и чрезъ благодѣяния Божии, и чрезъ чудеса, и чрезъ неговитѣ водителе, — тая чиста и света вѣра твърдѣ често се показваше на тоя народъ не споредъ нравственнитѣ му сили и той, подчиненъ на влиянието на своитѣ наклонности и на природнитѣ явления, склоненъ бѣше да прегърне и твърдѣ често прегърщаше язичеството, въ което намираше удовлетворение на своитѣ груби физически наклонности.[1]) И послѣ, Евреитѣ, безъ да гледатъ на своята нѣколко-хилядна историческа сѫдбина и религия, вече съ извѣстно и осветено и отъ Бога и отъ времето направление, подъ натискътъ на вънкашнитѣ обстоятелства давахѫ особенно тълкувание на вероизповѣднитѣ си чакания, и именно такива тълкувания, които можахѫ да удовлетворятъ на тѣхнитѣ наклонности и желания.[2]) Такива сѫщи явления ние забѣлѣжваме и въ Християнството даже и при самото негово начало. Апостолитѣ, безъ да гледатъ на многочисленнитѣ указания на Спасителя, никакъ не

[1]) При Синайската Гора, въ нàй-тържественнитѣ минути, когато Евреитѣ, слѣдъ безчисленни благодѣяния Божии, слѣдъ чудесното избавление отъ Египетското робство, получвахѫ писменнитѣ заповѣди, тѣ си направихѫ **злато теле** и почнахѫ да му се покланятъ.

[2]) Евреитѣ, подъ натискътъ на Римското иго, чакахѫ съ нетърпѣние да настѫпи царството на Мессия, когото тѣ представяхѫ **чувственъ** и го чакахѫ съ пълна увѣренность, че той ще съкруши Римското царство а на мѣстото му ще въздигне ново Иудейско царство, пълно съ слава и могущество, както бѣше царството на Давида.

Digitized by Google

имъ се искаше да се откажѫтъ отъ оная *идея* за царството на *Мессия,* която преобладаваше въ Еврейскиятъ народъ и която удовлетворяваше свѣтскитѣ наклонности и на самитѣ Апостоли.[1]) Послѣ Апостолитѣ често се виждахѫ унуждени да се борятъ съ предишнитѣ мнѣния и съ предразсѫдоцитѣ на времето, които предразсѫдоци се стремяхѫ да се укрѣпятъ и въ Християнството. Извѣстно е, че Християнското Иудейство (т. е. тѣ отъ Евреитѣ които въ началото на Християнството сѫ ставали Християне) дълго време се е стремило да внесе въ Християнството Еврейски обряди и макаръ съборътъ на Апостолитѣ въ Иерусалимъ да е турналъ край на това стремление. но то пакъ се е явявало и послѣ.[2]) Сѫщо и езическитѣ празднични тържества дълго време се извършвахѫ отъ първитѣ Християне, само съ нѣкои измѣнения въ християнски смисълъ, така щото черковнитѣ св. Отци бѣхѫ пренудени не само частно, но и съ съборни осѫждания да отклоняватъ Християнетѣ отъ извършваньето на тие езически обряди и тържества.[3]) До толкова мѫчно е било на хората да се отказватъ отъ навицитѣ си.

И това виждаме да е ставало въ такива случаи, когато никакво насилие не се е употрѣбявало, ами на човѣка се е оставяла пълна свобода да обсѫди предлагаемата истина, да ѭ разбере и усвои, ако иска, или да ѭ отхвърли, и той само се е намиралъ подъ натискътъ на навикътъ, подъ натискътъ на възбудени отъ по̀-преди желания и чакания. Но какво трѣба да се каже за такива случаи, когато на човѣка съ сила се е натрапвала нѣкоя си истина, нѣкое си религиозно чувство? Нѣма съмнѣние, че въ тоя послѣденъ случай истината още по̀-вече е претърпявала, защото въ нея сѫ се внисале и смѣсвале още по̀-голѣми заблуждения. Всичкитѣ

---

[1]) И Апостолитѣ отъ първомъ мислехѫ, че Ис. Христосъ ще бѫде царь, ще възобнови Еврейското царство и за то имаше помежду имъ съревнование за първенство. (Глед. Еванг. Матт. гл. 20, ст. 17—28. Марк. 10. 32—45; Лук. 18, 31—24). Нѣкои искатъ даже да кажатъ, че именно такъвъ гледъ на работитѣ е подбудило Иуда да направи предателство.

[2]) На примѣръ, въ спорътъ за въ кой день да се празднува Пасхата. При това, знае се, че Апостолъ Павелъ трѣбало е да положи много трудъ за да обясни на тогавашнитѣ Християне, че въ благодатното царство нѣма никаква разлика между Иудей и Еллинъ. (Глед. посланията му, особенно посланието му къмъ Римляметѣ).

[3]) 60-то правило на Картагенскиятъ помѣстенъ съборъ.

Digitized by Google

народи, у които Християнството се е разпространило при съдѣйствието на правителствата, тие народи сѫ го приеле и усвоиле не отъ съзнание и убѣждение, но защото трѣбало да отстѫпятъ на силата.[1]) И какво виждаме? Това, че сѫщността на Християнството не се разбрала и усвоила както трѣба отъ по-вечето часть на народитѣ, които по-лесно сѫ навикнале и усвоиле само вънкашната му страна, съ която разсмѣсиле и предишнитѣ свои язичетки заблуждения. И до днешенъ день массата на християнскитѣ народи, макаръ и да сѫ се минале хиляда и по-вече години отъ както е приела божественната вѣра — Християнството, не може да се откаже отъ много свои заблуждения и суевѣрия, които се осѫждатъ положително отъ черквата християнска.[2])

---

[1]) Почти всичкитѣ народи сѫ приеле Християнството при съдѣйствието на правителствата си и историята не скрива, че правителствата сѫ употрѣбявале, при това, много или малко насилственни мѣрки — съобразно съ съпротивлението, което сѫ срѣщале въ тоя случай. Истина, християнскитѣ истини сѫ се разпространявале въ народитѣ преди правителствата да обяватъ, че приематъ Християнството, но това предварително разпространение е ставало само между една малка часть, а массата на народитѣ всѣкогажъ е бивала съ сила принуждавана да се откаже отъ идолопоклонството си и да приеме Християнството. Кой какъ ще да казва, но Борисъ съ силата на оружието си е принудилъ велможитѣ си и народътъ си да приеме Християнството и, споредъ както повѣствуватъ и нашитѣ историци (Шишковъ и Войниковъ, та и Душяновъ) работата не се е свършила безъ голѣмо кръвопролитие. Киевлянетѣ приехѫ Християнството не за друго, ами защото се бояхѫ да не послушатъ повелѣнията на Князътъ си („ако Християнството не бѣше добро, Князътъ и боеретѣ не щѣхѫ да го приематъ" казали послушнитѣ Киевляне и сѫ се кръстиле), а енергичнитѣ и свободолюбиви Новгородци никакъ не сѫ се съгласявале да се раздѣлятъ доброволно съ своитѣ идоли и биле принудени да отстѫпятъ само на силата — на мечятъ и огънятъ (гледа. черковн. Р. История на Филарета, часть 1, стр. 16 и 18).

[2]) Въ всичкитѣ народи има суевѣрни праздници и обичаи, на които се дава и християнска боя. Нашитѣ „вълчи праздници", „бабини дни", „чурукя" и проч. — всичкитѣ сѫ суевѣрни, но размѣсени съ християнски понятия. Съ такива понятия сѫ размѣсени и разнитѣ баяния отъ уруки и толкова други болѣсти. Ако нѣкой е разгледалъ мускитѣ, които почти всичкитѣ наши дѣца (безъ да се изключаватъ и дѣцата отъ семейства ужъ по-развитички и по-разбранички) носятъ по главитѣ и шиитѣ си, той знае, безсъмнѣние, какво сплитанье има на суевѣрието съ християнски понятия. За любопитство ние ще приведемъ тукъ копия отъ една муска. „На Сионската гора стоятъ три дирекя. На единътъ дирекъ стоятъ Св. Отче Сионе и четире Евангелиста и гледатъ въ морето. И се возмути морето и злодей излѣзе отъ морето и имаше 12 жени. И имъ рече Св. Отче Сионе и четиретѣ Евангелиста: Кои сте? Тѣ рѣкохѫ: Ние сме дъщери на царя Ирода, отиваме въ

Digitized by Google

Но, ако посѣгателството на свободата на съвѣстта е вредително за истината, въ името на която става това посѣгателство, не по̀-малко е вредително то и за общечеловѣческитѣ интереси. Както казахме, вѣрата, даже и на̀й-грубата, е драгоцѣнна за всѣкиго, който се е възпиталъ въ нея, и той не така лесно се отказва отъ нея. Историята ни представлява много примѣри на това, че тамъ, дѣто е ставало посѣгателство на свободата на съвѣстта на цѣлъ единъ народъ или на едно общество, тамъ всѣкогажъ се е срѣщало силно съпротивление, захващала се е борба, която всѣкогажъ е имала печални сѣтнини за едната или за другата страна. Освѣнъ другитѣ примѣри, ние можемъ да покажемъ особенно на страшната кръвопролитна борба, която се е извършила между Евреитѣ и Римлянетѣ, когато Императоръ *Адриянъ* запрети на Евреитѣ да изпълняватъ единъ отъ на̀й-важнитѣ свои религиозни обряди — *обрѣзанието.*[1]) Подобни печални явления ние виждаме и въ християнската история. По свидѣтелството на старитѣ черковни историци,[2]) християнскитѣ императори често сѫ срѣщале грозно съпротивление въ своитѣ подданници, на които докачяле свободата на съвѣстта, и сѫ стѫпвале съ тѣхъ въ упорита борба.[3]) Даже сѫ бивале случаи, когато Императоритѣ за дѣто сѫ посѣгале на свободата на съвѣстта на своитѣ подданни, лишавале сѫ се отъ престолътъ и даже отъ животътъ си.[4]) При това, твърдѣ често подданницитѣ, които сѫ биле гонени за своитѣ религиозни убѣждения, ставале сѫ измѣнници на държавата и сѫ съдѣй-

---

свѣтътъ Християнитѣ да мѫчимъ, тѣлата имъ да сушимъ. И имъ рѣче Св. Отче Сионе: Какъ ви сѫ имената? Тѣ рѣкохѫ: Злобина, Лошива, Трѣсава, Изсушава, Изгора, Желтеница, Чума, Тежка, Сгърчава, Прихвата, Виневна(?), Тоскота. И зехѫ Св. Отче Сионе и 4 Евангелиста по три пръта желѣзни и ударихѫ сякоя по 100 пѫти и имъ заповѣдахѫ да не ходятъ по свѣтътъ, робитѣ и робинитѣ Божии да не мѫчятъ и робътъ Божий Иванча да не мѫчятъ. Помилуйте Св. Отче Сионе и 4 Евангелиста! У когото стои тая молитва или който іѫ носи при себе си и утрень и вечерь іѫ чете, отъ него човѣка врагътъ ще бѣга презъ три полета и три морета. Съ нами Богъ! съ нами Христосъ! вчера, той же и во вѣки, Аминь!" — По всичко се вижда че тая муска е писана или отъ даскалъ или отъ нѣкой старъ попъ.

---

1) Евсевий, Черк. Истор. кн. 4, гл. 6. — Спартианъ — „Животътъ на Адриана", гл. 13.
2) Созом. кн. 7, гл. 12. — Теодор. Черков. Ист. кн. 5, гл. 21.
3) Когато Костантинъ В. запретилъ на язичницитѣ да правятъ баянията, заклинанията, магии и проч., Римскитѣ жреци всбунтувахѫ народътъ противъ него. (Вар. 321. п. 5).
4) Евагр. кн. 3, гл. 7.

Digitized by Google

ствували на Максима да се провъзгласи Императоръ.[1]) Такова сѫщо съдѣйствие показале тѣ и на Евгения въ 393 год.[2]) Така сѫщо постѫпвахѫ и еретицитѣ. *Донатиститѣ*[3]) на примѣръ, въ времето на Валентиниана I, отъ ненависть къмъ православнитѣ, помагахѫ на Мавританскиятъ правитель *Фирма* да превземе Африка. Сѫщо, благодарение пакъ на Донатиститѣ и Арианитѣ въ 421 год. Гензерихъ превзе Африка, а благодарение на *Несторианитѣ*[4]) въ 611 год. Хозрой завладя Мала Азия, Сирия и Египетъ.[5]) Такива печални примѣри ние намираме въ историята доста много и отъ послѣ. Нѣма съмнѣние, че ако религиозната съвѣсть на хората не се насилваше, ако не ставаше посѣгателство на съвѣстта на цѣли народи или общества, Европа не щѣше да види оние ужасни кръвопролитни бойове, които преди нѣколко вѣка ставахѫ за религиозни убѣждения и съсипвахѫ царства.

Но при такава борба възможенъ ли е за народитѣ и об-

1) Барон. Annal. 383 и 387. п. п. 63 и 66.

2) Зосимъ, кн. 5, гл. 38.

3) Донатиститѣ се наричятъ съ това име отъ началника си **Доната**, който бѣше епископъ въ Африка. Първоначално тѣ не бѣхѫ **еретици**, а бѣхѫ само **расколници** и то станахѫ такива по слѣдующата причина: По времето на Диоклитиановото гонение противъ Християнитѣ, не само мірянитѣ, но много и отъ духовенството, даже и отъ епископитѣ принудили сѫ се да принасятъ жертви на идолитѣ, да предаватъ на язичницитѣ християнскитѣ книги и проч. Като престана гонението, тие епископи, които бѣхѫ паднале, т. е. които пренасяхѫ жертви и проч., защото се бояхѫ да не би черквата да почне да ги осѫжда за това и да ги лишава отъ чиноветѣ имъ, употрѣбявахѫ усилия, щото главниятъ епископъ на Африка да бѫде избираемъ само отъ помежду имъ. Обаче, съ общиятъ гласъ на черквата за Картагенски епископъ (Картагенскиятъ епископъ бѣше главенъ епископъ на Африка) се избра **Цицилиянъ**. По слѣдствие на това падшитѣ, защото не бѣхѫ доволни отъ Цицилияна, сами, безъ съгласието на другитѣ епископи, избрахѫ си другъ епископъ за главенъ, по име Майоринъ и съ този начинъ произведохѫ **расколъ** въ черквата. Отъ послѣ, обаче, тѣ се обърнахѫ въ еретици, защото наченахѫ да проповѣдватъ, че истинната черква се намира само въ тѣхното общество, и, противъ съборнитѣ постановления (6-то Правило на 1-й Ник. Съборъ; 7 и 8 прав. на Лаодик. Съборъ; 7-о прав. на Всел. 2-й Съборъ), наченахѫ да повтарятъ кръщението надъ вѣрнитѣ. (Оптатъ. кн. 1 и 3 — противъ Пармениона).

4) Така се наричятъ отъ главатарина си Несторія, Цариградски Патриархъ, който учеше, че Пр. Дѣва Мария трѣба да се нарича не „Богородица“, но „Христородица“. Третий всел. Съборъ осѫди това учение, но още дълго време послѣдователитѣ му смущавахѫ черквата.

5) Дреперъ. („Умствен. развитие на Европа“. Стр. 267—268).

Digitized by Google

ществата спокоинъ животъ? Възможенъ ли е напредъкъ и успѣхъ въ какво и да е частно или общеполезно предприятие? Не може никой отрече, че предишната религиозна нетърпимость е направила много зло на цѣлото человѣчество. Тя е била причина на ужаснитѣ борби. които сѫ поглътнале много и нàй-добритѣ умственни сили на человѣчеството. Даже може да се утвърждава, че именно религиозната нетърпимость е причинила оние *революции*, които сѫ провъзгласявале паданьето и съвършенното унищожаванье на каква и да е религия.

Прочее, защото вѣрата съставлява за човѣка нàй-светото и скѫпо нѣщо въ свѣтътъ и за нейното запазванье человѣкъ е готовъ да прави всѣкакви жертви, да не щадù даже и самиятъ си животъ, толкова пò-вече че се надѣва, като запази вѣрата си, макаръ и съ изгубванието на животътъ, да получи другъ пò-добъръ, блаженъ и вѣченъ животъ: поради това, за спокойствието на общественниятъ животъ, за спокойствието и безопасността на самитѣ държави необходимо е да се щади религиозната съвѣсть на народитѣ и обществата.[1]) Тая истина се е съзнавала и преди отъ пò-разумнитѣ хора, тя се съзнава и сега. Добритѣ и умнитѣ правителе всѣкогажъ сѫ показвале почетъ и уважение къмъ религията на покоренитѣ отъ тѣхъ народи. Така *Киръ* всѣкогажъ се отнасеше съ уважение къмъ религията на Евреитѣ. Извѣстни сѫ и постѫпкитѣ на Александра Македонски въ това отношение при завоеванието на Иерусалимъ и Египетъ. *Троянъ* и *Антонинъ* (който се нарича благочестивъ), при всичката си ненависть къмъ Християнитѣ, сè пакъ намирахѫ за необходимо да издаватъ въ тѣхна полза *едикти*, съ които се ограничя-

---

[1]) Като казваме думитѣ „Свобода на съвѣстта“ ние тукъ изобщо разбираме религиозната свобода на цѣли общества, племена и народи. Религията никогажъ не е съставлявала особенность на едно частно лице, а всѣкогажъ е била особенность на едно общество или на единъ народъ. Истина, че обществата и народитѣ се съставляватъ отъ отдѣлни личности, но както особенността на народниятъ характеръ, езикъ, животъ и обичаи, изработена вече отъ мѣстнитѣ условия, съставлява принадлежность не на едно частно лице (тая особенность разбираме тукъ въ общи черти, а не частни. Въ частнитѣ чертù има особенность: всѣкий градъ, всѣко семейство има особенни черти въ животътъ, въ обичаитѣ, въ езикътъ, но въ общата сложность излиза една обща особенность, която принадлежи на цѣлъ народъ), а на цѣло едно общество или на цѣлъ единъ народъ: тъй сѫщо и религията съ всичкитѣ нейни особенности съставлява събственность на цѣлъ народъ или общество.

Digitized by Google

ваше произволътъ на язичницитѣ спрямо Християнитѣ.[1]) Послѣ ние видимъ, че и Костантинъ Великий, колко и да е била въ него голѣма ревността за успѣхътъ и тържеството на християнската вѣра, и той не се е рѣшавалъ да нанесе рѣшителенъ ударъ на язичеството. Той само обявилъ християнството за религия, която да се търпи въ държавата му[2]) и продължавалъ да се нарича Pontifex. Това е било твърдѣ благоразумно, защото, ако бѣше постѫпалъ инакъ, т. е. ако бѣше езеднъжъ обевилъ християнството за религия господствующа, щѣше да въоружи противу си множеството язичници.[3]) Сѫщо и приемницитѣ на Костантина Великий считале небезопасно за спокойствието на държавата да взематъ рѣшителни мѣрки срѣщу язичеството. Подобно на Костантина, тѣ давале пълна свобода на язичеството и дълго време обличале язическата първосвещенническа мантия.[4]) Османцитѣ съ оружие завладѣхѫ много страни, но не считахѫ за полезно да унищожаватъ религиитѣ на покореннитѣ народи, а всѣкогажъ давахѫ извѣстни правдини въ религиозно отношение.[5]) И колкото се развива человѣчеството толкова по̀вече идеята за вѣротърпимостта се укрѣпява и днесъ ние виждаме, че нѣма държава, малко или много образувана, която да не показва покровителство на ралигиитѣ на подданницитѣ си и да не се труди чрезъ просвѣщението да унищожи онзи грубъ религиозенъ фанатизмъ, който вдѫхнува

1) Евсевий. Черк. Ист. кн. 3. гл. 33. кн. 4, гл. 13.

2) „Като видѣхме, че не трѣба да се стѣснява свободата на богослужението, а напротивъ, трѣба да се предоставя на умътъ и на волята на всѣкиго да се грижи за божественнитѣ предмѣти споредъ събственното си чувство, ний още преди повелѣвахме, както на всичкитѣ, тъй и на Християнитѣ да запазватъ вѣрата и богослужението на своето общество“ — казва Костантинъ В. въ едно свое постановление (гл. Евс. Черк. Ист. кн. 10, гл. 5).

3) Не само на язичницитѣ, но и на Евреитѣ, Костант. В. даваше пълна религиозна свобода и даже когато Християнитѣ, слѣдъ като се усилихѫ, наченахѫ да ги гонятъ, той издаваше закони въ тѣхна защита. (Codex Theod. кн. 16. законъ 2, 3, 4 и 5).

4) До Грациана всичкитѣ приемници на Кост. В. обличахѫ язическата първосвещенническа мантия, съ което свидѣтелствуваxѫ, че тѣ отдаватъ предпочтение на язичеството. Грацианъ не се побоя да се откаже отъ тая честь, обаче разсърденитѣ жреци започнахѫ да му се заканватъ. „Si princeps non vult appellari Pontifex, admodum brevi Pontifex maximus fiet“ казвали тѣ на това отказвание. (глед. Зосимъ, кн. 4, гл. 3, 6).

5) Когато славниятъ завоеватель Мохаметъ II превзе Цариградъ и съ това положи край на Византийската империя, той показа почетъ и уважение къмъ християнската вѣра. Понеже въ него време мисляхѫ, че Цариградъ е срѣдоточие на всичкото християнство въ балканскиятъ полуостровъ, Мохаметъ II издаде (1853 г.) единъ фирманъ въ името на цароградския патриархъ Генадия, въ който фирманъ сѫ изложени всичкитѣ правдини и преимущества, дадени отъ този славенъ завоеватель на християнската черква, извѣстна тогава подъ името гръческа. (глед. „Историч. Каталогъ“ отъ Захария Мата. Този каталогъ го има преведенъ на Руски езикъ и обнародванъ въ „Християнско Чтеніе“ за година 1862; часть 1).

Digitized by Google

умраза между членоветѣ на една община, въоружава братъ на брата, синъ на баща и не докарва друго освѣнъ назадничевость, невъзможность на какъвъ да е напредъкъ и злочестини на народитѣ и държавитѣ.

Отъ всичко това ние виждаме, че въ интересътъ на истината, въ интересътъ на спокойствието на държавитѣ и въ интересътъ на человѣческиятъ напредъкъ е — да се пази *свободата на съвѣстта;* виждаме още, че всичкитѣ разумни правителе сѫ се удържвале да правятъ посѣгателство на свободата на съвѣстта на своитѣ подданни. Но тая високо свѣтла, чиста и свята истина, която умножава и укрилява умственнитѣ сили на человѣка, която дава единъ отъ най-важнитѣ и дѣйствителни *потици* на напредокътъ, намира пълното си оправдание и въ нашата Св. вѣра. Никоя друга вѣра така положително не иска да бѫде отстранена на всѣко насилие при нейното разпространение и утвърждение както християнската. Нашата Св. черква учи, че Богъ е водилъ къмъ спасение всичкото человѣчество — и *избранни* и *неизбранни* — по разни пѫтища. Въ Ветхиятъ Завѣтъ, при всичко че въ него преобладава религиозна нетърпимость въ единъ широкъ размѣръ, ние намираме доста примѣри на това, че трѣба на всички человѣци да гледаме като Божии създания и де се отнасеме търпѣливо и съ уважение къмъ религията на другитѣ.[1]) Въ Новиятъ Завѣтъ, обаче, ние срѣщаме не само много примѣри, но и много положителни заповѣди за да не се прави посѣгателство на религиозната свобода и божественното учение да не се разпространява и да не се утвърждава съ насилие. „Царство моє нѣсть отъ міра сего. Аще отъ міра сего было бы царство моє, слуги мои убо подвизалися быша да не преданъ быхъ былъ Іудеомъ“,[2]) казалъ Спасителятъ ни на Пилата. Тие думи,

1) Глед. Кн. Судей, гл. 3. Кн. Руѳь, гл. 1. Самъ Мойсей, който е билъ най-голѣмъ ревнитель за чистотата на народността и вѣрата на своятъ народъ, счелъ за потрѣбно да запознае тоя свой народъ съ книгата **Нова**, въ която се проповѣдва, че предъ Бога всички ние сме грѣшни, че само едному Богу е извѣстно кой е праведенъ и кой е грѣшенъ, че може би тоя, когото ние считаме праведенъ да е грѣшенъ предъ Бога, а грѣшниятъ — праведенъ и че слѣдователно, не трѣба никого да осѫждаме, нито да превъзнасяме. При това, Иовъ не бѣше Евреинъ. Дѣто ще рѣче, Моисей, като е запозналъ Евреитѣ съ животътъ на тоя праведенъ мѫжъ, искалъ е да каже, че и вънъ отъ избранниятъ народъ, человѣкъ можалъ е да бѫде угоденъ Богу.

2) Іоан. гл. 18, ст. 36.

Digitized by Google

казани въ такава една рѣшителна минута, показватъ че дѣлото на человѣческото спасение, за което е дошелъ Спасителятъ, трѣба да се извършва не съ насилие. Когато Апостолъ Петъръ, въ ревността си да запази учителя си, отрѣзалъ ухото на войникътъ, Спасителятъ запретилъ му да употрѣбява груба сила за защита на истината.[1]) Когато пращаше ученицитѣ си да проповѣдватъ Словото Божие, Спасителятъ имъ заповѣда да заминаватъ онѣзи градища и страни, въ които не ги приематъ.[2]) А въ притчата за царството божие, въ която притча праведнитѣ се уподобляватъ на *пшеница*, а грѣшнитѣ на *куклица*, божественниятъ учитель рѣшително запрещава всѣко насилие, като предоставлява окончателниятъ судъ надъ еднитѣ и другитѣ Едному Всевѣдущему Богу.[3]) Апостолитѣ, като вѣрни послѣдователе на Спасителя, всѣкогажъ сѫ гледале въ проповѣдването на Словото Божие да постѫпватъ съобразно съ тие *гуманни* заповѣди на божественниятъ учитель, особенно Апостолъ Павелъ въ много мѣста на своитѣ послания говори въ духъ на религиозна търпимость.[4]) Отъ послѣ се явихѫ такива обстоятелства, щото Христовата черква въ своята практика се видя въ необходимость да отстѫпи нѣкакъ отъ тая посока. Ние ще имаме по̀-доло случай да обяснимъ и да оправдаемъ това повеление, а тукъ ще кажемъ, че ако внимателно вникнемъ въ истинниятъ смисълъ на практиката, която черквата е развивала въ слѣдующитѣ подиръ Апостолитѣ времена, ние ще видимъ, че тя всѣкогажъ се е въодушевлявала отъ духътъ на любовь, търпимость, снисхождение. Много отъ Св. Отци и учители черковни не сѫ удобрявале посѣгателството на свободата на съвѣстта не само на цѣли народи или общества, ами и на частни лица. Блаженний *Августинъ* въ едно свое писмо къмъ епископътъ на Донатиститѣ, Винкентия, казва, че не трѣба никой да се пренуждава за съединение съ Христа, но само съ дума трѣба да се дѣйствува, съ разсуждение да се опровергава, съ силата на убѣждението да се надвива, за да не би въ противенъ случай открититѣ еретици да станатъ православни само вънкашно.[5]) Св. Иванъ Златоустъ въ една отъ

1) Мат. гл. 26, ст. 52. — 2) Тамъ, гл. 10, ст. 14.
3) Мат. гл. 13, ст. 30.
4) Посл. къ Римл. гл. 2, ст. 1; къ Тимот. 1, гл. 2, ст. 1; къ Солун. 2, гл. 3, ст. 15.
5) Писмо 93. Таквозъ мнѣние изказа блаж. Августинъ и на Картагенскиятъ съборъ, кой-

Digitized by Google

своитѣ *бесѣди* казва: „ако ти ненавиждашъ, какъ ще можешъ да обърнешъ на пѫть истини тогова, който се заблуждава, какъ ще можешъ да се молишъ за невѣрниятъ? Ако ние ненавиждаме нечестивитѣ, като се простремъ пò-нататъкъ, ще наченемъ да ненавиждаме и грѣшницитѣ и съ тоя начинъ пò-вече и пò-вече ще се отдалечаваме отъ пò-голѣмата часть на братията си. Не, никой не е безъ грѣхъ. Ако трѣба да ненавиждаме Божиитѣ врагове, ще трѣба да ненавиждаме и грѣшницитѣ, а въ такъвъ случай ние ще бѫдемъ пò-зли и отъ звѣроветѣ.[1]) Когато императоръ Левъ Арменинъ, който държеше страната на иконоборцитѣ, поиска чрезъ една устна препирня между Православни и Иконоборци да даде преимущество на тие послѣднитѣ, православнитѣ Иерарси му отблъснахѫ правото да се намиса въ черковнитѣ работи. „Своята черква — казали му тѣ — Господь Богъ е предалъ въ управление на Апостолитѣ, учителитѣ и пастиритѣ, а не на царьето. На тебе, царьо, сѫ предадени войницитѣ и мірскитѣ чинове, а не черквитѣ“.[2]) Въ 7-й вѣкъ (въ 614) Готскиятъ Краль *Сисебудъ* бѣше издалъ заповѣдь за да се кръщаватъ всичкитѣ Евреи, които се намиратъ въ държавата му, а тие, които не искатъ да се кръщатъ, да се наказватъ и да се пращатъ на заточение, като имъ се *конфискува* всичкиятъ имотъ. На това, обаче, черквата се въспротиви и 5-й Толедски Съборъ рѣши: „Не съ сила и пренуждение, но съ съвѣтванье и убѣждаванье подобава да ги правятъ Християне споредъ събственното имъ съизволение“.[3])

И така, отъ каквато точка и да погледнемъ — отъ точка на общественнитѣ и господарственнитѣ интереси, отъ точка на интереситѣ на самата истина, която се проповѣдва, отъ точка на нашата религия и Св. Писание както и черковната практика, — ние виждаме че *свободата на съвѣстта* е необ-

то въ 404 год. стана противъ Донатиститѣ. Ние ще видиме пò-нататъкъ, че подъ влиянието на други обстоятелства блаж. Августинъ отпослѣ си промѣни мнѣнието.

1) Бесѣда 33 на първото послание къ Коринѳяномъ.

2) Бароний (год. 814. п. 2).

3) Правило 57. Въ тоя духъ сѫ говориле и много други черковни иерарси и въ пò-сѣтнитѣ времена. Така Симеонъ Солунски (Тессалоникски) въ сочинението си за ереситѣ на питаньето „какъ могѫтъ невѣрницитѣ да се обръщатъ въ правата вѣра?“ отговаря: „най-първо чрезъ молитва къмъ Бога, послѣ — съ смирение, добри дѣла и праведенъ животъ както сѫ правиле и Св. Апостоли, но никакъ не съ сила или принуждение, защото тие двѣ послѣдни срѣдства сѫ противни и изгонени отъ светата наша черква“. (глед. въ казаното съчинение гл. 1).

Digitized by Google

ходима, виждаме, че посѣгателството на тая свобода всѣкогажъ е докарвало пагубни сѣтнини въ всѣко едно отношение. При всичко това, въ животътъ на християнската черква, на която отличителниятъ характеръ е любовь и търпимость, ние виждаме много фактове, които като да доказватъ, че е преобладавало въ нея нетърпимость, че сѫ се защищавале и разпространявале високитѣ християнски истини съ насилие. Борбата по времето на ереситѣ и расколитѣ, рѣшенията на Вселенскитѣ и помѣстни събори, прокълнаванията, които сѫ се произносяле по времето на тие събори, нàй-послѣ многочисленнитѣ наказателни закони, които християнскитѣ императори издавале въ полза на една или друга партия, преслѣдванията, заточенията и другитѣ наказания, които чрезъ свѣтската власть сѫ се налагале по поводъ на религиозни мнѣния, — всичко това ще да ни увѣри нѣкакъ, че духътъ на любовта и търпимостта, който духъ така високо се е проповѣдалъ отъ Спасителя и се проповѣдва и отъ самата черква, не е преобладавалъ въ черковната практика, че свободата на съвѣстта, така високо проповѣдвана и отъ здравиятъ разумъ и отъ Словото Божие, не се е пазила всѣкогажъ, защото виждаме черквата и на Въстокъ и на Западъ, за защита на истината, да е прибѣгвала къмъ свѣтската власть и много пѫти да е искала съ насилие да искорени и унищожи враждебно нѣкое мнѣние религиозно. И до днешенъ день черквата често се вижда пренудена да иска защита въ свѣтската власть. Какъ да се съгласи това съ свободата на съвѣстта? Черквата е имала и има благодатни срѣдства за своята защита, за своето разпространение и укрѣпяванье. Защо не е употрѣблявала само тие срѣдства, ами е прибѣгвала и къмъ свѣтската власть? Има ли обстоятелства, които да оправдаватъ това поведение на черквата или трѣба тя строго да се осѫжда за него?

III.

Сега, когато многовѣковниятъ опитъ и свѣтлината на науката ни е научила да цѣнимъ всичката благотворность за человѣческиятъ напредъкъ и благосъстояние отъ истинската свобода на съвѣстта, да отдѣляме религията отъ знанието,

Digitized by Google

да даваме и въ религиознитѣ въпроси по̀-вече значение на силата на умътъ безъ никакво участие на религиозното чувство, сега, казваме, таковато поведение на черквата — да прибѣгва до свѣтската власть и да иска насилственното ѝ намисвание въ черковнитѣ работи и расправи — показва се на мнозина нѣкакъ несъобразно съ истиннинтъ духъ на Христовото учение и съ исканията на просвѣтениятъ разумъ. Преимущественно съ такъвъ гледъ на работата се отличаватъ Протестантитѣ. Тѣ даватъ на всѣкий вѣрующий право да разбира и разяснява Св. Писание, особенно неисторическата му часть, по своето разумѣние и отхвѣргатъ въ това дѣло авторитетътъ на Св. Отци, както изобщо и Св. Предание, което — мимоходомъ да кажемъ тукъ — за насъ, православнитѣ, е като допълнително и пояснително пособие при надлежащето разбиранье и тълкуванье на Св. Писание. По слѣдствие на това, тѣ осѫждатъ черквата за мѣркитѣ, които тя е взимала противъ ереситѣ и расколитѣ, които толкова много сѫ вълнували и обезпокоявале черковниятъ миръ. Сѫщо така гледатъ на работата и много просвѣтени мѫже и велики умове въ настоящиятъ вѣкъ. Като считатъ ереситѣ и расколитѣ за *прогресъ* въ умственно-религиозно отношение, тѣ осѫждатъ черквата, за дѣто тя въ борбата си срѣщу тие ереси и расколи е прибѣгвала до съдѣйствието на свѣтската власть и искатъ да докажѫтъ, че съ таковато си поведение черквата е турнала *окови* на человѣческото развитие и е унищожила евангелската свобода.[1])

---

[1]) Такова мнѣние се изказва въ сочинението „Paris en Amérique". Сѫщо и Бокль изказва такова мнѣние въ знаменитото си съчинение „История на цивилизацията въ Англия". Знаменитиятъ Американецъ, Дреперъ, въ съчинението си „Историята на умственното развитие въ Европа" всичкото спирание на умственниятъ животъ презъ вѣковетѣ, въ които Християнството е укрѣпявало господството си въ мірътъ, приписва го на намисванието на свѣтската власть въ черковнитѣ работи и на мѣркитѣ, които чрезъ свѣтската власть сѫ се вземале противъ еретицитѣ и расколницитѣ. Като хортува за дѣйствията на Теодосия Велики въ полза на черквата, той казва: „тие, на които обстоятелствата сѫ вржчиле контролятъ надъ общественното вѣрванье, видѣле сѫ се въ необходимость да контролирватъ въ сѫщото време и общественното знание. По тоя начинъ нравственното състояние на тогавашниятъ свѣтъ дошло въ враждебно отношение съ научниятъ прогресъ". На друго мѣсто въ сѫщото съчинение, като описва борбата на Православнитѣ съ Несториянцитѣ, той прави такава характеристика на еднитѣ и другитѣ: „Сѫщата ненависть, която погуби Игнатия (Игнатия бѣше млада

Digitized by Google

Ние сме далечъ отъ мисълта да се впускаме въ богословски разисквания за значението на авторитетътъ на Св. Отци и Св. Предание въ тълкуванието и разбиранието на Св. Писание, както и въ доказвания на преимуществата, които има такъвъ единъ начинъ въ това немаловажно дѣло. Цѣлта на настоящата ни статя не е такава. Заради това ние. като оставимъ на страна всѣко богословско разискванье, ще се помжчимъ да си разяснимъ дѣлото само на основание на исторически данни.

Споредъ насъ такъвъ гледъ на работата, за който казахме и споредъ който се осжжда черквата, за дѣто е прибѣгвала до съдѣйствието на свѣтската власть, е едностраненъ и ако ние би се основале на него въ сжжденията си за историческиятъ животъ на черквата, би показале съ това, че искаме сегашнитѣ условия, дадени отъ сегашното развитие, да ги е имало 14 и 15 вѣка назадъ. Всѣко време си иска своето и развитието на человѣчеството не прави *скачки* и се сполучва слѣдъ вакове и чрезъ голѣми мжнотии и неудачи. *Джонъ-Стюартъ-Миллъ* казва, че отъ убѣжденията на единъ вѣкъ никой не може да бжде свободенъ... и нѣка никой да не казва, че би избѣгналъ отъ тие убѣждения, ако би живѣлъ по времето на тѣхното владичество.[1]) Това е твърдѣ справедливо и ние можемъ въ най-широкъ смисълъ да го приложимъ на времето, за което ни е думата. Общото развитие при укрѣпяванието на християнската черква бѣше такова, щото за запазванье на истината отъ враждебни нападения

учена жена, която въ Александрия четеше публични уроци (лекции) на язичницитѣ. Християнитѣ іж считахж за магьосница и на улицата іж убихж въ 414 год.), довела е до смъртъ и Несторий. Отъ тие двѣ враждующи партии, едната (Несториянитѣ) бѣше достойна за голѣмо уважение, украсена съ знание, а другата (Православнитѣ) бѣше невѣжественна, груба, безъ много придирване употрѣбляваше грубата сила и дѣйствуваше чрезъ изгнания и убийства". Като говори за дѣйствията на Християнитѣ противъ язичницитѣ въ Александрия, Дреперъ казва: „Както и да е, но надъ страната тежеше умственъ застой, невидима атмосфера на притѣснение, която бѣше готова да смаже нравственно и физически всѣкого, който би се рѣшилъ да се въспротиви на нейната тежина. Така вървѣхж работитѣ въ продължение на двѣ тъмни и печални столѣтия, до като чуждеземното нападение не турна край на такова едно пагубно нападение и насилие". (Дреперъ. Истор. на Умств. Разв. въ Европа, стр. 258, 324 и др.).

[1]) Основанія Политич. Икономіи. Томъ I, стр. 7.

Digitized by Google

необходимо бѣше да се прибѣгва и къмъ материална сила. Моралната сила бѣше недостаточна да убѣди и покори неразвитиятъ тогава умъ на множеството и да разсѣе заблужденията, както и да съкруши упорството на противницитѣ на истината. Човѣкъ изобщо мѫчно се отказва отъ онова, на което е навикналъ и мѫчно се склонява да усвои и да реализира въ животътъ си нѣкоя нова истина, която ще бѫде за него твърдѣ полезна.[1])

Християнството завари свѣтътъ съ извѣстни граждански учреждения. На сѫщността на тие учреждения то не посѣгна. Като имаше за главна цѣль да обнови *вътрешниятъ човѣкъ*, вътрешниятъ духъ на мірътъ, Християнството не само непокътна вънкашнитѣ форми на гражданскиятъ животъ, но още по-вече укрѣпи тие форми, като казва: „Нѣсть власть аще не отъ Бога".

Кога именно се е положило начало на гражданскиятъ животъ и въ каква форма, — не се знае: историята нищо не казва за това. Тя е намѣрила всичкитѣ народи съ извѣстни граждански учреждения подъ една обща форма — теократическа. Всѣкий народъ първоначално се е управлявалъ отъ Боговетѣ, които отпослѣ сѫ отстѫпиле своето право на избраннитѣ отъ тѣхъ сами личности, и тие личности наченале да управляватъ народитѣ отъ името на Боговетѣ. Само отъ себе се разбира, че, при такава форма на управлението, религията трѣбало е да играе главна рола въ господарството, и всичкиятъ животъ на господарството трѣбвало е да се съсрѣдоточва около религията и отъ нея да получва своето развитие. А отъ това не е трудно да се види въ какво отношение къмъ религията трѣбало е да се намиратъ оние лица, които сѫ се считале *избранници, намѣстници* на боговетѣ. Тие лица трѣбало е строго да пазятъ щото въ господарството всичко да се върши по волята на боговетѣ, която воля се е изказвала въ тѣхната собствена воля, всичко да се поглъща отъ тая воля. Всичко е отъ боговетѣ и за боговетѣ. Тъй като всичко е отъ боговетѣ, а слѣдователно и — правителствата, отъ тукъ излиза, че неуважението къмъ боговетѣ или — по-добрѣ —

1) Человѣчеството въ много работи и до сега изказва такова упорство. По видимому всички сѫ убѣдени сега, че науката е основа на всѣки успѣхъ и всѣко благополучие; при всичко това, и най просвѣтенитѣ правителства виждатъ за потрѣбно да издаватъ закони, чрезъ които да правятъ обучението на дѣцата въ държавата си задължително за всички.

Digitized by Google

къмъ религията вземало се е за неуважение и къмъ правителствата и наопаки, и би докарало лоши сѣтнини както за частнитѣ лица, така и за самитѣ правителства. Очевидно е, че съ такъвъ гледъ на работата изключва се възможността за сѫществованието въ едно господарство на друга каква да е религия, отлична отъ тая, която господствува въ правителство́то. Поради това единството на религията въ едно правителство признавало се е като нѣщо отъ твърдѣ голѣма необходимость за благосъстоянието и за самото сѫществование на това правителство. И отистина, въ языческиятъ міръ отъ на̀й-старитѣ времена единството на религията въ единъ народъ или въ едно господарство се е поддържвало съ всичкитѣ възможи мѣрки. Но не само въ языческиятъ міръ, но и въ еврейскиятъ единството на вѣрата се е пазило сѫщо така строго и посѣгателството на това единство считало се е за посѣгателство на сѫществованието на народътъ и царството. Римъ отъ на̀й-старитѣ времена запрещавалъ особенни богослужения и тайни религиозни събрания.[1]) Въ Римската империя не се е търпѣла друга религия освѣнъ господствующата, защото като не се е раздѣляла религията отъ господарството, считале неуважението и непризнаванието на господствующата религия за неуважение и непризнавание на самото господарство. Въ послѣдующитѣ времена, когато Римъ стана обладатель на всичкиятъ извѣстенъ тогава міръ и слѣдователно — въ съставътъ на Римската империя влѣзохѫ народи съ разни религии, Римъ пакъ запази идеята на религиозното единство, като употрѣби срѣдство да слѣе всичкитѣ тогавашни религии въ една религия, — нѣщо, което не бѣше трудно да стане, защото тогава, освѣнъ Евреитѣ, всичкитѣ други народи бѣхѫ язичници. Като приемаше въ своятъ *Пантеонъ* статуитѣ на боговетѣ на всичкитѣ народи, Римъ състави съ тоя начинъ една обща религия, която въ частноститѣ, отистина, имала е у всѣки народъ свои особенности, но въ общитѣ черти е представлявала единство. Съ Евреитѣ не бѣше възможно да се направи въ това отношение нѣщо си и за то тѣхъ ги подлагахѫ на разни гонения, които имахѫ за цѣль — понѣ въ нѣкой пунктъ да обобщѫтъ тѣхната ре-

1) За престѫплението на това запрещение наказвале съ смъртъ. Пухта. Истор. Римскаго права. Стр. 254.

Digitized by Google

лигия съ общата религия на империята. Тъй, *Калигула* за да сближи както и да е религията на Евреитѣ съ язичеството, безъ да имъ запрети да си извършватъ богослужението, съ сила накара да натургатъ неговитѣ статуи въ всичкитѣ имъ синагоги и други молитвенни кѫщя.[1]) Сѫщо и Адрианъ, като е желаялъ да слѣе Евреитѣ съ другитѣ народности въ империята, запрети имъ да се обрѣзватъ, както споменахме и по-преди.[2]) Къмъ Християнството Римъ зае сѫщото враждебно положение и именно по тая причина, че виждаме въ него (въ Християнството) особенна, съвършенно отлична отъ господствующата, религия. Дору християнската община бѣше малочисленна или и никой не подозрѣваше че новото това учение носи смъртъ за язичеството, до тогава никой и не закачеше Християнитѣ. У Гърцитѣ и Римленитѣ бѣше обикновенно нѣщо открито да се изказватъ философски или други идеи, стига само да се не докачеше господствующата религия. На първитѣ Християне тогавашниятъ міръ гледаше или като на философи или като на мечтатели и за то отъ начало не ги считале — понѣ пралителствата — опасни и не обръщале на тѣхъ особенно внимание.[3]) Само развращенната толпа, очитѣ на която бодеше въздържниятъ и нравственъ животъ на християнската община, искаше да се преслѣдуватъ Християнитѣ и — до колкото ѝ бѣше възможно — правеше имъ пакости. Но когато християнската община се усили и нравственно и по число и начена да заявлява юридическо право за своето сѫществование въ държавата, тогава язичеството видя въ християнството страшенъ и рѣшителенъ врагъ за себе си и за то подигна жестоки и безпощадни гонения не само противъ главнитѣ проповѣдници на Християнството, но и противъ всичкитѣ християне изобщо. Който внимателно изслѣдва тая борба, той безъ съмнѣние ще забѣлѣжи, че всичкитѣ гонения противъ Християнитѣ сѫ ставале отистина въ името на господствующата тогава языческа религия, но това е ставало колкото отъ чисто религиозни побуждения, толкова отъ туй убѣждение, че посѣгателството на господствующата

1) Евсевий Черков. Истор кн. 2, гл. 6.

2) Спартианъ. Животътъ на Адриана, гл. 13.

3) Съ това се обяснява и тоя исторически фактъ, дѣто Апостолитѣ при първоначалната си проповѣдь не срѣщаха голѣми спънки, но спокойно разпространяваха Словото Божие и устрояваха черкви.

Digitized by Google

религия е въ сѫщото време и посѣгателство на сѫществованието и животътъ на държавата. И ние виждаме, че гоненията срѣщу Християнитѣ сѫ бивале толкова по̀-жестоки и безпощадни, колкото лицата, що сѫ се намирале на чело на управлението, биле сѫ по̀-дълбоко проникнѫти отъ подобни убѣждения. Въ това ни убѣждаватъ на̀й-добрѣ гоненията на Марка Аврелия и на Диоклетияна. Тие императори считахѫ Християнитѣ на̀й-опасни врагове за язичеството, а слѣдователно, и за Римската империя. Заради това тѣ предавахѫ Християнитѣ на на̀й-жестоки мѫки, но ги мѫчехѫ не съ намѣрение да ги погубватъ, но да ги накаратъ да се откажѫтъ отъ Християнството. Защото цѣлта на тие жестоки гонения е била — Християнитѣ ако не се откажѫтъ съвършенно отъ вѣрата си, да се пренудятъ понѣ въ нѣщо си да иматъ една религиозна връзка съ язичницитѣ, заради това въ случай когато мѫкитѣ нищо не помогвале, Християнитѣ съ сила се довеждале до жертвенникътъ идолски и послѣ сѫ се отпускале и вече сѫ се считале за язичници. Ето до колко силно е било убѣждението, че единството на вѣрата въ държавата е основа на сѫществованието на самата държава. Разбира се само отъ себе, че това убѣждение е правело да се гледа съ недовѣрие всѣка друга религия и да се преслѣдува тя съ всичкитѣ възможни начини.

Язичеството падна предъ Християнството. Но *идеята* че въ господарството трѣба да господствува една религия и че само тамъ може да има добрѣ устроенъ правителственъ животъ, гдѣто вкорененната вече религия е свободна отъ всѣко вредно влияние и се ползува съ пълно господство и уважение, — тая идея, която така дълбоко бѣше вкоренена въ стариятъ міръ, прие се и отъ Християнството. И Християнскитѣ императори, както и язическитѣ, гледале на себе си като представителе и намѣстници на Бога, който имъ е далъ власть за доброто на хората. Въ това тѣ сѫ биле толкова по̀-вече убѣдени, че и Св. вѣра наша заповѣдва да гледаме на властителетѣ като на *помазанници* Божии, които получватъ властта си отъ самаго Бога.[1]) *Костантинъ Великий* въ своята молитва къмъ Бога казва между другото: „Подъ Твоето руко-

[1]) „Ѥко мѵтальникъ єсть Божій слуга тебѣ на добро“ (Римл. гл. 13, ст. 4).

Digitized by Google

водство наченахъ азъ и свършихъ дѣлата на спасението: като на всѣкждѣ предносятъ Твоето знамение, азъ водихъ побѣдоносните войски и гдѣто ме повикваше нѣкоя обществена необходимость азъ вървѣхъ подиръ сжщото знамение на Твоята сила и побѣждавахъ враговетѣ.[1]) Теодосий Великий, като заповѣдва на всичкитѣ свои подданници да изповѣдватъ една православна вѣра, казва за еретицитѣ: „А другитѣ безумци и слѣпци, които поддържватъ еретическитѣ догмати, първо Божиятъ гнѣвъ, а послѣ — нашата ржка (motus nostri), която *отъ небето получва власть да управлява,* заплашва ги съ наказание.[2]) *Иустинианъ* въ една своя Новелла казва: „Желаемъ да бжде извѣстно на всичкитѣ, че нàй-голѣмото наше желание се състои въ това — всички, *които сж предадени намъ отъ Бога,* да живѣятъ добрѣ и спокойно".[3]) А въ друга Новелла сжщиятъ казва: „Тъй като *Богъ предаде на насъ* Римската империя, ние се трудимъ да насочимъ всичко къмъ ползата на подданницитѣ на *подареното намъ отъ Бога* господарство.[4]) На Халкидонскиятъ Съборъ (451 г.) обвинителитѣ на *Диоскора Александрийски*[5]) въ тоя сжщи смисълъ говорихж на Императира *Маркиана,* който присжтствуваше на съборътъ.[6])

Отъ тие три-четире факта, взети отъ Историята, ние виждаме, че християнскитѣ императори считале религията за основенъ камъкъ на всичкиятъ господарственъ животъ. Да раздѣлятъ религията отъ политиката — тѣ считале това за невъзможно и пагубно за самата империя. По слѣдствие на това и християнскиятъ міръ, подобно на языческиятъ, билъ убѣжденъ, че само тогава е възможенъ благополученъ животъ на господарствата и на подданницитѣ, когато и господарството и подданницитѣ изповѣдватъ еднакво истиннаго Бога, т. е. — при единството на религията. Всичкитѣ християнски импе-

---

1) Евсев. Жизнь Кост. Вел. кн. 2. гл. 55.
2) Codex Theod. lib. XVI, tit. 1, l. 2.
3) Nouv. 77. Præf.
4) Nouv. 86. Præf.
5) Диоскоръ, Александрийски Патриархъ, държеше страната на Евтихия, който се осжди на 4-й Всел. Съборъ (или — Халкидонски) за еретическото си учение, че въ Инс. Христа трѣба да изповѣдваме само едно божество, а не и человѣчесво, защото това послѣднето се е погълнало отъ първото.
6) „Цѣлта на вашето владичество е — да се грижишъ за всичкитѣ си подданници и да простирашъ ржка къмъ всички оние, които сж оскърбени и неправдани, а особенно — къмъ свещеннослужителетѣ, защото съ това вие ще служите на Бога, който ви е подарилъ и царство и владичество" (Евс. Церк. Ист. кн. 2, гл. 4).

Digitized by Google

ратори — православни и неправославни — като сѫ се грижиле неуморимо за обединението на своитѣ подданници въ религиозно отношение, всѣкогажъ сѫ изказвале въ своитѣ заповѣсти и узаконения подобно убѣждение. Така, когато по слѣдствие на препирнитѣ съ *монофизититѣ*[1]) въ Византийската империя, а особенно въ Александрия, ставахѫ безредици, Императоръ *Зенонъ*, за да уталожи духоветѣ и да възвърне спокойствието, по съвѣтътъ на Цароградскиятъ Патриархъ *Акакия*, издаде единъ догматически *едиктъ*, който е извѣстенъ подъ име 'Ενοτικόν (соединение) и въ който се казва между другото: „Начало и утвърждение, сила и необоримо оружие на нашето царствование е — *едната, правата и истинната вѣра*“.[2]) Императоръ *Иустинианъ* още по̀-ясно изказва такова убѣждение въ много свои узаконения.[3])

И така, ето първата причина, споредъ която свѣтската власть както въ езическиятъ міръ така и въ християнскиятъ се е намисала въ религията или въ черковнитѣ работи. Религията и властта сѫ се считале съединени и допълняющи една друга, — даже по̀-вече, — на религията сѫ гледале като на источникъ, отъ който получва своето сѫществование свѣтската власть, и за то правителетѣ за една отъ на̀й-главнитѣ свои длъжности считале грижата за благосъстоянието на ед-

---

[1]) Монофизититѣ биле послѣдователе на Евтихия и се наричатъ така споредъ учението си. Сега тѣ сѫ извѣстни подъ името Яковити.

[2]) Евс. Церк. Ист. кн. 3, гл. 14.

[3]) „Всевишнята благодать — казва той въ една отъ своитѣ Новелли — дала е на человѣчеството два велики дарове: черковната и господарствената власть. Като произлизатъ отъ едно начало (отъ Бога) и като дѣйствуватъ съгласно, тѣ ставатъ украшение за животътъ на человѣка, защото отъ тѣхното хубаво съгласие произлиза за человѣцитѣ на̀й-голѣмото добро. Но тоя толкова желаннъ за хората съюзъ на черквата и господарството възможенъ е само тогава, когато и черквата е благоустроена и господарството стои яко и чрезъ своитѣ закони упѫтва животътъ на народитѣ къмъ истинско добро. Заради това азъ считамъ за своя непремѣнна длъжность да запазвамъ православната вѣра..., чрезъ което се надѣвамъ да получѫ отъ Бога голѣми добрини и да поддържѫ добъръ и постояненъ редъ въ царството си“ (Nouv. 6. præf.). Друга своя Новелла Иустинианъ начева така: „Вѣрваме, че правото изповѣдание на едната, чиста и истинска вѣра християнска съставлява първото и на̀й-голѣмото добро за всичкитѣ человѣци“ (Nouv. 132). Тоя императоръ толкова дълбоко билъ убѣденъ че единството на вѣрата е главната основа за крѣпостта на държавата и благополучието на народитѣ, щото често и горещо се молялъ на Бога за да съдѣйствува той на еретицитѣ да се обърнатъ къмъ истината (Прокоп. т. III. л. 423),

Digitized by Google

ната истинна вѣра, безъ което благосъстояние било немислимо и благосъстоянието на господарството както и на подданницитѣ. По слѣдствие на това, тѣ на черковнитѣ узаконения давале сѫщо такова значение каквото и на правителственнитѣ.[1])

Ние не се наемаме да предскажемъ какви убѣждения ще се образуватъ въ насъ относително това въ бѫдущето, но до днешенъ день и европейскитѣ народи така гледатъ на дѣлото и съ понятието на извѣстно господарство съединяватъ и понятие за господство въ това господарство на извѣстна религия. *Плутархъ* казалъ едно време, че по̀-скоро и по̀лесно може да сѫществуватъ градища въ облацитѣ отъ колкото държава безъ религия. Това изрѣчение на стариятъ тоя мѫдрецъ и до днесъ не си е изгубило значението. Въ *монархическитѣ* европейски правителства въ очитѣ на массата на народитѣ и до днесъ царятъ не е друго, освѣнъ *избранникъ, помазанникъ* Божий, поставенъ „на благо людей". При всичко, че днесъ въ образованнитѣ европейски господарства се дава единъ широкъ размѣръ на свободата на съвѣстта и всѣкий може не само открито да изповѣдва своята вѣра както си ще, но още и критически да се относя къмъ вѣрата на другитѣ даже и къмъ вѣрата на народътъ, който въ едно правителство се счита господствующъ,[2]) — при всичко това, казваме, за всичкитѣ правителства европейски *индиферантизмътъ* въ вѣрата е немислимо нѣщо и до днесъ. Напротивъ, една отъ характернитѣ черти на всѣко правителство съставлява и особенността на вѣрата, която се счита господствующа

---

[1]) Костантинъ В. наричалъ себе си „Вънкашенъ Епископъ" (Ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας). При това, епископскитѣ опредѣления, изречени на съборитѣ, той подтвърдявалъ съ собственниятъ си печатъ и съ тоя начинъ давалъ имъ значение на правителственни узаконения (Евс. жив. на Костант. В. кн. 4, гл. 24 и 27). Иустинианъ въ нѣколко свои узаконения казва, че и „Черковнитѣ закони иматъ въ държавата такава сѫща сила, каквато иматъ и господарственнитѣ и че което се дозволява или запрещава, то се дозволява или запрещава и отъ послѣднитѣ: заради това престѫпленията противъ първитѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ търпими въ господарството отъ самитѣ господарственни закони" (Nouv. 6, гл. I. § 8. Nou. 131, гл. I. и др.).

[2]) Доказателство на това служятъ многочисленнитѣ съчинения срѣщу нашата християнска вѣра, отъ които съчинения нѣкои съвършенно опровергаввтъ божественността на Спасителя, като се силятъ да представятъ християнската система за една проста Легенда.

Digitized by Google

въ държавата. Това господствуванье на вѣрата и сега се запазва и поддържва съ правителственниятъ авторитетъ въ всичкитѣ правителственни сфери и въ всичкитѣ вънкашни проявления на държавниятъ животъ, както се запазва и поддържва и господството на правителственниятъ езикъ. Така, съ понятието за *Франция* у насъ е нераздѣлно и понятието за господството въ тая държава на *Католицизмътъ;* съ понятието за *Англия* — понятието за господството на *Англиканскиятъ Протестантизмъ;* съ понятието за *Русия* — понятието за *Православието;* съ понятието за *Турция* — понятието за *Мохамеданството* и проч. И всѣки знае, че всичкитѣ европейски държави иматъ много религиозни фермалности, които правителственнитѣ узаконения изискватъ да се пазятъ отъ всичкитѣ членове на държавата — безъ различие на вѣра и народность.[1])

Това — споредъ сегашнитѣ наши понятия — е естественно нѣщо. Едно, че правителствената форма на всичкитѣ европейски господарства и до днесъ е *почти сѫщата,* която е била и въ старитѣ, изчезнале сега държави, а преимущественно — въ Римската империя, а друго — държавитѣ състоятъ отъ народи, отъ които единъ се признава господствующий и неговото име носи държавата. Но народъ безъ своя вѣра, безъ свой езикъ и безъ свои особенни обичаи е немислимъ за насъ. А кога е така, и правителството на тоя народъ трѣба да има сѫщитѣ характерни черти — езикъ и вѣра — които има и народътъ. Отъ тукъ излиза, че едно правителство трѣба не само да държи вѣрата на господствующий си народъ, но още и да дава предпочтение и по̀-голѣмо покровителство на нея отъ колкото на друга, защото инакъ то не би избѣгнало отъ много главоболия и опасности. Ако неуважението къмъ вкорененнитѣ вече обичаи и други народни особенности възбужда хладность отъ страна на народътъ къмъ правителството, колко по̀-опасно нѣщо за самото правителство трѣба да е — измѣната и неуважението, които то (правителството) би показало къмъ вѣрата на господству-

1) Тъй на примѣръ, всички сѫ длъжни — и Християне и нехристияне — да не отварятъ въ недѣленъ или празниченъ день дюкяпитѣ си дору не се пусне черква. Сѫщо сѫ задължени всички да показватъ поне вънкашно-формално почитание къмъ голѣмитѣ празници на господствующиятъ народъ. Това не е една проста вѣжливость, защото въ такъвъ случай трѣбаше тая вѣжливость да бѫде взаимна.

Digitized by Google

ющиятъ народъ. Да ли това произлиза отъ непълното и не до тамъ правилното развитие на народитѣ, или отъ това, че народниятъ *егоизмъ* е така силенъ, щото иска всичко онова, което се счита негово — езикъ, обичаи а особенно вѣра, — да се почита и уважава, но това сѫществува днесъ и въ нàй-обравованнитѣ европейски господарства. Толкосъ пò-вече е сѫществувало това въ старитѣ времена и толкосъ пò-вече се е считало естественно и законно. Днесъ науката пò-вече и пò-вече сближава народитѣ по характеръ, обичаи и вѣра, така щото днесъ вече се счита за твърдѣ възможно двама души отъ различно вѣроисповѣдание да подадѫтъ единъ другиму рѫка и, като всѣкий си остава при религиознитѣ убѣждения, мирно и съгласно да вървятъ по пѫтятъ на развитието и напредокътъ. Днесъ образованниятъ Евреинъ не вѣрва, че ще се оскверни ако сѣдне да яде заедно съ Християнинътъ, сѫщо и тоя послѣдниятъ не счита за грѣхъ да има дружба съ потомцитѣ на Христовитѣ мѫчителе и убийци. При всичко това, въ християнскитѣ правителства християнската религия си остава господствующа и служи за срѣдоточие на всичкиятъ правителственъ организмъ. Колко пò-вече е трѣбало религията да се счита и дѣйствително да бѫде срѣдоточие и на правителственниятъ организмъ и на общественниятъ животъ въ предишнитѣ времена, когато и умственниятъ напредъкъ е билъ немислимъ вънъ отъ религиозната сфера! Религията тогава е била нераздѣлна отъ правителственниятъ животъ. Свѣтската власть е считала за своя нàй-свята длъжность да защищава пò-първо вѣрата на господарството си, та послѣ другитѣ господарственни интереси. Поради това и сама тя (свѣтската власть) се е считала задължена да се намисва въ черковнитѣ работи и общественното мнѣние е изисквало това отъ нея. Безъ това намисвание свѣтската власть не би била *власть* нито въ събственнитѣ си очи, нито въ очитѣ на своитѣ народи.

Друга причина, по която свѣтската власть се е намисвала въ черковнитѣ работи, коренила се е въ чувството на *самосъхранението*. Невѣжественниятъ религиозенъ фанатизмъ, отъ който въ предишнитѣ времена сѫ биле обзети человѣцитѣ, и който отнималъ всѣка възможность на двѣ религии или даже на двѣ незначителни религиозни особенности да си

Digitized by Google

живуватъ едно до друго мирно и да се търпятъ, трѣбало е непремѣнно да докарва голѣми безпокойства на държавитѣ и да ги заплашва даже съ съсипванье, защото при такъвъ фанатизмъ необходима е постоянна и жестока борба, — борба на смърть. Ние имахме случай да кажемъ по̀-горѣ, че религията е вкоренена въ всѣки едного и че, понеже се добива отъ млѣкото на майката и обема всичката нравственна страна на человѣка, тя е на̀й-драгоцѣнното нѣщо за него, така щото въ много случаи человѣкъ бива готовъ да жертвува и животътъ си за чистотата и цѣлостта на своята религия. Тая готовность въ неразвитъ човѣкъ, за когото религията служи единственна основа и единственно побуждение за неговитѣ не само нравственни постжпки, но и ежедневни лични отнасяния съ другитѣ человѣци, както и домашни особенности, достигва до размѣри на страшна, упорита едностранчевость и фанатизмъ. Неразвитиятъ човѣкъ има едно кораво якоглавство и неразбранъ егоизмъ. Той не уважава и не зачита чуждото. Той гледа само да запази и да поддържи своето — макаръ и съ съсипванье на чуждото. Само грубата сила може да накара такъвиятъ човѣкъ не да зачита чуждото, но да го не съсипва. Той не е до тамъ развитъ, щото да разбере, че и другитѣ хора иматъ право да иматъ своето и че неговото може да бжде трайно само тогава, когато и чуждото бива запазено. Всѣко нѣщо на свѣтътъ — и на̀й-хубавото — за неразвитиятъ човѣкъ има цѣна до толкова, до колкото може да се отнася къмъ неговата събственность. За то виждаме ние въ историята простотата да е истрѣбвала на̀й-хубавитѣ паметници на человѣческиятъ гений безъ всѣко съжалѣние.

Разбира се само отъ себе, че тоя егоизмъ или тая едностранчева преданность къмъ *своето* исключително, ще бжде въ неразвитъ человѣкъ на̀й-силно по отношение къмъ онова, което за него е на̀й-скжпо, т. е. — къмъ вѣрата и къмъ нейнитѣ особенности. Отъ вѣрата произлиза, и временното благополучие и вѣчното спасение. Слѣдователно, запазваньето на вѣрата е длъжность на всѣки вѣрующи. Но вѣрата не е еднаква въ всички, а различна. Всѣка друга вѣра предполага несъвършенство въ тая, която изповѣдвамъ азъ. Дѣто ще се рѣче, тая друга вѣра е врагъ на моята. Споредъ моитѣ по-

Digitized by Google

нятия тя не е права, не е отъ Бога. Отъ Бога може да бѫде само моята вѣра; тя е само нàй-правата, защото *азъ* іѫ изповѣдвамъ. И всички, които не вѣрватъ така, както вѣрвамъ азъ, не сѫ добри хора и не могѫтъ да бѫдѫтъ добри, защото сѫ отхвърлени отъ Бога, въ когото вѣрвамъ азъ и който трѣба само той да бѫде истински Богъ. А какво пò-добро, пò-свето нѣщо за мене отъ това — да мразіѫ и да гоніѫ враговетѣ на вѣрата си и на Бога си? Ето коренятъ на фанатизмътъ. У мене нѣма други пò-високи, пò-нравствени побуждения за изпълнението на религиознитѣ мои обязанности. Всичката святость на моята религия — споредъ понятията ми — състои се въ изпълнението на вънкашни форми и дребулии и въ мразеньето и гоненьето на всички оние человѣци, които не извършватъ сѫщитѣ форми, що извършвамъ и азъ. Азъ — по неразвитостта си — не могѫ да разберѫ духътъ на вѣрата си. Азъ гледамъ само вънкашната форма да изпълнявамъ, но защо тая форма е такава, а не друга и защо само тая форма да е истинска, а другитѣ не — за това мене не ми дохожда на умъ и да помисліѫ. Азъ желаіѫ отъ цѣла душа да угоді на Бога, въ когото вѣрвамъ, да изкажѫ дълбоката си преданность къмъ него. Но споредъ неразвитостта си, азъ считамъ че угождавамъ на Бога само съ изпълнението на вънкашни нѣкои форми и изказвамъ преданността си само когато мразіѫ и гоніѫ тие, които не вѣрватъ така както вѣрвамъ азъ. Въ това мразенье и гоненье азъ полагамъ всичката си преданностъ къмъ Бога и вѣрата си, отъ него чакамъ и временното си благополучие и вѣчното си спасение.

При такава неразбранщина не е възможно да се предполага вѣротърпимость, не е възможо да се иска търпѣние и отстѫпка отъ коя да е религиозна партия, защото всѣка една отъ тие партии счита всичкитѣ други лъжливи и вредителни и за то счита окончателното имъ истрѣбление за необходимо. По тая причина борбата за религиозни убѣждения бива нàй-жестока и докарва съсипванье на царства и народи. Обаче, какво може да турне край на такава борба? Сега ние знаеме, че само едно истинско просвѣщение може да унищожи тая вражда. Но въ неразвити общества, дѣто обикновенно преобладава грубъ фанатизмъ, необходимо е да се намѣси въ

Digitized by Google

тая борба нѣкоя *сила* и, като *накара* да се почита понѣ тая религия, която изповѣдва множеството и която има въ себе си пò-вече нравственни данни за сѫществование, да турне съ тоя начинъ край на неразумната борба. На това никакъ не противорѣчи онуй, дѣто пò-горѣ казахме, че преслѣдованьето на религиознитѣ убѣждения — споредъ както се вижда отъ историята — произвеждало е много смущения въ държавитѣ и че интересътъ на държавитѣ изисква да преобладава въ тѣхъ свободата на съвѣстта. Казваме не противорѣчи, защото дѣто нѣма разумно съзнание, тамъ нѣма свобода на съвѣстта, тамъ има грубъ фанатизмъ, който не знае граници на разрушителнитѣ си стремления и който, поради това, трѣба да се сдържва съ сила. Когато просвѣтенитѣ държави съ сила запретяватъ на дивитѣ племена да извършватъ человѣкоубийственнитѣ си религиозни обряди и обичаи, можемъ ли да кажемъ, че тѣ стѣсняватъ и унищожаватъ свободата на съвѣстта на тие племена? Та и има ли свобода на съвѣстта въ тие неразумни и безчеловѣчни обряди? Но тамъ, дѣто невѣжеството преобладава и фанатизмътъ се счита за заслуга предъ Бога, тамъ е необходима силна авторитетна рѫка за да сдържва тоя фанатизмъ и да го прави безвреденъ.

И сега много пѫти благоразумнитѣ свѣтски власти се виждатъ въ необходимость да употрѣбляватъ сила за сдържваньето на страститѣ у тълпата, които страсти иматъ въ пòвечето случае изворътъ си въ религиознитѣ убѣждения и особенности. Но нравственното състояние на народитѣ бѣше много пò-долно въ предишнитѣ времена — като начененъ отъ онова време, когато Християнството съ борба спечелваше право на сѫществованието си, и до новитѣ времена. Независимо отъ язичеството и иудейство, които бѣхѫ смертелни врагове на Християнството и враждебността на които могла е да спре само силната правителственна рѫка, многочисленни религиозни ереси и секти християнски жестоко враждувахѫ една противъ друга, като всѣка правеше всевъзможни усилия да съсипи, да унищожи противницитѣ си и сама тя да остане господствующа. И такава борба много вѣкове се е продължавала.[1]) Нито въ массата народна, нито въ нейнитѣ пред-

1) Тая борба се продължава и до сега и въ просвѣтенитѣ господарства, само подъ другъ начинъ. Православието, Католичеството и Протестанството постоянно осѫждатъ едно

Digitized by Google

ставителе и водителе е имало това развитие, което прави да се тръсятъ и да се намиратъ общественнитѣ интереси вънъ отъ религиозната сфера. Напротивъ, всичко се е поглъщало отъ религията; около нея сѫ се съсрѣдоточвале всякитѣ нòглавни общечеловѣчески интереси и отъ нея сѫ получвале своята крѣпость и своето развитие. И понеже, както казахме, егоизмътъ преобладава въ неразвитата тълпа, всѣка религиозна секта, като е сливала всичкитѣ си интереси съ особенноститѣ на религията, не е правила нито най-малката отстѫпка на другитѣ секти, ами е гледала при всѣки удобенъ случай да имъ повреждa. Трѣбало е или да се допустне постоянна взаимна вражда, постоянни размирици, или пъкъ чрезъ сила да се положи юзда на всичкитѣ други секти или изповѣдания и да се даде първенство само на едно отъ тѣхъ. Първото не е могла да приеме свѣтската власть, защото съ тоя начинъ тя би нанесла сама на себе си смъртенъ ударъ. Тя е приела второто, като е вземала подъ исключителното свое покровителство именно оная религия, която е имала на своя страна и историята и множеството: това да става така се е изисквало и отъ интереситѣ на господарствата и отъ общественното спокойствие. Но еднъжъ принудена отъ силата на обстоятелствата да влѣзе въ тоя пѫтъ, свѣтската власть е трѣбвало вече да преслѣдва всички други религии, различни отъ господствующата, защото тие религии вече предъ интереситѣ на господарството, предъ господствующата вѣра и предъ съвѣстта на множеството не сѫ биле друго освѣнъ пагубни престѫпления, които, оставени безъ преслѣдвания, сами би подигнале гонения и противъ правителството, което не държи тѣхна страна, и противъ общественного спокойствие и общественниятъ редъ,[1]) който се установилъ подъ влияние-

друго. А нима̀ това не е религиозна борба дѣто и католическа и протестански пропаганди харчятъ у насъ трудъ и имотъ само и само да възтържествуватъ надъ нашето православие?

1) Донатиститѣ, гонени отъ Европа, намѣрихѫ по̀-охолно прибѣжище въ Африка и тамъ, възпользувани отъ положението си, правихѫ постѫпки противни на интереситѣ на държавата. Тъй, тѣхното братство, което се нарича̀ше circumcelliones (скитници), ходеше по селета, градищата и тържищата и, като обявяваше себе си за служитель на правдата, позволяваше си своеволно, съ сила да освобождава неволницитѣ, а на тие, които биле длъжни пари на Православнитѣ, да имъ дава расписки, съ силата на които дългътъ се унищожавалъ (Оптатъ, кн. 3). Слѣдъ медиоланскиятъ съборъ (316 год.) Донатиститѣ въ Нумидии съ сила отнемале черквитѣ отъ Православнитѣ (Барон. год. 316. п. 8). Арианитѣ още до първиятъ Вселенски съборъ правихѫ смущения и безредици въ Империята и даже нанасяле оскърбления на Императора. Тъй, по свидѣтелството на Евсевия (Жизнь Костант. кн. 3, гл. 4) и Златоуста (Бесѣда 10 — къмъ народътъ) въ Египетъ еретицитѣ бесчестяле изображенията на Императора (Константина), заплювале ги и ги замѣрвале съ камъни.

Digitized by Google

то на религията на множеството. Така е и ставало дѣйствително. Ние видѣхме, че Донатиститѣ, Аринитѣ и много други еретици сѫ вземале страната на последователитѣ врагове, твърдѣ често и при всѣки удобенъ случай сѫ се старале да повреждатъ правителствата, които не сѫ имъ били покровителе. При това, тие еретици, щомъ сѫ успѣвале да склонятъ на своя страна правителството, тоя часъ сѫ подигале жестоки гонения противъ православието.[1]) Може би тие ереси нѣкѫде мирно да си живуватъ, ако да не сѐ преслѣдуваѫ отъ господствующата вѣра и свѣтската власть? При тогавашното развитие това е било невъзможно. Твърдоглавството на невѣжеството е такова, щото отстѫпки не сѫ възможни. *Или азъ или ти,* — срѣднина нѣма. Съ това ние не искаме де кажемъ, че само отъ едната страна е имало невѣжество, напротивъ, имало невѣжество и отъ двѣтѣ страни. И заради това намисванието на свѣтската власть е било необходимо. Само съ тоя начинъ е било възможно да се установи понѣ на извѣстно време миръ и спокойствие въ черквата и въ господарствата. За честь, обаче на християнската свѣтска власть служи това, че тя въ по̀-вечето случаи се е намисвала въ черковнитѣ работи слѣдъ голѣма необходимость — да защити правдата и да запази спокойствието въ държавата,[2]) и че тя всѣкогажъ е гладала нейното намисвание да

1) Сѫдбината на Православието много пѫти се е измѣнявала ту на добро ту на зло. Костантинъ Великий призна християнската вѣра господствующа, но почти въ сѫщото време въ черквата се яви Аринство то, което много пѫти докарва въ стѣснително положение Православието. Тъй още при Костант. В., щомъ получи малко преднина, то подѣйствува за да се пратятъ на заточение много православни Иерарси и Отци, между които бѣше и Атанасий Великий. Послѣ во времето на Костанция, който бѣше Ариянинъ, Аринство то дигна жестоко гонение противъ Православието. Защитницитѣ на Православието не само се пращахѫ на заточение, но даже се предавахѫ и на смърть, православнитѣ черкви се съсипвахѫ и всичко, което е било за православнитѣ свещенно, излагало се е на поругание. (Созом. кн. 4, гл. 25 и 26). Сѫщо сѫ правиле и язичницитѣ по времето на Юлиана Отстѫпника (Сокр. кн. 3, гл. 1 и 3; Созом. кн. 5, гл. 10). Съ една рѣчь ненавистта била взаимна и жестока и тая страна, която не е искала да загине, тя трѣбало е да погуби противницата си.

2) Който съ внимание изучва черковната история, особено черковно-гражданского законодателство, той ще види, че отъ Костантина Велики на самъ свѣтската власть е употрѣбявала по-вечето свои въспретителни и наказателни закони срѣщу ереситѣ и въобще срѣщу противницитѣ на господствующата религия, слѣдъ като тие противници съ своитѣ домогвания сѫ произвеждале смущения въ държавата и сѫ нарушавале общественното спокойствие.

Digitized by Google

бѫде съгласно съ черковното предание[1]) и съ общиятъ гласъ на черквата[2]) При това по̀-умнитѣ свѣтски властители всѣкогажъ сѫ употрѣблявале властта си слѣдъ като сѫ употрѣблявале голѣми усилия за примирение на спорящитѣ.[3])

Слѣдъ всичко това ясно става сега за насъ — защо свѣтската власть се е намисвала въ черковнитѣ работи. Религията е била срѣдоточие на всичкиятъ правителственъ и общественъ животъ и запазваньето цѣлостта и чистотата на господствующата религия въ сѫщото време е служило за запазваньето цѣлостта и могуществото на господарството. При това, както видѣхме, упорството на другитѣ секти е произвеждало смущения въ държавата, така щото тие секти по отношение на държавата ставале сѫ престѫпници, които властта отъ чувство на самосъхранение трѣбало е да пре-

1) Християнскитѣ властители всѣкогажъ признавале за господствующе то вѣроизповѣдание, което е било съгласно съ Св. Писание и Св. Предание. Иустинианъ въ единъ свой едиктъ казва: „Защото правата и непорочна религия, що ѭ изповѣдва соборната и Апо„столска черква, не приема никакви новизни, ние, като слѣдваме учението на Апостолитѣ „и на черковнитѣ пастири и като се руководствоваме отъ преданието на Св. Божия и со„борна черква, признаваме за необходимо да обявимъ всенародно какъ разбираме нашата „вѣра...“ (Cod. vust. lib. 1, tit. 1, l. 15).

2) Когато Донатиститѣ не се покориле на рѣшението на Съборътъ въ Рама (312) и поискале разправа у Императора, Костантинъ имъ отговорилъ: „Моята пресѫда искате, но азъ чакамъ пресѫдата на Христа“ (Оптатъ, кн. 1. прот. Парменциона). Съ това Костантинъ е разбиралъ пресѫдата на Съборътъ. А въ повелѣнието да се състави новъ съборъ за да разгледа отново дѣлото на Донатиститѣ Костантинъ казва: „Заради това азъ счетохъ за своя длъжность да се погрижѫ щото това дѣло, което, слѣдъ произнесенната вече пресѫда отъ общиятъ гласъ на черквата, трѣбаше да се счита свършено, понѣ сега въ присѫтствието на мнозина да получи своето рѣшение“ (Евс. Черковн. Ист. кн. 10, гл. 5).

3) Костантинъ В. проводилъ нарочно писмо до Агександра, Епископа Александрийски, и до Ария, въ което всѣкакъ се труди да ги примири. Въ едно мѣсто на това писмо Костантинъ казва: „Възвърнете се къмъ взаимна дружба и любовь, прострете си обятията къмъ всичкиятъ народъ, очистете душитѣ си и пакъ познайте единъ другиго; защото, слѣдъ като се отстрани враждата, дружбата бива по̀-приятна“ (Евс. Жизнь Кост. В. кн. 2, гл. 71). Теодосий В. за да примири еретицитѣ съ православнитѣ, макаръ че черквата вече бѣше произнесла своята пресѫда, пакъ ги призова да се съберѫтъ наедно та или да убѣдятъ православнитѣ въ правотата на учението си, или пъкъ, ако не могѫтъ да направятъ това, сами да приематъ православното учение (Сокр. кн. 5, гл. 10. Созом. кн. 7, гл. 12). Иустинианъ, като желаеше да възвърне спокойствието въ черквата и въ държавата, което спокойствие бѣше се нарушило отъ Севеpититѣ, преди черквата да произнесе своята пресѫда надъ тие еретици, молилъ православнитѣ епископи съ на̀йголѣмо усердие да разгледатъ и да разрѣшятъ недоумѣнията на Севеpититѣ. (Барон. год. 532).

Digitized by Google

слѣдва и унищожава.[1]) Едно само може да се каже като укоръ на свѣтската власть за намисванието ѝ въ черковнитѣ работи, а именно това, че по нѣкогажъ тя въ това намисвание е преминувала границитѣ на законността и благоразумието и, като си е усвоявала при рѣшението на религиозни въпроси такъвъ авторитетъ, какъвто не е имала и не е могла да има, тя съ това съдѣйствувала е да се умножаватъ смущенията и затрудненията въ черквата. Такова е било твърдѣ ревностното и въ много случаи самопроизволното намисвание въ черковнитѣ работи на Иустиниана Велики; такова е било намисванието на Ираклия, което намисвание, може да се каже, е било главна причина да се яви въ черквата нова ересь — *монотелитството* — която причини толкова голѣми смущения и въ черквата и въ държавата;[2]) сѫщо такова е било намисванието и на императора *Лва Исавра.*[3]) Тие властителе, безъ да се съображаватъ съ общиятъ гласъ на черквата, въ

---

[1]) Всичко, което има вредително влияние на държавниятъ редъ и на общественниятъ животъ, свѣтската власть е длъжна да го гони макаръ и да е то скрито въ вѣроизповѣдна форма. Враждебнитѣ на правителствата демонстрации, които се прикриватъ съ религиозни тържества и церемонии, свѣтската власть е длъжна да ги преслѣдва и нѣма никой право да осѫжда тая власть въ вѣронетърпимость. Въ Русия се стѣсняватъ и се гонятъ тие секти на които религиознитѣ убѣждения сѫ вредителни и за държавата и за обществото (на прим. Скопцитѣ). Сѫщо и въ Америка стѣсняватъ въ правдинитѣ Мормонската секта, която сѫщо така има вредително влияние на държавниятъ и общественъ животъ.

2) Когато казахѫ на императора Ираклия, че ако би да се признае въ Иисуса Христа **една воля**, тогава всичкитѣ ереси, които тъй много безпокоятъ черквата и държавата (особенно — монофизитската ересъ) ще дойдѫтъ въ съгласие помежду си, Ираклий, безъ да се обърне къмъ общиятъ гласъ на черквата, самъ, произволно обяви новото мнѣние за догматъ и, поддържванъ отъ неправославни Иерарси, поиска съ сила да го наложи на черквата, но друго не направи освѣнъ да се яви нова ересь и да докара още по-голѣми смущения въ черквата и въ държавата (Барон. год. 628, n. 3 и 4).

[3]) Извѣстни сѫ смущенията, които черквата претърпѣ отъ Иконоборцитѣ. Но за тая ересь трѣба да се благодари именно на произволното намисвание на **Лва Исавра** въ черковнитѣ работи. Той намисли да направи Арапитѣ християни и защото въображаваше, че иконопочитанието прѣчи на това, дигна гонение противъ иконитѣ. (Барон. год. 624, n. 1 и 3). Обаче, може да се предполага, че на такова гонение Левъ се е рѣшилъ и по причина на злоупотрѣблението, което ставаше съ почитанието на иконитѣ, защото това почитание бѣше достигнало до такова суевѣрие, особенно на Западъ, щото нѣкои черковни пастири рѣшително въставахѫ противъ него. Тъй, въ V-й вѣкъ Барцелонскиятъ свещенникъ, **Вигелланий**, почитанието на иконитѣ и на Св. мощи — споредъ както ставаше то тогава — наричаше го Идолопоклонство, а Иераполскиятъ епископъ, **Филоксенъ**, заповѣдваше да не държатъ въ черквитѣ икони. (Барон. год. 485 n. 3).

Digitized by Google

много случаи правяхѫ домогвания да наложятъ въ рѣшението на религиознитѣ въпроси своитѣ лични възгрѣния и съображения, та поради това тие тѣхни домогвания не можихѫ да иматъ благоприятни сѣтнини нито за черквата, нито за държавата. Това сѫ, обаче, печални изключения, които православната черква още на времето отхвърли и за които намъ не остава друго освѣнъ да съжалѣваме. На западъ това самопроизволно намисвание на свѣтската власть въ черковнитѣ работи взе твърдѣ широки размѣри, породѝ папскиятъ абсолютизмъ, който отъ своя страна, съ своятъ деспотизмъ, произведе такова голѣмо раздѣление въ Христовата черква. Но това стана, защото намисванието не ставаше въ границитѣ на черковната правда и на общиятъ гласъ на черквата не се отдаваше онзи авторитетъ, какъвто се слѣдваше.

Но защо черквата не само е допущала, но и сама е призовавала намисванието на свѣтската власть въ своитѣ работи? Тя нàй-добрѣ трѣбало е да разбира високото учение на спасителя, който строго заповѣдва да не се поддържва и да не се разпространява съ сила словото Божие. Защо черквата винаги буквално не се е придържвала о това високо учение на своятъ учитель? Не се е придържвала по тая сѫща необходимость, по която и свѣтската власть се е намисвала въ черковнитѣ работи. Срѣдствата, препоржчани отъ спасителя на черквата, както за проповѣдта ѝ така и за нейната защита, сѫ чисто нравственни, но отъ тѣхъ не се изключватъ съвършенно и срѣдствата каквито може да даде и материалната сила, защото съ нравственни срѣдства може да се дѣйствува преимущественно на нравственната страна на человѣцитѣ, а пъкъ въ своята практика, нàй-повече въ своята защита противъ неразбранитѣ си и упорити врагове, черквата е имала работа съ груба сила. За то вѣрна на високото учение на спасителя, черквата никогажъ не е прибѣгвала и не прибѣгва за помощь до свѣтската власть преди да изпита всичкитѣ нравственни срѣдства, които има на разположението си, и то, слѣдъ като види, че има работа съ груба сила. Тя пò-първо съвѣтува, поучава, послѣ употрѣблява авторитетътъ на св. писание и св. предание, както и на св. отци и учителе, та нàй-послѣ и на *общиятъ свой гласъ*, па когато всичко това не може да подѣйствува и да помогне, тогава

Digitized by Google

вече черквата се вижда въ необходимость да се обръща къмъ свѣтската власть за помощь. Но въ такъвъ случай черквата е имала и има работа вече не съ нравственни нѣкои начала, а съ онзи грубъ и неразбранъ фанатизмъ, за който казахме, че ако съ материална сила не го обезсилишъ и вкарашъ въ правиятъ пѫть, той ще ти повреди сѫщо така съ материална сила. Дѣто ще се рѣче, черквата е прибѣгвала къмъ съдѣйствието на свѣтската власть въ борбата съ противницитѣ си отъ чувство на *самосъхранение*, защото тие противници, оставени свободни и безъ натискъ, би сами начинале да гонятъ и да съсипватъ черквата, — споредъ както вече видѣхме да е ставало.[1])

V.

И така, намисванието на свѣтската власть въ черковнитѣ работи е било необходимо за по̀-якото *укрѣпяванье* на черквата. Ние не ще си позволимъ да разискваме тукъ правилно ли е това укрѣпяванье: за насъ, Православнитѣ, укрѣпяваньето на православната наша черква е правилно. Ще кажемъ само, че и всѣко друго укрѣпяванье, при развитието, което сѫ имале человѣцитѣ, не е могло да стане безъ съдѣйствието на свѣтската власть. Протестантството получи право на гражданство въ Европейскитѣ господарства слѣдъ упорита и жестока борба и при съдѣйствието на свѣтската власть. Въобще. сегашнитѣ религиозни форми, които сѫществуватъ въ свѣтътъ, укрѣпиле сѫ се и сѫ внушиле, както и внушаватъ, къмъ себе си почитъ или понѣ търпимость отъ страна на другитѣ пакъ при съдѣйствието и намисванието на свѣтската власть. И това става и сега, когато съвършенното развитие дава ни възможность да разбираме необходимостта и голѣмото значение на свободата на съвѣстта за че-

[1]) Въ Африка Донатиститѣ, като се ползувахѫ отъ своята многочисленность, нападахѫ на православнитѣ, отнимахѫ имъ черквитѣ, бияхѫ ги при всѣки удобенъ случай и въобще жестоко ги преслѣдвале. Черквата, като не е могла съ никакъвъ другъ начинъ да смири тие еретици и да се защити, рѣшила на Картагенскиятъ съборъ (404 год.) да иска помощь отъ свѣтската власть, защото само съ тоя начинъ е било възможно да се подѣйствува на тѣхниятъ фанатизмъ. (Глед. 93 писмо на Блаж. Августина къмъ Винцентия).

Digitized by Google

ловѣческиятъ напредъкъ. Дѣто ще се рѣче, намисватието на свѣтската власть въ черковнитѣ работи не е било и още не се счита за нѣщо противно на человѣческата съвѣсть и то (намисванието) не ще да се счита за такова до тогава, до когато тая съвѣсть получи такова развитие, що въ всичкитѣ сфери на человѣческата дѣятелность начене да почита и уважава чуждото така сѫщо, както почита и уважава и своето.

Отъ такъвъ гледъ на работата и намисванието на свѣтската власть въ нашиятъ черковенъ въпросъ е дѣло законно и предъ общата черква и предъ съвѣстта на всички разбрани хора. Въ исканьето на правото си нашата Българска черква употрѣби всичкитѣ законни срѣдства, които ѝ сѫ дадени отъ спасителя. Вѣрна на Божественниятъ си учитель, тя чрезъ своитѣ духовни и мирски представители въ продължение на много години се моли смиренно да ѝ се дадѫтъ най-естественнитѣ нейни правдини. Тя представяше съ всичката синовна покорность лошитѣ сѣтнини отъ това дѣто е лишена отъ правдини.[1]) Но цароградската гърчка патриархия оставаше безчувственна къмъ тие молби и представления. Найпослѣ нашата черква се увѣри че има работа не съ светитѣ християнски начала, а съ достоосѫдително честолюбие, беззаконни домогвания и нехристиянска упоритость и беззаконность, та поради това повика на помощь свѣтската власть. И това нашата черква трѣбаше да го стори непремѣнно, защото ако не го стореше, щѣше да се изложи на още по-голѣми злочестини и на загинвание.

Но, тая свѣтска власть, съ съдѣйствието на която се рѣши нашиятъ черковенъ въпросъ, е — казватъ — отъ друга религия. Въ такива работи нищо не значи нееднаквостта на религията. стига само рѣшението на дѣлото да е станало въ границитѣ на правдата и законността и да не е противно на черковнитѣ канони. Всѣко правителство има свещенна обязанность да покровителствува *правдата* на своитѣ народи.

1) Словото Божие оставаше въ запемарение, защото не се проповѣдваше на езикъ, който разбираше народътъ; духовенството по-вече и по-вече упадваше нравственно, защото нѣмаше кой да се гриже за неговото повишение и улучшение; училищата оставахъ на най-долня степень, защото всевъзможни прѣчки се тургахѫ за подобрението имъ отъ инородната висока иерархия;. Православието се намираше въ опасность, защото разни пропаганди, насърчвани отъ лошото нравственно положение на народътъ, свободно разпространяваxѫ своитѣ враждебни за него (за православието) учения.

Digitized by Google

Нашето правителство, като справедливо, не можеше да остави за да се потъпква вѣроизповѣдната наша правда отъ едни честолюбиви и беззаконни притязания и за то взе подъ своето високо покровителство тая наша правда. При това Христовата черква и другъ пѫть, когато е било необходимо, обръщала се е за съдѣйствие и покровителство къмъ свѣтска власть отъ друго вѣроизповѣдание. Така е било въ първитѣ вѣкове на Християнството,[1]) така става и до днесъ въ Османската империя.[2]) Дѣто ще се рѣче, нашата черква, като е поискала покровителството на своето правителство, не е направила нищо противно нито на черковнитѣ канони, нито на черковната практика.

И така, дѣто има истинско стремление къмъ *общото добро* и дѣто има правда и законность, тамъ рано или късно ще настане успѣхъ и тържество. Въ нашиятъ народъ, при всичкитѣ несгодни условия, имаше казаното стремление. Той чрезъ това си стремление не искаше да обсеби чуждото или да удовлетворява какви да е честолюбиви домогвания, а искаше да получи правдата си. И за то, тая правда му се отдаде и отъ общата православна черква, и отъ съвѣстта на всичкитѣ человѣци, и отъ царското ни правителство.

Тоя урокъ е многознаменателенъ. Той непремѣнно ще бѫде плодотворенъ за насъ. Нашиятъ народъ получилъ е тоя урокъ не на теория, а на практика, и не токо така, а го е спечелилъ съ постоянство и голѣмъ трудъ, изработилъ си го е самъ съ тежки теглила на многогодишна борба, та за то всѣкогажъ ще го помни и ще гледа да се ползува отъ него.

---

1) Така Пустинъ философъ написалъ и отправилъ на Марка Аврелия двѣ защитителни за християнството писма. Също е правилъ и Тертулиянъ. Третиятъ Антиохийски съборъ осъди Павла Самосатскаго и го лиши отъ санътъ. Павелъ обаче, не се покори на рѣшението на съборътъ и за да се удържи на мѣстото си, набра наоколо си своя единомишленици и при тѣхното съдѣйствие продължаваше да епископствува. Тогава черквата се принуди да иска съдѣйствие отъ свѣтската власть, която бѣше языческа (Евсев. Черков. Истор. Кн. 7, гл. 29 и 30).

2) Ние видѣхме въ една отъ забѣлѣжитѣ, че когато Мохаметъ II завладя Константинополъ, той даде голѣми правдини на християнската черква. Тие правдини и до сега се пазятъ отъ Владѣтелетѣ на османскиятъ престолъ, така щото християнската черква всѣкогажъ е намирала най-голѣма защита и покровителство у тие владѣтеле.

Digitized by Google

МАТИ БОЛГАРИЯ.

(Продължение). *)

Мати. Че они погречени граждански чорбаджии и соединенофатрически грековладишки единомудрователи, народни изедници и съсипници! они не смишляватъ ли, че лъжитѣ за много време не минуватъ, и не знаятъ ли, че сосъ правдата неправдитѣ се наказватъ?

Синъ. Они, милая ми майко, нищо друго не смишляватъ, освѣнъ каква нова бѣда на горкиятъ ни Болгарский народъ да измислятъ и сосъ грековладицитѣ си грошови да собиратъ.

Мати. Че они грекофатрическии чорбаджии, освѣнъ грековладишкитѣ пешкешлици каковии другий интересъ отъ грековладицитѣ придобиватъ, че гледатъ нови бѣди и напасти въ Болгарский ни народъ да натлъпяватъ, за да изваждатъ пòмного грошови грековладицитѣ?

Синъ. Охъ! нихнитѣ измишлени бѣди и напасти, тии сѫ различни и безчетни, ядоутровни и несносни! коварнопретворни и козненнолукави, по всему на грекофатричеството сходни и угодни!

Мати. Че освѣнъ като се согласяватъ да натрупватъ на препроститѣ селянци насилно по коликото си щѫтъ грековладицитѣ даноци на вѣнчило, други още какви бѣди и напасти имъ натлапятъ?

Синъ. Каквито имъ на умътъ нанесе лукавофатрическиять нихенъ, козненноковарний и ядоутровний грекомански духъ! Они се събрали въ нѣкогажъ престолний ти градъ *Триново*, въ единъ грекоманофатрический чорбаджийский домъ, сосъ триновскаго си грекомитрополита, и тайноковарно се наговорили и приуготовили нѣколко изъ заклятитѣ си грекофатричани да ги рукоположи въ церквитѣ триновски, предъ народътъ явно съ лампади горящи и съ молитви чтущъ грекотриновскиять имъ грекоекзархъ, велегласно всѣкому по чину и званию *официяльно име* да нарече, и народътъ, гледающъ и

*) Виж. „Пер. Спис.“ кн. IX—X, стр. 1—41.

Digitized by Google

слишающъ, да ги почита за грекомитрополитски полномощни и официални чиновници, и да имъ се покорява каквото сущему си грекомитрополиту.

Мати. То грекофатрическо козненнолукаво и тайноковарное изхитрено и измишлено ядоутровно и народосъсипное грекомитрополитско чиновническо-официялное рукоположение само въ Триново ли стана или и по другийтѣ градища и велики села въ епархията?

Синъ. То е извѣстно, че когато се хвърли въ изворътъ аспидоехидненна смертоносна утрова, всичката отъ него вриютекущая рѣка се натровя и които пиятъ отъ нея се утровятъ и къ грекофатричеството тичишкомъ, като упоени и замаяни се управятъ. Така се нещадно поразяватъ милитѣ ти горки рожби!..

Мати. Тии ядоутровнии грекоманофатрическаго сонмища официални чиновници, иматъ ли си всѣкий споредъ чинътъ и званието си опредѣленната отъ грекомитрополитътъ ябедна плата?

Синъ. Охъ! иматъ, майко, и нихната ябедна плата не е за изказване. Адъ се насища, а они се не насищатъ въ ненаситното си самолюбиво, славолюбиво и сребролюбиво лакомое грабителство! На всичкитѣ народосъсипни бѣди и напасти они, поразници, сѫ ядоутровната и смертоносната, чумохолерна, тлѣтворна и всепагубна причина и тайноникнующий, коварноприлѣпчивий коренъ! Правосъдний и Всезнающий да имъ заплаща по дѣломъ....

Мати. Проумѣва се, че они сѫ совсѣмъ отъ грекофатрическаго духа лести, гордости и злоби очарователнѣ убаяни и замасно усатанени и побѣснени, и като отъ старое билие запоени и отъ сонмищофатричества въ грекоманното коварство упоени и, бѣснующи, горкитѣ ми рожби, Султанскитѣ вѣрни и покорни подданници, тайноковарно и нещадно поразяватъ и разпиляватъ, и сосъ грековладицитѣ согласно ги онеправдоватъ, угнетяватъ и, като пороблени роби, фараономучителски, безсъвѣстно и безчеловѣчно порабощаватъ и насилно нихнитѣ си преображени тайнства вѣри сосъ по коликото си тии щѫтъ грошови продаватъ! Че тайнства! че чудо! Че какъ, съ каковий ли коварний начинъ грековладицитѣ лестию притворности ги натлъпяватъ на милитѣ ми рожби въ епархията по градищата и по селата?

Digitized by Google

Синъ. То! то високомѣрное. горестногрозное и ужасное грековладишкое епархиално по градищата и селата въ горката ни Болгариа *Босфорское* обикаляние, и ядоутровное, всепоразителное и всепагубное предателя Иуди претрепѣтное грековладишко насилно и светотатственно *симоноволхово* натлъпване! То подробно человѣческий езикъ да го изкаже совсѣмъ не може... То не прилича ни на Кърджалийско, ни на Еничерско, нито на никое, отъ сложение міра и до нинѣ, на никое тираномучителско поразителство и всесогубопоражно-вредителство...

Мати. Но да ли осѣщатъ милитѣ ми горки рожби отъ кои и за какво толико смертелно теглятъ и се поразяватъ?

Синъ. Осѣщатъ, майко, но какво да сторятъ? Като огласятъ грекоманофатрическитѣ градски чорбаджии грекомитрополитски официални полномощни чиновници селскитѣ препрости старци и ги изплашятъ сосъ митрополитската му дадена ужъ отъ Султанътъ полномощная власть, за да собира по коликото си той гроша ще отъ всякиго Болгарина за християнската му вѣра, и които както си ще да афересва и да предава на паши, мухасали и кадии да ги смертелно наказватъ, за да познаватъ вситѣ, че существува грекомитрополитската му власть, и нагласятъ тогазъ да си знаятъ въ епархията му вситѣ селени по колико гроша на вѣнчило всѣки да приуготови, че като имъ премини презъ селото грекомитрополитътъ грошовитѣ на вситѣ да бѫдѫтъ готови... Тогазъ, милая ни майко! поведе подира си грекомитрополитътъ четворица турци гиасакчии, 15 градски чорбаджии грекофатрически, ядноутровни отъ село до село, 35 попови, протосингелътъ си, 4 диякони, 25 калугери, 60 селянци, той и челябийчета му, 2 граматици, каведжиа, ахчиа, 2 чубукчии, 6 сиизи, 8 сексени натоварени съ пешкешлици, и 2—3 едека въ златошити хаши, позлатеносребрени зенгии, съ пюскюллии награждници и юзди, както и на челебитѣ му конетѣ имъ накичени. — и понесѫтъ подиря си многоразлични такъми — тенджери, легени, ибрици, постилки, завивки, наргилета и кехлибареимамени хантепъ тютюнчубуци и прочии много маскаралъци!..

Че тако, прочее, като кондисатъ въ нѣкое горко село, приспаватъ двѣ или три нощи, грековладиката светява общо

Digitized by Google

на селото вода и зема 550 гроша, и за обща селска милостиня имъ зема — споредъ коликото е селото — по нѣгдѣ си 3300, 2200, а най-доло отъ най-малкото село 1550 гроша; събира и отъ всѣкиго на вѣнчило 15 гроша, отъ вдовецъ и вдовица по 8 гроша; изпитва още кои се каратъ сосъ женитѣ си мужие и ищатъ да се напущатъ, и, ако се напуснатъ, зема имъ споредъ имотството, — кому 2500, кому 1500, а най-долня цѣна — 550 гроша; а ако се само каратъ, зема имъ пакъ споредъ имотството, кому 500, кому 300 и 150 гроша, и за нѣкаква си никаква роднина, ако оклевѣтятъ нѣкого, че сѫ се вѣнчели, глобява ги по 550 гроша, а попътъ, който ги е вѣнчалъ, аргосва го и му зема глоба 850 гроша, та послѣ пакъ го прощава. Селски трѣбува неотмѣнно да дадѫтъ на протосингелътъ 150 гроша, на челебитѣ 350, на дяконитѣ 200, на каведжията, чубукчиитѣ и на ахчиа му по 50 гроша, на сиизитѣ по 25, на гиасакчиитѣ по 100... А по нѣкой селенинъ подарява на владиката, да го поменува, или конче, или юнче или друго такова нѣщо.

А въ което село има церква, въ него сѣдятъ по една седмица и по-вече, за да имъ служи грековладиката литургия. За литургиа взема по 250 гроша. И тамо ще свети вода и ще ги ръси, и ще извади дискусъ, на дискусътъ му ще хвърля всѣки по 5 гроша, на гробищата чете — зема на име по 5 гроша, на всяка църква по единъ новъ *антиминсъ* дава и зема за него по 350 гроша, оставя по единъ уставъ на греческий езикъ и зема 80 гроша за него, гречески минеи оставя, — зема за тѣхъ 1250 гроша, отъ всѣка църква зема по 550 гроша — общо за служение; за водосвѣтъ по домоветѣ имъ взема по 250 гроша, и прочиитѣ си взема — както по-горѣ ти убадихъ, милая ми майко!

По нѣкои села освѣнъ тия като вземе, провожда турци сейвени и гиасакчии, че му собиратъ отъ всѣкиго по 50 оки жито и ичимикъ, а отъ нѣкои си взема по 250 оки яболки, сушени сливи, круши и др. То сущо чини и по градищата. Тамо сосъ мухасали, каддии, аги и чорбаджии яде, пие и се пири. Тамо, което село не е имало да му плати глобитѣ убажда го на турецкий судъ клевѣтно, и убажда че го афоресалъ споредъ церковний законъ и повелѣлъ на гиасакчиитѣ си че обрали на селенитѣ менцитѣ, тенчеритѣ, чергитѣ и ве-

Digitized by Google

ригитѣ и ги оставили на селскиятъ субаша! И проваждатъ пашитѣ и мухасалитѣ гавази, че докарватъ нѣколико си селски старци, споредъ грековладишкото хотѣние, — и грековладиката имъ говори предъ судиитѣ: „ви дебели Болгари! азъ ви познахъ, че сте Султану сопротивни, както и на християнската си вѣра, ето че се упирате и не ми плащате като другитѣ Султански подданници владичнината“. А тии, сиромаси, сосъ сълзи му се молятъ да ги прости до като найдатъ сосъ файда пари да му се отплатятъ. Той, безсовѣстний, отговаря имъ се безчеловѣчно проклинающъ вситѣ мали и велики селянци да сѫ афоресани, като имъ казва, че дору не платятъ по християнский законъ владичнината му, и църквата имъ да стои затворена, и дѣцата имъ да измиратъ некръстени, и всичкитѣ да не сѫ християни, че неизпълнявали Христовитѣ евангелски заповѣди и не плащали отъ Бога и отъ Султанътъ заповѣданата владичнина...

Мати. Горкана си! че то на какво прилича? Кой народъ вѣрова таковая грекосонмищноизмишлена вѣра? или на кой законъ правилата допущатъ да се взематъ насилно таковии глоби? и на кое ли правителство судиитѣ оставятъ да имъ се потъпкватъ, онеправдаватъ и угнетяватъ до толико подданницитѣ? Пусти пешкешлици!... Че то за грековладичнината си като глобяватъ тако Болгарскиятъ ми народъ, а за опопване, за игумване и за церковно освещение по колико ли глобяватъ милитѣ ми рожби?

Синъ. Тая грековладишка лестию Духа притворности исхищренна за запопване, заигумване, за церковное освещение явна глоба! тя е нàй-ядоутровна! и съвсѣмъ съсипна! защото като поищатъ въ нѣкой градъ или въ село християнитѣ да си подновятъ срутената си церква, по грековладишкому обичаю — трѣбва да обадятъ на грековладиката си а той да отпише въ Цариградъ на фанариотскиятъ си капукехая, че той да изваде отъ капията везирфермандозволението, което на нинѣшното Султанско време излазя за 250 гр., а грековладиката имъ показва — споредъ мѣстото — по 15000, 8500, а нàй-малко 5500 гр. харчь и масрафъ, и като си ги вземе, дава имъ го (дозволението). Като си направятъ новата църква вземва имъ за освещението още други толико хиляди гр., а за новъ игуменъ вземва отъ мънастирятъ по 5500 гр. и

Digitized by Google

всякогажъ каквото за ѣдене въ митрополията му потрѣбва, като блажно масло, сирене, ичюмикъ, плява и проч., а за заповане — по 2250 гр., не учинява милость... Че като го обере, дава му дозволение до като е новъ попъ да ходи като просякъ да ръси по селата въ епархията и да събира като гола циганка що му даджтъ по шепа жито, ичюмикъ, ръжъ, овесъ, просо, царевици, повясма, чукундуръ, лукъ, чесанъ, ряпа и проч. Ето ти дарба грекосонмищнаго Духа...

Мати. Тежко и горко! та това е сущо разбойническое злодѣйство! Обира человѣка и го пуща да ходи да проси милостиня по свѣтътъ отъ человѣцитѣ, а церковното имъ освещение — светотатство, и всичкитѣ имъ грековладишки пребеззаконни работи по̀-умразни сѫ отъ кѫрджалийскитѣ и еничерскитѣ. Тии сонмищнофатрически грековладици въ кой законъ или въ коя вѣра сѫ нашли тия правила, устави и обичаи? и отъ кое правителство иматъ дозволение да злодѣйствуватъ?

Синъ. Они сами си правятъ и знаятъ нихниятъ си законъ, вѣра и правила! Нихъ никой отъ нашего Болгарскаго народа не смѣе не само да попита, но нито да помисли, освѣнъ, ако иска да живѣе — нека пъшка и въздиша, да се тръшка и сосъ сълзи да имъ се моли, колкото му гроша за владичнина поискатъ безъ една противна рѣчь да плаща, че защо и какво отнюдъ да не пита, но и за слугитѣ на грековладиката особно да плаща...

Мати. То, както се види и проумѣва, е симоноволховото богопротивное очаровително волхование, предателя Иудиното Христопродавание и Анникаиафовото Христокупувание, саддукеофарисейское мудрование, веелзевулосатанинское бѣснование, ядоутровное и душепагубное преображенное сонмищнофатрическо грекоковарство! Адъ и погибель! Тартарская пропасть!... Че това сосипителное сонмищноковарное и грекофатрическое волхвование вситѣ ли ми милии рожби лютоутровно убаяло и ядоутровно замаяло, ужасило и изпоплашило, за да не смѣятъ баремъ нѣколцина отъ нихъ да попитатъ грековладицитѣ, каква е тая нихна грекопродаваема насилно, безъ везни и безъ драмови, като спанакъ и ряпа, грекосонмищна вѣра? или споредъ кой законъ, правила и устави я купуватъ и насилно натрупватъ на горкитѣ Болгари? и какъ

Digitized by Google

се именува, и кой е основателятъ и отъ кого сѫ іѫ приели?

Синъ. Че кой смѣе да дѣрзне да проговори нѣщо отъ лукавофатрическитѣ коварноизмислени грекофанариотски ухищрения, лести и предателства?

Мати. Но ви, милии ми рожби, не смишлявате ли, че изъ народитѣ по свѣтътъ, кой народъ е като васъ останалъ нѣкогажъ вѣра насилно съ грошови да му натлапватъ и да не знае каква е оная вѣра, която му сосъ лестъ и лукавщина притворно продаватъ? и на кое правителство законитѣ допущатъ таково насилство въ владѣнията му да ставатъ?

Синъ. На Султановото ни правителство никога нипощо законитѣ не допущатъ таковое насилство, милая ми майко! и другитѣ съ Грецитѣ единовѣрци, подданни на Султановото правителство, уплакахѫ му се, убадихѫ му грекофатрическо коварное намѣрение и супостато имъ тайнодѣйствуемое приуготовление и изкорениха изъ отечеството си грекоманството и се оттървахѫ отъ коварството имъ!

Мати. То они направили на подданната си должность и вѣрна приверженность и зависимость подобателното, и убадили право на правителството и се оплакали, и правителството, споредъ законътъ, ги оттървало отъ грекофатрическаго ядоутровнаго порабощения. Но ви, като толико години сте се умълчали и се потавате, че и коликото грошови ви нощатъ за благочестието ви сонмищофатрическитѣ ви грековладици всякогажъ всячески имъ давате и каково да е тайноковарно като дѣйствуватъ, и ако ги усѣтите, на правителството не убаждате, и като ви онеправдуватъ, угнетяватъ и като безсловесни скотове порабощаватъ, само мълчишкомъ пъшкате, въздишате и се тръшкате, и помежду си изъ кюшетата си шепните, а на правителството никогажъ нищо не обаждате и не предлагате, — и за то като че сте съ грекофатрическото фанариотосонмищно тайнодѣйствуемое коварство согласни въ сумнѣние Турцитѣ и правителството полагате и — теглите...

Синъ. То е извѣстно, милая ми майко, че всякий отъ умътъ си тегли, но Иудопродавството и предателството накарало Анна и Кайафа, Саддукеи и Фарисеи, книжници и старци Иудейски да се разпухватъ и единогласно къ Пилату да викатъ: „за убиване е достоинъ и споредъ законътъ ни

Digitized by Google

и законътъ ти вземни и го распни на кръста!“ То трепроклято продаване и предаване! То е докарало въ туй ядоутровное, смертоносное и совсѣмъ несносное тегло насъ горкитѣ ти мили изпаднжли рожби!

Мати. Ахъ! всинца ли сте отъ тая грекофатрическа сонмищноутрователна, убаятелна и смертоносна чаша запоени, умаяни и упоени?

Синъ. Добрѣ виждашъ и разумѣвашъ, че не сме всинца, но отъ запоенитѣ очароватеднѣ убаяни, въ грекоманството пребърнати и въ грекофатриата обърнати и отъ нихното бѣснувание сме изплашени и отъ страхътъ имъ сме се, като безчувственни дървия сцепили, и не смѣеме да пошушнеме, освѣнъ като живи во ада търпиме, въздишаме и сосъ сълзи си проклеванещастниятъ животъ! Преструваме се, че се несѣщаме грекофатрическото тайнодѣйствуемое толико години въ черниятъ ни Болгарский народъ грековолхвование...

Мати. Горкана си! че нѣмà вамъ, премилии ми горки рожби, въ прородното свойство всеблагий Создатель не е даровалъ умъ, разумъ, память и разсуждение и богоблагодатная зара просвещение, че като благоразумни перво да разсудите, познавающи разумно, че отъ злинитѣ да отбѣгвате и да се пазите, и къмъ добринитѣ прилѣжно да прибѣгвате и усердно да се держите? Или не видѣхте отъ другитѣ, какъ чрезъ Султанското благоволение се оттървахж отъ грекофанариотитѣ? Или не познахте на Султанското правителство прещедромилосердната праведнозаконна, на вситѣ коликото се нахождатъ въ държавството му народи, всякиму споредъ вѣрата равно и еднакво подарена Султанска указна дарба? че стоите като нечувственни да ви онеправдуватъ, угнетяватъ и като пороблени роби да ви порабощаватъ грековладицитѣ и нихнитѣ фатрически содружени тайноковарно погречени и безсъвѣстни грекоманочорбаджий? До кога? до кога да не убаждате на Султанската въ Цариградъ Височайша Порта и да се оттървете и ви отъ тѣзи ядоутровни грекофанариоти? Че до толкова ли сте поразени, унѣмени и заглушени, че все то що теглите отъ грековладицитѣ на правителството да не убаждате?

Синъ. Охъ! че смѣятъ ли, милая ми майко, агнета между гладни волци нѣкогажь да поблѣятъ или петлù между лисици нѣкакъ да попѣятъ? Та они както си щятъ, тако си ги да-

Digitized by Google

вятъ и пилѣятъ, защото въ остритѣ си ногти ги иматъ уловени и както и когато си щжтъ, тако си ги разкъсватъ и изядатъ.

Мати. Че прилича ли нѣкогажь да биде овчи стадо безъ овчари и безъ пцета? лозия безъ падарь? правителство безъ судия?

Синъ. Охъ! Стаднитѣ овчари сосъ овчи кожи въ волци преображени!.. пцетата отъ стадото на далеко пропадени... Горкитѣ овци совсѣмъ поражени, бѣгущи по гори и холми, заблуждени и отъ всички, които ги найдатъ, уступанени, горкитѣ!.. Судията, милая ми майко, очаровательнѣ убаянъ, замаянъ, унилоглубокозаспалъ...

Мати. Судиитѣ убаяни и замаяни! че отъ какво, мой майцинъ сине! и оставятъ горкитѣ вѣрни Султанови подданници отъ тайноковарнии и явно злодѣйнии насилно и безсовѣстно да се поразяватъ, бѣгающе въ другии державства, горкитѣ, голи, боси да се заселяватъ!..

Синъ. Рошфети и пешкешлици! Тии сж законътъ и вѣрата преобразили, милитѣ ти горки рожби поразили и множина отъ тѣхъ въ грекофатричество превратили...

Мати. Горкана си! Че има ли много отъ моитѣ милии рожби въ грекофатричество превърнати?

Синъ. Охъ! та тии сж, милая ми майко! тии сж на греко-фатричеството тайнодѣйствующитѣ ядоутровни поразителни и всепагубни въ намѣрението коварни сѣчева! осатанени духови и побѣснели слуги! ненаситнии изедници! общежителни безсъвѣстнии продавци и предатели, безстиднии клевѣтници и лжесвидѣтели! безчеловѣчнии и суровии общенародни поразители и прогонители! грекофатрически уста! коварносъсипное грекомудрование! искуснии грекоморски бояджии!..

Мати. Че тии безсъвѣстници въ кой законъ, вѣра и книга сж нашли писано, че нѣкой, нѣкогажь, нѣгдѣ се е отрекалъ отъ която го е родила, отдоила и отгледала и храни и въ двороветѣ си го има майка? Тии безсъвѣстници като сж се отрекли отъ мене и сж се погречили — що сѣдятъ още въ Болгария, че не станатъ да си идатъ при бѣломорцитѣ въ Греция? Тамо да ловятъ по бѣло море риба и кракатици.

Синъ. То, милая ми майко, ако бѣхж они учинили, то

Digitized by Google

би били и твоитѣ рожби мирни спокойни и не бихж бѣгали по чуждии земли, иностранни держави да попълняватъ, горкитѣ, и да се заселяватъ.

Мати. Тежко и горко! Че кои закони и правила повелѣватъ отреченнитѣ отъ майка си рожби да изпъждатъ отъ майкиниятъ си домъ и мюлкюви които не сж се отрекли отъ милата си майка сущи рожби, и отреченитѣ да се ширятъ въ домътъ и въ мюлкювитѣ, а сущитѣ майкини наслѣдници пропъдени да се скитатъ горкитѣ, по свѣтътъ!.. Охъ! въ кое ли правителство тако осуждаватъ судиитѣ?

Синъ. Добрѣ си извѣстна, че всѣкогажь, всѣкадѣ подобний подобнаго тражущъ се нахождатъ и заедно на ловъ отхождатъ, гонящи по гори, холми, дебри и добрави, че гледатъ да докопатъ кой какво добави, отъ които което убѣгне то се и избави. Тако и твоитѣ мили горки рожби.

Мати. Проумѣва се, прочее, че грекофатрическото волхвование сосъ рошфети, и пешкешлици очарователнѣ Султанското правителство убаяло и замаяло че не вижда и не смишлява какво грекофатрическото коварно ловителство въ державството му тайнобѣснѣе и шава и лестию ласкателства подданнитѣ му коварнохитро пропъжда, поразява и хюлкето му запустява! Тежко и горко! Небрежението никогажъ не познава что отъ какво произхожда и що става...

Синъ. До като се владѣе съ рошфети и пешкешлици, то е извѣстно, че законътъ и судътъ дълбоко спава. И колико да бѣснѣе коварството и шава, правителството отниде що се чини не познава, нито за подданницитѣ си промишлява, освѣнъ каквото му лъжовно и клеветно предложатъ фанариотосонмищнитѣ грековладишки каппукехаи повѣрва, за то и таковии неправди и обиди, милитѣ ти рожби теглятъ... Това волховно-очаровательно обайване, — то е правителството въ глубокоунилий сонъ приспало, законътъ глубоко закопало, вратата на судътъ заключило и подпряло, правдата пропъдило и истината въ лъжа привратило, ненависта и умразата между милитѣ ти горки рожби водворило.

Мати. Законътъ и судътъ сж Божни и царски, правдата и истината винаги предъ Бога предстояватъ, викатъ и искатъ отмъщение на неправеднитѣ судии. Вие само, милии ми потъпкани рожби, гледайте изпомежду си зависта, ненависта,

Digitized by Google

злобата и умразата да изкорените и далеко въ пусти гори пропъдите, а помежду си богоблагодатнитѣ дарби водворете: миръть, любовта, братолюбието, съгласието и съединението, и внимателно се пазете отъ грекоманството, че не бойтесе. — и за васъ е милостивъ царятъ, милостивъ е и Всезнающий, правосудящий, Всемогущий и всѣкому по дѣломъ воздающий.

Синъ. Охъ! че какъ щеме да се упазиме, когато помежду ни се е вкоренило ядоутровное и всепагубное коварнофатрическое грекоманство, което подъ покривало притворности чрезъ християнския вѣри ни е обладало и ни обладава, и както си ще и ище насилно сосъ грошови благочестие продава, и ни увѣрява, че по болгарский езикъ богослужението и богомолението ни, ни пощо е неприятно Богу, и съ таковий ласкателний начинъ въ грекоманство прелестява простий ни народъ, убайва, замайва и присвоява!..

Мати. Че чрезъ каковое посредство дѣйствува грекофатрическото коварное и ядоутровное обайване и ласкателство?

Синъ. То Духа лести ухищрение, тайнодѣйствително въ Цариградъ отъ фанариотосонмищнаго источника проистича и на много рѣки по горката ни Болгария се разтича... най первомъ всячески, всякогажъ по всякадѣ въ горката ни Болгария по монастири, по церкви и по гдѣто се найдатъ стари рукописни на кожи всякоразлични болгарски книги е погорило и до нинѣ колкото найде изгаря, и нинѣ нови да се вадятъ по болгарский езикъ не оставя. Второмъ, когато се случи че идатъ нѣкои-си отъ нашитѣ необразовани глупавонадменни чорбаджии въ Цариградъ при Патриархътъ сосъ благоговѣйство, сосъ смирение и сосъ низопоклонение по обичаю като предъ сущаго Создателя Бога, — Онъ начева да ги хитро и коварно въ грекоманството си убайва и умайва. Говори имъ по турецки: Евлогимени чорбаджии! ви трѣбва да си проваждате тува въ Цариградъ дѣцата да се изучатъ по гречески и да се начне да се служи и да се чте по гречески по Болгария въ церквитѣ ви, за да имате и ви въ Болгария Божията благодать и нашето благословение, че тогазъ щете да имате и споръ, и преизобилие на всето — и на стока, и на имане, на домъ и на чада животъ и здравие". И то като чуятъ оние необразовани, глупонадмѣнни чорбаджии очарователнѣ се омайватъ и приносятъ онуй грековсѣянное сѣме и въ просто-

Digitized by Google

душинитѣ жители умове го насаждатъ, грекоучителитѣ безкнижнии по дѣцата го разсаждатъ, съ различни прикаски и басни го поливатъ, грековладицитѣ го обрадяватъ и возрастяватъ, и тако то ядоугровное грекофатрическое коварно сѣме непрестанно се сѣе, разсажда, расте, цавти и везва лукаваго духа плодъ и се умножава и милитѣ ти горки рожби поразява.

Мати. Че таковии необразовани чорбаджии ли се полагатъ въ общенародното ви жителство, които сами за себе си не сѫ достойни за нищо, освѣнъ чорба да яджтъ и мръвка да не виждатъ никогажъ... Тии говеда не знаятъ ли, че всѣкий хвали майка си, баща си, родътъ си и отечеството си и имъ гледа всѣкий за доброто и за интересътъ?

Синъ. Охъ, милая ми майко! они ако бѣхѫ истинното добро познавали не бихѫ въ толики различни и всемагубни бѣди и напасти милитѣ ти горки рожби увяляли... ни кърджалии, ни еничери, нито грековладици не бихѫ до толико между горкиятъ ни Болгарский народъ свирѣпо бѣснували, нито Паши, Мохасали и Кадии и помѣстнии аги гледающи молчали...

Мати. Че тая необразована глупонадмѣнна мечтателно погрекоманена чорбаджийска прасяла, общенароднитѣ жители, мои горки рожби, не можатъ ли чрезъ правителственни закони отъ средъ общежителството народное да я махнатъ и да се оттърватъ горкитѣ отъ нея?

Синъ. Мила майко! Кой срамъ кому да сказважъ? Та умразна, несмисленна прасяла, та е сущо като многоглавината морска ідра, че колкото се раздразнява, толико по-побѣснява и клеветно милитѣ ти рожби различно жоразява... Че за то, колкото върви грекофатрически по се вкоренява, укрѣплява и коварно усвоява, и на милитѣ ти горки рожби свѣста совсѣмъ замайва, непреставающа съ различни коварства всячески да ги въ грекоманство прикланя...

Мати. Че они сѫ станали сатанински, велзеулски и на всякаго лукавства демона и бѣса мрачнотемни гнѣзда! И се прибърнали изъ необразованни глупавци въ хитролукавии грекофатрически лѣсици, изъ нечувственни скотови въ свирѣпи побѣснѣли звѣрове, отъ крещени християни въ иритворни грекомани... Помрачени бѣломорски болвани и несмисленни халдейски истукани! не знающе да прочетатъ ни церковна ни

Digitized by Google

свѣтска повѣсть и лѣтописъ, и непроумѣвающии никаковий законъ, ни вѣра... Не познавающи ни Создателя всяческихъ, ни родители, ни сродство, ни отечество, ни кое отъ какво произхожда, — освѣнъ помрачени, обаяни, осатанени, замаяни, демонски бѣснуватъ, не смишляющи ни вѣчное блаженство, ни вѣчное мучение, нито въ настоящее гнѣвъ Божий и законная Султанская казнь, но фатрически тайноковарствуватъ и поразяватъ милитѣ ми горки рожби, вѣрнитѣ и покорни Султанови подданници!...

Синъ. То е извѣстно, мила майко, че когато се смѣсятъ заедно чума и холера, огница и тежката болѣсть въ общежителството каковий тлѣтворний и смертоносний моръ и пораза става! и като се смѣсятъ много злини заедно какови многоразлични ядоутровни и всепагубни бѣди, напасти и обиди въ народътъ насосватъ!..

Мати. То е така, мой милий сине, но сосъ пазенето мнозина се оттърваватъ отъ тлѣтворнии болѣсти. Сущо и злинитѣ съ добрини се прогонватъ. Доволно е да имате помежду си миръ, любовь, соединение и братолюбное согласие.

Синъ. Охъ! тия богоблагодатни дарби! тия отъ насъ сѫ надалечь пропъдени!.. а завистъ, ненависть, злоба и умраза со вситѣ прочии злини сѫ совсѣмъ водворени и вкоренени!.. Сѣмена грекофатрически! плодове грекомано-чорбаджийски!

Мати. Че ви, милии ми рожби, не слушате ли Свещенное Списание че говори: гдѣто е миръ и любовь — тамо е Богъ, и гдѣто е братолюбие и согласие, тамо е благодать Божия, а гдѣто е завистъ и рвение, тамо мерзостъ и запустение... Избави Боже! Когато ви сами не се жалите, кои други щѫтъ да ви пожалятъ? Ахъ! тежко и горко на горката ви клѣта майка, която ви въ таковое достоплачевно состояние гледа и всякогажъ жалостно нарежда и оплаква! Охъ! до кога? до кога тако несвѣстни да ви гледамъ? Само за васъ ли нѣма судъ въ Султанското правителство? Само васъ ли е оставило то на грекофатрическото владѣтелство да ви порабощава и насилно сосъ грошови вѣра продава? Само вамъ ли се е дало, милии ми горки рожби, да сте на фанариотофатрическото грекосонмище роби? че като безсловесни скотови отъ грековладици и грекоманочорбаджии смертоносно и несносно тегло да теглите и на Султанската Порта да не

Digitized by Google

смѣйте да се оплачите? Тежко и горко! въ мирното Султанско державство на грекосонмището да робувате! Кога и въ кое державство нѣкой народъ нѣкогажъ е теглилъ както вие въ настоящее време? Що стоите прочее и мъртвеете? И отъ кого вече милость да получите се надѣете? Освѣнъ Султанското правителство ако ви не оттърве, кои други щжтъ да ви пожалятъ? Нему, като на владѣтелятъ си, ако си не предстявите и право убадите теглото, кому другому щете да убадите? Убадете му, милии ми горки сосипани рожби! убадете му и отъ грекофатричества се оттървете!...

Синъ. Добрѣ си извѣстна, милая ми майко, че е до смерти дотегнало на милитѣ ти рожби отъ това фанариотосонмищно тегло и ситѣ желаятъ и ищатъ горкитѣ да се избавятъ. Но сж ги изплашили грекоманочорбаджиитѣ и не смѣятъ бѣднитѣ предъ нѣкого да се уплачятъ и да си прикажятъ несносното тегло! че за то теглятъ като никои никадѣ никогажъ по свѣтътъ...

Мати. Горканаси! Че на туй мирно и спокойно Султану богодарованное време защо да ги е толико страхъ отъ грекосонмищната фатриа? Нихното коварство се позна по всичкиятъ бѣлъ свѣтъ: нимъ се отдѣли Морея само да мируватъ и по другии мѣста да не бѣснуватъ. Не бойте се, милии ми рожби! согласете се братски и проводете нѣколцина съ общенародни жалоби въ Цариградъ до Височайшата Султанска Порта да ги дадатъ и да обадятъ що теглите отъ грековлавладици и грекоманочорбаджии и да се оттървете. Не познавате ли, че вие коликото имъ молчите, тии по̀-вече ви потъпкватъ? Не бойте се! Правителството нинѣ изпитва истината и суди по законътъ и наказва погрѣшкитѣ. Небойте се!

Синъ. Но туй грекофатрическое сонмище чрезъ волховное си рошфетно и пешкешно обайване и на правителството на пашитѣ, мухасалитѣ и кадиитѣ очитѣ прислѣпило, че вмѣсто истината лъжата подтвердяватъ и масарь-илями — какъ сж грековладицитѣ, грекоманочорбаджиитѣ и нихнитѣ тайноковарно погречени грекомани вѣрни на правителстелството и полезни на подданницитѣ — даватъ имъ на руцѣтѣ за въ Цариградъ за свидѣтелство, и они на Патриканата ги предаватъ, и она на Капията Султанска ги представя, а твоитѣ сущи рожби да кръкнатъ ни пощо не оставя.

Digitized by Google

Мати. Проумява се, че зло лудо махнало! Явното кърджалийско и янитареко бъснование отъ свѣтътъ се дигнало, а останала тайноковарната жица и корень на сатанинството глубоко покрита. Тежко и горко, когато е правдата отъ судиитѣ притъпкана и истината въ лъжа, а лъжата въ истина прибърната, и общенародната проведна жалба съ желтици продадена и повърната! Но пакъ молете се на Султанското правителство и викайте съ високъ гласъ да се чуе до синьото небо и да влъзе гласътъ ви въ ушитѣ на Господа Саваоѳа...

Синъ. Милая ни майко! горкитѣ ти рожби общенародни своеручноподписни и печатни елямъ-мазари сосъ тройца тайноковарни, притворни и ядоутровни грекофатрически народопредатели и народопродавателн въ Цариградъ на 1840 год. да ги дадатъ на височайшата Султанска Порта общенародно проводихме. Но они грекофатрически шпиони ги продали сосъ пари на патриканата, и изпроводила патриканата Аспидоехидна въ покривало притворности ядоутровна митрополита въ престолний ти нѣкогажъ градъ Триново, който изнервомъ обмамилъ милитѣ ти горки рожби сосъ нѣколко велики болгарски села и градища патриархски синодоподписни писма, какво ще да имъ рукоположи епископи отъ Болгарскаго рода въ Рухчукъ, въ Ловичь, въ Вратца, въ Преслава и въ Ески-Загара, да имъ служатъ богослужението по болгарский языкъ и да имъ приказватъ слово Божие въ Церквитѣ имъ, — и тамо прельсти горкиятъ ни болгарский народъ, който съ благодарность се умири и го прие като Митрополита и му даде по коликото той гроша на вѣнчило, на церква и на монастирь ще да си вземне, и като си обиколи епархията и собра по коликото си той ще, начна лукавий грекофатрический фанариотосонмищний Триновский Митрополитъ тайно сосъ триновскиятъ мухасалинъ и кадия и съ патриархски писма, които Архимандрити са достойни за Архиереи отъ нашего рода болгарскаго, които ни приказвахж всякогажъ словото Божие въ церквитѣ ни и ни поучавахж и ни извадихж по славенобалгарскиятъ ни языкъ за болгарскитѣ ни училища за юношеството ни полезни за науката имъ книги, — начна, милая ми майко, вситѣ нощемъ скришно да ги проважда въ заточение да изгниятъ и да имъ усвоява имѣнието... Начна той ядоутровный Митрополитъ сосъ грекофатрическитѣ

Digitized by Google

си грекомански Триновски чорбаджии да говорятъ на народътъ ни: „Дебелоглавци! Зла година да имате Болгари! вамъ не е нуждата да просите отъ родътъ си да ви рукоположиме епископи за друго, освѣнъ че имате намѣрение да вдигните глава и да се противите на Султанътъ. То или умолкнете или ви убаждаме на Султанската капия да ви изсѣкжтъ до единъ турцитѣ.“ И сосъ таковии лукави, грозни, умразни и ядоутровни грекофатрически хитрости изуплашихж Болгарскиятъ ни народъ и не смѣе горкиятъ да попита защо да проважда въ заточение оние горки отъ нашего Болгарскаго народа архимандрити и игумени монастирски и да имъ усвоява стоката и да довожда бѣломорски на мѣстото имъ да полага, да ни четатъ по гречески; нито пакъ смѣятъ да се помолятъ патриарху въ Цариградъ, нито да се уплачятъ на Султанско Държавство отъ грековладици и грекоманочорбаджии.

Мати. Че тии грекофатрически грековладици и грекоманочорбаджии, че тии хиляди пжти пò-коварноядоутровни и отъ кърджалийци и отъ еничери! они явно, а тии тайноковарно сасипватъ Султанскитѣ подданници — милитѣ му горки рожби и ги изстудяватъ отъ Султанското правителство да бѣгатъ по чуждии земли и владѣтелства, не могуще вече отъ срама и грѣхà отъ грекосонмищнитѣ грековладици на силно християнската си вѣра да купуватъ, а отъ страха и ужаса отъ грекофатрическитѣ имъ обманноковарни ласкателства и отъ изхищреннолъжовнитѣ имъ клеветни набѣжданията да търпятъ, изплашени, горкитѣ, да воздишатъ и да молчатъ!...

Синъ. Но що да чинятъ горкитѣ ти изпаднали рожби? Тии сж горкитѣ станали като никогажъ нигдѣ, никои по свѣтътъ! Султански подданници, а грековладишки и грекоманочорбаджийски пороблени роби! Султану данокъ и харачь да плащатъ, а отъ грековладици и грекоманочорбаджии за Християнската си вѣра никогажъ да не можатъ да се изплащатъ, хотя имъ обиратъ за владичнина и за *душедялъ* покжщнинитѣ, но пакъ должни имъ оставатъ да доплатятъ и за водосвети, и за владишки Аваети!..

Мати. Охъ! Ако не ги е грѣхъ, баремъ не ги ли е срамъ, тия безсовѣстни грековладици и грекоманочорбаджии, че наричатъ богопроклятата си глоба владичнина и душедялъ,

Digitized by Google

а не Симония, святотатство, фарисейство, Садукейство и Иулианоотступничество?

Синъ. То фанариотосонмищно фатричество отъ тайноковарното си намѣрение никогажъ не престава, но по̀-вече козни и хитрости ядоутровни и всепагубни измишлява и всекрайно болгарското ни общежителство поразява.

Мати. Чи отъ коликото ми убади до сега, другии нови вседушепагубни святотатски обичаи измишляватъ ли и въ болгарското общенародно жителство полагатъ ли ги?

Синъ. Добрѣ си извѣстна, че открай грековладицитѣ извадихж обичаи по 11 бодки отъ всѣко вѣнчило да взематъ, за заповане по 25 гроша, а кога служатъ литургия и на дискосъ да имъ даватъ всякий по произволению. Но отъ година до година сосъ грекоманочорбаджийското ядоутровно и коварно согласие разположихж въ Болгария, подъ покривало притворности чрезъ св. вѣри християнския, различни сасипни и душепагубни, ядоутровни и коварни натлапи! и докарахж да плаща всякий (както ти и убадихъ) на вѣнчило по 15, а за уповане по 1500 гроша и прочая. А сега тоя Триновский Митрополитъ на 1844 год. извади новъ изхищренъ грекофатрический коварний законъ, споредъ когото сосъ козненнитѣ лукаволаскателни правила си положи грекофатрически митрополитски чиновници и нарече отъ нихъ кого *логоѳетенъ* (словоположникъ), кого правсудия, кого сосудохранитель и проч. сосъ които дружески согласяватъ болгарското ни общежителство да плаща митрополитскитѣ ядоутровни натлабни глоби!.. И то имъ не стигнало, но се собрали и разписали на всякий харачь по 15 гроша, на всякий монастирь по 1500 гр., на всякая церква по 800 гр. и на всякое хане (домородство) по 3000 гр. да собиратъ за грекомитрополитътъ... И Богъ знае още какви ядоутровни и народосасипни обичаи щжтъ да изхитруватъ.

Мати. Проумѣва се прочее тайноковарното имъ намѣрение! они сж се увѣрили, че Султанското правителство совсѣмъ сж преслѣпили, и начнали явно на подданнитѣ му харачь и дань по коликото си они щжтъ да полагатъ и васъ като откупени роби да употребляватъ. Що мислите още? Тичайте! тичайте мало и велико въ Цариградъ и си убадете

Digitized by Google

достоплачевното состояние на Султанската капия и се оттървете отъ това грекофатрическо бѣснование.

Синъ. Че кой смѣе да пошушни, милая ни майко, отъ тия возгнѣздени въ наша горка Болгариа аспиди, ехидни и скорпии? Не ли знаешъ колико сѫ отъ милитѣ ти горки рожби клеветно на обѣсило предали, потайно въ горитѣ избили и утровили и различно истрили и колико въ заточение изгноили, и колико сосъ глоби и сосъ безчеловѣчни боюве сасипали и живота имъ преполовили, и колико въ грекофатричеството си сѫ превратили и превращатъ и имъ се обѣщаватъ нищо Султанско даване никогажъ да не плащатъ?

Мати. Ахъ! не виждате ли, милии ми горки рожби, и не познавате ли, че злото коликото се бави и на правителството се не убажда, толико се вкоренява, умножава и побѣснява? А когато се убади, то какъ-какъ правителството го изкоренява. Не стойте, прочее, нечувствителни, послушайте като рожби милата си майка и идете въ Цариградъ на Султанската капия и убадете и се оттървете отъ туй несносно, ядоутровно и смертоносно грекофатрическо тегло!

Синъ. Какъ смѣеме да идемъ въ Цариградъ? Первомъ Кадиятъ за путь тескере не ни дава за въ Цариградъ, второмъ, ако и да ни даде да идиме, трѣбва въ патриканата да утидиме да се убадиме защо и за каква работа сме дошли, че ако е за общенародна, отъ патриканата они както си щѫтъ я предлагатъ на Султанската Капия, а насъ никогажъ за нищо не ни оставатъ да предложиме. Мисли сега, милая ни майко, при кого можеме вече достоплачевното си состояние да предложиме и да се оттървеме?

Мати. Че защо не утивате право на Султанската капия? И тамъ не ви ли приемватъ предложението? вращатъ ли ви назадъ? и не вѣрватъ ли ви що имъ предложите?

Синъ. Охъ! то само да ни върнатъ и предложението ни да не приемнатъ, — то е лесно! Но наказватъ ни като бунтовници и непокорнии Патриарху упорници...

Мати. Че кое владѣтелно правление чини съ подданницитѣ си тако, каквото се чини съ васъ? И защо, за какво?

Синъ. Защото се проваждатъ многоцѣнни пешкешлици и многочисленни желтици сосъ нѣколико грекофатрически подписни елямъ-мазари до патриархътъ и до фанариотитѣ лже-

Digitized by Google

свидѣтелствующии какво грековладиката ни е добъръ и полезенъ и на народътъ и на державството, а оние които сѫ дошле сосъ общенародни подписнопечатни жалоби — тии сѫ на правителството упорни и противни, и тако като ги набѣдятъ и грековладицитѣ и фанариотосонмищнитѣ капукехаи и патриканата подтвърдява, та или въ заточение или въ курекътъ си изгниватъ оние, които сѫ утишли въ Цариградъ на Султанската капия да убаждатъ несносното си общенародное тегло отъ грековладицитѣ и грекоманочорбаджиитѣ.

Мати. То вече се проумѣва, че сосъ пусти да упустеятъ пешкешлици се помрачава свѣтлата законна правда и истина и се заслѣпяватъ законнитѣ судии. Но пакъ ви казувамъ, милии ми рожби, че братолюбното общенародно-соединенно согласие всякогажъ всячески направя низкитѣ високи, високитѣ низки, пропъжда лъжитѣ, клеветитѣ и обидитѣ, а водворява истината, правдата, мирътъ и любовта.

Синъ. Охъ! невѣжеството що ли не прави! Твоитѣ рожби отъ тамо се боятъ отъ гдѣто не е за боене и тамо разносятъ гдѣто не е за разносване. Тѣ по кюшетата сосъ лажови само мостови и калета на воздухъ правятъ. Сговарятъ се и се согласяватъ нѣщо за общенародна полза да направятъ, обѣщаватъ се общо всѣкий да подари, но пари не даватъ, и който иде да проговори гдѣто и както прилича, — кога се повикатъ не отхождатъ и кога се попитатъ молчатъ и не обаждатъ. Тежко му и горко който изпадне отъ грекофатрически клевети за общенародное добро! за него горкиятъ никой не отхожда да се помоли за избавлението му, но го оставятъ любородцитѣ и си изгнива въ затворътъ!.. Нашитѣ Болгари само сосъ воздухъ ищатъ да се оттърватъ отъ фатриата грекосонмищна, и за то се нахождатъ въ угнѣтение и въ онеправдование...

Мати. То за лудо не сѫ рекли любомудрецитѣ — „учение свѣтъ, а неучение тъма“, и коликото има разлика мъртвиятъ отъ живиятъ, толико и учениятъ отъ неучениятъ, небото отъ землята и адъ отъ рая. Но ви всинца ли сте необразовани и нечувственни незнайници до толико да не знаете какъ законноправилно да предложите обстоятелнѣ и да изложите существеннѣ тайнодѣйствующето грекофатрическое коварство, което е и Богу и Султану споредъ законитѣ противно? Не

Digitized by Google

разумѣвате ли, че отъ любовта произхождатъ вситѣ добрини, и отъ зависта вситѣ ядоутровни злини? Не чувствовате ли кое квари и поразява и кое прави и устроява?

Синъ. Охъ! въ нашата горка бѣдна Болгариа обладала марчивата, покрива се и се пропъжда свѣтлината, та както си щжтъ коварствуватъ слугитѣ на Сатаната.

Мати. Охъ! туй темномрачно и грозноумразно позорище! Толико години като гледа горката ви майка, тръпки я избиватъ, снагата ѝ съ кървавъ потъ се роси, горкото ѝ сърце съ остъръ мечь се коси!.. До кога? до кога, милии ми рожби, да слѣпствувате и на бѣломорски безсовѣстнии Греци да робувате, отъ нихъ сосъ желтици вѣрата си да купувате?... Горкана си! до толико ли милитѣ ми рожби нечувствителни сж, че не се усѣщатъ, че никой народъ по свѣтътъ до тамо не е изпадвалъ — сосъ иеговитѣ камение да му трошатъ главата!... Че вситѣ ми ли рожби сж изпаднали до толико, щото не познаватъ ни Бога, ни природа, нито себе си? И нѣма ли баремъ нѣкой попъ, или светогорски духовникъ да ви поувѣщай, духовно поучи и настави и отъ божественно писание поубади? Или се не изповѣдате никогажъ?

Синъ. Друго пò-вече отъ безкнижни попови и святогорски постници въ горката ни Болгария не ни се нахожда. Освѣнъ нихъ нѣма другии да ни закупуватъ отъ грековладицитѣ като безсловесни скотови.

Мати. Че они какви сж? Попови ли сж и постници или грековладишки бегликчии, Гарджалии и Еничери, че ви закупуватъ за да ви попуватъ и исповѣдатъ? Охъ! че какво е то закупено ядоутровно попуване и бѣсноватое постническо лудувание?

Синъ. Каквато имъ е купята такава имъ е и продажбата! Облечени въ попски и постнически долги дрехи, съ привѣсени долги брадн, возсѣднали на хранени конне, крестосватъ по селата расящи собиратъ жито, ячмень, ръжъ, просо, кукурузи, овесъ, лукъ, чеснокъ, ряпа, чукундуръ, праса, зелие и пиперь, бѣлъ и черенъ бобъ, грахъ, леща и отъ всякакви сочови и овощия, и повясма, вълна, и ерина, и козина и друго всео — кой какво имъ даде... Ето ти грековладишки попови и духовници! народни ползователи, синайски, божегробски и светогорски постници!..

Digitized by Google

Мати. Че защо имъ даватъ?

Синъ. Защото всякий отъ нихъ носи и показва грековладишко повелително писмо, което повелѣва всякому отъ какъвто има да имъ подарява за душеспасението си... И тии се нарицатъ грековладишки уста, грекоманочорбаджийски уши, грекофатрически очи, сонминцнофатрически Апостоли и проч.

Мати. Горчанасе! Че тии не слѣдоватъ ли баремъ малко нѣщо споредъ чинната си должность да приказватъ Слово Божие на народътъ и да изваждатъ на свѣтъ по някоя за общенародна полза книжка? И да подканятъ да си даватъ чедолюбцитѣ дѣцата на просвѣтителното словесно учение да се просвещаватъ, Богу и Владѣлелю що подобава должноста си да познаватъ о какъ, кому, кога приличното да воздаватъ?

Синъ. Нихната чинна должность, милая ми майко, най первомъ е основана на саддукеофарисейското лицемѣрство! Чрезъ това лицемѣрство си изполняватъ должноста и свѣтътъ прелщаватъ... Св. Димитрий Ростовский описува на бримскитѣ постници очароватѣлного ядоутровное и душепагубное волхуване и убаянное захранване и запояване! Таково е и туй грекофатрическо лицемѣрие, сущо както е било въ Сцания и въ Лѣхиа отъ сѣтнѣ.

Мати. Но они скришно, по тайно го правили и като ги усѣтили, отъ тамъ ги изпъдили и на далечь пропадили...

Синъ. Тамо, милая ми майко, тамо человѣцитѣ сж просвѣщени, а не като въ порката ни Болгария улѣплени. Извѣстно, че пдѣто грѣе свѣтлината, совсѣмъ не существува мрачнината...

Мати. Че кой ви возбранява да се не просвѣщавате и докарва до толико да слѣпствувате и да не чувствувате? горкана си!

Синъ. Добрѣ си известна, милая ни майко, простиятъ ни народъ кого и кои слуша. Кога рече нѣщо владиката и неговитѣ фатрически грекомански попови и постнически духовници, то не Антелъ Божий, ни Апостолъ Христовъ, но нито самъ Христосъ отъ небото да слѣзе да имъ рече че то не е добро, — простиятъ ни болгарски народъ не повѣрва, а онуй, що сж рекли владици, попови и калугери, то вѣрва и струва...

Мати. Що имъ проповѣдатъ ония никни св. постници, че до толико сж се на нихъ само увѣрили?

Digitized by Google

Синъ. Знайно е, че Болгаритѣ сѫ више мѣри благотовѣйни и богобоязливи. Тии се весма боятъ да ги не афореса и прокълне владика, за да не имъ удари градъ по нивята и лозята, да не имъ се уметилевятъ овцетѣ и говедата, да не спусне Богъ огнь отъ небото да ги изгори и да не останатъ по смерта си не ступени и проч., че за то вѣрватъ що имъ обаждатъ грекокалугеритѣ и чинятъ и исполняватъ щото ги поучаватъ...

Мати. Добрѣ — добрѣ! Но що имъ проповѣдатъ и що ги поучаватъ да исполняватъ, че за вѣчное блаженство да се удостояватъ?

Синъ. То е чудно и дивно! Нито обстоятелно да ти го изложа, нито сущо да ти го представя можа... То не прилича ни на халима на прикаскитѣ, ни на Есоповитѣ басни... Такива прикаски не се нахождатъ нито у Египетскитѣ дервиши!..

Мати. Тежко и горко на необразованнитѣ ми торви рожби, че сѫ останали на таковии басни да се увѣряватъ и да се надяватъ, че чрезъ таковии измислени лъжи се спасяватъ!.. Каквато патриката, такваси и владиката, и попови, и калугери... Свѣтлоста потъмнала! солта се усмърдяла! Сосъ какво да се просвѣтятъ необразованнитѣ ми испадкали рожби, освѣнъ сами помежду си ако се не постресватъ и да погледиатъ къ просвѣщението...

Синъ. Почнахѫ отъ нихъ нѣкоиси да се посабуждатъ, но тѣзи Саддокеофарисеи се трудятъ да ги приспиватъ, проповѣдующе имъ, че които сѫ чрезъ учение просвѣщени, они сѫ безбожни защото не вѣрватъ че у св. Гора женски птици нѣма, но колкото се нахождатъ тамо они сѫ вситѣ мужки и нѣкакви светогорски сѣмки ядуще, хотя че сѫ и мужки, що чудесно яйца сносятъ и ги мутятъ и се излупватъ!.. и не вѣрватъ че тамо калугеритѣ по воздухътъ фъркатъ и винаги сосъ Ангели се разговарятъ и будущая знаятъ и проч. и прочая!..

Мати. Избави, милостивий Боже! То е Спаситель міра увѣщалъ и поржчалъ на Св. Апостоли рекъ: „Пазете се отъ кваса фарисейска и саддукейска“. Тако и ви се пазете и колкото можете и необразованнитѣ си братия учете и они да се пазятъ отъ покривала притворности укицрения отъ лъжливитѣ басни и прикаски. Сиилявайте, прочее, благоразумно и на просвѣщеннитѣ народи подраживайте, за общена-

Digitized by Google

родното си жителство за ползата общенародно и братолюбно всячески, всякогажъ усердно залягайте, предъ Правителството теглото си чистосердечно обаждайте, Божественнитѣ и Султанскитѣ закони бдително пазете, Всеблагому Свѣтодавцу благоговѣйно и умилно се молете, свише да ви подари свѣтъ разума за да познавате кое ви ползува и кое ви вреди, че отъ полезното единодушно и содружно да се держите, а отъ вредителното да отбѣгвате... Коликото можете въ отечеството си училища съ искуснии учители си нареждайте и устроявайте, единъ другиму въ нуждитѣ си спомагайте,—ако щете да биде благодать Божия на васъ и на чадата ви. Завѣщавамъ ви матерски да се пазите весма внимателно отъ саддукеофарисейскаго грекофатрическаго кваса, който ви е докаралъ въ туй достоплачевное состояние.

Синъ. Охъ! Какъ можеме лесно да се упазиме отъ утровнаго кваса, когато мнозина отъ насъ сѫ се подквасили и подквасватъ?

Мати. Доволно е ви, които не сте се подквасили да умѣете какъ да се пазите и да залѣгате отъ божественно писание да се просвѣщавате, че послѣ другитѣ сами ще познаятъ и щѫтъ като вертоглави ди се замаятъ и какъ да ви се отговарятъ совсѣмъ не щѫтъ да знаятъ.

Синъ. То изрядно! но за то трѣбва училища и искусни учители, а тия съ какво ставатъ и сѣдятъ? За то трѣбватъ пари, а ми отъ кадѣ да вземниме и гдѣ по преди да дадеме, —на Царя ли, на владика ли, на калогери ли, на монастири ли, на Св. Сіная, на Божи гробъ ли или за Патриката да биреме и за Св. Мѵро да плащаме? И гдѣ по напредъ да пристигниме на поклонение за спасение да ходиме — на Св. гора ли или на Божий гробъ да ставаме хаджии? То явно прочее че за училища и учители не оставатъ пари... Ние си мислиме, че доволни ни сѫ патришки, владишки и калогерски благословии за спасението ни. Учение вече защо ни е?

Мати. Тежко и горко! Пусто невѣжество! Явно е че вмѣсто добро зло чините, и вмѣсто благословение клятва приимате, а вмѣсто спасение ще наслѣдите вѣчное мучение! Не слишите ли що увѣщава Спаситель міра чрезъ благовѣстието си говоря: „Испытайте писанія яко вамъ обращете животъ вѣчний.“ Училища и учители, милии ми рожби! Тамо щѫтъ да ви се

Digitized by Google

отворятъ зажуменитѣ ви очи за да познаете на що зависи и состои человѣческото благополучие и вѣчное блаженство.

Синъ. Но на покривала притворности то не понося, че открива покривката и отвива завивката и се разпознаватъ тайнитѣ, притворнитѣ и преображенитѣ хитрости, че за това то да биде въ народътъ ни всячески не оставя.

Мати. За то, милии ми рожби, послушайте милата си майка и си устройте училища, положете искусни учители и си наредете милитѣ си чада да се просвѣщаватъ та не бойте се тогасъ... Непрестанно залѣгайте и просвѣтителното словесно учение въ Болгария ввождайте, че то ще ви просвѣти да познайте сами себе си, Создателя и видимитѣ и невидимитѣ му направи, родътъ, отечеството и сродницитѣ си, и приличната — гдѣ, кога, кому, колико и за що должность, склонность и благопроизволение трѣбва.

Синъ. То, милая ми майко, и милитѣ ти рожби всакогажъ желаятъ и почехж нѣкои си отъ нихъ колико за подканяне на говоримий славенопростоболгарский езикъ — за начало основания просвѣтителния науки, за малорасленитѣ ни народни младочки за учение на свѣтъ напечатани книги да вадятъ, но они, горкитѣ, знаятъ що теглятъ отъ злобнаго покривала притворности ухищрения бѣди, напасти, гонения, хули, поноси и уничижения, и до смерти въ заточение!..

Мати. То е извѣстно, че отъ зависти произхожда. Но ви, милии ми рожби, трѣбва едни други да се сожадѣвате, братски и обще спомагающе се да не оставете да се пропъждатъ таковии ваши единоматерни братия, общенародни полезнии благодѣтели и въ заточение да се проваждатъ, и ако ги проводятъ всячески да надстоявате отъ таковии бѣди и напасти да ги избавяте. Общежителното соединение и согласие чрезъ всякакви начини всякакви нѣща направя и устроява.

Синъ. Охъ! то правое разсуждение ако би било между насъ, милитѣ ти рожби, не бихж се толико отъ народътъ ни неповинни благодѣтели, чрезъ клевѣти отъ покривала притворности ухищрения тайно набѣждали и явно нецитани различно затривали и да изгниятъ въ заточение проваждали, но се бѣхж горкитѣ общенародно измоляли.

Мати. Че срамно и грѣшно нѣщо ли е да се обажда неповинноста предъ правителнитѣ судии и да се измолватъ

Digitized by Google

неповиннитѣ чрезъ общенароднитѣ си жители? То общежително молене всякогажъ всячески отъ всякадѣ може и повиннитѣ да измоли, а неповиннитѣ ли не ще може?

Синъ. Така е, милая ми майко, но невѣжеството совсѣмъ е услѣпило общежителството ни, че се бои отгдѣто не е за боене и вѣрва което не е за вѣрване! То, горкото, като чуе и рече — „владиката, духовника и чорбаджийтѣ тако рекохж" — и то обще, еврейски, заедно крещи, врещи, бращолеви и разпихателно вика и подтвърдява, та ония горкитѣ поразява. Че кой вече смѣе за измолване да пошушне?

Мати. Че дору до тамо ли ги е умаяло и услѣпило пусто нечувственное невѣжество да не виждатъ доброто си и да не усѣщатъ злото си? Недоумѣватъ ли се, че открай и до нинѣ то ги сосипало и сосипва наредъ — еднии вчера, другии днесъ и нихъ утрѣ? Тежко имъ и горко, ако се не обърнатъ къ просвѣщение за да прогледнатъ и да начнатъ да познаватъ погрѣшкитѣ си, които струватъ за человѣкоугодие, а не познаватъ че кварятъ отечеството си, сосипватъ братията си и прожеляватъ горката си майка!.. Сами виждате, милии ми рожби, че другий начинъ нѣма да се махне туй тартаромрачно пусто да упостей невѣжество освѣнъ просвѣщението. То! то прочее ще го махне отъ горкото ви болгарско жителство! За то, коликото можете се старайте и просвѣтителни книги по матерний си езикъ изваждайте, и мало-по-мало умразното Богу и Султану противное, суевѣрное и на общежителството совсѣмъ сосипное невѣжество изкоренявайте, че само свѣтлоста на просвѣщението е доволна да сосипе притворното покривала ухищрение.

Синъ. Добрѣ виждащъ милая ми майко, че отъ нѣколико години нѣколцина твои рожби восприехж тоя трудъ и начнахж мало по мало и книги по болгарскиятъ езикъ да поизваждатъ, но откъмъ иждивение совсѣмъ отслабватъ.

Мати. Горкана си! Че малцина ли се нахождатъ между ви доброжелателни любородци возможни, които всякогажъ всячески можатъ да спомогнатъ на туй свещенное дѣлце? Че когато ви сами не си спомагате, то явно че и Всеблагий Богъ и Державството и другитѣ, като ви гледатъ небрежливи, они ви нахождатъ че сте недостойни за таковое свещенно дѣлце...

Синъ. Охъ! Любородци и доброжелатели мнозина се по-

Digitized by Google

казватъ, милая ми майко, но само сосъ словомъ, а въ кисиитѣ си рука не простиратъ, нито гдѣто трѣбва рѣчь продумватъ, но бѣгающе далечь се потаватъ и ако ги нѣкакси нѣкой закачи за ония, които за общенародното добро се жертвуватъ, то они изеднъжъ отъ страха и ужаса начевватъ несмисленно да ги хулятъ и да говорятъ: „то, които просятъ онуй, то само нимъ е потрѣбно, намъ то совсѣмъ е на болгарското ни общежителство непотрѣбно... Нашитѣ Болгари сѫ си доволни и благодарни сосъ тия владишки и чорбаджийски душаспасителни наредби, чрезъ които преминали предѣдитѣ, дѣдитѣ и бащитѣ ни... Намъ не ни е потрѣбно да ставаме философи да знаеме като нихъ много книга... Тия се чудятъ какви книги още по болгарскиятъ ни езикъ да изваждатъ и пари да придобиватъ, ровятъ и такови, които намъ на умъ не дохождатъ работи, да полагатъ да имаме капукехаи отъ насъ Болгаре въ Цариградъ, да си имаме отъ болгарскаго рода владики за да имъ разбираме отъ езикътъ, да си нареждаме по училищата искусни учители да ни се учятъ дѣцата — и такови, които ни кварятъ нѣща искатъ да направятъ, които никогажъ не сѫ били нито щеме да оставиме въ Болгарията ни да бидатъ... Отъ таковия има наша Болгария пагуба а не полза... Тако говорятъ, милая ми майко, тия милии любородци и доброжелатели.

Мати. То, милии ми рожби, то произхожда отъ слѣпотното имъ пусто невѣжество. За то матерски ви увѣщавамъ коликото можете залягайте за да введете въ горка Болгария просвѣтителното учение за да начнатъ милитѣ ми рожби да се образуватъ и сами себе си да познаватъ, че тогасъ за всичко е лесно.

Синъ. Споредъ наставленията ти, милая ни майко, начнахѫ нѣколцина да се просвѣщаватъ, но въ горката ни Болгария да пристѫпятъ не ги оставятъ.

Мати. Но они коликото могѫтъ книги за просвѣщение всячески на свѣтъ да издаватъ и що се чини въ Болгария въ новинитѣ всичко да полагатъ, по свѣтътъ да се чте и разсуждава, всякий да знае що въ Болгария отъ вѣропродавци става и — не бойте се!

Синъ. То е извѣстно, че ще удиви вселенная, но ще посрами законътъ и вѣрата.

Мати. Ти си още дѣте че не се договеждашъ и не

Digitized by Google

знаешъ кое е по-срамотно и по-грѣхотно — на законътъ ли законопреступлението или на вѣрата продаването. То нѣка го другитѣ разсуждаватъ. Ви само както ви завѣщавамъ направете и — не бойте се.

Синъ. И то, прочее, да начнеме споредъ матернеето ти увѣщание! Нѣка разсуди по бѣлий свѣтъ всякъ народъ, вѣра и държавство за да види кой по свѣтътъ другий освѣнъ Болгарский ни народъ тако се е онеправдовавалъ и угнетевавалъ и се онеправдува и угнатява? и благочестия вѣри насилно съ желтици да му се продава, и по езикътъ си Богу да служи да му се возбранява, насилно отъ греческаго рода владици да му се проваждатъ и тѣ друго да чинятъ и друго на Султанската Капиа за народътъ зло да убаждатъ!..

Мати. То другий начинъ освѣнъ тоя нѣма. Време, прочее, не губете, но както ви говорихъ направете и за просвѣщение книги всякакви всячески вадете.

Синъ. То добрѣ, но грекофатрическое фанариотосонмище ще начне съ афоризми да запрещава да ги не четжтъ и да заповѣдва да ги горятъ, че не сж православни.

Мати. То на невѣрцитѣ може да запрещава, а предъ просвѣщенитѣ отнюдъ не може да шава. Доволно че въ новинитѣ ще начне калпавата си бо́я да познава и вече не ще може светотатствата си да продава. Да не ви е просто отъ мене, ако не учините туй, което ви за вашето добро заповѣдамъ, чрезъ което всякий благоразуменъ ще да познае, че и вашата мила майка послушливи рожби има и начнали и они да се просвѣщавитъ и отъ грековладицитѣ и патрици да се оттървавитъ.

Синъ. Да-но Всеблагий Богъ чрезъ матернитѣ ти богоприятни молитви ни сподоби увѣщателний ти матерински совѣтъ да изполниме благополучно дѣломъ и да се оттървеме отъ грековладишкото святотатско насилно продавство, което е докарало милитѣ ти рожби въ туй достоплачевное состояние.

Мати. То прочее неотмѣнно печатно да издадешъ на свѣтъ тая наша препростосердечна, чистосовѣстна и всефалостна синовнематерная за болгарожителното горкобѣдное приминувание, за да іж чте всякий и да познае ядоутровното на горката ни Болгария грекоманство, грековладишкото свето-

Digitized by Google

татство, мечтателното глупаво любородство и совсѣмъ необразованното слѣпотно невѣжество!...

Синъ. Кой срамъ, милая ми майко, предъ кого да обадиме! То всѣ ни се смѣятъ — вситѣ народи по свѣтътъ, но до тамо не ни знаятъ нечувствието скотское!...

Мати. То, милая ми рожбо, не е срамота, нито грѣхота, но е богоугодно и человѣкопохвално дѣло — простосердечно да се убадятъ предъ свѣтътъ чумохолернитѣ тайноядоутровноприлепчиви и явнопоразителни отъ толико години въ бѣдноболгарский ни народъ всепагубни язви и болести, та да-но имъ се намѣри лѣкътъ и да ви види горката ви прожалена майка, като на другитѣ народни майки, просвѣщени и образовани рожби. Подари, Всемилостивий Боже! Ти самъ знаешъ, че като гледамъ душата ми изнеможе!

Прочее, приидите чада! послушайте мене старата си майка, прожалена Болгария, която толико години ви горко оплакува — сущо каквото запустеннаго Иерусалима Пророкъ Иеремия. Дойдете, милии ми рожби, страху Господню да ви научѫ и отъ залудното ви суевѣрство и отъ слѣпотното ви невѣжество да ви отлучѫ, въ богодарованното человѣкусоживителное, безсмертное, спасителное, вѣчноблаженное и богоблагодатное просвѣщение да ви привручѫ.

Вамъ! вамъ говорѭ, милии ми рожби! Послушайте прожалената си майка, която ви съ громкий жалостенъ гласъ и сосъ сълзи говори: Излѣзте! излѣзте отъ грекоманската тартаромрачная ядоутровна услѣпляющая прелесть и идете ѡскоричко въ предградието при богоблагодатнитѣ соживителни и просвѣтителни богодарованни дарби, при присносияющии, като ясное солнце, вратия на бисероограденитѣ премудрости съ лучезарни различни цвѣтия богонасаждени прекрасни градини, напояеми свише чрезъ божественния благодарни струи просвѣщения разума! Толцитѣ да ви се отворятъ вратитѣ и влѣзте, почерпете независтно отъ благодати просвѣщения, приимете ключь вѣдания и разумѣния божественнаго писания и проумѣйте Слово Божие, и чрезъ Него познайте сами себе си, Бога и неговитѣ Св. заповѣди, и чрезъ нихъ — що ще да рече законъ, судъ, вѣра, майка, баща, отечество, должность и проч.

Не стойте, прочее, милии ми рожби! не стойте въ мар-

Digitized by Google

чевата убаяни и замаяни като нечувственни, но тщателно станете и усердно къ просвѣщению премудрости прибѣгнете, просвѣтивше разумнитѣ си очи на около си просвѣщеннитѣ народи що чинятъ погледнете, Божественното Писание. церковни и свѣтовни повѣсти и лѣтописи внимателно прочетете и извѣстно разумѣйте и познайте на кой край сте создадени и на кой изпаднали и отъ кои причини се лутате и умутавате въ тартаромрачното невѣжество, въ суевѣрното заблуждение и услѣпление.

Чуйте, прочее, майчинъ си гласъ, стреснете се, почерпете чрезъ просвѣщения Духа разума, Духа страха Божия и познайте що е заповѣдь, вѣра, надѣжда и благодать Божия, и разумѣйте че они съ пари се не продаватъ нито купуватъ, но благодатнѣ чрезъ Великаго Ходатая Спасителя міра на които вѣрватъ въ него се даровнѣ даватъ во спасение. Они осветляватъ, просвѣщаватъ, вразумляватъ и наставляватъ къмъ полезнитѣ.

Послушайте ме, чада! и подражавайте на другитѣ просвѣтени народи! Начнете, прочее, и ви като нихъ да се просвѣщавате и образувате и чрезъ просвѣщения разума Бога, сами себе и ближняго си да познавате и изпадналото си горко отечество съ различни полезни науки и искусни художества да украшавате.

Послушайте, послушайте прожалената си и до смерти оскорблена майка! Богодарованното си златоцвѣтуще време вече не губете, но къ просвѣтителното учение прибѣгнете, премудрости свѣтъ разума нагрибете, разумнитѣ си очи отворете и въ божеств. писание внимателно приникнете и отъ тамо какъ да живѣйте се научете, и отъ слѣпоствующаго невѣжестаа се оттървете, и словѣсни человѣци, православни християни и общежителству благопотрѣбни, полезни члени станете!

Не дремете, милии ми рожби, не дремете! но отъ слѣпотнаго униния невѣжества се събудете и чрезъ просвѣщението волхвования очаровательство отъ горката ни Болгария далеко прогонете, и на покривала притворности ухищрения духа лести, злоби и гордости булото повдигнете и грозноумразното тайноковарное лице на свѣтътъ покажете, и по всѣкадѣ въ отечеството си въ училищата свѣтъ разума, премудрости

Digitized by Google

и искуства запалете, и общежителнитѣ си младочки просвѣтете, и человѣчески жителствующе спасително и благопорядочно да слѣдоватъ наставете.

Привникнете, ви говорѭ, привникнете съ внимание въ божественното писание и прочетайте церковни и свѣтовни повѣсти и лѣтописи, които щете да найдете и щете да познаете на добритѣ добринитѣ а на злитѣ — злинитѣ, сущо и свѣтовнитѣ промѣнения и превращения, свѣтовното непостоянство, и на злинитѣ че послѣдува наказанието, а на добринитѣ воздаянието, и щете да се научите отъ злинитѣ прочее да отбѣгнувате за да ви непостигне лютото отъ Бога отмщение, а добринитѣ щете да возлюбите...

Послушайте горката си майка и християнски начнете да слѣдовате по Божиитѣ заповѣди и като словесни благоразумно за спасителното си общенародно добро разсудете и отъ суевѣрното си слѣпотно невѣжество чрезъ благодати просвѣщения свободете и познайте споредъ законътъ вѣрата и споредъ вѣрата законътъ и живѣйте благочестиво и благонравно.

Преумѣйте, милии ми рожби, що ви говори прожалѣната ви горка майка и вече като нечувственни не стойте, но се договедете, усѣтете и посъбудете, че усердно въ училищата начнете да ходите и всячески залѣгайте и се просвѣтете и като сущи человѣци словесни станете... Всякогажъ всякакви повѣсти и лѣтописи внимателно прочитайте и издирвайте въ нихъ за вашитѣ си предѣди и познайте они какови сѫ били, а ви какови сте.

Послушайте ме, милии ми рожби, посъбудете се, къмъ учение тичешкомъ идете, просвѣтете се и чрезъ просвѣщения разума оттървете се отъ тая ядоутровна, тлѣтворна, прилепчива, чумохолерна, смертоносна и вспагубна болесть, която ви е живи въ тартаромрачното невѣжество заробила, очитѣ, устата и ушитѣ ви съвсѣмъ затворила, умътъ ви помрачила, че ни Бога, ни законъ, ни вѣра, ни родъ, ни отечество нито человѣчество познавате, а като нечувственни се измамяте — вмѣсто просвѣщение — помрачение разума, вмѣсто благодать и благословение — гнѣвъ и клятва Божия, вмѣмто благочестие — залудное душегубителное съ пари купуемое суевѣрие!..

Не стойте, прочее, не стойте, милии ми рожби! не стойте като мертвонечувственни въ туй си грекоманское ядоутров-

Digitized by Google

ное, всесасипное, поразителное и услѣпителное невѣжество! но се постреснете, посабудете, мало въ себе си подойдете и къ просвѣщению разума и словесности се поубърнете и се попросвѣтете, и сами себе си познайте, чисто прогледнете чрезъ просвѣщения разума и познавше сами себе си, Бога, видимитѣ и невидимитѣ направи, законътъ, вѣрата, родъ, отечество и длъжноста си, начнете да живѣете като словесни человѣци, за да получите отъ вситѣ народи честь и похвала, полза и угодность, да бѫдите и на отечеството, и на владѣтелното Державство, и на милата ваша горка прожалена майка Болгария утѣха, отрада и веселие, за да воздава и та Всеблагому промислу благодарение, моляще да ви просвѣщава, вразумлява, научава, наставлява и управлява въ полезнитѣ согубни спасителни добрини да слѣдувате и въ настоящий и вѣчний путь жизни въ вѣчное блаженство радости, мира, спокойства и слави. Аминь.

НАЧАЛОТО НА САМУИЛОВАТА ДЪРЖАВА.

(Продъжение). *)

III.

Руско-византийската война и нейнитѣ сѣтнини съ закачиле токо источнитѣ български области.

„Войната, която Никифоръ Фока повдигнѫ орѫжу Българетѣ въ 967 год., свърши се въ 971 г. при храбрий му наслѣдникъ Иоана Цимисхий съ *пълно* покоряванье на България, която биде обърнѫта въ область на Византийската империя“. Така описва г. Рачки сѣтнинитѣ на тая война,[1]) така разбиратъ тие сѣтнини общо и всичкитѣ историци.[2]) „Лишенъ отъ старото си правителство, българский народъ останѫлъ като втрапенъ, не знаялъ за що да се хване, като че му изсъхнѫле рѫцѣтѣ: и Цимисхий можелъ безъ голѣмъ

*) Виж. кн. IX—X, стр. 41—71.
1) Rad jugoslav. akad. Кн. XXIV; 89, 90.
2) Доста е да покажемъ токо на по-новитѣ: Гфререр, Byzantinische Geschichten. 1874, II, 541. Паппарригопуло: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. 1871, IV, 216, 217.

Digitized by Google

трудъ, така да речемъ, да го хване и да го увърже". Така си обяснява Гилфердингъ[1]) подвигътъ на Цимисхия, който покорилъ ужъ всичката българска земя. Всичката българска земя! Но българската земя бѣше тогава много широка: както вече видѣхме пò-горѣ, тя се е простирала отъ устьето на Дунава до устьето на Калама, срѣщу островъ Корфу[2]). Спроти думитѣ на арабский писатель Аль-Масуди, който е живѣлъ въ първата половина на 10-тий вѣкъ и е пѫтувалъ по византийската империя, та е билъ доста добрѣ познатъ и съ нейнитѣ съсѣди, владѣнията на българското царство сѫ имале тогава 20 дни пѫть на ширь и 30 дни на дължь[3]). Истото подтвърдява и Вилхелмъ Тирский, който се присмива на гърцитѣ, като показва, че тѣ, заслѣпени отъ високомѣрие, и не виджтъ, че отъ Балканский полуостровъ имъ останѫло твърдѣ малко нѣщо, а токо-речи всичко минѫло въ рѫцѣ на българетѣ, на които земята имала 30 дни на дължь и пò-вече отъ 10 на ширь[4]). Като си наумимъ това голѣмо пространство на българската земя, като си наумимъ, че тя всичката бѣше политически свободна прѣди началото на руско-византийската война, то излази чудно, какъ можѣ Цимисхий въ единъ походъ да покори такава широка земя.— Стига да метнемъ единъ общъ погледъ върхъ тоя походъ и върхъ вървежътъ на руско-византийската война уобщо, за да се увѣримъ, че сѣтнинитѣ на тая война не сѫ такива, каквито ни ги описватъ рѣченитѣ историци. Руситѣ допадатъ откамъ Дунавъ и първо заематъ тамошнитѣ Русчушка и Силистренска области. Оттамъ тѣ се спущатъ на югъ, камъ старата българска столица Прѣслава, която такожде прѣвзиматъ, заедно съ околноститѣ ѝ. Слѣдъ това тѣ минуватъ прѣзъ Балканътъ и отведнъжъ нагърщатъ Пловдивската область, а слѣдъ покоряваньето и на неѭ простиратъ властта си до византийската граница, която е вървѣла между Пловдивъ и Едрене. Незабавно тѣ прѣкрачатъ тая

1) Собраніе сочиненій. I, 155.

2) Глед. Период. Спис. Кн. IX—X. Стр. 42.

3) Гаркави, Сказанія мусульманскихъ писателей и пр. 126 и 120.

4) Намираме за добро да помѣстимъ нѣколко подробности отъ това любопитно извѣстие на Вилхелма Тирскаго, на което до сега малко сѫ обърщале вниманіе. — Bulgarorum gens ..... a Danubio usque ad urbem regiam, et iterum ab eodem flumine ad mare Adriaticum, universas occupaverat regiones: ita ut confusis provinciarum nominibus et terminis, totus iste tractus, qui in longitudine habere dicitur iter dierum triginta, in latitudine vero decem, vel amplius, Bulgaria dicatur: miseris græcis ignorantibus, quod hoc ipsum nomen eorum protestetur ignominiam. — Bongars; „Gesta Dei per Francos", p. 653.

Digitized by Google

граница и се опѫтватъ право камъ Константинополь съ намѣрение да прѣвземѫтъ и него. По пѫтьтъ отъ Пловдивъ до Едрене тѣ не намиратъ никаква прѣчка. Но тука, около Едрене ги прѣсрѣща византийската войска, удря се съ тѣхъ и ги накарва да се тегля̑тъ назадъ въ заетитѣ отъ тѣхъ български области покрай Балканътъ. Нѣкои историци доказватъ, че слѣдъ тая несполука Руситѣ минѫле въ западна България, та покориле и неіѫ[1]). Такова заключение тѣ изваждатъ изъ едно свидѣтелство на Левъ Диаконъ, на което ние трѣбва да се запремъ, защото най-много на него се основаватъ оние, що доказватъ, че руско-византийската война е закачила всичката българска земя. Левъ Диаконъ разсказва, че и слѣдъ несполуката си при Едрене руситѣ не прѣставале да плѣчкосватъ византийскитѣ владѣния: спрѣти неговитѣ думи, тѣ въ това време особно злѣ разорявале и опустошавале *„областта на Македонцитѣ“*[2]). А думитѣ — Македония и Македонци, историцитѣ, за които ни е рѣчта, разумѣватъ така, както на сегашно време се употрѣбяватъ тие думи, та по това и заключаватъ, че руситѣ биле дохождале и въ западна България. Но въ срѣднитѣ вѣкове подъ думата *Македония* сѫ разбирале друго нѣщо. — друго нѣщо разбира подъ тая дума и Левъ Диаконъ. Единъ византийски географъ, Ермагоръ, който е писалъ около крайтъ на 7-мий вѣкъ, нарича Родосто (Текиръдагъ) и Филипополь (Пловдивъ) македонски градове. Георги монахъ, който е живѣлъ въ 10-тий вѣкъ, казва, че Едрене се намира въ Македония. Константинъ Багренородни подъ име Македония[3]) разбира византийскитѣ владѣния въ сегашна Тракия, а пакъ ония византийски владѣния, що сѫ се намирале въ сегашна Македония, той дѣли на двѣ области, отъ които една нарича Солунска, а друга Стримонска[4]). Никита Хониатъ разсказва, че императоръ Алексий Комненъ наричалъ зеть си Бриения македонецъ, защото билъ родомъ отъ Едрене (Орестияда), —„най-хубавий градъ на Македония“.[5]) Иоанъ Кинамъ казва.

---

1) Чертков. 57; Гилфердингъ I, 149; Папаригопуло IV, 201.

2) .... τὰ μέγιστα Ῥωμαίους ἐσίνοντο, αἰφνιδίους ἐπεξελάσεις ποιούμενοι, καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων λῃζόμενοι καὶ δηοῦνδες ἀφειδῶς. Ed. Bonn. p. 126. Сравни и p. 111.

3) Tafel. Constantinus Porfirogenitus. Tubing. 1846, p. XV, XVII. Сравни и „Погледъ върхъ произхождението на Българский народъ“, 48.

4) Rambaud, L'empire grec au dixième siècle, p. 190, 191, 224.

5) Никита Хониатъ, руски прѣводъ, I, 7.

Digitized by Google

че Вероя (Желѣзникъ) се намира въ Македония [1]). Тия свидѣтелства съ необорима сила доказватъ, че у византийскитѣ писатели подъ име Македония се разбиратъ византийскитѣ владѣния въ Тракия, и че главний градъ на тая византийска Македония е билъ Едрене [2]). Така е разбиралъ името Македония и Левъ Диаконъ: като споменува за раззоренията, които руситѣ правиле въ Македония, тоя лѣтописецъ разсказва тутакси, че Цимисхий взелъ енергически мѣрки противъ тия раззорения: заповѣдалъ да се прати храна и оружие въ Едрене, на тамошната византийска войска [3]). Та и оттука се види, че рускитѣ раззорения, за които ни е речта, сж биле въ сегашна Тракия, около Едренската область, а не въ сегашна Македония, или западна България.

Итака, да се върнемъ пакъ къмъ общий си погледъ. Руситѣ, подиръ несполуката, що срѣщнахж около Едрене, отстеглихж се назадъ, види се, въ Пловдивската область. Нападателното имъ движение, което се захванж отъ Дунавъ, именно отъ Русчукъ и Силистра, и вървѣ право на югъ, токо речи по една права линия, свърши се при Едрене. Сега се захваща нападателното движение на Цимисхия и върви и тò по сжщий пжть, само отъ югъ на сѣверъ. Цимисхий се вдига отъ Едрене и отива право камъ Балканътъ (а не тръси руситѣ въ западна България), минува прѣзъ него и достига въ Прѣслава, отдѣто бърза къмъ Силистра. Тука той свършва войната си съ руситѣ, утвърдява властта си въ отнетитѣ отъ тѣхъ български области и незабавно се върща въ столицата си по сжщий пжть. Отъ това става ясно, че руско-византийската война е закачила токо Силистренската, Русчушката, Прѣславската, Пловдивската, Едренската и съсѣднитѣ тѣмъ области: токо тие области покореваxж руситѣ, токо тѣхъ сега и Цимисхий прѣвзе и тури подъ византийска власть. Таче и испослѣ ние гледаме, че той токо тѣхъ се грижи да укрѣпи и удържи подъ властта си. Левъ Диаконъ расказва, че Цимисхий оставилъ въ Силистра добра стража (φυλακὴν ἀξιόμαχον), [4]) а отъ Кедрини

1) Иоанъ Кинамъ, руски пр. 6, 7. — Венецианский Дожъ Андрей Дондоло въ своята хроника нарича Македония и крайдунавска България. Murotori, Rerum Ital. script. XII, 183.
2) Rambaud, p. 224. Единъ италианецъ, Киароманн, който е пжтувалъ въ 1659 год. по Турция, нарича Филиппополь metropoli della Macedonia. Глед. Макушева: Историч. пам. южныхъ Славянъ.
3) Leo Diac. Ed. Bonn. 126, 127. Сравни 111, 103, 104. Глед. Гофререра: Byz. Geschichte, II, 682.
4) Ed. Bonn. p. 158.

Digitized by Google

се научаваме, че той оставилъ такава стража и въ други нѣкои крайдунавски градове и кули[1]). Скоро слѣдъ върщаньето си въ Константинополь той прѣселилъ изъ Армения въ Пловдивската область много павликене, които биле прочути по храбростта си. Цимисхий обрекжлъ на тие еретици да не имъ кжтне вѣрата, но за това тѣ се обвързале да варджтъ Пловдивската область и околнитѣ гори отъ неприятеле на империята[2]).

Тие области, които бидохж закачени отъ руско-византийската война, които Цимисхий покори и, както видѣхме, погрижи се да укрѣпи, тѣ сж токо една часть отъ българската земя, — това сж оние области, що останжхж вѣрни на царь Петра, когато другитѣ се отметнжхж отъ него и съставиха особно политическо тѣло подъ управлението на Шишмана и на неговътъ родъ. Съ други думи да речемъ, токо източното българско царство, въ което царуваше старата българска династия, биде покорено испърво отъ руситѣ, а послѣ отъ византийцитѣ, а западното въ това време е останжло непокжтнжто, както отъ руский плѣнъ, така и отъ Цимисхиевий походъ: тамъ българетѣ упазихж тогава политическата си независимость.

При това обяснение на руско-византийската война не е вече чуденъ успѣхътъ на Цимисхия: както руситѣ, така и той е ималъ работа токо съ една часть отъ българската земя, токо съ източната нейна половина. Но тая истина досега е остаяла непозната на историцитѣ; тѣ не сж забѣлѣжвале политическото раздѣланье на Симеоновата държава, раздѣланье, което е станжло при Симеоновий наслѣдникъ Петра, нѣколко годинъ прѣди началото на руско-византийската война, и вѣрватъ, че и во време на тая война България е съставяла едно цѣло политическо тѣло: това е причината, дѣто досега така криво, неясно и сметено сж излагале историята на руско-византийската война. Че тая война не е закачила западнитѣ български области, това може да се подтвърди съ още нѣколко доказателства.

Въ прѣднята глава ние споменжхме, че Цимисхий като

1) У Стриттера. II, 621.

2) За тие прѣселени отъ Цимисхия Павликене споменуватъ Зонара и Анна Комнена. Сравни Гилфердингъ, Собраніе сочиненій, I, 227.

Digitized by Google

унищожилъ политическата независимость на заетитѣ отъ него български области, поискалъ да имъ унищожи и църковната независимость. Затова той низложилъ тогавашний български патриархъ, на когото сѣдалището се намирало въ Силистра [1]). Но въ сѫщото време ние гледаме, че се явява български патриархъ въ София, който слѣдъ малко време се прѣселва оттамъ въ Водена, Мъгленъ, Прѣспа, дѣто е сѣдѣлъ около 980-та год., и най-послѣ въ Охрида. За тоя странствующи по западна България патриаршески прѣстолъ ние се научаваме отъ една грамота на императоръ Василий Болгароктонъ [2]). Въ тая грамота и право се казва, че въ София патриаршеский прѣстолъ билъ прѣнесенъ изъ Силистра. Та отъ това се види, че силистренский патриархъ, когото Цимисхий насилно низложи, побѣгнѫлъ е въ западна България и тамъ си е въздигнѫлъ ново сѣдалище, което испърво е било поставено въ София. Може би пакъ и друго-яче да е станѫла тая работа, ако би силистренский патриархъ да не е можѣлъ да избѣгне изъ рѫцѣтѣ на Цимисхия. Въ такъвъ случай трѣбва да се прѣдположи, че българскитѣ митрополите, като сѫ се научиле за насилственното унищожение на българската патриаршия въ Силистра, па не сѫ щѣле да се подчинѫтъ на константинополский патриархъ, *съборнѣ* си сѫ поставиле новъ патриархъ, като наслѣдникъ на незаконно-низложенний отъ Цимисхия. Но така или инакъ се е прѣнесълъ въ онова време българский патриаршески прѣстолъ изъ източна България въ западна, — то не е дотолкова важно за цѣльта на нашето издирванье; важно е само, че можѣ да стане това прѣнасанье. А то е могло да стане само и само по това, че Цимисхиевитѣ заповѣди и распореждания не сѫ имале никаква сила въ западна България, която, слѣдователно, не е подпадала подъ властта му.

Друго едно доказателство, което показва, че западна Бъл-

---

1) Това го знаемъ отъ едно гърчко свидѣтелство, което, като споменува за тогавашний български патриархъ Дамианъ (Δαμιανὸς ἐν Δοροστόλῳ), притуря, че той испослѣ καθηρέθη παρὰ Ἰωάννου τοῦ Τζιμισκίου. Глед. „Историч. прѣгледъ на Българската църква", стран. 30, 34.

2) Ето що се говори въ тая грамота: Ἐπὶ Πέτρου βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὕτη μεν τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο, μετὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαινόντων τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ μεν εἰς Τριαδίτζαν, τοῦ ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαίνοις, εἰθ'οὕτω ἐν τῇ Ἀχρίδῃ τὸν νῦν εὕρομεν, ἀρχιεπίσκοπον. Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей: Болгарской и прч. Москва 1871 год. стр. 260. — Срав. и Периодич. Спис. кн. VII—VIII, стр. 21.

Digitized by Google

гария е увардила тогава политическата си независимость, ние намираме у нѣкои тогавашни нѣмски лѣтописци. Въ 973 год. прѣзъ месецъ Мартъ, германский императоръ Оттонъ I дошълъ въ Кведлинбургъ, дѣто празднувалъ Велидень и се маялъ нѣколко време. Тука доходиле при него посланници отъ различни народи, доходиле такожде и български посланници (legati Bulgarorum) [1]). Отдѣ щѣхж да дойдѫтъ тѣзи български посланници, въ 973 год., ако Цимисхий да бѣше покорилъ въ 971 год. всичката българска земя? Това извѣстие само тогава може да се обясни, когато допуснемъ, че, освѣнъ покоренитѣ отъ Цимисхия български области, имало е и други, които сж останжле независими: тѣ сж съставяле особенно политическо тѣло, което въ 973 година е пращало посланници при императоръ Оттона.

Слѣдъ това ние щемъ да се опитаме да опрѣдѣлимъ пòотблизо, какви именно области загърщаше по онова време западното българско царство и какви му бѣхж границитѣ. Отъ само себе се разбира, че това опрѣдѣление ще ни помогне да си обяснимъ границитѣ и на оная българска земя която подпадна подъ властта на Цимисхия. Колкото за откамъ южна и западна стърна западното българско царство се е простирало до тамъ, додѣто се простираше българската земя при Симеона и при Петра. Както щемъ да видимъ въ слѣдующата глава, западното българско царство захванж въ 976 год. война съ Византия и іж захванж откамъ южната си граница. Войската му прѣминж тогава тая граница и нападнж на ближнитѣ византийски крѣпости; а такива крѣпости, както показва историята на тая война, сж биле тогава Сересъ и Лариса въ Тесалия. Сжщитѣ крѣпости се намирахж покрай границата още и въ началото на Петровото царуванье, още прѣди раздѣляньето на неговото царство: покрай тѣхъ е минувала южната граница на старото, още не раздѣлено българско царство, която ние опрѣдѣлихме въ 1-та глава на това наше издирванье [2]). Оттука се види, че западното българско царство откамъ южна стърна е зауземало всичкитѣ области, които още въ времето на Симеона бихж вече български области, и че Цимисхий отъ тѣхъ не е прѣвзималъ нищо. Ако откамъ

1) Глед. Annales hildesheimenses. Pertz, Monumenta German. script. III, 62, 65.
2) Глед. Период. Спис. Кн. IX—X, стр. 42.

Digitized by Google

тая стърна западното българско царство е могло да уварди прѣжнѫта българска граница, то отъ само себе се разбира, че то не е загубило нищо и откамъ западна стърна, дѣто границата му е вървѣла по брѣгътъ на Адриатическо море, отъ устьето на Калама до устьето на Дринъ. Колкото за източната му граница, то тя може да се опрѣдѣли по тия свидѣтелства и съображения. — Рекохме пò-горѣ, че въ 971 год., когато Цимисхий прѣвзѐ Силистра, българский патриархъ побѣгна оттамъ и си прѣнесе столицата въ София, дѣто ти се е находила нѣколко време. Това нѣщо ясно ни показва, че София не се е намирала въ покореното отъ Цимисхия източно българско царство, но че тя е била въ прѣдѣлитѣ на западното. Това се подтвърдява още и отъ слѣдующето. Въ 981 год., както щемъ да видимъ пò-долѣ, Василий Българоктонъ захванѫ война съ Самуила, който тогава вече сѣдѣше на бащиний си прѣстолъ въ западна България. Василий поведе войската си прѣзъ Едрене и Пловдивъ, отдѣто се вдигнѫ, та отиде да обсажда София, обсажда ѭ около 20 деня но не можѣ нищо да ѝ направи и биде принѫденъ да се тегли назадъ въ Пловдивъ. Това извѣстие, освѣнъ дѣто подтвърдява, че София се е намирала въ прѣдѣлитѣ на западното българско царство, показва ни още, че тоя негонъ градъ се е намиралъ близо до източната му граница. Види се, слѣдователно, че тая граница, която е вървѣла по върховетѣ на Доспатъ, минувала е по-нататъкъ право камъ Етрополский Балканъ, като е загърщала ихтиманско и софийско поле. Пò-мѫчно е за опрѣдѣляванье, кѫдѣ е отивала тая граница оттука, спрѣчь отъ Етрополский Балканъ на сѣверъ. Ние не се съмнѣваме, че старитѣ български крайдунавски градове, Бѣлградъ и Видинъ, не сѫ биле покорени отъ Цимисхия. Това бѣха много яки и важни по положението си градове. За Бѣлградъ се знае, че още во времето на Михаилъ-Борисъ е билъ πόλις τῶν περὶ Ἴστρον ἐπισιμοτάτη. *Vita S. Climent c. 21.* А че и Видинъ е билъ тогава единъ отъ най-якитѣ и най-важни български градове, въ това не може да има никакво съмнѣние. Въ 1002 г. Византийцитѣ цѣли осемь месеци трѣбваше да обсаждатъ тоя градъ. Гледа у Стритт. II, 630, та ако византийцитѣ да бѣхѫ тогава покориле и тѣхъ, то безъ друго ние щѣхме да намѣримъ у лѣтописцитѣ каква-годѣ спомень за такива широки и

Digitized by Google

важни завоевания. Нека си припомнимъ, че колкото сухи и да сѫ тие лѣтописци, тѣ не пропущатъ да споменуватъ за по́-важнитѣ Цимисхиеви завоевания; споменуватъ ни за Диния, Плискова и други нѣкои малки градовци между Прѣслава и Силистра[1]), а за Бѣлградъ, Видинъ, София, сѫщо и за други нѣкои важни градове ние не намираме у тѣхъ никаква спомень. Тия съображения ни даватъ пълно право да мислимъ, че и Бѣлградъ, а такожде и Видинската область сѫ се намирале въ западното българско царство, което Цимисхий остави непокѫтнѫто. Като си наумимъ всичко това, ние мислимъ, че нѣма много да се излѣжемъ, ако кажемъ, че източната граница на това западно българско царство е отивала отъ Етрополский Балканъ право нагорѣ, покрай рѣката Искъръ чакъ до Дунава.

И така, линия, теглена отъ устьето на Искъръ до Етрополский Балканъ, а оттамъ по Срѣдна гора, сирѣчъ по върховетѣ, що отдѣлатъ Пазарджиско поле отъ Ихтиманско, и по върхътъ на Родопската планина, до кѫдѣ Ахѫ-Челеби,— това е източната граница на западното българско царство: всичкитѣ области, що се намирахѫ на западъ отъ тая линия, не припознавахѫ вече властта на царь Петра, когато Византия повдигнѫ срѣщу него руситѣ, а съставяхѫ особенно царство, което не биде закачено отѣ руско-византийската война и което удържà независимостта си.

Противъ изложеното наше разяснение на сѣтнинитѣ отъ руско-византийската война въ България може да бѫде противупоставено[2]) токо едно историческо извѣстие, което ние трѣбва да разгледаме по́-подробно.— Това извѣстие се намира въ познатата история на Дуклянский пресвитеръ[3]), която е писана не по́-рано отъ половината на 12-тий вѣкъ[4]) и наречена *история на Словѣнското кралство* (regnum Slavorum). „Умрѣлъ, разсказва се въ тая история, българский царь Петъръ, който е сѣдѣлъ въ градъ Велика Прѣслава, а гърчкий царь съ всичкитѣ си сили влѣзълъ въ България, та си ѭ покорилъ.

1) Глед. Период. Сп. Кн. IX—X, стр. 67.

2) Гилферд. I, 177; Рачки, Rad XXIV, 84.—

3) Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum, напечатано първъ пѫтъ въ книгата на Лучича: De regno Dalmatiae et Croatiae, 1660 год. и втори пѫть у Schvandtneri, scriptores rerum Hungaricarum 1746—48, t. III, p. II. Има и сърбски прѣводъ, напечатанъ въ Сербскій Лѣтопись, кн. 88, у Будиму 1853 год.

4) Рачки, Ocjena starijih izvora. Въ Knjizevnik 1864, 203—4.

Digitized by Google

Слѣдъ това той се завърнжлъ въ столицата си, като оставилъ въ България войска, на която началницитѣ отишле та прѣвзеле всичката Рашска (Новопазарска) область. Рашский жупанъ побѣгнжлъ тогава съ синоветѣ си и дъщеря си и дошълъ въ Травуния при тамошний краль Прелимиръ, който го приелъ добрѣ и оженилъ се за дъщеря му Прѣхвала. Послѣ, когато гърчкий царь умрѣлъ, Прелимиръ съ тестьтъ си пратиле въ Раса, та казале на приятелетѣ си да трепжтъ гърцитѣ и всичкитѣ гърци биле истрепани въ единъ день. Тогава Прелимиръ дошълъ въ Раса, наредилъ іж, поставилъ тестьтъ си да ѝ бжде пакъ главенъ жупанъ, но да припознава неговата (Прелимирова)върховна власть.“[1])

Подъ името *Раса*, *Рашска область*, разбира се тогавашното сърбско жупанство, което е заемало сегашната Новопазарска область. Та ако бжде истина, че Цимисхиевата войска изъ България е доходила въ Раса и іж покорила, то трѣбва да се допусне, че византийцитѣ тогава сж прѣвзеле и западна България, или поне тие нейни области, прѣзъ които е трѣбвало да минжтъ за да достигнжтъ до Нови-пазаръ. Има историци, които приематъ горѣизложенний разсказъ на Дуклянский пресвитеръ за истиненъ; но това сж такива историци, които внасятъ въ историитѣ си всичко, що имъ доде до ржцѣ, безъ да го излагатъ пò-първо на потрѣбната историческа критика. Пò-здравомислѣнни историци, макаръ и да привождатъ такожде тоя разсказъ (Гилфердингъ, Рачки), но го привождатъ съ голѣмо или малко прѣдпазванье, — а пакъ ние сме на мисъль, че той нѣма никаква историческа цѣна. Подробноститѣ, що се излагатъ въ него, не само не се подтвърждаватъ отъ никоя друга стърна, но още и противурѣчатъ на всичкитѣ извѣстия, които имаме отъ онова време за тогавашното положение на тие страни. Тука не е имало Словѣнско кралство, въ което да е кралувалъ Травунский владѣтель Прелимиръ, подъ властта на когото, спроти думитѣ на Дуклянский пресвитеръ, тогава, около 970 година, се била намирала не само Травуния, но още и Дуклянската земя (Зета), Захлумия и още нѣкои съсѣдни области. Ние наздраво знаемъ, че около 950 год., когато Константинъ Багренородни е писалъ своето съчинение за управлението на византийската империя, Травуния,

1) Гилферд. I, 171, 172.

Digitized by Google

Дуклея, Захлумия и собственна Сърбия сѫ съставяле особни княжества, независими едно отъ друго (освѣнъ Травуния, която види се да се е намирала нѣколко време подъ върховна власть на сърбский жупанъ); тѣ тогава не само не сѫ биле неприятеле на Византия, но още сѫ се и намирале подъ нейна върховна власть: византийското покровителство имъ е било потрѣбно и полезно, защото чрезъ него тѣ сѫ се надале да увардѫтъ независимостта си отъ силнитѣ съсѣдни тѣмъ словѣнски държави — българската и хърватската. Въ такова положение сѫ се намирале около половината на 10-тий вѣкъ реченитѣ земи, които Дуклянский пресвитеръ ни прѣдставя като едно силно кралство, таче още и неприятелски ужъ расположено камъ Византия. Тие земи сѫщо тъй расположени и слаби ние намираме и около крайтъ на това столѣтие, около 990 год., когато българский царь Самуилъ нападнѫ на тѣхъ и въ единъ походъ завлада едно по едно всичкитѣ[1]). Оттука вече може да сѫди човѣкъ, до колко е за вѣрванье разсказътъ на Дуклянский пресвитеръ. Но за да видѫтъ читателитѣ по-добрѣ, до колко е неразбранъ тоя историкъ, ние щемъ кажемъ още нѣколко думи за него. Спроти неговътъ разсказъ, отъ Прелимира, който ужъ царувалъ въ тие страни около 976 год. и до 990-та, когато тѣ бѣхѫ покорени отъ Самуила, сирѣчъ въ 15-20 годинъ време, тука царувале единъ по други петь краля, които се раждале единъ отъ други[2]). Излази, че въ онова време човѣкъ въ 3-4 годинъ можелъ е отъ дѣте да стане мѫжъ, да се ожени, да роди дѣца, да ги отгледа и да имъ прѣдаде наслѣдството си, а самъ да умре или да си почива на стари години. Съ такива безумни и безсмисленни чудеса е прѣпълнена историята на Дуклянский пресвитеръ, горѣреченний разсказъ на когото противурѣчи малко нѣщо[3]) на мнѣнието, що искаме да подтвърдимъ въ настоящий си трудъ. Не е вече нужно, мислимъ да се запираме повече на тоя разсказъ и да доказваме неговата безоснователность. Щемъ да се опитаме обаче да разяснимъ, какъ е можелъ да се яви

1) Глед. Гилфердингъ, I, 213-221; Рачки, Rad XXIV, 115-116.

2) Глед. родословието имъ въ историята на Дуклянский пресвитеръ глав. XXIV, XXV.

3) Казваме малко нѣщо, защото ако наистина Раса е била покорена отъ гърчката войска, то може да се мисли, че Цимисхий билъ покорилъ токо една часть отъ западна България, прѣзъ която войската му е трѣбвало да мине, за да достигне до Раса, но не и всичка западна България.

Digitized by Google

тоя разсказъ за Прелимира и за покоряваньето на Раса отъ гърцитѣ.

Първо и първо трѣбва да кажемъ, че Дуклянецътъ, макаръ и да описва историята на своето отечество — Дукля (Зета) и на съсѣднитѣ ѝ словѣнски земи въ Далмация, които той си прѣдставя като едно силно Словѣнско кралство (regnum Slavorum), но той вноси въ тая история и такива лица и събития, които принадлежатъ на други словѣнски племена. Така наприм., прочутий моравски князь Светопълкъ, спроти Дуклянецътъ, кралувалъ въ Далмация. Между далматийскитѣ словѣне дѣйствовалъ ужъ и Светопълковий съвременникъ и учитель — св. Кириллъ (Константинъ философъ) [1]). Това нѣщо ни дава право да мислимъ, че ако Прелимиръ е историческо, а не измисленно лице, то той такожде трѣбва да е вземенъ отъ българетѣ, и ето по коя причина. Дуклянецътъ разсказва, чо Прелимиръ воювалъ съ гърцитѣ; а знае се, че отъ южнитѣ словѣне въ оцова време токо българетѣ сѫ имале такава война. Това наше прѣдположение намира поддържка и отъ друга стърна. Въ единъ рѫкописенъ български синодикъ, въ който се споменуватъ наредъ българскитѣ царье, слѣдъ царь Петра и прѣдъ неговий синъ Бориса, срѣща се име Плѣнимиръ [2]). Не може да се каже, че това име е прѣкоръ или прозвище на Петра; а пакъ отъ друга стърна се знае, че той не е ималъ нито братъ, нито синъ, който да е носилъ такова име, или да е царувалъ подиръ него въ България. По вичко се види, че това име е на нѣкой български юнакъ, който се е прославилъ въ тогавашнитѣ войни между българетѣ и византийцитѣ, та поради това за него сѫ биле съставени народни пѣсни, и въ тие пѣсни слѣдъ време народътъ е привдигнѫлъ тоя юнакъ до царь. Оттука, сирѣчъ изъ народнитѣ пѣсни, името на тоя юнакъ, види се, е прѣнесено въ поменикътъ на българскитѣ царье, дѣто сѫ го и смѣстиле между съвременницитѣ му Петра и Бориса. Нека си приповнимъ сега, че тогава е имало твърдѣ тѣсни сношения между

1) Гледай глав. IX, X.

2) Борисꙋ прьвомꙋ ѿрꙋ бльгарскомꙋ нарєчєнномꙋ въ ст҃ѣмъ крщєніи Михаиль ..... Сімєонꙋ ст҃ꙋ єго и Петрꙋ ѿрꙋ ст҃омꙋ внꙋкꙋ єго, Плѣнимирꙋ, Борисꙋ, Романꙋ, Самоилꙋ, Радомирꙋ, Гаврілꙋ, Владимирꙋ, дрєвлінꙋ бльгарскінꙋ ѿрєсꙋ .... і вѣчꙋная памєт. — Намира се въ единъ рѫкописенъ сборникъ (XVI в.), който прѣди три години ми подари въ Панагюрище г. Цвѣтко Х. Томевъ.

Digitized by Google

българетѣ и далматийскитѣ словѣне, които, както е познато, бидохѫ присъединени къмъ българското царство во времето на царь Самуила; нека си наумимъ тие тѣсни сношения, и ние лесно можемъ да си обяснимъ, какъ е могло името на тоя юнакъ да достигне до Далмация и да влѣзе въ историята на Дуклянский пресвитеръ, който, види се, по̀-голѣмата часть отъ многобройнитѣ си кральеве е взелъ отъ народнитѣ пѣсни. Отъ само себе се разбира, че той, като е смѣстявалъ тоя юнакъ въ измисленната отъ него генеалогия на рѣченнитѣ кральеве, нѣщо отъ неговитѣ работи е изхвърлилъ, а нѣщо е притурилъ отъ себе си. Тъй е станѫло това, дѣто български юнакъ Плѣнимиръ въ рѣченната история е направенъ на Словѣнски краль, а отъ юнашкитѣ му подвизи противъ гърцитѣ Дуклянецътъ е съставилъ цѣла война, която ужъ имало неговото Словѣнско кралство съ византийцитѣ. Съ една рѣчь да кажемъ, и съ Плѣнимира е станѫло сѫщото, което гледаме да е станѫло и съ моравский князь Святопълка, отъ когото Дуклянецътъ е оставилъ токо отношенията му камъ Кириллъ и Методий, за дѣятелността на които той такожде е намѣрилъ мѣсто въ историята на своето Словѣнско кралство.

Противъ горѣизложеното прѣдположение намъ могѫтъ да противупоставѫтъ разликата, която се забелѣжва между имената Плѣнимиръ и Прелимиръ, обаче такова возражение ние не намираме за силно. Г-нъ Рачки твърдѣ основателно забѣлѣжва, че въ печатнитѣ издания на Дуклянский лѣтописъ собственнитѣ имена сѫ твърдѣ покварени,[1]) та не е чудно, че и името Плѣнимиръ е такожде искривено. Гилфердингъ е билъ напълно увѣренъ въ това нѣщо, и намѣрилъ е за добро да оправи тая погрѣшка. Въ историята си намѣсто Прелимиръ той пише Предимиръ[2]). Обаче ние не можемъ да приемемъ неговото исправянье и мислимъ, че най-правилното исправянье на това име е Плѣнимиръ, даже и тогава, ако би дуклянский Прелимиръ и да не е тождественъ съ наший Плѣнимиръ.

---

1) Književnik, 1864 г. стр. 200.
2) Собраніе сочиненій. I, 172-173.

Digitized by Google

IV.

Българо-византийската война отъ 976 год. до 981. Какъ трѣбва да се гледа на тая война? Нѣколко бѣлѣжки за състоянието на западното българско царство до воцаряваньето на Самуила.

Сега вече ние можемъ и пò-отблизо да разяснимъ историята на западното българско царство, което, както доказахме, не биде закачено нито отъ руситѣ, нито пакъ отъ византийцитѣ. Въ това разяснение читателетѣ ни щѫтъ да найдѫтъ нови доказателства, които още пòвече щѫтъ да ги увѣрѫтъ въ нашата мисъль.

Нѣкои византийски историци разсказватъ, че щомъ Цимисхий умрѣлъ въ 976 год., българетѣ вдигнѫле глава и захванѫле да нападатъ на византийцитѣ[1]). Това станѫло въ 976 година, а въ 980-та, сирѣчъ слѣдъ 4 години, ние гледаме, че голѣма българска война държи вече въ властта си и такива области, които до тогава никога не сѫ се намирале подъ българска власть, — Епиръ, Тесалия, Еллада, и оттамъ тръси случай да се спусне въ Морея. На чело у тая войска тогава (въ 980 г.) се намиралъ Самуилъ. „Той, казва лѣтописецъ Кедринъ, съ своитѣ нападения раззори всичката западна земя (всичкитѣ византийски владѣния на Балканский полуостровъ), не само Тракия, Македония и околноститѣ на Солунь, но такожде Тесалия, Гърция и Пелопонисъ.“ [2]) За върлуванията на Самуила по Еллада въ 980 г. ние имаме и друго едно любопитно свидѣтелство, което се намира въ житието на св. Никона, който по това време се намиралъ въ Спарта. Отъ това житие ние се научаваме, че Пелопониский стратигъ (византийский воевода) билъ тогава Василий Апокавкъ. Той, като чулъ, че българетѣ наближаватъ до Коринтский провлакъ, отишълъ да имъ прѣпрѣчи пѫть. Но едно отъ страхъ, друго пакъ отъ болѣсть, що го хванѫла, той се смаялъ и не знаялъ какво да чини. Поради това повикалъ изъ Спарта св. Никона да доде и да го утѣши. Св. Никонъ незабавно дошълъ въ Коринтъ и не само излѣкувалъ Апокавка отъ бо-

1) Кедринъ, Бонско изд. II, 434.
2) Ibidem 434; у Стриттера II, 622.

Digitized by Google

лѣстта му, но го още и освободилъ отъ страхътъ и ужасътъ, като му донелъ радостна вѣсть, че българетѣ взеле други пѫть, оттеглиле се на сѣверъ [1]). Това е станѫло въ началото на 981 година.

Тука трѣбва да наумимъ на читателитѣ си, че прѣди да иде така далечъ на югъ, чакъ до Коринтъ, българската войска е трѣбвало да вземе по̀-първо много византийски крѣпости. И наистина, лѣтописецътъ говори, че тѣ взеле и си подсебиле много крѣпости, между които по̀-главната била Ларисса, главний градъ на Тессалия [2]). Оттамъ Самуилъ взелъ мощитѣ на св. Ахила и ги прѣнесълъ въ Прѣспа, дѣто му била столицата. — Въ друго едно мѣсто тѣ споменуватъ още една яка крѣпость, която българетѣ се опитвале да прѣвзематъ, именно Сересъ. Лариса и Сересъ, — това бѣха двѣ яки византийски твърдини, които още при Симеона и при Петра се намирахѫ близо до българската граница и вардѣха византийскитѣ владѣния отъ българетѣ. Между тие двѣ крѣпости сѫ се намирале още нѣколко такива яки крѣпости покрай границата, именно Веррея, Сервия и други. Твърдѣ здраво разсуждава почтенний новогърчкий историкъ Паппаригопуло, че Самуилъ въ началото на 981 год. побързалъ да остави Пелопонисъ, защото се научилъ, че императоръ Василий се готви да нападне съ голѣма войска на държавата му откамъ сѣверозападна Тракия [3]). И наистина, ние видимъ, че Василий вдига голѣма войска прѣзъ Филибе, минува съ нѣѭ Кѣсъ-дербентскитѣ и Капулу-дербентскитѣ тѣснини въ ихтиманско поле и достига до София, която незабавно и обсажда. Но тая българска крѣпость била до толкова твърда, дѣто византийцитѣ не могле да ѝ направѭтъ нищо, макаръ и да ѭ обсаждавахѫ съ всичкитѣ си обсадни орѫдия по̀-вече отъ двaесетъ деня. Василий паднѫлъ въ отчаяние и гледалъ само, какъ да се върне здравъ и читавъ назадъ прѣзъ опаснитѣ тѣснини. Но при Капуджи-дербентъ българската войска нападнѫла на византийцитѣ, избила мнозина и плѣнила всичкий императорски шатъръ. Всичкитѣ конници биле избити, спасле се само пѣшацитѣ, които съ голѣма мѫка и трудъ достигнѫле до Филибе. Въ това

1) Migne, Patrologiae cursus compl. CXIII; Гилферд. I, 204.
2) Кедринъ, II, 436.
3) Паппаригопуло, IV, 284.

Digitized by Google

време и Самуилъ се намиралъ около София и командовалъ войската си[1]).

Ето какви работи се вършѫтъ въ западна България въ 980-та и 981 год., сирѣчъ 4-5 годинъ слѣдъ смъртта на Цимисхия. Тие работи искатъ разяснение, на което ние щемъ да се запремъ.

Историцитѣ, които вѣрватъ, че Цимисхий покорилъ всичката българска земя, доказватъ, че въ 976 год., слѣдъ смъртта на Цимисхия, покоренитѣ българе вдигнѫле глава и взеле да се освобождаватъ. Съ други думи, тие гледатъ на тая война, като на единъ бунтъ отъ стърна на българетѣ, бунтъ, който тѣ направиле да се освободѫтъ отъ игото, що имъ наложилъ Цимисхий. Спроти това доказванье излази, че въ 3-4 години българетѣ не само освободиле всичката западна българска земя, но могле още въ това кратко време и да ѩ укрѣпѫтъ съ такива крѣпости, каквато гледаме въ 981 год. София, успѣле да възстановѫтъ политический и гражданский си редъ, да наредѫтъ добра войска, успѣле чакъ да прѣмиѫтъ старата южна граница на българското царство, прѣвзеле пограничнитѣ византийски крѣпости, такива яки твърдини, каквито биле Веррея, Ларисса, распространиле границата си далече на югъ, чакъ до Елада, дохождале даже и до Пелопонисъ. Всичкото това тѣ могли да извършѫтъ въ 3-4 години. Не иска и доказванье, че извършваньето на толкова много тежки дѣла въ 3-4 години отъ едни бунтовници е нѣщо такова, което нѣма примѣръ въ историята, нѣщо, което прилича на чудеса, на басни. Оние историци, които гледатъ на тая война, като на бунтъ, и сами забѣлѣжватъ, че работата имъ не е читава та се и стараѩтъ да си ѩ обяснѫтъ съ различни прѣдположения. Рачки показва на гражданската война, що избухнѫ въ византийската империя послѣ смъртта на Цимисхия и около петъ водинъ бушева въ Азия, отъ 976 год. до 980-та, па говори: „въ тие петъ годинъ не само византийското правителство, но и общественото мнѣние, до толкова е било залисано съ работитѣ, що ставахѫ въ Азия, дѣто нито първото не е могло да вземе дѣятелни мѣрки за да угуши българското възстание, нито пакъ второто е вѣрно

1) Подробно описание на тоя походъ глед. у Тилфердинга I, 207 и у Рачки, Rad, 210-212.

Digitized by Google

забѣлѣжило неговото развитие.“[1])—„Само съ тоя начинъ, сирѣчъ, ако вземемъ во внимание това, дѣто империята е била прѣхвърлила всичката си войска въ Азия, ние можемъ да си обяснимъ голѣмий успѣхъ на българското възстание.“ Но ние вече видѣхме, че по това време е имало гарнизоне въ Коринтъ, Ларисса, Сересъ, а като ги е имало въ тие стари византийски крѣпости, то още пò-вече трѣбва да ги е имало по българскитѣ области, които сѫ биле покорени отъ византийцитѣ. Това го е изисквалъ и здравий разумъ и политиката на Византия. И наистина, ние видимъ, че въ Силистра, за която се знае, че навѣрно биде покорена отъ Цимисхия, е имало толкова силенъ гарнизонъ, дѣто Самуилъ не е можѣлъ да прѣвземе тоя градъ[2]). Такожде той не е можѣлъ да прѣвземе, види се, и Варна, Месемврия, Анхиялъ, тие важни крѣпости и пристаница въ източното българско царство. Това сѫ такива фактове, които показватъ, че Византия не е прѣхвърлила въ Азия всичката си войска и че въ Европа тя е оставила гарнизонетѣ, които е държала тамъ по крѣпоститѣ си и които трѣбва да сѫ биле особно силни въ новопокоренитѣ отъ неѭ български области. Пита се, ако наистина и западного българско царство да бѣше покорено и снабдено съ византийски гарнизоне, то какъ можѣхѫ българетѣ толкова лесно да истребѫтъ тѣзи гарнизоне? На това питанье Гилфердингъ отговаря така: „*Види се*, че тѣзи гарнизоне — едно сѫ биле исклани, или пакъ сѫ избѣгале, едно пакъ сѫ се прѣдале на българетѣ, които сѫ ги приеле въ своята войска.“[3]) Но това *види се* тука си нѣма мѣстото: да сѫ исклани толкова-си гарнизоне въ България, или пакъ да сѫ се изневѣриле на царството си, това макаръ какъ-годѣ бихѫ забѣлѣжиле византийскитѣ писателе, а ние не намираме у нихъ никаква спомень за такова нѣщо.

Нашето мнѣние не оставя мѣсто за такива чудни прѣдположения и чрезъ това добива още пò-голѣма сила. — Работата е била такава. Западна България не е била покорявана отъ Цимисхия. Тя е съставяла особно политическо тѣло и не е вече имала никакви политически вързски съ източното

1) Rad, XXIV, 92.
2) Гледъ. у Стриттера II, 639; Гилфердингъ, I, 195, 198.
3) Собраніе сочиненій, I, 197.

Digitized by Google

българско царство, което Цимисхий покори. Границитѣ ѝ на югъ сѫ се простирале до тамъ, до дѣто сѫ се простирале и при Симеона, именно до кѫдѣ Сересъ, Лариса.

До смъртта на Цимисхия това българско царство види се да е живѣло мирно съ Византия, едно защото се е страхувало отъ нейното усилванье, друго защото е било заузето съ внѫтрѣшнитѣ си работи. И така когато Цимисхий умрѣ и въ византийската Империя избухнѫ гражданска война, то е побързало да се възползува отъ тая сгодна за него случка и е захванѫло да распространява властта си и по съсѣднитѣ византийски области. Правителетѣ на това българско царство види се да сѫ имале доста голѣма войска, па сѫ срѣщале съчувствие и въ единоплеменното население на съсѣднитѣ области. Тие обстоятелства отъ една стърна, а отъ друга гражданската война на византийцитѣ сѫ причината, дѣто въ 3-4 години тѣ сѫ могле да освободѫтъ пò-голѣмата часть на покоренитѣ отъ Цимисхия български области, та освѣнъ това могле сѫ още и да прѣвземѫтъ отъ Византия нѣколко други области, които пò-прѣди никога не сѫ доходиле подъ българска власть.

Ето какъ, спроти нашето мнѣние, трѣбва да се гледа на българо-византийската война, която е била захванѫта въ 976 год. То не е било бунтъ на нѣкакви покорени отъ Цимисхия области, а е било война, която останѫлата независима западна половина на България е захванѫла съ византийцитѣ съ цѣль да освободи отъ властта имъ покоренитѣ отъ Цимисхия български земи, или просто съ цѣль да разшири прѣдѣлитѣ си. Така наистина се и прѣдставя това движение у византийскитѣ лѣтописци, когато човѣкъ вникне съ пò-голѣмо внимание въ тѣхнитѣ разсказе.

Слѣдъ това намъ ни остая да кажемъ нѣщо и отъ историята на това западно българско царство, отъ основанието му до времето, когато то отвори рѣчената война съ Византия въ 976 година.

Както вече видѣхме въ 1-та глава на настоящий си трудъ, то биде основано още при животътъ на царь Петра, во времето на голѣмата буна, която види се да е станѫла прѣзъ пролѣтта или прѣзъ лѣтото на 963 година[1]). На чело у тая

1) Глед. Периодич. Списание кн. IX-X, Стр. 59. Именно между 15 Марта и Септемврия,

Digitized by Google

буна се е намиралъ кметъ Шишманъ, който е билъ провъзгласенъ за правитель на областитѣ, що се оттеглихѫ отъ властта на Петра. Като правитель нихънъ, той е приелъ и царски титулъ, както показватъ приведенитѣ въ 1-та глава исторически паметници — грамотата на Пенчо и Светогорский паметникъ. До кога е царувалъ Шишманъ, това не се знае за вѣрно. Ние приведохме пò-горѣ едно свидѣтелство на Кедрина, въ което се говори, че слѣдъ смъртта на царь Петра противъ неговитѣ синове се повдигнѫле синоветѣ на Шишмана и искале да имъ отнемѫтъ бащиний прѣстолъ [1]). По това свидѣтелство може да се мисли, че Шишманъ не е вече царувалъ прѣзъ есеньта на 968 год., когато се случи Петровата смърть и че въ западното българско царство сѫ вече буравиле неговитѣ синове: Давидъ, Мойсей, Ааронъ и Самуилъ. Отъ свидѣтелството на Кедрина се научаваме такожде, че правителетѣ на западното българско царство не сѫ гледале равнодушно на източната българска земя и сѫ очаквале сгоденъ случай да турѫтъ и неѭ подъ своята власть. Това е причина на прѣдприятието, което тѣ сѫ захванѫле слѣдъ смъртта на Петра. Но прѣдприятието имъ тоя пѫть не се удаде, защото, както видѣхме, Петровитѣ синове съ помощта на Византия удържѣхѫ бащиний си прѣстолъ, на когото се въскачи пò-старий отъ тѣхъ, Борисъ.

Отъ четеритѣ синове Шишманови на баща си е наслѣдовалъ Давидъ. Че Давидъ е царувалъ, това го знаемъ отъ нѣколко нашенски свидѣтелства. Едно отъ тѣхъ ние вече приведохме пò-горѣ: [2]) то е зографский поменикъ на българситѣ царье, въ който послѣ Шишмана се поменува Давидъ. Както е познато, Давида нашата църква почита като светецъ; въ много български черкови намъ се е случвало да видваме изображението му съ надписъ: Святий царь български Давидъ. Има и едно печатано изображение на ст҃ый Давидъ ц҃рь болгарскій, което е издадено въ минѫлий вѣкъ въ Пештъ въ една словѣнска книга. Едно листо отъ тая книга, на което се намира образътъ на Давида, ние сме видвале у Г. Жинзифова. Въ рѫката си Давидъ държи единъ свитъкъ, на когото е напи-

когато византийский прѣстолъ заемахѫ малолѣтнитѣ синове на Романа II, Василий и Константинъ.

1) Пер. сп. IX-X, стр. 58-59.

2) Период. сп. кн. IX-X, 50.

Digitized by Google

сано: ꙗко ѿрстко само в себѣ раздѣлѧласа запꙋстѣетъ. Въ българската ржкописна писменность се намира и житието на св. царь български Давидъ. Намъ не ни се е случвало да видимъ това житие, но че то се намира, това го доказва извѣстний каталогъ на българскитѣ светци, който е съставенъ отъ приснопаметний иеромонахъ Паисий [1]). Той е видвалъ и челъ житието на Давида, отъ което е и извадилъ бѣлѣжкитѣ си за тоя български светецъ. Ето що казва той за него: Сѫтъ ѿръ Дѣдъ оставилъ царство колею братꙋ своемꙋ Самꙋилꙋ, отишелъ къ монастирь и коспрілъ монашески чинъ и поживѣлъ сто и богоꙋгодно, къ мало времѧ преставласа къ Бгꙋ и бъли мощи его нетлении из Кодеин, и къ Охридъ принесени.[2]) Давида знаятъ и нѣкои византийски писателе; но Кедринъ казва само, че той билъ убитъ отъ нѣкакви си власи по пжтьтъ между Прѣспа и Костуръ[3]). Това Кедриново извѣстие за смъртта на Давида не се посрѣща съ нашенскитѣ извѣстия за тоя прѣдмѣтъ. Спроти Кедрина той билъ убитъ, а спроти нашенскитѣ извѣстия той умрѣлъ отъ естественна смърть. На кое отъ тия двѣ извѣстия трѣбва пò-вече да се вѣрва? това тѣщо ние не можемъ да рѣшимъ, дозволяваме си само да мислимъ, че нашенското извѣстие трѣбва да е пò-вѣрно.

Спроти нашенското извѣстие, слѣдъ Давида захванжлъ да царува Самуилъ. Но Самуилъ бѣше нàй-малкий синъ на Шишмана; отъ него е имало два пò-стари брата, именно Мойсей и Ааронъ, които, види се, не сж царувале[4]); а отъ що е станжло това?

За Мойсея ние намираме у Кедрина едно кратко извѣстие, което дава твърдѣ удовлетворителенъ отговоръ на тоя вопросъ. Отъ това извѣстие ние се научаваме, че Мойссей билъ убитъ подъ стѣнитѣ на градъ Сересъ, когато българетѣ обсаждавале тоя градъ[5]). Оттука може да се мисли, че смъртта на Моисея, както и обсадата на градъ Сересъ, сж станжле още во времето на Давидовото царуванье. Слѣдователно, когато Давидъ е оставилъ царский прѣстолъ, Мойсей не е вече билъ живъ,

1) Ibidem, кн. IX.

2) По прѣписътъ, който се намира у О. М. Бодянскаго. Глед. Период. Списание кн. IV.

3) Ed. Bonn. II, 435.

4) Има едно латинско извѣстие (Ademar.), което нарича Аарона царь: regibus Bulgarorum Samuele et Aaron... astucia greca interfectis... Но въ това извѣстие подъ името Ааронъ се разумѣва синътъ Аароновъ Иоанъ Владиславъ, който по незнаенье е убърканъ съ отца си. Pertz, Monum. Germ. 111, 131.

5) Кедринъ, II, 435.

Digitized by Google

и е имало само два претендента на тоя престолъ: Ааронъ и Самуилъ. Кедринъ разсказва, че Самуилъ убилъ Аарона и всичкий неговъ родъ, освѣнъ сина му Иоанъ-Владислава[1]).

Като земемъ на видъ изложенитѣ извѣстия, ние имаме право да направимъ слѣдующето заключение за западното българско царство до началото на Самуиловото царуванье. Слѣдъ Шишмана, основательтъ, така да рѣчемъ, на това българово царство, тамъ е царувалъ Давидъ, при когото е погинжлъ пò-старий отъ останжлетѣ му братье, Мойсей; а слѣдъ Давида воцарилъ се е Самуилъ, който е приелъ царский престолъ или по завѣщание отъ Давида, или пакъ чрезъ злодѣйство, жертва на което е станжлъ пò-старий му братъ Ааронъ. Пò подробни и пò-вѣщи извѣстия за историята на това западно българско царство отъ основанието му и до началото на Самуиловото царуванье ние не можемъ да прѣдставимъ, — за сега понѐ ние нѣмаме никакви други пò-пълни извѣстия за тоя въпросъ. Мислимъ, обаче, че това, което можѣхме да кажемъ до сега, е доста да увѣри читателитѣ, че Самуиловата държава не е нѣкое отъ-ново създадено царство, а води началото си отъ това западно българско царство.

ОПИСАНИЕ НА КРАТОВСКАТА КАЗА. *)

Кратовската каза е разположена въ горнята страна между рѣкитѣ Врѣгалница и Крива по 42° сѣв. шир., на истокъ отъ 40° ист. дълж. Горитѣ сж разхвърлени въ безпоредъкъ: пòвечето сж скалисти съ разноцвѣтни лиски (склонове) и по нѣкога покрити съ гжстаци и даже многолѣтни дървета. Каменьето сж въ такова множество, щото като вървишъ по оние

1) Кедринъ, II, 435.

*) Г-нъ Кѣремъ Карановъ испрати на „Бълг. Книж. Дружество" една доста голѣма сбирка отъ български народни пѣсни, които той е събралъ и твърдѣ вѣщо записалъ въ Кратово и „въ нѣкои негови селца". При пѣснитѣ си г. Карановъ е притурилъ и едно кратко описание на Кратовската каза, за която, до колкото знаемъ, до сега токо-речи нищо не е писано нито въ нашата писменность, нито пъкъ въ списанията на европейскитѣ пжтници по нашата земля. Дружеството мисли, когато се поулесни отъ къмъ материялна страна, да издаде драгоцѣнната сбирка на г. Каранова въ особна книга. За сега намѣри се за добро да се обнародва тукъ само описанието на Кратовската каза и пò-натамъ, въ отдѣлътъ на народнитѣ пѣсни, обнародваме нѣколко пѣсни, по които читателятъ може да се запознае съ кратовский говоръ.

Б. Р.

Digitized by Google

страни, неволно си предлагашъ въпросъ: не отъ небото ли сѫ валиле тие каменье? Види се, това множество на каменьето е дало възможность на хората да си правѫтъ все каменни строения; може да се каже, че всичката страна е покрита съ развалини на стари църкви, мънастире, калета; въ градътъ Кратово и въ селата му има и до сега много стари кули отъ 4-5 ката съ желѣзни врати и прекрасна работа. Много отъ селата търгуватъ съ плочи, каменье, воденични каменье; послѣднитѣ особенно отиватъ за въ Солунь. Всичкитѣ гори сѫ продубчени съ рупи (рус. шахти), пò-вечето въ вертикално положение; при хвърляньето въ тие рупи даже на нàй-малко камъниче се чуе чистъ металически звънъ; на дното си нѣкои рупи сѫ пълни съ вода, която се чуе кога падатъ каменье, но има рупи и съ сухо дно. Устата на рупитѣ се натрупватъ съ гранки и търнье, да не би добичета да пропадатъ. По тая причина на много рупи устията сѫ зараснѫле съ търнье, трева и сѫ пò-опасни, като не се познаватъ. Има сѫщо много рупи и съ горизонтално направление. Горитѣ сѫ богати съ различни минерали; руднитѣ жили токо прѣсичатъ рѣкитѣ и горитѣ въ различни страни и се лъщатъ отъ горѣ, на повърхността; водитѣ токо мѣнатъ вкусътъ си споредъ горитѣ: биватъ топли, кисели-червеникави, блюдкави, солени и прѣчисти; бакѫръ, желѣзо, каменни вѫглища, гипсъ, варъ сѫ главното имущество на страната, но имущество забравено. Историята на градътъ е свържена съ това послѣдньото богатство на горитѣ му. Мисля, че ще има нѣкой интересъ, ако разскажѫ историята му скратено и споредъ думитѣ на старитѣ хора. Въ старо време, казватъ, до толко много имало работа по рупитѣ, щото и женитѣ отивале да работѫтъ, а въ градътъ оставале нѣколко отъ нихъ, за да чуватъ дѣцата; въ това старо време разработвале рудитѣ нѣкои „кралове“, които живѣле по градскитѣ кули и плащале данъкъ на пò-голѣмъ „кралъ“. Баязитъ прѣвзѣлъ Кратово, оставилъ краловето да копатъ рудитѣ; и до сега народътъ живо разправя, какъ Баязитъ вечерялъ въ Лесновский градски мънастиръ, какъ той отъ горитѣ гледалъ на градътъ, отъ коя страна навлѣзле Турцитѣ, какъ едната частъ на градътъ се нарекла Царина, понеже Баязитъ се тамо остановилъ и др. т. Прѣди 200 години Турцитѣ изпълниле

Digitized by Google

въ градътъ съ страшна войска, избиле „Латинетѣ“ (Венециянци, види се), що живѣле въ Злокукьна, градска драгасия (прѣдмѣстие), гдѣто и до сега имъ се виждатъ коститѣ, разграбиле прѣкраснитѣ нихни жени „бѣлогърки“ (които на прозрачнитѣ си гърла носиле дълги низи) и захванѫле сами да копатъ рудитѣ; на една стара книга азъ срѣтнѫхъ описванье, какъ въ сѫщото време *„нечьстивии Грьци попленихоу землю Българску съ воинствомъ пагиъ“....*[1]) Мадемитѣ въ турски рѫцѣ съвсѣмъ испаднѫле, по тая причина прѣди нѣколко десетина години Турцитѣ накарале Християнетѣ да се подпишѫтъ, че ще копатъ рудитѣ на мѣсто данъкъ: всѣки младъ и старъ трѣбвало или самъ да копа или да си хване човѣкъ на двѣ, три недѣли. По причина на горната промѣна въ градътъ се тогава веселиле съ тѫпане и зурли, и всѣки, който влазялъ въ градътъ, трѣбвало да слѣзе отъ конятъ си, ако яха; когато надодохѫ Черкезетѣ, Кратовската каза останѫ свободнѫ отъ нихното нашествие. Освѣнъ Кратово пренудени бѣхѫ да работѫтъ на мадеметѣ и всичкитѣ оние жителе на съсѣднитѣ кази, които се бѣхѫ излъгале съ подписътъ си; казвамъ *излъгале*, понеже послѣ се явихѫ много злоупотрѣбления. Но сега мадеметѣ сѫ запустѣле и жителетѣ съ нетърпѣние очекватъ, за да се пакъ откриятъ, понеже много голъ свѣтъ се прѣхранваше отъ тие мадеме.

Отъ върхътъ на гората Плавица са виждатъ долинитѣ: Брѣгалнишка, Злетовска, Кратовска и Криворѣчка съ множество села. Между горитѣ протичатъ буйнитѣ „суходолия“, които лѣтѣ прѣсъхватъ, но кога надодѫтъ, цѣли скали прѣнасатъ и всичко щото имъ се срѣтне погибва; Тѣ се прѣсичатъ съ водопади, вирища, бентове и щони (глухи, скалисти дълбоки мѣста); зимѣ замързватъ, пò-голѣмичкитѣ иматъ прѣкрасна рѣчна риба. Въ горитѣ *растѫтъ* орѣхови дървя, лески, рася, буки, липи, яворе, дивячки, ситници и други голѣми и срѣдни дървета. Равнищата сѫ покрити съ нивя и ливади, прибрѣжията на рѣкитѣ съ градини, а склоноветѣ на горитѣ съ лойза. Полетата особенно на пролѣтъ се покриватъ съ цвѣтя, като съ разноцвѣтни килиме, а въздухътъ дише съ миризма. Цвѣтята, гѫстацитѣ и травитѣ, които особенно по-

1) Много бѣше желателно г. Карановъ да ни забѣлѣжеше гдѣ и какъвъ е тоя драгоцѣненъ паметникъ „една стара книга“, която той е видѣлъ и челъ. Б. Р.

Digitized by Google

криватъ полетата и бреговетѣ рѣчни, сѫ: трендафилъ, аргованъ, еглички, любичици, кърпи́-кожухи, смилъ-трава, лопенъ, щиръ, дива папретъ, щафилъ, сѣруша, глушина, палавида, зайчевина, дѣтелина, добро, срамулка, пафитъ, брекина, глогъ, кленика, шупинци, подбѣлъ, магарешки търнъ, кучешко гройзе, коприва, бубинки, силина, драка, бѫзелъ, лишавъцъ (тегавъцъ), травица, мерелка, брашлянъ, пелинъ, ракита, вътрика и др. Бреговетѣ на рѣкитѣ сѫ покрити по нѣкѫдѣ съ тополи, трепетушки, върби, търсти и др. Овошкитѣ често даватъ повторка; лозята различно добро гроздье: църно, бъло, дрѣновница, лисичина, жута пручка, буковина, мускатъ и др. Ражда се тютюнъ, памукъ.

Климата е твърдѣ здравъ. Дъждове бурни. Снѣгъ по горитѣ пада въ Септемврий. Градъ и агънци често падатъ. Роса по тревата вечеръ нѣма, а заранъ едва по нѣкога.

Народонаселението състои отъ Българе и Турци; Българетѣ по мѣстожителството си се дѣлятъ на „грагяне“ и „селяне“; а селянетѣ — на чисти „шопье“ и „поляци“ (поленци), както слушахъ. Грагянетѣ живѣятъ съ измѣнени обичаи, но селянетѣ „по старовремски“, както се сами гордѣѭтъ.

Въ селска кѫща има по триесъ, четириесъ души: старецъ, татко, майка, нихни дѣца съ женитѣ и дѣцата си и т. н. Селска „рода“ състои отъ стопанъ, стопанка, татко, майка, дѣдовци, нани, прадѣдовци, пранани, чичовци, стрини, братанци, братаници, вуйковци, вуйни, тетиновци, тетки, братя, сестри (батковци и дади — по̀-старитѣ), синове, кьеркьи, внуковци и правнуковци; дѣда, баба, кумъ, кума, кумашинъ, кумашинка, свекъръ, свекърва, сватъ, свакя, снаха, етърва, зълва, зеть, шуринъ, старейко, девери — голѣмъ и малъкъ девери. По̀малкитѣ на по̀-старитѣ праватъ голѣма честь, пакъ по̀-старитѣ и не чекатъ тая честь; по̀-малий не дава на по̀-старий да направе нѣщо самъ, безъ чужда помощь. Младата невѣста тича на половинъ часъ мѣсто да прѣсрѣтне свекра си, зета си и друг. да имъ помогне и ако носѫтъ нѣщо, зема ли го, тича напрѣдъ въ кѫщата, ставя „столици“ около огнището, тегара, донася вино, вода въ каленица, лейка, мие краката на гоститѣ и т. н. Женитѣ, ако се не побержтъ на една синия, ставятъ друга. Заранъ рано на̀й-старата жена по нѣкѫдѣ разпорежда кой какво трѣбва да праве прѣзъ денятъ. До

Digitized by Google

кѫщата „кукя“, въ която сами живѣѭтъ, има и много други строения: кошери, изби, земници, конюшници, племници и др.

За дрехитѣ на селцитѣ трѣбвало би много да се говоре, но нека кажемъ нѣколко думи. Младата невѣста носе „перянùкъ“ на мѣсто градский „венѫцъ“; перянкъ е дъщичка наредена съ бѣли, червени перя; жената по нѣкѫдѣ носе „рог“, умотанъ добрѣ, направенъ отъ коси или друго нѣщо, а вдовица — рогъ неумотанъ. Коси иматъ дълги, плетени въ отдѣлни „коцели“; на тиловетѣ си носѫтъ нѣщо като чешель, нареденъ съ пари; отъ прѣдъ иматъ низи и нáнизи (на гѫрдитѣ); на главата бѣла „кърпа“ и други шамии; „пафти“ по нѣкога посрѣбрени, „кошула“ шарена съ „кораци“ (яки) плетени; прѣкрасна „сая“, а у старитѣ „кюрдия“; „опѫнци“, жълти и червени „цревье“ (влечалкьи); алови „пешкьириня“ (скутале), леки „гункьи“. Мѫжитѣ носѫтъ бѣли клашнени дрехи съ черни гайтане; ако нѣматъ дълги пушки, то иматъ „помагалкьи“ и „востегаркьи“.

Градътъ Кратово се прѣсича съ много рѣки, надъ които има 13 каменни мостове, стари; единъ отъ мостоветѣ се нарича „Радинъ“, че го е правилъ нѣкой юнакъ, Раде,—„Големъ“ се нарича и даже чувалъ съмъ да го наричатъ „Юстинияновъ“. Тоя мостъ подпиратъ петь високи кули. Градътъ е богатъ съ много кули, стари кѫщи, подземни ходове. Кѫщи 1,000; жителе 7,000 — половина Турци, половина Българе; църкви двѣ, мѫжко и женско училища; джамии нѣколко; Турцитѣ населяватъ махлата Царина. Въ Кратово всѣка недѣля бива пазарь; по тая причина всѣка недѣля, особенно прѣдъ праздницитѣ, се сбира отъ околнитѣ села много свѣтъ.

Всичкитѣ села около Кратово иматъ развалини на стари църкви съ стари икони, по нѣкога сложени на купъ; пергаменти що е имало, сѫ разнесени по Сърбия, но пакъ се срѣщатъ. Много отъ селата сѫ турски чифлици. Селата сѫ тие:

На Югъ отъ Кратово. Шлегово, Приковци съ двѣ-три турски кѫщи, Кундино, Гризиловци, Пробищипъ, Горни-Стуболъ, Долни-Стуболъ, Плешенци, Стръмошъ, Петършина, Марчино, Калнище, Нео-Кази, Ратавица, Драчъ, Блобица. На источна страна отъ Кратово. Злетово,— тукъ бѣше отъ градътъ прѣнесенъ мадемътъ по причина на маловодието на Кратовската рѣка, има стара кула, 100 кѫщи, Турци и Българе,

Digitized by Google

стари и нова църкви, джамии; Рударе, — има двѣ стари кули, много дзидини, съ много Турци; Щалковица, Ратковица (безъ стара църква), Зелени-градъ, Чужбинъ, Чурилнякъ, Ямище, Койково, Лулово, Лесново съ знаменитъ мънастирь на св. Гаврила, Добрево съ Кула и Турци, Древено съ малко Турци, Близѫнци. На сѣверна страна отъ отъ Кратово. Горно-Кратово, Млакьи, Нежилово, Върбица, Кория. На западна страна. Желѣзница, Кукавци, Живалево, Талашманци, Туралево, Филповци, Вакѫфъ, Сакулица. Тука може да причислимъ и слѣднитѣ села, които правителственно се отнасятъ къмъ Кумановската каза, а духовно къмъ Кратовската и сѫ извѣстни подъ име „Средоречкьи", понеже се намиратъ между рѣкитѣ Пчиня и Крива-рѣка: Карпино съ мънастирь св. Богородица, Дренякъ, Осича, Дейловци, Желювино, Брешка, Халинци, Цвиланци, Байловци, Драгоманци, Канарево, Добрача, Врачевци, Степанци, Жегняне, Цвѣтишенци, Буковляне, Пузайка, Арбанашко, Враготурци, Пелинци, Макришъ, Войникъ, Облавци, Стрезовци, Ора́хъ, Страцинъ, Пе́ндакьи, Куллица, Беляновци, Ругьинци съ конюхски нѣкакви развалини. Всичкитѣ тие села сѫ населени исключително съ Българе.

На истокъ Кратово има земанье-даванье съ тие Кочански села: Райчани, Свиланово, Соколарци, Върбица, Улярци, Жегянци, Облешево, — има Турци, Банье има Турци, Теркане, Горни-По́длѫгъ, Долни-По́длѫгъ и др.

На сѣверь съ слѣднитѣ Паланечки: Старцинъ, Ранковци, Радибушъ съ радибушки со́боръ, Криви-каменъ, Любинци, Пиновци, Каваклия, Опила, Сача, Дълбочица, Конопница, Градецъ, Одрино, Търновѫцъ и др.

На юго-истокъ съ слѣднитѣ Щипски по Брѣгалница: Струйсовци — само едни лоши Турци, Пуздерци, Дрѣнякъ съ Турци и Българе, Заратинци, Куково, Трохало, Гуйновци, Гайранци, Бучище, Мечкуевци, Ранчинци, Нѣманци, Макрешъ, Струимѫнци, Свети-Николе, голѣмо село съ голѣмъ сѫботенъ пазаръ.

Е. Карановъ.

Digitized by Google

СТИХОТВОРЕНИЯ.

СТАМАТЪ И АБДУЛЛАХЪ.

I.

Въ оние люти времена,
Кога между вси племена
Е билъ на фанатизма слѣпъ
Духътъ човѣшкий черенъ робъ;
Кога юмрукътъ, саблята
Затжпквале вредъ правдата...,
Разправялъ беятъ Изеддинъ,
Старъ, бѣлобрадъ Еничеринъ,
За буйнитѣ си младини,
За всички добрини, злини,
Що сторилъ той на хората
Или отъ ревность въ вѣрата,
Ил' злато въ ракли писани
За да сбере за старини...
Разказвалъ, дърпалъ наргеле,
А цѣло пълно кахвене
Еничере го слушале,
Като съ чубуци пушале
И ту се съ него чудяле,
Ту громко му захваляле...
Разправялъ сладкодумно той,
Кждѣ и въ кой се бжхталъ бой
Съсъ Нѣмеца, съ Маджарина
Въвъ Турско и на чуждина;

Digitized by Google

Дѣ славно се е отличилъ
И царски ордени добилъ.
И клѣлъ се въ своя свѣтъ коранъ,
Какъ самъ Великий Сюлюманъ
Въвъ страшниятъ бой при Мохачъ,
Що цѣлъ вѣкъ спомняле съ плачъ
Маджарина и Нѣмеца
Кълнящецъ полвинъ-мѣсеца,
Потупалъ го по рамото,
На шепа вѣрни въ челото
Кат' го видѣлъ, че таборъ цѣлъ
Отъ Нѣмци смѣло разпилѣлъ,
И го всрѣдъ много „аферимъ"
Нарекълъ левъ непобѣдимъ...
Слѣдъ туй по име споменалъ
Юнацитѣ що билъ виждàлъ
Прѣзъ скитнический си животъ,
Отъ своя ил' отъ чужди родъ,
И на които славата
Била по цѣлъ свѣтъ пръсната...
„Но пакъ щѫ да ви кажѫ азъ",
Притурилъ той съ натъртенъ гласъ,
Слѣдъ като махнѫлъ съсъ рѫка
И дигнѫлъ димъ два облака,
„Макаръ самъ си юнакъ да бѣхъ
И много други да видѣхъ,
Че на Стамата храбростта
Съ юнашката му красота,
Съ юнашкитѣ му доблести
Въ другъ никой ми се не вѣсти,
У никого ѭ не съзрѣхъ! —
Тъй! — Нека ми не пишатъ грѣхъ
Единственний Всевишенъ Богъ
И Неговий Великъ Пророкъ,
Че хвалѫ тѫзъ невѣрна кръвь
И за юнакъ ѭ считамъ пръвъ: —
Вѣнецъ похваленъ азъ плетѫ
На дарби днесъ едни въ свѣта!"
„Мълчъ!" яростно извикало,

Digitized by Google

Кат' си лулата пръснало
Отъ гнѣвъ на ситень, дребенъ прахъ
Еничерчето Абдуллахъ,
„Чр ей — сега за тозъ ти смѣлъ
Говоръ бихъ твойта кръвь пролѣлъ!
Какъ смѣешъ ти прѣдъ толкозъ тукъ
Събранъ изъ цѣлъ голѣмъ Русчукъ
Цвѣтъ отъ юнаци дързостни
И Мюслюмане ревностни
Единъ невѣрникъ никакъвъ
Да хвалишъ кат' юнакъ най-пръвъ! —
На челото на наший родъ,
Като на никой другъ народъ,
Зарѣле сж и напрѣди,
Заржтъ и днесъ безъ брой звѣзди
Юнашки, ясно блескави!“ — —
Изъ тие думи хубави
Като зефирецъ че повѣлъ
И съ мирзмитѣ си налѣлъ
Утѣха въ всичкитѣ сърдца...
Прѣдъ малко мрачнитѣ лица
Отново се усмихнжле,
И живо се размърдале
Челмитѣ и кауцитѣ;
Отново се чубуцитѣ
Изпразвале и пълниле,
И въ кахвенето екнжле
Отъ разговорки, веселъ смѣхъ
Кюшетата и четертѣхъ...
„И ето! още утрѣ азъ“,
Притурило съ тържественъ гласъ
Еничерчето огненно,
За слава жедно, пламенно,
„Дружина ще поведж
И вързанъ ще ти доведж
Прехваленията твой Стаматъ
На вранений ми конь крилатъ
Отзадѣ за опашката,
Слѣдъ кат' му отъ дружината

Digitized by Google

Живъ не оставж ни единъ!“
„Добрѣ“; повърнжлъ Изеддинъ,
„Прѣмного ще се радвамъ азъ,
Кат' видж че и между насъ
Се срѣщнжло юнакъ роденъ,
Съсъ сила, дързость тъй даренъ,
Стамату дѣт' да е смѣилъ
Да се опре и го надвилъ! —
Едничекъ синъ на тоя свѣтъ
Азъ имахъ кат' тебъ гиздавъ младъ,
Кат' тебъ съ духъ огненъ, безстрашливъ,
Кат' тебе и славолюбивъ...
Той съсъ Стамата въ кървавъ бой
Опропасти живота свой...
Стамата ако умъртвишъ,
Ти и за мен' ще отмъстишъ.
И азъ за туй ще те даря
Съ едничката си дъщеря
Ще ти дамъ и кжщята си
А съсъ тѣхъ и имота си.
Пространния ми домъ богатъ
Великолѣпенъ е палатъ
Съ келими красни вредъ посланъ
Изъ славний Перски Испаханъ;
А вситѣ му покжшнини
Сж изъ Дамаскъ все купени:
По тѣхъ грѣй злато, сребро вредъ
Съсъ скжпи камънье безъ четъ...
А колко е богатството, —
Въ санджцитѣ ми скритото, —
Нито самичъкъ ази знамъ!..
Когато видишъ пъкъ ти самъ
На дъщеря ми хубостта,
Попитай се да ли въ свѣта
Подобна друга си видѣлъ...
Роди ми іж Калоферка,
Прѣлична бѣла Българка: —
Очитѣ ѝ Стамбола цѣлъ
Би само, вѣрвай, купиле! —

Digitized by Google

Бждете ми свидѣтеле
За туй вий всинца сбрани тукъ,
Па нека знай и цѣлъ Русчукъ,
Че щомъ Стамата той затрий,
Отъ менъ туй всичко ще добий!"
„На добъръ часъ! На добъръ часъ!"
Извикале съ гърмовенъ гласъ
Еничеретѣ всичкитѣ.
„Дано, дано ти силитѣ
Богъ, Абдулахе, удвои
И смѣлостта ти утрои
Стамата за да побѣдишъ
И щедро да се наградишъ!
Ний всинца въ тоя подвигъ щемъ
На помощь да ти притечемъ!
Ще смжкнемъ ний и тъзъ чета
И ще покажемъ на свѣта,
Всегда че Мюслюманина
Прѣдъ Бога има прѣднина;
Че е роденъ той да владѣй,
Да заповѣдва да живѣй,—
Невѣрника пъкъ черенъ робъ
Да му й отъ люлка чакъ до гробъ!"— —
Отъ туй безкрайно насърдченъ,
Съ надѣжди сладки опоенъ,
Се Абдуллахъ тѣмъ поклонилъ
И крайно имъ благодарилъ,
Като имъ е далъ искренна
Чакъ отъ земята „темена"...
За да пъкъ трайность додаде
На сторений сговоръ,— съ кахве
Почерпилъ редомъ всичкитѣ...
На много и чубуцитѣ,
За още по̀-голѣмъ „икрамъ",
Съсъ свой тютюнъ напълнилъ самъ...

II.

Едвамъ испѣле ходжитѣ
Въ Русчукъ вредъ по джамиитѣ

Digitized by Google

Молитвитѣ си утренни
И веч' отъ всичкитѣ страни
Еничере сѫ рукнѫле,
Все на конье възсѣднѫле,
Къмто пространний Унъ-Мегданъ.
Тамъ билъ отъ всичкиитѣ избранъ
Въ мигъ Абдуллахъ зарад' сердаръ
Споредъ войводскиятъ си даръ,
И че билъ мѫжъ неустрашимъ
И съсъ куршумъ *ненаранимъ*...
Щомъ неговий гласъ загърмѣлъ,
Алая се поклатилъ цѣлъ.
Безчисленнитѣ зрителе
На вредъ му пѫтъ отваряле,
И прѣзъ дѣт' минѫлъ съ „урала!"
Махлата цѣла гръмвала...
Напрѣдъ вървѣлъ сердаря младъ,
Възсѣднѫлъ на арабски хатъ.
Едни сѫ се очудвале,
Съ устата си кат' цъкале,
На кончето му вранено
И на сѣдлото сѫрмено;
Юнацитѣ — на пушката,
Дор' три аршина дългата,
На саблята, пищолитѣ,
Съ вкусъ вредъ ишлемелиитѣ,
И на широкий ятаганъ
Съсъ чисто сребро обкованъ;
А пъкъ на вредъ ханѫмкитѣ,
Що гледале прѣзъ клѣткитѣ —
На малкитѣ си прозорци —
На мѫжскитѣ му хубости,
На гѫжвата, на дрехитѣ,
Въвъ злато потопенитѣ...
И всѣка Бога молила,
Кат' го тъй гиздавъ гледала,
Невѣрника той да надвий
И *Шернифето* да добий,
Че инакъ би „язѫкъ" било.

Digitized by Google

За вжгленното му око,
За руменитѣ му страни,
За крѣхкитѣ му младини...
Слѣдъ младиятъ непетъ сердаръ
Вървѣлъ е снажний байрактаръ.
Въ ржка държалъ зеленъ байракъ
Съ полвина-месечния знакъ,
И е разсмивалъ изъ Русчукъ
Съ два лактя дългий си каукъ,
На който се кандилкала
Вълча̀ опашка съ дрънкала
Съ пантлїки разношярени
Съсъ флутури обсипани,
Еничерския дребосъкъ.
Слѣдъ него сж вървѣле пъкъ
На шумния полкъ бандата,
На таламбази тумкаща,
И триста башъ Еничере, —
По дѣдо, баба Българе,
А пакъ за тѣхъ бичъ на̀й-жестокъ...
Щомъ бейовътъ домъ бѣлъ, високъ
Сердаря отъ далечъ съзрѣлъ,
Неволно трѣпнжлъ, прибѣлѣлъ
И силно боднжлъ хата свой,
Въ духътъ съсъ чуденъ безпокой...
А коня рипнжлъ, зариждѣлъ
И кат' стрѣла е полетѣлъ,
Дигащецъ облаци отъ прахъ: —
Съсъ мжка го спрѣлъ Абдуллахъ
На бея чакъ при кжщата.
Отъ туй се дѣчорлигата,
Що тамъ била, оплашила
И съ крѣсъкъ, съ плачъ е бѣлснжла,
За да се скрие, портата
Отваря ѭ въ мигъ всичката...
Прѣдъ любопитний остъръ зракъ
На нашия напеть юнакъ
Прѣдставя се чаровенъ рай...
Въ минутата отъ край-до-край

Digitized by Google

Богатий дворъ прѣгледалъ той
И смаяниятъ погледъ свой
Върхъ прѐлестниятъ ангелъ спрѣлъ,
До портата що е стоялъ,
Кат' о земята прикованъ,
Отъ ужасъ, радость обладанъ...
А тя блещѣла съ хубости,
Съ небесни, благи нѣжности,
Що съ кисть не билъ би се наелъ
Да улови ни Рафаелъ!..
При идваньето ѝ въ свѣта
Твореца смѫкнѫлъ отъ твърдта
Двѣ отъ нѝй-яснитѣ звѣзди
И турилъ ѝ ги за очи!.,
А за да ѝ пъкъ исплете
Косицата и вѣждитѣ,
Отъ черно-черния предѣлъ
На вѣчний мракъ той часть е зѣлъ!..
Божественно ѝ пъкъ скроилъ
И съ лика ангелска дарилъ
Лицѐто снѣжно, румено
Отъ облаче памучено
Съ трандафеленоаленъ край
Отъ първий първъ вечѐренъ Май!..
Душата си, сърдцето си
И цѣло битието си
Кат' той на погледъ промѣнилъ,
Тозъ огненъ погледъ въ неѭ впилъ!
Два погледа, двѣ мълнии
Се между тѣхъ кръстосале
И въ мигъ въ сърдцата си тѣ рай
Съ небесни хубости безъ край
И двамата осѣтиле
И духомъ въ новъ свѣтъ хвъркнѫле,
Въ надзвѣзденъ прѣчаровенъ свѣтъ
Съсъ радости и жалъ богатъ, —
Въ свѣта на вѣчната любовь!...
Кат' Абдуллахъ билъ вечь готовъ
Да скокне долу, и завчасъ

Digitized by Google

Да грабне тозъ блестящъ елмазъ
И съ него сетнѣ да лети,
Безъ да се впуща въ бой, въ бѣди,
Дори до края на свѣта,
И нѣйдѣ въ сладка простота,
Далечъ отъ всѣкой шумъ, порокъ,
При бистъръ, сребъренъ потокъ,
Срѣдъ Божий красенъ, воленъ свѣтъ,
Безъ злато съ щастие богатъ
Да си прекара жизънята..,
Затворила се портата
Въ мигъ отъ невидими рѫцѣ...
Тъй той съ раступкано сърдце,
Съ надѣжди медени безъ брой,
Съсъ мисли красни въ пѫстъръ рой
(Какъ ще Стамату да пролѣй
Кръвта и щастно ще живѣй...)
Се съ ангела си раздѣлилъ,
Кат' сладкия нектаръ испилъ
На първий жаръ на любовта,—
Единъ, безцѣненъ на свѣта!..
И пакъ алая свой повелъ,
Главата си като навелъ,
Въ която е по пѫтя цѣлъ
Все нейний красенъ ликъ блещѣлъ.
А тя съ вълнуеми гѫрди
Отъ чувства хубави, свети,
Ту прибѣлѣла кат' стѣна,
Ту отъ божуръ по̀-румена
Съсъ буенъ пламакъ въ погледа
Е влѣзла въвъ градината.
И дълго време тамъ е тя
Срѣдъ миризливитѣ цвѣтя
Прекарала. Дѣ хубави
Отъ росни, нѣжни — всѣкакви
Цвѣтя е китки вързала,
Ту съсъ внимане слушала
Прѣсладкий гласъ на птичкитѣ;
Ил' между съ цвѣтъ покрититѣ

Digitized by Google

Трандафели кат' сѣдала,
Се е задълбочавала
Въвъ сладки мисли и мечти,
Безъ брой кат' свѣтлитѣ звѣзди...
Било ѝ драго, весело,
Сърдцето ѝ въ сласть плавало..;
А пакъ сълзи елмазени
Блещукале въ очитѣ ѝ!...

III.

Когато пъстрата чета
Еничерска вънъ изъ града
Излизала, — прѣвесело
Се сълнцето усмихвало
Веч' изъ зеленитѣ лозя
На бѣлитѣ въ Русчукъ кѫщя.
По българскитѣ дворища
Напетитѣ дѣвойчета
Се отъ вода завърщале
И пѣящецъ окачвале
На кукитѣ подъ стрѣхата
Прѣбѣлитѣ котлета.
Биле тий нѣжни, гиздави
Кат' цвѣтовцетѣ хубави,
Що си въ тозъ утрененъ златъ часъ
Подъ роснятъ зарящъ елмазъ
Коронкитѣ развивале
И миризми пилѣяле...
Щомѣ тѣхний пламакъ въ погледа
И прелестта въ усмивката
Зората е погледвала,
Отъ срамъ се причервѣвала!..
Тѣмъ ризитѣ по бѣлина
Снѣга на Стара-планина
Що сѫ трижъ надминувале,
На млѣчний редъ завиждале,
На пȍлвинъ съ устнитѣ имъ скритъ,
Отъ зѫбки като маргаритъ...
Пръстилкитѣ имъ алени

Digitized by Google

Имъ се съ странитѣ румени
За първенство прѣпирале;
Карленкитѣ отстжпвале
Пъкъ прѣднина по чернота
На яснитѣ имъ очета,
На вѣждитѣ имъ тенани
И на коситѣ свилени!..
А самъ-тамъ прѣдъ хамбаритѣ,
Съсъ жито въ пръстилкитѣ
Сж бабички прегърбени,
Съ лица отъ старость сбърчкани,
Съ отдавно веч' изгаснжлъ гледъ,
Съ сърдца завити въ сѣчковъ ледъ,
Домашния гадъ свиквале
И му зърна подхвърляле...
Изъ вракнитѣ пъкъ плетени
На вредъ, съ ржцѣ запършени,
Сж за въ чердата булкитѣ
Искарвале веч' кравитѣ...
По сундормитѣ съ псетата
Ил' съ коткитѣ дѣчицата
На припекъ си играяле
И туй, онуй гаракале...

А въ майский кжръ вънъ отъ града
Заряла райска красота:
Усмихвалъ се кат' момъкъ младъ
Чаровновъзроденій свѣтъ.
Вредъ птички сладко пѣяле,
Вредъ миризми пилѣяле
Отъ цъхвнжлитѣ цвѣтовце
Прохладни, тихи вѣтровце...
Въ лозята буйни, весели,
Що грозденца веч' мѣтале,
Звѣкале сж мотикитѣ
Въ ржцетѣ на работнитѣ
Лозаре,— тамъ осжмнжле.
Самъ-тамъ пъкъ сж подскачале
Озъртащецъ се зайцитѣ,

Digitized by Google

И плашиле сѫ вранитѣ,
На орляци що зобяле
Черешитѣ озрѣяле..,
А по пространното поле,
Що е било като море
Отъ весела зеленина,
Съсъ цвѣтовце попѫстрена,
Пасѣле сѫ си ваклитѣ
Стада тукъ-тамъ овчаритѣ.
Съ подпрѣнъ гърбъ о тоягата,
Мнозина отъ тѣхъ съ свирката
Тѫгитѣ сѫ разпѫждале,
Що имъ сърдцата късале.
Вълшебенъ, нѣженъ и унилъ
Гласътъ на свиркитѣ имъ билъ.
Омайвалъ той ухото ти,
Пронизвалъ въ мигъ сърдцето ти
И ти духа испълвалъ цѣлъ
Съ таи́нственъ, тънакъ, кротъкъ жаль...
На лѣво мамилъ погледа
Съ великолѣпна красота
Пѣкъ Дунавътъ величественъ.
Кат' исполинский сребъренъ
Ширитъ е разпростиралъ той
Шумливия и бързъ токъ свой
Посрѣдъ зелений върбалакъ
На дѣсния си и лѣвъ брѣгъ,
На който двата краища
Срѣдъ синкавитѣ хълмища —
Въ вериги дълги свързани,
На сивитѣ далечини —
Пламтящи съ златна яснота,
Изчезвале прѣдъ погледа...
Въ водитѣ му утихвале
Прѣясно се оглеждале:
Небеснинятъ азуренъ сводъ
Съ снѣжнобѣлий дви́жимъ родъ
Отъ облачки памучени
Съсъ краища пуртурени;

Digitized by Google

Заплетенитѣ редове
На разни водни гадове, —
На пеликани, жерави,
На диви гѫски крѣкави,
На дроплове, камѫшници,
На пегазинки, кибиси,
Що сѫ къмъ северъ хвъркале,
Кат' тѫжно се обаждале, —
И върбалака младъ, засмѣнъ,
Отъ тънакъ вѣтрець разлюлѣнъ,
Дѣт' ясний кукувичинъ гласъ
Ечалъ звънливо часъ-по-часъ...
Тукъ-тамъ покрай блатливий брѣгъ
Се вѝждалъ щъркель дългокракъ
Да крачи важно мълчишкомъ
И хитъръ погледъ крадишкомъ
Да мѣта вредъ наоколо,
За да съзрѣ на колело,
Въ тревата дѣ спи нѣкоя
Блатлива синкава змия...
Въ самитѣ златни пъкъ води
Отъ снѣгъ пò-бѣли лѐбеди
Съ крила полвинъ разпѫнати,
Съсъ шии гордо дигнѫти
Полекичка си плавале,
На рѣдко кат' издавале
Гласа си сладъкъ и гръмливъ...

Въздухътъ прѣсенъ съживливъ,
Усмихнѫтия майский свѣтъ,
Зефира пъленъ съ ароматъ,
Приятний гласъ на птичкитѣ
Поклатиле на всичкитѣ
Еничере духътъ заспалъ, —
И цѣлий полкъ съ дивъ гласъ запѣлъ,
Кат' на коньѐтѣ въ кормитѣ
Си впилъ жестоко шпорнитѣ...
Коньетѣ сѫ запърхале
И кат' стрѣли се спустнале. —

Digitized by Google

Гжстъ прахъ обвилъ алая цѣлъ,
Що е кат' вихъръ зълъ летѣлъ.
У долнитѣ му облаци
Кръстосвале се блесъци
Отъ потковитѣ сребърни
На хатоветѣ вранени;
Кат' ясно сълнце въ горнитѣ
Зарѣле сж пъкъ пушкитѣ
На полка адски радостенъ,
Че ще да си чрѣзъ кражби, плѣнъ,
Чрѣзъ жертви отъ невѣрнитѣ
Напълни пакъ кемеритѣ...
А срѣднитѣ му пъкъ вълма
Съ Еничерскитѣ облѣкла
Прѣшарени се сливале
Въ едно, и образувале
Джга съ мжтни ивици...
Въ тозъ мигъ тѣзъ диви конници
Се отъ далечь показвале
Кат' ликъ отъ черни ангеле,
Искокнжле изъ мрачний адъ
Въ прѣкрасний Божи райски свѣтъ
Съсъ мисъль въ него всичкото
Добро, изящно и свето,
Туй, що се съ кървь купувало,
Що вѣкове изисквало,
За да се развиѐ до цвѣтъ,
За да даде и плодъ благать,
Да сгазжтъ въ мигъ, да осквернжтъ,
Да изгоржтъ, да раззоржтъ! — —
Слѣдъ малко сж биле тий вечь
Отъ Липненский лѣсъ не далечь.
Съ юздата вранений си хатъ
Като възвилъ сердаря младъ,
Съ гласа си ясенъ загърмѣлъ;
Алая тутакси се спрѣлъ,
И дивото си пѣнье, викъ
Като съсъ ножъ пресѣкълъ въ мигъ.
„Дружино!“ викнжлъ Абдуллахъ,

Digitized by Google

„Азъ вѣрвамъ, че отъ зайчий страхъ
Не е трепералъ въ бой отъ васъ
Нито единъ до тоя часъ,
Че и днесъ ще сте сѫщитѣ,
Че лавритѣ сѫ нашитѣ! —
Стаматъ въ тозъ лѣсъ преспалъ нощесь,
Тукъ трѣбува да е и днесъ.
Изподъ оние дѫбове,
Що дигатъ свойтѣ върхове
Дори до синьото небе,
Сега той трѣбва да ѣде
Кебапъ отъ тълсти шиленца
И изъ кована бѫклица,
Ужъ зарадъ сила и куражъ,
Да смучи роенъ пелинашъ.
Да идемъ тамъ! Додѣ той тлѣй
Въ пиянство гнѫсно и гулѣй,
Кат' заекъ да го уловимъ
И славно въ Русе да летимъ! —
Дързайте! всѣкиго отъ васъ
Съсъ злато ще обсипѫ азъ! —
За бичъ противъ невѣрнитѣ
Избралъ Богъ Мюслюманитѣ,
И тѣхний родъ въвъ сѣкий бой
Съ рѫката си закриля Той;
Всегда побѣдата съ твърдъ кракъ
Върви прѣдъ тѣхний светъ байракъ,
Кат' сяенъ, блескъвъ серафимъ! —
Дързайте! Ний ще побѣдимъ!"
И свършилъ, кат' съсъ своятъ кривъ,
Прѣблескавъ, гѫнчестъ и звънливъ
Мечь махнѫлъ надъ главата си
На кръстъ, и изъ очитѣ си
Отъ буйни искри порой цѣлъ
Наоколо си разпилѣлъ, —
Що съ приказки облѣчено
Тъй би било изрѣчено:
„Да, ще загине онзи песъ! —
Тя моя трѣбва да е днесъ!

Digitized by Google

Самъ Богъ ще да іѫ пожелай
На моята любовь безъ край! —
Отъ Вишнията е тоя день
Да ме прослави отреденъ
И съ неіѫ да ме награди! —
Да, моя мечь ще побѣди,
Макарь на цѣлий даже свѣтъ
Стихиитѣ въ боя Стаматъ
На помощь да си призове!“ — —
Но тѣзъ му буйни звукове
Въздуха салъ раздрускале,
И въ шумний кѫръ заглѫхнѫле...
Съсъ бистритѣ си умове
Прѣхрабритѣ му левове
Кроиле сѫ другъ славенъ планъ...
И байрактаря Сарпъ-Османъ,
Що боло тѣхнитѣ сърдца
Въ туй време, рекълъ съсъ уста:
„Сердарю! намъ юнацитѣ
Сѫ всичкитѣ въвъ битвитѣ
Калéни, единътъ салъ
Би сто невѣрни разпилѣлъ
Като „сюйрия“ пилета! —
До днесъ ни е дружината
Пролѣла, както знайшъ и самъ,
Отъ ревность въ наша „динъ-исламъ“,
За славата Пророкова
Невѣрна кървь до толкова,
Дѣт' наедно ако да бѣ
Възможно тя да се сбере,
Потокъ ужасенъ би тозъ часъ
Потекълъ, що съ вида си мразъ
Отъ страхъ налѣлъ би въ жилитѣ
И на нàй-сърдчеливитѣ!
Що би отъ милость, жалъ голѣмъ
И всичкий свѣтъ бездушенъ, нѣмъ
Направилъ въ мигъ да заридай
Съ нàй-ясенъ плачъ отъ край до край!..
Стаматъ и толкозь момци днесъ

Digitized by Google

Да има, колкото въ тозь лѣсъ
Стърчѫтъ дървета, — катъ нашъ робъ
Пакъ ще да слѣзе въ черний гробъ!..
Но — чуй на всѣкой нашъ юнакъ
Какъ тупа коня потенъ съ кракъ,
Какъ си гризе юздата съ шумъ,
Имущъ сѣно, ечмикъ на умъ...
Пъкъ и на всѣкиго отъ насъ
Глуши ушитѣ въ тоя часъ
Стомаха празенъ съ веселъ плачь,
Кат' иска медъ и бѣлъ погачь...
За туй ни първомь поведи
Въвъ Липникъ и Гагаля ти!.."
„Въ Гагаля, въ Липникъ!" полка цѣлъ
Съ единъ гласъ громко изревалъ,
„Сърдце ще да си додадемъ
Като похапнемъ, попиемъ
И тамъ като си саблитѣ
Най-първомъ на невѣрнитѣ
Въ кървта ний натопимъ!.." И въ мигъ
Препуспѫле си съ крѣсъкъ, викъ
Коньетѣ легки, пламенни
Къмто селата речени,
Дѣт' да имъ сложи въ жертва, въ плѣнъ
Билъ съ мѫки, отъ страхъ принуденъ
Опаданѫлий злочестъ нашъ родъ
И стока, и честь, и животъ!... (Слѣдва).

И. ДАНЕВЪ.

Digitized by Google

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

I.

Стойна Ениньовка и Еничеринъ Склафъ.

(Записалъ М. Дриновъ въ Панагюрище).

Въ едно ржкописно описание на България, което е писано въ 16-тий вѣкъ на Италиянски езикъ и отъ което единъ прѣписъ се намира у мене, между друго се разсказва, че въ онова време Турското правителство чрѣзъ всѣки седемъ годинъ отбирало пò-здравичкитѣ Български дѣца, закарвало ги: едни въ Едрене, други въ Цариградъ, трети въ Бруса, и тамъ въ особни *кжили* ги отгледвало, додѣ стигале на възрасть, па послѣ ги пущало въ еничерската си войска. Въ тая пѣсень въ твърдѣ поетиченъ видъ се излага това събиранье Български дѣца за еничере. Тя е записана въ Панагюрище: на неіж вниманието ми обърнж почтений панагюрски гражданинъ г. Недѣльо Ланджовъ, — слушáхъ іж отъ нѣколко жени, но нàй-пълно и нàй-добрѣ ми іж изкара баба Рада (Цончовица), отъ която іж и записахъ. Сравн. „Le navigationi et viaggi nella Turchia di Nicolo de Nicolai del Delfinato“. 1587 р. 140-143.

1 Танкá Стойно Ениньовко!
Прочуло сâ[1]) Еничерство,
И дошле сâ Еничере:
Склаф е паднжл у попбви,
5 Момците му по 'се село.

1) а се изговаря чисто, ясно,— а â малко нѣщо глухо; това глухо â пòвечето се чуе въ окончанието на женскитѣ имена, обаче не всѣкога. За сега ние не можемъ да опредѣлимъ, въ какви случае тукъ се чуе глухо â и въ какви ясно а.

Digitized by Google

Склаф си попу проговори:
„Е ти, попе, книжовниче,
„Книжовниче, духовниче!
„Штѫ[1]) тâ питам да ми кажеш:
10 „Имате ли в село дяца,
„В село дяца за зимане
„За прямлади Еничере?
Поп си Склафу отговаря:
— Е ти, Склафе, силни Склафе,
15 — На ли питаш,— да ти кажѫ,
— Да ти кажѫ, да не лъжѫ.[2])
— Кое село дяца нема,
— Коя горâ без пѫтеки,
— Коя водâ без камане?
20 — Наше село дяца има:
— Ето тука танка Стойна,
— Танка Стойна Ениньовка!
— И тя има три синове,—.
— И тритя[3]) сѫ за зимане
25 — За прямлади Еничере.
Склаф си попу отговаря:
„Е ти, попе, книжовниче!
„Я, да викаш танка Стойна,
„Танка Стойна Ениньовка:
30 „Да доведе три синове,
„Да ги видѫ добри ли сѫ,
„Добри ли сѫ за зимане,
„За прямлади Еничере.

---

1) ѫ въ срѣдата на думитѣ се изговаря като широкъ и, така да речемъ, дълбокъ глухъ гласъ. Въ крайтъ на думитѣ ѫ-то по нѣкога се изговаря като â.

2) ъ въ нѣкои думи се изговаря, въ пѣснитѣ, като чисто а, чрѣзъ което ние сме го и писале въ такива случае: танка, на, ладжица, сабра и пр. (тънка, нъ, лъжица, събра). Тука, въ думата лъжѫ, та и още въ нѣкои думи ъ се изговаря като ѫ.—При л, и р, когато прѣдъ тѣхъ се намира съгласна, старобългарский ъ (и ь) нѣма никакъвъ гласъ. Това показва, че въ тие случае л и р и въ Панагюрското, както и въ много други Български изговаряния сѫ гласни. Любопитно е, че въ такива случае при р-то по нѣкога се губѫтъ и гласнитѣ а и и: на мѣсто страна и прилича, изговарятъ: стрна, прлича.

3) Тритя (синове). Тукъ имаме доказателство, че множественното число отъ членътъ тъ е тѣ, а не те, както мислѫтъ нѣкои.

Digitized by Google

Поп повика танка Стойна,
35 Повика ê, и дошля ê[1]).
Склаф си Стойни проговори:
„Е ти, Стойне Ениньовко!
„Кажат, имаш три синове,
„И тритя сѫ за зимане
40 „За прямлади Еничере.
Стойна викнѫ, та заплака:
— Веднѫѫ[2]) доде Еничерство, —
— Заведе ми мила брата;
— Па повтори Еничерство, —
45 — Заведе ми прво либе;
— Сега третьо Еничерство,
— Да ми земе три синове!
Склаф си Стойни отговаря:
„Танка Стойне Ениньовко!
50 „Мож ли позна мила брата,
„Позна ли щеш прво либе?
А Стойна му отговаря:
— Ей ти Склафе, силни Склафе!
— Не штѫ позна мили брата,
55 — Че бех азе оште малка,
— На штѫ позна прво либе,
— Че бе в горâ дрводелец,
— Дрводелец, самострелец, —
— Та отиде в явор горâ
60 — Да отсече явор дрво,
— Та отфркнѫ явор трескâ
— Удари го в клетá главâ
— Направи му личен белег
— Личен белег на главâтâ.
65 Склаф си попу проговори:

---

1) ê, което тукъ застѫпя мѣстото на старото іѫ, се изговаря като глухъ гласъ, който, обаче, се отличава отъ другитѣ глухи гласове ѫ, ъ, â, прилича на тъмно е.

2) Тънкитѣ съгласни б, в, г, д, ж, з кога се намиратъ прѣдъ глухитѣ к, п, с, т, ф, ц, ч, ш или въ крайтъ на думитѣ, превърщатъ се въ съотвѣтственни глухи. Но защото това не е нѣкое особно свойство на панагюрското изговаряньe, а е общо свойство на българский езикъ и токо речи на всичкитѣ други словѣнски езици, то намираме за пò-добро въ тие случае да задържимъ въ писмото си тънкитѣ съгласни.

Digitized by Google

„Е ти, попе книжовниче!
„Да саберешь 'сéте момци,[1])
„'Сéте момци от 'сé село.
Поп си сабра 'сете момци
70 'Сете момци от 'се село.
А Склаф им проговори:
„Свалете си калпаците,
„Та да види танка Стойнâ,—
„Позна ли ште прво либе.
75 А тия го послушахж,
Свалихж си калпацитѣ,
Калпаците от главите.
Не познала танка Стойнâ,
Не познала прво либе.
80 Па си Склафу отговаря:
—Е ти Склафе, силни Склафе!
—И страх мâ е, и срам мâ е,
—И срам мâ е, и грях мâ е,—
—Я си свали висок калпак!
85 Склаф си свали висок калпак,
А то било Стойниното,
Стойниното прво либе.
Познала го танка Стойнâ,
Познала го по белега,
90 По белега на главâтâ.

2.

Стоянъ и три самодиви.

(Записалъ М. Дриновъ въ Панагюрище).

Тая пѣсень е напечатана въ сборникътъ на приснопаметнитѣ Миладиновци (стр. 84) и въ „Лѣтоструятъ на г. Хр. Г. Данова за 1876 г. (стр. 152). Въ нашиятъ прѣписъ тя е по-пълна: отъ него сега става ясно, отъ що се е разболѣлъ „младъ Стоянъ". Особно любопитна е тая пѣсень по това, че въ неіж се споменуватъ *девет кралици* и *десета царица*. Въ

[1]) Всичкитѣ момци, сирѣчъ Еничеретѣ.

Digitized by Google

единъ старъ исторически паметникъ, писанъ още въ 12-тий вѣкъ, се говори, че старото Българско царство се е дѣлило на деветь княжества, правителетѣ на които сѫ биле подчинени на царьтъ. Глед. нашето ново съчинение: „Южные Славяне и Византія въ X-мъ вѣкъ“. Москва, 1876 глава III. Прѣписътъ си сме написале въ Панагюрище отъ Мария Иончова.

1 Маре Стоене, Стоене!
Стояну госте додохѫ
Девет сестрици кралици·
Десета Рада царица.
5 Довела мѫжко детенце, —
Мѫжко ѝ дете врлаче:
Дене не дава да седне,
Ноште не дава да легне.
В полуноѭ водâ поиска:
10 — Водица, мамо, водица,
— Макар половинъ ладжица![1])
— Устата да си натопѫ,
— Срцето да си раскваса.
Водâ си нема ни капкâ.
15 Дават му вино, то не ште, —
Дават му бистра ракия,
То не ште да ê накуса,
На токо вика — водица!
— водица, мамо, водица! —
20 Майкя Стояну думаше:
„Я земи, сине, две стовни,
„Та иди, сине, та иди
„На самодивско езеро,
„Та налей водâ студенâ“.
25 Стоян си юзе две стовни,
Та е на водâ отишъл
На самодивско езеро
Там си завари млад Стоян
Три жени, три самодиви:
30 Едната беше леля му,
Другата беше стрина му,

1) Въ тая дума, както и въ още нѣкои, Панагюрци изговарятъ ѫ-то, като дж.

Digitized by Google

Третята учиная му,[1])—
Месечината сваляхѫ,
Бяла ê крава̂ правехѫ,
35 Пресно̀ си мляко доехѫ.
Като видяхѫ млад Стоян,
Тие Стояну думахѫ;
„Маре Стоене, Стоене!
„Проклета да е майкя ти,
40 „Що та̂ в полунощ допрати,
„На тая вода̂ студена
„Със тие стовни шарени.
„Тая сѫ вода̂ не пие,
„Тая е вода̂ галатна̂.
45 „Скоро по̀-скоро да с' идеш,
„През прага да си преминеш,
„Доде сѫ петли не пеле;
„Майкя ти да та̂ лекува
„От коледарче кравайче
50 „От бяла лоза шумâта̂."
Той си са̂ назад поврнѫ,—
Люта го треска растресла,
Клета го глава̂ блснѫло:
Додето в двори да влезе,
55 А той си паднѫ млад Стоян.
56 Та па са̂ с душа̂ раздели.—

Като искара пѣсента, пѣснопѝкята (Мария Йончова) ми разтолкува разболѣваньето на Стояна така: „Самодивитѣ, каже, искале нѣкого да погубатъ, та му правиле магия. Па като дошълъ при тѣхъ Стоянъ, а то магията хванѫла него.

3.

Женидба на Сълнцето.

(Записалъ М. Дриновъ въ Панагюрище).

Пѣсень за жененье на сълнцето първъ пѫть биде обнародвана отъ покойний Раковски въ „Показалецъ или рѫко-

1) Въ календарятъ на г. Хр. Данова отъ 1876 г.
Пѫрвата беше леля му,
Втората беше баба му,
Третата беше стрина му.

Digitized by Google

водство, какъ да се изискважтъ нàй-стари чърти нашего бытия“ и пр. Одесса 1859. Такава пѣсень издаде прѣди нѣколко месеци и г. Дозонъ въ сборникътъ си: „Български народни пѣсни“. Парижъ 1875 стр. 17. За сега нѣмамъ при себе „Показалецътъ“ на Раковскаго, но до колкото помнж и както ме увѣряватъ нѣкои приятеле, и тамъ тая пѣсень е издадена по сжщий прѣписъ, по който іж е издалъ сега г. Дозонъ и който іж е написалъ отъ г. Славейкова (дѣ?). Въ Панагюрище азъ слушахъ тая пѣсень отъ нѣколко жени, но нàй-добрѣ и нàй-пълно ми іж искара баба Василя (Йончовица), отъ която и записахъ прѣписътъ, който обнародвамъ тука. Той е малко нѣщо пò-пълнъ отъ прѣписътъ на г. Славейкова и е особно любопитенъ чрѣзъ това, че ни показва, коя е била втората (напустнжтата) невѣста на сълнцето,— тя била „хубава Дена Деница“. Въ новий прочутий сборникъ на г. Верковича („Веда Словена. Български народни песни“. Београдъ 1874) намираме една дълга пѣсень: „Сонцева женитба со мома Вжлкана“, която твърдѣ малко прилича на нашата, и види се, че е сочинена или поне прѣмайсторена отъ нѣкой прѣкаленъ Български патриотъ. За тая пѣсень и уобще за новий сборникъ на г. Верковичъ ние щемъ поговори други пжть.

1 Мома Марио, Марио!
Мария либи слнцето,—
Мария вън не излази,
Слнцето да ê не види.
5 Марии майкя мащтехâ,
Марии вярâ не фата:
Окжпа мжжко детенце,
Опрала песлин пелени
Та ги по двори распроснж, —
10 Темен сâ облак зададе
Та ситна роса прироси.
Майкя Марии думаше:
„Моме Марио, Марио!
„Я изляз вънка, Марио,
15 „Сабери песлин пелени!“
Излязла беше Мария
Пелени да си сабере;

Digitized by Google

Ка ê видяло слнцето,
Три дни стояло, греяло,—
20 Испогори малки моми,
Малки моми по нивето,
Косачете в ливадето.
Слнцу си майкя думаше:
„Синко ле ясно слнчице!
25 „Стига стоя, стига грея,—
„Изгоряхѫ малки моми,
„Малки моми по нивето,
„Косачете в ливадето.
„На кога бѫде слнчице.
30 „На личен ден на Велиден,
„Пó на личен на Гергьов ден,
„А ти ми пусти люлила,
„Люлила на крива врбâ;
„Да врвѫт моми, и жени,
35 „И кара гюзел невести
„В люлила да се люлеѭт.
„Довно ми доде Мария,
„И тя в люлила да влезе,
„В люлила да сâ люлее,—
40 „А ти ù дигни люлила!“
Послушало е слнцето!
Кога било на личен ден,
На личен ден на Велиден,
Пò на личен на Гергьов ден,
45 А той ми спуснѫ люлила,—
Врвяле моми и жени,
Та сâ в люлила люляхѫ.
Марии майкя думаше:
„Синко, даштерко Марио!
50 „Я иди, синко Марио,
„Я иди при твой сранки
„Та сâ в люлила полюлей.
Послушала ê Мария,
Та сâ хубаво премени,
55 Па на люлила отиде.
Штом в люлила сâ покачи,

Digitized by Google

Господ издигнѫ люлила,—
След Мария си течеше
Марии майкя маштеха,
60 Теком течеше викаше:
„Синко, даштерко Марио!
„Азе штѫ да ти заржчам:
„Кога ми идеш, Марио,
„На слнчовите дворове;
65 „Ти говей свекру, свекрви,
„Говей им девет години,
„И на девера Огняна —
„И нему говей четери,
„Четери и половина;
70 „Свойго другому[1]) година
„Година и половина.
Послушала е Мария,
Та е говяла, говяла,
Свойго другому година,—
75 Никому ка не продума.
Не потрпяло слнцето
Година и половина,
Ами Мария напуснѫ,
Та сâ годило слнцето,
80 Та юзе Дена Деница.
Накарале сѫ Мария,
Мария да ги венчее,
На слнце сестра да стане.
Та зеле да ги венчават, —
85 Мария свешти држеше.
Догоряхѫ ѝ свештите,
Захоряхѫ ѝ прстето, —
Тя токо седи, та млчи.
Сгледа ê Дена Деница,
90 Па си Марии думаше:
„Ако си глуха и нема,
„Та не си, мома, и слепа!

1) „Свойго другому“ на мѣсто: скоєму другу, или своіємоу дроугоки. Доказвахъ на баба Йончовица, че „свойго другому“ не може да се каже, но трѣбва другояче да се рече, — чрѣзъ това доказванье азъ гледахъ довно іѫ накарамъ да си науми старата форма. Но тя не можѝ: „така, каже, го съмъ слушала“!

Digitized by Google

„Догоряхж ти свештите,
„Загоряхж ти престето.
95 А Мария им продума:
— Тене ле, та мой свекре ле!
— Проштавайте ми говене,
— Говене често кланяне:
Нито съм глуха, ни нема,
100 Нито съм, тене, па слепа,
На мâ е мажа зарекла.
Зарекла да ви говеіж:
Свекру свекрви до девет
До деветь, тене, години, —
105 А на девера Огняна
Четери и половина,
Свойго другому година
Година и половина.
А той мâ, Боже, не чака,
110 — Ами мâ млада напустнж.
Като ê зачу слнцето,
А то сâ Богу помоли:
„Азъ не штж Дена Денинца,
„На штж да зежж Мария“.
115 Останж Дена Денница,
Останж на венчилото.
Дена сâ Богу молеше:
— Боже ле, вишни господи!
— Стори мâ, Боже, престори
120 — На какво годе пиленце.
Стори ê Господ, престори,
Престори на Ластовица,
Та фркнж да си исфркне
Из сличовите дворове.
125 Като видяло слнцето,
Това ми пиле хубаво,
Спуснж сâ та му отряза
Пленици отъ тилниците, [1])—

1) „Пленици от тилниците“, сирѣчь, плѣницитѣ отъ тилѣтъ. „Отъ това, каже баба Йончовица, на ластовицата опашката прилича на ножици, — че слнцето ѝ е отрѣзало срѣднитѣ перье“.

Digitized by Google

Та да сâ знае, приказва.
130 Че това ми е пиленце
От слнчовата невяста,
Што ми ê млада напуснж,
133 Напуснж от венчилото.

4.

Коледарска пѣсень за едно чудо, съ което свети Никола воздивилъ „'си светии", когато тѣ празднували крщеньето на „млада Бога".

(Записалъ М. Дриновъ въ Панагюрище отъ баба Цончовица)

1 Станенине[1]) господине.
Дане бане, Дан войводо!
Сабрале сâ 'си светие
'Си светии небесние
5 Младу Богу на крштене
Божи майци на спонудâ.
Прегледа ги Божа майка,
Прегледа ги и рече им:
„Хвала Богу 'си светие!
10 Като си сте сички тука,
Та камо ви личен светец,
Личен светецъ свет Никола?"
Сдумахж сâ 'си светие,
'Си светие небесние:
15 — Дай да пратим свет арангел,
— Да сâ качи на престоле,
— На престоле Мариино,
— Да потржби с рог обкован
— И на лево и на десно, —
20 — Давно чуе свет Никола,
— Давно чуе, та да доде.
Запратиле свет арангел,
Та сâ качи на престоле.
На престоле Мариино,
25 Та потржби с рог обкован

1) Въ Панагюрище и други нѣкои коледарски пѣсни се начеватъ съ първитѣ два стиха. Първата дума въ първий стихъ тамъ изговарятъ така, както сме ѭ записали, а нестани нине.

Digitized by Google

И на лево и на десно.
Ка е зачул свет Никола,
Там е зачул, тук дофтаса
И приседнѫ на трапеза.
30 Дадохѫ му чашâ с вино:
Штом ê прие, той задряма,
Той задряма, испуснѫ ê
И сепнѫ сâ та ê прие,—
Ни ê строши, ни разсипа.
35 'Си светии отговаріѫт:
— Хвала Богу, Свет Никола!
— Та какво би това чудо?
— Дадохме ти чашâ с вино:
— Штом ê прие, ти задряма,
40 — Ти задряма испусна ê
— И сепнѫ сâ та ê прие,
— Не ê строши, ни разсипа!
Свет Никола отговаря:
„Хвала Богу, 'си светие!
45 „На ли питате да кажѫ:
„Азе седнѫх на трапеза;
„Разигра сâ Черно море
„Да потопи гемиите,—
„Извикахѫ гемиджие
50 „Извикахѫ исплакахѫ:
„— Де си, ка си, свет Никола,
„— Де си, ка си, тук да додеш!“
„И азъ припнѫх, та помогнѫх
54 „Та да сâ море утиши“.—

5.

Войникъ Огненъ и неговата жена.

(По Дебърско изговарянье,— Записалъ М. Дриновъ).

Тая пѣсень записахъ въ Цариградъ отъ една пѣснопойкя, Темяна п. Георгиева изъ Галечникъ (Дебърско). Въ Цариградъ тя е дошла прѣди нѣколко време отъ отечеството си по единъ злочестъ за неіѫ случай.

Digitized by Google

1 Дво́рье[1]) ме́тет мла́да Огне́ница,
Дворье метет гра́дом слзи ро̀нит,
Сос слзи хи дворье запра́шоват,
Я до́гледа Огне́нови та́тко:
5 „Не бо́рете сно'о Огненице!
„Шчо[2]) ми ме́теш мо́и ра́мни дво́рье
„И ми ро́ниш слзи по о́брази,—
„Али ти се вино дото́чило,
„Али ти се 'азно до̀броило,
10 „Али ти се тебе сдоде́яло,
„Чека́еки госте приятели?
Му го́ворит млада Огненица:
— Не боре те[3]) мои мили татко!
— Ни пак ми се вино доточило,
15 — Ни пак ми се 'азно доброило,
— Ни пак ми се мене сдодеяло,
— Чекаеки госте приятели;
— Ток се пуля на рамни друмови,
— Шчо ми идет войници од войска,
20 — Шчо го немат Огнен добор юнак,
— Ами идет коня Огненова,
— И ми носит се́дло наопако,
— И ми носит баряк завѝено.
— Али негде Огнен ми умрело,
25 — Али ми се негде преженило?
Ми говорит Огненови татко:
„Не боре те сно'о[4]) Огненице!
„Ал за тея[5]) ка'ар те фатило?
„Са кя[6]) пойда на рамни друмови
30 „Ке и пита[7]) войници од войска,

---

1) Дворье,—така и просенье, гл. стихъ 68.

2) Въ Дебърско и въ много други Македонски страни изговарятъ шч на мѣсто шт (щ).

3) „Не боре те, не боре ве". Това изречение често се срѣща въ Дебърский говоръ и се употрѣблява на мѣсто „тако ми Бога", което такожде се срѣща единъ пѫть въ тая пѣсень. (гледъ. стихъ 89). Любопитно е, че и Черногорцитѣ казватъ „не боре" тамъ, дѣто другитѣ Сърбе употрѣбляватъ: „Бога ми"! Гледъ. въ словарътъ на Вука Караджича.

4) Сно'о, на мѣсто снахо, а се измѣнува въ о още въ глаголътъ — знаіѫ и въ производнитѣ отъ него думи: зноеш, незнойна делия и пр.

5) Въ Галечникъ казватъ — тея, а въ Лазарополе, което се намира не далече отъ Галечникъ (около три часа) казватъ — това.

6) На мѣсти пѣснопойкята изговаряше кя, а на мѣсти ке, както е и записано.

7) пита, на мѣсто — питам; ке ти дава (дам), ке ядя (ям), я сборва (сборвам), я су (сум, съм).

Digitized by Google

„Ке ми кажат абер за Огнена“.
Си отиде Огненови татко,
Си отиде на рамни друмови,
Си пречека войници од войска,—
35 Им говорит Огненови татко:
„Не боре ве войници од войска!
„Кажйте ми 'абер за Огнена:
„Али негде Огнен ми умрело.
„Али ми се негде преженило?“
40 Му говорет войници од войска:
— Не боре те Огненови татко!
— Ак' ни питаш. право ке кажиме:
— Не ми умрел Огнен добор юнак,
— Токо ми се Огнен преженило,
45 — Се прежени во Едрене-града
— Го прелога[1]) Тодора робиня.
Си кениса Огненови татко,
Шчо си идет по рамни друмови
И си носит Огненова коня,
50 Шчо ми носит седло на опако
И си носит баряк завиено,—
Шчо си идет по рамни друмови
И си ронит слзи по образи.
Го догледа млада Огненица:
55 Не боре те мои мили татко!
Шчо ми идеш, дробни слзи рониш:
Али Огнен негде ми умрело,
Али ми се негде преженило?
Ѥ говорит Огненови татко:
60 „Не боре те сно'о Огненице!
„Харно Огнен да беше умрело,
„Шчо дека се Огнен преженило!“
Му говорит млада Огненица:
— Млчи татко да би онемило!
65 — Ако ли се огнен преженило
— Я кя тебе ука те научa:
— Да слечеме руво капитанско,

1) ъ се изговаря като о на всѫдѣ: сон (сънъ), сонот (сънътъ), ложа (лъжа), позова (позъва). До колкото можихъ да забѣлѣжѫ отъ разговорътъ си съ пѣснопойкята (Темяна) и ь (е) по мѣкоѩ се изговаря като е: седомдесе градеви; чаша ведорница.

Digitized by Google

— Д' облечеме руво за просенье,—
— Ке бидеме просач и просачка.
70 — Ке шетаме земля по краина,
— Ке по'еме во Едрене-гра́да,
— Ке по'еме Огнену на порти,
— Ке ни видит ке му се дожалит.
Я послуша Огненови татко,—
75 Си слекое руво капитанско,
Облекое руво за просенье,
Кинисае земля да шетает:
Ми 'одее, шо ми по'одее,
Ми пойдое во Едрене-града,
80 Ми пойдое на чешма студена,
Близо беше край Огнен добор юнак.
Си седнае просач и просачка,
Си седнае на студен кла'енец,—
Ми седее, шо ми поседее,
85 Ми дофтаса дете измекярче;
В рока[1]) носи стребрена ибрика,
Да си лее студена водица...
Му се молет просач и просачка:
„Так ми Бога дете измекярче!
90 Нел' подай ми стребрена ибрика,
„Да с' напия студена водица.“
— Ид' от туе просач и просачка!
— Не ти дава стребрена ибрика,
— Шо ми пие Огнен добор юнак.
95 Пак се молит просач и просачка,
Му се молит, дробни слзи ронит.
Жал му падна, дете измекярче,—
Ѥ подаде стребрена ибрика.
Не се напи млада Огненица,
100 Не се напи студена водица,—
В ибрик пушти прстен му'урлия —
Си отиде дете измекярче,
Му подаде н' Огнен добор юнак,
Му подаде стребрена ибрика;

1) Ѫ въ кореннитѣ слогове се изговаря редомъ о: „твое мошко дете“, „потем идет“, мока (мѫка). Ѭ се изговаря като йо: йозик.

Digitized by Google

105 Си се напи студена водица,
И му доде прстен му'урлия.
Кога виде Огнен, шчо да видит!
От си викна дете измекярче:
„Не боре те дете измекярче!
110 „Кой ти зеде стребрена ибрика?
— На борете Огнен добор юнак!
— Туй найдоф просач и просачка, —
— Ми зедое стребрена ибрика,
— Се напие студена водица.
115 От се найде Огнен добор юнак,
Си се найде на юначки нодзи,
И си зеде коня карамана, —
От се фрли коню в половина,
От си пойде на студена вода,
120 Туй си найде просач и просачка. —
Кога виде Огнен, шчо да видит!
От си види свои стари татко,
И си виде млада Огненица
От ѝ зеде Огнен добор юнак,
125 И им свлече руво за просенье,
Им облече руво капитанско, —
И си зеде млада Сгненица,
Си остави Тодора робиня, [1])
129 Си я тури млада измекярка.

(По Костурско изговарянье, — Запис. М. Дриновъ).

Тая пѣсень ми каза въ Цариградъ Петъръ отъ с. Прекопана, което се намѣрва въ Планинский колъ (въ Костурско).

1 Помѝна сѐло Дренóво, [2])
Што вѝдо [3]) мóмче Дреновче.

---

1) Въ пѣсента не се срѣща членътъ ни веднъжъ, но изъ разговорътъ си съ Темяна се увѣрихъ, че и въ Галечникъ, както и по други нѣкои мѣста въ Македония и по Доспатскитѣ върхове се употрѣбляватъ три члена: въ, ва, во; нъ, на, но; тъ, та, то: йозиков ме болит; рокава ме болит; момчево (кога е близо), момчето (кога е далече), момчено (кога е на страна, сирѣчь — отсѫтвува).

2) Въ 4 часа пѫть отъ Прекопана.

3) Помина, видо на мѣсто: пиминах, видох.

Digitized by Google

На сива койня вяваше,[1])
На сѝно сѐдло седѐше,
5 Флорин зенгии тънчеше,[2])
Стребрѐна узда држѐше,
Руси мустáки сучѐше,
Црното перче чешляше[3])
Чупите му го пулéа[4])
10 Срцето му се леѐше
Като югарок борѝна.

То се разбира, че по тая кратка пѣсень не може человѣкъ да се запознае добрѣ съ Планинский Костурски говоръ. Пѣснопоецътъ (Петъръ) знае много пѣсни, които той пѣе и казва добрѣ,—жално ми е, че времето не ми дозволи да запишж отъ него още нѣкоя и друга.

Важна особность въ Костурский говоръ.

Въ Костурский говоръ се е завардило старото изговарянье на юсоветѣ. Това нѣщо първъ пжть е забелѣжилъ професоръ Григоровичъ („Очеркъ путешествія по Европ. Турціи“ 1848 стр. 196), а слѣдъ него и г-нъ Славейковъ, въ „Читалище“ за 1873 г., бр. 11, стр. 1028. Сега, като бѣхъ въ Цариградъ, дѣто се срѣшнжхъ и съ нѣколко Костурчене, азъ се постарахъ да съберж отъ тѣхъ пò-подробни извѣстия за това любопитно свойство на тѣхното изговарянье. Нàй-добрѣ и нàй-вѣщо можи да ми разправи работата г. Стерйо Костовъ, родомъ отъ село Команичево, което се намира въ три часа на зàпадъ отъ Костуръ. Като разговаряхъ съ него, азъ чухъ отъ устата му изговарянье на юсоветѣ съ *н* въ слѣднитѣ думи:

1. *а рендóве*, но въ единственно число *редъ*: „еден ред, а много рендóве“.

йензик: „йензико ме боли“.
гренда (града), но — *греди* (градеть).
пендесе: „сто и пендесе куки“, или „кжшчи“.

---

1) Вяваше на мѣсто: яхаше.
2) Тънчеше. Ъ се изговаря като широкъ глухъ гласъ,—такъвъ гласъ се чуе и на мѣстото на Ж въ кореннитѣ слогове: ржка и пр.
3) Чешляше, любопитна форма.
4) Чупи — моми; пулеа — гледахж.

Digitized by Google

2. ѫ *мъндро* (мѫдро): „седи си мъндро“.

зъмби: „зъмбите ме боли“.

гъмби (гѫби),—но въ думата *ржка*, Стерйо изговаря *ж*, като глухъ гласъ.

Г-нъ Стерйо Костовъ ми каза, че така изговарятъ тие думи не само въ Команичево, но и въ слѣднитѣ съсѣдни села: Загоричени, Бобишча, Котори, Олишча, Бомбоки, Фотиничишча. Тие села заедно съ Команичево съставятъ едно окрѫжие, което се нарича — *Коренича-колъ*.— Казваньето на Ст. Костова ми подтвърди и единъ Загориченинъ, Димитъръ Илйовъ.— Когато поптахъ Прекопанченина Петра (който, както рекохъ, ми каза горнята пѣсень), изговарятъ ли и въ неговото село: *рендове*, *гренда*, *мъндро*, *зъмби* и пр., той се засмѣ и ми отговори: „така сборвает въ Корешча-колу, а наше село е въ Планинскио колъ“.

По Малко-Търновски говоръ.

Слѣднитѣ петь пѣсни сѫ отъ сборникътъ на Г. Тодора Милкова. Г-нъ Милковъ ги е записвалъ въ Малко Търново.*

1.

Зменца либи Стояна.

(Такава пѣсень се намира и въ сборникътъ на г. Дозона стр. 11, записана въ Пирдопъ).

Стоян майци си думаше:
„Да знаеш, мале, да знаеш,
„Каква девойка доходи,
„Доходи та мѫ находи,
„На мойто стадо голямо:
„От далек иде, мечка е,—
„От близо дойде, мома е,

*) Тие пѣсни ни препрати г. М. Дриновъ заедно съ слѣднята бѣлѣжка. „Въ Цариградъ намѣрихъ у г. Тодора Милкова голѣмъ сборникъ Български пѣсни, записани въ Малко-Търново. Записвачътъ имъ, г. Милковъ, на радо сърце ми дозволи да отберѫ отъ тѣхъ нѣколко за обнародване въ „Периодическото Списание“. Отбрахъ петь, по които доста добрѣ, мислѭ, можемъ да се опознаемъ съ Малко-Търновский говоръ. Тѣ, както и всичкитѣ пѣсни на г. Милкова, бѣхѫ писани по-вечето по етимологическо правописание,—азъ самъ-тамъ ги прѣправихъ по фонетическото. Това направихъ, разумѣва се, съ помощта на г. Милкова, който твърдѣ добрѣ е запознатъ съ Малко-Търновското изговарянье“. Б. Редак.

Digitized by Google

„Мома е с бяли фостане.
— Сино ле, сино Стояне!
— Т'ва не е, сино, девойка,
— Еми е, сино, змеица.
— Змеица златнокрилица.
— Сино ле ми попитай ѭ:
— Змеице златокрилице!
— Имаме крава ялова,—
— Сега сѫ девекь години,
— Нитой ѭ биди оставàт,
— Нитой ми стелна станова.
Стоян змеица попита....
Кя Стояну си думаше:
„Любе Стояне, Стояне!
„Кя нека поде майка ти,
„Да си събере, събере[1])
„От девекь брода водѫта
„И от морето пенѫта,—
„И от овчаре лежѫли,
„Та си сѫ огьн[2]) стѫкали,
„Та си е трява никнѫло,—
„Та да набере тревѫта,
„Та да ѭ свари майка ти,
„Та да кравата напрска.
И кя отиде майка му,
Та е събрала, събрала....
Събрала, та ѭ сварила,
Та си Стояна напрска,—
Че на овцете отиде,
И змеица сѫ зададе,—
От далек иде и вика,
И си в гѫрди сѫ биеше,
И на Стояна думаше:
„Любе Стояне, Стояне!
„Бог да убие майка ти,
„Как бе пò-хитра от мене,
„Та мѫ, Стояне, излѫга.

1) Между Ѫ и Ъ нѣма разлика, но ние оставихме и двѣтѣ, както бѣ ги писалъ г. Милковъ.
2) Огьн,—г се изговаря твърдѣ меко, както и к въ девекь и пр.

Digitized by Google

2.

Змей либи Стана.

— Стано ле мари хубава!
— Шо съхниш, Стано, и вехниш,
— Като гората под зима
— Под зима по Димитровден?
— Не ли ти драго, Стано ле,
— И ти с мо́мите да ходиш,
— И ти смин китка да носиш?
„Че драго ми е, мамо ле,
„Яла не смеѭ от змеѭ
„От змеѭ, от златокрила,
„От змеѭ, от каскандиѭ.
„Че мѫ е змеѭ попитал:
—„Стано ле мари хубава!
—„Ти готвиш, Стано, ти готвиш,
—„Ти готвиш да сѫ огла́виш,—
—„Та везеш, Стано, чюкмане
—„И ткаеш тенки дарове.
„Па я му рекох, мале ле;
„Змейо лйо, касканджио лйо!
„Я имам се́стра по́ малка,
„По̀ малка и по̀ хубава;
„Та неи везѫ чюкмане
„И ткаѭ тенки дарове.
„Пак той ми рече, мале ле:
—„Ти лъжи, Станко, ти лъжи,
—„Ти лъжи когок да лъжиш,
—„Ти мене не ште излъжиш.

3.

— Шо штеш, момне, край ливагя,
— Край ливагя, по бреже́то:
— Коня ли си загубило,
— Ели мене залюбило?

Digitized by Google

„Маре харо, злай невольо,
„Не съм коня загубило,
„Нито тебе залюбило,
„Я си ходіж край ливагя,
„Край ливагя по брежéто,
„Да си берж сини китки.
„Сини китки темянуги,
„Желта бяла кумонига
„И цървена перунига[1])
„Да хьи виіж витни китки,
„Витни китки, витни венци,
„Да хьи давам по момчета
„По момчета ябанджии,—
„Да сж пукат ярлиите.
„Да не ходжт да сж хваліжт:
—„Кердосал съм моми венок
—„Ше кердосам и момата
„Мари харо, злай невольо,
„Ше кердосаш два камъна,
„Два камъна по главжта
„И трекижт по сърцето.

4.

Стоян майци си думаше:
„Глави мж, мале, жени мж,
„Доде съм младо зелено,
„Доде мж галжт момите,
„Галжт мж, мале, драгуват.
„Кога през село заминж,
„Моми мж с китки зафрліжт,
„И млади булки с ябълки.
„А вдовицето със дуни.
— Походи, сино, походи

1) Сравн. въ 8-та Кратовска пѣсень отъ сборникътъ на г. Каранова:
Крива река — перуника
Куманово — жут каранфил
А Паланка — жут трендафил. Б. Ред.

Digitized by Google

— Походи, полефтерòвай
— Прямина да си кердосиш,
— Казите да си обидеш,
— Казите и касабите!

5.

Кърджалийска.

Тéвна сѫ мѫгла зададе
От горе от Яла-гюня
Яла-гюн и Кара-еврен.
Не било мѫгла от Бога,
Ми било мѫгла от барукь,
От барукь оште от куршюм,—
Като Ефендето идеше
Ендже и Карафезия.
Думус-араба карахѫ,
Праве в Ала-гюн врвехѫ,
Та запалихѫ кулата
Кулата Али-гюнската.
Горехѫ млади ханѫмки,—
Дразът[1]) на варта стоеше,
Крвави слзи ронеше,
И на момите думаше:
„Гòрите моми и булки,
„Да ве Енджето не лови,
„Енджето, Карафезия.
Оште си дума думахѫ,
И сейменето стùгнахѫ.
Дразът сейменем[2]) думаше:
„Сеймене, белюк башие!

---

1) Дразъ, отъ собственното име Идрисъ.
2) Въ сборникътъ на г. Милкова често срѣщахъ дат. пад. мн. ч. отъ мѫж. родъ,— единъ пѫть срѣщнѫхъ тая форма и отъ ж. родъ: „Валкан дружинам говори“.— Други любопитни падежни форми:
1. „Стояна вярнок имахѫ“.—
2. „У гора чорбаджиеток“.
3. Садила Неда . . .
по брягом дунье.
4. Вида платно тканяше
На Петканинем разбоят. (Разбой — станъ).—

Digitized by Google

„Мѣтайте бѣли трепечи,
„Трепечи оште халишта,
„Да слизат бѣли ханжмки,—
„Мойта ханжмка да слѣзе,
„Кя носи кемер елтъне,
„Халал да ви е сеймене!

Отъ Кратовский сборникъ на г. Е. Каранова.

За събираньето на пѣснитѣ си и за езикътъ имъ г. Карановъ забѣлѣжва слѣдньото.

„Всичкиятъ материялъ е съберенъ прѣзъ лѣтото въ 1873-та година въ градътъ Кратово и въ нѣкои негови селца. Въ правописанието на материялътъ се придържамъ просто отъ произношението по оние страни. Лицата, отъ устата на които пò-вече материялъ записахъ, сж: 1) Хаджи Цвѣтко Стояновъ Гайранца (Карановъ); 2) Мария Стойчева Мигьева (Каранова); 3) Анастасъ и Николай хаджи Цвѣткови; 4) Маруша Поцева Бидикова; 5) Манóсъ и Мирса Назини-Руменини; 6) Кирилъ Йовановъ Мигьевъ; 7) Мóне Мангжровъ — слѣпецъ; 8) Мария . . . . . ; 9) Давидко граматикъ-църковникъ и чорбаджия; 10) Ленка попъ Димитрова Кьиркьинези Бѣлокапъ; 11) Стоянка отъ село Върбица (Орбица).

Отъ *особенноститѣ на езикътъ*, нека бѣлѣжимъ само, че ударенията сж пò-вечето на вторий отъ конецъ слогъ и въ много слова нѣматъ постоянно мѣсто. Ако пѣснята е ямбическа или хореическа (каквито сж обикновенно), ударенията се съобразуватъ съ правилата на ямба или хорея. Но биватъ пѣснитѣ разбъркани често отъ ямбъ и хорей. Казватъ: Дунавъ и Дунáвъ и т. н. Ако ударението не ще е на вторий слогъ отъ конецътъ, пò-вечето щж бѣлѣжж словото съ ударение. Гласътъ на пѣснитѣ е пò-вечето монотоненъ и жаловенъ, но има и добри гласове.

Б. Ред.

1.

Илинко, бела Вла'инко!
Илинка платно белила,

Digitized by Google

на мермер камен бу'ала
сѫс позлатена бу'алка;[1])
помина туя[2]) млад Стоян,
'ареса тая Илинка;
отиде дома млад Стоян,
изговара си на майка:
„Мале ле, мила майчице!
Тизе си мале пó стара,
ти имаш разум пó векье —
учи ме, мале, карай ме,
како кье земам Илинка".
Майка му веле говоре:
„Сину ле, сину Стояну,
Илинка до нас не пагя;
слегни си доле чаршия,
по'арчи триста ялдѫзи,—
хвани си млада дюнгери,—
направи сарай високи,
легни си, та се разболи,
неделя болно полегай:
па да си млад ти умреш —
'сите девойкьи кье дойдев[3])
сѫс жути свекьи воштени,
сѫс тия кьиткьи шерени;
белки Илинка кье дойде —
хвани гу, сину, венчай гу".[4])
Отишѫл доле чаршия,
по'арчилъ триста ялдѫза,
ухванал млади дюнгери,
направил сарай високьи;
неделя болно полегал,
па си е младо той умрел;
'сите девойки станале
сѫс жути свекьи отишле,
сѫс тия кьиткьи шерени.

---

1) Бу'алка — бухалка, перайка.
2) туя, туй; ондека, ондея; овдека, овдей, овдея и т. н.
3) Дойдев, на мѣсто дойдѫтъ,— така и стоев, хванев, изедев и пр. Г-нъ Карановъ бѣлѣжи, че тая форма се срѣща токо въ разговорътъ на женитѣ. Б. Р.
4) Сравн. бѣлѣж. 6-та пѣсень 2-ра. Б. Ред.

Digitized by Google

Илинка 'ойде най-после,
оште в одая не влезе,
отдалек иде и сборе:
„Бог да те просте, Стояне,
сѫг кье се лепо промену,
сѫг кье се 'оро наиграм,
сѫг сѫс другачкьи побѫркам“.
Па улегнала одая,
изговаря си Илинка:
Какѫв е овѫй мртѫвѫц —
ногьите му са на подскóк,
очите му са на поглéд,
рукьите[1]) му са на прегрáб“.
Оште си речба не рекла,
'рипна си Стоян на ногьи,
хвана си млада Илинка,
викна си до три попове,
венча Илинка Вла'инка.

2.

Давай се, мори Калино,
мене ми мома найдо'а,
Сúнокь оттуда дойдо'а;
да видеш, мори Калино,
каква е крпа пратила —
сѫрмалù лоза вéзена“.
„Хубава ли е, Петре ле?“
— Да видиш, мори Калино,
дваж по хубава от тебе“.
„Не гу доведуй, Петре ле,
я кье гу нума[2]) отрую“.
— Не можеш, море Калино,
я те не пуштам да дойдеш.
„Ке гу отруем на чешма“.

---

1) Рука, рукьи, „но въ пѣснитѣ, бѣлѣжи г. Карановъ, по-вече—рака, раце“. Така и мажно, загинал и пр. Б. Ред.

2) гу и нум, или нума — винителенъ пад. единственно число отъ мѣстоимението она, на мѣсто: іѫ, неіѫ. Дат. пад. отъ това мѣстоимение е ву (нéи ù): „да ли бардак да ву строше, или кьитка да ву земе“. Глед. пó-долу, въ пѣсень 7. Б. Ред.

Digitized by Google

— Я гу не пуштам на чешма“.
„Кье гу отруем на фурна“.
— У двор кье фурна направа“.
„Кье гу утруем у црква“.
— Я гу не пуштам у црква.
Била е свадба и прошла,
довеле са си невеста.
Отиде Петре на пазар,
оставил си е невеста.
Ойде Калина чаршия,
купи си благьи ябукьи,
купи си люта ракьия,
купи си пара отрова,
па си отиде невеста,
дваж чукна и триж повикна.
Слегна невеста отвори,
па се качи'а одая.
Говоре мома Калина:
„ей тизе, младо невесто,
кусни си благьи ябукьи,
напи се люта ракьия:
тизе се сжга срамуеш,
оти си млада невеста“.
Напила се е ракьия,
куснала благьи ябукьи
и веднжг се е отрула.
Па си отиде Калина;
Петре си дойде от пазар:
„Калина гу е отрула!“

3.

Дилбер Яно грагяно!
колку града обидох,
како тебе не найдох,
таквóй тенко високо,
таквой бело црвено,
таквой узум сашлия;

Digitized by Google

дури ойдох на Стамбол,
там ти слика я найдох:
на порта ми стоеше,
на четири грееше,
алов чорап плетеше
сѫс дзвезди го редеше.
На глава ву две кьитки:
едната ву я земах,
викна мома да плака:
„бре брго те селяне,
ухванете юнака,
ни га бите карайте.
на мене га предайте“.

4.

(На ягоди, цвекье).

Мома брала росна кьитка.
Туй помина младо дяче,
грабнало ву кьитка цвекье,
грабнало ву и бегало.
Узвикна се Роса мома:
„бре брго те девет брата,
ште девет братѫмчиня,
ухванете младо дяче,
ни го бите, ни карайте,
на мене го раци дайте,
я кье биям, я кье карам!“
Ште Роса ме изрече,
дотрча'а нойни бракья,
ште девет братѫмчиня;
замрежиле мреж у поле,
запчелиле пчелин гора;
па хванале младо дяче,
ни га биле, ни карале,
нойзе ву го раце дале.
Ни го била, ни го карала,
туку си го залюбила.

Digitized by Google

5.

Два брата рогьени, и ѓубава Яна.

Скарале се два брата рогьени,
едѫн Нико, а другьи Никола.
скарале се за ѓубава Яна.
Нико вика: „моя реченица“,
я Никола: „моя любовница“.
Нико кани свирки и тупани,
а Никола гласи — таламбаси.
Нико удри преко чесна гора,
а Никола преко рамно поле.
Коньето им у вод' утѫнале,
остри ножи у крв утѫнале.
Па говори Янината майка:
„стани кьеро, да би не станѫла,
едно беше и ти да не беше,
кье погьинат два брата рогьени;
я додай ми ключи от ковчедзи,
да изваду свилени дарове“,
Извадила на Ника кошуля,
на Никола цели цел чамашир,
свато'и, куму — крпе и чорапи.
Па не им е девойката дала.

6.

(Свадбена).

Хубава Вело, Велико!
сво лето моя, сва пролет,
на есен тугья тугьинка.
Тебе те, Вело, дадо'а,
мене се вера не хвакья,
дека си, Вело, дадена,
дека си тугья тугьинка.
Тебе огледи прави'а,

Digitized by Google

мене се вера не хвана.
Тебе погача крши'а,
мене се вера не хвана.
Тебе сватове дойдо'а,
мене се вера не хвана.
Тебе на коньо качи'а,
пред дукьян с тебе пройдо'а —
тжг ми се вера хванала,
дек ми си, Вело, дадена,
дек ми си тугья тугьинка.
Редома девер' кани'я,
мене ме девер не кани.
Неканен стана', отидо',
дек годжр мене тури'а.
Искочи млада невеста,
редома рука целува,
мене ми рука не цуна.
Налютен стана', отидо',
та у я'жри улегна',
извади' врана си коня,
во клето срце убодо'.
Хвана си конь да се свива:
„Свивай се коню, превивай,
такой се сношти я свива',
за белолика девойка,
за црноока невеста.

7.

Сношти мина' низ вароша,
низ вароша на кюшето.
На кюшето нова порта,
На портата малка мома.
Я ву рекох: „добро вечер".
Она рече: „дойди вечер",
дури не сжм вечерало,
вечерало и легнало,
шемшир порти затворило,

Digitized by Google

пре́лазите затрнило,
сѫс два струка ран босиляк".
Я не ойдох тая вечер,
Туку ойдох друг-ьо[1]) вечер:
девойче си вечерало,
вечерало и легнало,
шемшир порти затворило,
пре́лазите затрнило.
Я прерипа' преко плото:
мома спие у градина
над глава ву бардак стое,
у бардако студна вода,
у водата кьитка цвекье.
Па се чуде лудо младо
да ли бардак да ву строше,
или кьитка да ву земе,
или вода да расипе,
или мома да целива.
Па се лудо размислило:
„па кье бардак да си купе,
па кье кьитка да набере,
па нье вода да налие;
кьитката е дѫн[2]) до пладне,
целиванье за до века.

8.

— Мори Митро црнооко!
я удай ми тая кьитка,
тая кьитка невенова,
невенова, босилкова.
„Море лудо, лудо младо!
не се дава тая кьитка,—
майка ми гу е набрала,
сна'а ми гу накитила,
а брат ми гу преброи'я,

1) Членьтъ се произнася отдѣлно.
2) Кратовский езикъ, бѣлѣжи г. Карановъ, люби ѫ: дѫн, венѫц, едѫн, сѫг, братѫничиня и пр. Б. Ред.

Digitized by Google

сестра ми гу превръзала.
Море лудо. лудо младо!
не ли сакаш тая кьитка,
ти си дойди ютре рано,
та си дойди по за кукя,
и доведи до три коня:
еджн тебе другъ на мене,
я трекьйо тжнки даро —
да хванемо Криварека,
Криварека — перуника,
Куманово — жут каранфил,
а Паланка — жут трендафил.

9.

Мома седе у градина,
у градина под трендафил.
Пред нум стое шерен гьергьев,
'ем си везе, 'ем си пое,
у песната изречуе:
„блазе, блазе, кой ме има,
ош по̀-блазе, кой ме земе;
тежко тому, кой ме нема,
кой ме нема, та ме гледа“.
Лудо стое преко плоти:
ногьи му се изстоя'а,
очи му се изчека'а.
Бркна момче у джепове,
та извади жута дуня
удри мома мегю вегьи.
А мома го люто клне:
„капнала ти десна рака,
и десната и левата“.
Момче ву се милно моле:
не мой, моме, не ме клни,
би кье касмет, зема кьеш ме:
на скути кьем болен бити,
на раце кьем примирати,

Digitized by Google

на груди кьем душа дати“.
Тъг се мома досетила:
„не чуй, Боже, я що рекох,—
цъвтела му десна рака,
и десната и левата,
како ружа у градина“.

10.

Пойде мома на студена вода,
пойде момче със коня по нума:
ондей, овдей мома да си стигне.
Ни гу стигна, ни па гу е сретнал;
Там гу найде на студена чешма:
вода лие, бело лице мие.
Изговаря момче на девойче:
„дай ми, моме, от студена вода
я да пием и конь да напоем“.
А мома му поти'о говоре:
„чекай, лудо, мама да си прашам:
дава ли се вода на ергьена,
он да пие и конь да напое“.
А момче ву поти'о говоре:
„топрва ли мама кье прашуеш:
дава ли се вода на ергьена!
Сва нокь си ми на рака легала,
додека е зора зазорила —
дури ми е рака отргнала.
не кайдишем накрай да те ставам“.

Digitized by Google

ВЪРХУ

ОРГАНИЗАЦИЯТА НА НАРОДНИТѢ ШКОЛИ.

„Българското Книжовно Дружество“ съ особенно задоволение помѣщава въ списанието си долнята статя на своятъ дописенъ членъ, г-на И. А. Ковачова. Това прави Дружеството толкова по̀-вече, защото колкото отъ една страна прѣдмѣтътъ, за който се говори въ статята, е важенъ, толкова отъ друга страна тоя прѣдметъ се е развилъ и разгледалъ въ неѭ сериозно и внимателно. Разбира се, че не е всичко *непогрѣшимо* въ тая статя, но защото „училищното дѣло“ у насъ е още въ занемарение, ние считаме всѣко мнѣние относително до това „дѣло“ за важно и полезно, особенно когато е то изказано съ такава обмисленность, каквато прѣобладава въ статята на г-на И. А. Ковачова. Ще дойде време, когато отъ много такива сериозно обмислени мнѣния да се състави едно *общо* и *пълно* мнѣние, и въ такъвъ случай нашето „училищно дѣло“ да се положи на по̀-яки и трайни основи. Онова само, което считаме за потрѣбно да забѣлѣжимъ тукъ, е че относително до срѣдствата за поддържаньето на прѣдполагаемото въ статята „общо средно учебно заведение“ г-нъ И. А. К. се е увлѣкълъ и по тая причина не е сполучилъ. Види се, господство му не познава отъ близо нито условията, при които сега-за-сега сѫществува Екзархията ни, нито пакъ условията, при които нашитѣ учителе и попове поддържатъ сѫществуванието си. Увѣрени сме, че ако би изучиле тие условия съ надлѣжното внимание и безпристрастие, ние би се въздържале отъ много несправедливи и несвоевременни натяквания, притязания и прѣдположения. Въ всѣко друго отношение, обаче, статята на г. И. А. Ковачовъ заслужва сериозното внимание на всички Българе, и ние като имъ ѭ прѣпоръчваме, ис-

Digitized by Google

кренно благодаримъ на господство му, за дѣто е ималъ добрината да ѭ отстѫпи на Дружеството.

Отъ Редакцията.

Познати сѫ вече на публиката ни 7-тѣ питания, които още пò-ланската година се прѣдложихѫ на учителитѣ по епархиитѣ отъ страната на Екзархията въ особенъ циркуляръ, за да ги разискѫтъ съборно и най-послѣ да си дадѫтъ мнѣнието върху пò-доброто организиранье на сѫществующитѣ народни школи. Понеже и до сега още не е дала Екзархията ни своето рѣшеніе, като резултатъ на даденитѣ още тогай учителски мнѣния, заради това не го броимъ ни за късно, нито за лишно, ако и днесъ въ „Периодич. Списание“ се прѣдстави това мнѣние относително до тоя нàй-важенъ прѣдмѣтъ, който има нужда отъ сериозно и всестранно разгледуванье. Обаче, както ще види читателятъ, ние взехме въ отдѣлно разискуванье само 4 питания; останѫлитѣ не задирнѫхме просто по тая причина, че сѫ сродни съ първитѣ и природно се сливатъ съ нихъ. Ето прочее мнѣнието, за което е думата:

I.

Какъ може да се подобри устройството на сѫществующитѣ народни школи.

За народни школи, които сѫ назначени преимѫщественно за образованието и отхраната на народната масса, служатъ у насъ така називаемитѣ *основни*, *приготовителны* и *главни училища*. Както всѣки знае, въ нихъ курсътъ на обучението се свършува за 8-10 год., но пакъ дѣцата не излизатъ отъ нихъ достаточно приготвени ни за животътъ, нито за нѣкое пò-високо учебно заведение. Отъ пò-главнитѣ причини на това е, отсемъ нецѣлесъобразността на учебниятъ материалъ, още и изолированността на тие училища едно отъ друго, която изолированность на беднитѣ родители дава причина, да не оставятъ дѣцата си да изкаратъ обучението си до край. Намъ се чини, че до нѣкѫдѣ ограничило би се това зло, ако тие всички отдѣлни заведения се слиятъ въ едно органическо цѣло подъ име „Народно школо“, раздѣлено на 4 класа: *Звукарски*, *Долни*, *Срѣдни* и *Горни*, отъ които първиятъ да се

Digitized by Google

състои само отъ *едно* отдѣление, а останжлитѣ ще иматъ по *двѣ* отдѣления. Като трае сега всѣко отдѣление по една година, тогай всетъ курсъ на обучението въ народното школо ще се свършува за 7 години; а това ще рече, ученикътъ, ако захваща учението си на 8 год. отъ рождението си, ще го свършува на 15, т. е. въ такъвъ израстъ, когато вече трѣбва оно да промисли за бѫдѫщето си призвание.*)

Много важни причини правать необходимо совмѣстното обучение на дѣвойкитѣ съ момчетата въ народното школо. Нàй-напрѣдъ чрѣзъ него женскиятъ полъ, който се намира у насъ на много доленъ стъпенъ на развитието, ще застане на една линия съ мѫжкиятъ, а това съ време коренно ще прѣобразува нашиятъ фамилиаренъ животъ. Прѣко това оно ще открие поле на плодовито соревнование и взаимодѣйствие помежду едните и другитѣ. Нàй-послѣ, що е нàй-важно, оно ще избави общинитѣ ни отъ оние лишни разноски, съ които се прѣтоварятъ они днесъ поради дѣвическитѣ си училища.

Ако се приеме прочее, да се обучаватъ и отхранватъ заедно дѣвойкитѣ и момчетата. въ такъвъ случай достаточни ще бѫдѫтъ за народното школо *една* учителька и *трима* учители, отъ които единъ е и главниятъ учитель. Понеже звукарскиятъ класъ и горниятъ сѫ най-важни по причина, че първиятъ е основание на обучението и работа има съ мощнѣ деликатни умове, а въ послѣдниятъ се прѣподаватъ пò-вечко и пò-тежки прѣдмѣти; заради това учителитѣ по класовето нека да се разпрѣдѣлятъ така, щото звукарскиятъ класъ да се падне на учительката, въ лицето на която малкитѣ ученици и ученички ще виждатъ сѫщата си майка и слѣд. пòлесно ще се примирѫтъ съ новото си положение, а горниятъ класъ да остане върху главниятъ учитель, отъ опитнитѣ рѫцѣ на когото ученицитѣ пò-приготвени ще могѫтъ да встѫпуватъ въ бѫдѫщето си призвание. Покрай звукарскиятъ класъ, разумѣва се, ще бѫде вързъ учительката и рѫкодѣлието, което ще се прѣподава на дѣвойкитѣ само въ *тритѣ* послѣдни класове, и то въ това време, когато момчетата иматъ уроци отъ турскиятъ езикъ и геометрията. Гдѣ е броятъ на ученицитѣ незначителенъ, тамо долниятъ класъ може да се сляе съ срѣдниятъ; а гдѣто е отвише голѣмъ, тамо се они удвояватъ.

*) Дѣвойкитѣ могѫтъ да захващатъ отъ 7-та година, защото се пò-рано разбудуватъ.

Digitized by Google

Ни единъ градъ не бива да е безъ цѣло народно школо; защото въ него има да проваждатъ ученици селскитѣ школи, които поради недостаточнитѣ си срѣдства, ще иматъ само по единъ доленъ и звукарски класъ подъ ржководството на единъ само учитель. Такви еднокласни, или пò-добрѣ, *едноспособни* школи ще се отварятъ во всѣко пò-голѣмко село, или въ центърътъ на нѣколко пò-малки села, които не сж много отдалечени едно отъ друго.

II.

Каква программа е най-прилична и кои сж учебници най-сгодни за народнитѣ школи.

Народното школо, както рекохме пò-горѣ, има за цѣль да приготовлява прѣвржченитѣ му младежи не само за животътъ въ църквата, обществото и държавата, но и за пò-високо или специально учебно заведение. За достиганьето пакъ на тая цѣль необходими обучителни прѣдмѣти сж слѣднитѣ:

А. Звукарски Класъ.

1). *Прѣдмѣтно обучение.*— Всичко, що може да заинтересува едно малко дѣте, и слѣд. да занимава умственнитѣ му способности.

2). *Езикознание.*— Правилно изговарянье на думитѣ, и употрѣбляванье на главнитѣ букви.

3). *Читанье.*— Упражненията по звучната метода и статиитѣ за читанье въ уведениятъ букварь.

4). *Пишенье.*— Прѣписванье и отъ умъ пишенье на прочитаното.

5). *Шаренье.*— Нàй-прости и нàй-познати прѣдмѣти отъ разправяното пò-напрѣдъ.

6). *Смѣтанье.*— Постъпенно упражняванье съ броевето отъ 1-100 различно.

7). *Пѣенье.*— Употрѣбенитѣ во обучението народни пѣсни.

Б. Долни Класъ.

1). *Вѣроучение.*— Нѣколко повѣсти отъ

С. Завѣтъ: 1) Созданието на свѣтътъ, 2) Созданието на

Digitized by Google

човѣкътъ; 3) Грѣхопадение; 4) Каинъ и Авель; 5) Потопъ; 6) Повикванье Авраамово; 7) Послушность Авраамова: 8) Синове Исаакови; 9) Яковлево бѣганье отъ Исава; 10) Иосифъ и братята му; 11) Иосифъ у Пентефрия и въ тъмницата; 12) Иосифова честь и слава; 13) Иосифъ се показва на братята си; 14) Яковлево прѣселение въ Египетъ; 15) Моисеово рождение; 16) Моисеово повикуванье; 17) Излизанье изъ Египетъ; 18) Синайско законодателство; 19) Лутанье по пустинята; 20) Рутъ; 21) Първосвещенникътъ Илия и Самуилъ; 22) Давидъ и Голиятъ; 23) Соломонова мѫдрость, богатство и зиданье на храмътъ; 24) Пророкъ Илия и Сарептската вдовица; — и отъ

Н. Завѣтъ: 1) Рождество на св. Богородица; 2) Зачатие и рождение на И. Кърстителя; 3) Благовѣщение и зачатие на Ис. Христа; 4) Рождество Христово, покланянье отъ Вълхвитѣ и бѣганье въ Египетъ; 5) 12 годишенъ Иисусъ; 6) Кръщение Христово; 7) Свадба въ Кана Галилейска; 8) Иисусъ Христосъ—дѣтолюбитель и добъръ пастиръ; 9) Избрание на 12-тѣ апостоли; 10) Давенье на Петра въ морето; 11) Ханаанската жена; 12) Прѣображение Христово; 13) Въскресяванье на вдовичиниятъ синъ отъ Наинъ; 14) Сѣятелятъ; 15) Яировата щерка и кръвоточната жена; 16) Сожаливиятъ Самарянинъ; 17) Блудниятъ синъ; 18) Влизанье въ Иерусалимъ; 19) Тайната вечера; 20) Ис. Христосъ въ Гетсимания; 21) Хващанье Иисусово; 22) Иисусъ прѣдъ сѫдилището; 23) Отричанье Петрово; 24) Разпятие и погрѣбение Христово; 25) Въскресение Христово и явление на апостолитѣ; 26) Вознесение Господово; 27) Сошествие на Св. Духа.

Заб. *Повѣститѣ отъ Н. Завѣтъ, както и тие отъ С. Завѣтъ, които се читатъ въ църквата, ще вървятъ споредъ праздницитѣ. — Заедно съ Библейската история при съобразнитѣ повѣсти ще се утвърдуватъ и текстовето изъ Катихизисътъ, за да се улесни съ той начинъ изучаваньето на вѣрата въ Горний Класъ.*

2). *Прѣдмѣт. обучение.*— Нагледно и постепенно увожданье въ животътъ на природата, фамилията и обществото.

3). *Езикознание.*— Запознаванье съ частитѣ на речта, както и съ употрѣблението на прѣпинателнитѣ знакове, отсемъ *точка съ запетая.*

Digitized by Google

4). *Читанье.*— Всето съдържание отъ Вѣроучението и прѣдмѣтното обучение.

5). *Пишенье.*— Прѣписванье, пишенье отъ умъ и по прѣгледъ отъ това, що е пò-напрѣдъ прочитано.

6). *Шаренье.*— Сѫщитѣ прѣдмѣти отъ звукарскиятъ класъ, които пò-сложно иска да се работатъ въ той класъ.

7). *Смѣтанье.*— Постъпенно разширяванье на броевето отъ 100 нà горѣ, умственно и писменно събиранье, изваждане, множенье и дѣленье съ нихъ.

8). *Пѣенье.*— Народни пѣсни и църковни, употрѣбени въ обучението.

9). *Ржкодѣлие.*— Плетенье мрежи (сорки=ou) и чорапи.

В. Средни Квасъ.

1). *Вѣроученье.*— Остатнитѣ повѣсти отъ:

С. Завѣтъ: 1) Рай; 2) Многострадаленъ Иовъ; 3) Авраамъ и Лотъ; 4) Обѣщание и вѣра Авраамова; 5) Содомъ и Гоморра, 6) Женидба Исаакова; 7) Яковъ и Лаванъ; 8) Яковлево връщанье во отечеството си; 9) Иосифови братя въ Египетъ; 10) Яковлева смърть и Иосифова; 11) Египетскитѣ наказания; 12) Идолопоклонство на Израильтянетѣ; 13) Шпионетѣ и Кореовата дружина; 14) Валаамъ; 15) Смърть Моисеова; 16) Иисусъ Навинъ; 17) Гедеонъ; 18) Сампсонъ; 19) Воцаряванье Саулово; 20) Паданье Саулово; 21) Помазуванье Давидово; 22) Давидъ и Иоанатанъ; 23) Давидово бѣганье; 24) Сауловъ свършокъ; 25) Давидъ—царь; 26) Давидово паданье и каенье; 27) Авессаломъ; 28) Раздѣление на царствата; 29) Илия и Вааловите жреци; 30) Илия на Хоривъ; 31) Наватово лозье; 32) Елисей и Нееманъ; 33) Пророкъ Иона; 34) Разорение на Израилското царство и Юдейското; 35) Даниилъ и тримата отроци; 36) Валтазаръ и завоеванието на Вавилонъ; 37) Върщанье отъ вавилонското робство; 38) Маккавеитѣ; 39) Пророчества за Мессия; — и отъ

Н. Завѣтъ: 1) Обрѣзание и Срѣтение Христово, 2) И. Кърститель въ пустинята, 3) Изкушение Христово, 4) Първитѣ ученици Христови, 5) Мария и Марта, 6) Иоанново посланство и смърть, 7) Блаженнитѣ и Господовата молитва, 8) Излекуванье на 38-год. разслабленъ, 9) Бесѣда Христова съ Самарянката, 10) Излекуванье на слѣпороденият, 11) На-

Digitized by Google

сищанье на 5000 души, 12) Десеттѣ таланти, 13) Чудесенъ ловъ риба отъ Петра, 14) Богатиятъ и сиромахъ Лазарь, 15) Притчи за словото Божие, 16) Сотникътъ въ Капернаумъ, 17) Излекуванье на разслабленията, 18) Излекуванье на глухонѣмиятъ, 19) Брачната царска вечера, 20) Голѣмата вечера, 21) Иерихонскиятъ слѣпецъ, 22) Закхей, 23) Митарь и Фарисей, 24) Разрушението на Иерусалимъ и Страшенъ Сѫдъ, 25) Петрово изповѣданье, 26) Иисусъ прѣдъ Пилата и Ирода, 27) Първото Християнско общество (Анания и Сапфира), 28) Първомѫченикъ Стефанъ, 29) Аравийскиятъ Евнухъ, 30) Павлово обърщанье, 31) Павелъ въ Листра, 32) Павелъ въ Филиппи, 33) Павелъ подъ стража и въ Римъ.

Заб. *Бѣлѣжката за Вѣроучението въ долний класъ и тука се отнася.— При „Блаженнитѣ“ на късо ще се обясни съдържанието на* **Десетословието, Отче нашъ и Символътъ на вѣрата.**

2). *Свѣтознание,* т. е.

а) *Отечествознание.*—Обширно изучаванье на Европейска и Азиятска Турция въ природно отношение и политическо.

б) *Природна История.* — По̀-забѣлѣжителнитѣ животни, растения и минерали, спомнѫти въ отечествознанието.

в) *Физика.*— Воздушнитѣ явления и топлината (*въ своето време, когато може да бѫдатъ по̀-наглядни разказитѣ отъ нихъ.*

г) *Българска история.*— Потеклото на сегашнитѣ жители на Европейска Турция; Аспарухъ и зачалото на българската царщина; Крумъ и законитѣ му; Пресиамъ и економическитѣ му мѣрки; Борисъ и покърствуваньето на Българетѣ; Симеонъ; Петъръ; Самуилъ; Ясеновцитѣ; Иванъ Шишманъ и паданьето на българската царщина; Кратъкъ орѣгледъ на Турската История.

3). *Езикознание.*—Утвърдуванье на фортитѣ, прѣдложенията и вситѣ прѣпинателни знакове.

4). *Читанье.*— Всичко, що е разказано въ Вѣроучението и свѣтознанието.

5). *Пишенье.*— Преписванье, отъ умъ пишенье и диктовка отъ областта на Вѣроучението и свѣтознанието.

6). *Шаренье.*— Понятие и правенье на линиитѣ, ѫгловетѣ, трожгълницитѣ, многожгълницитѣ, колото и еллипсисътъ; различни видове листя и сѫдове, и по̀-прости животни.

Digitized by Google

7). *Смѣтанье.*— Запознаванье съ монетитѣ, както и съ старитѣ и нови мѣрки и тегла; Умственно и писменно прѣвръщанье, събиранье, изважданье, множенье и дѣленье съ именованни броеве; прѣсмѣтванье на времето; просто тройно правило, сведено на единица.

8). *Пѣенье.*— Употрѣбенитѣ въ обучението църковни и народни пѣсни, и запознаванье съ гърчкитѣ ноти.

9). *Турски езикъ.*— Първоначално читанье и пишенье по звучната метода.

10) *Ржкодѣлие.*— Везенье на гергевъ.

Г. Горний Класъ.

1). *Вѣроучение,* т. е. Догматическитѣ и нравственни истини на вѣрата, прочитанье на Н. Завѣтъ съ уводътъ му, и обяснение на службата Божия.

2). *Свѣтознание,* т. е.

а) *География.*— Прѣгледъ на Европейскитѣ държави въ природно и културно отношение, и кратъкъ исторически погледъ върху Европа; Погледъ върху цѣлото на земята; Морето и жителитѣ му; Прѣгледъ на Азия, Африка, Америка, Австралия и Северополярнитѣ страни въ природно отношение и етнографическо; Погледъ у вселенната.

б) *Природна история.*— По-забѣлѣжителнитѣ животни и растения, спомнати въ Географиата; Човѣшкото тѣло и Хигиената; Практическо запознаванье съ земледѣлието и скотовъдството.

в) *Физика.*— *По-лесното* и *по-приложимото* въ промишленниятъ животъ за тежината. гласътъ. свѣтлината, галванизьмътъ и електричеството *(на приличното мѣсто и време).*

г) *Българ. църковна история.*— Българска Архиепископия во времето на Бориса; Първа българска патриярхия во времето на Симеона и Петра; Дѣятелността на св. Кирила и Методия, и ученицитѣ имъ; Монашески животъ въ България; Охридска Архиепископия; Търновска Патриархия; Богумилитѣ и учението имъ; Унията и протестантитѣ въ България; Български църковенъ въпросъ; Българска Екзархия и управлението ѝ.

д) *Обща църковна история.*— Гонения отъ язичницитѣ и возторжествуванисто на християнството; Потеклото на цър-

Digitized by Google

ковната история и богослужението; Мѫжье апостолски; Отци и учители на църквата; Историята на 7-тѣ вселенски собори; Св. Николай, Св. Спиридонъ, Св. Атанасъ, Св. Василий, Св. Григорий и Св. И. Златоустъ; Отцепуваньето на Зап. църква; Учението на папищанитѣ, протестантитѣ и мухамеданитѣ.

Заб. *Отдѣлнитѣ разкази и отъ двѣтѣ истории ще се въртатъ около извѣстни и опрѣдѣлени праздници въ годината.*

3). *Езикознание.*— Реденье на думитѣ въ прѣдложението споредъ благозвучието имъ; Свързуванье на главнитѣ прѣдложения помежду имъ въ едно цѣло; Прости правила за сочиняньето на описания, разсѫждения, записи и писма.

4). *Читанье.*— Уроцитѣ отъ Вѣроучението и Свѣтознанието.

5). *Пишенье.*— Диктовка и сочиняванье отъ областта на всето обучение.

6). *Шаренье и Геометрия.*— Понятие и мѣренье на площитѣ и тѣлата; Перспектива.

7). *Смѣтанье.*— Дробитѣ и Х-тѣ; Сложно тройно правило; Лихвено смѣтанье; Печалба и загуба; Рабатъ и дишконто; Срочно смѣтанье, Дружно, Смѣшано и Верижно; проста диплографіа.

8). *Пѣенье.*— Употрѣбенитѣ въ обучението църковни и народни пѣсни съ гърчки ноти.

9). *Словѣнски езикъ.*— Прѣвожданье на праздничнитѣ чтения отъ апостолътъ и евангелието.

10). *Турски езикъ.*— Утвърдуванье на формитѣ, фрази отъ писменниятъ правителственъ езикъ, разговорникъ и иншахъ.

11). *Ржкодѣлие.*— Кроенье и шиенье.

Заб. *Гимнастиката* ще бѫде задължителна за вситѣ класове во времето на *междучасията* (антрактитѣ); въ нея се прѣпорѫчватъ отъ физиологитѣ—педагоги слѣднитѣ упражнения, които най-правилно развиватъ дѣтинскиятъ организъмъ:

а) Околчесто мѫрданье съ главата, 5 10 15 пѫти.

б) Въртенье на главата, 3 4 5 пѫти.

в) Околчесто мѫрданье съ рѫцѣтѣ, 4 6 10 пѫти.

г) Издиганье на рѫцѣтѣ ѿстрана, 5 10 15 пѫти.

д) Приближаванье на лактитѣ отзадъ, 4 [illegible]

е) Издиганье и спущанье на сключени рѫ[illegible] п.

Digitized by Google

Почивка и дълбоко дишенье съ носътъ.

ж) Сновенье съ рѫцѣтѣ на напрѣдъ, 5 10 15 пѫти.
з) Разпѫване на рѫцѣтѣ ѿстрана, 5 10 15 пѫти.
и) Издиганье на рѫцѣтѣ отъ цицкитѣ нагоре, 2 4 6 пѫти.
і) Спущанье на рѫцѣтѣ ѿстрана, 5 10 15 пѫти.
к) Протѣганье на рѫцѣтѣ отзадъ, 3 5 8 пѫти.

Почивка и дълбоко дишенье съ носътъ.

л) Околчесто мѫрданье съ ногата, 2 3 4 пѫти.
м) Разпѫване на ногата ѿстрана, 3 5 8 пѫти.
н) Разтваранье на рѫцѣтѣ отъ гѫрдитѣ хоризантално, 4 6 8 пѫти.
о) Сбиранье на рѫцѣтѣ кѫмъ гѫрдитѣ хоризонтално, 4 6 8 пѫти.

Почивка и дълбоко дишанье съ носътъ.

п) Клатенье на снагата напрѣдъ-назадъ, 5 10 15 пѫти.
р) Клатенье на снагата ѿстрана, 10 15 20 пѫти.
с) Въртенье на разпнати рѫцѣ, 15 20 25 пѫти.
т) Описуванье 8 съ песницитѣ, 10 15 20 пѫти.
у) Сбиранье и спущанье на рѫчнитѣ пърсти, 6 8 10 пѫти.
ф) Въртенье на стѫпалото, 10 15 20 пѫти.
х) Приближаванье на разкрачени нозе на пърститѣ, 2 3 4 пѫт.

Почивка и дълбоко дишанье съ носътъ.

ц) Околчесто мърданье съ горната половина на снагата, 5 10 15 пѫти.
ч) Протѣганье и сбиранье на ногата до колѣното на напрѣдъ, 3 4 5 пѫти.
ш) Протѣганье и сбиранье на ногата до колѣното назадъ, 5 6 8 пѫти.
щ) Диганье и спущанье на стѫпалото, 10 15 20 пѫти.
ь) Издиганье на колѣното нагорѣ, 2 4 6 пѫти.

Почивка и дълбоко дишанье съ носътъ.

ю) Изправянье съ горнята половина на снагата пружена по земята, 2 4 6 пѫти.

Digitized by Google

Почивка и дълбоко дишанье съ носътъ.

я) Маханье съ рѫцѣтѣ отъ прѣдъ хоризонтално, 4 8 12 пѫти.

ѫ) Сѣченье дърва съ сключени рѫцѣ и разширени крака, 3 6 10 пѫти.

ѳ) Клѣкнуванье и стануванье, 4 8 12 пѫти.

v) Прѣкарванье тояга прѣко главата до кърстътъ и пѫпътъ, 2 6 8 пѫти.

s) Марширанье съ спроврена тояга помежду лактитѣ и гърбътъ, 5 8 10 минути.

Тие упражнения ще ставатъ *прѣди пладнѣ само*, и то подиръ изпражненията на дѣцата, на чистъ воздухъ, кротко, дружно и подъ тактъ. Първитѣ броеве показватъ първата недѣля, вторитѣ—втората недѣля, а третитѣ—остатнитѣ недѣли. Въ негимнастичнитѣ междучасия *подиръ пладнѣ* дѣцата ще се занимаватъ съ обикновеннитѣ имъ игри.

Общий прѣгледъ на обучението и упражнението. — Да се научатъ дѣцата да *читатъ* добрѣ и смисленно; да *пишатъ* ясно, хубаво и правилно; да присвоятъ въ *смѣтаньето*, *шареньето* и *геометрията* оная опитность и надѣжность, които се желаятъ отъ обикновенниятъ градски животъ; да се улеснѫтъ въ *турскиятъ езикъ* до толко, щото да могѫтъ да прочитатъ и до нѣкѫде разбиратъ и пишатъ сѫдебни документи, телеграми и писма: това сѫ исканията, които се безусловно налагатъ на народното школо. Обучението въ *матерниятъ езикъ* трѣбва методически да доведе ученицитѣ до тамо, щото да могѫтъ они не само да говорятъ сами правилно и да разумѣватъ речта на другого, но и да сѫ въ состояние, да излагатъ вразумително и цѣлесъобразно писменно (като *търговски записи, писма, разсѫждения, описания* и прч.) свои или чужди мисли, лежащи въ нихниятъ умственъ хоризонтъ, който постѫпенно трѣбва да се разширява. За него сѫ неизбѣжни една цѣлесъобразна метода и една читанка, която сѫщевременно ще служи и за основание на прѣдметното обучение, т. е. ще съдържа сгоденъ материалъ и за двѣтѣ цѣли.— *Вѣроучението* трѣбва да обработи църковното учение, да приготви добрѣ отхраненицитѣ за онова църковно-религиозно общество, на което принадлежатъ они споредъ вѣрата си, и

Digitized by Google

да имъ посочи въ животътъ едно нравственно-религиозно землище, на което здраво ще стоятъ они.— *Свѣтознателното* обучение захваща отъ нагледността. Ако се дѣтето запознае нагледно съ своето отечество; съ животнитѣ, които живѣятъ въ него; съ людьето споредъ разнообразното имъ дѣйствие върху одушевленнитѣ и неодушевлени природни тѣла, и споредъ вѫшнитѣ имъ и вѫтрешни взаимни отношения, въ които се намиратъ они едни срѣщу други; съ природнитѣ сили и закони въ нихнитѣ най-разителни явления; и ако тие всички познания се съединѫтъ въ умътъ му като едно органическо цѣло: тогай оно е вече достаточно приготвено, за да влиза отъ тѣснитѣ граници на своята бащина въ по̀-широки кръгове; да упѫтва погледитѣ си къмъ цѣлото на землята и вселенната; да узнае толку за най-важнитѣ страни на земята и нихнитѣ произведения, както и за народитѣ, които сѫ живѣяле и още живѣятъ на земята, колкуто се иска и желае това отъ цѣльта на народното школо и отъ бѫдѫщето положение на дѣцата въ животътъ.— Чрѣзъ обучението въ *пѣенѣето* народното школо може най-дълбоко, най-плодовито и най-трайно да дѣйствува върху народното образование, отщо и трѣбва да се обръща вече на той прѣдметъ най-възможната грижа, понеже се чрѣзъ него и църковниятъ животъ возвисва и подпомага.—Най-после, ако младитѣ българки при другото обучение получатъ и потрѣбната за животътъ опитность въ *ржкодѣлието*, а най-више въ кроеньето и шиеньето на мѫжки и женски дрехи, съ това сѫ они вече приготвени, за да станѫтъ съ време по̀-работливи и по̀-полезни стопанки, отъ колкуто сѫ били самитѣ имъ майки.

Потрѣбнитѣ *методически* посочвания относително до обемътъ и начинътъ на прѣподаваньето на горнитѣ прѣдмети, както и необходимитѣ при това дисциплинарни срѣдства, народнитѣ учители ще намѣрѫтъ въ *Школска Педагогия I и II ч.* отъ И. А. Ковачова, както и въ *педагогическитѣ ржководства* на Манчова, Станчова, Благоева и въ *Методическа Аритметика* на Т. Икономова. А отъ *учебницитѣ* най-сполучливо може да се употрѣбѫтъ овия: *Български Букварь, Българска Читанка* и *Български Народни Мелодии* отъ И. А. Ковачова; *Новъ бащинъ и майчинъ езикъ* отъ Н. В. Саранова; *Букварь по гласната метода* на Д. Благоева; *Бащинитѣ езици* и *Дѣтински*

Digitized by Google

свѣтъ на Манчова; *Катихизисъ за земледѣлието* на Шкипарнова; *Българска История* отъ Манчова, съ ползуванье на *Картинитѣ* отъ Павлова; *Църковна История* на Душанова; *Европа отъ Смирнова*, прѣводъ на Благоева и Павлова; *Пжтуванье околу свѣтътъ* отъ Бобчева; *Аритметически Задачи* отъ Маркова; *Умствена числителница* отъ Гринлива; *Свещенна История* отъ Маркова и Благоева, съ ползуванье на *Библейскитѣ картини* отъ Хр. Данова; *Православното учение отъ Гете*, прѣводъ на М. Балабанова, и *Православенъ Катихизисъ* отъ Хр. Данова; *Анатомия* и *Физиология*, прѣводъ на И. Груева, съ ползуванье на *Анатомически Атласъ* въ 4 картини; *Физика отъ Шуберта*, прѣводъ на И. Груева; *Църковни пѣсни и молитви* отъ Данова и Манчова; *Турски Букварь* на Константиниди; *Записки за Турско-Български Разговорникъ* по методата на Ана, *Грамматика на Фуад-паша*, извлечения отъ *Телемаха* и *Инниахъ* отъ Чорапчиева; по *смѣтаньето*, *езикознанието*, *шаренъето* и *Геометрията* учебници за дѣцата не сж нужни.*) — Изборътъ отъ тие всички най-добри за сега рѫководства и учебници за народното школо, както и разпрѣдѣлението на учебниятъ материялъ по отдѣленията и часовето, оставятъ се на главнитѣ учители изъ уважение къмъ нихната самостойность въ прѣподавателната имъ и отхранителна дѣятелность, която не бива да се ограничава пò-вече, отъ колку дозволяватъ това началата на здравата педагогия.

III.

Какви мѣрки може да се вземѫтъ, за да се поставятъ добри и способни учители, и да се контролируватъ.

Прѣди време, именно когато се изпратихж прѣдставители отъ всѣка епархия, за да наредѫтъ органически уставъ за Народната ни Екзархия, нѣкои отъ общинитѣ ни изразихж мнѣние, да се оставѫтъ народнитѣ школи подъ нихната изключителна грижа, понеже съ той начинъ они ужъ пò-напрѣдни ще биле во всѣко отношение. Това мнѣние, струва ни се,

*) Тие части отъ обучението, които не се намиратъ или сж недостаточно изложени въ прѣпоржченитѣ учебници, учителитѣ сами трѣбва да ги съставятъ за ученицитѣ си. Съ той само начинъ съ време у насъ може да се явѫтъ добри и цѣлесъобразни учебници за народнитѣ ни школи.

Digitized by Google

одобрѝ се отъ соборътъ, и сега всѣка община съ силата на реченията уставъ има вече правото, независимо да управлява и контролира вѫнштността и вѫтрѣштността на събственнитѣ си школи, както и пò-напрѣдъ. Обаче опититѣ не могохѫ да извлечѫтъ отъ това нѣкои добри резултати. Пò-вечето общини, да не речеме вситѣ, благодарейки на простодушието или своеволието си, на мѣсто да туратъ въ пò-добъръ редъ своитѣ школи, они или ги не изпущатъ отъ първобитното имъ состояние, или, що е още пò-зло, държатъ ги въ совършенно занемарение и запустение, понеже се рѫководатъ отъ лица, които нищо не знаятъ за високото назначение на школото. Въ сѫщность работата сега излиза, щото школитѣ пакъ не зависатъ отъ общинитѣ, а отъ частни влиятелни людье, които въ работата си не сѫ за похвала, но що да се праве, когато сѫ въ нея сами сѫдии!

За да излѣзатъ прочее народнитѣ ни школи отъ това неприродно и ненормально положение, прѣдъ всичко е потрѣбно да имаме въ центърътъ на Екзархията ни за сега *едно* поне *общо средньо учебно заведение*, въ което ще се дава потрѣбното образование на бѫдѫщитѣ наши народни учители и свещенници*). Защото, безъ сѫществуванието на такво заведение, нашиятъ народъ не може никакъ да се надѣва да има за напрѣдъ способни и добри водачи ни за себе си, нито за дѣцата си. Обаче върхъ основанието на това срѣдньо заведение нѣма да лежи само тая задача, да дава специально образование на учители и свещенници; покрай нея трѣбва оно да има и друга задача, именно да приготовлява отхраненицитѣ си за още пò-високо нѣкое учебно заведение, напр. за *университетъ, духовна академия, политехнически институтъ* и др. п., съ които може образованна Европа още за многу време да ни услужва. Ще рече, нашето заведение трѣбва да бѫде въ едно време и гимназия, и духов. семинария, и препарандиумъ, и земледѣлческо училище. А да се слѣятъ у едно тие различни заведения и да образуватъ едно органическо цѣло, не е нѣщо

*) Споредъ насъ, най-сгодно мѣсто за тая цѣль е Кюстендилъ, който, речи, еднакво стои отдаленъ отъ вситѣ остатни градища на широкото ни отечество, а и по-близо е отъ всѣко друго мѣсто до заспалата ни Македония. При това той градъ има и вситѣ, речи, благопріятни условия, каквито се днесъ искатъ отъ сѣдалището на едно общо-народно учебно заведение; както: здравъ климатъ, въ всичко изобилие и ефтиния, невинность въ нравитѣ, срѣдньо наречие, съобщителни пѫтища, привлекателна околность за школски екскурсии, готово мѣсто за здание съ широка градина за земледѣлчески цѣли, и пр.

Digitized by Google

невъзможно; доста е, да се изхвърли отъ нихъ това, що имъ е общо, и да се избере онова, що ги отличава едно отъ друго, и, като се всичко това схематизира, ще се яви *ново едно приготвително школо,* което напълно ще отговаря на посоченатѣ му горѣ двойна задача. На него ще се придружи тогай и единъ *женски Институтъ,* въ който ще се приготовляватъ бѫдѫщитѣ народни учительки подъ рѫководството на сѫщитѣ проффессори отъ приготвителното школо и на нѣколку отдѣлни проффессорки. Очевидна е голѣмата полза отъ такво заведение за бѫдѫщето на нашиятъ народъ: неговитѣ учители и рѫководители за напрѣдъ нѣма вече да бѫдѫтъ едностранни и ограничени людье, които никога не могѫтъ да се срѣщнѫтъ въ погледитѣ и дѣйствията си, но — людье, които равномѣрно ще разбиратъ неговитѣ нужди и равносилно ще работатъ по една посока въ полза на неговий напредъкъ въ просвѣтата и нравствеността, — съ една дума въ културата.

Отсемъ такво учебно заведение, отвиѣ ни е нуждно и *школско надзирателство,* което ще бѫде натоварено съ дължността, не само да снабдява школитѣ ни съ добри и способни учители, и да ги контролира, но и да отмахва отъ нихъ вситѣ възможни прѣчки, които бѫркатъ на напрѣдъкътъ имъ въ обучението и отхраната. Това надзирателство у насъ може да бѫде *мѣстно,* ако се ограничава само съ мѣстнитѣ народни школи (градското и селскитѣ); епархиялно, ако се простира надъ вситѣ народни школи въ епархията или окрѫгътъ; и върховно, ако обгърща вситѣ школи безъ изключение въ областта на Екзархията. На всѣкждѣ оно ще се состои отъ духовни членове и свѣтски, и ще има за подпрѣдсѣдатель по единъ ученъ мѫжъ, който разбира добрѣ отъ школската работа. Градскитѣ школи наедно съ селскитѣ вообще има да стоятъ подъ непосрѣдственний надзоръ на мѣстний Смѣсенъ Совѣтъ, въ който подпрѣдсѣдатель е главний учитель; а вситѣ школи на една епархия ще се намиратъ подъ вѣдомството на Епархийский Совѣтъ, въ който подпрѣдсѣдатель е особенъ инспекторъ, снабденъ съ нарочна царска повеля. Както въ първий совѣтъ, сѫщо и въ послѣдний подпрѣдсѣдателитѣ сѫ, на които трѣбва да бѫде въз правото и обязанността, да управляватъ и надзираватъ

Digitized by Google

ската работность. Собствено инспекторътъ е специяльний управителъ на вситѣ народни школи въ епархията, но защото му е кржгътъ широкъ и слѣд. работата усложнена, заради това му се придаватъ главнитѣ учители, като референти, които въ отсжтствието му ще го застжпватъ въ работата на нахийскитѣ школи. Както мѣстните совѣти зависатъ отъ епархийскитѣ, и овия въ свое време — отъ Екзархията; сжщо и главнитѣ учители ще стоятъ въ зависимость отъ инспекторитѣ, а овия — отъ Свѣтский Совѣтъ. Ако се отвори у насъ общо приготвително школо, за което говорихме пò-горѣ, оно, разумѣва се, ще се состои отъ много класове и ще има въ себе си мнозина проффессори; заради това оно трѣбва да се управлява нà-право отъ Свѣтский Совѣтъ, а правото и дължността на надзирателството му ще лежатъ върху директорътъ. Главнитѣ учители, проффессоритѣ и инспекторитѣ ще се избиратъ и опрѣдѣляватъ отъ Свѣтский Совѣтъ, а вситѣ други народни учители по градищата и селата — отъ инспекторътъ съ помощта на Епархийский Совѣтъ. Само се разумѣва, че първитѣ иска да сж добрѣ свършиле курсъ на наукитѣ въ високо нѣкое заведение, а послѣднитѣ — въ нѣкое срѣдно заведение или да сж доказале поне своето учителско достоинство съ дълговременната си практика. Понеже се иска отъ всѣко звание доказана опитность, заради това отъ пò-достойнитѣ главни учители трѣбва да се избиратъ проффессори, отъ пò-добритѣ проффессори — инспектори, а отъ овия — кандидати за Свѣтский Совѣтъ.*) Нѣма съмнѣние, че тогай пò-важнитѣ мѣста ще бжджтъ захванати отъ пò-опитни и пò-способни лица.

Сега Свѣтский Совѣтъ, въ ржцѣтѣ на който ще бжде върховното надзирателство, за да знае, що се върши вжнъ по школитѣ, трѣбва отъ време на време да се освѣдомлява за това отъ инспекторитѣ чрѣзъ особенни изложения, въ които подробно ще се описува въ вътрѣшното и външно состояние на школската работа въ нихнитѣ окржжия. Прѣко това онъ трѣбва да узакони периодически учени събрания, и отъ нихнитѣ послѣдни, постжпенно прѣчистувани, рѣшения да извлича за себе ржководство въ работата на цѣлокупното народно

*) На по-добритѣ главни учители и проффессори помежду другитѣ прѣимжщества ще се брои и отличието имъ съ нѣкой книжовенъ трудъ, удостоенъ отъ Св. Совѣтъ съ хонорарий.

Digitized by Google

развитие и нареждане. За видътъ, съставътъ и работността на ученитѣ събрания говорено е на друго мѣсто*); тука ще забѣлѣжимъ само това, че тие събрания сѫ, които ще дадѫтъ самостоенъ животъ и развитие на народний ни умственъ организъмъ, и не ще оставѫтъ за напрѣдъ бездарността и неспособността да прѣчатъ на общий ни напрѣдъкъ.

IV.

Доклѣ се образува у насъ обща народна касса, отъ която ще могѫтъ да се поддържаватъ вситѣ ни вообще учебни заведения, до тогай всѣка община трѣбва сама да промишлява за отваряньето и поддържаньето на своитѣ градски школи и селски, служейки се въ това отношение съ църковнитѣ и други общи приходи, както и съ *по силната помощь отъ народътъ***) въ случай, ако тие приходи не ѝ достигатъ. А гдѣ и какви школи она трѣбва да отваря и поддържава, на това ще ѝ се посочва и *заповѣдва* отъ страната на архиереятъ съ прѣдложението на инспекторътъ. Но понеже едно цѣло народно школо, споредъ бройтъ на ученицитѣ, не може да се обдържи съ по̀-малко отъ 200-300 т. л., а и селскитѣ школи на една нахия ще поискатъ за своето поддържаванье не по̀-малка сумма отъ тая; заради това много би добрѣ било, ако отъ тоя товаръ на градскитѣ общини поднесе нѣщо и Екзархията, като плаща сама на *главнитѣ* поне учители. Защото съ тоя начинъ, надѣваме се, она ще улесни доста общини, които, благодарейки най-многу на слабитѣ си материяльни сили, нѣматъ и не ще могѫтъ да иматъ за много време главенъ учитель. При това главнитѣ учители, не плащайки се отъ общинитѣ си, ще бѫдатъ по̀-независими и по̀-добросовѣстни въ изпълняваньето на своитѣ високи дължности, отъ колкуто сѫ биле до сега. Нѣма съмнѣние, че тая тежина ще бѫде не споредъ силата на Екзархията, а най-више въ тая минута, когато се она бори за собственното си сѫществуванье, ако не се уголѣмѫтъ твърдѣ незначителнитѣ ѝ приходи, съ които разполага она днесъ. Но како може да стане това? Споредъ

*) Вижд. Школска Педагогия I часть, отъ И. А. Ковачова.

**) Тая помощь най-законно и най-справедливо може да се разхвърля на мѣстнитѣ жители отъ цѣла нахия споредъ царската даванина, и да се сбира заедно съ послѣднята, както сѫ направиле нашитѣ разбудени братя въ Пловдивъ.

Digitized by Google

насъ, най-справедливо и най-възможно е, да се задължатъ и *архиереитѣ, свещенницитѣ, учителитѣ, църквитѣ* и *монастиритѣ* да внасятъ ежегодишно въ екзархийский ковчегъ помощь, съразмѣрна на материальнитѣ имъ сили. Защото, ако е дълженъ народътъ да жертвува споредъ силата си по нѣщо въ полза на религията и науката, колко по̀-вече сѫ дължни това да правятъ неговитѣ пастири и учители, които трѣбва да му служатъ за примѣръ на подражаванье въ всѣка добра и полезна работа! При това и не е голѣма работа, ако даватъ архиереитѣ по 20 пари на вѣнчило, учителитѣ по 5% отъ своята плата*), свещенницитѣ, които не харесватъ най-малко 50 т. л. годишенъ приходъ, по 2½ т. л., а църквитѣ по 1 т. л. на 100 кѫщи, и монастиритѣ по 80, 40, 20 или 10 т. л. споредъ приходитѣ си. А това заедно съ досегашнитѣ приходи отъ народътъ ще состави таква една сумма, отъ която Екзархията ще може лесно да удовлетворява вситѣ свои потрѣбности, и пакъ да ѝ остава по нѣщо за образуванье на една *бѫдѫща народна касса.* Най-добрѣ може да докаже това слѣдний прѣгледъ на единъ *приблизителенъ* Екзархийски бюджетъ:

ЕКЗАРХИЯТА

ВЗИМА.		ДАВА.	
Отъ 350,000 вѣнчила по 2 гр.	7,000 л.	На Св. Синодъ плата . . .	1,440 л.
„ 12,000 вули по 13 гр. ок.	1,600 „	„ Свѣтский Совѣтъ	1,560 „
„ 2,000 свещ. (съ по 175 в.) по 2½ л. . . .	5.000 „	За др. екзархийски разноски	3,000 „
„ 1,500 учит. едно на друго по 2 л. . . .	3,000 „	„ приготвителното школо	
„ 1,000 църкви и монастири по 3½ л. . .	3,500 „	На Директорътъ 150 л.	
„ Владицитѣ за 350 х. вѣнч. по ½ гр. ок. . .	1,700 „	„ 10 проф. по 140 1400 „	
		„ 4 проф. „ 80 320 „	
		За др. разноски 630 „	
			2,500 „
		На 16 инспектори едно на друго по 200 л. . . .	3,200 „
		„ 70 глав. учит. по 100 л.	7000 „
		За поддържаванье ученици по вънъ и хонорарии	1,100 „
		„ уравнение остатъкъ въ ковчегътъ	2,000 „
Всичко	21,800 л.	Всичко	21,800 л.

До тука ние свършуваме разсѫжденията си. Сега читательтъ нѣкои отъ нихъ може би да найде за несвоевременни

*) Мнозина отъ учителитѣ лично сѫ ни увѣрявале въ готовността си, да отстѫпятъ по единъ даже месецъ отъ годишната си плата въ полза на народната просвѣта, само да се избавятъ отъ досегашний произволъ и неразбория на незналцитѣ.

Digitized by Google

и след. невъзможни. На това ние готови сме да му забѣлѣжимъ: ако не умѣемъ или не смѣемъ да изтолкуваме добрѣ *улесненията*, които новий Високъ Царски Хаттъ обѣщава на всичтѣ немюсюлмански общини *относително до училищата* имъ, въ такъвъ случай и ние сами нѣма да отричаме, чи сме казале нѣщо неизпълнимо.

І. А. К.

КРИТИКИ, КНИГОПИСНИ БѢЛѢЖКИ И КНИЖОВНИ ИЗВѢСТИЯ.

Още една отбрана на новобългарското азбуке (отговоръ на г-на Кърстьовича, на „Училище“ и „Знание“) *заедно съ една поправка въ него.*

I.

Слѣдъ дългата критика на г. *Мушяка* почтенното Читалище е захванало минало лѣто да печата друго още по-дълго „*критическо разглѣдванье на моето азбука*“. Отъ тая нова критика, която е написана отъ *ученаго* и *любороднаго* г-на Кърстьовича, азъ до сега съмъ виждалъ токо това, което е напечатано въ 9 и 11-ти брой на Читалището. Молихъ единъ приятель да ми прати слѣднитѣ бройове, но той ми отговори, че не ги е получвалъ и че Читалището, може би, е прѣстанало да се издава. (Давно това извѣстие излезе лъжовно!). — Г-нъ Кърстьовичъ захваща критиката си съ една твърдѣ срамотна за мене бѣлѣжка. Въ членътъ за „Новобългарското азбуке“ азъ съмъ рекълъ, че „отъ писателетѣ, които до сега сѫ писале за българското правописание, ни единъ не е излагалъ на критическо разглежданье цѣлий съставъ на азбукето ни“ и пр. — „Като прочетохмы тыя му рѣчи, казва сега г. Кърстьовичъ, осмѣхмы ся пьрво, почудихмы ся напоконъ за смѣлость-тѫ му да пише таквыва думы, когато онъ, като ученъ и вѣщъ въ българскѫ-тѫ писменность, трѣбва (рѣкохмы си) непремѣнно да е челъ и видѣлъ въ „*Книжицы-ты*“... нашето *критическо разглеждание на цѣлый съставъ на азбукѫ-тѫ българскѫ*, не само, а и на цѣлый съставъ на българското правописание“. — Исповѣдамъ, че истина съмъ сторилъ злѣ,

Digitized by Google

дѣто съмъ рекълъ, *че никой не билъ излагалъ* и пр... Тоя грѣхъ, обаче, азъ съмъ направилъ не само противъ г-на Кърстьовича, но още и противъ Вука Караджича, Отца Неофита Рилскаго, г. Безсонова, г. Михаиловскаго, Прѣосвещеннаго Партения, г. Шишкова и др., които такожде сѫ писале за азбукето. Когато писахъ членътъ за новобългарското азбуке, азъ знаехъ за всичкитѣ тие писания, както и за писмата на г. Кърстьовича, и споменѫхъ за тѣхъ, споменѫхъ съ *голѣма благодарность*. На страница 13 въ речений членъ е казано: ние ни нàй-малко не мислимъ да укоряваме първитѣ дѣйци на нашето книжовно възражданье..., ни нàй-малко не мислимъ да умаляваме тѣхнитѣ велики услуги народу ни". Подъ тие дѣйци тукъ се разбиратъ първитѣ устроителе на новобългарското азбуке, отъ които е и г. Кърстьовичъ. Имената и трудоветѣ имъ не нарекохъ, защото съ това щеше да ми се отвори дълга работа, която тогава нито времето, нито пакъ живѣеньето ми (въ Неаполь) ми дозволявахѫ да извършѫ, както трѣбва. Ето защо азъ споменѫхъ така вкратцѣ за първитѣ устроителе на новобългарското азбуке. Но какъ е станѫло, дѣто при това азъ съмъ рекълъ, че никой прѣди мене не билъ излагалъ на критическо разглежданье цѣлий съставъ на азбукето ни, — не могѫ сега да си припомнѫ. Види се, че съмъ искалъ тукъ да се изрекѫ другояче, па съмъ пропуснѫлъ нѣкое слово, та така е излѣзло това противоречие. Но както и да е, азъ тукъ съмъ направилъ голѣмъ грѣхъ и за да си очистѫ отъ него съвѣстта, щѫ се постараѭ въ скоро време да обнародвамъ единъ историко-критически прѣгледъ за новобългарското азбуке, дѣто щѫ разгледамъ подробно и мнѣнието на г-на Кърстьовича.

Като извадимъ тая бележка, то въ издадената вече часть отъ критиката на г-на Кърстьовича не остая нищо такова, което би могло да обори що годѣ отъ моето учение за новобългарското азбуке.— Въ неѭ пò-вечето се говори за овехтѣлата и вече изхвърлена буква ѧ, която азъ совѣтовамъ да замѣняваме редомъ съ *е*[1]). Г-нъ Кърстьовичъ не знае историята на старата буква ѧ, не знае такожде и сегашното ѝ изговарянье. Той ѭ отождествлява съ *я* (=ꙗ), която азъ не изхвъргамъ изъ азбукето ни, и съ това намѣрва причина да

1) Освѣнъ въ малко нѣкои случае, за които азъ се надамъ да поговорѫ въ скоро време.

Digitized by Google

ми се присмива така: „Той, каже, нито е гледалъ у прѣдѣж си, когато.. е писалъ, нито е пакъ помнилъ щото е по напредъ писалъ (бр. 11, стр. 485). На друго мѣсто господство му се подиграва съ мене още по̀-злѣ: Г-нъ Дриновъ, каже, добрѣ е сторилъ, дѣто е сопричислилъ буквѫ-тѫ *я*, вмѣсто ѧ (?), въ азбукѫ-тѫ ни и добрѣ прави да ѩ пише и употрѣбява тамъ (?), дѣто стари-ти българе сѫ писали ѧ (?!), а злѣ е сторилъ и несмысленно ся е запършилъ да ны учи, че тя си нема мѣсто-то днесь въ языка ни и че трѣба да ѩ изхвърлимъ изъ азбукѫ-тѫ си (?!) Никога азъ не пишѫ и никога нѣма да пишѫ *я* тамъ, дѣто старитѣ българе сѫ писале ѧ, и никога не съмъ училъ, че *я* (=ꙗ) трѣбва да се изхвърли изъ азбукето ни! Г-нъ Кърстьовичъ, като говори така, показва ни, че той сѫди за старитѣ български книги по сегашнитѣ ни черковни книги, безъ да знае, че тѣ сѫ прѣправени спроти русската фонетика. Въ русската фонетика старитѣ български букви ꙗ и ѧ се изговарятъ еднакво, като *я* (чрѣзъ която буква тѣ сѫ и замѣнени въ сегашната русска писменность), но въ българската не е така: старобългарский яковецъ (ꙗ) се е изговарялъ като *я*, а ѧ си е ималъ съвсѣмъ особенъ гласъ, който и до сега се е увардилъ самъ тамъ изъ Българско въ нѣкои думи: п*ен*десе, дев*ен*десе, бр*ѫн*чѫ, гр*ен*да, р*ен*дове, й*ен*зикъ и пр. Въ по̀-вечето думи и случае на негово мѣсто сега се чуе *е*, чрѣзъ което азъ и съвѣтовамъ да го пишемъ. Г-нъ Кърстьовичъ бележи, че старитѣ Българе сѫ писале **кая, основанія**, вмѣсто *кая, основанія* и съ тая бележка ми доказва, че тѣ сѫ изговаряле ѧ като *я*. Но отъ това доказателство азъ се увѣрявамъ, че господство му и *хаберъ* нѣма за старобългарскитѣ книги: до сега сѫ изнамѣрени около стотина стари български рѫкописи, писани между 10-й и 17-й вѣкъ и ни въ единъ отъ тѣхъ приведенитѣ отъ г. Кърстьовича думи не сѫ писани така, както той казва: тѣ постоянно сѫ писани тамъ: **кая, основанія**, или пакъ — **кая, основанія**, по нѣкога **каѣ, основаніѣ** Г-нъ Кърстьовичевитѣ **кая, основанія** захващатъ да се явяватъ въ Българскитѣ книги токо отъ 17-ий вѣкъ отъ когато взехѫ да дохождатъ въ България русскитѣ църковни книги.— Тука трѣбва да кажѫ още, че г. Кърстьовичъ ме оборва съ грамматиката на Добровскаго, която е писана още прѣди 50 годинъ, когато Словѣнското езикознание се

Digitized by Google

намираше въ пеленитѣ си. За грамматическитѣ трудове на Востокова, Шафарика, Миклошича, Хатала, Шлейхера и много други господство му, види се, не знае нищо. Това го казвамъ съ сърдечна жалость, защото при голѣмото си трудолюбие и при голѣмата *севда*, която г. Кърстьовичъ има къмъ филологията, той би можилъ да направи много нѣщо за наший езикъ, ако да бѣше се опозналь по-добрѣ съ словѣнското езикознание и съ изнамѣренитѣ до сега стари български ржкописе. А сега неговитѣ филологически издирвания сж *суетни*, толкова суетни, колкото и Унно-българската история.

На едно мѣсто въ критиката си г. Кърстьовичъ закача единъ много важенъ въпросъ въ историята на езикътъ ни: той приема мѣстоименията *ме, те, се* за сърбски и при това увѣрява, че въ езикътъ на западнитѣ български области сж се вмъкнѫле твърдѣ много сърбизми. Азъ съмъ се взиралъ и въ тоя въпросъ и могж да увѣрж г-на Кърстьовича, че тукъ сърбизмитѣ не сж толкова много, както мисли той, като приема и мѣстоименията *ме, те се* за сърбизми.

Господство му, види се, мисли да брани г. *Мушяка*, но ще го брани много злѣ. На стр. 481 (бр. 11) той говори: „за рѣчь-тж *азбуке* г-нъ Мушякъ е казалъ и доказалъ, че тя не трѣбва да си пише *азбуке*, защо въ българск. езикъ нѣма слогъ ке... Г-нъ Дриновъ му си сърди за това приглежданіе че было *безвременно* и казва даже че, *спрости както му се чини*, азбуке е по-право; и че какъ въ нашій языкъ има слогъ *ке*, това доказва душата му *азбуке!!* Ето какъ г-нъ Дриновъ опровергава противницы-ты си *логическы!*“— Ако да бѣхъ рекълъ само това, то наистина азъ щехъ да се покажж много безуменъ. Но Господь ме е зачувалъ отъ такова безумие. Доказателството ми е излѣзло толкова не логическо, защото г. Кърстьовичъ е пропусналъ нѣколко важни думи. У мене е речено „че въ нашій езикъ има слогъ *ке*, това показва и душата азбуке, *които азъ съмъ взелъ отъ народный ни езикъ*.

Г-нъ Кърстьовичъ казва още, че моето учение било *почти* сжщото, което препоржчваше покойний Априловъ. Не е *почти* сжщото, а много се различава отъ него, както ще покаже и отговорътъ ми на Училище, къмъ който и прѣминувамъ.

Въ критическитѣ бѣлѣжки, които направи на моето учение за азбуката журналътъ „Училище“ (1874, брой 14) има

Digitized by Google

много такива нѣща, за които не могѫ да разберѫ — нито защо сѫ речени, нито пакъ какво е искалъ да рече съ тѣхъ авторътъ имъ. Оставямъ тие нѣща на страна и се запирамъ токо на нѣкои пò-вразумителни бѣлѣжки.—„Сѣки честенъ писатель, каже тоя критикъ, е обязанъ да са старае да бѫде понятенъ не само на Панагюрци и Коприщенци, но и на Македонските бѫлгаре, които сѫ много пò-многочисленни отъ насъ и които иматъ право да искатъ отъ нашите учени пò-голѣмо внимание“. Това е много здрава мисъль. Не знаѭ само, защо критикътъ се трудилъ да ми ѭ исказва, когато азъ съмъ се държалъ за неѭ въ членътъ за новобългарското азбуке.— На едно мѣсто господство му ме пита защо съмъ оставилъ за въ срѣдата на думитѣ *ъ* и *ѫ*, когато българский езикъ *има потрѣбность* само отъ езикътъ т. е. отъ *ѫ?* Въ членътъ за новобългарското азбуке е показано защо сѫ оставени тие двѣ букви, но ако приведенитѣ тамъ доказателства не стигатъ за господство му, то азъ щѫ приведѫ още едно.— И двѣтѣ тие букви сѫ оставени за това, защото така го изискватъ не само Панагюрци и Коприщане, *но и по-многочисленнитѣ Македонци Българе*, които *ъ* изговарятъ като *о*, а *ѫ* като глухъ гласъ, а по нѣкѫдѣ като *ън*.— Разбира ли господство му какво ще произлѣзе, ако исхвърлимъ *ъ* изъ срѣдата на думитѣ?

Той ще да пише на примѣръ: сѫбирамъ, сѫздаденъ, синѫтъ (и тука, прѣдъ членътъ, *ъ* дохожда въ срѣдата) конецѫтъ, народѫтъ, коренѫтъ и пр.

А Македонецътъ никога нѣма да се съгласи да пише тие думи така, защото той *ѫ* изговаря като глухъ гласъ, а ще да ги пише: собирамъ, создаденъ, синотъ, конецотъ, народотъ, коренотъ и пр., защото той ги изговаря съ *о*.

Па тогава щѫтъ се явѫтъ и други писателе, които щѫтъ да захванѫтъ да пишатъ: сабирамъ, саздаденъ..... И така вмѣсто единъ писменъ езикъ ние щемъ да си добиемъ три писменни езици.— А коренътъ на това зло ще бѫде исхвърляньето на *ъ*, който едни Българе сега изговарятъ глухо като *ѫ*, други като *о*, а трети като *а*.

Пò-долу критикътъ пита: „Кажете ни, молиме ви са, можеме ли ние да подвѣдеме подъ грамматическо правило дѣ да са пише *ѫ* и дѣ *ъ*? Трѣбва да подведеме, отговарямъ, ако

Digitized by Google

искаме да имаме единъ писменъ езикъ, а не три.— Това дѣто господство му ни плаши, че тогава *за да се научи единъ Българинъ да чете и пише правилно, той ще да е дължень по-напрѣдъ да се учи руски*, то е лъжа. Не трѣбва да се учи руски, а трѣбва да знае наречието *на по-многочисленнитѣ Македонски Българе*, па трѣбва да изучи и старобългарската граматика, а пакъ тя не е тежка работа.— Учѫтъ іѫ по други училища не само Словѣнски, но и Нѣмски, — защо въ българскитѣ училища да се не учи? Но да оставимъ *ъ* и *ѫ*, та да видимъ какво казва критикътъ за *щ*: „Г-нъ Дриновъ ни сѫвѣтова още да изхвѫрлиме изъ езикътъ си буквата *щ*. А защо? Това остая и за насъ, и за г. Дринова не рѣшенъ въпросъ. Г-нъ Дриновъ говори само, че *сложната съгласна буква щ трѣбва да се изхвърли и да се замѣни съ шт*," — и нищо по-вече".—Нищо по-вече? Отъ тие думи азъ видѫ, че тоя критикъ сѫди за моето учение по отговорътъ, който дадохъ на г. Мушека, а не е видвалъ членътъ, въ който е изложено това учение и въ който е казано доста подробно защо да се изхвърли щ.

Щѫ да отговорѫ още на едно питанье, макаръ че то не се относи до новобългарското азбуке. Критикътъ говори: „Ние би желале да знаеме още и това, защо г. Дриновъ употрѣблява тѫнкиятъ *ь* преди *е*-то въ нѣкои сѫществителни имена, като на примѣръ въ думите слѣдованье, уловванье, отрѣбванье и пр.? Ние мислиме, че ако бѫлгарете сѫ биле принудени да зематъ на заемъ тие думи изъ славянскиятъ езикъ, то тие нѣматъ право да ги прекрояватъ и да даватъ на ь-тъ такова значение, което той нѣма у насъ". Не знаіѫ що разумѣва тука критикътъ подъ славянскиятъ езикъ, щѫ му кажѫ само, че такива думи Българетѣ сѫ писале така, т. е. съ окончание *ье* още тогава, когато по-вечето Словѣне не знаехѫ да пишѫтъ, па и послѣ все така сѫ ги писале, както ни показватъ старобългарскитѣ писменни паметници. Но да оставимъ тие паметници, отъ които тоя критикъ, види се, не отбира, та да кажемъ друго нѣщо. Господство му още не знае, че *по-многочисленнитѣ отъ Македонскитѣ Българе* изговарятъ: *дворье, каменье, гроздье, просенье*, така и слѣдованье, уловванье, отрѣбванье и пр., па има очи да ми се кара, че не съмъ билъ обърщалъ внимание на македонското наречие! —

Digitized by Google

На едно мѣсто той се провиква и казва: „Филологията и филолозите сж чудни сждания“. И това го казва човѣкъ, който, както се увѣрихме отъ критиката му, и прѣзъ плетъ още не е видвалъ филологията. Олеле книжнино българска! Тамъ, дѣто критикътъ ме поучава за дължноститѣ на честний писатель, между друго е казано: „сѣки честенъ писатель е обязанъ да опростява бжлгарското правописание колкото са може повече“. — Злѣ разбира господство му дължноститѣ на честний писатель: оправяньето на правописанието е работа токо на тие писателе, които отбиратъ отъ грамматика. Ако се взематъ за това нѣщо всичкитѣ честни писателе заедно съ критикътъ на „Училището“ и съ редакторътъ на „Знанието“, то оправия нѣма!

„Знание“ и то направи нѣколко бѣлѣжки върхъ моето учение за азбуката. Тие бѣлѣжки се намѣрватъ въ критиката му, въ която то нѣщо си е бленувало за Периодическото Списание на „Бълг. Кн. Дружество“ и която е помѣстена въ брой 1. Въ бѣлѣжкитѣ си то повтаря нѣкои отъ неразумнитѣ питания на „Училище“.— За да отговарямъ и на неговитѣ питания, азъ трѣбва да повтарямъ отговорътъ си, който дадохъ на „Училище“. — Но много е любопитенъ тонътъ, съ който „Знанието“ повтаря тия неразумни питания: „Сложната буква *щ* трѣба да са исхвърли и да са замѣни съ *шт*, говори г. Дриновъ. А защо и за какво?... Въ срѣдата на думите ни са потрѣбни и *ж-тъ* и *ъ-тъ*, говори г. Дриновъ. А защо и за какво? Но да оставиме г-на Дринова за други пжтъ“...—Забелѣжете, че така говори Букурешкото „Знание“, това „Знание“, което още не знае, що е творителенъ падежъ, а що е дателенъ падежъ (гл. Знание бр. 8, ст. 126).

II.

ПОПРАВКА.

Както „Училище“, така и „Знание“ невѣрно казватъ, че като съмъ съвѣтовалъ да исхвърлимъ *щ*, не съмъ казалъ защо и за какво. Казалъ съмъ и ето какво съмъ казалъ: Буквата *щ*, както самото ѝ начъртание показва, е сложена отъ ш и т,— като *шт* ние іѫ и изговаряме; друго нѣкое изговарянье каквото напримѣръ въ руский и полский езикъ, тя у н

Digitized by Google

нѣма, нито пакъ е имала нѣкога. Тя е била съставена и писала се е само и само краткости ради, на мѣсто *шт*. Забелѣжително е, че въ най-старитѣ ни книги тя се срѣща твърдѣ рѣдко, токо речи, че редома се пише *шт* н. пр. **хештеть, палашть, крьштеньк, пештера, штитъ, штедрота** и т. н. И тъй, може да се каже, че буквата *щ* е оставена въ новобългарското азбуке само и само, като една съвсѣмъ ненужна роскошь, която обаче, скъпо струва на малкитѣ дѣца, които се учѫтъ да четѫтъ по български. (глед. Пер. Сп. кн. II, стр. 23 и 24).

Намирамъ сега за потрѣбно да оправѭ мнѣнието си за *щ*. — Прѣди шесть годинъ, когато пишѣхъ горнитѣ редове, азъ бѣхъ увѣренъ, че и въ западна България щ се изговаря, както и въ източна. Не знаѣхъ, че то тамъ имало особенъ гласъ, а не знаѣхъ, защото не намѣрихъ никаква бѣлѣжка за това нито у покойнитѣ Миладинови, нито у П. З. (въ Бълг. Книжици), които сѫ писале за особноститѣ на Македонското наречие. Па не бѣхъ срѣщалъ това свойство и въ познатитѣ ми тогава македонски пѣсни. Испослѣ се научихъ, че то било забелѣжено въ пѣснитѣ, които Професоръ Григоровичъ е събралъ въ Дебърско и които сѫ обнародвани въ Хърватский журналъ „Коло“ за 1847 год. Това лѣто, като бѣхъ въ Българско, имахъ случай да чуѭ съ ушитѣ си отъ много Македонски Българе, че тѣ изговарятъ *щ*-то не като *шт*, но като *шч* или *сч*. Слѣдъ това откриванье мене ми станѫ ясно, че бърканьето на *щ* и *шт* въ старитѣ ни рѫкописни паметници не било безъ причина, но си имало основание, за което щѫ поговорѫ други пѫть на пò-сгодно мѣсто. Сега, като искамъ да останѫ вѣренъ на началата и основанията, по които съмъ се водилъ въ учението си за новобългарското азбуке, бързамъ да оправѭ тая важна грѣшка и да кажѫ, че буква *щ* не трѣбва да се исхвърля изъ азбукето ни, не трѣбва да се замѣнява съ *шт*.

Като прегледвамъ сега членътъ за „новобългарското азбуке“, който съмъ писалъ още прѣди шесть годинъ, азъ забелѣжвамъ въ него доста много и други грѣшки, макаръ и не толкова важни, щото да ме накарѫтъ да измѣнѫ още нѣщо отъ исказанитѣ тамъ главни мисли. Но любопитното е, че моитѣ критици не можихѫ да ми забелѣжѫтъ ни една отъ тѣхъ, както не можихѫ да забелѣжѫтъ и кривитѣ ми раз-

Digitized by Google

сѫждения за буква *щ*. Пита се, каква полза има отъ такива критики и отъ отговоретѣ, които съмъ принѫденъ да давамъ на авторетѣ имъ? Ето защо азъ нѣма по̀-вече да отговарямъ на такива критици.

„КИРИЛЪ и МЕТОДИЙ БѢЛГАРСКИ ПРОСВѢТИТЕЛИ".

Букурещъ 1875 г. 64 страници.

Въ самото начало на тая книга четемъ: „Нашитѣ прадѣди сѫ биле велики хора, казватъ гръцките. Днесъ такива хора са не раждатъ вече. Само градъ Атина е родилъ около стотина философи, около двѣстѣ пѫлководци и около хилядо умни хора... Въ онова златно време хората сѫ са расхождале като въ рай... Даже и старите елински богове сѫ живѣле на земята между хората и имале сѫ своите престоле на планината Олимпъ".— Че старитѣ Гърци сѫ биле велики хора, че градъ Атина е родилъ много добри философе, пълководци, много умни хора, — това го казватъ не само *Гръцките*, но и цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ. Но, че времето, въ което сѫ живѣле старитѣ Гърци било златно, че хората тогава сѫ се расхождале като въ рай, че еллинскитѣ богове наистина биле живѣле между хората и пр,— такова нѣщо не знаѭ да е казвалъ нѣкой, нито пакъ мислѫ, че и сегашнитѣ Гърци сѫ пакъ до толкова завѣяни, дѣто да казватъ такива глупости. Но авторътъ увѣрява, че имало такива извѣтрѣле глави, па ни учи какъ трѣбва ние да имъ отговаряме: „Мѫлчете, мѫлчете и не хвалете са, трѣбва да имъ кажете вие. — Знаеме ние какви сѫ биле вашите златни времена, познаваме вашите богове, имаме понятие за вашите велики хора! Желаете ли да ви ги опишеме? Ако желаете, то слушайте". (стран. 4). Слѣдъ това господство му ни описва старитѣ Гърци, Римляне, Евреетѣ, Индийцитѣ, Асириянетѣ и Вавилонянетѣ. Но отъ това описание ние гледаме, че той толкова злѣ знае старата История, щото ако да искаше да влѣзе въ нѣкое училище, не бихѫ го приеле и въ 3-й класъ.— Слѣдъ това господство му захваща да говори за *славяно-българското идолопоклонническо вѣроисповѣдание.*— По̀-вечето учени сѫ на мисъль, че южнитѣ словѣне въ езическото си време не сѫ се кланяли на идоле, както на примѣръ Гърцитѣ и Римлянетѣ, но наши

Digitized by Google

авторъ безъ да се запина, казва, че „старовѣрѣвнните бѫлгаре, както и *сичките други народи* (?) сѫ биле идолопоклонници“. Той, сиромахътъ, не знае още какво ще да рече думата *идолопоклонникъ!* За мнѣнията на ученитѣ хора той не ще и да знее. На 18-та страница той доказва, че ученитѣ историци биле чудни хора и доказва така: „Името на първиятъ полски князъ е било Лѣхъ, слѣдователно и народътъ е усвоилъ това име, ще да ни отговоратъ учените историци. Чудни хора“!... Намъ сѫ познати *ученитѣ историци*, които сѫ писале за произхожданьето на полский народъ (Лелевель, Репель, Шейноха, Бѣлевски и т. н.), но до колкото знаемъ ни единъ отъ тѣхъ не е отговарялъ така, както нашиѝ авторъ ги кара да отговарятъ.... На стр. 34 той съ такъвъ исто начинъ доказва, че високоучените филологи (?) сѫ болни хора. — Тукъ му е речта за едно извѣстие на Диоклейский пресвитеръ, което той брани така: „Извѣстието на тоя лѣтописецъ е невѣроятно“, ще да ни отговоратъ високоучените филологи (?). — „А можете ли да ни докажете противното (кое?) съ неопровержими факти?“ ще да попитаме ние. — „*Сичко, щото противорѣчи на нашите предположения, не заслужва никакво внимание, отговарятъ тие.* Така, спроти увѣрението на господство му, отговарятъ високоученитѣ филолози! А пакъ азъ съмъ челѣ, могѫ да кажѫ, всичко, що сѫ писале *учени хора* за Диоклейский пресвитеръ и нѣйдѣ не съмъ срѣщалъ такъвъ отговоръ. Господство му самъ си е измислилъ тоя отговоръ, па се бори съ него (сиречь съ сѣнката си) така: „Разбира са, че ако у хората сѫществува *болѣзнена страсть* да обясняватъ историческите сѫбития съ *подобна логика*, то и ние свободно можеме да докажеме, че Юпитеръ е билъ римски папа“. — За Диоклейский пресвитеръ азъ имахъ случай да говорѫ по-горѣ въ сегашната книжка на Периодическото Списание: това е онзи писатель, когото ако слуша человѣкъ, трѣбва да повѣрва, че въ 9 и 10 вѣкъ човѣцитѣ сѫ расле като гѫби [1]). — Види се, че нашиѝ авторъ не е нито видвалъ историята на Дуклянецътъ, инакъ и той не би се рѣшилъ да го брани. Сѫщо така господство му не е видвалъ и сочиненията на Иоана Екзарха и Черноризца Храбра, за които такожде споменува въ книгата си. Слушайте пакъ за

1) Елиц. по-горѣ, на стр. 114.

Digitized by Google

тѣхъ какво приказва: „Ако Иванъ Екзархъ Бѫлгарски, каже, и да говори, че бѫлгарскиятъ народъ още преди кръщението си е умѣлъ да пише съ „чѫрти и съ рѣзки“ то (?!) ние не намираме отъ тие писмена никакви слѣди“ (стр. 22). Пò-долу стр. 23: „Черноризецъ Храбръ..... говори, не преди Кирила и Методия славянските християне сѫ извѫршавале своите потрѣбности (?!) съ грѫцките и съ латинските писмена“.— Такива работи е намѣрилъ авторътъ у Иоана Екзарха и у Храбра. А пакъ всѣки колко годѣ образованъ словѣнинъ знае, че у Иоана Екзарха нѣма такива работи и че Храбъръ говори и за чъртитѣ и рѣзкитѣ, както и за гърчкитѣ и римски писмена.— Но стига! Пълна е тая книжка съ голѣми и безсмислени фантазии, неразбории и съ толкова много исторически лъжи, дѣто се чудимъ, какъ можи авторътъ имъ да ги вмѣсти на 64 страници.— Самъ-тамъ ни се срѣщнѫхѫ думи и мисли взети ужъ отъ нѣкои извѣстни писатели, но и тѣ изопачени и искривени така, дѣто окайваме писателетѣ, книгитѣ на които сѫ влѣзле въ рѫцѣ на тоя авторъ. Такава злочеста сѫдбина не е постигнѫла, обаче, и съчиненията на Рачкаго, Лавровскаго, Билбасова, Успенскаго, Лежé, Голубинскаго и пр. Радваме се, че тие пò-нови и пò-добри списания за Кирила и Методия сѫ останѫле неизвѣстни на господство му, защото той и тѣхъ е щѣлъ да изопачи и осакати.

Почетохме за своя дължность да се запремъ пò-подробно на тая книжка, защото тя е издадена отъ новосъставеното въ Букурещъ „Дружество за распространение полезни знания“, и е пуснѫта много евтино, та мислимъ, че лесно ще да се распърсне изъ народътъ ни. Нека знаѭтъ почтенитѣ членове на това Дружесто, какви *полезни знания* тѣ *разпространяватъ* съ неѭ, та довно за напрѣдъ бѫдѫтъ пò-внимателни къмъ своята благородна цѣль. Съ такива книги народъ се заслѣпява и развращава, а не просвѣщава, не привдига.

М. ДРИНОВЪ.

Digitized by Google

Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen

von **Franz Miklosich**. II. Band Stammbildungslehre

Wien, 1875. Стр. 504 + XXIV.

Съ издаваньето на тая, втора, часть, въ която се съдържа учение за *основообразованието*, профессоръ Миклошичь свършва вече своята сравнителна грамматика на словѣнскитѣ езици, надъ която той е работилъ около 30 годинъ. Другитѣ три части сѫ издадени пò-прѣди, именно:

I. Lautlehre (учение за звуковетѣ) въ 1852 г.
III. Formenlehre (учение за формитѣ) въ 1856.
IV. Syntax между 1868—1874 г.

Не е нужно да се распространяваме за достоинството и важността на тая грамматика, която е най-нужната книга на всѣки единъ работникъ въ полето на словѣнското езикознание, слѣдователно и на нашитѣ грамматикописателе. I и III части, които сѫ издадени още прѣди 20 годинъ, иматъ нужда сега отъ прѣправянье и допълнянье: въ тѣхъ особно е непълнъ отдѣлътъ за Българский езикъ, за който прѣди 20 годинъ малко още се знаеше. Ние сме слушале, че г. Миклошичъ сега прѣработва реченитѣ двѣ части и скоро ще ги издаде въ ново издание. Не се сумнѣваме, че въ това ново издание и Българский отдѣлъ ще се яви пò-пълнъ.

„Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen"

von **Franz Miklosich**. Wien, 1874. Стр. 96 + XXXV.

Тукъ профессоръ Миклошичъ излага склоненията и спреженията на старословѣнский езикъ спроти нàй-старитѣ му паметници, въ които най-чисто се е той увардилъ. Такива паметници той набройва 7 глаголически и 7 кирилловски. Въ конецътъ на книжката (стр. 57—81) сѫ приведени примѣре отъ два такива, глаголически, паметници, именно отъ Зографското Евангелие (около 20 страници) и отъ Клециевий рѫкописъ (около 4 страници). Въ доста подробно „Введение" (стр. XXXV) г. Миклошичъ изказва мнѣнието си за отече-

Digitized by Google

ството на старословѣнский езикъ, което спроти него било не въ България, а нѣйдѣ въ Панония. Това мнѣние не е доказано съ нѣкакви необорими доказателства, та да може человѣкъ да му повѣрва. Въпросътъ остая отворенъ, та и рано е още да се рѣшява; трѣбва по-първо да се изучи и испита още много нѣщо, особно е потрѣбно да се изучи по-добрѣ съвременний Български езикъ, сирѣчъ Българскитѣ нарѣчия и тѣхната история. При всичко това въ разсѫжденията на прочутий славистъ има много важни и много поучителни бѣлѣжки.

„Archiv für slavische Philologie.

Herausgegeben von V. Jagić". Berlin, 1875.

Името на г. Ягича мислимъ да е вече познато на нашитѣ читатели. До лани той прѣподаваше сравнителната грамматика въ Одесский Университетъ, а сега е профессоръ на словѣнскитѣ езици въ Берлинский Университетъ. Отъ него има вече нѣколко списания, които му сѫ спечелили доста почетно име въ Словѣнската филологическа наука. Между тие списания има нѣколко, които се отнасятъ до историята на наший езикъ и литература и които намираме за нужно да споменемъ:

1. „Historia knjizevnosti naroda Hrvatskoga i Srbskoga". Zagreb, 1867. Тука доста подробно е изложена историята на старобългарската писменность и показано е, какво влияние е имала тя на сърбско-хърватската писменность.

2. Assemanov ili Vatikanski Evangelistar. Zagreb, 1865. Тоя старобългарски паметникъ е издаденъ отъ южнословѣнский историкъ г. Рачки, но г. Ягичъ го е придружилъ съ едно дълго изслѣдование за езикътъ му и за правописанието му.

3. „Zbornik Kraljevske biblioteke u Berlinu". Тоя членъ е помѣстенъ въ Сборникътъ на Южнославенската Академия: Starine, kn. V. Zagreb 1873. Въ него г. Ягичъ подробно е описалъ и разгледалъ, както отъ къмъ литературна, така и отъ къмъ грамматическа страна единъ български пергаменъ сборникъ, писанъ въ XIII вѣкъ. Въ грамматическитѣ си бѣлѣжки тукъ г. Ягичъ е изказалъ нѣколко твърдѣ здрави мисли

Digitized by Google

за историята на наший езикъ. Напечатани сѫ въ тоя членъ и нѣколко статии, извадени отъ Берлинский сборникъ и сѫ придружени съ любопитни историколитературни бѣлѣжки.

Сега г. Ягичъ се е наелъ да издава на нѣмски езикъ журналъ за словѣнската филология, отъ който журналъ тие дни вече излѣзе на свѣтъ първата книжка. Съдържанието ѝ, както и самото име на г. Ягича свидѣтелствуватъ, че тоя журналъ ще бѫде твърдѣ полезенъ органъ на словѣнската наука, комуто ние желаемъ добъръ напрѣдъкъ. Желаемъ такожде давно той найде читателе и въ нашата земля. Изъ членоветѣ, които сѫ помѣстени въ първата книжка, за насъ особно важни сѫ два, за които щемъ кажемъ нѣколко думи.

1. Studien über das altslovenisch-glagolitische Zografos-Evangelium.— Тоя членъ е написанъ отъ самаго г. Ягича Зографското глаголическо Евангелие е единъ отъ нàй-старитѣ, а може би дори и нàй-старъ отъ уцѣлѣлитѣ старословѣнски паметници, и е писанъ въ България. Той пò-прѣди се е намиралъ въ Заграфский мънастиръ, а сега украшава Императорската публична библиотека въ Петербургъ. Тамъ въ 1872 и 1874 год. г-нъ Ягичъ го е прѣгледвалъ и изслѣдовалъ, и сега се е взелъ да обнародва изслѣдованията си, които, види се, щѫтъ бѫдѫтъ доста подробни. Въ първата книжка на „Архивътъ“ е помѣстено токо една часть отъ тия изслѣдования, която заема 56 страници; отъ тѣхъ 48 сѫ посветени токо на буквитѣ ъ и ь. Забелѣжено е, че тие гласни букви въ българскитѣ писменни паметници често се употрѣбляватъ една вмѣсто друга, и досегашнитѣ изслѣдователе мислѣхѫ, че въ това мѣшанье на ъ и ь нѣма никакъвъ законъ. Изслѣдованията на г. Ягича сега ни показватъ, че въ Зографското Евангелие това явление си имало законъ, който въ пò-вечето случае е очивѣстъ.

2. „Ein altbulgarisches Laugesetz“. Това е единъ кратъкъ членъ, написанъ отъ профессорътъ на словѣнската филология въ Леипцигский Университетъ, г. Лескиенъ. Тука господство му излага единъ фонетически законъ. чрѣзъ който обяснява нѣколко странни явления въ старобългарский езикъ, именно: отщо тамъ се срѣщатъ: людьсти, иждеиѫ, бесѣтисльнъ и др. т., на мѣсто: людьсци, иѫженѫ, бесѣусльнъ. Колкото за бесѣтисльнъ, намъ се чини, че то не трѣбва да се обяснява по законътъ на г.

Digitized by Google

Лескиена и че то си има друга причина, за която щемъ поговори други пѫть, на пò-сгодно мѣсто. Като ни е речта за г. Лескиена, ние щемъ да кажемъ, че тоя младъ филологъ издаде прѣди нѣколко време една кратичка грамматика на старобългарский езикъ (Handbuch der altbulgarischen sprache), по която нѣмцитѣ изучватъ нашиѝ старъ езикъ. Нѣмцитѣ го изучватъ, а пакъ нашитѣ учителе и грамматикописателе, както ги гледаме. не знаѭтъ нищичко за него. Добрѣ би било да се прѣведе грамматиката на Лескиена на Български и да се введе, като учебникъ, въ главнитѣ ни народни училища.

Стоянъ Новаковичъ.

„Бугарски Зборник, писан прошлога вијека народним језиком“.
Въ starine jugoslav. akag. VI. Zagreb 1874.

Книжовното поле на нашитѣ братье и съсѣди, Сърбетѣ, особно може да се хвали съ работници по филологията или пò-добрѣ да кажемъ по словѣнската лингвистика. Слѣдъ знаменититѣ трудове на Вука Караджича захванѫхѫ да се явѭтъ трудоветѣ на г. Даничича, които еднакво ни учудватъ както съ количеството си, така и съ основателността си. По дирята на г. Даничича е търгнѫлъ и г. Новаковичъ, бившиѝ министъръ на народното просвѣщение, който си е вече спечелилъ добро име въ науката. Въ горѣречениѝ членъ г. Новаковичъ описва единъ Български рѫкописъ, който се намира въ народната библиотека въ Бѣлградъ, дѣто е донесенъ отъ Татаръ-Пазарджикъ. Той състои отъ 150 листе и съдържа различни слова и поучения, отъ които нѣколко г. Новаковичъ е извадилъ и обнародвалъ тука. Тѣ сѫ писаии въ минѫлий вѣкъ съ простонароденъ езикъ и доста добрѣ ни запознаватъ както съ езикътъ, така и съ правописанието на писецътъ имъ, който ги е писалъ прѣди да се явѫтъ Български граматики Не е нужно да казваме, колко е полезно обнародваньето на такива паметници и до колко е то нужно за оправата на нашиѝ книженъ езикъ. Въ прѣдговорътъ си г. Новаковичъ исказва нѣколко добри мисли по бъркотията, която сега владѣе въ писменниѝ ни езикъ и за оправата на тая бъркотия. Тая оправа, казва господство му, трѣбва да настане нѣкога „или бугарска литература нема будућности“.

Digitized by Google

Прѣзъ минѫлата година г. Новаковичъ е захванѫлъ да печата въ Сърбский журналъ „Отачбина“ единъ дългъ членъ подъ заглалие: „Бугари и ньихова книжевност“. Тоя членъ, види се, ще бѫде доста дългъ, и ние щемъ поговоримъ за него по-вечко, когато прочетемъ и конецътъ му, който още не се е появилъ.

„Южные Славяне и Византія въ X вѣкѣ.“

Сочиненіе М. Дринова, Москва 1876 г.

Съчинительтъ на тая книга има намѣрение да прѣтърси и разгледа нѣколко по-важни периоде въ историята на Балканский полуостровъ, като се нада съ тоя начинъ да поубистри нѣкои тъмни времена и въпроси въ нашата история. Прѣди три годинъ той издаде първий си трудъ по тая работа: „Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами“, дѣто е изложено доста подробно — кога и какъ се е населилъ Балканский полуостровъ съ Словѣне. Въ сегашний си трудъ той разглежда отношенията на Южнитѣ Словѣне помежду имъ и отношенията имъ къмъ Византия въ X вѣкъ. Не е нужно да казваме, че тукъ е речта за едно най-важно и най-любопитно време въ историята на наший народъ. Авторътъ е внелъ въ това си изслѣдование нѣколко нови или не познати на прѣжнитѣ изслѣдователе паметници; заедно съ това, той другояче тълкува и нѣкои отъ общеизвѣстнитѣ исторически свидѣтелства. Съ тоя начинъ той инакъ, съвсѣмъ въ другъ видъ, прѣдставлява много исторически явления отъ онова време. Това съчинение е печатано въ журналътъ „Чтенія въ Императ. Обществѣ Исторіи и древностей р. при Московскомъ университетѣ“ 1875, кн. III, но е излѣзло и въ особна книга.

„Нѣсколько словъ о первоначальной Русской лѣтописи“

Москва 1870 г.

Народу болгарскому, въ годъ празднованія тысячелѣтія православной Болгарской Церкви, посвящаетъ князь Михаилъ Оболенскій.

Тая книга е издадена още прѣди петь годинъ, — три години слѣдъ издаваньето ѝ, нейний съчинитель се поминѫ.

Digitized by Google

Не се знае по каква причина, но до самата си смърть той не пущà това си произведение въ книгопродавницитѣ да го продаватъ, — то е захванжло да се продава токо отъ лани. Покойний князь М. Оболенский мислѣше и нѣколко пжти е писалъ и доказвалъ, че първъ исторически писатель въ Руссия е билъ „Григорий мнихъ Презвитеръ всѣхъ церковникъ Бѣлгарскыхъ церквий". Така се именува Григорий, който по заповѣдта на царь Симеона прѣведе хронографътъ на Иоанна Малала, като го допълни съ двѣ други исторически съчинения. Спроти мнѣнието на князь Оболенскаго, тойзи Григорий се билъ прѣселилъ изъ България въ Россия, когато Руската велика княгиня Олга доходила въ Цариградъ да се покръсти, въ 955 г. или, както мисли кн. Оболенский въ 957. (глед. стр. 42—44). Григорий билъ ужъ първъ русски епископъ, първъ учитель на словѣнското богослужение и на словѣнската писменность въ Россия, — той ужъ написалъ и първа русска лѣтопись, отъ която послѣ се билъ ползовалъ Несторъ и другитѣ русски лѣтописци. Това мнѣние не е подтвърдено съ нѣкакви силни доказателства, та не може да се приеме за здраво и право. Но въ доказателствата си покойний князь, който подробно и основателно е изучвалъ старитѣ русски исторически списания, сполучилъ е да обясни нѣколко тъмни мѣста въ русскитѣ лѣтописи, за което русската историческа наука ще да му бжде благодарна. Въ книгата, за която ни е речта тука, така добрѣ е обяснено, на примѣръ едно важно извѣстие въ лѣтописний разказъ за походътъ на Олега противъ Цариградъ (глед. стр. 5 и пр.). Въ тая книга има нѣколко любопитни бѣлѣжки и за българската история, отъ които намираме за нужно да споменемъ тая:

Византийскитѣ лѣтописци разказватъ, че когато Симеонъ, въ 913 г., се намираше подъ Цариградъ, Νικόλαος δὲ ὁ Πατριάρχης ἐξῆλθε πρὸς Συμεὼν, ᾧ τινὶ τὴν κεφαλὴν ὑπέκλινε Συμεών. Εὐχὴν οὖν ὁ Πατριάρχης ποιήσας ἀντὶ στέμματος, ὡς φασι, τὸ ἴδιον ἐπιρριπτάριον τῇ αὐτοῦ ἐπέθηκε κεφαλῇ. — По словѣнски това извѣстие е прѣведено така: Никола патріархъ изыде къ Семеѡну. сему же главу поклони Семенъ. Матѣу оубо патріархъ створивъ, въ вѣнца ко мѣсто свой оушесть на главу его положи иноже главу. (стр. 62, 63).

На това извѣстие новитѣ историци не сж обърщале особно внимание, но, по мнѣнието на кн. Оболенски, то било

Digitized by Google

имало голѣмо значение, показвало, че тукъ патриархъ Николай билъ съвършилъ надъ Симеона „окрадъ цесарскаго оусъмокленіа". (Срав. *М. Дриновц*: „Южные славяне и Византія въ X вѣкѣ" гл. I).

„Славянскій Сборникъ".

Петербургъ 1875 г.

Въ него има любопитни членове по историята и съвременното състояние на словѣнскитѣ народи. Особно любопитенъ е единъ членъ, написанъ отъ г. Будиловича. Г-нъ Будиловичъ около двѣ годинъ е пѫтувалъ по словѣнскитѣ земи за да се запознае съ тѣхъ по-отблизо. Съ тая цѣль той лани е дохождалъ и въ България. Въ речений членъ господство му описва състоянието на южнитѣ и западни словѣне и прави нѣколко бѣлѣжки за характерътъ имъ. Тукъ за Българетѣ е казано, че тѣ приличатъ на Великоруситѣ и Чехитѣ. Тие три племена, казва г. Будиловичъ, „отличаются вообще практицизмомъ, постоянствомъ, способностью къ труду,— контрастъ съ ними составляютъ..... Малороссы, Сербы и Поляки; въ етихъ племенахъ преобладаетъ елементъ поетическій, сторона чувства надъ разсудочной стороной; отличаются они непостоянствомъ, и неспособны къ такому выносливому труду какъ первые".

Етнографическая карта Славянскихъ народностей

Составленная М. Ф. Мирковичемъ, дополнена А. Ф. Риттихомъ.
3-е издание. Петербургъ 1875 г.

Прѣднитѣ издания на тая карта не бѣхѫ твърдѣ прави, — особно злѣ бѣше прѣдставена тамъ българската земля. Сегашното, ново издание, е оправено. Много е добрѣ и полезно да го имаше окачено въ всѣко Българско училище: тогава младежитѣ ни токо отъ гледанье щѣхѫ да се опознаѭтъ съ землитѣ и пространството на източно-европейскитѣ народи, а такожде и съ мѣстото, което заема наший народъ между своитѣ сосѣди и еднородци. Работа е на нашитѣ книжаре да разпространѭтъ тая многополезна карта, която чини около 15 гроша.

Digitized by Google

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ
отъ К. Иречка.
(Писмо до Дружеството).

Не прѣди много време излѣзе вече на свѣтъ историята на г. Иречка, която носи слѣдньото заглавие: „Dějiny národa Bulharského“ (стр. 536+VIII на 8-на). Заедно съ Чешский оригиналъ се появи и нѣмски прѣводъ подъ заглавие: „Geschichte der Bulgaren“ (стр. 586+XI).— На радо сърдце бързамъ да испълнѫ обѣщанието си и да ви опишѫ тая важна за насъ книга. Недѣйте чека, обаче, да найдете въ писмото ми нѣкакво подробно описание; за такова описание би трѣбвало много време, а пакъ азъ бързамъ, едно защото знаѭ, че нетърпѣнието ви е голѣмо, а друго защото се намирамъ на пѫтъ и пишѫ, както казватъ по насъ, на крака. Щѫ ви прѣдамъ само впечатлѣнието си, което ми направи историята на г. Иречка.

Тя е раздѣлена на 34 глави.— Първата глава, която заема 40 страници, съдържа землеописенъ прѣгледъ на Балканский полуостровъ изобщо, особно на Българскитѣ области. При съставяньето на тоя прѣгледъ г. Иречекъ не е оставилъ безъ внимание, ни едно отъ по̀-важнитѣ географически издирвания за Балканский полуостровъ, каквито сѫ познатитѣ трудове на Бланки, Миллера, Ами Буе, проф. Григоровича, Гризебаха, Фаллмерайера, Хана, Петерса, Ле-Жана, Хохштеттера, Рокетроха, Каница и др. Па не е оставилъ безъ внимание и по̀-важнитѣ нашенски географически съчинения и извѣстия като напримѣръ: съчиненията на г. Верковича, покойний Захариева, на г. Хитова и пр.

Не щѫ да се распространявамъ за достойнството и учената основателность на тоя землеописенъ прѣгледъ, щѫ забѣлѣжѫ само вкратцѣ, че въ него първъ пѫтъ се явява изобразена всичката наша земя съ нейнитѣ гори, равнини и води, — съ нейнитѣ естественни свойства, съ богатствата ѝ и бѣдността ѝ, съ хубоститѣ ѝ и грозотитѣ ѝ.— Всичко това тука е изложено съ такава пълнота, каквато е възможна за сега, и е изложено съ голѣмо искуство, така щото макаръ, че тоя землеописенъ прѣгледъ е напълненъ съ собствени имена, той

Digitized by Google

се чете, съ голѣма занимателность, чете се като една увлекателна повѣсть. За примѣръ щѫ ви приведѫ по нѣколко реда отъ три, четири страници.

Отъ страница 6: „Край Бѣлоградчикъ има романтически скали: гигантски стълпове отъ червеникавъ мекъ камикъ, върховетѣ на които сѫ покрити съ кичести дървета, издигатъ се на пò-вече отъ 200 метра. Тѣ иматъ фантастически изгледъ: раздѣлени единъ отъ други съ долчинки и заобиколени съ буйна зеленина прѣдставляватъ се като чудни групи, и аллей. Струва ти се, като че ли е тукъ градъ отъ вкаменени кули, крѣности, кѫщи, мостове, обелиски, корабли, людье и звѣрове. Това чудо е открилъ Каницъ. Прѣди него мимоходомъ го е забелѣжилъ Бланки, който съ удивление пише: Улиулскитѣ клисури въ Провансъ, Панкорбскитѣ тѣснини въ Испания, Алпитѣ, Пиринеитѣ, нàй-дивитѣ гори Тиролски и Швейцарски нѣматъ нищо такова, което би могло да се сравни съ това чудо“.

Отъ страница 13-та: „Витошъ е *сиенитовъ* великанъ, който отъ вси странъ има великолѣпенъ изгледъ. Той се издига изъ единъ крѫгълъ подвалъ (основание), като една вулканическа копа, до височина отъ 2300 метра. Южний му склонъ покриватъ алпийски пастбища, — сѣверний — гѫсти лѣсове, въ които се въдѫтъ мечки. Върхътъ му е каменисто и мочурливо равнище, изъ което се издига една голѣма скалиста пирамида. Отъ тамъ ще видишъ подъ нозѣтѣ си, като въ една дѫлбока пропасть, Срѣдецъ, ще видишъ Балканътъ, който е много пò-низъкъ отъ Витоша, — ще видишъ могущественний Рилъ, Родопа и всичкий лабиринтъ отъ малко познатитѣ вѫтрѣшни гори на полуостровътъ. — Прѣдвиждамъ въ душата си, казва Буе, кога се направатъ желѣзници въ Турско, какъ членоветѣ на Алпийскитѣ клубове и множество туристи щѫтъ да се запѫтѫтъ къмъ Витоша. Ще възникне и тукъ хотелъ, като на Ригикулмъ..... Темпе подъ високий Олимпъ е романтиченъ, Воденъ въ Македония е очароваленъ, но погледъ отъ Витоша надминува всичко. Дѣ на свѣтътъ може да види человѣкъ толкова различни видове отъ единъ само лесно достѫпенъ върхъ“?

Отъ страница 33-та: „Вардаръ (Ἄξιος) истича изъ гориститѣ и малко населени поли на Шаръ-планина, надъ гра-

Digitized by Google

децътъ Костово, или Гостиваръ. До Костово го викатъ *Подалишка* рѣка.— Усиленъ отъ нѣколко притоци, той испърво тече на сѣв.-истокъ чрѣзъ една аллувиална долина, която сега се нарича Тетово (въ срѣднитѣ вѣкове Пологъ) и която има 10 часа на дължъ и 2 часа на ширъ.— На единъ притокъ, който се спуща отъ Шаръ-планина лежи градецътъ, който Славенетѣ наричатъ Тетово, (пò-преди Хтетово), а Турцитѣ Калканделенъ.—Тая роскошна Алпийска долина е посѣяна съ многобройни български села. Тука се ражда жито и зеленчукъ, растѫтъ безбройни орѣхи и чиреши.—Политѣ на Шаръ-планина сѫ покрити съ цѣли кештенови лѣсове.

Отъ страница 37-ма: „Охридското езеро има валчестъ видъ. Дължината му е 8 часа, широчината—три. Нàй-голѣмата му дѫлбочина е 600 стѫпки. Охридското езеро, казва Буе, на което водата е синьобистра, като на Рона при Женева, е единъ безцѣнъ камикъ за Турско. Само той има потрѣба отъ по друга обработка, нежели е сегашната му околность. подивѣла отъ нехайството и отъ Албанскитѣ грабителства.“

Трѣбва да ви кажѫ, че тие редове не сѫ пробирани, а сѫ вземени отъ дѣто се е случило.

Историята на Българетѣ г. Иречекъ начева не отъ реката Волга и не отъ Волжскитѣ Българе, Кутургуре, Утургуре, и т. н., както ѭ захващахѫ Гебгарди, Раичъ, Енгелъ, Венелинъ, както и сега още ѭ захващатъ г. Кръстьовичъ и Каницъ, които почитахѫ и почитатъ Кутургуретѣ и Утургуретѣ за наши праотци, но ѭ начева отъ Балканский полуостровъ, отъ дѣто тя и трѣбва да се начева, и отъ Славенетѣ, които сѫ нашитѣ прадѣди. Испърво тука се говори доста подробно за нàй-старитѣ обитателе на нашата земя и основателно се опровергава познатата теория, която почита Трако-Илирцитѣ за Славене. На всичко това е посветена втората глава.—Въ третя глава се разказва доста подробно, какъ и кога се е населилъ балканский полуостровъ съ Славене. Това нѣщо се е захванѫло още въ началото на третий вѣкъ, а се е свършило около срѣдата на 7-й вѣкъ. Цѣли три столѣтия е трѣбвало за да се измѣни старий етнографически съставъ на полуостровътъ.— Въ 4-та глава се говори за животътъ на Славенетѣ които се преселихѫ тука, и за тѣхнитѣ обичае.— Отъ тука ще се научите още, — съ какви народи

Digitized by Google

сѫ се срѣщале нашитѣ прадѣди на новото си отечество, какви отношения сѫ имале съ тѣхъ и пр. При съставяньето на тие три глави г. Иречекъ се е водилъ по моето съчинение „Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами", на което главнитѣ мисли бидохѫ посрѣщнѫти благосклонно и отъ други специалисти. На нѣкои мѣста, обаче, г. Иречекъ е подтвърдилъ моитѣ мнѣния съ нѣкои нови и силни доказателства; за примѣръ привождамъ слѣдующето: Познато е, че Трако-Илирската теория се основава най-много на нѣколко собствени трако-иллирски имена, които приличатъ на Славенски. Въ реченото свое списание азъ прѣгледахъ всичкитѣ тие имена и видѣхъ че тѣ, колкото приличатъ на славенски, толкова приличатъ и на гърчки, на латински, албански и пр. Токо едно име Βυλαζῶρα (Bylazora), което сравняватъ съ славенското *Бѣла-зора*, азъ незнаѣхъ, какъ да обяснѫ и рекохъ, че едно име нищо не значи при толкова много други противни доказателства.— Г. Иречекъ е обяснилъ и това име. Ето му думитѣ: „Най-добрѣ, казва той, се види неоснователността на тия криви мнѣния въ името *Bylazora* (Βυλαζῶρα). Тоя градъ се е намиралъ въ горня Македония на рѣка Вардаръ, дѣто е сега Велесъ и първъ пѫть се споменува въ 216 год. пр. Хр. Намъ ни казватъ, че то било чисто славенско и значило *бѣла-зора*. Чудно име! Неможе наистина, да се разбере, какъ може нѣкой градъ на свѣтътъ да носи такова поетическо име. Та че и зората бива само червена. Та има тукъ и една филологическа грѣшка Това име по български трѣбваше да звучи не *била*, а *бѣла-зора*. За обяснение на това име трѣбва да се обърнемъ къмъ Албанский езикъ. Въ тоя езикъ *ура*, *уре* значи мостъ, а пѫтешественикъ Ханъ ни казва, че мѣстото на сегашний Велесъ отъ природата е направено да служи за прѣходъ прѣзъ буйний Вардаръ, и че тука отъ памтивѣка е имало мостъ. Велесъ по Албански *Вълъсъ* — у Византийцитѣ и новитѣ Гърци Βελεσσὲς или Βελεσσὰ — у турцитѣ се нарича просто *Кюпрюлю* отъ кюпрю=мостъ". Г-нъ Иречекъ иска да каже, че Била-зора не е сложено отъ *била* и *зора*, а отъ *Билас* и *ора*. Послѣдната дума значи мостъ, по турски кюпрю, отдѣто е и станѫло сегашното Турско име на тоя градъ; а първата, която се е увардила въ името Велесъ, не се знае какво значи".—Това обяснение е, колкото остроумно, толкава

Digitized by Google

и основателно. Съ него г. Иречекъ е нанесълъ послѣденъ ударъ на Трако-иллирската теория.

Около половината на 7-й вѣкъ балк. полуостровъ бѣше вече прѣиспълненъ съ Славене, но тѣ въ политически изгледъ бѣхѫ распокѫсани, та бѣше лесно за Византия да ги тури по лека-лека подъ властта си и да ги прѣтопи чрѣзъ своята цивилизация. Това, обаче, не станѫ, защото, около половината на 7-й вѣкъ, на полуостровътъ се посели една храбра дружина или пò-добрѣ да речемъ ордия, членоветѣ на която се наричахѫ Българе. Тая ордия малко по малко съедини разглобенитѣ славенски племена въ едно силно тѣло, което можù да се опре на Византийската сила и да състави едно Славенско царство, единъ Славенски народъ, който трѣбваше да приеме името на тая дружина, която извърши неговото политическо и национално сглобяванье. Отъ каква рода бѣхѫ тие Българе? Едни ги казватъ отъ Татарска, други отъ Финска, третьи пакъ мислѫтъ, че и тѣ сѫ биле Славене. — По насъ се е укоренилъ такъвъ обичай, че които историци не сѫ съгласни съ послѣдньото мнѣние, тѣ сѫ или врагове на наший народъ или пакъ не сѫ учени хора. И азъ гледамъ, че нѣкой отъ нашитѣ писаче, когато имъ трѣбва да унизѫтъ нѣкого отъ тие историци въ очитѣ на народътъ ни, тѣ казватъ: „той нарича Българете Фини“! Не е похваленъ тоя обичай, и ние желаемъ пò-скоро да видимъ народътъ си освободенъ отъ такова дѣтинско родолюбие, съ което така спекулиратъ нѣкои безкнижни писаче, които съ такъвъ начинъ покриватъ своята учена голота. Тука не е рѣчта за нашата народна кървь, която несъмнѣнно е Славенска, а се говори за народността на тая ордия, която съедини нашитѣ праотци, Славенетѣ, въ едно политическо тѣло, въ единъ народъ, комуто остави името си. — Пò-добрѣ бѣше, ако да излѣзеше тая ордия славенска, но нищо срамотно за насъ, ако да е и отъ финска рода. Не се срамуватъ Френцитѣ, че тѣ добихѫ народното си име отъ Нѣмскитѣ *Франки*. Руситѣ всичкий свѣтъ ги знае, че сѫ нàй-първо славенско племе, и тѣ, като се големѫтъ съ това, не се срамуватъ да исповѣдатъ, че тѣхното народно сглобяванье извършихѫ Скандинавскитѣ Руси, отъ които тѣ получихѫ и народното си име. Така трѣбва и ние да постѫпваме въ тоя случай. Истината трѣбва да гледаме

Digitized by Google

нàй-напрѣдъ! Тие бѣлѣжки намѣрихъ за нужно да направѫ, защото и г. Иречекъ е на мисълъ, че Българската ордия е била отъ Финска рода и защото прѣдвиждамъ, че щѫтъ се найдѫтъ нѣкои писаче, които тука щѫтъ да намѣрѫтъ причина да се подиграватъ съ хубавата му книга. — Господство му е на това мнѣние, защото то има много пò-здрави основания нежели другото, сирѣчъ славенското. Прѣди двѣ годинъ г. Иловайски написа едно изслѣдование за въ полза на славенската теория, което гледамъ прѣведено и на Българский езикъ. — Въ това изслѣдование г. Иловайски добрѣ е оборилъ нѣкои отъ второстепеннитѣ доказателства на финската теория, но нàй-силнитѣ ѝ основания не е можилъ и да покътне. А пакъ доказателствата, съ които той подпира славенската теория, сѫ много слаби.

Историята на първото българско царство до самото му растуранье въ 1019 год. г. Иречекъ е изложилъ въ шесть глави, които заематъ всичко 25 страници. — Тукъ се разсказва и какъ се е основало Бълг. царство и каква му е била историята до кърщеньето на Бориса, описва се царуваньето на Бориса, Симеона и Петра, — разсказано е и изникваньето, цъвтеньето и паданьето на великата Самуилова държава, споменѫто е такожде и за Богумилитѣ. — За това време до сега нàй-много се бѣше писало: отъ Шафарика, отъ Палаузова, Гилфердинга, Голубинскаго, Рачкаго и др., така щото историята на първото българско царство се почиташе за нàй-добрѣ изучена. Това, види се, е накарало г. Иречка да не прави тука самостоятелни издирвания, но да се задоволи съ издирванията на реченитѣ изслѣдователе. Тия издирвания той е събралъ вѣщо и искусно ги е изложилъ на 25 страници. — Увѣренъ съмъ, обаче, че ако той би се взелъ и тукъ за источницитѣ и би ги изучилъ съ такова внимание, съ каквото е изучилъ и источницитѣ на другитѣ периоде, то безъ друго би написалъ още нѣколко страници и за тая нàй-важна часть на нашата история. Въ послѣдньо време азъ доста много съмъ се занимавалъ съ историята на първото българското царство и можилъ съмъ да се увѣрѫ, че тукъ много нѣщо не било още прѣгледано, а много и злѣ истълкувано, както се надамъ, ще покаже новата ми книжка, която тие дни ще излѣзе на свѣтъ.

Digitized by Google

Сѫщото щѫ да кажѫ и за слѣдующитѣ двѣ глави, именно 12 и 13, въ които г. Иречекъ говори за състоянието на Българетѣ подъ властта на Византия въ 11 и 12 вѣкъ.— И тукъ источницитѣ могѫтъ ни дá много пò-вече нѣщо, нежели намираме въ изложението на г. Иречка.— Въ тие глави, като говори за грабителствата, които сѫ правиле въ онова време въ България Печенезитѣ и Половцитѣ. г. Иречекъ не споменува за заминуваньето на кърстоносцитѣ прѣзъ България, макаръ че за това нѣщо има доста занимателни исторически свидѣтелства. Наший историкъ твърдѣ кратко е споменѫлъ и за войната на южно-италиянскитѣ Нормане съ Алексий Комненъ, въ времето на която война Норманетѣ прѣвзехѫ и нѣколко време държахѫ въ властта си Епиръ и западна Македония до Вардаръ. Тукъ историкътъ вкратцѣ бѣлѣжи, че жителетѣ на тие страни (които сѫ биле пò-вече Българе) не сѫ се прѣдавале на Норманетѣ, а сѫ се браниле отъ тѣхъ, като отъ „еретици“ — Папищаше (страница 175). — Тая бѣлѣжка не е права. Анна Комнена, на която свидѣтелството тука е важно, ни казва сѣвсѣмъ друго, именно, че жителетѣ на тие страни драговолно сѫ минувале на Норманска страна. Охридчане, на примѣръ, сами сѫ повикале Боемунда и му сѫ прѣдале градътъ си. Важни сѫ тия извѣстия, защото ни показватъ, колко е било ненавистно Византийското иго за Българетѣ.

За отношенията на Маджаретѣ къмъ Византия въ XII в. нѣма тукъ никаква споменъ. Историкътъ трѣбваше да разскаже пò-подробно за войната на Маджарский краль Бела III съ Андроника. Тая война, въ времето на която Маджаретѣ заехѫ Браничевската и Нишската области, доходихѫ и до София (Срѣдецъ), е имала важно значение въ побунваньето на Българетѣ, чрѣзъ което се основа второто българско царство.— Та и отношенията на Маджаретѣ къмъ второто Българско царство иматъ тѣсна свързка съ тая война. За неѭ ние имаме и едно нашенско твърдѣ важно извѣстие, което се намира въ добрѣ познатото г-ну Иречку житие на Св. Иванъ Рилски. Отъ това свидѣтелство ние се научаваме, че Маджаретѣ, като дохождале тогава въ София, взеле отъ тамъ мощитѣ на Св. Иванъ. Българский патронъ, и ги откарале въ „Остриягонъ“.

Digitized by Google

Тукъ г. Иречекъ е обърнѫлъ особно внимание токо на етнографията на Балканский полуостровъ въ 12-й вѣкъ. която е изложилъ много подробно и много добрѣ.

Отъ 14-та глава се захваща историята на второто Бълг. царство, която до сега бѣше нѧй-темна и неясна.— Освѣнъ сухитѣ изложения на Гебгарда, Райча и Енгеля, изложения съставени по мѫтнитѣ Византийски и Латински сказания, прѣди г. Иречка за това време бѣхѫ писани токо кратки изслѣдования отъ Палаузова и Макушева. Нѣкой и други въпросе бѣхѫ поубистрени въ познатитѣ книги на Карла-Хопфа и Голубинскаго. Г-нъ Иречекъ е зелъ въ внимание всикитѣ тия изслѣдования, които, обаче, му сѫ помогнѫле въ твърдѣ малко въпросе. Всичко друго той е билъ дълженъ да изучва по источницитѣ. За второто Българско царство сега се е набралъ доста много исторически материалъ, който се намира по Византийскитѣ, Латински и древне-Французски лѣтописе и други исторически наметници. Има доста много и Българско-Сърбски свидѣтелства, които се срѣщатъ въ различни жития, грамоти и лѣтописни записе. Но тоя разнообразенъ материалъ е распърснѫтъ и распелѣянъ по разни книги, не е още събранъ на купъ, а камо ли пакъ да е прѣчистенъ и туренъ колко-годѣ на редъ. Г. Иречекъ е билъ принуденъ самъ да го събира, прѣгледва, прѣчиства и обяснява. Голѣмъ трудъ му е струвала тая работа, но съ тоя трудъ, той е можилъ да изложи историята на 13 и 14 вѣкъ, съ такава пълнота,— подробность и основателность, щото тая до сега малоизвѣстна часть на нашата история сега може да се счита за нѧй-добрѣ извѣстна и нѧй-добрѣ обработена. Токо вънкашната история на 13 и 14 вѣкъ е изложена въ 10 глави, които заемватъ около 125 страници.

Царуваньето на Асѣня и Петра е изложено кратко (на стр. 193 г. Иречекъ разсказва, че когато Императоръ Фридрихъ Барбаросса се е намѣрвалъ въ Нишъ, Петръ му прѣдложилъ 40,000 душъ войска на помощь противъ Византийцитѣ, за което нѣщо, той искалъ да вземе Византийската корона. Тие прѣговори, до колкото азъ знаѭ, сѫ ставале не въ Нишъ, а въ Едрене). По-пълно е описано царуваньето на тънкий дипломатъ и храбъръ войнъ Кало-Иоаннъ. Съ особна любовь г-нъ Иречекъ се е распространилъ за царуваньето на Ивана

Digitized by Google

Асѣня II, на което е посветена 26-та глава Въ тая глава вие ще срѣщнете едно подробно описание на столичний градъ Търново и ще се чудите, какъ е можилъ историкътъ да въскърси така живо, тоя сега загубенъ, но нѣкога истинно царски градъ. — Съ особно голѣмо старание е разгледана и разяснена сѣвсѣмъ тъмната до сега история на Иванъ Асѣновитѣ синове и на тѣхнитѣ преемници. при които се захванж и извърши распаданьето на второто Българско царство. Кратко, но вѣщо е изложено политическото привдиганье на Сърбия и постепеното покоряванье на западнитѣ български области отъ Милутина (1281-1320 г.), Стефана Дечанскаго (1320-1331) и Стефана Душана (1331-1355). — Мимоходомъ тукъ г. Иречекъ е оправилъ една важна грѣшка въ Сръбската история: Милутинъ е заелъ Сръбский прѣстолъ не въ 1275, а въ 1281 г. (гледай стр. 241). Жално ми е само, че историкътъ не е издѣлилъ една глава, та да ни опише въ неіж по-подробно състоянието на западнитѣ Български области въ 13-тий вѣкъ. Такова едно описание, за което има хубавъ материалъ и у Акрополита, би ни обяснило нѣкои отъ причинитѣ, по които така лесно се распространи сърбската власть по тие области. Знае се, че незабавно слѣдъ смъртта на Душана, неговата широка и наскоро сглобена държава се распокъса, както казва Византийский лѣтописецъ, на *хиледи части*, въ които се е захванжла страшна анархия и безредица. Голѣми сж биле теглилата, които е испитвала тогава западната Българска земя, дѣто самостоятелно сж господарувале нѣколко отъ Душановитѣ войводи или отъ неговитѣ дворяне, но и въ Източна България, която се управляваше отъ свои господаре, не е било по-добрѣ. „И тамѣ, каже историкътъ, така исто е била распокъсана политическата власть“. Въ приморскитѣ равнини и по рѣката Камчикъ самостоятелно е господарувалъ Деспотъ Добротичъ, който не е щѣлъ да припознава и църковната власть на Търновский Патриархъ, а билъ подчинилъ княжеството си на Гърцкий Патриархъ. — Слѣдъ смъртта на Ив. Александра (1365) и самото Търновско царство, на което предѣлитѣ сж биле вече твърдѣ тѣсни, се е раздѣлило на двѣ части между синоветѣ Александрови: Срацимиръ и Иванъ Шишманъ, отъ които първий създаде изъ Видинската область особно господарство. Като прочетете животоописание на вза-

Digitized by Google

имнитѣ отношения между българ. управителе въ източна България и между Сърбскитѣ великаше въ западна България, вие твърдѣ лесно ще си обясните, какъ можихѫ Турцитѣ въ толкова малко време да покорѫтъ такива широки и важни отъ къмъ стратегическа страна области.

На турското завоевание е посветена 23 глава, въ която тая история е разсказана съ майсторска ясность и пълнота.

Въ 25 глава се излага вѫтрешната история на 13 и 14 вѣкъ. До сега нищо не бѣше писано за тоя прѣдметъ, г-нъ Иречекъ първъ се е опиталъ да опише вѫтрешний животъ на Българетѣ прѣзъ това време и опитътъ му е излѣлъ много добрѣ. Тука сѫ закачени всичкитѣ страни на политический, обществений и домашний животъ, и нѣкои отъ тѣхъ сѫ описани доста пълно.— Наумѣте си, че ние нѣмаме никакъвъ паметникъ, който колко годѣ пълно да ни изображава тоя прѣдметъ, и вие ще да се сѣтите, че това е една мозаическа работа, материалътъ на която е събиранъ зърно по зърно изъ много и различни списания, ще да се сѣтите какъвъ трудъ, какви знания сѫ употрѣбени при съставяньето на тая глава, която заема 46 страници. Само неіѫ ако да бѣше написалъ г. Иречекъ то и тогава той щеше да внесе голѣмъ влогъ въ славенската наука.

Въ слѣдующата 26 глава е разсказана историята на старобългарската писменость. Кратко, но ясно и вѣщо е казано всичко, что се знае до сега за тоя прѣдметъ. Изложена е такожде и историята на въпросътъ за происхожданьето на старий църковенъ езикъ, а такожде и въпросътъ за Глаголицата и Кириллицата. Жалѣемъ само, че не срѣщнѫхме тукъ споменъ и за почтений трудъ на О. М. Бодянскаго: „о времени происхожденія славянскихъ письменъ“. При излаганьето на апокрифическата и повѣствователна литература, г. Иречекъ е направилъ и нѣколко важни бѣлѣжки, за които щѫтъ му бѫдѫтъ благодарни специалиститѣ по тая часть.

До сегашнитѣ български истории се свършвахѫ съ турското завоеванье, именно съ конецътъ на 14 вѣкъ.—Какъ е живѣлъ народътъ ни въ послѣднитѣ 4 вѣка и половина, за това нѣщо не се знаеше, нито пакъ прѣднитѣ историци сѫ се интересували да знаіѫтъ. Гебгарди въ своята история е издѣлилъ токо 5-6 твърдѣ малки странички за това време

Digitized by Google

—Енгель говори за него още по-кратко. Г-нъ Иречекъ и тая забравена наша история сега е извадилъ на свѣтъ. Въ четери глави, които заематъ 82 страници. той доста подробно е разсказалъ историята на наший народъ отъ подпаданьето му подъ турска власть и до началото на сегашний вѣкъ.— Прѣзъ това време, не е билъ все еднакъвъ животътъ на народътъ ни. а се е мѣнувалъ и е ставалъ постепенно отъ лошъ по-лошъ. Особно тежко му е станѫло положението отъ началото на минѫлий вѣкъ. отъ когато фанариотетѣ се много усилихѫ въ България. — Причинитѣ. които сѫ уголѣмявале българскитѣ злочестини, сѫ изложени въ книгата на г. Иречка доста ясно и доста подробно. Припомнѣте си, че освѣнъ познатий членъ на г. Макушева, въ който се говори токо за 15 и 16 вѣкъ, до сега нищо не бѣше писано за това време, и вие ще се сѣтите, колко голѣмъ и тежъкъ трудъ е употрѣбенъ за съставяньето и на тие 82 страници. Теглилата и неволитѣ, които се описватъ въ тие страници, сѫ докарале народътъ ни до такова положение, дѣто той си е билъ вече загубилъ и свѣсътъ. На стр. 456 г. Иречекъ бѣлѣжи: „тоя толкова многочисленъ народъ слѣдъ теглилата му, които се продължавахѫ нѣколко столѣтия, превърналъ се е въ единъ купъ потлачена християнска рая, купъ голѣмъ по числото си, но нищоженъ по важността си. Българский народъ не е ималъ вече ни водаче, нито пакъ нѣкакво срѣдоточие, и е прѣкарвалъ днитѣ си въ робство тѣлесно и душевно.... Българский свѣтъ, като извадимъ твърдѣ малцина, е билъ вече заборавилъ своето минѫло — това време, когато той е билъ свободенъ и е ималъ свои царове и свои патриарси. Той не е съзнавалъ своята сила, не е знаялъ бройтъ си, нито пакъ пространството на земята си. Нему нито на умъ не е дохождало вече, че има нѣкѫдѣ на свѣтътъ силни племена отъ неговий родъ, и че, и нему прилича да има народно достойнство и естественни правдини. Колко годѣ образовани Българе не е имало вече. Тие, които сѫ добивале нѣкакво образование, ставале сѫ чужденци, зимале сѫ чужда народность, именно гърчката... Приближавала се е вече минутата, която е трѣбвала да рѣши: да ли ще тоя толкова испаднѫлъ и разнебитенъ народъ да изчезне и да загине..... или, пробуденъ отъ дълбоката летаргия чрѣзъ естественната сила на неразва-

Digitized by Google

лений си духъ, ще започне новъ животъ“.— До тамъ е било достигнжло състоянието на наший народъ въ крайтъ на минжлий вѣкъ. Нъ билъ живъ и Българский Господъ! Г-нъ Иречекъ излага и историята на Българското пробужданье.

Петь глави отъ 30-34 сж посветени на тая нàй-нова наша история. Хубави страници сж издѣлени за първиятъ будитель на наший народъ Паисий, а такожде и за Софроний, за когото азъ токо сега, отъ историята на г. Иречка, се научихъ, че билъ ученикъ Паисиевъ. Добрѣ е изложено значението на приснопаметний Венелинъ, хубавъ паметникъ е въздигнжтъ и на родолюбивитѣ Одесски и Букурещки търговци, въ челото на които се намира Априловъ.— Не е забравена и плодотворната дѣятелность на първитѣ ни народни учителе — потомци на славний Рилски старецъ. — Историята на черковний въпросъ е разсказана вкратцѣ, но отъ начало и до край.— Изложена е такожде и историята на новата наша книжнина, която г. Иречекъ знае нàй-добрѣ отъ всички ни. Па не сж забравени и тия политически обстоятелства, които сж имале такова или инакво влияние на досегашний вървежъ на нашето пробужданье.

Въ една притурка, която заема 5 страници, ние имаме подробенъ етнографически и статистически прѣгледъ на нашата земя: както единътъ, така и другий сж съставени по нàй-нови и нàй-точни материале, между които сж събрани и обнародванитѣ въ послѣдньо време, въ разни Български списания статистически бѣлѣжки. Числото на народътъ ни тука е показано 5.500,000 хил. душъ. Това, а такожде и географическото пространство на наший народъ дало е право на историкътъ да рече, че *въ Европейска Турция Българетѣ заемватъ първо мѣсто.*— Съ тия думи се захваща прѣдисловието на г. Иречка.

При четеньето на тая книга самъ тамъ ми се срѣщнжхж нѣкои малки грѣшки, забѣлѣжихъ и нѣколко пропуснжти нѣща, — тие недостатъци, обаче, сж естественни въ такъвъ трудъ.— Българската история е новъ прѣдметъ, та се разбира, че тя тепърва ще да се развива и обработва. Не се съмнѣвамъ, че ако се вземемъ и ние сами да събираме историческитѣ си паметници и прѣдания, които сж се учували между народътъ ни, то изъ година въ година ще да се набира новъ

Digitized by Google

материалъ, който ще да отваря нови страници въ историята ни. Но до колкото тая история е възможна при извѣстнитѣ ѝ за сега паметници, смѣло могѫ да рекѫ, че ние ѭ вече имаме въ славний трудъ на г-на Иречка. — Неговата „Българска история“ за много време ще бѫде исходний пунктъ, отъ който щѫтъ се запѫтватъ всичкитѣ изслѣдователе на нашиѝ минѫлъ животъ. — А пакъ многобройнитѣ откривания, които той е внелъ въ книгата си, щѫтъ останѫтъ за всѣкога драгоцѣненъ влогъ въ Славѣнската наука. И тя ще му бѫде толкова благодарна, колкото и нашиѝ народъ, който чрѣзъ тая книга и самъ ще се опознае по̀-добрѣ, па и на образованний свѣтъ ще стане по̀-добрѣ познатъ.

Прага 1876 Февруарий. **М. Дриновъ.**

Отъ

„Бълг. Книж. Дружество“.

Съ настоящитѣ XI-XII кн., които излазятъ на свѣтъ прѣзъ Юлия 1876 г., свършва се първата годишнина на „Периодическото Списание“, което захванѫ да се издава още въ 1870 г., сирѣчь прѣди шесть годинъ. Споредъ программата на „Бълг. Книж. Дружество“, до сега трѣбваше да излѣзѫтъ около 70 книжки отъ „Период. Списание“, та освѣнъ това още и десетина Сборници съ материяле за българската история, езикъ, писменность и т. н. — На мѣсто това, ние едва могохме да извадимъ тъкмо двѣнадесеть книжки. — Освѣнъ тая несполука, има и друга, която е още по̀-вече за оплакванье. На̀й-главната цѣль на Дружеството е да съединява около себе българскитѣ сили и да ги насърдчава както нравственно, така и материялно, каквото тѣ да не заглѫхватъ, но да се развиватъ и да могѫтъ да работятъ задружно и вѣщо за умственното привдиганье на народътъ ни. — Дружеството се надаше, че въ петь-шесть годинъ време щеше да може да събере около своето огнище поне десетина такива дѣятелье, но

Digitized by Google

на мѣсто това, то и до сега остава токо при първитѣ си три-четери Служителя, та и тѣ сѫ остале въ такова доложение, при което съ голѣми мѫчнотии могѫтъ да продължаватъ службата си. — Тая несполука толкова по̀-вече е за оплакванье, че тя не произлѣзе отъ нѣманье хора. — Изъ отечеството ни, както и вънъ отъ него глѫхнѫтъ или безъ всѣкаква полза за народното ни просвѣщение прѣкарватъ времето си доста учени Българе, защото нѣма кой да ги насърдчи нравственно, нѣма кой да имъ даде материялна поддържка, за да могѫтъ да употрѣбѫтъ талантътъ си въ работа.— Изъ европейскитѣ Университете и други високи училища всѣка година излазятъ по нѣколко млади умственни сили, които по тие исти причини такожде се изгубватъ за книжнината ни, за народното ни свѣстяванье и умствено привдиганье. Глѫхнѫтъ и губятъ се толкова достойни дѣятелье, а пакъ отвсѫдѣ се слушатъ оплаквания: *„нѣмаме хора, хора нѣмаме“*. Дружеството намира тие оплаквания неразумни и неправи, и толкова по̀-вече скърби, дѣто не можѝ да сполучи за да спаси до сега поне десетина умственни български сили отъ изгубванье или заглѫхванье. Причинитѣ на тие несполуки сѫ много и различни, но най-главната отъ тѣхъ е тая: *„на мѣсто 200,000 франки, както бѣше обрѣчено, въ кассата на Дружеството се внесохѫ само 38,000“*. Съ приходътъ отъ тая сумма бѣше мѫчно да се обдържи и канцелярията на Дружеството, камо ли пакъ и да се работи за постиганье на цѣльта му!

Дружеството мѣркаше при сегашнитѣ книжки отъ „Период. Списание“, да приложи подробно изложение на спънкитѣ, въ които то биде поставено отъ край и при които то трѣбваше да работи. Въ сѫщото време Дружеството мислѣше да свика тая година едно извънредно събрание, което сериозно да размисли върхъ отстраняваньето на тие спънки, или, ако това се покажеше невъзможно, то да изработи друга программа, която да отговаря на неговитѣ материялни срѣдства. — Но злочестинитѣ, които налетѣхѫ отечеството ни, възлагатъ сега други по̀-свещенни дължности на нашитѣ родолюбци. Дружеството намѣри несгодно да ги отвлача сега отъ тие дължности чрѣзъ своитѣ работи и неразбории и принѫди се да остави за по̀-послѣ както обнародваньето на

Digitized by Google

реченото изложение, така и свикванието на събранието. До тогава Дружеството ще продължава досегашний си печаленъ животъ, като ще се утѣшава съ надѣжда, че поне сега родолюбцитѣ ни ще съзнаѣтъ нуждата за неговото оправяние и съ присърдце ще се вземѣтъ и за това нѣщо.

Digitized by Google

ПАЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Страница	4	редъ	30	на мѣсто:	тройна	чети:	трайна
„	18	„	40	„	Аагия	„	аргия
„	26	„	24	„	тойто	„	който
„	47	„	10	„	езеднъжъ	„	изеднъжъ
„	—	„	23	„	ралигинтѣ	„	религинтѣ
„	—	заб. 5 р.	4	„	(1853 г.)	„	(1453 г.)
„	53	редъ	19	„	мѫнотии	„	мѫчнотии
„	55	„	14	„	възможи	„	възможни
„	56	„	20	„	пралителствата	„	правителствата
„	58	„	20	„	Императира	„	Императора
„	61	„	13	„	фермалности,	„	формалности,
„	62	„	7	„	обравованитѣ	„	образованитѣ
„	59	„	14	„	монотелитсвото	„	монотелитството
„	81	„	11	„	объртати	„	обърнати
„	103	„	37	„	вмѣмто	„	вмѣсто
„	119	„	33	„	водинъ	„	годинъ
„	123	„	12	„	и бъ	„	и къ
„	128	„	6	„	перянкъ	„	перяникъ
„	129	„	1	„	Начало на Самуиловата държава	„	Описание на Кратовската каза.
„	—	„	7	„	отъ отъ Кратово	„	отъ Кратово.
„	136	стихъ	4	„	непетъ	„	напетъ
„	141	„	22	„	Пѣкъ	„	Пъкъ
„	—	„	39	„	пуртурени;	„	пурпурени;
„	149	„	35	„	дошля	„	дошла
„	—	„	54	„	мили брата	„	мила брата
„	150	„	71	„	А Склаф им	„	А Склаф си им
„	151	редъ	6	„	Х-мъ вѣкъ	„	Х-мъ вѣкѣ
„	152	„	27	„	нѣснопйкята	„	пѣснопойкята
„	153	„	9	„	който іѫ е	„	който е
„	155	стихъ	84	„	Та зеле	„	Па зеле
„	—	„	87	„	захоряхѫ	„	загорѣхѫ
„	156	„	113	„	Деница	„	Деница
„	162	„	112	„	Туй найдоф	„	Туй си найдоф
„	—	„	127	„	Млада Сгненица	„	Млада Огненица
„	165	„	10	„	бидн оставатъ	„	бици остават
„	—	„	19	„	И от	„	И де
„	168	„	11	„	Ефендето	„	Енджето
„	170	„	17	„	млада дюнгери,—	„	млади дюнгери, —
„	184	редъ	14	„	Срѣдни Квасъ	„	Срѣдни Класъ.
„	185	„	30	„	орѣгледъ	„	прѣгледъ
„	—	„	32	„	на фортитѣ	„	на формитѣ
„	191	„	5	„	пѫтувакье	„	пѫтуванье
„	193	„	25	„	мѣстно,	„	мѣстно,
„	199	„	36	„	17-ий вѣкъ	„	17-ий вѣкъ,
„	201	„	15	„	отъ езикътъ	„	отъ еднпътъ
„	217	„	13	„	Отѣ страница	„	Отъ страница
„	218	„	40	„	толкава	„	толкова
„	220	„	37	„	българското	„	българско

Digitized by Google

СЪДЪРЖАНИЕ.

		Стр.
I.	Материяли за историята на духовното възражданье на българский народъ	3
II.	Намисваньето на свѣтската власть въ черковнитѣ работи	19
III.	Мати Болгариа (Продължение отъ кн. IX—X стр. 40) .	74
IV.	Началото на Самуиловата държава. Отъ М. Дринова (Продължение отъ кн. IX—X стр. 70)	104
V.	Описание на Кратовската каза. Отъ Е. Каранова . .	124
VI.	Стихотворение: Стаматъ и Абдуллахъ. Отъ И. Данева	130
VII.	Български народни пѣсни:	
	а) по изговарянье въ Панагюрище } Зап. М. Дриновъ . .	147
	б) по изговарянье въ Дебърско } Зап. М. Дриновъ . .	158
	в) по изговарянье въ Костурско } Зап. М. Дриновъ . .	162
	г) по изговарянье въ Мало-Търновско } Зап. М. Дриновъ . .	164
	д) по изговарянье въ Кратовско запис. Е. Карановъ. . .	169
VIII.	Върху организацията на народнитѣ школи. Отъ И. А. Ковачова	179
IX.	Критики, книгоп. белѣжки и книж. извѣстия:	
	а) Още една отбрана на новобългарското азбуке (отговоръ на г. Кърстьовича, „Училище“ и „Знание“) заедно съ една поправка въ него. Отъ М. Дринова.	197
	б) Кирилъ и Методий, български просвѣтители. Отъ М. Дринова.	205
	в) Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. . .	208
	г) Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen	—
	д) Archiv für slavischen Philologie	209
	е) Бугарски Зборник, писан прошлога вјека народним језиком	211
	ж) Южные Славяне и Византія въ X. вѣкѣ	212
	з) Нѣсколько словъ о первоначальной русской лѣтописи .	—
	и) Славянскій Сборникъ	214
	і) Етнографическая карта славянскихъ народностей . .	—
	к) Българска История. (Писмо до Дружеството). Отъ М. Дринова.	215
X.	(Извѣстие). Отъ „Бълг. Книж. Дружество“ . . .	227
XI	Печатни погрѣшки	230

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAR 30 1895

BOOK DUE-WID
65139169
AUG 8 1979

CANCELLED

AUG

DEC 20 1909

Digitized by Google

Digitized by Google

MAR 30 1895

BOOK DUE-WID
CANCELLED
65129169
AUG 8 1979
AUG 1 1979

DEC 20 1900

Digitized by Google

3 2044 079 351 730

Digitized by Google